School of Theology at Claremont
1001 1337797

GREGORII NYSSENI
OPERA ASCETICA

TUTA SUB AEGIDE PALLAS
E.J.B.

SERIES

Theology Library

SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

INSTITUTUM PRO STUDIIS CLASSICIS
HARVARDIANUM

GREGORII NYSSENI OPERA
VOLUMEN VIII, PARS I

Gregorius, Saint, Bp. of Nys
fl. 379-394

GREGORII NYSSENI OPERA

AUXILIO ALIORUM VIRORUM DOCTORUM
EDENDA CURAVIT

WERNERUS JAEGER

VOLUMEN VIII, PARS I

LEIDEN
E. J. BRILL
1963

GREGORII NYSSENI
OPERA ASCETICA

EDIDERUNT

WERNERUS JAEGER, JOHANNES P. CAVARNOS,
VIRGINIA WOODS CALLAHAN

BR
65
G73
1952
v. 8
pt. 1

EDITIO PHOTOMECHANICE ITERATA

LEIDEN
E. J. BRILL
1963

Copyright 1963 by E. J. Brill, Leiden, Holland
All rights reserved, including the right to translate or to reproduce this book or parts thereof in any form

PRINTED IN THE NETHERLANDS

LECTORI SALUTEM

Cum abhinc triginta annos duo volumina editionis meae librorum contra Eunomium in lucem prodirent, Udalricus de Wilamowitz-Moellendorff, qui primus consilium Gregorii Nysseni edendi inierat et ex stipendio ab amicis fautoribusque sibi oblato opes subministraverat, volumen primum praefatus statuit iam opibus exhaustis nihil amplius editum iri his duobus tomis et editione epistularum Gregorii, quam anno MCMXXV Georgius Pasquali edidit. sed quamquam nihil ex illo tempore his tribus voluminibus additum est, iam tum in mea praefatione vovi me in opere suscepto perseveraturum esse, si modo socii laboris ingentis invenirentur et novae opes suppeditarent. nec dixi solum, sed sine mora libros manu scriptos adii et amplam collegi materiam ad volumen tertium praeparandum, quo reliqua Gregorii opera dogmatica complecti in animo habebam. sed multa illo tempore obstabant, quominus res ad finem perduceretur. denique anno MCMXXXV patriam relicturus omnem materiam voluminis tertii Frederico Mueller discipulo et amico tradidi, ut illud volumen ederet. ipse monumentum eruditionis tam laboriosum humani generis tempore iniquo exigi posse desperavi.

Sed Deo favente res aliter evenit, et universitas litterarum Harvardiensis, quae Cantabrigii Massachusettensium in civitatibus unitis Americae floret, postquam anno MCMXXXIX hospitio benigne me recepit, otium atque opes, quibus ad editionem continuandam egebam, liberaliter obtulit. iam novum consilium mihi capiendum erat et onus edendi inter complures socios distribuendum. neque enim fieri poterat, ut unus totum munus absolveret, neque ut in tanta librorum manu scriptorum copia (sunt circa mille ducenti codices) editores, etiamsi plures essent, ipsi omnes codices, quibus opera Nysseni conservata sunt,

compararent. auxilio opus erat in hoc vasto labore perpetrando et grato animo confiteor hoc per hos duodecim annos me invenisse apud iuvenes doctos, qui in hac terra studio auctorum antiquorum dediti sunt. quorum nomina cum hic singillatim enumerare longum sit, in praefationibus ut merent commemorabuntur.

In codicibus comparandis magna ex parte tabellis lucis ope confectis usi sumus, quas bello durante providere difficile erat vel fortuna negabat, idque publicationem operis distulit. sed tandem bello cessante nobis contigit, ut hoc volumen prelo daremus. continet quinque opera ascetica partim a me ipso partim a Virginia Callahan et Johanne Petro Cavarnos edita. ex his quinque libris unus nunc primum textu integro reperto lucem videbit, itaque eum primo loco collocavi, praesertim cum Gregorii doctrinam de vita monastica tamquam in nuce praebeat. tria nova volumina, dum haec scribo, praeparantur, et spero labore progrediente praeter viros doctos Americanos etiam Europaeos Gregorio edendo denuo operam daturos esse.

WERNERUS JAEGER

Cantabrigii Massachusettensium
mense Januario MCMLI

CONTINENTUR

HOC VOLUMINE LIBRI

De instituto Christiano (W. Jaeger) 1

De professione Christiana (W. Jaeger) 91

De perfectione (W. Jaeger) 143

De virginitate (J. P. Cavarnos) 215

Vita S. Macrinae (V. Woods Callahan) 347

DE INSTITUTO CHRISTIANO

EDIDIT

WERNERUS JAEGER

PRAEFATIO

Trado lectoribus editionem principem libri forma praeclari et optimae frugis pleni, qui nunc primum in lucem prodit, postquam in tenebris bibliothecarum per millennium latuit. notus fuit viris doctis Byzantinae quam ferunt aetatis, qui eum ex uno ut videtur codice feliciter servato transcripserunt. sed recentioris aevi editores inde a renascentis antiquitatis temporibus usque ad hunc diem integros memoriae fontes ne extremis quidem labris attigerunt, ut inspectis optimis codicibus iam cognovimus. nam cum libros antiquos manu scriptos adire et paginas eorum evolvere coepissemus, illico apparuit librum, qui nunc sub hoc titulo in editionibus Gregorii Nysseni legitur et a viris doctis citatur, nihil aliud esse quam miserum excerptum operis adhuc ignoti, cuius textum multo pleniorem et emendatiorem plurimi codices manu scripti conservarunt. textus huius libri, qui in Mignei Patrologia Graeca vol. XLVI, 287 sq. extat, ex editione Parisiis anno 1638 emissa ad verbum expressus est, illa autem nulla codicum aliorum ratione habita textum libelli ex recentis excerptoris epitoma promere contenta fuit. quod si quis alium codicem quemlibet bibliothecae Vaticanae vel Marcianae cum textu decurtato, qui primo editori praesto fuit, contulisset, errorem statim cognovisset. cum autem hoc nobis propositum esset, ut omnes codices Gregorii Nysseni ad veram editionem parandam perquireremus, ubi primum ad hunc librum perventum est, textus eius genuinus mox in lucem protractus est, nam cuncti libri antiquiores plenum et integrum eum continent. unus codex Vindobonensis theol. gr. 35, qui et alia Gregorii opera foede decurtata exhibet, excerptum

praebet, ex quo postea duo apographa, quae adhuc extant, librum expresserunt. sed, ut Cicero ait, tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre. itaque iam tempus est abiecto excerptoris miserabili fructu ipsum Gregorii Nysseni opus publici iuris facere, ut purum et integrum posteritati tradatur.

Iam quaestio de libri auctoritate et natura, quam viri docti inde ab initio huius saeculi moverunt, novo textu reperto renovatur, sed apparet nunc, quam infirmo in fundamento omnes eorum conclusiones positae fuerint. neque enim fugere viros sagacissimos potuit misera textus condicio, et utinam unus ex eis hac re cognita memoriae libri manu scriptae operam dedisset! sed cum omnes editione extante contenti essent, in gravissimos errores incurrere debuerunt et omnia, quae contra huius libri genuinam originem vel de eius cum Macarii epistula ratione scripta sunt, nunc plane collabuntur. quaestiones gravissimas, quae genuina libri forma recuperata oriuntur, volumine separato tractabo, cum hac praefatione eas amplecti non liceat. hoc igitur loco nihil nisi de ipsa codicum memoria et de aliis subsidiis edendi rationem redditurus sum. nititur editio nostra codicibus antiquissimis, qui omnes librum a textu, qui in editionibus impressis extat, plane diversum exhibent, itaque eos primum describam eorumque originem et cognationem explorabo. deinde de eorum fonte communi vel archetypo verba faciam eiusque condicionem et formam textus, quantum fieri potest, exemplis illustrabo. tum de libris mutilis dicam i.e. de excerpto Vindobonensi duobusque eius apographis et, quae ratio inter illud et editiones impressas i.e. textum vulgatum intercedat, exponam. apparebit autem ea, quae viri docti multis ante annis de Macarii epistula magna eiusque cum nostro libello similitudine disputaverunt, quamquam conclusiones eorum iam vera libri natura

perspecta ad irritum rediguntur, tamen minime inutilia esse ad textum huius operis constituendum. nam, ut postea ostendam, iam luce clarius est Pseudo-Macarium quinto saeculo dimidiam partem epistulae ex Gregorii libro integro compilasse, itaque illa Macarii epistula apocrypha fons memoriae nostri operis antiquissimus fit, qui in recensendis codicibus aetatis Byzantinae certum criterium adfert, quod raro in antiquis auctoribus fieri solet.

I. DE CODICIBUS INTEGRIS

I. DE LIBRIS A ET S EORUMQUE FONTE

Libri A et S quamquam alter ab altero multis in rebus dissident, tamen ex uno fonte descenderunt, itaque eos coniunctos tractabo. eadem eorum est mutua ratio in libro De professione Christiana, ad cuius praefationem lectorem relego (p. 96). nam in illo quoque opusculo A et S familiam librorum manu scriptorum constituunt, sed indoles ac natura eorum ibi clarius perspici potest, quia numerus codicum, qui textum ab eis plane diversum praebent, in illo libello maior est quam in hoc, ubi altera stirps memoriae codice Ambrosiano (M) solo servatur (cf. p. 21).

A Codex Marcianus Venetus graecus 68 membranaceus saeculi XII olim Cardinalis Bessarionis fuit sicut eius vicinus codex Marc. 67, liber antiquus saeculi XI, qui in libello De professione Christiana secundam recensionem repraesentat; sed is hoc opus non continet. codex A foliorum est 239 et opera varia Gregorii Nysseni complectitur. tractatum De instituto Christiano ff. 141r-161r praebet. primum temptavit eum H. Brown, denuo examinavit J. P. Cooke. uterque tabellis photographicis usus est, quas et ipse omnes postea comparavi. multis locis textus huius

codicis corruptus est et magnus est numerus mendorum ad rem orthographicam pertinentium, quod signum antiquae memoriae est a Byzantinis librariis nondum satis expurgatae. exempla dabo in praefatione libri De professione Christiana p. 95, sed in apparatum criticum talia non recepi. A ex vetusto codice expressus est, cuius litteras evanescentes scriba nonnumquam legere non poterat. itaque interdum singulas litteras vel etiam plures spatio relicto omisit, ut ex alio codice postea supplerentur, quod tamen non usu evenit. A igitur exemplar accuratius reddidit quam S, qui talibus locis saepe coniecturis verba tradita temptavit. exemplis hanc rem illustrabo p. 26 sq., ubi ad communem fontem perditum codicum nostrorum propius accedere et condicionem archetypi eruere studebo.

Sed priusquam de ratione, quae inter A et S intercedit, inquiram, de codice S plura mihi dicenda sunt. est codex Vaticanus graecus 1907 chartaceus in largissimis foliis plurimisque compendiis exaratus, quo iam in libris Contra Eunomium edendis usus sum. iudicio virorum doctorum, qui de eo suffragium tulerunt, saeculo XIII ortus est, quos et ipse olim secutus sum. attamen saepe miratus sum, quomodo fieri potuerit, ut codex Z (de eo cf. p. 19), qui huius apographon est, ipse quoque saeculo XIII scriptus sit. cum enim pater et filius contemporanei esse non possint, S aliquanto vetustior esse debet quam Z. neque prorsus negari potest libros chartaceos saeculi XII extare, qui permultis compendiis scripti et Vaticano 1907 similes sint velut codex Laur. 59, 3 ab Eustathio scriptus, qui saeculo XII attribuendus est. tamen de S hoc pro certo affirmare non ausim. ceterum si quis accuratius de codicis S indole et condicione certior fieri vult, plura in mea ad libros Contra Eunomium praefatione (vol. II p. xxxvii sq.) inveniet, ubi eum magna cura descripsi.

Hoc codice vir doctus Byzantinus quam plurima Gregorii opera collegit, qui ea e variis fontibus hausit; nam libri plerique partem tantum operum continebant. ita factum est, quod in variis libris Gregorii recensendis expertus sum, ut textus codicis S aliam alio in opere recensionem sequatur (cf. meam praef. ad librum De perfectione p. 158). codex grandissimus cum pondere et vetustate dirumpi coepisset et partes eius a corpore solutae essent, recentioribus temporibus denuo compactus est et singula folia charta perlucida obducta sunt, quae dilabentes quidem paginas servavit, sed codicem difficillimum lectu reddidit. itaque phototypias eius facere diu nemo temptavit, sed acie oculorum librum ipsum adire opus erat. sic ipse Romae anno 1911/12 magnam partem eius comparavi. sed cum iussu Johannis Cardinalis Mercati artifices nova via et ratione experimentum arduum aggressi essent, contigit eis, ut imagines lucis ope conficerent, quae (ut Cardinalis Mercati litteris ad me datis re perpetrata dixit) ex parte faciliores lectu sunt quam ipse codex. his tabellis usus et collato diligenter codice Vat. gr. 1433 (Z), qui, ut iam dixi, apographon codicis S est, spero nos variam eius lectionem quam accuratissime fieri potest excussisse. praeterea collatione huius operis optima mihi uti licebat, quam Paulus Troll Berolinensis anno 1911/12 Romae ex ipso codice fecit; ipse quoque plurimis locis phototypias denuo comparavi.

Tractatus De instituto Christiano extat ff. 37v-41v. inscriptio differt ab A, qui sic legit: περὶ τοῦ κατὰ θεὸν σκοποῦ καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως. haec verba desunt in S, sed olim in eius exemplari vel potius in archetypo extitisse probabile est (cf. p. 9). nunc eorum loco haec in S legimus: πρὸς τοὺς ἀπαιτήσαντας ἀσκητὰς (λόγον περὶ?) τοῦ τῆς εὐσεβείας σκοποῦ καὶ τοῦ ὅπως χρὴ συνεῖναι ἀλλήλοις καὶ συναγωνίζεσθαι ὑπο-

τύπωσις. haec non tam inscriptio quam descriptio est, quales in aliis operibus Gregorii in S invenimus. librarius in animo habuisse videtur, quid qua de causa auctor hoc libro assequi voluerit, breviter indicare. itaque eum monachorum mentionem facere oportebat, qui a Gregorio petiverant, ut manuductionem ad vitam monasticam (vel ut ipse appellat 'philosophicam') sibi scriberet, et bene genus litterarum definivit, ad quod liber pertineret, cum ὑποτύπωσιν eum vocaret. omissa praepositio περὶ suadet, ut scribam inscriptionem ex veteri exemplari sumpsisse credamus.

Sed quamquam S ex codice descriptus esse videtur, qui multis in rebus a codice A differebat, tamen A et S ex uno fonte derivandi sunt. magnus est numerus lectionum, quas A cum S contra M vel contra M et Macarium (de quo cf. p. 31) communes habet. velut p. 44, 17 πνεῦμα om SA; 45, 24 πανουργίαν pro μεθοδείαν SA; 25 ὁ om SA; 49, 18 τελουμένων M Mac: τελειουμένων A eras ει τελειουμένην S ex coniectura, certe legit ει in exemplari suo; 19 τὴν om SA; 51, 16 οὐρανοῖς M: ἀνθρώποις falso SA; 53, 10 τις M corruptum: om SA ex coniectura ut vid; 14 post σαφῶς dist SA falso (ante σαφῶς M recte); 55, 12 τὴν om SA; 58, 4 ἡμῶν: ὑμῶν SA; 58, 6 πολλὴν: πάλιν SA; 59, 1 τῶν ante νεκρῶν M Mac: om SA; 61, 11 καὶ ante ἐπὶ om SA; 65, 6 ἣν ἡ M Mac: τὴν SA; 65, 11 τὸ M: τοῖς ex Scriptura corr SA; 67, 10 γυμνὸς εἴη M Mac: γυμνώσει SA; 68, 7 φαίνοιτο M Mac, φαίνηꙸ (= φαίνηται) A, φανῆς S ex coniectura ut vid; 70, 13 τῷ πατρὶ κληρονόμον Mac: τῷ πνεύματι κληρονόμον SA τῷ πνευματικῷ κληρονόμῳ M; 75, 16 τὰ om SA; 78, 1 τῇ δικαιοσύνῃ κἀκείνῃ om SA Mac; 83, 1 εὐχὴ M Mac: οὖν χρὴ SA; 83, 3 τὴν Mac: γῆν SA om M; 83, 12 τὰς ἀθλίας om SA; 84, 2 χαρᾶς M: χάριτος SA χώρας Mac. etiam in libello De professione Christiana praeter magnum numerum minorum corruptionum maiores lacunas homoeoteleuto ortas com-

munes habent SA velut p. 135, 17 verba συμφυῶς ἐχομένας usque ad 18 ὀνόματι om SA, propterea 18 οὕτως addunt; et p. 138, 17 verba μιμεῖσθαι usque ad 20 ᾖ δυνατὸν om SA. his exemplis comprobatur codices A et S ex eodem fonte fluxisse. communem eorum originem etiam prima verba tractatus nostri indicant, quae in utroque codice sic se habent: εἴ τις κατὰ θεὸν ἀποστήσας τοῦ σώματος τὴν διάνοιαν . . . pro κατὰ θεὸν codex M et vulg. legunt μικρὸν, quod unice verum est. verba κατὰ θεὸν nescio quo modo ex titulo praecedente περὶ τοῦ κατὰ θεὸν σκοποῦ in textum delapsa videntur, quod certum indicium est hanc tituli formam in archetypo utriusque codicis extitisse.

Sed etsi A cum S ita cognatus est, ut uterque saepe eodem corruptionis contagio laboret, tamen A multis locis ab S dissentit vel cum M contra S consentit. his locis consentaneum est codicem S textum fontis communis vel corrupisse vel correxisse, MA autem lectionem archetypi, etiam si falsa erat, conservarunt. nec desunt bonae codicis S lectiones seu correctiones, quas in textum recipere non dubitavi. plurimas tamen eius discrepantias ab MA coniecturas esse persuasum habeo, sive ipse verba tradita temptavit sive ex fonte aliquo recepit. velut p. 42, 2 ταμείου MA legunt, ταμιείου S ex coniectura, sed recte arbitror in auctore atticissante, qui scripturam vulgarem vitare solebat; 43, 16 ἄλλον MA: ὅλον S recte sed ut videtur ex coniectura, nisi archetypus variam lectionem habebat, ὅλον M^2 (de altera manu huius codicis cf. p. 24); 48, 3 καὶ om MA v, add S recte, sed etiam A coniecisse videtur, qui omisso καὶ scripsit προσάγει et novam sententiam ab eo verbo incipit; 49, 12 μετ' αὐτὴν MA, μετ' αὐτῆς coniectura facili S (et M^2, qui hoc ut solet ex S sumpsit); 54, 20 ἐξ ὧν om MA v, add S, excerptor in suo exemplo non legit; 55, 14 δὲ MA, om S exp M^2; 58, 12 τὴν σφραγῖδα MA falso, τῆς σφραγῖδος S facili ut

videtur coniectura, sed potius δέχεσθαι vel tale aliquid excidisse puto; 62, 3 ἑορτάζομεν MA, ἑορτάζωμεν S et M², facili correctione; 64, 9 τε (antecedente μὲν) MA, δὲ S facili coniectura; 66, 7 οἴκησιν MA, οἴησιν S ex Scriptura recte, cf. Mac; 67, 4-5 τὸν ἐφεστῶτα τοῦ θεοῦ λόγον MA Mac: τὸν τοῦ ἐφεστῶτος ὡς τοῦ θεοῦ λόγον S falsa coniectura; 67, 7 τοῦ θελήματος om S, habent MA recte; 70, 2 τοῦ βίου τούτου MA Mac: τῷ βίῳ τούτῳ SM² facili sed fallaci coniectura; 70, 19 προηγεῖσθε MA (fuerat προηγῆσθε, cf. exc v), προηγεῖσθαι Mac: προηγούμενοι S ex falsa coniectura (et M² ex S); 71, 2 ἔσται MA Mac (ex linea sequenti), ἐστὶ S (M²), ubi Mac ostendit ἔσται antiquum esse errorem a S correctum; 74, 12 παράδυσιν MA, παρείσδυσιν cum S et Mac scripsi (var lect in archetypo?); 76, 4 ἐπεισαγαγὼν MA errore antiquo fontis communis, fuerat ἐπεισάγων quod ex Mac restitui, ἀντεπεισάγων coniecit S; 77, 3 καὶ MA Mac, om S; 79, 15 ἐπειδὴ MA Mac, ἐπεὶ S; 80, 2 ἀποδότω recte MA Mac, ἐπιδότω S; 79, 18 dist post ἐνοίκησις et οὖν post ἕκαστος add S falsa coniectura, om MA recte; 85, 1 ὧ MA recte, ὃ Mac: ὧν S ex falsa coniectura.

His locis codicum MA consensus lectionem antiqui exemplaris servavit, ex quo omnes codices nostri fluxisse videntur, quamquam S ab ea saepe secedit. quod quomodo factum sit, mox videbimus. S vel eius fons intermedius vir doctus fuit, qui in re dubia suo ingenio confidebat, at A, quae in antiquo codice invenerat, plerumque religiose conservavit. comparandus est exempli causa locus impeditus p. 43, 14, ubi A legit . . ελῶν unius litterae spatio ante ε relicto, quia haec littera in exemplari evanuerat et legi nequibat. S δελῶν scripsit docta sed falsa coniectura, ut p. 27 accuratius demonstrabo. iterum p. 41, 6 spatium quinque litterarum vacuum reliquit A, quia verbum in exemplari legere non poterat. M, qui ex eodem fonte

sua derivat, hanc lacunam plane ignorat nullo intervallo relicto, quasi nihil desit. at S πλάνη ex sententia antecedenti bene supplevit, etsi coniecturam esse existimo, cum alii codices alia suppleant. talibus correctionibus scatet S, nec vero pro certo hoc affirmare auderem, nisi in altera parte huius tractatus Macarius, qui eam ad litteram in suam epistulam transtulit, testis extaret locupletissimus, cum sit omnibus codicibus nostris quinque vel sex saeculis vetustior. de quo cf. p. 31 sq.

Sed difficilis iam oritur quaestio, quam adhuc in suspenso reliqui, utrum S lectiones, quibus a MA differt, ipse animo finxerit an ex traditione aliqua hauserit, et, si hoc fecit, utrum altero codice usus sit praeter archetypum communem codicum MAS an archetypus varias lectiones habuerit. haec quaestio nisi adiuvante alio codice, quo natura archetypi illustratur, solvi non potest. ultra hoc dubium plerumque nobis in indaganda textus historia procedere non licet. sed bene accidit, quod codex multo recentior quam A et S servatus est, qui fontem eorum illuminat et in hoc rerum discrimine nobis opem fert. itaque de eo iam dicendum est.

2. DE CODICE ARSENII ANTIQUO

L Codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus foliorum 277 saeculo XVI a docta manu scriptus continet multa Gregorii opera et quaedam alia velut Eustathii Antiocheni homiliam quandam de Lazaro, Maria et Martha; tractatum De instituto Christiano ff. 173v sq. (= p. 360 sq.) exhibet. textum praebet non decurtatum sicut libri antiquiores, et ex subscriptione, quae post indicem operum in eo collectorum collocata est, ipsum ex antiquissimo codice originem ducere cognoscimus: βίβλος διαφέρουσα ἀρσενίου μοναχοῦ καὶ ἡγουμένου μαθ(ητοῦ) μητροφάνους τοῦ ἀοι(δίμου) μητροπολίτου σμύρ-

νης. hic codex igitur olim Arsenii abbatis fuit, et celeberrimus ille Metrophanes, metropolites Smyrnae, quem suum praeceptorem appellat, adversarius illustris Photii patriarchi et dux episcoporum Ignatianorum fuit, qui saeculo nono vixit et bis exilium passus est. sed altera subscriptio extat post precationes quasdam in medio codice fol. 234v: ἐγράφη ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμου ς̄ Ῡ κᾱ ἰν^Δ ιε̄ μηνὶ ὀκτωβρίῳ ἐπὶ ἀλεξάνδρου καὶ κωνσταντίνου τῶν φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων. Alexander et Constantinus a mense Maio anni 911 usque ad Iunium 912 simul regnarunt, itaque codex Arsenii mense Octobri anni 911 finitus est. primae subscriptionis Geel in catalogo codicum Leidensium p. 4 iam mentionem fecerat, alteram F. Cavallera primus invenisse videtur, qui in hunc codicem accuratius inquisivit, cum ex eo S. Eustathii Antiocheni homiliam (spuriam, existimo) De Lazaro, Maria et Martha primus ederet (Parisiis 1905, p. 7). igitur codex L quamquam ipse recentissimae originis est, librum antiquissimum repraesentat. et si subscriptio non extaret, eum ex A vel eius fonte descriptum esse nobis concludendum esset, nam in plurimis rebus cum eo plane congruit. ipse titulus cum M et A, non cum S consentit. etiam eas lectiones, quas solus A praebet, L cum eo semper fere communes habet, et insunt in utroque codice eadem opera Gregorii paucis in L additis.

Sed quaestio multo perplexior est quam primo obtutu videtur. exempli gratia p. 40, 11 A falso ἀοράτων pro ὁρατῶν legit et idem in L extat, sed L in margine ὁράτων (sic) adscripsit. hoc saepe accidit et L non solum in hoc opere, sed ab initio ad finem notis marginalibus praeditus est, quibus A caret. notae plurimae ab eadem manu scriptae sunt, quae textum exaravit. his notis saepe verba 'forte' vel 'deest' aliaque eius modi addita sunt, quasi scriba

suas coniecturas commendare voluisset. quis notas scripserit, nescimus. F. Cavallera, qui ut supra dixi ex hoc codice homiliam Eustathii de Lazaro, Maria et Martha primum edidit (Parisiis 1905) et p. 4 sq. de origine codicis disseruit, notas marginales a manu Jo. Fred. Gronovii (1611-1671), qui olim hunc codicem possidebat, scriptas ideoque totum codicem ab eo exaratum esse putat. quod si verum esset, saec. XVII scriptus esset, idque iudice Cavallera eo confirmatur, quod interdum in margine additur 'deest in impresso'; quin etiam paginas editionis in indice initio codicis extante citari. ipse inspecto codice aestate 1950, cum tempus non permitteret, ut ipse notas et textum cum Gronovii manu et litteris graecis compararem, a bibliothecariis Leidensibus petivi, ut in hanc rem accuratius inquirerent. haec autem est sententia E. Huelshoffii, viri doctissimi, quam litteris mecum communicavit: manum, quae codicem notasque scripsit, a Gronovii manu graeca, quam Lugduni Batavorum bene cognitam habent, plane diversam esse; numeros paginarum, qui ad editionem referunt, quotquot in indice codicis extant, a manu recentiore adiectos esse; verba 'deest in impresso' non per totum codicem inveniri, sed in epistula ad Eustathium De sancta trinitate sola occurrere, ea autem diu ante Gregorii editionem Parisinam (1615) in Basilii editione Basiliensi (apud Frobenium 1532) seorsim edita erat. itaque collatio epistulae cum Frobeniana a scriba in margine codicis addita est, sed ad editionem Gregorii Parisinam anni 1615 codex prorsus non refert. terminus ergo, post quem L scriptus est, annus est 1532, quo Basilii editio Frobeniana in lucem prodiit.

His observationibus viri docti Lugdunensis grato animo utor, nec minus ad rem sunt, quae de notis marginalibus codicis L Huelshoff in litteris ad me

datis contribuit. etiam ex tabellis lucis ope confectis non omnes notas ab eadem manu profectas esse apparet, sed viro docto assentior secundam (et tertiam?) manum in eis distingui posse. id quoque veri simile est notas, quae verbo 'forte' insignitae sunt, coniecturas scribae esse vel esse posse, nam quotienscumque aliam originem habent, hoc expressis verbis indicare videtur. sed altera ex parte apparet, ut concedit idem vir doctissimus, inesse alias notas ab eodem scriba exaratas, quae ex antiquo exemplari descripsit, et quae exempla huius generis in L extant, hic afferam:

f. 15 hic margo habebat . . .
f. 113 quae duobus hisce asteriscis inserta sunt pro annotatione aliqua in margine erant apposita in archetypo
f. 170 hic asscriptum erat ab alio
f. 201 hoc vocabulum alterius litera appositum margo habebat
f. 203 et haec alterius manu in margine erant adiecta
f. 205 haec in margine alius posuerat
f. 206 haec ab alio in margine adscripta inserenda putavi quod sensui pulchre quadrare videbantur

'archetypus' igitur (id est codex Arsenii) notas margini adscriptas habebat, quae varias lectiones continebant. quinquies ex septem exemplis scriba addit has varias lectiones ab alia manu appositas fuisse. non igitur cum textu traditae erant. bis scriba de codicis correctionibus loquitur: f. 25v ad ἐν αι in margine adnotat: 'εἰδέναι scriptum fuerat in archetypo quod cum alicui non probaretur, erasis primoribus literis dictionem hoc modo mutilatam reliquit.' longiorem notam fol. 102 apposuit, quae et ipsa ad archetypum pertinet, sed hic eam transcribere supersedi.

Iam supra suspicatus eram discrepantias codicis S ab A ex notis marginalibus archetypi fluxisse, id

quod nunc, postquam codicem antiquissimum Arsenii mediante codice Leidensi recuperavimus, plane confirmatur. exempli causa redeamus ad duos locos in A corruptos, quos supra tractavimus. altero eorum (p. 43, 14) A legit . . ελῶν prima littera omissa et spatio relicto, S δελῶν prava coniectura scribit, M βελῶν, quod sensu caret, sed ostendit A condicionem communis archetypi optime conservasse. L hoc loco δελῶν in textu habet, sed apparet eum hanc lectionem non in textu sed in margine exemplaris invenisse, cum post δελῶν asteriscum in textu exhibeat. hoc signum quid sibi velit ex nota alia marginali fol. 103 cognoscimus: 'quae duobus hisce asteriscis inserta sunt pro annotatione aliqua in margine erant apposita in archetypo.' asteriscos etiam aliis locis in textu codicis L reperimus, qui omnes ad rem criticam a viris doctis Byzantinis adhibitam pertinent. apparet igitur verbum δελῶν, quod est in S, in Arsenii codice in margine extitisse, sed . . ελῶν, quod A servavit, in textu fuisse. etiam ceteris librorum AL lectionibus comprobatur eos ex eodem fonte fluxisse, quem Arsenii codicem antiquum fuisse iam manifestum est.

Alterum exemplum extat p. 41, 6, ubi A spatium quinque litterarum vacuum reliquit, quia verbum in antiquo exemplari legere non poterat. S πλάνη scribit, M omisit nullo spatio relicto, L in textu asteriscum ponit, sed in margine adnotat 'ἡ πλάνη forte deest.' S, qui πλάνη habet, ostendit hanc non coniecturam scribae codicis L esse, ut ex verbis 'forte deest' concludere possis, sed L in margine exemplaris Arsenii πλάνη vel ἡ πλάνη legit. sed hoc loco L minus audax erat neque πλάνη in textum recepit, id quod S saeculo XII fecerat. eodem loco L τῶν ἀνθρώπων in textu habet sicut A, at in margine 'lege ἀνον' scripsit, id quod in S invenimus. iterum igitur L lectionem codicis A in textu retinuit; variam lectionem, quam S

recte praetulit, τὸν ἄνθρωπον, L in margine reliquit, quamquam ipse quoque eam praeferebat. sed in scribendo textu titubasse videtur, nam primum ἄνθρωπον e margine in textum recipere volebat, tum animo mutato τῶν ἀνθρώπων in rasura correxit, quod archetypus in textu habebat, sed in margine se praeferre ἄνθρωπον indicavit, quod in margine archetypi invenerat.

Apparet codicem A, qui cum L (i.e. codice Arsenii antiquo) fere congruit, ex hoc codice saeculi X transcriptum esse, quo tempore notae nondum in margine eius appositae erant. postea S ex eodem 'archetypo', postquam variae lectiones ei additae sunt, descriptus est, qui eas lectiones magna ex parte in textum recepit. notae igitur saeculo XII (post A ex Arseniano descriptum) additae sunt. non est dubium, quin non ex alio codice haustae, sed coniectura ortae sint.

Nunc demum difficilem quaestionem solvere possumus, utrum illae notae codicis L, quibus verbum 'forte' vel 'deest' vel 'lege' additum est, ingenio scribae ipsius an vetustae memoriae debeantur. nam exempla quae attuli ostendunt codicem L verbum πλάνη, quod in margine supplet, et variam lectionem (τὸν) ἄνθρωπον, ex margine archetypi sumpsisse, unde S quoque sumpsit, qui ea in textum recepit. quod si L scribit 'ἡ πλάνη forte deest', vel 'ἄνθρωπον lege', hoc non significare potest eum has emendationes coniectura invenisse, sed recte cognoverat vir doctus has notas marginales 'archetypi' nil nisi coniecturas esse. sic etiam p. 42, 3 A et L ταύτην legunt, τοῦτον S; sed in margine fol. 174 L 'τοῦτον forte' scribit. neque vero ex S eum has lectiones ipsum hausisse multa indicia ostendunt. sic ad locum fol. 174v, ubi ex margine archetypi δελῶν in textum cum asterisco recepit, δόλων in margine habet non addito verbo 'forte'. scriba igitur in margine archetypi duas coniecturas invenit, δελῶν et δόλων,

e quibus primam in textum recepit, alteram in margine notavit. ex S hoc sumere non poterat, cum δόλων ibi deesset. extant alia exempla in L, quae in archetypi margine saepius plures coniecturas ad eundem locum adscriptas fuisse docent. sic fol. 128v in libro De infantibus praemature abreptis ad πλίθων in margine adnotat L: 'λίθων forte vel πλήθων vel πλίνθων'. ceterum si L varias lectiones margini appositas ex S sumpsisset, plures exscripsisset. at patet eum quae in margine notavit e margine codicis antiquissimi transcripsisse, ut virum doctum decebat; ubi autem lectionem marginalem in textum recepit, quod raro facit, hoc asterisco indicasse. sed cum duo vel tres manus diversae in notis marginalibus distingui possint, probabile est primam manum tantum notas ex codice Arsenii promptas praebere, ceteras coniecturas recentes esse. etiam notae marginales fol. 177r 'πικρῶς fort' et ibidem ἀπειληφώς pro ἀπείληφας ab S receptae et textui insertae sunt. ibidem linea 7 ὅσα ... ταῖς ψυχαῖς ἐγκαθημένη habet A, $ὅσ\overset{η}{α}$ ... ταῖς ψυχαῖς ἐγκαθημένη L, sed 'ἐγκαθημένα (sic) forte' in margine addit. duas igitur coniecturas praebebat archetypus, nam aut ὅσα ... ἐγκαθήμενα scribendum est aut ὅση ... ἐγκαθημένη, id quod recte praetulit S. aliis locis S lectionem quam in margine archetypi invenerat non secutus est, e.g. fol. 180 L in textu cum A et S legit γλώσσαις λέγω γενῶν (p. 60, 11), sed in margine addit 'ἀνθρώπων forte', quam coniecturam S recte repudiavit, et Mac ἀγγέλων scribendum esse docet. antecedenti linea τύχει in textu legit L, τύχῃ in margine correxit, quod SA quoque exhibent.

Poteram alia exempla addere partim ex hoc libello partim ex ceteris Gregorii operibus, quae L continet, sed satis me demonstravisse existimo S, ubi ab A secedit sed cum nota marginali codicis L consentit, lectionem suam e margine archetypi sumpsisse.

at ubi S neque cum notis in L neque cum A consentit, aut lapsus est aut coniecturam ipse temptavit. sed altero fonte ab archetypo diverso non usus est. immo vero communem codicum A et S fontem antiquum codicem Arsenii fuisse codex L, qui eius apographon est, iam docuit.

3. DE APOGRAPHIS CODICUM A ET S

Mon. Hic de apographis codicum A et S pauca addenda
47 sunt. codex Monacensis graecus 47 chartaceus saeculi XVI librum De instituto Christiano ff. 132v sq. continet. specimen eius pro me contulit idoneum Franciscus Egermann, nunc professor Monacensis et olim discipulus meus. lectiones codicis Mon cum Veneto A plane congruunt. fol. 132v (p. 43, 3) lacunam habet Mon quae in A non extat, inde a verbo ὅπως usque ad νόθα, sed propius inspicientibus patet hanc lacunam integram codicis Veneti lineam capere, quam scriba alterius libri properante stilo omisit. neque discrepat Mon ab A nisi raro minutis quibusdam rebus, quae scribae neglegentiae debentur. etiam ordo et delectus operum Gregorii idem est in utroque codice, quod facile intelleget, qui Monacensem ex duobus codicibus compactum esse cognoverit. prima autem pars eius apographon codicis A continet, ut scriba ipse in fine huius partis subscriptione addita confirmat, nam ibi (fol. 214) disertis verbis se hunc librum Venetiis anno 1551 ex alio codice descripsisse dicit [1]. iam reperto exemplari, quo usus est, apographon ex apparatu critico dimittere fas est. multi codices Veneti temporibus concilii Tridentini in usum patrum, qui eo convenerant et ad libros scriptorum veteris Ecclesiae recurrere sole-

[1] Nomen ei erat Ioannes Murmures et frater fuisse videtur illius Cornelii Murmuris, Andreae filii, qui scripsit codicem Mon. gr. 23 anno postquam hic codex exaratus est.

bant, descripti sunt. alia exempla huius rei cf. in praefatione mea ad libros Contra Eunomium (vol. II p. L sq.) et in praefatione ad librum De perfectione (huius voluminis p. 164).

Z Vaticanus graecus 1433, qui nostrum tractatum ff. 86r-97r continet, codex membranaceus est saeculo XIII pulchre scriptus. complectitur fere omnia Gregorii opera et idem est, opinor, quem teste Petro Batiffol (*La Vaticane de Paul III a Paul V*, Parisiis 1890, p. 54) Cardinalis Sirletus saeculo XVI a Graeco quodam emit et bibliothecae pontificiae addidit. ordo et numerus titulique operum, quae insunt, omnino cum S congruunt et textus idem est in utroque, quamquam Z nonnullis locis ab alia manu correctus et rasuras passus est. hunc librum, cum S multis locis difficillimus lectu esset, totum contulimus eiusque lectiones in apparatu critico simul cum S notavimus ad lectionem huius codicis corroborandam. comparavit primum H. Brown, iteratis curis examinaverunt J. P. Cooke et Th. J. Wade, S.J. ipse eis locis, ubi Z primum ab S dissentire videbatur, denuo inspexi, perraro tamen id usu confirmatum inveni. praeter quosdam scribae lapsus, qui vel peritissimo accidere solent, numerus coniecturarum vel correctionum, quas Z addidit, non magnus est. velut in loco p. 43, 14, quem supra p. 15 attuli, ubi pro mutilo verbo ..ελῶν A δελῶν coniecit S, Z, qui primum idem quod S habuisse videtur, δεσμῶν in rasura scripsit, quae coniectura melior est quam δελῶν, cum sensus loci eam notionem postulet, etiamsi non crediderim Gregorium sic scripsisse. codicem Z ex S descriptum esse multis indiciis confirmatur, et nonnulli loci in Z reperiuntur, ubi totam codicis S lineam omisit. sed apparet scribam codicis Z mechanico errore unam lineam in exemplari omisisse, nam verba omissa in S integram lineam efficiunt.

Par. Ex Z codex Parisinus suppl. gr. 399 bibliothecae
399 nationalis descriptus est. hic liber chartaceus est saeculi XVI; continet tractatum De instituto Christiano fol. 99r sq. contulit K. Herbert. titulus libri idem est qui in S et Z: πρὸς τοὺς ἀπαιτήσαντας (sscr. ἀποστήσαντας) ἀσκητὰς τοῦ τῆς εὐσεβείας σκοποῦ κτλ. (cf. p. 40), et sicut in utroque illorum verba λόγον περὶ, quae post ἀσκητὰς desiderantur, in Parisino omissa sunt. scriba recte animadvertit ἀπαιτήσαντας cum sequenti genitivo construi non posse, sed emendare locum non potuit. itaque stultam coniecturam supra ἀπαιτήσαντας addidit, cum scriberet ἀποστήσαντας, nam hoc ipsis auctoris verbis repugnat, qui monachos propter puram eorum fidem in libri prooemio collaudat. hunc codicem non ex S ipso, sed ex eius apographo Z descriptum esse certis vestigiis cognoscitur. e.g. p. 43,14 ubi S pro . . ελῶν A coniecturam δελῶν in textu habet (cf. p. 15), Z rasuram exhibet et super ea δεσμῶν scripsit Z^2, quae est ipsius coniectura, sed Par δεσμῶν in textu habet. igitur hunc librum ex Z a Z^2 correcto, non ex S sumpsit. idem aliis locis probatur, ubi Z verba codicis S mutavit vel eis aliquid addidit. e.g. p. 49, 10 κακίαν legit S idemque prius habuisse videtur Z, sed Z^2 in καρδίαν correxit, et Par hanc lectionem in textu habet. p. 49, 1 S παρουσίαν scribit, sed Z^2 hoc in παρρησίαν mutavit idemque Par recepit. possem multo plura dare exempla, sed unum tantum adiecisse contentus ero. scriba codicis Z iuxta titulum in margine addit hanc notam, quae in S deest: ὁ λόγος οὗτος ἐκ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Μακαρίου μεταπεποίηται. cognoverat igitur vir doctus hoc opus magna ex parte cum Pseudo-Macarii epistula congruere et inde concludit Macarium, i.e. patrem deserti notissimum, qui ante Gregorium Nyssenum natus erat, fontem eius fuisse. quam conclusionem falsam esse iam perspecta multo recentiore Pseudo-Macarii operum origine nemo non videt, sed

hanc quaestionem alio loco resumam. at certe saeculo XIII, quo Z scriptus est, haec coniectura viro docto asceticarum litterarum perito haud indigna erat. Par eam eodem loco, quo in Z extat, iuxta libri titulum in margine praebet. ex Z igitur, non ex S descriptus est.

Haec igitur tabula genealogica codicum, quos adhuc recensuimus, delineari potest:

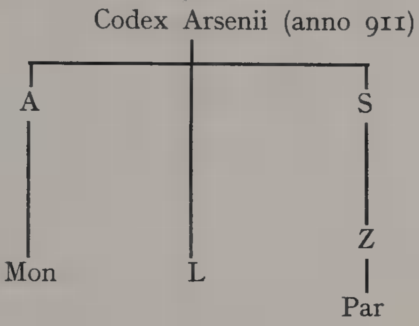

4. DE CODICE AMBROSIANO

M Codex Ambrosianus graecus C 135 inf. membranaceus saeculi XI, qui multa Gregorii opera continet, librum De instituto Christiano habet ff. 247v-272r. hic codex antiquo more duabus columnis optime exaratus est et procul dubio textum ex libris vetustis desumpsit, qui similiter scripti erant. olim titulis aureis et litteris initialibus insignis erat, sed titulus cum initialibus in hoc libello sicut per totum codicem postea ab improba manu excisus est. pars tamen numeri, qui titulo in margine adscriptus erat, etiam nunc legi potest: fuit κδ', et revera liber De instituto Christiano in codice est ordine vicesimus quartus. finis libelli deest, fol. 271v desinit in verba τοῖς μαθηταῖς· καὶ δι' ἐκεί[νων (p. 89, 2). de ordine foliorum codicis turbato et de eius condicione cf. Martini-Bassi II p. 865. codex Ambrosianus olim ex Thessalia Mediolanum advectus est. altera manus librum correxit et notulas

margini adspersit, de qua postea plus dicendum erit. contulit codicem vir doctus mihi ignotus pro Wilamowitzio circa annum 1910, qui apographon libelli integrum confecit, quod mihi praesto est. ipse tabellis photographicis usus librum rursus contuli, postquam Philippus Levine seminarii mei sodalis textum apographi anonymi totum examinavit.

Textus codicis M cum SA plerumque congruit, sed aliquot discrepantias praebet, de quibus rationem reddere opus est. extat in MSA numerus satis magnus corruptionum, qui eis communes sunt eosque ab eodem archetypo repetendos esse ostendunt. de quibus postea, cum de archetypo dicam, plura exponam. sunt autem alii loci, quibus M unus peccavit, at SA integram lectionem servarunt: p. 40, 5 πρὸς SA: περὶ M; 40, 7 τῷ ἀνθρώπῳ om M; ibid. 40, 8 τῆς om M addidit M²; 41, 15 εἰς om M; 41, 22 ἑαυτῶν: αὐτῶν M; 42, 1 γράμμασι: γράμμα M; 42, 16 ὑμῖν ὁρμὴν ὑμῶν M; 43, 14 βελῶν M; 43, 18 verba ἐν ᾧ δὲ usque ad 19 δύναμις om M; 44, 1 ἐπιγίνεσθαι: ἐπιγενέσθαι M; 44, 6 αὕτη: αὐτὴ M; 44, 8 μόνου: μόνον M; 44, 26 λαμβάνοντος: λαβόντος M; 46, 6 κάλλος: καλῶς M; 46, 11 ὃ παρέχει: ὅπερ ἔχει M; 46, 15 τε: δὲ M; 47, 9 ἀνθρωπείας: ἀνθρωπίνης M; 47, 11 ἐὰν μὴ γὰρ M (om φησι); 48, 11 καὶ pr om M; 48, 14 παρὰ τοῦ διδόντος: παραδιδόντος M; 49, 6 ὃς: ὡς M; 50, 4 δι᾽ ἀρετῆς: τῆς M (om ἀρε-); 53, 10 τις M corruptum: om SA; 54, 4 τὰ λοιπὰ τῶν κρυπτῶν: τὰ κρυπτὰ τῶν λοιπῶν M; 54, 12 πονηρὰ ταῦτα: ταῦτα πονηρὰ M; 55, 6 φυλακῆς: φυλακὴν M ex coniectura; 55, 7 ἀνακύψας: ἀνακόψας M; 56, 4 γάμου: ἀγάμου M; 56, 19 τὸ μὲν . . . τὸ δὲ: τῶ μὲν . . . τῶ δὲ M; 59, 16 θῦ: χῦ M; 60, 7 πάντα ἐλπίζει om M homoeoteleuto; 61, 5 ἀφίκῃ: ἀφίκει M; 63, 19 ὡς σεαυτὸν: ὡς ἑαυτὸν M; 65, 1 δέος γὰρ om M; 66, 2 ἑαυτὸν om M; 69, 17 ἐπιμελεῖσθε: ἐπιμελεῖσθαι M; 71, 15 ἦν: ἧν M; 73, 16 ordinem verborum mutavit; 74, 8 μὴ καιρὸν:

μικρὸν M; 77, 15 τούτου: τούτων M; 78, 2 κἀκείνη: καὶ αὕτη M; 78, 10 δι' ἧς—11 κοινωνεῖ om M; 79, 4 ἀπολαύσουσιν: ἀπολαύουσιν M; 79, 6 ἡμᾶς om M; 82, 3 κύμασι: πνεύμασι M; 86, 18 μᾶλλον ante καυχ. add M; 87, 3 ἂν post ὡς add M.

Haec omnia talia sunt, qualia in scribendo occurrere solent, neque varias lectiones inter ea invenimus, quae nos de diversa origine codicis M cogitare cogunt. immo vero ex eodem fonte atque SA eum provenisse demonstrant. saepe ubi S dissentit, M et A antiqui codicis lectionem quamvis falsam servarunt (cf. supra p. 15). nonnullis locis M solus veram lectionem praebet, et in secunda parte libelli, ubi Macarium testem habemus, is non semel lectionem codicis M confirmat. sic p. 68, 12 δεῖ οὖν M Mac recte scribunt, δι' οὗ SA; 83, 1 εὐχὴ M Mac recte: οὖν χρὴ SA. alibi M solus rectam lectionem tuetur, quamquam raro hoc evenit: 40, 1 μικρὸν M: κατὰ θεὸν (ex titulo delapsum?) SA; 45, 24 μεθοδείαν M: πανουργίαν SA (var lect vel coniectura); 51, 16 οὐρανοῖς M: ἀνθρώποις SA; 54, 11 κυρίω M (=κω̄): θεῶ SA (= θω̄); 67, 10 γυμνὸς εἴη M: γυμνώσει SA; sed etsi dubitare possis, utrum M haec ex eodem codice haurire potuerit e quo A et S descripti sunt, id est ex codice Arsenii, tamen eadem est recensio ex eodem archetypo repetenda. aut igitur eo tempore, quo M scriptus est, archetypus codicum S et A has varias lectiones continebat aut M ex alio eiusdem stirpis codice fluxit, qui eundem patrem habebat atque liber Arsenii, id quod magis placet.

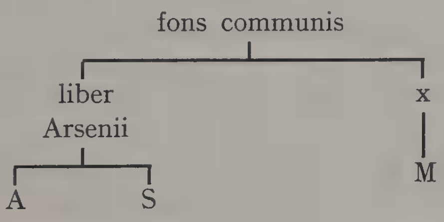

ex fonte communi eae corruptelae derivandae sunt, quas M cum SA communes habet. velut p. 41, 6 verbum in lac om A, πλάνη suppl. S, om M nullo spatio relicto; 43, 14 ..ελῶν A, δελῶν S ex coniectura, βελῶν ex coniectura M; 60, 11 γενῶν MSA corruptum: ἀγγέλων recte Macarius; 75, 8 ποιμαινόμενος MSA corruptum: ἑπόμενος recte Mac.

Apparet iam codices M et SA ex codice unico fluxisse, qui servatus erat et nono saeculo ut videtur describi coeptus est. inter eum et SA intercedit exemplar Arsenii, pauca autem, quae M solus habet, ex codice inter ipsum et archetypum intermedio sumpsit.

Postea M ab alia manu correctus est: p. 40, 8 τῆς om M, add M^2; 40, 10 ἔχει ante τῇ φύσει add M^2 falso; 41, 6 ἡ γοητεύουσα τὸν ἄνθρωπον ... lac quinque litt A, πλάνη add S, ἡδονὴ supplevit M^2 cum M nihil habeat et ne lacunam quidem indicaverit; 42, 1 γράμμα M -σι add M^2; 44, 1 ἐπιγίνεσθαι: ἐπιγενέσθαι M corr M^2; 45, 9 διαφθείρουσα: -σαν M, corr M^2; 46, 7 ἡ: εἰ M corr M^2; 46, 16 ἐγκελεύεται: ἐκκελεύεται M, corr M^2; 47, 4 συνελθοῦσα MA: συνελθόντα SM^2 falso, συνελθοῦσαι scribendum est; 48, 14 παρὰ τοῦ διδόντος: παραδιδόντος M, corr M^2; 49, 6 ὃς: ὡς M ὃς sscr M^2; 53, 10 τις M corruptum: om SA αὐτοῖς post συναριθμοῖτο add S ex coniectura, εἰκότως ἂν τοῖς ἀνθρωποκτόνοις συναριθμοῖτο M^2 marg; 55, 6 φυλακῆς: φυλακὴν M, corr M^2; 55, 7 ἀνακύψας: ἀνακόψας M, corr M^2; 55, 11 τὴν γραφὴν libri: τὴν ψυχὴν correxi, exp et αὐτὸν M^2 corr marg; 55, 14 δὲ post φόβῳ add MA, om S, exp M^2; 60, 11 γλώσσας (γλώσσαις W) ... γενῶν libri: γλώσσαις ἀγγέλων λαλῶν M^2 marg et ἔχων post ἰαμάτων addit; 61, 4 ἂν add M^2, quod ut bonam emendationem recepi.

His exemplis ostenditur M^2 partim ipsum errores codicis M correxisse partim ex S remedium petivisse.

At si M in aliis libris Gregorii tradendis aliis fontibus usus est, certe in hoc opusculo a recensione

codicibus A et S (i.e. codice Arsenii) servata non multum differt, neque altera classis memoriae extat praeter hanc, ut in libro De professione Christiana vel in Vita Macrinae factum est.

W Alterum codicem huic persimilem habemus Vindobonensem theol. gr. 42 chartaceum foliorum 239 saeculo XII scriptum, qui duodetriginta opera Gregorii Nysseni complectitur et librum De instituto Christiano ff. 141r-161r exhibet. est unus ex libris manu scriptis Ioannis Sambuci, quos postea Sebastianus Tengnagel possedit et legato bibliothecae Vindobonensi Caesareae reliquit. hic liber scriptus est manu pulcherrima, spatium linearum idem est per totum codicem, singulae paginae 36 lineas capiunt. opera aliud ab alio separata sunt ornamentis accuratissime delineatis. numerus in margine adpositus iuxta titulum singulorum operum ordinem eorum indicat. codex ergo Byzantinam collectionem continet. numerus κδ' libro De instituto Christiano additus idem est quem in M invenimus, titulus quoque congruit, et textus idem est paucissimis scribae erroribus in W additis. denique delectus atque ordo operum Nysseni in W coincidit cum eo, quo M utitur. praemisit W quattuor tractatus De beatitudinibus, De oratione dominica, Vitam Macrinae et Macrinia, sed inde a libro De deitate Spiritus et Filii, qui illos sequitur, usque ad finem codex W Ambrosiani M vestigia premit. unde praevios libros hauserit, nescio, at certe textum Vitae Macrinae ab eo, qui in M legitur, plane diversum habet. sed ea opera quae ei cum M communia sunt, non dubito quin W ex ipso M descripserit. quare nullus fere eius usus est nisi eis locis, quibus M iacturam foliorum passus vel pars folii ex eo excisa est, ubi pro M deficiente eum adhibui. ceterum ex apparatu critico dimisi. collatione usus sum e tabellis photographicis a J. P. Cooke facta, iterum contulit L. Feldman. ipse

codicem W multis locis inspexi et cum M comparavi. correcturas ab M² additas W non habet, unde eas post W ex M saeculo XII descriptum adiectas esse apparet, quod cum tempore codicis S, ex quo haustae sunt, optime convenit.

5. DE CODICE UNICO EX ANTIQUITATE SERVATO EIUSQUE CONDICIONE

Quoniam demonstravimus omnes nostri libelli codices, qui adhuc extant, ex uno codice antiquo feliciter servato derivandos esse, de eius indole et natura quid scire possumus?

Continebat textum integrum libri De instituto Christiano, qualem etiam nunc ex MSAL recuperare possumus. mediocriter ille corruptus erat, eiusque errores in omnibus codicibus nostris invenimus, nisi unus eorum huiusmodi locis coniectura usus est. ad condicionem archetypi illustrandam exemplis utar maxime manifestis, quae mihi etiam de emendando textu disserendi dabunt copiam.

p. 41, 5 loco iam saepius commemorato ἡ γοητεύουσα τὸν ἄνθρωπον πλάνη legit S, πλάνη om MA ἡδονὴ add M², lacunam quinque litterarum praebet A, isque condicionem archetypi optime reddit. nam eum hoc verbum in codice Arsenii, quem exscripsit, legere non potuisse ex hoc et aliis locis apparet, ubi quae legere nequibat, similiter spatio relicto indicavit. sed iam in communi archetypo codicis Arsenii et M hoc verbum legi non potuisse inde cognoscitur, quod M quoque id omisit, et S, qui scribit πλάνη, id coniecturae viri docti debet, qui postea notas in margine codicis Arsenii addidit, quas Leidensis conservavit (cf. p. 14). corrector codicis M quoque lacunam animadvertit et ἡδονὴ coniecit. excerptor, qui breviorem versionem libelli confecit, ἀπάτη coniecit. ex his coniecturis πλάνη longe optima est, nam hoc verbo auctor ipse praecedenti

sententia (p. 40, 11) utitur. πλάνη lacunam quinque litterarum bene replet, nec violat numerum clausulae: ‿‿⁄ ‿‿ ⁄‿.

Sed si quis dubitet, utrum verbum πλάνη ex antiquo fonte detortum an coniectura ortum sit, alterum exemplum eum convincet. p. 43, 13 in textu vulgato legimus: λύοντα μὲν ἑαυτὸν καθαρῶς τῶν τοῦ βίου τούτου †δεσμῶν καὶ πάσης ἀπηλλαγμένον τῆς τῶν ταπεινῶν καὶ ματαίων δουλείας. in verbo δεσμῶν nihil est, quod vituperes, et facile in eo acquiesceremus, nisi libri manu scripti antiquiores difficultatem praeberent. A, qui archetypi condicionem fidelissime conservat, ..ελῶν habet, ante ε relicto unius litterae spatio, βελῶν legit M, δελῶν S et pr Z, eius apographon. δεσμῶν correxit in rasura Z², quod excerptor quoque exhibet, unde in vulgatam receptum est. Gregorius hoc loco admonet eos, qui vitam monasticam capessere velint, ut primum a vinculis vel servitute vitae terrenae se liberent. hoc coniectura δεσμῶν bene exprimit, sed apparet eam nulla litterarum, quae in archetypo extabant, ratione habita factam esse. vestigia in codice A conservata (..ελῶν) et falsae coniecturae βελῶν M et δελῶν S satis docent verbum quinque litterarum ibi extitisse, cuius littera prima evanuerat; reliquos A ..ελῶν legisse sibi visus est; is qui δεσμῶν coniecit, significatum verbi mutili animo tetigit, attamen alio verbo opus est, quod eundem sensum habet ('vinculis se liberare') sed litteras ..ελῶν continet. synonynum desideramus verbi δεσμῶν, et si ..ΕΛΩΝ unciali scriptura exaratum animo fingas, facile ΠΕΔΩΝ restitues ('huius vitae compedibus se liberare'). coniectura βελῶν (M) nihil valet, quod metaphoram pravam introducit, quam cum λύειν coniungere nemo audebit, sed etiam δελῶν (S) nihil nisi coniectura est eaque quo doctior eo pravior ('huius vitae esca se liberare'), quod non solum pulchram metaphoram pessumdat, sed glossam inusi-

tatissimam ex sermone epico, qua Oppianus in Halieuticis usus est, in Gregorii orationem pedestrem Atticam interpolat, lexicis ut videtur adhibitis. denique δόλων, quod Leidensis in margine habet, coniectura est omnium pessima. nihil igitur praeter mutilum verbum ..ελῶν, quod A in codice Arsenii legerat, scribis codicum nostrorum traditum erat, et ad unum omnes ex eodem fonte fluxerunt, sicut etiam in aliis Gregorii operibus satis multis factum est.

Extant alia corrupti archetypi in libris nostris exempla, velut p. 44, 24 auctor scribit spiritum sanctum aedificare in uno quoque bonum (τὸ ἀγαθόν) pro animae in fidei operibus alacritate et studio, κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν, ὡς ὁ λαβὼν τὴν μνᾶν ἐκείνην ἐπὶ ἐργασίᾳ τοῦ δοθέντος, τοῦτ᾽ ἔστιν εἰς προκοπὴν καὶ αὔξησιν τοῦ λαμβάνοντος ἑκάστῳ δίδοται ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάρις. auctor refert ad Luc. 19, 13 sq. pro λαμβάνοντος, quod in codice Arsenii fuisse consensus librorum SAL ostendit, λαβόντος legit M. sed hoc minoris momenti est; oratio enim post verba ὡς ὁ λαβὼν claudicat et verbum finitum deesse videtur velut ἐδέξατο vel ἔλαβε. L in nota margini adscripta coniecturam τῷ λαβόντι tradit, quam in codice Arsenii eum invenisse puto. igitur vir doctus quidam Byzantinus sententiam corruptam esse animadvertit, etsi coniectura eius vix verba auctoris restituit. error antiquus erat, qui ex archetypo in omnes codices dispersus est.

p. 54, 20 δύο γὰρ ὄντων [ἀνθρώπων] ἐξ ὧν ὁ εἷς ἄνθρωπος ἥρμοσται, ψυχῆς τε καὶ σώματος ... post ὄντων libri manu scripti legunt $\overline{\text{ἀνων}}$ (= ἀνθρώπων), sed cum animus et corpus non 'duo homines' appellari possint, apparet $\overline{\text{ἀνων}}$ duplicatione post ὄντων ortum esse. recte igitur secunda manus, quae codicem Z correxit, $\overline{\text{ἀνων}}$ expunxit; ego uncinis inclusi. verba ἐξ ὧν in MAL desunt, unus S ea exhibet, qui talia

coniecturae debere solet. sed cum L hoc loco notam in margine non habeat, aut S ipse coniecturam facilem invenit aut codex Arsenii, ex quo talia sumere solet, plures habebat notas quam L descripsit. verba ἐξ ὧν post ὄντων homoeoteleuto exciderunt. ἀνων, quod in omnibus codicibus extat, iam in archetypo fuisse patet.

p. 60, 9 οὐδέποτε, φησίν, ἐκπίπτει ἡ ἀγάπη. τί δὲ τοῦτό ἐστιν; κἂν τῶν ἄλλων τις τύχῃ χαρισμάτων, ὧν τὸ πνεῦμα παρέχει (γλώσσας λέγω γενῶν † καὶ προφητείαν καὶ γνῶσιν καὶ χαρίσματα ἰαμάτων), μηδέποτε δὲ λυτρωθῇ καθαρῶς ἀπὸ τῶν ἔνδον ἐνοχλούντων παθῶν . . . ἐν φόβῳ καθέστηκεν ἔτι τῆς πτώσεως. verbum γενῶν, quod in omnibus libris manu scriptis legitur, corruptum, sed fuit in archetypo. Gregorius hoc loco ad I Cor. 13, 6 refert, quod cum intellexisset M^2, γλώσσαις ἀγγέλων λαλῶν correxit in margine, id est substituit verba quae in Pauli epistula extant, et post ἰαμάτων addidit ἔχων, utrumque ex coniectura. sed in parenthesi, quam indicavi, λέγω accusativum γλώσσας postulat sicut reliquos, προφητείαν, γνῶσιν etc., et cave Pauli verba in textum intrudas. etiam ἔχων non est necessarium. unum verbum γενῶν correctione eget et facile in ἀγγέλων emendatur, quod Macarius hoc loco in suo exemplari legit.

p. 69, 17 οὕτως οὖν ἐπιμελεῖσθε αὐτῶν ὡς ἂν χρηστοὶ παιδαγωγοὶ παίδων ἁπαλῶν, οὓς ἐπιστεύθησαν παρὰ τῶν πατέρων αὐτῶν. ἐκεῖνοί τε γὰρ τῶν παίδων τὰς ἕξεις σκοποῦντες τῷ μὲν πληγάς, τῷ δὲ νουθεσίαν, τῷ δὲ ἔπαινον, τῷ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον προσάγουσιν, οὐδὲν οὔτε πρὸς χάριν οὔτε πρὸς ἀπέχθειαν τούτων ποιοῦντες, ἀλλ' ὡς ἀνῆκε τῷ πράγματι καὶ ὁ τοῦ παιδὸς ἀπαιτεῖ τρόπος, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς <ζηλωτὰς> τοῦ βίου τούτου σεμνούς. S τῷ βίῳ τούτῳ legit, ex coniectura ut videtur, cum recte intelligat genitivum τοῦ βίου τούτου, quem in A et M scriptum invenimus, construi non posse, sed ut solet emendatio non tam simplex est quam ille cogitabat. vereor enim

ne admonitiones et poenae a superioribus inflictae vix appellari possint ὁ βίος οὗτος. immo vero haec verba certam vitae speciem atque formam indicant, cui monachus futurus assimilari debeat. deest igitur nomen velut ζηλωτὰς ante τοῦ βίου τούτου vel μιμητάς, quod adiectivo σεμνούς determinatur. apparet hunc locum iam in archetypo mendosum fuisse.

p. 70, 11 ὅπως τὴν ψυχὴν τοῦ πρὸς σὲ βλέποντος μαθητοῦ καλῶς ἐκπαιδεύσας λαμπρὰν τὴν ἐκείνης ἀρετὴν προσαγάγῃς τῷ πατρί, κληρονόμον ἄξιον τῆς ἐκείνου δωρεᾶς. in archetypo πατρί (= πρι) corruptum erat in πνεύματι (= πνι), quem errorem codex Arsenii (= SAL) conservabat. M legit πνευματικῷ κληρονόμῳ, quod ex πνεύματι κληρονόμον correctum, sed falsum esse nemo non videt. M igitur confirmat archetypum corruptum fuisse. ex Macarii epistula, qua magnam huius libri partem ad verbum expressit (cf. p. 31), cognoscimus nihil omnino mutandum esse nisi πρι pro πνι restituendum.

p. 72, 5 θεοῦ δὲ ἐπίγνωσιν εὑρὼν καὶ φόβον συνεὶς ῥᾳδίως καὶ τὸ ἐφεξῆς κατορθώσεις, τὸ ἀγαπᾶν λέγω τὸν πλησίον. libri manu scripti legunt συνήσεις, sed Macarius in exemplari suo legit συνεὶς, ita ut participia θεοῦ ἐπίγνωσιν εὑρὼν et φόβον συνεὶς coordinentur. hae duae notiones etiam in Prov. 2, 4-5 coordinatae sunt, quo auctor nos refert. nam ibi legimus συνήσεις φόβον κυρίου καὶ ἐπίγνωσιν θεοῦ εὑρήσεις. Gregorius non id dicere vult timorem Dei ex cognitione Dei oriri, id quod codicum lectio suadere videtur, sed duo participia (εὑρὼν . . . συνεὶς) usitatum sunt dicendi genus, quod parallelismus dicitur. ex utroque, Dei cognitione et timore, pendet nostra facultas homines vere diligendi. archetypus igitur hoc loco corruptus erat.

p. 70, 6 verus conventus superior et antistes fratrum similis esse debet bono medico: πρὸς τὴν ἑκάστου χρείαν καθάπερ ἀγαθὸς ἰατρὸς προσάγων τὸ φάρμακον· ἐκεῖνός τε γὰρ πρὸς τὰ πάθη σκοπῶν τῷ μὲν πρᾶον, τῷ δὲ

σφοδρότερον ἐπέθηκε φάρμακον, οὐδενὶ τῶν θεραπείας δεομένων ἀχθόμενος, ἀλλὰ ταῖς πληγαῖς (?) καὶ τοῖς σώμασιν ἁρμόζων τὴν τέχνην . . . πληγαῖς corruptum est. neque enim morbum significare potest neque haec notio hic desideratur, cum Gregorius paulo ante dixerit πρὸς τὰ πάθη σκοπῶν et id hoc loco iterari molestum esset. quod autem ei dicere in animo erat, hoc est: bonum medicum artem suam et animis et corporibus eorum, quos adiuvare vult, assimilare. ita enim ars medici saepe in litteris graecis describitur. itaque scribendum est: ἀλλὰ ταῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς σώμασιν ἁρμόζων τὴν τέχνην. error non ex palaeographica similitudine ortus est, sed verbo, quod scribae ante oculos versabatur, pro ψυχαῖς substituto. medicina, quam animo fingebat, πληγαί erant, quae poena in monasteriis nonnumquam peccantibus infligebatur. sic archetypus falso πληγαῖς legit, quod in omnibus libris extat.

Haec et plura huiusmodi menda archetypum perditum nostrorum codicum, quem nono saeculo scriptum esse existimo, deformabant. difficile dictu est, utrum eius scriba in exemplari, quod ex extrema antiquitate nactus erat, haec menda invenerit an ipse peccaverit. nam etsi multa nostrorum codicum menda vel lectionum varietatem ex summa antiquitate originem trahere iam non dubium est, raro tamen pro certo hoc affirmare possumus. sed bene accidit quod in libro De instituto Christiano recensendo nobis licet supra tempora codicum Byzantinorum ad ipsius antiquitatis ultima saecula ascendere et libros manu scriptos, quos habemus, cum memoria multo vetustiore comparare. quod ut facere possimus, iam de Macarii epistula quae dicitur magna mihi dicendum est.

6. DE MACARII EPISTULA

Anno 1910 J. Stiglmayr S.J., litterarum asceticarum antiquitatis Christianae assiduus lector, primus in-

tellexit secundam partem libri nostri cum epistula altera (Migne P.G. XXXIV, 409-441) Macarii q. f. Aegyptii ad verbum paene congruere (*Theologie und Glaube* vol. II (1910) p. 571 sq.). concludebat vir doctissimus epistulam non a Macario Aegyptio scriptam esse posse, qui circa triginta annis ante Gregorium natus est, sed ab alio homine ex nostro tractatu post Gregorii obitum compilatam esse. decennio post Stiglmayrum alius vir huius litterarum generis peritus, L. Villecourt natione Belga, Gregorii et Macarii libris iterum et diligentius examinatis hoc cognovisse sibi visus est ('La grande lettre grecque de Macaire', *Revue de l'Orient chrétien* XXII (1930) p. 29 sq.): Gregorii librum fontem Macarii fuisse non posse, ut Stiglmayro placebat, sed secundam partem epistulae Macarianae ab auctore libri De instituto Christiano decurtatam et foede mutilatam esse. itaque Gregorium Nyssenum non posse auctorem esse nostri libelli, sed alium quendam hominem ignotum alteram eius partem ex Macarii epistula excerpsisse. quod si verum esset, hic liber indignus esset, qui in editione Gregorii Nysseni includeretur.

Multa ex illo tempore de Macarii persona et doctrina et de scriptis sub eius nomine traditis disputata sunt, quae hic enumerare longum est (cf. H. Dörries, 'Symeon von Mesopotamien', *Texte und Untersuchungen* v. 55, p. 2-3, Lipsiae 1941). quare libro separato mihi in animo est fusius de hac quaestione et de ratione, quae inter Gregorii librum et Macarii epistulam intercedit, disserere. hoc loco non nisi breviter eam perstringam, quantum ad textum libri De instituto Christiano recensendum pertinet. nunc enim integro textu libri nostri reperto apparet illas virorum doctorum conclusiones non supra petram, sed supra arenam aedificatas esse, cum veram libri naturam nondum cognitam haberent. *iam patet librum, quem*

illi in editionibus Gregorio attributum legebant, re vera, ut illi putabant, nil nisi excerptum esse, at excerptus est non e Pseudo-Macarii misera compilatione, sed ex integro Gregorii textu, qui nunc demum innotuit; 'Macarii' autem epistulae pars secunda ad litteram ex hac integra versione Gregorii (*p.* 64, 4 *usque ad finem*) *compilata est.* primam quoque partem epistulae ex alio opere huc translatam esse H. Dörries cognovit, qui eam ex homilia XL Macarii (collectionis in cod. Vat. gr. 694 servatae, cf. Dörries loc. cit. p. 227 sq.) desumptam esse vidit. tota igitur epistula cento est a recentiore compilatore ex alienis pannis consarcinatus.

Sed etiamsi epistula nil valet ad cognoscendum auctorem homiliarum, quae sub Macarii nomine in codicibus manu scriptis feruntur, tamen nobis auxilium fert minime spernendum in libro Gregorii, quem compilator ad verbum secutus est, recensendo. nam textum libri praebet multis locis integriorem quam fuit archetypus codicum nostrorum Byzantinus. qui cum nono saeculo vix sit antiquior, ex epistula Pseudo-Macarii textum talem nanciscimur, qualis erat temporibus exeuntis antiquitatis, id est nostro archetypo quattuor fere saeculis antiquiorem. Pseudo-Macarius igitur idem valet in nostro opere edendo quod commentarii Alexandri Aphrodisiensis vel Simplicii in recensendis Aristotelis libris vel Galeni commentarii in edendo Hippocrate, nisi quod Macarius non singula verba auctoris, sed textum integrum partis in epistula servatae praebet. itaque epistulam in altera parte libri, quam Pseudo-Macarius e Gregorio compilavit, codicis instar adhibui et lectiones eius in apparatu notavi. summi momenti est, quod quinto saeculo libri textum eundem fuisse, qui in codicibus antiquis servatus est, ex Macario discimus. neque enim cum textu excerptoris, qui in editionibus Gregorii impressus est, quicquam

commune habet. sed de excerptoris aetate recenti postea dicam (p. 36). plerumque Mac(arius) cum lectione codicum Gregorii, ubi congruunt, consentit. multis locis Mac lectionem meliorem confirmat, ubi codices nostri dissentiunt. aliis solus integra Gregorii verba servavit contra consensum codicum (id est contra archetypum saeculi IX). sic p. 29 ostendi omnes codices falso γλώσσας γενῶν legere, Mac solum γλώσσας ἀγγέλων recte conservasse; p. 81, 17 in codicibus legimus ἐκεῖθεν ὕπνος καὶ βάρησις σώματος καὶ ψυχῆς μαλακία καὶ ἀκηδία καὶ ὀλιγωρία καὶ ἀνυπομονησία καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας ἐνεργήματα, sed Mac habet πάθη καὶ ἐνεργήματα et hoc melius est. Mac saepius verbum, quod in archetypo exciderat, servavit. in librorum nostrorum dissensione Mac modo cum SA modo cum M modo cum MA, raro cum S consentit. his locis S aut coniectura aut varia lectione usus est. p. 66, 7 οἴκησιν archetypus scripsit (sic legunt MA), sed Mac S recte οἴησιν habent, quod S ex Scriptura restituisse videtur. solus Mac lectionem genuinam servavit p. 75, 8, ubi ἑπόμενος legit, sed libri omnes ποιμαινόμενος habent. nonnunquam tamen Mac textum minus integrum habet quam codices nostri: sic p. 73, 13 verba παρὰ τοῦ κυρίου τὴν σύστασιν omisit. non loquor de scribae erroribus hic illic obviis, ubi vincit codicum Gregorii auctoritas, velut itacismis, rebus orthographicis id genus. in fine libri p. 89, 10 Mac pro verbis δοξάζειν . . . 11 ἀεὶ καὶ, quae in codicibus extant, haec substituit: τυχεῖν τῶν ἀρρήτων μυστηρίων ἐκείνων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν ᾧ ἡ δόξα, sed haec non genuina libri peroratio fuisse videtur, immo Mac, qui in ceteris rebus fontem suum fideliter secutus est, doxologiam in fine mutavit, sicut primam partem epistulae ex alio fonte addidit. difficile dictu est, utrum compilator hoc fraudis consilio an nulla auctorum ratione habita ad solam aedificationem legentium

fecerit, sed non obliviscendum est etiam excerptorem nostri libelli doxologiam in fine mutasse, cum verba a p. 89, 6 οὕτως ἀποστρέφεσθαι usque ad finem omitteret et haec substitueret: αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

Textu 'Macarii' epistulae usus sum eo, qui in Mignei P.G. vol. XXXIV legitur et e codice Berolinensi gr. 16 bombycino saeculi XII vel XIII a Flossio primum editus est. et utinam mihi licuisset aut ipsum codicem videre aut novam eius collationem assequi. sed bello perditus esse videtur, ita ut mihi in textu vulgato acquiescendum sit. interim editores Macarii H. Dörries et E. Klostermann loco huius epistulae, quae non est 'Macarii', alteram ampliorem e codicibus manu scriptis in lucem protraxerunt, quam paraphrasim quandam esse libri De instituto Christiano statim cognovi. apparet hunc Gregorii librum, qui ad monachos instruendos scriptus erat, summam auctoritatem apud eos habuisse et a superioribus monasteriorum saeculo proximo hunc ad finem adhibitum esse, id quod plurimum valet ad historiam textus recte intelligendam. ad ipsa tamen verba Gregorii Nysseni restituenda nova illa epistula non multum proficimus, cum sit libera amplificatio et enarratio operis Gregoriani. sed testis locupletissimus est hic liber, quantum ad formam et condicionem textus Gregorii attinet, quae quinto saeculo extabat. textu enim integro libelli De instituto Christiano auctor paraphrasis, qui Macarius in codicibus manu scriptis dicitur, usus est nec novit textus versionem decurtatam. ex hac paraphrasi postea duo libri, qui et ipsi sub Macarii nomine feruntur, excerpti sunt, quorum unus inscribitur De perfectione, alter De oratione (Migne, P.G. XXXIV, 841-852 et 853-865). quos si in unum coniungas, alteram et breviorem paraphrasim libri De instituto Christiano habes, ceterum ad rem criticam haec quoque nihil valet, quantum ad Gregorii librum spectat. ostendit tamen paraphraseon

graecarum series, quibus Syriacae addi debent, quanta fuerit libri nostri per medium aevum in oriente auctoritas.

II. DE EXCERPTO VINDOBONENSI EDITIONUM IMPRESSARUM FONTE

Codex Vindobonensis theol. graecus 35 chartaceus saeculi XIII in largissimis foliis minutis litteris multisque compendiis scriptus continet viginti foliis (!) tredecim Gregorii Nysseni libros, in quibus est De instituto Christiano libellus, ff. 2r-3v. sed textus huius operis ab eo, quem codices antiqui supra a nobis descripti exhibent, admodum diversus est, nam versionem multo breviorem praebet, in qua magna pars operis omissa est. quod cum comparata Mignei editione cum hac nostra intelligere facile sit, hic exempla dare non est consilium, sed in apparatu critico quid excerptor omiserit vel mutaverit, diligenter indicavi. et cum nonnunquam ipsi auctores breviorem editionem operis sui instituerint, non supervacaneum est demonstrare excerptum codicis Vindobonensis non a Gregorio Nysseno profectum esse posse, sed librum epitomatoris manu tam foede mutilatum esse. quando hoc excerptum ortum sit nescimus, sed vestigia eius ante codicem Vindobonensem nulla inveni. neque vero hic libellus solus in eo tam misere resectus est, sed extant in eodem volumine alia exempla huius excerpendi libidinis, quae scribam haud indoctum via ac ratione varia opera Nysseni decurtasse ostendunt. sic liber Contra fatum tertia parte abbreviatus in codice Vindobonensi legitur et liber In illud: Qui fornicatur in proprium corpus peccat, multis locis non solum singula verba sed multas lineas omisit. etiam liber De communibus notitiis in formam a reliquis codicibus valde diversam multoque breviorem redactus inest (de libro Ad Eustath. De trinitate cf. Mercati, *Studi*

e Testi XI, p. 57-82, Rome 1903). itaque facere non possumus, quin concludamus has epitomas ab uno homine in domusionem factas esse eumque eundem fuisse qui codicem Vindobonensem scripsit. etiam incredibilis scribendi neglegentia, quae codicem vix legibilem reddit, hoc suadere videtur. nam non est cur eum consulto lectores decipere voluisse credamus, immo vero in proprium usum ille haec excerpta fabricatus est. certe non volebat sermonem auctoris polire, id quod non semel in hoc litterarum genere accidit. nec mirum est, quod viri docti recentiores, qui nihil praeter hoc excerptum libri praeclari legebant, librum tam mutilatum vix genuinum esse posse arbitrati sunt. in hoc solum erraverunt, quod libros manu scriptos per tot saecula intactos reliquerunt. ceterum de excerptoris opere in separato libro, quem de novo tractatu me editurum esse promisi, plura dicam.

Ex codice Vindobonensi duo codices recentiores descripti sunt, qui nunc soli praeter eum hanc decurtatam textus formam praebent, codex Musei Britannici Old Royal 16.D.XI chartaceus saeculi XVI, qui eadem opera atque Vindobonensis continet, et Urbinas graecus 9 chartaceus saeculi XVII. hic pars est collectionis omnium operum Gregorii Nysseni, de qua in praefatione librorum Contra Eunomium vol. II p. lviii sq. diligenter egi (cf. etiam huius voluminis p. 125 et 152). uterque codex textui editionis Parisinae et Patrologiae Mignei simillimus est, etsi proprios quosdam scribae errores praebet. tamen nescio an textus editione Parisina divulgatus ex neutro eorum haustus sit, sed ex tertio quodam codice recentissimo iam perdito. at certe textus vulgatus per unum ex his a codice Vindobonensi derivatus est. quod cum multis exemplis illustrare nolim (textus enim in his libris et in editionibus inde ab editione principe paene

idem est), satis habebo Vindobonensem communem eorum fontem fuisse ex lacunis quibusdam demonstrasse, quae in textu editionis Parisinae et Mignei inveniuntur. apud Migne p. 297 B legimus: τοῦτό ἐστι κατόρθωμα μέγα φιλοσοφίας τὸ μέγαν ὄντα . . . τοῖς γὰρ . . . σθαι τῇ καρδίᾳ. codices nostri antiquiores, qui textum integrum habent, haec praebent: τὸ μέγαν ὄντα τοῖς ἔργοις συστέλλεσθαι τῇ καρδίᾳ, nec dubium quin Gregorius ita scripserit. codex Londinensis (fol. 279v) eandem lacunam habet quam libri impressi, sed spatium vacuum non nisi post τοῖς γϛ reliquit. Urbinas quoque (fol. 215r) lacunam post τοῖς γὰρ (sic) indicat. iam si ad Vindobonensem redimus, ibi verba τοῖς ἔργοις initio paginae (fol. 3r) integra legimus, sed sic scripta, ut prima syllaba pro compendio verbi γὰρ accipi possit, secunda autem syllaba una cum litteris συστέλ, quae eam sequuntur, damno chartae evanuerit. apparet igitur Vindobonensem fontem erroris in Londinensi et Urbinate et in editione Parisina fuisse, ex qua Mignei textus fluxit. idem de lacuna Migne p. 304 C τοῦ σπουδαίου . . . ἐνταῦθα demonstrari potest, quae in iisdem codicibus et in textu impresso simul invenitur. Londinensis et Urbinas igitur ex Vindobonensi descripti sunt, ex quo etiam textus decurtatus librorum impressorum mediante apographo nescio quo derivatus est, quem nunc abicere et ad integros memoriae fontes redire necesse est.

Gratias agimus maximas viris doctissimis, qui in opere benigne nos adiuvarunt: Johanni Card. Mercati, P. Anselmo Strittmatter, O.S.B., tum eis qui codices quosdam pro nobis contulerunt, quos in praefationibus nominavimus, inter eos J. E. Walshio, cuius strenuum auxilium etiam in manuscripto huius libri transscribendo et corrigendo numquam nobis defuit.

W. Jaeger

CONSPECTUS SIGLORUM

(De instituto Christiano)

A codex Venetus Marcianus gr. 68 membranaceus saec. XII

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII vel XIII

Z codex Vaticanus gr. 1433 membranaceus saec. XIII

M codex Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XI

Mac Epistulae Macarii q. d. Aegyptii magnae (= ep. II) pars altera (Migne, P. G. XXXIV, 420-442)

L codex Leidensis Gronovianus 12 chartaceus saec. XVI

v textus vulgatus editionis Parisinae (1638) et Mignei

exc excerptor (= codex Vindobonensis theol. gr. 35 (J) chartaceus saec. XIII)

^{2} ad siglum codicis adpositum (velut M^2Z^2) alteram manum significat

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΘΕΟΝ ΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΑΛΗΘΕΙΑΝ ΑΣΚΗΣΕΩΣ

Εἴ τις μικρὸν ἀποστήσας τοῦ σώματος τὴν διάνοιαν καὶ τῆς τῶν παθῶν δουλείας τε καὶ ἀφροσύνης ἔξω γενόμενος ἀδόλῳ καὶ εἰλικρινεῖ λογισμῷ τὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ κατίδοι ψυχήν, ὄψεται καθαρῶς ἐν τῇ ταύτης φύσει τοῦ θεοῦ τήν τε πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην καὶ τὸ βούλημα τῆς ἐκείνου δημιουργίας. εὑρήσει γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπισκοπῶν συνουσιωμένην τε καὶ συμπεφυκυῖαν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐπὶ τὸ καλόν τε καὶ ἄριστον τῆς ἐπιθυμίας ὁρμὴν καὶ τῆς νοητῆς ἐκείνης καὶ μακαρίας εἰκόνος, ἧς ὁ ἄνθρωπος μίμημα, τὸν ἀπαθῆ καὶ μακάριον ἔρωτα συνημμένον τῇ φύσει. ἀλλὰ πλάνη τις τῶν ὁρατῶν τούτων καὶ ῥεόντων ἀεὶ διὰ πάθους ἀλόγου καὶ πικρᾶς ἡδονῆς τὴν ἀμελῆ καὶ ἀφύλακτον ὑπὸ ῥᾳθυμίας ψυχὴν ἀπατῶσα καὶ γοητεύουσα

9 cf. Gen. 1, 26

TITULUS τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ κατὰ θεὸν σκοποῦ καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως A (titulus excisus est in M) πρὸς τοὺς ἀπαιτήσαντας ἀσκητὰς (λόγον περὶ? cf. p. 41, 24) τοῦ τῆς εὐσεβείας σκοποῦ καὶ τοῦ ὅπως χρὴ συνεῖναι ἀλλήλοις καὶ συναγωνίζεσθαι ὑποτύπωσις SZ λόγος Ιᾱ add Z utramque tituli formam in unum conflatam habet v cuius fons est exc sive cod. Vind. theol. gr. 35 (J), qui primam in textu, alteram in margine exhibet scilicet e codice generis SZ postea additam. in marg scholium ab ipso scriba additum praebet Z: σημείωσαι ὁ λόγος οὗτος ἐκ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου μακαρίου μεταπεποίηται (eiusdem viri docti manus in fol. 103 huius codicis notam marginalem scripsit). de falsa scribae coniectura cf. p. 20. **MSZA** 1 μικρὸν M exc σμικρὸν v: κατὰ θεὸν SZA exc[2] an ex titulo huc delapsum? 2 γενόμενος ος in ras M 3 ἀδήλῳ exc εὐδήλῳ v (cf. 87, 19) αὐτὸς τὴν Z[2] 5 πρὸς SZA: περὶ M exc v 7 συνουσιουμένην v τῷ ἀνθρώπῳ om M 8 τῆς pr om M add M[2] 10 ἔχει ante τῇ φύσει add M[2] 11 ἀοράτων A

πρὸς κακίαν ἕλκει δεινήν, γεννωμένην τε ἐκ τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου καὶ γεννῶσαν θάνατον τοῖς ἑαυτῆς ἐρασταῖς. διὰ τοῦτο τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, τὸ σωτήριον ταῖς ψυχαῖς φάρμακον, ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τοῖς πόθῳ δεχομένοις ἐδωρήσατο χάρις· ὑφ' ἧς λύεται μὲν ἡ γοητεύουσα τὸν ἄνθρωπον πλάνη, τὸ δὲ τῆς σαρκὸς ἄτιμον κατασβέννυται φρόνημα, τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ πρὸς τὸ θεῖόν τε καὶ τὴν ἑαυτῆς σωτηρίαν ὁδηγουμένης τῆς ψυχῆς, ἣ τὴν γνῶσιν ἐδέξατο.

Ἐπειδὴ τοίνυν ταύτην ὑμεῖς ἀξίως λαμβάνοντες τὴν γνῶσιν καὶ τὸν θεῖον ἔρωτα κατὰ τὴν δοθεῖσαν τῇ ψυχῇ φύσιν εὐθύνοντες συνεληλύθατε προθύμως, κοινῇ πληροῦντες τὸν ἀποστολικὸν ἐν ταῖς πράξεσι χαρακτῆρα καὶ ποθοῦντες ὁδηγόν τινα παρ' ἡμῶν καὶ ἡγεμόνα τῆς τοῦ βίου πορείας λόγον λαβεῖν, ὃς εἰς τὴν εὐθεῖαν ἄξει, δεικνὺς ἀκριβῶς τίς μὲν ὁ τοῦ βίου τούτου τοῖς μετιοῦσι σκοπός, τί δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον βούλημα τοῦ θεοῦ καὶ ποία τις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁδός, ὅπως τε συνεῖναι προσήκει τοὺς ταύτην πορευομένους ἀλλήλοις, καὶ ὅπως χρὴ τοὺς προεστῶτας εὐθύνειν τὸν τῆς φιλοσοφίας χορόν, οἵοις τε δεῖ πόνοις κεχρῆσθαι τοὺς ἐπὶ τὸ ἀκρότατον μέλλοντας ἀνιέναι τῆς ἀρετῆς καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς πρὸς τὴν τοῦ πνεύματος ὑποδοχὴν ἀξίας παρασκευάζειν· ἐπειδὴ τοίνυν τοῦτον ἡμᾶς ἀπαιτεῖτε τὸν λόγον, οὐχ

17 Rom. 12, 2 20 φιλοσοφίας χορόν monasteria dicit, frequens apud Gregorium usus

MSZA 1 ἕλκειν exc sed ἕλκει cum libris v καὶ post τε add A 2 αὐτῆς A 3 καὶ ante τὸ add SZA 5 τῶν ἀνθρώπων A 6 πλάνη SZ coniectura probabili (cf. 40, 11). in archetypo fuisse lacunam apparet, nam relicto spatio quinque litterarum πλάνη om A, nullo spatio relicto om M ἡδονὴ suppl M². ἡ ἀπάτη ἡ τὸν ἄν. γοητεύουσα exc v ex coniectura 8 τῆς ante ψυχῆς om M ἡ : ἣ fortasse A γνῶσιν libri (cf. 10): ἕνωσιν exc v clausulae numero pessumdato 10 verba ἐπειδὴ τοίνυν—43,7 ματαίῳ πεφυσημένοι om exc v ἡμεῖς SZ 15 εἰς om M 21 δεῖ ex corr Z δὴ A 22 αὐτῶν M 24 τούτων SZ τὸν om SZ

ἁπλῶς ἀπὸ στόματος ἀλλὰ γράμμασι τυπωθέντα, ὅπως ἐν τούτοις ἔχοντες αὐτὸν ἀποκείμενον καθάπερ ἐκ ταμιείου μνήμης πρὸς τὰς κατὰ καιρὸν χρείας ταύτην† λαμβάνητε, πειρασόμεθα κατὰ τὴν χορηγοῦσαν ἡμῖν τοῦ πνεύματος χάριν ἐπὶ τῇ παρούσῃ προθυμίᾳ εἰπεῖν, εἰδότες ἀκριβῶς ὡς ὁ τῆς εὐσεβείας ἐν ὑμῖν κανὼν τῷ ὀρθῷ τῆς πίστεως πέπηγε δόγματι, μίαν ἔχων τῆς μακαρίας τε καὶ ἀϊδίου τριάδος θεότητα μηδαμῶς μηδαμῇ παρηλλαγμένην ἀλλ' ἐν μιᾷ μὲν οὐσίᾳ, μιᾷ δὲ δόξῃ, τῷ αὐτῷ δὲ βουλήματι νοουμένην τε καὶ προσκυνουμένην κατὰ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, ὡς προλαβόντες ὑπὸ μάρτυσι πολλοῖς κατεθέμεθα τὴν ὁμολογίαν τῷ λούσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ τοῦ μυστηρίου πηγῇ πνεύματι· ταύτην συνειδότες ὑμῖν τὴν εὐσεβῆ καὶ ἀδιαμάρτητον τῆς πίστεως ὁμολογίαν ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς ἀσφαλῶς ἱδρυμένην τήν τε ἄνω πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ μακάριον διὰ τῆς τῶν πραγμάτων πορείας ὁρμὴν ὑμῶν καὶ ἀνάβασιν, γράφομεν ὑμῖν βραχέα τὰ σπέρματα τῆς διδασκαλίας, ἀπὸ τῶν προδωρηθέντων ἡμῖν παρὰ τοῦ πνεύματος †γραφῶν

11 concilium Constantinopolitanum a. 381 dicit, ubi dogma de deitate Spiritus sancti primum tamquam veram fidem ecclesiae patres constituerunt et tertium articulum, qui est de Spiritu sancto, ad Nicaenae fidei formulam addiderunt. Gregorium Nyssenum in hoc dogmate ecclesiae stabiliendo primam partem egisse hoc loco demum certo edocemur 17-18 auctor sua de eadem re opera dicit, quae ante hunc librum scripserat

MSZA 1 γράμμα M σι add M² 2 ἀπολείμενον ut vid in ἀπειλήμενον corr Z² (add ἢ ?) ταμεῖου MA 3 ταύτην MA post ταύτην vox deleta (λαμβα ut vid) M: τοῦτον e coniectura SZ an subest nomen agentis in -τήν velut κριτήν? 6 ὑμῖν MA: ἡμῖν SZ 12 λύσαντι Z et fort S 16 πραγμάτων cf. 41, 15 βίου πορείας, dubium ὑμῖν ὁρμὴν ὑμῶν M 17 γράφομεν: καὶ σπείρομεν M² marg βραχέάτα (τ supra scr.) corr M² id est βραχέ' ἄττα more Attico 18 γραφῶν corruptum nam cum προδωρηθέντων genere non congruit et p. 43, 1 auctor singulari γραφῆς utitur: corrigendum fort καρπῶν, cf. 17 σπέρματα (cf. etiam p. 83, 18 τῶν . . . τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος καρπῶν al)

ἐκλεγόμενοι, καὶ αὐτὰ δὲ πολλαχοῦ τὰ τῆς γραφῆς ῥήματα κατὰ τὴν χρείαν τιθέντες εἰς πίστιν τῶν λεγομένων καὶ εἰς φανέρωσιν τῆς ἡμετέρας περὶ αὐτὴν ὑπολήψεως, ὅπως ἂν μὴ δοκοίημεν ἀφέντες τὴν ἄνωθεν χάριν νόθα τίκτειν αὐτοὶ φαύλῃ τινὶ καὶ ταπεινῇ διανοίᾳ καὶ τοῖς ἔξωθεν λογισμοῖς τύπους εὐσεβείας πλάττοντες τούτους ἐπεισάγειν ἀμαθῶς ταῖς γραφαῖς φρονήματι ματαίῳ πεφυσημένοι.

Δεῖ τοίνυν τὸν μέλλοντα ψυχὴν καὶ σῶμα κατὰ τὸν τῆς εὐσεβείας νόμον προσάγειν θεῷ καὶ τὴν ἀναίμακτον αὐτῷ καὶ καθαρὰν ἀποδιδόναι λατρείαν, ἡγεμόνα [τε] τοῦ βίου τὴν εὐσεβῆ πίστιν ποιούμενον, ἣν αἱ τῶν ἁγίων φωναὶ διὰ πάσης ἡμῖν βοῶσι γραφῆς, οὕτως εὐπειθῆ καὶ εὐήνιον τὴν ψυχὴν τοῖς τῆς ἀρετῆς ἐπιδιδόναι δρόμοις, λύοντα μὲν ἑαυτὸν καθαρῶς τῶν τοῦ βίου τούτου πεδῶν καὶ πάσης ἀπηλλαγμένον τῆς τῶν ταπεινῶν καὶ ματαίων δουλείας, ὅλον δὲ τῇ πίστει καὶ τῷ βίῳ τοῦ θεοῦ μόνου γινόμενον, εἰδότα σαφῶς ὡς ἐν ᾧ πίστις εὐσεβείας καὶ βίος ἄμεμπτος, ἐκεῖ καὶ Χριστοῦ πάρεστι δύναμις, ἐν ᾧ δὲ Χριστοῦ πάρεστι δύναμις, ἐκεῖ κακίας πάσης φυγὴ καὶ τοῦ ληστεύοντος τὴν ζωὴν ἡμῶν θανάτου· οὐ γὰρ ἔχει τὰ πονηρὰ δύναμιν ἐν ἑαυτοῖς τοσαύτην ὡς ἀνθίστασθαι τῇ δεσποτικῇ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ παρακοῇ τῶν ἐντολῶν

9-10 cf. Rom. 12, 1

MSZA 5 φαύλῃ ex φαῦλοι corr M 10 καὶ post αὐτῷ om SZA 10-14 turbatam sententiae structuram deleto τε restituere conatus sum ita ut 12 οὕτως participium praecedens ποιούμενον Attico more excipiat 14 καθαρῶς om exc, cf. 66, 19 τούτου om exc v πεδῶν correxi: ελῶν A ante ε relicto unius literae spatio βελῶν M δελῶν SZ pr docta coniectura, fuit igitur . . ΕΛΩΝ in archetypo, δεσμῶν exc v, in ras Z² cf. In Psalm. 472 A 14-15 καὶ πάσης — 16 δουλείας om exc v 16 ὅλον SZ: ἄλλον M (ὅ sscr M²) A 16 μόνου SZA: μόνον M (καὶ ante μόνον sscr M²) exc v 18 verba ἐν ᾧ δὲ—19 δύναμις om M 19 πάρεστι om exc v ἀποφυγὴ (om πάσης) exc v 20 verba καὶ τοῦ ληστεύοντος—p. 44, 14 ἀόρατον κομίσῃ πλοῦτον om exc v 21 τοσαύτην om Z

ἐπιγίνεσθαι πέφυκεν· ὃ πάλαι μὲν πέπονθεν ὁ πρῶτος πλασθείς, νῦν δὲ πάντες οἱ τὴν τούτου παρακοὴν αὐθαιρέτῳ προαιρέσει μιμούμενοι· τοὺς δὲ προσερχομένους ἀδόλῳ γνώμῃ τῷ πνεύματι καὶ πίστιν ἔχοντας ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ, μηδεμιᾶς ἐν τῷ συνειδότι κηλῖδος ὑπούσης, ἡ τοῦ πνεύματος αὕτη καθαίρει δύναμις κατὰ τὸν εἰπόντα "Ότι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν τὸ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγενήθη ἐν λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ καθὼς οἴδατε, καὶ πάλιν Ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως τηρηθείη ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς παρέσχε διὰ τοῦ λουτροῦ τοῖς ἀξίοις τὸ τῆς ἀθανασίας ἐνέχυρον, ὅπως τὸ πιστευθὲν ἑκάστῳ τάλαντον τῇ τῶν πιστευθέντων ἐργασίᾳ τὸν ἀόρατον κομίσῃ πλοῦτον. μέγα γάρ, ἀδελφοί, μέγα πρὸς κτῆσιν τῶν νοητῶν τοῖς φόβῳ δεχομένοις τὸ ἅγιον βάπτισμα· τὸ γὰρ πλούσιον καὶ ἄφθονον πνεῦμα τὸ ῥέον ἀεὶ τοῖς δεχομένοις τὴν χάριν, ἧς οἱ ἅγιοι πληρωθέντες ἀπόστολοι ταῖς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαις τοὺς καρποὺς ἐπεδείξαντο τοῦ πληρώματος, τοῦτο τοῖς τὴν δωρεὰν εἰλικρινῶς δεξαμένοις κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἑκάστου τῶν μετειληφότων πίστεως συνεργὸν καὶ σύνοικον παραμένει, οἰκοδομοῦν ἐν ἑκάστῳ τὸ ἀγαθὸν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς τῆς πίστεως ἔργοις σπουδὴν κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν, ὡς ὁ λαβὼν τὴν μνᾶν ἐκείνην† ἐπὶ ἐργασίᾳ τοῦ δοθέντος, τουτέστιν εἰς προκοπὴν καὶ αὔξησιν τοῦ λαμβάνοντος ἑκάστῳ δίδοται ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάρις· δεῖ γὰρ τρέφεσθαι

6 I. Thess. 1, 5   9 I. Thess. 5, 23   24 Luc. 19, 13 sq.

MSZA 1 ἐπιγενέσθαι M ἐπιγίνεσθαι corr M² πρώτως SZ 5 μηδενὸς libri, μηδεμιᾶς in ras corr Z² quod recepi quamquam ex coniectura ortum 6 αὐτὴ M 7 ἐγεννήθη A 8 μόνον M 12 ὃς recte cod L: ὃ ceteri 15 γάρ om exc μέγα δὴ μέγα om ἀδελφοί v 17 πνεῦμα om SZA 24 verba κατὰ τὴν τοῦ κυρίου—p. 45, 17 οἰκείας ἀρετῆς καταστῆσαι om exc v 25 verbum velut ἐδέξατο vel ἔλαβεν excidisse puto τῷ λαβόντι cod L marg ex coniectura 26 λαβόντος M

τὴν ἀναγεννηθεῖσαν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει ψυχὴν μέχρι τοῦ μέτρου τῆς ἐν τῷ πνεύματι νοητῆς ἡλικίας, ἀρδομένην διαρκῶς τῷ τε ἱδρῶτι τῆς ἀρετῆς καὶ τῇ τῆς χάριτος χορηγίᾳ· ὥσπερ γὰρ ἡ τοῦ σώματος φύσις γεννηθέντος ἄρτι τοῦ βρέφους οὐκ ἐν τῷ ἁπαλῷ καταμένει τῆς ἡλικίας, ἀλλὰ ταῖς τοῦ σώματος τροφαῖς ἀρδομένη κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον πρὸς τὸ δοθὲν ἐπείγεται μέτρον, οὕτω προσήκει καὶ τὴν ἀρτιγενῆ ψυχήν, ἧς ἡ μετουσία τοῦ πνεύματος τὴν ἐπεισελθοῦσαν διὰ παρακοῆς διαφθείρουσα νόσον τὸ παλαιὸν ἀνανεοῖ τῇ φύσει κάλλος, μὴ μένειν ἀεὶ νήπιον μηδὲ ἀργεῖν καὶ σχολάζειν ἀκίνητον ἐν τῇ τῆς γεννήσεως καθεύδουσαν στάσει, ἀλλ' ἑαυτὴν ταῖς οἰκείαις ἄρδειν τροφαῖς καὶ πρὸς ὅπερ ἡ φύσις ἀπαιτεῖ μέγεθος διὰ πάσης ἀρετῆς καὶ πόνων ἐκτρέφειν, ὅπως ἂν τῷ ἀοράτῳ λῃστῇ καὶ πολλὰς ἀφανεῖς μηχανὰς προσβάλλοντι ταῖς ψυχαῖς ἀμήχανον ἑαυτὴν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος δι' οἰκείας ἀρετῆς καταστῆσαι.

Χρὴ οὖν ἀεὶ προάγειν ἑαυτὸν εἰς ἄνδρα τέλειον κατὰ τὸν ἀπόστολον Μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν κατὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός· καὶ

19-25 Eph. 4, 13-15

MSZA 4 γὰρ om A 9 διαφθείρουσαν M ν eras (M²?) 17 καταστῆσαι correxi ad Gregorii usum: καταστήσῃ libri (-ει A) cf. G. W. P. Hoey, The use of the optative mood in Gr. Nyss. p. 94 sq. 18 post χρὴ οὖν add ἕκαστον ἡμῶν δι' ἀρετῆς προκόπτοντα exc v ut omissis praecedentibus facilior transitus fieret προάγειν SZM² marg: προσάγειν MA exc v 19 καταντήσομεν SZ exc (-ω- v) 22 verba ἵνα μηκέτι ὦμεν—p. 46, 7 συγγενομένῃ πόνοις om exc v 24 μεθοδείαν M: πανουργίαν SZAM² 25 ὅς correxit Charlton cf. Eph. 4, 14-15: ὅσα libri ὁ ante Χριστὸς om SZA

ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον, θέλημα τέλειον τοῦ θεοῦ λέγων τὸ ὑπὸ εὐσεβείας μορφωθῆναι ψυχήν, ἣν εἰς ἄκρον ἀνθίζει κάλλος ἡ τοῦ πνεύματος χάρις, τοῖς τοῦ μορφουμένου συγγενομένη πόνοις. ἡ μὲν οὖν τοῦ σώματος πρὸς τὸ ἀνελθεῖν ἐπίδοσις οὐδὲν ἐφ' ἡμῖν· οὐ γὰρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου γνώμῃ καὶ ἡδονῇ μετρεῖ τὸ μέγεθος ἡ φύσις, ἀλλὰ τῇ αὐτῆς ὁρμῇ καὶ ἀνάγκῃ· τὸ δὲ τῆς ψυχῆς ἐν τῇ τῆς γεννήσεως ἀνανεώσει μέτρον καὶ κάλλος, ὃ παρέχει διὰ τῆς τοῦ δεχομένου σπουδῆς ἡ τοῦ πνεύματος χάρις, τῆς ἡμετέρας ἤρτηται γνώμης· ὅσον γὰρ ἐκτείνεις τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, τοσοῦτον καὶ τὸ τῆς ψυχῆς συνεκτείνεται μέγεθος, διά τε ἀγώνων καὶ πόνων ὑπὲρ ὧν καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἐγκελεύεται λέγων· Ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς θύρας· καὶ πάλιν Βιάζεσθε· βιασταὶ γὰρ ἁρπάζουσι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται· καὶ Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν· καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ Δι' ὑπομονῆς τρέχομεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα· καὶ Οὕτως, φησί, τρέχετε ἵνα καταλάβητε· καὶ πάλιν Ὡς θεοῦ διάκονοι ἐν ὑπομονῇ πολλῇ καὶ τὰ ἑξῆς. διὰ τοῦτο δὲ παρακαλεῖ τρέχειν καὶ ἐγκελεύεται συντόνως ἔχεσθαι τῶν ἀγώνων, ἐπειδὴ τοῖς τοῦ δεχομένου πόνοις ἡ δωρεὰ μετρεῖται τῆς χάριτος· τὴν μὲν γὰρ ἀίδιον ζωὴν καὶ

1 Rom. 12, 2 16 Luc. 13, 24; cf. Matth. 7, 13 17 cf. Matth. 11, 12. an ex memoria citavit? 18 Matth. 10, 22 Marc. 13, 13 19 Luc. 21, 19 20 Hebr. 12, 1 21 I. Cor. 9, 24 22 II. Cor. 6, 4

MSZA 1-2 utroque loco -σθε codd 4 τέλειον post θέλημα om M 6 καλῶς M 7 ἡ SZA: εἰ M corr M^2 οὖν om exc v 10 αὐτῆς v 11 ὃ παρέχει SZA: ὅπερ ἔχει M ἅπερ δίδωσι exc v 13 τῆς ante εὐσεβείας om SZ 15 διά τε ἀγώνων—26 μετρεῖται τῆς χάριτος om exc v τε SZA: δὲ M 16 ἐκκελεύεται M, corr M^2 17 καὶ om M 21 τρέχομεν, ω corr M^2 26 καὶ τὴν μὲν ἀίδιον exc v

τὴν ἄῤῥητον ἐν οὐρανοῖς εὐφροσύνην ἡ τοῦ πνεύματος δωρεῖται χάρις, τὴν δὲ ἀξίαν τοῦ δέξασθαι τὰ δῶρα καὶ ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος ὁ διὰ τῆς πίστεως περὶ τοὺς πόνους ἔρως παρέχει. συνελθοῦσαι δὲ εἰς ταὐτὸν δικαιοσύνης ἔργον καὶ πνεύματος χάρις, εἰς ἣν συνῆλθον ψυχήν, ταύτην ζωῆς μακαρίας μετ' ἀλλήλων ἐνέπλησαν· διαζυγεῖσαι δὲ ἀπ' ἀλλήλων οὐδὲν τῇ ψυχῇ κέρδος παρέχουσιν· ἥ τε γὰρ τοῦ θεοῦ χάρις ψυχαῖς φευγούσαις τὴν σωτηρίαν οὐκ ἔχει φύσιν ἐπιφοιτᾶν, ἥ τε τῆς ἀνθρωπείας ἀρετῆς δύναμις οὐκ ἐξαρκεῖ καθ' ἑαυτὴν πρὸς τὸ τῆς ζωῆς εἶδος ἀναβιβάσαι ψυχὰς ἀμοιρούσας τῆς χάριτος. Ἐὰν γάρ, φησί, μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων καὶ κοπιᾷ ὁ οἰκοδομῶν· καὶ πάλιν Οὐ γὰρ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν, καὶ ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς, καίτοι ῥομφαίαις καὶ βραχίοσιν πρὸς τοὺς ἀγῶνας χρωμένων, ἀλλ' ἡ δεξιά σου καὶ ὁ βραχίων σου καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου. τί τοῦτο λέγων; τὴν ἄνωθεν εἰς τοὺς ἐργάτας τοῦ κυρίου συμμαχίαν, καὶ ἅμα τὸ μὴ δεῖν φρονεῖν ταῖς ἀνθρωπίναις σπουδαῖς τοὺς νομίζοντας ἐν τοῖς ἑαυτῶν πόνοις ὅλον κεῖσθαι τὸν στέφανον, ἀλλὰ ἀναφέρειν ἐπὶ τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα τὰς περὶ τοῦ τέλους ἐλπίδας.

Δεῖ οὖν εἰδέναι τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, πρὸς ὃ βλέποντα σπουδάζειν <χρὴ> τὸν τῆς μακαρίας ζωῆς ὀρεγόμενον καὶ πρὸς ἐκείνην ἐπιθυμοῦντα τὸν ἑαυτοῦ διαθεῖναι βίον.

11 cf. Ps. 126, 1   14 Ps. 43, 4   23 Rom. 12, 2

MSZA 1 ἡ om Z   2 δωρεῖται: δίδωσι exc v   3 περὶ: παρὰ exc v   4 ἔχει v   συνελθοῦσαι correxi: συνελθοῦσα MA συνελθόντα SZM² marg προελθοῦσαι exc v   4-5 δικαιοσύνη ἔργων exc v   5 χάρις om A   9 φύσιν om v   ἔχει φύσιν: ἐπὶ φύσιν A   ἀνθρωπειας SZA exc (-ίας A): ἀνθρωπίνης M   τοῦ ἀνθρώπου v   11 ἐὰν μὴ γὰρ ὁ M (om φησι)   13 verba ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων—19 συμμαχίαν καὶ ἅμα τὸ om exc v, pro quibus inserit οἱ περὶ ταῦτα πονοῦσι. κἀντεῦθεν διδασκόμεθα   14 ὁ γὰρ A   15 βραχίων αὐτοῦ Z   19 φρονεῖν id est μέγα φρονεῖν   20 τοὺς νομίζοντας ἐν τοῖς ἑαυτῶν πόνοις om exc v   23 verba δεῖ οὖν εἰδέναι—25 διαθεῖναι βίον om exc v   24 χρὴ supplevi

ἔστιν οὖν θέλημα τέλειον τοῦ θεοῦ τὸ καθᾶραι διὰ τῆς χάριτος τὴν ψυχὴν παντὸς μολυσμοῦ, τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν ὑψηλοτέραν ποιήσαντα, καὶ προσάγειν αὐτὴν καθαρὰν τῷ θεῷ, ποθοῦσαν καὶ δυναμένην ἰδεῖν τὸ νοητὸν ἐκεῖνο καὶ ἄφραστον φῶς. τοὺς τοιούτους καὶ ὁ κύριος μακαρίζει λέγων· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται· καὶ ἐν ἄλλοις παραγγέλλει· Γίνεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν. ἐπὶ ταύτην τὴν τελειότητα καὶ ὁ ἀπόστολος παρακαλεῖ τρέχειν λέγων· Ἵνα παραστήσω πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ εἰς ὃ καὶ κοπιῶ ἀγωνιζόμενος· καὶ ὁ Δαβὶδ πνεύματι λαλῶν διδάσκει τοὺς ὀρθῶς φιλοσοφεῖν θέλοντας τὴν τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας ὁδόν, δι᾽ ἧς χρὴ βαδίζειν πρὸς τὸν τέλειον σκοπόν, αἰτοῦντας παρὰ τοῦ διδόντος ἅπερ διὰ τοῦ Δαβὶδ τὸ πνεῦμα διδάσκει· Γενηθήτω, φησίν, ἡ καρδία μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαιώμασίν σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ. φοβεῖσθαι κελεύει τὴν αἰσχύνην καὶ ἀποδύεσθαι καθάπερ ἐσθῆτα ῥυπῶσαν καὶ ἄτιμον τοὺς ἐκείνην ἐκ τῆς κακίας περιθεμένους· πάλιν γάρ φησιν· Τότε οὐ μὴ αἰσχυνθῶ ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. ὁρᾷς ὡς ἐν τῷ πληρώματι τῶν ἐντολῶν τίθεται τὸ πνεῦμα

6 Matth. 5, 8   7 Matth. 5, 48   10 Col. 1, 28-29   15 Ps. 118, 80   19 Ps. 118, 6

MSZA 1 οὖν: δὲ exc v   τέλειον τοῦ om exc v   2 verba παντὸς μολυσμοῦ—3 ὑψηλοτέραν ποιήσαντα om exc v   3 καὶ om MA   καὶ καθαρὰν αὐτὴν προσαγαγεῖν exc v (καὶ om v) προσάγει A   4 ποθοῦσαν—5 ἄφραστον φῶς om exc v   5 γὰρ ante τοιούτους add M exc v   καὶ ante ὁ om exc v   7 verba καὶ ἐν ἄλλοις—15 τὸ πνεῦμα διδάσκει om exc v pro quibus haec substituit: ὁρᾷς τὸ βραβεῖον τῆς καθαρότητος; τί κρεῖττον τοῦ ἰδεῖν τὸν θεόν, καθὼς ἡμῖν ἐγχωρεῖ; διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ αἰτεῖ τοῦτο λέγων exc v   8 καὶ post ὡς add M   11 καὶ ante κοπιῶ om M   14-15 παραδιδόντος M (om τοῦ) corr M²   15 γενέσθω exc v, om φησίν   16 ἐν om v   17 ἀποθέσθαι exc v   18 καθάπερ: κελεύει ταύτην ὡς exc v   verba καὶ ἄτιμον—19 περιθεμένους om exc v   19 γάρ: δὲ exc v   21 ἐν γὰρ τ. πλ. exc v, om ὁρᾷς ὡς   τίθεται τὸ πνεῦμα cf. 15

τὴν παρρησίαν· καὶ πάλιν Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεὸς καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με· ἀλλαχοῦ δὲ ἐρωτᾷ· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου; εἶτα ἀποκρίνεται· Ἀθῶος χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. τὸν διὰ πάντων καθαρὸν τοῦτον ἐπὶ τὸ τοῦ θεοῦ ὄρος ἀνάγει, ὃς μήτε ἐννοίᾳ μήτε γνώσει μήτε ταῖς πράξεσιν εἰς τέλος κατεμίανε τὴν ψυχὴν ἐμμείνας τοῖς κακοῖς, καὶ ὅστις δι' ἔργων τε καὶ <νοημάτων> ἀγαθῶν τὸ ἡγεμονικὸν ὑποδεξάμενος πνεῦμα τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν διεφθαρμένην ὑπὸ κακίας πάλιν ἀνέκτισεν. ὁ δὲ ἅγιος ἀπόστολος περὶ παρθενίας λέγων τοῖς μετ' αὐτῆς ζῆν ἡρημένοις ὑπογράφει τὸν βίον ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον· Ἡ παρθένος, φησί, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι, ψυχῇ τε καὶ σαρκὶ λέγων καθαρεύειν· καὶ φεύγειν πᾶσαν ἁμαρτίαν ὡς πορρωτάτω κελεύει, τήν τε ἐμφανῆ καὶ ὅση λαθραία, τουτέστι <παντελῶς ἀπέχεσθαι ἁμαρτημάτων τῶν τε> πρακτικῶν καὶ τῶν λογισμῷ τελουμένων· σκοπὸς γὰρ τῇ τὴν παρθενίαν τιμώσῃ ψυχῇ θεῷ πλησιάσαι καὶ γενέσθαι νύμφην Χριστοῦ.

1 Ps. 50, 12 2 Ps. 50, 14 3 Ps. 23, 3 5 Ps. 23, 4 13 I. Cor. 7, 34

MSZA 1 παρρησίαν Mac Z² exc v: παρουσίαν libri 2 verba καὶ πνεῦμα—ἐγκάτοις μου om exc v μου: μοι A 5 τὸν διὰ πάντων—20 νύμφην Χριστοῦ om exc v 6 ὃς: ὡς M ὃς sscr M² 7 ἀγνοίᾳ corr M² 8 ἐμμείνας εἰς τέλος τοῖς κακοῖς coll M² 8-9 τε καὶ om SZ exp M² 9 νοημάτων vel tale aliquid excidit, supplevi 10 καρδίαν: κακίαν SZ ut vid καρδίαν in ras Z² 12 μετ' αὐτῆς SZM²: μετ' αὐτὴν MA εἰρημένοις A 15 καὶ ante φεύγειν om SZ 18 πρακτικῶν καὶ τῶν λογισμῶν τελουμένων MA Mac ut vid sed τελ . . ουμένων A τὴν διὰ τῶν πράξεων καὶ τῶν λογισμῶν τελειουμένην SZ ex coniectura (fons communis codicum A et S τελειουμένων habebat, ut vid) τουτέστιν ἔργῳ τελουμένην καὶ λόγῳ καὶ λογισμοῖς ἔνδον συνισταμένην M² marg: λογισμῷ correxi et lacunam explevi exempli gratia. ad ipsam distinctionem cf. p. 50, 11 et 15 κοπὸς A 19 τὴν om SA

Δεῖ οὖν τὸν ἐπιθυμοῦντα οἰκειωθῆναί τινι τὸν ἐκείνου τρόπον τῇ μιμήσει λαβεῖν ᾧ οἰκειοῦται· οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ τὴν Χριστοῦ ποθοῦσαν γενέσθαι νύμφην τῷ τοῦ Χριστοῦ ὁμοιωθῆναι κάλλει δι' ἀρετῆς κατὰ δύναμιν· οὐ γάρ ἔστι συναφθῆναί ποτε φωτὶ μὴ πρὸς ἐκεῖνο λάμψαντα τὸ φῶς· καὶ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου λέγοντος ἤκουσα· Πᾶς γάρ φησιν ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἁγνίζει ἑαυτὸν καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστιν· καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ Παῦλος Μιμηταί μου γίνεσθε καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ· δεῖ γὰρ τὴν μέλλουσαν ἀνίπτασθαι πρὸς τὸ θεῖον ψυχὴν καὶ κολλᾶσθαι Χριστῷ πᾶσαν ἐξελαύνειν ἁμαρτίαν ἀφ' ἑαυτῆς, ὅση τε φανερῶς ταῖς πράξεσιν ἀποτελεῖται, κλοπὴν λέγω καὶ ἁρπαγὴν καὶ μοιχείαν καὶ πλεονεξίαν καὶ πορνείαν καὶ γλώσσης νόσον καὶ πᾶν ὅσον ἐμφανὲς ἁμαρτημάτων γένος, καὶ ὅση λάθρα ταῖς ψυχαῖς ἐγκαθημένη καὶ τοὺς ἔξω λανθάνουσα διεσθίει τὸν ἄνθρωπον πικρῶς τοῖς κακίστοις ὀδοῦσιν· αὕτη δέ ἐστι φθόνος ἀπιστία κακοήθεια δόλος, ὄρεξις ὧν μὴ δεῖ, μῖσος ἀλαζονεία κενοδοξία καὶ πᾶν τὸ ὕπουλον τῆς κακίας σμῆνος, ὅπερ ἐξ ἴσου τῷ φανερῷ γένει τῶν ἁμαρτημάτων ἡ γραφὴ μισεῖ καὶ βδελύττεται, συγγενῆ τε ὄντα ἀλλήλοις καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς φυόμενα κακίας. τίνος δὲ ἐσκόρπισεν ὀστᾶ ὁ κύριος; οὐ τῶν ἀνθρωπαρέ-

6-7 I. Joh. 3, 3   8-9 I. Cor. 11, 1

MSZA 2 τῇ μιμήσει—οἰκειοῦται: μιμεῖσθαι exc v 3 ψυχὴν post νύμφην add exc v 4 δι' ἀρετῆς SZA: τῆς M exp M² τὸ ante κατὰ add exc v 5 λάμψαντα MA: βλέψαντα SZ ex coniectura ut vid τὸ SZM² om MA 6 verba τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου λέγοντος ἤκουσα ante πᾶς γάρ φησιν transposui: post 7 ἐλπίδα ταύτην collocant libri 9 γὰρ om exc v 10 ἀνήπτασθαι A ἀνίστασθαι SZ 11 ὅση τε—12 ἀποτελεῖται om exc v 14-15 verba καὶ ὅση λάθρα—17 ὀδοῦσιν om exc v qui substituit καὶ ὅσον λαθραῖον 15 ὅσα A 16 διεσθίῃ A πικρῶ A 17 αὕτη δέ ἐστι: τοῦτο ἐστι exc v 18 verba ὄρεξις—κενοδοξία om exc v ονμηδείς A (sic) καὶ πᾶν τὸ: καὶ ὅσον ἄλλο exc v (ἄλλο om v) 20 βδελύσσεται exc v (hic et 51,1) 20-21 verba συγγενῆ τε ὄντα—21 κακίας om exc v 22 δὲ om exc v, δι ex δὲ corr M² marg

σκων; τίνα βδελύττεται ὁ κύριος ὥσπερ τὸν ἐναγῆ καὶ μιαιφόνον; οὐ τὸν ὕπουλον ἄνδρα καὶ δόλιον; Ἄνδρα γὰρ αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται κύριος. οὐ φανερῶς ὁ Δαβὶδ τοῖς λαλοῦσιν εἰρήνην μετὰ τῶν πλησίον αὐτῶν, κακὰ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καταρᾶται βοῶν πρὸς τὸν θεὸν Δὸς αὐτοῖς κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν; καὶ Ἐν καρδίᾳ, φησίν, ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῇ. τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ κίνησιν τῆς ἁμαρτίας ἔργον ἐκάλεσεν ὁ θεός· διὰ τοῦτο παραγγέλλει μήτε τὰς παρὰ ἀνθρώπων εὐφημίας διώκειν μήτε τὰς παρ᾽ αὐτῶν ἀτιμίας αἰσχύνεσθαι. τοὺς γὰρ ἐπιδεικτικῶς ἐλεοῦντας τὸν πένητα καὶ τὴν μετάδοσιν ἐπὶ γῆς θριαμβεύοντας ἀποστερεῖ τῶν ἐν οὐρανοῖς μισθῶν ἡ γραφή· εἰ γὰρ ζητεῖς ἀνθρώποις ἀρέσαι καὶ διὰ τοῦτο δίδως, ἵνα ἐπαινεθῇς, πεπλήρωταί σου ὁ μισθὸς τῆς εὐποιίας τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπαίνοις, δι᾽ οὓς τὸν ἔλεον ἐπεδείκνυσο. μὴ οὖν ζήτει μισθὸν ἐν οὐρανοῖς, κάτω τὰ ἔργα ἀποθέμενος, μηδὲ παρὰ θεοῦ προσδόκα τιμήν, παρὰ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ταύτην ἀπείληφας. ποθεῖς ἀθάνατον δόξαν; τῷ δυναμένῳ παρασχεῖν ἣν ποθεῖς δεῖξον ἐν τῷ κρυπτῷ τὸν βίον. δέδοικας αἰσχύνην αἰώνιον; φοβοῦ τὸν ἀνακαλύπτοντα ταύτην ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ. πῶς οὖν λέγει ὁ κύριος Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν καὶ δοξάσωσι

2 Ps. 5, 7   4-5 cf. Ps. 27, 3   6 Ps. 27, 4 Ps. 57, 3
22 Matth. 5, 16

MSZA 1 δὲ post τίνα add A   ὁ om exc   ὡς exc v   5 βοῶν—8 ὁ θεός om exc v   6 κε̄ ante κατὰ add Z, in marg add M^2 8 καὶ post τοῦτο add exc v   9 παραγγελλόμεθα exc v   11 verba ἐλεοῦντας—12 θριαμβεύοντας om exc v sed οἷαν δή τινὰ ἀρετὴν ποιοῦντας add exc v (δή om v)   11 verba καὶ τὴν—12 θριαμβεύοντας om A   12 τῆς ante γῆς add SZ   13 verba εἰ γὰρ ζητεῖς—21 κρίσεως ἡμέρα om exc v pro quibus substituit ὡς ἐνταῦθα τὸν τῶν ἀνθρώπων ἀπολαμβάνοντας ἔπαινον. ἀλλά φασι καὶ exc v   16 οὐρανοῖς M: ἀνθρώποις SZA   κάτω: κατὰ Z   17 ἀποτιθέμενος SZM^2 18 γὰρ M, om cett   ἀπείληφας MA: ἀπειληφώς SZ de coniectura, propter γὰρ omissum   22 οὖν om exc v

τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς; ὅτι κελεύει τὸν ἑπόμενον ταῖς ἐντολαῖς τοῦ θεοῦ πᾶν ὅπερ ἂν ποιῇ πρὸς ἐκεῖνον βλέποντα ποιεῖν καὶ τούτῳ μόνον ἀρέσκειν, μηδεμίαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενον· ἀλλὰ φεύγειν μὲν τοὺς παρὰ τούτων ἐπαίνους καὶ τὴν ἐπίδειξιν, διὰ δὲ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων γνωρίζεσθαι πᾶσιν, ὅπως θεαταὶ τούτων γενόμενοι, οὐκ εἶπε „θαυμάσωσι τὸν ἐπιδεικνύμενον", ἀλλὰ „δοξάσωσι τὸν πάτερα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς." ἐκεῖ γὰρ κελεύει πᾶσαν ἀναφέρεσθαι δόξαν καὶ πρὸς τὸ ἐκείνου θέλημα πᾶσαν ἀπαρτίζεσθαι πρᾶξιν, παρ' ᾧ καὶ ὁ μισθὸς ἀπόκειται τῶν τῆς ἀρετῆς ἔργων. σὲ δὲ κελεύει φεύγειν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν ἀπὸ τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς γῆς εὐφημίαν· ὁ δὲ ταύτην ζητῶν καὶ πρὸς ταύτην ἕλκων τὸν βίον οὐ τῆς αἰωνίου δόξης ἀποστερεῖται μόνον, ἀλλ' ἤδη προσδοκάτω καὶ τιμωρίαν· Οὐαὶ γάρ, φησίν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. φεῦγε οὖν πᾶσαν ἀνθρωπίνην τιμήν, ἧς τὸ πέρας αἰσχύνη καὶ ἀτιμία αἰώνιος, καὶ ὀρέγου τῶν ἄνω ἐπαίνων, τὸ τοῦ Δαβὶδ λέγων· Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαινός μου· καὶ Ἐν τῷ κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχή μου· ὁ δὲ μακάριος ἀπόστολος οὐδὲ τὸν ἐσθίοντα κελεύει ῥαθύμως μετέχειν τῆς προκειμένης τροφῆς, ἀλλ' ἀποδιδόναι πρότερον τὴν δόξαν τῷ δεδωκότι τὰς τοῦ ζῆν ἀφορμάς· οὕτω μέχρι παντὸς παρεγγυᾶται τὰς μὲν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀτιμάζειν δόξας, τὴν δὲ παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ ζητεῖν. ὁ γὰρ οὕτως ἔχων πιστὸς ὀνομάζεται παρὰ τοῦ κυρίου· τὸν δὲ τῆς ἐνταῦθα τιμῆς ἐφιέμενον

6 cf. ad 51, 22   15 Luc. 6, 26   19 Ps. 21, 26   Ps. 33, 3   20 sq. I. Cor. 10, 31

MSZA 1 post οὐρανοῖς add λέγομεν οὖν σοι exc v (σοι om exc)   post κελεύει add ὁ λόγος exc v   3 μόνῳ exc v   6 πᾶς exc v   7 θαυμάσει MA (ortum ex -ητε?   8 δοξάσητε MA   10 πρᾶξιν ἀπ. πᾶσαν exc v   11 ᾧ: ὃ A   ὁ om v   12 σὲ δὲ κελεύει—18 ἀτιμία αἰώνιος καὶ om exc v   13 ταύτην SZM²: ταύτης MA   16 ὑμῖν post φησιν add M   19 σοὶ v   20 verba ὁ δὲ μακάριος—26 παρὰ τοῦ κυρίου om exc v   24 τῶν om M   26 δὲ om exc v

τοῖς ἀπίστοις ἐγκαταλέγει· Πῶς γὰρ δύνασθε, φησίν, ὑμεῖς πιστεύειν δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε; τὸ δὲ μῖσος ὁποῖόν ἐστιν, ἄκουσον τοῦ Ἰώαννου λέγοντος· Ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστί, καὶ οἴδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον. ἐκβάλλει τῆς ζωῆς τὸν μισοῦντα τὸν ἀδελφὸν ὥσπερ τὸν ἀνδροφόνον, μᾶλλον δὲ ἄντικρυς φόνον ὀνομάζει τὸ μῖσος· ὁ γὰρ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ἀνελὼν καὶ διαφθείρας καὶ ἀντὶ φίλου πολέμιος γεγονὼς εἰκότως ἂν †τις συναριθμοῖτο, τὴν ἐκείνων πρὸς τοὺς ἐπιβουλευομένους ἔχθραν κεκρυμμένην τῷ πλησίον φυλάσσων· ὡς δὲ οὐδεμία διαφορὰ τῶν ἔνδον κεκρυμμένων κακῶν πρὸς τὰ ἐμφανῆ καὶ ὁρώμενα, σαφῶς διὰ τούτων δηλοῖ ὁ ἀπόστολος συνάγων αὐτὰ καὶ ὁμοτίμως ἀπαριθμούμενος· Καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν, φησί, τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ πορνείᾳ πονηρίᾳ πλεονεξίᾳ κακίᾳ· μεστοὺς φθόνου φόνου ἔριδος δόλου κακοηθείας· ψιθυριστὰς καταλάλους θεοστυγεῖς ὑβριστὰς ὑπερηφάνους ἀλαζόνας ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους ἀσυνθέτους ἀστόργους ἀσπόνδους ἀνελεήμονας, οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου

1 Joh. 5, 44   4 I. Joh. 3, 15   15 Rom. I, 28-32

MSZA 1 post ἐγκαταλέγει add ὁ κύριος exc v   2 ἀλλήλων: ἀνθρώπων exc v   3 τὴν om A   ζητοῦντες exc v M^2 marg   τὸ δὲ—4 ἐστιν: τῶν ἀφανῶν ἐστι καὶ τὸ μῖσος ἁμαρτημάτων exc v   καὶ ante ἄκουσον add exc v   4 Ἰωάννου: κυρίου exc v   6 ἐκβάλλει οὖν exc quippe sequentia omissurus   ἐκβάλλου οὖν v   8 verba μᾶλλον δὲ ἄντικρυς—12 φυλάσσων om exc v   10 τις M corruptum: om SZA, αὐτοῖς post συναριθμοῖτο add SZ ex coniectura   εἰκότως ἂν τοῖς ἀνθρωποκτόνοις συναριθμοῖτο M^2 marg fort recte   11-12 κεκρυμμένην om SZ   ὡς: ὅτι exc v   13 pro verbis καὶ ὁρώμενα σαφῶς—15 ἀπαριθμούμενος substituit ἄκουσον τοῦ ἀποστόλου exc v   14 post σαφῶς dist SZA, ante σαφῶς M recte   τοῦτο SZ   18 φθόνους, om φόνου A   23 πράττοντες exc v

εἰσίν, <οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν>.

Ὁρᾷς πῶς τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ὑπερηφανίαν καὶ τὸν δόλον καὶ τὰ λοιπὰ τῶν κρυπτῶν τῷ φόνῳ καὶ τῇ πλεονεξίᾳ καὶ τοῖς τοιούτοις πᾶσι συνέπλεξε; τί δὲ αὐτὸς ὁ κύριος βοᾷ λέγων· Τὸ ὑψηλὸν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις βδέλυγμα παρὰ τῷ θεῷ ἐστιν, καὶ Ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται· καὶ ἡ Σοφία φησὶν Ἀκάθαρτος παρὰ κυρίῳ πᾶς ὑψηλοκάρδιος· πολλὰ δὲ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις γραφαῖς εὕροι τις ἂν εἰς κατηγορίαν τῶν ταῖς ψυχαῖς ἐγκρυπτομένων παθῶν. οὕτω δέ ἐστι πονηρὰ ταῦτα καὶ δυσίατα καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς κεκτημένα, ὥστε μὴ δυνατὸν εἶναι διὰ μόνης τῆς ἀνθρωπίνης σπουδῆς καὶ ἀρετῆς ἐκτρῖψαι καὶ ἀνελεῖν, εἰ μή τις τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν σύμμαχον δι' εὐχῆς προσλαβὼν ἐπικρατήσειεν τῆς ἔνδον τυραννούσης κακίας, ὡς αὐτὸ διδάσκει τὸ πνεῦμα τῇ τοῦ Δαβὶδ φωνῇ χρώμενον· Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με καὶ ἀπὸ ἀλλοτρίων φεῖσαι τοῦ δούλου σου.

Δύο γὰρ ὄντων [ἀνθρώπων], ἐξ ὧν ὁ εἷς ἄνθρωπος ἥρμοσται, ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ τοῦ μὲν ἔξωθεν

6 cf. Luc. 16, 15 7 Luc. 14, 11 8 Prov. 16, 5 17 Ps. 18, 13-14

MSZA 1 verba οὐ μόνον—2 πράσσουσιν ex Scriptura addidi: om libri exc v, sed propter homoeoteleuton in archetypo excid cf. Rom. 1, 32 (καὶ τὰ ἑξῆς add Mac) 3 ὅπως exc v 4 κρυπτὰ τῶν λοιπῶν M 5 συνέταξεν exc v verba τί δὲ αὐτὸς—11 παθῶν om exc v 9 κυρίῳ M: θεῷ SZA 12 ταῦτα πονηρὰ M ταῦτα om exc v verba καὶ τὴν ἰσχὺν—13 κεκτημένα om exc v quorum loco iterat subiectum τὰ ταῖς ψυχαῖς ἐγκεκρυμμένα κακά exc v 15 σύμμαχον om SZ verba δι' εὐχῆς—17 φωνῇ χρώμενον om exc v qui substituit haec: προσλάβῃ. διὸ καὶ ὁ Δαβίδ φησιν 20 post ὄντων add ἀ̅ν̅ω̅ν̅ (i.e. ἀνθρώπων) libri quod ut duplicatum ex ὄντων delevi (expunxit Z^2 recte) ἐξ ὧν SZ om MA exc v 21 ἐκ ante ψυχῆς add M^2, ante δύο exc v καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ ἔξωθεν ἐστιν· ἡ δὲ . . . μένει exc v

περιέχοντος, τῆς δὲ ἔνδον παρὰ τὸν βίον μενούσης, τῷ μὲν δεῖ καθάπερ ναῷ θεοῦ παραγρυπνεῖν, τηροῦντα μή τι τῶν φανερῶν ἁμαρτημάτων προσπεσὸν κατασείσῃ καὶ διαφθείρῃ· περὶ τούτου γὰρ ἀπειλεῖ καὶ ὁ ἀπόστολος λέγων· Ὁ φθείρων τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός· τὴν δὲ ἔνδον χρὴ διὰ πάσης φρουρεῖν φυλακῆς, μή τις λόχος κακίας ἐκ βάθους ποθὲν ἀνακύψας καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας λογισμὸν διαφθείρας δουλώσῃ τὴν ψυχήν, πληρώσας τῶν διελκόντων αὐτὴν λάθρα παθῶν.

Δεῖ οὖν φρουρεῖν ἀσφαλῶς ἐπιστρεφόμενον πυκνὰ πρὸς τὴν ψυχὴν ὥσπερ τὸν στρατηγὸν ἐπιβοῶντα καὶ ἐπικελευόμενον· ἄνθρωπε, Πάσῃ φυλακῇ τήρει τὴν σὴν καρδίαν· ἐκ γὰρ τούτων ἔξοδοι ζωῆς· ψυχῆς δὲ φρουρὰ λογισμὸς εὐσεβὴς φόβῳ θεοῦ καὶ χάριτι πνεύματος καὶ ἀρετῆς ἔργοις ὠχυρωμένος· ὁ γὰρ τούτοις τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καθοπλίσας ῥᾳδίως τρέπεται τοῦ τυράννου τὰς προσβολάς, δόλον λέγω καὶ ἐπιθυμίαν καὶ τῦφον ὀργήν τε καὶ φθόνον καὶ ὅσα πονηρὰ τῆς κακίας ἔνδον ἔστι κινήματα. χρὴ δὲ τὸν τῆς ἀρετῆς γεωργὸν ἁπλοῦν τινα εἶναι καὶ βέβαιον, μόνους εἰδότα γεωργεῖν τοὺς τῆς εὐσεβείας καρπούς, καὶ μήτε τὸν βίον ἐκτρέπειν ποτὲ πρὸς τὰς τῆς κακίας ὁδοὺς μήτε

5 cf. I. Cor. 3, 17 12 Prov. 4, 23

MSZA 1 πάντα post μενούσης add M² τὸν μὲν SZ τὸ μὲν A (τῷ marg) 2 δεῖ : δὴ A corr eadem manus ναὸν SZ χρὴ οὖν τὸν ἄνθρωπον τὸ μὲν ἔξωθεν παραγρυπνεῖν exc v 3 σφαλερῶν exc v προσπεσὸν ras post σο M 4 περὶ οὗ καὶ ὁ ἀπόστολος ἀπειλεῖ λέγων τὸν φθείροντα τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθερεῖ ὁ θεός exc v 6 χρὴ om exc v φρουρεῖν : τηρεῖν A φυλακὴν M ex coniectura, sed τὴν ἔνδον intellige ψυχὴν cf. 1 φυλακῆς corr M² λόχος MA exc : χόλος SZ λόγος v, cf. 10 et 13 φρουρά, simile a Platone sumptum cf. Resp. 560b sq. 7 ἀνακόψας M, corr M² 8 δουλώσηται M exc v 11 ψυχὴν correxi, cf. 12 et 15 γραφὴν libri, τὴν γραφὴν del et αὐτὸν in marg corr M² 12 τὴν om SZA 14 δὲ post φόβῳ add MA, om SZ, expunxit M² 16 ταῖς προσβολαῖς A sed τρέπεται non est passivum

τὸν λογισμὸν τῆς εὐσεβείας ἀφέλκειν τῆς πίστεως, ἀλλ' εἶναι μονότροπόν τινα καὶ εὐθῆ καὶ ἄπειρον τῶν ἔξω τῆς ἰδίας ὁδοῦ κειμένων παθῶν· οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τὴν τῷ μόνῳ ἀνδρὶ συζῶσαν καὶ τὴν τοῦ γάμου καταπορνεύουσαν τὸν αὐτὸν προσδοκᾶν τοῦ βίου μισθόν.

Οὐ ζεύξεις, φησὶν ὁ μακάριος Μωυσῆς, ἐν τῇ ἅλῳ σου ἀλλογενῆ ζῷα ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἷον βοῦν καὶ ὄνον, ἀλλὰ τὰ ὁμογενῆ ζεύξας ἀλοήσεις τὸν ἀμητόν σου· οὐδὲ συνυφανεῖς ἐρεῷ ἱματίῳ λῖνον οὐδὲ πάλιν λινῷ ἐρέαν· οὐ γεωργήσεις ἐν τῇ χώρᾳ τῆς γῆς σου δύο καρποὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ οὐδὲ δεύτερον τοῦ ἐνιαυτοῦ· οὐκ ἐπιβαλεῖς ἑτερογενὲς ζῷον ἐπὶ ἕτερον εἰς γονήν, ἀλλὰ τὰ ὁμογενῆ τοῖς ὁμογενέσι συζεύξεις.

Τί ταῦτα τῷ ἁγίῳ βούλεται τὰ αἰνίγματα; τὸ μὴ δεῖν ἐν τῇ αὐτῇ ψυχῇ κακίαν καὶ ἀρετὴν συμφυτεύειν ἀλλήλαις μηδὲ μερίζοντα τὸν βίον τοῖς ἐναντίοις ἀκάνθας τε ὁμοῦ καὶ σῖτον ἐκ τῆς αὐτῆς ψυχῆς γεωργεῖν μηδὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ νύμφην τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Χριστοῦ μοιχᾶσθαι καὶ τὸ μὲν κύειν φῶς, τὸ δὲ ζόφον τίκτειν· οὐ γὰρ πέφυκε ταῦτα συμβαίνειν ἀλλήλοις ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῆς ἀρετῆς μέρη

6 cf. Deut. 22, 10   7 sq. cf. Levit. 19, 19   11 cf. Deut. 22, 9

MSZA 1 τῆς εὐσεβοῦς ἀφ. πίστεως corr M² in textu et marg numero clausulae pessumdato (ad εὐσεβείας λογισμόν cf. 55, 7)   4 ἀγάμου M   6 ἅλω SZA Mac: ἅλω ras ex ἅλωνι effecit M ἅλωνι exc v   7 ζῷα ἀλλογενῆ exc v   verba ἀλλὰ τὰ ὁμογενῆ—8 ἀμητόν σου om exc v   8 ἀλοήσεις SZ ἀλωήσεις A Mac ἀπο ήσεις M   συνυφανεῖς A Mac exc v: συνυφάνης MSZ   9 ἐρεῷ scripsi: ἐρεῶ SZA ἐρέῳ Mac ἐρίω M ἐν ἱματίῳ ἔριον λίνω exc v   λῖνον M λινον A: λινοῦν SZ Mac οὐδὲ πάλιν λινῷ ἐρέαν om Z exc v λινῶ S Mac: λίνω MA ἐρέαν M ἔρεεαν A: ἐρεοῦν S ἔριον Mac   11 ἐπιβαλεῖς M exc v: ἐπιβάλλεις A ἐπιβάλης SZ   12 verba ἀλλὰ—13 συζεύξεις om exc v   14 τῷ ἁγίῳ om exc v   τῶ μὴ M   πάντως τὸ μὴ δεῖν M² marg   15 καὶ post ἀρετὴν add A   16 verba μηδὲ μερίζοντα—p. 57, 1 μέρεσι τῆς κακίας om exc v   16 τὸν βίον M: βίον om A ἑαυτὸν SZ ex coniectura   17 τοῦ om SZ   19 τῶ μὲν...τῶ δὲ M

τοῖς μέρεσι τῆς κακίας. ποία γὰρ φιλία σωφροσύνης πρὸς ἀκρασίαν; ποία δὲ πρὸς ἀδικίαν δικαιοσύνης ὁμόνοια; τίς δὲ φωτὶ κοινωνία πρὸς σκότος; οὐχὶ ἀεὶ τὸ ἕτερον ὑπεξίσταται τῷ ἑτέρῳ καὶ μένειν οὐκ ἐθέλει πρὸς τὸ μαχόμενον; δεῖ οὖν τὸν σοφὸν γεωργὸν καθάπερ ἐκ πηγῆς ποτίμου καὶ ἀγαθῆς καθαρὰ πέμπειν τοῦ βίου τὰ νάματα καὶ παντὸς ἀμιγῆ βορβόρου, μόνα τὰ τοῦ θεοῦ γεώργια εἰδότα καὶ τούτοις πονοῦντα διὰ βίου καὶ παραμένοντα, ὅπως κἂν ὑποφύηταί τις ξένος ἐν τῷ κρυπτῷ τῶν τῆς ἀρετῆς καρπῶν λογισμός, τοὺς σοὺς ἰδὼν πόνους ὁ πάντα ὁρῶν ταχέως τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τὴν δολερὰν ἐκείνην καὶ ὕπουλον ῥίζαν τῶν λογισμῶν πρὸ τῆς βλάστης ἐκτέμῃ. τῷ γὰρ τοῖς τῆς ἀρετῆς προσκαρτεροῦντι πόνοις ἀκολουθεῖ ταχέως ἡ τοῦ πνεύματος χάρις τὰ τῆς κακίας διαφθείρουσα σπέρματα, καὶ οὐκ ἔστιν ἁμαρτεῖν τῆς ἐλπίδος οὐδὲ ἀνεκδίκητον παροφθῆναι τὸν ἀεὶ παρεδρεύοντα τῷ θεῷ.

Εἶδες τὴν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ χήραν, ἣ προσῆγε μὲν οὐ φιλανθρώπῳ κριτῇ τὸ τῆς ἀδικίας μέγεθος, ἡ δὲ πολλὴ περὶ τὴν δέησιν σχολὴ καὶ καρτερία νικήσασα τοῦ δικαστοῦ τὸν τρόπον ἐκκαλεῖ πρὸς τὴν τοῦ ἀδικήσαντος τιμωρίαν. μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ προσευχόμενος ἀπείπῃς· εἰ γὰρ τὸ ἐκείνης περὶ τὴν δέησιν ἀναιδὲς ἄρχοντος ἀνηλεοῦς ἔκλινε γνώμην, πῶς ἡμᾶς χρὴ τῆς περὶ τὸν θεὸν ἀπογνῶναι σπουδῆς, οὗ τὸ ἔλεος φθάνειν οἶδε πολλάκις τοὺς αἰτοῦντας;

MSZA 1 γὰρ et 2 δὲ om exc v 2 δικαιοσύνης πρὸς ἀδικίαν exc v 3 τίς δὲ φωτὶ—οὐχὶ om exc v 4 ὑπεξίσταται αι in ras M ὑπεξίστατο exc καὶ μένειν—5 μαχόμενον om exc v 6 τῆς ante πηγῆς add exc v παραπέμπειν exc v 7 καὶ παντὸς ἀμιγῆ βορβόρου om exc v 8 verba διὰ βίου—10 λογισμός, τοὺς om SZ λογισμοῖς post 8 πονοῦντα add Z 9 κἂν: καὶ A 9-10 τις ξένος λογισμὸς ἐν τῷ κρυφίῳ τῆς ἀρετῆς exc v (om τῶν...καρπῶν) 11-12 δολερὰν ἐκείνην καὶ om exc v 12 ἐκτεμεῖν exc v ἐκτέμει A 13 τῷ γὰρ τοῖς—15 σπέρματα om exc v 15 καὶ οὐκ: οὐδὲ γὰρ exc v 16 παροφθῆναι: μεῖναι exc v 17 εἶδες: εἰ δὲ v ἣ om SZA ἣν marg M² 19 καρτερίαν A καὶ καρτερία om SZ 20 ἐκκαλεῖ: ἐπεγείρει M² in marg 22 ἐμάλαξε καὶ ante ἔκλινε in marg add M² 24 οἶδας exc v

ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἀποδεχόμενος τὴν περὶ τὰς εὐχὰς ἡμῶν ἐπιμονὴν καὶ προτρέπων χρῆσθαι τῇ σπουδῇ Ἴδετε, φησί, τί λέγει ὁ ἄδικος κριτής· πόσῳ μᾶλλον ποιήσει ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τὴν ἐκδίκησιν τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν νυκτὸς καὶ ἡμέρας· ναὶ λέγω ὑμῖν ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν ἐν τάχει. καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ πολλὴν σπουδὴν καὶ ἀγῶνα ἔχων εἰς τελείαν προκοπὴν τοὺς τῆς εὐσεβείας μαθητὰς ἐλθεῖν, ἅμα δὲ καὶ τὸν τῆς ἀληθείας σκοπὸν φανερὸν πᾶσι καθιστῶν φησί· Νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον καὶ διδάσκοντες ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ, εἰς ὃ καὶ κοπιῶ ἀγωνιζόμενος. καὶ πάλιν τοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ βαπτίσματος †κατηξιωμένοις ἐπεύχεται τῆς νοητῆς ἡλικίας λαβεῖν αὐτοὺς αὔξησιν διὰ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος λέγων· Διὰ τοῦτο ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ἣν ἔχετε εἰς πάντας τοὺς ἁγίους οὐ παύομαι προσευχόμενος ὑπὲρ ὑμῶν καὶ αἰτούμενος, ἵνα ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας· εἶτά φησι περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταλήψεως τοῦ πνεύματος· Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας

3 cf. Luc. 18, 6-8 9 Col. 1, 28-29 15 Phil. 1, 19 Eph. 1, 15-19 25 cf. Eph. 1, 19-20

MSZA 1 verba ἀλλὰ καὶ αὐτὸς—p. 59, 20 παρακαλῶν μετασχεῖν om exc v 4 ὑμῶν SZA 6 πολλὴν: πάλιν SZA cf. 12 7 τῆς om Z 12 τὴν σφραγῖδα MA Mac τῆς σφραγῖδος SZ (-ί-) sed ex coniectura suspicor, immo vero δέχεσθαι vel simile verbum excidit τῆς ἐπαγγελίας post πνεύματος add Mac (cf. Eph 1, 13) 14 αὐτοῖς A 15 ἡμᾶς A 16 ἔχετε ε finale in ras M 17 ὑμῶν ὑ in ras M 21 τί ἐστιν ἡ (ἡ sscr) A

αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν. καθαρῶς περὶ τῆς τοῦ πνεύματος λέγει μετουσίας καὶ τῆς ἐκείνου πρὸς τοὺς μεταλαμβάνοντας ἐνεργείας, ὅπως ἄν, φησίν, καὶ ὑμεῖς τὸν αὐτὸν δέξησθε τρόπον τὴν ἐκείνου πληροφορίαν· εἶτα ὀλίγον ὑποκαταβὰς τῆς ἐπιστολῆς μεῖζόν τι αὐτοῖς ἐπεύχεται, τελειοτέραν ζητῶν ἐλθεῖν ἐπ' αὐτοὺς τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν· Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸ πλοῦτος τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένους καὶ τεθεμελιωμένους· ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ.

Ἤδη δὲ καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ περὶ τῶν αὐτῶν τοῖς μαθηταῖς διαλέγεται τὸν τοῦ πνεύματος θησαυρὸν αὐτοῖς ἀποκαλύπτων καὶ παρακαλῶν μετασχεῖν· Ζηλοῦτε γάρ φησιν τὰ πνευματικὰ χαρίσματα· καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην

7 sq. Eph. 3, 14-19 20 I. Cor. 12, 31—13, 3

MSZA 1 τῶν ante νεκρῶν add M Mac, om SZA 3 καὶ MSZ: κἂν A 4 ἡμῖν post ὀλίγον add SA, γὰρ ἡμῖν add Z 6 ἐλθεῖν post αὐτοὺς coll SZA 10 δύναμιν SZ 16 ἀγάπης A 17 χῦ M 20 γάρ om et post φησιν add ὁ ἀπόστολος exc v 23 καὶ: μετὰ exc v 24 verba καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν— p. 60, 1 οὐδὲν ὠφελοῦμαι om exc v 24 et 25 καὶ ἐὰν: κἂν SZA 28 ἐὰν om SZA

δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. τί δὲ τὸ κέρδος τῆς ἀγάπης καὶ ποῖα τὰ ταύτης βλαστήματα, τίνων τε ἀφίστησι τὸν ἔχοντα αὐτὴν καὶ τίνα παρέχει, σαφῶς ἐν τούτοις δηλοῖ· Ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, <οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν,> οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει· ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. πάνυ σοφῶς καὶ ἀκριβῶς Οὐδέποτε, φησίν, ἐκπίπτει ἡ ἀγάπη. τί δὲ τοῦτό ἐστιν; κἂν τῶν ἄλλων τις τύχῃ χαρισμάτων, ὧν τὸ πνεῦμα παρέχει (γλώσσας λέγω ἀγγέλων καὶ προφητείαν καὶ γνῶσιν καὶ χαρίσματα ἰαμάτων), μηδέπω δὲ λυτρωθῇ καθαρῶς ἀπὸ τῶν ἔνδον ἐνοχλούντων παθῶν τῇ τοῦ πνεύματος ἀγάπῃ μηδὲ τὸ τέλειον τῆς σωτηρίας ἐν τῇ ψυχῇ δέξηται φάρμακον, ἐν φόβῳ καθέστηκεν ἔτι τῆς πτώσεως, τὴν στηρίζουσαν καὶ βεβαιοῦσαν ἐν τῇ τῆς ἀρετῆς στάσει μὴ ἔχων ἀγάπην.

Μὴ οὖν οἰηθεὶς διὰ τὴν πλουσίαν καὶ ἄφθονον τοῦ πνεύματος χάριν μηδενὸς ἔτι δεῖσθαι πρὸς τὴν τελείωσιν ἐναπομείνῃς τοῖς ἐκείνου δωρήμασιν· ἀλλ' ὅταν ἔλθῃ πρὸς

4 I. Cor. 13, 4-8

MSZA 2 τὰ om Z verba καὶ ποῖα—3 δηλοῖ om exc v pro quibus substituit ille ἐντεῦθεν δηλοῖ 5 verba οὐ παροξύνεται—λογίζεται τὸ κακόν om libri, sed cum exc v restituenda videntur 6 ἐπὶ et δὲ om exc v 7 verba πάντα πιστεύει post 8 ὑπομένει coll SZA πάντα ἐλπίζει om M 8 verba πάνυ σοφῶς—9 ἐκπίπτει ἡ ἀγάπη om exc v δὲ om exc v 10 κἂν: εἰ καὶ exc v τύχοι exc v 11 ἀγγέλων ex Mac correxi: γενῶν codd γλώσσαις ἀγγέλων λαλῶν M² marg et post 12 ἰαμάτων add ἔχων in ras scil ex coniectura quae in lectione γλώσσαις nititur; at si γλώσσας restituas, quod verum esse ceteri codices et sequentes accusativi ostendunt, participiis λαλῶν et ἔχων non egebis 12 χάρισμα Z εἰ δὲ ante μηδέπω add et δὲ post μηδέπω om pr M ut vid, alt δὲ add M² μήπω δὲ Mac 13 ἀπὸ om SZ 14 ἀγάπῃ: βοηθείᾳ exc v 15 δέξεται A 18 verba μὴ οὖν οἰηθεὶς—20 δωρήμασιν om exc v οἰηθῇς A 19 τὴν om SZ 20 μὴ...ἐναπομείνῃς 'ne acquieveris in eius donis' ἀλλ' ὅταν: ὅταν οὖν exc v

σὲ τῆς δωρεᾶς ἐκείνης ὁ πλοῦτος, τότε γίνου τῷ φρονήματι πένης, ὑποπτήσσων ἀεὶ καὶ τὴν ἀγάπην ὥσπερ τινὰ κρηπῖδα τοῦ τῆς χάριτος θησαυροῦ προσδοκῶν τῇ ψυχῇ καὶ πρὸς πᾶν ἀγωνιζόμενος πάθος, μέχρις <ἂν> ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ τῆς εὐσεβείας ἀφίκῃ σκοποῦ, ἐφ' ὃν αὐτός τε ἔφθασεν ὁ ἀπόστολος καὶ τοὺς μαθητὰς ἀνάγει δι' εὐχῆς τε καὶ διδαχῆς ὑποδεικνὺς τοῖς ἀγαπῶσι τὸν κύριον, τὴν ὑπὸ τῆς ἀγάπης ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολήν τε καὶ χάριν λέγων· Οὔτε γὰρ περιτομή τί ἐστιν οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ κτίσις καινή· καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχοῦσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ. καὶ πάλιν· Εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε. τὸ καινὴ κτίσις ἀποστολικός ἐστι κανών· ἔστι δὲ οὗτος ὃν αὐτὸς ἐν ἄλλῳ μέρει σαφῶς ἐδήλωσεν εἰπών· Ἵνα παραστήσω αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν ἐκκλησίαν ἔνδοξον, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. καινὴν κτίσιν ἐκάλεσε τὴν ἐν καθαρᾷ καὶ ἀμώμῳ ψυχῇ καὶ πάσης ἀπηλλαγμένῃ κακίας καὶ πονηρίας καὶ αἰσχύνης ἐνοίκησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὅταν γὰρ μισήσῃ μὲν ἡ ψυχὴ τὸ ἁμαρτάνειν, οἰκειώσῃ δὲ ἑαυτὴν τῷ θεῷ κατὰ δύναμιν τῇ τῆς ἀρετῆς πολιτείᾳ καὶ δέξηται μεταποιηθεῖσα τῷ βίῳ τὴν τοῦ πνεύματος εἰς ἑαυτὴν χάριν,

8 Gal. 6, 15-16 11 II. Cor. 5, 17 14 Eph. 5, 27

MSZA 1 δωρεᾶς: δεήσεως exc(?) v 2 ὑποπίπτων exc v τὴν ἀγάπην: τὸ τῆς ἀγάπης καλὸν exc v 4 μέχρι τοῦ ἐφικέσθαι τοῦ τῆς εὐσεβείας σκοποῦ exc v ἂν add M² ex coniectura (cf. 5), recepi (cf. p. 66, 2 et 18) 5 ἀφίκῃ SZA ἀφίκει M unde ἀφίκοιο corr M² (cf. 4) verba ἐφ' ὃν αὐτός—11 τὸν Ἰσραὴλ om exc v ἐφ' ὧν Z τε M, om SZA 7 ὑπὸ: ἀπὸ A 10 στοιχήσουσιν SZA (corr ex Script) 11 καὶ ante ἐπὶ om SZA καὶ πάλιν: πάλιν φησὶν ὁ ἀπόστολος exc v εἴ in ras M 12-13 verba τὸ καινὴ κτίσις—16-17 ἁγία καὶ ἄμωμος om exc v 15 αὐτῶ Z ἐμαυτῶ corr M² 17 δὲ post καινὴν add exc v 18 ψυχῇ: καρδίᾳ exc v ἀπηλλαγμένην A exc 20 αὐτὴν v τῷ θεῷ om exc v 22 βίου A τῶ ex corr

καινὴ γέγονεν ὅλη καὶ ἀνεκτίσθη. καὶ τὸ Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, τοῦτο δηλοῖ, καὶ τὸ Ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς μὲν ἵστησιν ὁ πειρατὴς τῇ ψυχῇ βρόχους πανταχόθεν αὐτῇ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν προβάλλων, ἐλάττων δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις τῆς κατ' ἐκείνου νίκης, ὁπλίζειν ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος κελεύει τὰ μέλη τοῖς οὐρανίοις ὅπλοις, τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης κελεύων ἐνδύσασθαι καὶ ὑποδήσασθαι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τῆς εἰρήνης καὶ περιζώσασθαι τὴν ὀσφὺν ἐν ἀληθείᾳ, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως ἀναλαβόντες, δι' ἧς φησι Δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι· βέλη δέ ἐστι πεπυρωμένα τὰ ἀκόλαστα πάθη· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθαι παρεγγυᾷ καὶ τὴν ἁγίαν μάχαιραν τοῦ πνεύματος· μάχαιραν δὲ ἁγίαν λέγει τὸν ἐν δυνάμει θεοῦ λόγον, ᾧ χρὴ τὴν δεξιὰν τῆς ψυχῆς ὁπλίσαντα τὰς τοῦ ἐχθροῦ μηχανὰς ἀποκρούεσθαι.

Πῶς οὖν ἡμῖν ληπτέον τὰ ὅπλα, παρ' αὐτοῦ μάθε

1 I. Cor. 5, 7   3 I. Cor. 5, 8   9-13 cf. Eph. 6, 14-16   14-15 Eph. 6, 17

MSZA 1 post ἀνεκτίσθη add ἀλλὰ exc v 2 τοῦτο δηλοῖ om exc v 3 ἑορτάζομεν MA (ο corr in ω M²) exc 4 post ἀληθείας verba τοῖς περὶ τῆς καινῆς κτίσεως εἰρημένοις συμφωνεῖ add exc v (cf. ad 2) πολλοὺς μὲν γὰρ exc v, om ἐπειδὴ 5 verba πανταχόθεν—6 προβάλλων om exc v 6 προσβάλλων SZ ἀνθρωπίνη M exc v: ἀνθρωπεία SZA (-ία) 7 δύναμις: φύσις exc v τε post τῆς add A post νίκης verba διὸ καὶ add exc v 9 κελεύων: λέγων exc v ἐνδύσασθε et ὑποδύσασθε exc v ὑποδήσασθαι M: ὑποδύσασθαι SZA τοὺς πόδας om M exc v 10 περιζώσασθε exc v 11 ἀναλαβόντες anacoluthia toleranda est cum Scripturae hic vestigia premat auctor 12 δι' ἧς φησι om exc v 13 ταῦτα δέ ἐστι exc v πεπυρωμένα om exc v 14 δέξασθαι τοῦ σωτηρίου exc v καὶ ante παρεγγυᾷ add SZ 15 μάχαιραν δὲ ἁγίαν: ταύτην δὲ exc v 16 ᾧ M exc v: ὃν SA ᾧ ex ὃν corr Z² ut vid 19 verba πῶς οὖν ἡμῖν—p. 63, 8, 9 κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ om exc v

τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι καὶ εἰς αὐτὸ ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει· ὅθεν καὶ ὑπερεύχεται πάντων οὕτως· Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. καὶ πάλιν· Ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως τηρηθείη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὁρᾷς ὅσους ὑπέδειξέ σοι τρόπους τῆς σωτηρίας εἰς μίαν τείνοντας ὁδὸν καὶ σκοπὸν ἕνα τοῦ τέλειον εἶναι Χριστιανόν; τοῦτο γάρ ἐστι τὸ πέρας εἰς ὃ δεῖ φθάσαι διὰ πίστεως ἰσχυρᾶς καὶ ἐλπίδος βεβαίας τοὺς τῆς ἀληθείας ἐραστὰς ἐν ἡδονῇ μετὰ ἀγῶνος καὶ προθυμίας βαδίζοντας. τούτοις καὶ πληροῦται ῥᾳδίως ὁ πρὸς τὸ ἄκρον τῶν ἐντολῶν τοῦ βίου δρόμος, ὧν ἐξήρτηται πᾶς προφήτης μετὰ τοῦ νόμου. τίνας λέγω τὰς ἐντολάς; Ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τῆς εὐσεβείας τοιοῦτος, ὃν αὐτός τε ὁ κύριος καὶ οἱ παρ' ἐκείνου τὸ εἰδέναι λαβόντες ἀπό-

1 Eph. 6, 18 4 II. Cor. 13, 13 7 I. Thess. 5, 23 16 Deut. 6, 5

MSZA 2-3 εἰς αὐτὸ M: οἱ αὐτὸ A ὁ αὐτός (scil λέγει ἀπόστολος) SZ falsa coniectura 5 καὶ πατρὸς post θεοῦ in marg add M² 9 πόσους exc v τῆς σωτηρίας τρόπους exc v et add ὁ ἀπόστολος 10 ἕνα: ἄνευ exc τοῦ τέλειον εἶναι χριστιανόν SZA, om M exc v a τοῦ ad τοῦτο aberrando. quibus omissis etiam sequentia verba τοῦτο γάρ ἐστι—13 προθυμίας βαδίζοντας om exc v 14 τούτοις: ἐν οἷς exc v ὁ ante πρὸς postea add M ut vid 15 verba ὧν ἐξήρτηται—19 ὡς σεαυτόν om exc v ὧν: ὃν A 18 post διανοίας σου add καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου SZA; sunt autem haec verba var lect Scripturae pro καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου cf. 61, 10 et 62, 9 19 ὡς σεαυτόν SA Mac corr M²: ὡς ἑαυτὸν M 20-21 verba ὃν αὐτός τε ὁ κύριος—p. 64, 8 δρόμου τὸ πέρας om exc v solaque retinuit verba δεῖ δὲ φιλοσοφεῖν ἐγνωκότας quibus addit ἀκριβῶς εἰδέναι αὐτὸν

στολοι παρέδοσαν ἡμῖν· εἰ δὲ διὰ μακροτέρων ἀποδεικνύντες εἰς μῆκος προηγάγομεν τὸν λόγον, τοῦ παραστῆσαι τὴν ἀλήθειαν μᾶλλον ἢ τοῦ συντεμεῖν τὰ λεγόμενα φροντίζοντες, μεμφέσθω μηδείς. δεῖ γὰρ τοὺς ὀρθῶς φιλοσοφεῖν ἐγνωκότας καὶ τὰς ψυχὰς ἐκ τῶν τῆς κακίας μολυσμῶν λυτρουμένους ἀκριβῶς εἰδέναι τὸν τῆς φιλοσοφίας σκοπόν, ὅπως μεμαθηκότες τῆς τε πορείας τὸν πόνον καὶ τοῦ δρόμου τὸ πέρας ῥίψωσι μὲν πάντες τὴν αὐθάδειαν καὶ τὸ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι, τὴν δὲ ἑαυτῶν ψυχὴν μετὰ τοῦ βίου κατὰ τὸ πρόσταγμα τῆς γραφῆς ἀρνησάμενοι πρὸς ἕνα βλέπωσι πλοῦτον, ὃν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἆθλον τοῖς ἀγαπῶσιν ἔθηκεν ὁ θεός, καλῶν εἰς αὐτὸν πάντας τοὺς τὸν ἀγῶνα τοῦ λαβεῖν προθύμως ὑφισταμένους, οἷς ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν τοῦ τοιούτου βίου πορείαν ἐφόδιον ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ· ὃν δεῖ μετ' εὐφροσύνης καὶ ἀγαθῆς ἐλπίδος βαστάζοντας ἀκολουθεῖν τῷ σωτῆρι θεῷ, νόμον καὶ ὁδὸν τοῦ βίου τὴν ἐκείνου ποιουμένους οἰκονομίαν, καθὼς εἶπεν αὐτὸς ὁ ἀπόστολος· Μιμηταί μου γίνεσθε καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· Δι' ὑπομονῆς τρέχομεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινε σταυρὸν αἰσχύνης καταφρονήσας ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου

19 I. Cor. 11, 1 20 Hebr. 12, 1-2

MSZA Mac 4 verba inde a δεῖ γὰρ τοὺς ὀρθῶς usque ad finem libri Macarius (Migne PG 34, 420 C sq) verbatim in usum suum convertit ita ut instar codicis sit 5 τῆς ante κακίας om Z 8 πᾶσαν αὐθάδειαν M^2 marg 9 δὲ: τε MA 10 verba κατὰ τὸ πρόσταγμα τῆς γραφῆς om exc v 11 βλέπουσι A Mac 12 ἔδωκεν exc v verba καλῶν εἰς αὐτὸν— 18 ποιουμένους οἰκονομίαν om exc v 13 αὐτὸν SZA Mac: ἑαυτὸν M τοῦ MA Mac: τῶ SZ 18 ποιούμενοι Mac φησὶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος exc v 19 verba μιμηταί—καὶ πάλιν om exc v 20 τρέχωμεν corr M^2 v: -ομεν libri Mac exc 21 ἡμῶν post ἀρχηγὸν add M om cett Mac 22 verba ὃς ἀντὶ τῆς—p. 65, 1 θεοῦ κεκάθικεν om exc v

τοῦ θεοῦ κεκάθικεν· δέος γὰρ μὴ τοῖς παρὰ τοῦ πνεύματος δωρήμασιν ἐπαιρόμενοι καὶ τὸ κατορθῶσαί τι δι' ἀρετὴν ἀφορμὴν λαβόντες εἰς τὸ φρονεῖν καὶ σεμνύνεσθαι, πρὶν εἰς τέλος τῶν ἐλπιζομένων ἐλθεῖν, ἐκπέσωμεν τῆς ὁρμῆς, ἀχρεῖον ἑαυτοῖς καὶ τὸν προλαβόντα πόνον τῇ αὐθαδείᾳ ποιήσαντες καὶ ἀνάξιοι φανέντες τῆς τελειότητος, εἰς ἣν ἡ τοῦ πνεύματος εἷλκεν ἡμᾶς χάρις.

Δεῖ οὖν μηδαμοῦ τὸν τοῦ πόνου τόνον ἐκλύειν μηδὲ ἐξίστασθαι τῶν προκειμένων ἀγώνων μηδὲ τοῖς κατόπιν εἴ τι πέπρακται σπουδαῖον προσέχειν, ἀλλ' ἐκείνων μὲν λήθην λαμβάνειν, ἐπὶ δὲ τὸ ἔμπροσθεν κατὰ τὸν ἀπόστολον ἐπεκτείνεσθαι καὶ συντρίβειν ταῖς τῶν πόνων φροντίσι τὴν καρδίαν, ἀκόρεστον ἔχοντας τὴν τῆς δικαιοσύνης ἐπιθυμίαν, ἧς μόνης χρὴ πεινῆν καὶ διψῆν τοὺς εἰς τὸ τέλειον φθάσαι ζητοῦντας, ταπεινοὺς δὲ καὶ περιδεεῖς γινομένους ὡς πόρρω που τῶν ἐπηγγελμένων τυγχάνοντας καὶ τῆς τελείας τοῦ Χριστοῦ μακρὰν ἀπῳκισμένους ἀγάπης· ὁ γὰρ ἐκείνης ἐρῶν καὶ πρὸς τὴν ἄνω βλέπων ἐπαγγελίαν οὔτε νηστεύων οὔτε ἀγρυπνῶν οὔτε ἄλλο τι τῶν τῆς ἀρετῆς σπουδάζων ἵσταται τοῖς προλαβοῦσι κατορθώμασιν ἐπηρμένος, ἀλλὰ μεστὸς ὢν τοῦ θείου πόθου καὶ πρὸς τὸν καλοῦντα συντόνως βλέπων πᾶν μὲν ὅτι ἂν ἀγωνίσηται πρὸς τὸ τυχεῖν ἐκείνου μικρὸν ἡγεῖται καὶ τῶν ἄθλων ἀνάξιον· φιλονεικεῖ δὲ μέχρι

10-11 cf. Phil. 3, 13

MSZA Mac 1 δέος γὰρ A Mac: δεδιὼς γὰρ SZ om M exc v οὖν post μὴ add exc v παρὰ om exc v 2 ἐπαιρώμεθα exc v τὸ om A τῷ exc v 3 λάβωμεν exc v 4 ἐλθεῖν post 3 πρὶν coll exc v ἵνα μὴ ante ἐκπέσωμεν add exc v textu eodem usus quo M qui 1 δέος γὰρ om 5 τὸν ante ἀχρεῖον sscr M² 6-7 ἣν ἡ M Mac exc v: τὴν SZA ἡμᾶς εἷλκε exc v εἵλκυσεν ἡμᾶς Mac an ἡμᾶς εἵλκυσε χάρις scribendum propter numerum? χάριν SZA ς exp M² 8 verba δεῖ οὖν μηδαμοῦ— p. 66, 4 πεποιηκέναι θεῷ om exc v 10 κατέχει Mac ἐκεῖνον A 11 ἀληθῆ A τὸ M: τοῖς SZA ex Script corr quo recepto ἐπὶ omittendum erat τῶν Mac 15 δὲ: δεῖ Mac γινομένους scripsi cum M² Mac: γενομένους libri 16 που: τοῦ A 22 ὅτι μὲν M om ἂν quod add M² marg 23 ἀνάξιον om Mac

τῆς τοῦ βίου τούτου τελευτῆς, πόνοις πόνους καὶ ἀρεταῖς ἀρετὰς συνάπτων, μέχρις ἂν τίμιον ἑαυτὸν τῷ θεῷ καταστήσῃ διὰ τῶν ἔργων, οὐκ ἔχων ἐν τῷ συνειδότι τὸ νομίζειν ἄξιον ἑαυτὸν πεποιηκέναι θεῷ. τοῦτο γάρ ἐστι κατόρθωμα μέγιστον φιλοσοφίας τὸ μέγαν ὄντα τοῖς ἔργοις συστέλλεσθαι τῇ καρδίᾳ καὶ καταγινώσκειν τοῦ βίου, κάτω που ῥίψαντα τῷ πρὸς θεὸν φόβῳ τὴν οἴησιν, ὅπως ἀπολαύσῃ τῆς ἐπαγγελίας καθόσον πιστεύσας ἠράσθη ταύτης, οὐ καθόσον πονέσας εἰργάσατο. μεγάλων γὰρ ὄντων τῶν δώρων οὐκ ἔστι πόνους ἀξίους εὑρεῖν· μεγάλης δὲ δεῖ πίστεως καὶ ἐλπίδος εἰς τὸ ταύταις μετρηθῆναι, μὴ τοῖς πόνοις, τὴν ἀμοιβήν· πίστεως δὲ ὑπόστασις πνεύματος πτωχεία καὶ ἡ πρὸς θεὸν ἀμέτρητος ἀγάπη.

Τὰ μὲν δὴ κατὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ σκοποῦ τοῖς φιλοσόφως ζῆν ᾑρημένοις ἱκανῶς εἰρῆσθαι νομίζω. δεῖ δὲ λοιπὸν προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅπως μὲν χρὴ συνεῖναι τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις, ὁποίους δὲ ἀγαπᾶν πόνους, ὅπως δὲ τρέχειν μετ' ἀλλήλων, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν ἄνω πόλιν ἀφίκωνται. δεῖ τοίνυν τὸν τὰ τοῦ βίου τούτου σεμνὰ καθαρῶς ἀτιμάζοντα καὶ ἀρνούμενον μὲν τοὺς συγγενεῖς, ἀρνούμενον δὲ πᾶσαν τὴν κάτω δόξαν καὶ ἐρῶντα τῆς οὐρανίας τιμῆς

MSZA Mac 2 τίμιον om A ἑαυτὸν om M 4 γάρ om exc v 5 μέγα exc v ἔργοις in γὰρ corruptum et συστέ oblit exc v 6 τοῦ βίου MA Mac: ἑαυτοῦ SZ post βίου verba μὴ ἔχειν ἐν τῷ συνειδότι ἄξιον ἑαυτὸν πεποιηκέναι θεῷ add exc v cf. 3-4 ubi ea cum tota praecedenti paragrapho omittit (cf. ad p. 65, 8) 6-7 verba κάτω που ῥίψαντα—13 ἀμέτρητος ἀγάπη om exc v 7 θεῶ A οἴησιν SZM² Mac: οἴκησιν MA 8 ὁράθη A 9 εἰργάσατο MA Mac: εἰργάσα^τ S εἰργάσατε Z 10 δωρεῶν Mac δεῖ SZA Mac om M 15 ᾑρημένοις SZA Mac: αἱρουμένοις M (αι in ras) exc v νομίζομεν exc v 16 προσθῆναι A εῖν in ras M 16-17 τοῖς τοιούτοις M Mac τοὺς τοιούτους corr M² 17 verba ὁποίους δὲ ἀγαπᾶν πόνους om exc v (habet Mac) δεῖ pro δὲ alt Mac 19 δεῖ libri Mac: χρὴ exc v 20 verba ἀρνούμενον μὲν τοὺς συγγενεῖς om exc v δὲ om exc v 21 verba καὶ ἐρῶντα τῆς οὐρανίας—p. 67, 1 πνευματικῶς συναπτόμενον om exc v

καὶ τοῖς κατὰ θεὸν ἀδελφοῖς πνευματικῶς συναπτόμενον ἀρνήσασθαι μετὰ τοῦ βίου καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν. ἄρνησις δὲ ψυχῆς τὸ μηδαμοῦ ζητεῖν τὸ ἑαυτοῦ θέλημα θεραπεύειν, μᾶλλον δὲ ἑαυτοῦ θέλημα ποιεῖν τὸν ἐφεστῶτα τοῦ θεοῦ λόγον καὶ τούτῳ κεχρῆσθαι καθάπερ ἀγαθῷ κυβερνήτῃ τῷ τὸ κοινὸν τῆς ἀδελφότητος πλήρωμα μεθ' ὁμονοίας ἐπὶ τὸν λιμένα τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ διευθύνοντι. κεκτῆσθαι δὲ οὐδὲν χρὴ ἢ νομίζειν ἴδιον παρὰ τὸ κοινὸν πλὴν τοῦ τὸ σῶμα καλύπτοντος ἱματίου. εἰ γὰρ μηδὲν ἔχοι τούτων ἀλλὰ γυμνὸς εἴη τῆς καθ' ἑαυτὸν τοῦ βίου φροντίδος, τῆς κοινῆς ἔσται χρείας θεραπευτὴς καὶ τὸ παρὰ τῶν προεστώτων ἐπιτασσόμενον μεθ' ἡδονῆς καὶ ἐλπίδος προθύμως ἐπιτελῶν καθάπερ εὔνους καὶ ἁπλοῦς δοῦλος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν κοινὴν τῶν ἀδελφῶν χρείαν ἠγορασμένος.

MSZA Mac 1 τοὺς ... ἀδελφοὺς A πνευματικῶ A 2 ἑαυτοῦ: οἰκείαν exc v 3 post θέλημα add ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ exc v, om libri Mac verba θεραπεύειν—5 λόγον om exc v 3-4 θεραπεύειν δὲ μᾶλλον transp SZ ex coniectura ut vid δὲ om A ἑαυτοῦ θέλημα om et καὶ ante ποιεῖν add SZ 4 τὸν ἐφεστῶτα τοῦ θεοῦ λόγον MA Mac: τὸν τοῦ ἐφεστῶτος ὡς τοῦ θεοῦ λόγον SZ ex coniectura, sed Gregorius superiores προεστῶτας appellare solet. comparanda est Aristotelis doctrina secundum quam ἕκαστον δεῖ τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἑαυτοῦ ἀγαθὸν ποιεῖν: eodem modo Nyssenus nos iubet verbum Dei nostram facere voluntatem ('Nimm die Gottheit auf in deinen Willen' — Schiller) 6 τῷ om SZA Mac πλήρωμα τῆς ἀδελφότητος exc v 7 τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ MA Mac: τοῦ θείου θελήματος exc v τοῦ θελήματος om SZ διευθύνοντι SZ (cf. De prof Christ 134,11 D): εὐθύνοντι MA Mac quod hiatum facit et clausulae numerum perdit ἀπευθύνοντι exc v 8 χρὴ ἢ νομίζειν ἴδιον om exc v ὀνομάζειν Mac 9 verba εἰ γὰρ μηδὲν ἔχοι—11 χρείας θεραπευτὴς om exc v 10 γυμνὸς εἴη τῆς καθ' ἑαυτὸν M Mac: γυμνώσει τῆς καθ' ἑαυτὸν A γυμνώσει ἑαυτὸν τῆς SZ ex coniect 11 post θεραπευτὴς verba οὕτω γὰρ ἑτοιμότερον ἔσται add exc v (om καὶ) 12-13 προθύμως μὲν τελεῖν exc v ἐπιτελεῖ? ὡς δοῦλον Χριστοῦ καὶ ἠγορασμένον (-ος exc) εἰς τὴν κοινὴν τῶν ἀδελφῶν χρείαν exc v καθάπερ εὔνοος οἰκέτης εἰς τὴν κοινὴν SZ καὶ ἁπλοῦς—14 πρὸς om A

τοῦτο γὰρ καὶ ὁ κύριος βούλεται καὶ παρακαλεῖ λέγων· Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος καὶ μέγας ἔσται πάντων ἔσχατος καὶ πάντων δοῦλος.

Χρὴ οὖν τὴν δουλείαν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἄμισθον εἶναι καὶ μηδεμίαν φέρουσαν τῷ δουλεύοντι τιμὴν μηδὲ δόξαν, ὅπως μὴ παρὰ τὸ γεγραμμένον ἀνθρωπάρεσκος φαίνηται, σχηματίζων ἑαυτὸν ἐν ὀφθαλμοδουλείᾳ μηδὲ ἀνθρώποις ἀλλ' ὡς αὐτῷ τῷ κυρίῳ δουλεύων καὶ τὴν τεθλιμμένην ὁδὸν βαδίζων, ἐν ᾗ τῷ ἐκείνου ζυγῷ <προθύμως> ὑποθεὶς τὸν αὐχένα καὶ βαστάζων διὰ τέλους ἐν ἡδονῇ φέρεται πρὸς τὸ τέλος <μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος>. δεῖ οὖν ὑποτετάχθαι πᾶσι καὶ καθάπερ δανείου χρεώστην θεραπεύειν τοὺς ἀδελφούς, τὰς ὑπὲρ ἁπάντων φροντίδας ἐναποθέμενον τῇ ψυχῇ καὶ ἀποπληροῦντα τὴν ὀφειλομένην ἀγάπην. χρὴ δὲ καὶ τοὺς προεστῶτας τοῦ πνευματικοῦ τούτου χοροῦ τό τε μέγεθος τῆς αὐτῶν σκοποῦντας

2-3 cf. Marc. 9, 35 Marc. 10, 43-44 Matth. 20, 26-27 Matth. 23, 11 6-7 cf. Eph. 6, 6 Col. 3, 12 9 cf. Matth. 7,14

MSZA Mac 1 καὶ παρακαλεῖ om exc v καὶ παραινεῖ Mac παρακελεύεται M^2 marg 2 εἶναι om v ἔσται libri: ἔστω Mac exc v 3 post ἔσχατος add καὶ πάντων διάκονος SZA Mac est var lect pro καὶ πάντων δοῦλος 4 οὖν: δὲ exc v post τὴν add τοιαύτην exc v ἄκαρπον Mac 5 verba καὶ μηδεμίαν φέρουσαν—11 πρὸς τὸ τέλος om exc v 6 ante μὴ tria puncta sscr M^2; desideravitne ἂν propter φαίνοιτο? παρὰ: κατὰ M^2 marg 7 φαίνη§ (hoc est φαίνηται) A φανῇς e coniectura SZ archetypo male intellecto: φαίνοιτο M Mac χρηματίζων A ἐν M Mac, om SZA 9 ἐν ᾗ M: ἐν (om ᾗ) SZ ἐνὶ A Mac ἐκείνῳ A 9-10 προθύμως Mac, om libri 11 φέρεσθαι SZ verba μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος ex Mac restitui, om libri 12 δεῖ οὖν M Mac: δι' οὗ SZA καὶ ὀφείλει ὁ τοιοῦτος exc v ut post verba omissa (cf. 5) transitus fieret ὑποτετάχθαι M Mac: ὑποτέτακται SZA χρεώστης exc v 13 θεραπεύει v verba τὰς ὑπὲρ ἁπάντων—14-15 ὀφειλομένην ἀγάπην om exc v σημειωτέον πάνυ marg M del M^2 16 τούτου Mac consulto omisit et hac una voce omissa clare apparet eum datam a Gregorio ad monachos quosdam epistolam ad suum usum convertisse τε om Mac

φροντίδος καὶ τῆς ἐφεδρευούσης τῇ πίστει κακίας λογιζομένους τὰς τέχνας ἀξίως τῆς ἐπιστασίας ἀγωνίζεσθαι, μὴ πρὸς τὴν ἐξουσίαν αἴροντας τὸ φρόνημα. κίνδυνος γὰρ ἐνταῦθα, καί τινες ἤδη δοκοῦντες ἑτέρων προεστάναι καὶ τούτους ἐπὶ τὴν οὐράνιον εὐθύνειν ζωὴν ἔλαθον ὑπὸ φρονήματος ἑαυτοὺς ἀπολέσαντες. δεῖ οὖν ἐν τῇ ἐπιστασίᾳ μείζονα μὲν τῶν ἄλλων τοὺς προεστῶτας πονεῖν, ταπεινότερα δὲ τῶν ἀρχομένων φρονεῖν καὶ τύπον δουλείας τὸν ἑαυτῶν βίον παρέχειν τοῖς ἀδελφοῖς, παρακαταθήκην θεοῦ νομίζοντας ἔχειν οὓς ἐπιστεύθησαν.

Εἰ γὰρ οὕτως ἔχοιεν συγκροτοῦντες τὸν ἱερὸν τῇ θεραπείᾳ χορὸν καὶ τὴν μὲν διδαχὴν κατὰ τὴν ἑκάστου χρείαν ἐν φανερῷ ποιούμενοι πρὸς τὸ σῴζειν τὴν πρέπουσαν ἕκαστον τάξιν, ἐν τῷ κρυπτῷ δὲ κατὰ διάνοιαν τὴν ταπεινοφροσύνην καθάπερ εὐγνώμονες δοῦλοι τηροῦντες τῇ πίστει, μέγαν ἑαυτοῖς ἐργάζονται τῷ τοιούτῳ βίῳ μισθόν. οὕτως οὖν ἐπιμελεῖσθε αὐτῶν ὡς ἂν χρηστοὶ παιδαγωγοὶ παίδων ἁπαλῶν, οὓς ἐπιστεύθησαν παρὰ τῶν πατέρων αὐτῶν. ἐκεῖνοί τε γὰρ τῶν παίδων τὰς ἕξεις σκοποῦντες τῷ μὲν πληγάς, τῷ δὲ νουθεσίαν, τῷ δὲ ἔπαινον, τῷ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον προσάγουσιν, οὐδὲν οὔτε πρὸς χάριν οὔτε πρὸς ἀπέχθειαν τούτων ποιοῦντες, ἀλλ' ὡς ἀνῆκε τῷ πράγματι

MSZA Mac 1 τῇ πίστει SZ: τὴν πίστιν MA Mac cf. p. 81,16 ubi ἐφεδρεύειν cum dativo coniungitur ut debet, nisi ἐνεδρευούσης scribendum est 2 καὶ μὴ . . . αἴρειν exc v 3 ἀναιροῦντας Mac verba κίνδυνος γὰρ—6 ἑαυτοὺς ἀπολέσαντες om exc v 6 οὖν: γὰρ exc v 7-8 ταπεινοτέρως v δούλου exc v 9 ἑαυτῶν SZA corr M²: ἑαυτὸν M ἑαυτοῦ Mac ἀδελφοῖς libri, Mac: ἄλλοις exc v 10 ἐπιστώθησαν A 11 verba εἰ γὰρ οὕτως—16 βίῳ μισθόν om exc v 14 ἑκάστου Mac quod scribi etiam numerus vetat 17 ἐπιμελεῖσθε SZA: ἐπιμελεῖσθαι M Mac χρὴ τοὺς προεστῶτας ἐπιμελεῖσθαι exc v αὐτῶν libri, Mac: τῶν ἀδελφῶν exc v 18 οὓς om A 19 τε om Mac exc v (cf. 70,2 καὶ ὑμᾶς χρὴ) 21 τοιοῦτον MA Mac τοιοῦτο SZ τῶν τοιούτων exc v 22 post ποιοῦντες verba καθὼς καὶ οἱ πνευματικοὶ προεστῶτες ποιεῖν ὀφείλουσιν add exc v verba ἀλλ' ὡς ἀνῆκε—p. 70, 14 τῆς ἐκείνου δωρεᾶς om exc v

καὶ ὁ τοῦ παιδὸς ἀπαιτεῖ τρόπος, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς <ζηλωτὰς> τοῦ βίου τούτου σεμνούς· καὶ ὑμᾶς χρὴ πᾶν μῖσος κατὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ πᾶσαν αὐθάδειαν ἀποθεμένους πρὸς τὴν ἑκάστου δύναμιν καὶ γνώμην ἁρμόζειν τὸν λόγον· τῷ μὲν ἐπιτίμησον, τὸν δὲ νουθέτησον, ἄλλον παρακάλεσον, πρὸς τὴν ἑκάστου χρείαν καθάπερ ἀγαθὸς ἰατρὸς προσάγων τὸ φάρμακον· ἐκεῖνός τε γὰρ πρὸς τὰ πάθη σκοπῶν τῷ μὲν πρᾶον, τῷ δὲ σφοδρότερον ἐπέθηκε φάρμακον, οὐδενὶ τῶν θεραπείας δεομένων ἀχθόμενος, ἀλλὰ ταῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς σώμασιν ἁρμόζων τὴν τέχνην· σύ τε ἀκολούθει τῇ χρείᾳ τοῦ πράγματος, ὅπως τὴν ψυχὴν τοῦ πρὸς σὲ βλέποντος μαθητοῦ καλῶς ἐκπαιδεύσας λαμπρὰν τὴν ἐκείνης ἀρετὴν προσαγάγῃς τῷ πατρί, κληρονόμον ἄξιον τῆς ἐκείνου δωρεᾶς.

Ἐὰν οὕτως ἔχητε πρὸς ἀλλήλους οἵ τε ἐφεστῶτες καὶ οἱ τούτοις χρώμενοι διδασκάλοις, οἱ μὲν πειθόμενοι μετὰ χαρᾶς τοῖς ἐπιταττομένοις, οἱ δὲ μεθ' ἡδονῆς τοὺς ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ τέλειον προσαγόμενοι, καὶ ταῖς τιμαῖς ἀλλήλους προηγῆσθε, τὸν τῶν ἀγγέλων ἐπὶ τῆς γῆς ζήσεσθε βίον. μηδεὶς οὖν ἐν ὑμῖν γνωριζέσθω τῦφος, ἀλλὰ ἁπλότης καὶ ὁμόνοια καὶ διάθεσις ἄδολος συγκροτείτω τὸν χορόν·

18 cf. Rom. 12, 10

MSZA Mac 2 τοῦ βίου τούτου MA Mac: τῷ βίῳ τούτῳ SZM² fallaci coniectura ζηλωτὰς supplevi exempli causa nam tale aliquid excidisse apparet ἡμᾶς Mac 4 ἑκάστῳ Mac 5 τῷ M² corr marg: τὸν libri τὸ Mac quod ex τῷ ortum videtur τὸ δὲ Mac 6 ἰατρὸς ἀγαθὸς Mac 7 τε: μὲν Mac (cf. 11) 10 ψυχαῖς correxi: πληγαῖς libri, v 10-11 σὺ δὲ Mac 13 λαμπρὰν ex Mac restitui: πρὸς libri, corruptum 13-14 τῷ πατρί, κληρονόμον ex Mac restitui: τῷ πνεύματι κληρονόμον SZA τῷ πνευματικῷ κληρονόμῳ M 15-16 οἵ τε ὑφεστῶτες καὶ οἱ διδάσκαλοι exc v τούτους et διδασκάλους A 18 προσαγόμενοι A Mac: προαγόμενοι MSZ exc v ἀλλήλοις. Mac 19 προηγῆσθε exc v: προηγεῖσθε MA (-σθαι Mac) προηγούμενοι SZM² ex coniectura ἐπὶ γῆς Mac 20 verba μηδεὶς οὖν ἐν ὑμῖν— p. 71, 3 Χριστοῦ om exc v 21 συγκροτείτω τει in ras M

πειθέτω δὲ ἕκαστος ἑαυτόν, ὡς οὐ τοῦ συνόντος ἀδελφοῦ μόνον ἐστὶ καταδεέστερος, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀνθρώπου· τοῦτο γὰρ γινώσκων μαθητὴς ἔσται ὄντως Χριστοῦ. Ὁ γὰρ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καθὼς ὁ σωτὴρ εἶπεν, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται· καὶ πάλιν· Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται πάντων ἔσχατος καὶ πάντων διάκονος, καθὼς Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν· καὶ ὁ ἀπόστολος· Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν. εἰδότες οὖν τῆς τε ταπεινότητος τοὺς καρποὺς καὶ τὴν ζημίαν τοῦ τύφου μιμήσασθε τὸν δεσπότην ἀγαπῶντες ἀλλήλους, καὶ μήτε θάνατον μήτε ἄλλην τινὰ τιμωρίαν εἰς ἀγαθὸν μετ' ἀλλήλων ὀκνεῖτε· ἀλλ' ἣν ἐβάδισεν ὁδὸν ἐν ἡμῖν ὁ θεός, ταύτην ὑμεῖς πρὸς ἐκεῖνον βαδίζοντες ἑνὶ σώματι καὶ ψυχῇ μιᾷ χωρεῖτε πρὸς τὴν ἄνω κλῆσιν, ἀγαπῶντες τὸν θεὸν καὶ ἀλλήλους. ἀγάπη γὰρ καὶ φόβος ὁ πρὸς τὸν κύριον τὸ πρῶτον τοῦ νόμου ἐστὶ πλήρωμα.

Δεῖ οὖν ἕκαστον ὑμῶν καθάπερ ἰσχυράν τινα καὶ στερεὰν κρηπῖδα τὸν φόβον τε καὶ τὴν ἀγάπην ἐν τῇ ἑαυτοῦ τιθέναι ψυχῇ καὶ ταύτην ἐπάρδειν ἔργοις τε ἀγαθοῖς καὶ εὐχῇ διαρκεῖ· οὐ γὰρ ἁπλῶς οὐδὲ αὐτομάτως ἡμῖν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη ἐγγίνεσθαι πέφυκεν, ἀλλὰ διὰ πολλῶν

4 Luc. 14, 11 cf. Luc. 18, 14 Matth. 23, 12 6 Marc. 9, 35 7 Matth. 20, 28 Marc. 10, 45 9 II. Cor. 4, 5

MSZA Mac 1 ὡς οὐ M Mac exc v: ὅσον A ὡς μὴ SZ 2 ἐστὶ SZM² exc v: ἔσται MA Mac 3 ἐστὶν corr M² ὄντως ἔσται Mac 4 verba ὁ γὰρ ὑψῶν—11 διὰ Ἰησοῦν om exc v 4/5 καθὼς ὁ σωτὴρ εἶπεν om Mac 6 ἔστω πάντων διάκονος (om πάντων ἔσχατος καὶ) SZA (cf. 68, 2) 10 κύριον post Χριστόν coll Mac 12 τε om exc v 13 verba ἀγαπῶντες ἀλλήλους—16 ἐκεῖνον βαδίζοντες om exc v 15 ἣν SZA Mac ἦν M 16 καὶ ante ἑνὶ add exc v ἑνὶ: ἐν Mac μιᾷ ψυχῇ exc v 18 τὸν ante κύριον om exc v 20 δεῖ οὖν ἕκαστον—23 εὐχῇ διαρκεῖ om exc v 23 οὐ γὰρ libri, Mac: πλὴν οὐχ exc v ἀπλανῶς A 24 τὸν om Mac exc v

πόνων καὶ μεγάλων φροντίδων καὶ συνεργίας τῆς τοῦ Χριστοῦ, καθὼς εἴρηκεν ἡ Σοφία· Ἐὰν γὰρ ζητήσῃς αὐτήν, φησίν, ὡς ἀργύριον καὶ ὡς θησαυροὺς ἐξερευνήσῃς αὐτήν, τότε συνήσεις φόβον κυρίου καὶ ἐπίγνωσιν θεοῦ εὑρήσεις· θεοῦ δὲ ἐπίγνωσιν εὑρὼν καὶ φόβον συνεὶς ῥᾳδίως καὶ τὸ ἐφεξῆς κατορθώσεις, τὸ ἀγαπᾶν λέγω τὸν πλησίον· τοῦ γὰρ πρώτου καὶ μεγάλου πόνῳ κτηθέντος τὸ δεύτερον ἔλαττον ὂν ἀπονώτερον ἕπεται τῷ πρώτῳ· ἐκείνου δὲ μὴ παρόντος οὐδὲ τὸ δεύτερον ἂν γένοιτο καθαρῶς. ὁ γὰρ θεὸν μὴ ἀγαπῶν ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης διανοίας, πῶς ἂν ὑγιῶς καὶ ἀδόλως ἐπιμελοῖτο τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀγάπης, ἐκείνῳ μὴ πληρῶν τὴν ἀγάπην δι' ὃν ἐπιμελεῖται ταύτης; τὸν γὰρ οὕτως ἔχοντα καὶ μὴ τὴν ψυχὴν ὅλην ἀποδόντα τῷ θεῷ μηδὲ πρὸς τὴν ἐκείνου κεκοινωμένον ἀγάπην εὑρὼν ἐξωπλισμένον ὁ τῆς κακίας τεχνίτης χειροῦται ῥᾳδίως λογισμοῖς πονηροῖς ὑποσκελίζων, νῦν μὲν βαρέα φαίνεσθαι ποιῶν τὰ τῆς γραφῆς ἐπιτάγματα καὶ ἐπαχθῆ τὴν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς θεραπείαν, νῦν δὲ ἐπαίρων εἰς ἀλαζονείαν καὶ τῦφον ἀπ' αὐτῆς τῆς

2 Prov. 2, 4-5 10 Deut. 6, 5

MSZA Mac 3 φησιν post ἀργύριον coll SZA ἐξερευνήσῃ A 4 αὐτὴν om exc v (extat in Mac) συνήσεις SZA Mac: συννοήσεις exc v συν ἥσεις M 5 συνεὶς restitui ex Mac: συνήσεις libri συννοήσεις exc v virgula post ῥᾳδίως posita, συνεὶς καὶ ἐγνωκὼς κύριον ῥᾳδίως καὶ M^2 marg 7 μεγάλου πόνου Mac κτισθέντος Mac 8 ὂν: ὧν A verba ἕπεται—9-10 καθαρῶς om exc v qui substituit ἐστιν τοῦ πρώτου Mac 10 ὁ γὰρ θεὸν libri Mac (τὸν θεὸν A): ἐπεὶ ὁ τὸν θεὸν exc v τῆς ante διανοίας add SZA ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης καρδίας Mac 12 verba ἐκείνῳ μὴ πληρῶν—13 οὕτως ἔχοντα om exc v 12 ἀγάπης: an ἀγέλης? ἐκείνων Mac μὴ A Mac, om MSZ (cf. 13) ὃν M: ὧν SZA Mac 14 ἀποδόντα libri, Mac: ἀποδιδόντα exc v, τῷ om 15 κεκοινωμένον correxi κεχυνωμένον Mac κεκενωμένον libri exc v ἐξωπλισμένον libri Mac (-οπλ- A), om v ἄοπλον exc ex coniectura, sed ἐξωπλισμένος in recentiore lingua 'inermis' significat 16 λογισμοὺς πονηροὺς A 19 ἢ τῦφον Mac

εἰς τοὺς ὁμοδούλους διακονίας καὶ πείθων αὐτὸν ὡς ἐπλήρωσε τὰς ἐντολὰς τοῦ κυρίου καὶ ἔσται μέγας ἐν οὐρανοῖς· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ἀδίκημα· δεῖ γὰρ τὸν εὔνουν καὶ σπουδαῖον δοῦλον τῷ δεσπότῃ πιστεύειν τῆς εὐνοίας τὴν κρίσιν, ἀλλὰ μὴ αὐτὸν ἀντὶ τοῦ δεσπότου δικαστὴν καὶ ἐπαινέτην τῆς αὐτοῦ γίνεσθαι πολιτείας· εἰ γὰρ αὐτὸς γένοιτο κριτὴς τὸν ἀληθινὸν παρωσάμενος, οὐδὲ τὸν μισθὸν ἐκεῖθεν ἕξει, πρὸ τῆς ἐκείνου κρίσεως ἑαυτῷ τοῖς ἐπαίνοις καὶ τῇ οἰήσει ἀποπληρώσας. δεῖ γὰρ κατὰ τὸ λόγιον Παύλου τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ συμμαρτυρεῖν τῷ πνεύματι ἡμῶν, ἀλλὰ μὴ τῇ ἡμετέρᾳ κρίσει τὰ ἡμέτερα δοκιμάζεσθαι· Οὐ γάρ, φησίν, ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐστι δόκιμος ἀλλ᾽ ὃν ὁ κύριος συνίστησιν· ὁ δὲ μὴ παρὰ τοῦ κυρίου τὴν σύστασιν ἀναμένων, ἀλλὰ φθάνων τὴν ἐκείνου κρίσιν, εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ἐκπίπτει δόξας, τιμὴν ἑαυτῷ τὴν παρὰ τῶν ἀδελφῶν ἐκ τῶν ἰδίων πόνων πραγματευόμενος καὶ ποιῶν τὰ τῶν ἀπίστων· ἄπιστος γὰρ ὁ τὰς ἀνθρωπίνας ἀντὶ τῶν οὐρανίων θηρεύων τιμάς, ὡς αὐτός πού φησιν ὁ κύριος· Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεύειν δόξαν παρ᾽ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε;

10 Rom. 8, 16 12-13 cf. II. Cor. 10, 18 19 Joh. 5, 44

MSZA Mac 1 verba καὶ πείθων αὐτὸν—14-15 ἀνθρωπίνας ἐκπίπτει δόξας om exc v αὐτούς A ὅτι add Mac post ὡς 2 ἔσται correxi: ἔστι(ν) libri Mac 6 αὐτοῦ corr ed Mac: αὐτοῦ libri Mac γενέσθαι Mac 8 ἑαυτῷ MA Mac: ἑαυτὸν SZ ex coniectura, immo τὸν μισθὸν animo supplendum est ex iis quae praecedunt 12 ὁ ἑαυτὸν φησὶ (ν finali eraso) M² ἐστι libri: ἔσται Mac δόκιμος SZA Mac: δίκαιος M 13 verba παρὰ τοῦ κυρίου τὴν σύστασιν om Mac 15 τιμὴν ἑαυτῷ—16 ποιῶν sic mutavit exc v: ὡς τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν ζητεῖν καὶ τιμὴν παρὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπαιτεῖν· καὶ οὕτω τὰ τῶν ἀπίστων πραγμ. κ. π. 16 verba πραγματευόμενος καὶ ποιῶν ante 17 τὰ τῶν ἀπίστων coll SZA Mac, post ea coll M exc v κατὰ τοὺς ἀπίστους πραγματευόμενος καὶ marg M² 21 ζητοῦντες Mac M² marg, exc v

Τίσιν οὖν ἐοικέναι μοι δοκοῦσιν; ἢ τοῖς [τὸ] τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος τὸ ἐκτὸς περικαθαίρουσιν, ἐντὸς δὲ μεστοῖς παντοίας οὖσι κακίας; ὁρᾶτε οὖν μή τι πάθητε τοιοῦτον, ἀλλὰ ἄνω† δόντες τὰς ψυχὰς καὶ μίαν ἔχοντες φροντίδα τοῦ ἀρέσαι τῷ κυρίῳ καὶ μηδέποτε τῆς τῶν οὐρανίων ἐκπίπτειν μνήμης μηδὲ δέξασθαι τὰς τοῦ βίου τούτου τιμάς, οὕτω τρέχετε κρύπτοντες τῷ λόγῳ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας, ὅπως μὴ καιρὸν εὑρὼν ὁ τὰς ἐκ τῆς γῆς τιμὰς ὑποβάλλων καὶ ἐντεῦθεν ἁρπάσας ὑμῶν τὸν νοῦν ἐκ τῆς τῶν ἀληθινῶν ἀσχολίας ἐπὶ τὰ μάταια καὶ πλάνης μεστὰ καταβάλῃ· μὴ εὑρὼν δὲ καιρὸν ὅλως μηδὲ παρείσδυσιν εἰς τὸ δελεάσαι τοὺς ἄνω ταῖς ψυχαῖς διατρίβοντας ἀπόλωλε καὶ κεῖται νεκρός· θάνατος γὰρ διαβόλου τὸ ἄπρακτον ἔχειν καὶ ἀνενέργητον τὴν κακίαν. ἀγάπης οὖν ἐν ὑμῖν παρούσης τοῦ θεοῦ ἀνάγκη καὶ τὰ λοιπὰ ταύτῃ συνέπεσθαι· τὸ φιλάδελφον, τὸ πρᾶον, τὸ ἀνυπόκριτον, τὸ περὶ τὰς εὐχὰς διαρκὲς καὶ σπουδαῖον καὶ ἁπλῶς πᾶσαν ἀρετήν.

Ὡς οὖν μεγάλου τοῦ κτήματος ὄντος μεγάλων καὶ

1 cf. Matth. 23, 25

MSZA Mac 1 verba τίσιν οὖν ἔοικεν—14 ἀνενέργητον τὴν κακίαν om exc v ἔοικεν; libri Mac: ἐοίκασιν οὗτοι corr M^2 marg, ut apparet, ex coniectura. pluralem expectaveris sed nihil mutandum; tantum pro ἔοικεν ἐμοὶ legendum ἐοικέναι μοι (ε = αι) et signum interrogationis post δοκοῦσιν ponendum est ut demonstrat particula ἢ a qua sequens sententia incipit; est enim solemnis problematis forma ex Aristotele notissima δοκοῦσιν ἢ τοῖς MA: δοκοῦσιν οἱ (om τοῖς) Mac δοκεῖν τοῖς (om ἢ) ZS^2 (τοῖς om S) ex coniectura, ἐμοὶ δοκοῦσιν οὐδέσιν ἄλλοις ἐοικέναι ἢ τοῖς τὸ insomniat M^2 marg, τὸ delevi, om Mac 4 πάθοιτε Mac ἄνω δόντες vix sanum (cf. 72, 14 τὴν ψυχὴν ἀποδόντα τῷ θεῷ), an om θῶ? 5 τοῦ MA Mac: τὸ SZ 6 οὐρανίων correxi: οὐρανῶν (cf. 73, 18) μὴ SZA δέξησθε SZ 7 δὲ post οὕτω add SZ τρέχοντες A 8 μὴ καιρὸν: μικρὸν M Mac 9 ὑποβάλλων M Mac: ὑποβαλὼν SZA 11 καταβάλλῃ Mac 12 παρείσδυσιν SZ Mac: παράδυσιν MA 15 ἡμῖν exc v, om ἐν 16 καὶ post συνέπεσθαι add exc v 19 οὖν: δὲ exc v

πόνων δεῖ περὶ τὴν κτῆσιν, οὐ πρὸς ἔνδειξιν ἀνθρώπων γινομένων, ἀλλ' εἰς τὸ ἀρέσαι τῷ κυρίῳ τῷ τὰ κρυπτὰ εἰδότι. πρὸς ὃν δεῖ βλέπειν ἀεὶ καὶ τὸ ἔνδον τῆς ψυχῆς διερευνᾶν καὶ περιφράσσειν τοῖς τῆς εὐσεβείας λογισμοῖς, ὅπως μὴ παρείσδυσιν εὕρῃ τινὰ μηδὲ χώραν ἐπιβουλῆς ὁ ἀντίδικος, γυμνάζειν δὲ καὶ προσάγειν πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ διάγνωσιν τὰ ἠσθενηκότα τῆς ψυχῆς μέλη· γυμνάζειν δὲ αὐτὰ οἶδεν ὁ τῷ θεῷ ἑπόμενος νοῦς καὶ συνοικίζων ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν ψυχὴν πρὸς ἐκεῖνον ἐκ τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης καὶ τῶν κρυπτῶν τῆς ἀρετῆς ἐννοιῶν καὶ ἔργων ἐντολῆς ἰώμενος τὸ σαθρὸν καὶ συνάπτων τῷ δυνατῷ. ἐπεὶ οὖν μία ἐστὶ φρουρὰ καὶ θεραπεία ψυχῆς τὸ μεμνῆσθαι ἐν πόθῳ θεοῦ καὶ ἀεὶ τῶν ἀγαθῶν ἔχεσθαι ἐννοιῶν, μὴ ἀποστῶμεν τῆς τοιαύτης σπουδῆς μήτε ἐσθίοντες μήτε πίνοντες μήτε ἠρεμοῦντες μήτε ποιοῦντές τι ἢ φθεγγόμενοι, ὅπως πάντα τὰ παρ' ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ θεοῦ συντελῇ δόξαν καὶ μὴ εἰς τὴν ἡμετέραν αὐτῶν μηδὲ ἔχῃ τινὰ ῥύπον ἢ κηλῖδα ὁ βίος ἡμῶν ἐκ τῆς τοῦ πονηροῦ ἐπιβουλῆς.

Καὶ ἄλλως δὲ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν εὔκολος καὶ ἡδὺς ὁ πόνος τῶν ἐντολῶν, ἐλαφρὸν καὶ ἐπέραστον ἡμῖν τὸν ἀγῶνα τῆς πρὸς ἐκεῖνον ποιούσης ἀγάπης. διὰ τοῦτο καὶ ὁ πονηρὸς πάντα ἀγωνίζεται τρόπον ἐκβαλεῖν τὸν τοῦ κυρίου φόβον ἐκ τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ διαλῦσαι τὴν πρὸς

MSZA Mac 1 δεῖ πόνων exc v, om καὶ κτίσιν A 2 τῷ κυρίῳ: θεῷ exc v 3 verba πρὸς ὃν δεῖ—20 καὶ ἄλλως δὲ om exc v qui pergit τοῖς δὲ ἀγαπῶσι 5 παρείσδυσιν SZ Mac: παράδυσιν MA 8 αὐτὴν Mac ἑπόμενος ex Mac correxi: ποιμαινόμενος libri 9 μετοικίζων SZ μεθ' ἑαυτοῦ Z (et fort S) 11 τῆς ante ἐντολῆς add SZ ἰώμενος τὸ σα in ras M 12 μία ἐστὶ M Mac: ἐστὶ μία SZA (-ιν) 14 τῆς in ras M ἰο post σπουδῆς add MA, om SZ Mac 14-15 ἤτε quater Mac 16 τὰ om SZA ἡμῖν ex Mac correxi: ἡμῶν libri 17 ἡμετέραν Mac: ἡμῶν libri 18 ἔχῃ SZM ἔχειν A Mac ἡμῶν ὁ βίος Mac 19 ἐπιβολῆς Z 22 ἀγάπης ποιούσης exc v διὰ τοῦτο libri Mac: διὸ exc v 23 τρόπον om SZA 24 ἐκ: ἀπὸ Mac τῆς ψυχῆς Z ἡμῶν om Mac

ἐκεῖνον ἀγάπην ἡδοναῖς παρανόμοις καὶ τερπνοῖς ἀγκίστροις φιλονεικῶν, ὅπως γυμνὴν τῶν πνευματικῶν ὅπλων καὶ ἄφρουρον λαβὼν τὴν ψυχὴν τοὺς πόνους ἡμῶν διαφθείρῃ, τὴν ἐκ τῆς γῆς ἡμῖν δόξαν ἐπεισάγων τῇ οὐρανίᾳ καὶ ἐπιθολῶν τὰ ὄντως καλὰ τοῖς δοκοῦσιν εἶναι καλοῖς τῇ τῶν ἀπατωμένων φαντασίᾳ. δεινὸς γάρ ἐστιν, εἰ ῥαθυμοῦντας εὕροι τοὺς φύλακας, κλέψαι καιρὸν καὶ ἐπεισελθεῖν τοῖς τῆς ἀρετῆς πόνοις καὶ συγκατασπεῖραι τῷ σίτῳ τὰ αὐτοῦ ζιζάνια, λοιδορίαν, λέγω, καὶ τῦφον καὶ κενοδοξίαν καὶ τιμῆς ἐπιθυμίαν καὶ ἔριν καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας δημιουργήματα. δεῖ οὖν ἐγρηγορέναι καὶ τηρεῖν πάντοθεν τὸν ἐχθρόν, ὅπως κἂν προσβάλῃ τινὰ μηχανὴν ὑπ' ἀναισχυντίας, πρὶν ἅψασθαι τῆς ψυχῆς ἀποκρουσθῇ.

Μνημονεύετε δέ μοι συνεχῶς κἀκείνων, ὅτι Ἄβελ μὲν προσέφερε τῷ κυρίῳ θυσίαν ἀπὸ πρωτοτόκων προβάτων καὶ ἀπὸ στεάτων, Κάιν δὲ ἀπὸ μὲν καρπῶν τῆς γῆς, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν πρώτων καρπῶν· Καὶ ἐπεῖδε, φησίν, ὁ θεὸς ἐπὶ ταῖς θυσίαις τοῦ Ἄβελ, ἐπὶ δὲ τοῖς δώροις τοῦ Κάιν οὐ προσέσχεν. τί τοίνυν τῆς ἱστορίας τὸ κέρδος; ὅτι ἔστι μαθεῖν ὡς εὐάρεστον τῷ θεῷ πᾶν τὸ μετὰ φόβου καὶ πίστεως, οὐ τὸ πολυτελῶς ἄνευ ἀγάπης γινόμενον. οὐδὲ γὰρ Ἀβραὰμ

14 Gen. 4, 4-5

MSZA Mac 1 verba καὶ τερπνοῖς ἀγκίστροις—5-6 ἀπατωμένων φαντασίᾳ om exc v 3 τὴν : τῆς A 4 ἐπεισάγων Mac: ἐπεισαγαγὼν MA ἀντεπεισάγων SZ τῇ οὐρανίᾳ MA: τῇ οὐρανίῳ Mac τῆς οὐρανίας SZ 6 εἰ libri: καὶ Mac εὕρῃ Mac 8 συγκατασπεῖραι libri Mac: κατασπεῖραι exc v αὐτοῦ MS ἑαυτοῦ Mac 9 καὶ ante τῦφον et κενοδοξίαν et τιμῆς om exc v 10 καὶ ἔριν om exc v 12 προβάλῃ A post προσβάλῃ add κἂν μὴ προσβάλῃ M 13 ἀποκρουσθῇ SZ: ἀποκρούσασθαι MA Mac ἀποκρουσθῆναι exc v 14 κἀκείνων libri Mac: καὶ τούτου exc v 15 τῶν ante πρωτοτόκων add M, om SZA Mac 16 ἀπὸ pr om Mac τῶν post μὲν add exc v 17 πρώτων καρπῶν libri Mac: προβάτων exc v 19 τί τοίνυν—19-20 ὅτι ἔστι μαθεῖν om exc pro quibus substituit: ἔστι τοίνυν μαθεῖν ἐκ τῆς ἱστορίας 20 θεῷ M Mac: κυρίῳ SZA exc v πᾶν τὸ: πάντοτε Mac

παρὰ τοῦ Μελχισεδὲκ ἄλλως ἐδέξατο τὴν εὐλογίαν ἀλλὰ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰ καίρια προσενέγκας τῷ ἱερεῖ τοῦ θεοῦ. τὰ καίρια δὲ λέγει καὶ τὰ ἀκροθίνια τῶν ὑπαρχόντων αὐτὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν αὐτόν, κελεύων [ἡμῖν] μὴ μικροπρεπῶς θύειν τῷ θεῷ τὰς αἰνέσεις καὶ τὰς εὐχὰς μηδὲ τὰ τυχόντα τῷ δεσπότῃ προσάγειν, ἀλλ' εἴ τι καίριον τῆς ψυχῆς, μᾶλλον δὲ αὐτὴν ὅλην ἀνατιθέναι μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ προθυμίας, ὅπως ἀεὶ τρεφόμενοι τῇ τοῦ πνεύματος χάριτι καὶ δύναμιν τὴν ἐκ τοῦ Χριστοῦ προσλαμβάνοντες τρέχωμεν ῥᾳδίως τὸν σωτήριον δρόμον, κοῦφον καὶ ἡδὺν ποιοῦντες τὸν ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης ἀγῶνα, συναντιλαμβάνοντος ἡμῖν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν τῶν πόνων σπουδὴν καὶ ἀποτελοῦντος δι' ἡμῶν τὰ τῆς δικαιοσύνης ἔργα.

Καὶ ταῦτα μὲν μέχρι τούτου· περὶ δὲ τῶν τῆς ἀρετῆς μερῶν, ποῖον δεῖ κρεῖττον ἡγεῖσθαι καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδεύειν, ποῖον δὲ τούτου δεύτερον καὶ τὰ ἄλλα ἐφεξῆς καθ' ἕκαστον, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. ἀλλήλων γὰρ ὁμοτίμως ἔχονται καὶ δι' ἀλλήλων ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοὺς χρωμένους ἀνάγουσιν. ἡ μὲν γὰρ ἁπλότης τῇ ὑπακοῇ παραδίδωσιν, ἡ δὲ

1-2 Hebr. 7, 4 cf. Gen. 14, 18

MSZA Mac 1 παρὰ τοῦ Μελχισεδὲκ post εὐλογίαν coll exc v, ante ἄλλως libri Mac ἀλλὰ libri Mac: ἀλλ' ἢ exc v καὶ post ἀλλὰ add Mac 2 προσενέγκας libri Mac exc: προσενεγκὼν M² marg ut vid, προσήνεγκε v 3 τὰ utrobique om exc v καὶ MA Mac, om SZ 4 αὐτῶν A, om exc v ἡμῖν delevi ut ex sequentibus litteris duplicatum 5 καὶ ante μὴ μικρ. add SZ μὴ ante εὐχὰς iterat SZ 7 ὕλην ex ὅλην corr vid exc τὴν ante ὅλην add v verba ἀνατιθέναι μετὰ πάσης ἀγάπης—15 μέχρι τούτου om exc v 9-10 προλαμβάνοντες A 11 ἡδὺ SZA corr Z² 12 συμπράττοντος M² marg 15 τούτων M δὲ libri Mac: μέντοι exc v 16 μὲν post ποῖον add M om ceteri Mac δεῖ SZA Mac om M 17 δὲ post ποῖον libri Mac, om exc v qui add καὶ ante ποῖον ἄλλα libri Mac: λοιπὰ exc v 18 καθέστηκεν A om exc v ὁμοτίμως libri Mac: ὁμοίως exc v

ὑπακοὴ τῇ πίστει, αὕτη δὲ τῇ ἐλπίδι, καὶ ἡ ἐλπὶς τῇ δικαιοσύνῃ, κἀκείνη τῇ διακονίᾳ, κἀκείνη τῇ ταπεινότητι· παρὰ δὲ ταύτης ἡ πραότης παραλαμβάνουσα τῇ χαρᾷ προσάγει, ἡ δὲ χαρὰ τῇ ἀγάπῃ καὶ ἡ ἀγάπη τῇ εὐχῇ· καὶ οὕτως ἀλλήλων ἐξηρτημέναι καὶ ἐξαρτήσασαι τὸν ἐχόμενον ἐπ' αὐτὴν ἀνάγουσι τοῦ ποθουμένου τὴν κορυφήν, καθάπερ ἀπεναντίον ἡ πονηρία τοὺς ἑαυτῆς φίλους διὰ τῶν οἰκείων αὐτῆς μερῶν ἐπὶ τὴν ἐσχάτην κατάγει κακίαν. δεῖ δὲ ἡμᾶς τῇ εὐχῇ πλέον προσκαρτερεῖν· οἷον γὰρ κορυφαῖός τις τοῦ χοροῦ τῶν ἀρετῶν αὕτη τυγχάνει δι' ἧς καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς αἰτούμεθα παρὰ τοῦ θεοῦ ᾧ κοινωνεῖ καὶ συνάπτεται δι' ἁγιότητος μυστικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ διαθέσεως ἀρρήτου ὁ τῇ εὐχῇ προσκαρτερῶν. τὸ γὰρ πνεῦμα λαβὼν ἐντεῦθεν ὁδηγὸν καὶ σύμμαχον φλέγεται πρὸς τὴν τοῦ κυρίου ἀγάπην καὶ ζέει τῷ πόθῳ κόρον τῆς εὐχῆς οὐχ εὑρίσκων, ἀλλ' ἀεὶ πρὸς τὸν ἔρωτα τοῦ ἀγαθοῦ ἐκκαιόμενος καὶ ἄρδων τῇ προθυμίᾳ τὴν ψυχήν, καθὼς εἴρηται· Οἱ τρώγοντές με ἔτι πεινάσουσι, καὶ οἱ πίνοντές με ἔτι διψήσουσι, καὶ ἀλλαχοῦ· Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου. καὶ ὁ κύριος· Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστι.

8-9 Rom. 12, 12 17 Ecclesiasticus 24, 21 19 Ps. 4, 8
20 Luc. 17, 21

MSZA Mac 1-2 τῇ δικαιοσύνῃ, κἀκείνη om SZA Mac 2 κἀκείνη alt SZA Mac: καὶ αὕτη M exc v 3 παραλαμβάνουσα libri Mac: παραλαμβάνεται exc v ἡ δὲ τῇ χαρᾷ προσάγει exc v 4 καὶ ἡ ἀγάπη libri Mac exc: ἐκείνη v, om καὶ 6 ἀπεναντίον M exc: ἀπεναντίων ZA Mac ἀπεναντίως S ex coniectura ἀπεναντίας v 8-9 πλέον τῇ εὐχῇ Mac 9 τῷ χορῷ Mac 10 αὐτὴ Mac verba δι' ἧς καὶ τὰς λοιπὰς—11 ᾧ κοινωνεῖ om M exc v, add SZA Mac (qui scribit ὡς pro ᾧ) συνάπτει exc v 13 θεῷ post ἀρρήτου add exc v; eratne glossema ad 11 ᾧ? τὸν τῇ εὐχῇ προσκαρτεροῦντα exc v verba τὸ γὰρ πνεῦμα—17 καθὼς εἴρηται om exc v pro quibus substituit haec: ὃς ζέων τῷ πόθῳ κόρον τῆς εὐχῆς οὐχ εὑρίσκει, ἀεὶ δὲ τῷ πόθῳ τοῦ ἀγαθοῦ εὑρίσκεται (volebat ἐκκάεται) κατὰ τὸ εἰρημένον 15 ζέει libri Mac καὶ ζεῖ M[2] marg 18 με pr om M

Τίνα δὲ λέγει βασιλείαν ἐντὸς ἡμῶν εἶναι; τίνα δὲ ἄλλην ἢ τὴν ἄνωθεν διὰ τοῦ πνεύματος ἐγγιμομένην ταῖς ψυχαῖς εὐφροσύνην; αὕτη γάρ ἐστιν οἷον εἰκὼν καὶ ἀρραβὼν καὶ δεῖγμα τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἧς ἀπολαύσουσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ ἐν τῷ προσδοκωμένῳ αἰῶνι. παρακαλεῖ οὖν ἡμᾶς ὁ κύριος διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν εἰς τὸ σῶσαι καὶ μεταδοῦναι τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἑαυτοῦ χαρισμάτων· Ὁ παρακαλῶν γάρ φησιν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει· καὶ Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σάρξ μου ἠγαλλιάσαντο ἐπὶ θεὸν ζῶντα· καὶ Ὡς ἐκ στέατος καὶ πιότητος ἐμπλησθείη ἡ ψυχή μου· ταῦτα πάντα τὴν ἐκ τοῦ πνεύματος εὐφροσύνην καὶ παράκλησιν δι' αἰνιγμάτων παραδηλοῖ.

Ἐπειδὴ τοίνυν δέδεικται, τίς ὁ τῆς εὐσεβείας σκοπὸς ὃν χρὴ προκεῖσθαι τοῖς τὸν θεοφιλῆ βίον ζῆν αἱρουμένοις, ὅς ἐστι ψυχῆς καθαρισμὸς καὶ τοῦ πνεύματος δι' ἔργων ἀγαθῶν προκοπῆς ἐνοίκησις, ἕκαστος ὑμῶν κατὰ τὸν

8 II. Cor. 1, 4 11 Ps. 83, 3 12 Ps. 62, 6

MSZA Mac 1 verba τίνα δὲ λέγει—4 δεῖγμα τῆς αἰωνίου χαρᾶς om exc v pro iis haec scribit: βασιλείαν δὲ τὴν ἄνωθεν ταῖς ψυχαῖς διὰ τοῦ πνεύματος ἐγγινομένην εὐφροσύνην ἐκάλεσεν ἥτις ἐστὶν ἀρραβὼν τῆς αἰωνίου χαρᾶς 1 τίνα δὲ ἄλλην om et πάντως post ἢ add Mac fortasse recte; cf. idem ἢ quod introducit solutionem problematis a scribis non recte intellectum 74, 1 3-4 δεῖγμα καὶ ἀρραβὼν Mac 4 ἀπολαύσουσιν SZA et corr M[2]: ἀπολαύουσιν M Mac 5 verba ἐν τῷ προσδοκωμένῳ αἰῶνι ante ψυχαὶ coll Mac, om exc v qui τότε post ἀπολαύουσιν add 5-6 verba παρακαλεῖ οὖν ὁ κύριος—14 δι' αἰνιγμάτων παραδηλοῖ om exc v 6 ἡμᾶς SZA Mac om M 7 θλίψει: ἀληθείᾳ Mac cf. 9 9 ὑμᾶς A 10-11 καὶ ἡ ante καρδία in ras M 11-12 θεὸν ζῶντα SZA Mac: θεῷ ζῶντι M ω et ι in ras M 14 διαινιγμάτων M Mac: διαινίγματος SZA 15 ἐπειδὴ MA Mac: ἐπεὶ SZ exc v 16 ζῆν Mac om libri exc v 17 ὅς M Mac exc v: εἷς SZA ex coniectura cf. ad 5 καὶ M Mac exc v: ἡ SZA 18 προκοπῆς exc v unice verum: προτροπῆς libri Mac gravius dist post ἐνοίκησις et οὖν post ἕκαστος add SZ de coniectura

ὑποδειχθέντα τρόπον παρασκευάσας τὴν ψυχὴν καὶ μεστὴν θείου ποιήσας ἔρωτος οὕτως ἀποδότω ἑαυτὸν ταῖς τε εὐχαῖς καὶ <ταῖς> νηστείαις κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα, μεμνημένος τοῦ παρακαλοῦντος τὸ Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε καὶ Τῇ εὐχῇ προσκαρτεροῦντες, καὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπαγγελίας, ἐν ᾗ φησι· Πόσῳ μᾶλλον ὁ θεὸς ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν νυκτὸς καὶ ἡμέρας· Ἔλεγεν γάρ φησιν καὶ παραβολὴν πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκκακεῖν· ὅτι δὲ ἡ περὶ τὴν εὐχὴν σπουδὴ μεγάλα χαρίζεται καὶ αὐτὸ δὴ τὸ πνεῦμα ταῖς ψυχαῖς ἐνοικίζει, δηλοῖ σαφῶς δι' ὧν προτρέπει ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος λέγων· Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει. ὥστε εἴ τις τῶν ἀδελφῶν τούτῳ τῷ μέρει τῶν ἀρετῶν ἑαυτὸν ἀποδίδωσι, τῷ τῆς εὐχῆς λέγω, καλὸν θησαυρὸν

4 I. Thess. 5, 17 5 Rom. 12, 12 6 cf. Luc. 18, 6-7 8 Luc. 18, 1 12 Eph. 6, 18

MSZA Mac 1 ὑποδειχθέντα ex ἀποδ. corr M^2 recte nescio quem secutus: ὑπαχθέντα (sic) Mac ἀποδειχθέντα libri τρόπον: σκοπὸν Mac μεγίστην Mac 2 ἐπιδότω SZM^2 marg τε ante εὐχαῖς om Mac exc v add libri quo recepto ταῖς ante νηστείαις addendum erat 3 κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα om exc v 4 μεμνημένοι Mac ut cum 5 προσκαρτεροῦντες id coordinaret, sed verba Τῇ εὐχῇ προσκαρτ. ex Paulo citantur sicut illud praecedens Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε 4-5 προσεύχεσθε M recte: προσεύχεσθαι SZA Mac exc v quo recepto τὸ ante ἀδιαλείπτως in τῷ corr SZ ex coniectura προσκαρτερεῖτε corr M^2 ex Col 4, 2 sed Gregorius ad Rom 12, 12 respicit verba καὶ τῇ εὐχῇ προσκαρτεροῦντες—8-9 πάντοτε προσεύχεσθαι om exc v 5-6 τῆς . . . ἐπαγγελίας libri (scil μεμνημένος): ταῖς . . . ἐπαγγελίαις Mac quia falso coniungit cum προσκαρτεροῦντες ἔτι ante τῆς sscr M^2 9 εὔχεσθαι Mac προσεύχεσθε A ὅτι δὲ ἡ: ἡ γὰρ exc v 10 ἡμῖν post μεγάλα add exc v verba καὶ αὐτὸ δὴ—p. 81, 1 μεγίστου κτήματος om exc v δὴ om Mac 11 ἐνοικίζοι A 13 ἑαυτὸ A 15 ὥς τις Mac (om -τε εἴ) τῶν ἀρετῶν libri: τῆς Mac quod aut ex αὐτῆς aut ex τῆς ἀρετῆς ortum est 16 ἑαυτὸν SZ Mac: ἑαυτῷ MA ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι M^2 marg τῷ: τὸ A

περιέπει καὶ ἐρᾷ τοῦ μεγίστου κτήματος· μόνον συντόνῳ καὶ ὀρθῇ συνειδήσει τοῦτο ποιείτω ἕκαστος, μηδαμοῦ κατὰ τὴν διάνοιαν ἑκουσίως περιπλανώμενος μηδὲ ὥσπερ ἀκούσιον ἀποδιδοὺς ὑπ' ἀνάγκης χρέος, ἀλλ' ἔρωτα καὶ πόθον ἀποπληρῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοὺς ἀγαθοὺς τῆς παραμονῆς καρποὺς πᾶσιν ἐπιδεικνύς· χρὴ δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς διδόναι τῷ τοιούτῳ καιρὸν καὶ συγχαίρειν τῇ παραμονῇ τῆς προσευχῆς, ὅπως καὶ αὐτοὶ μετάσχωσι τῶν ἀγαθῶν καρπῶν, ἅτε δὴ κοινωνοὶ τοῦ τοιούτου βίου τῷ συνήδεσθαι γεγονότες. δώσει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος τοῖς αἰτοῦσιν ὅπως εὔχεσθαι δεῖ κατὰ τὸ εἰρημένον· Ὁ διδοὺς εὐχὴν τῷ εὐχομένῳ. δεῖ οὖν αἰτεῖν καὶ εἰδέναι τὸν τῇ εὐχῇ προσκαρτεροῦντα πράγματι τοσούτῳ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ πάσης δυνάμεως ἐναθλεῖν τῷ ἀγῶνι. τὰ γὰρ μεγάλα ἆθλα μεγάλων δεῖται καὶ πόνων, ἐπειδὴ μάλιστα ἡ κακία τοῖς τοιούτοις ἐφεδρεύει, πανταχόθεν περιεργαζομένη καὶ περιτρέχουσα καὶ ζητοῦσα περιτρέψαι τὴν σπουδήν. ἐκεῖθεν ὕπνος καὶ βάρησις σώματος καὶ ψυχῆς μαλακία καὶ ἀκηδία καὶ ὀλιγωρία καὶ ἀνυπομονησία καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας <πάθη καὶ> ἐνεργήματα, δι' ὧν ἀπόλλυται ψυχὴ κατὰ μέρος ἁρπαζομένη καὶ αὐτομολοῦσα πρὸς τὸν ἐχθρὸν αὐτῆς.

11 I. Reg. 2, 8

MSZA Mac 1 ἐρᾷ τοῦ: ἐραστοῦ Mac 2 τοῦτο ποιείτω ἕκαστος exc v (-οίτω v): om libri Mac imperativus cum hic desideretur haec verba non ab exc addita videntur quamvis in libris integris desint 4 ὑπ' ἀνάγκης ἀκούσιον (ἑκούσιον exc) χρέος ἀποδιδοὺς exc v ἀποδ. ὑπανάγκης χρεος εο in ras corr M 5 verba καὶ τοὺς ἀγαθοὺς—9-10 συνήδεσθαι γεγονότες om exc v 9 τῷ: τοῦ MA τῶ M^2 10 γινόμενοι M^2 marg 14 πάσης om exc v verba τὰ γὰρ μεγάλα—15 πόνων om exc v 16 πανταχόθεν libri Mac: πάντοθεν exc v 16-17 περιεργαζομένη καὶ περιτρέχουσα καὶ om exc v 18 ὕπνος καὶ βάρησις M Mac: ὕπνοι καὶ βαρήσεις SZA om exc v qui praebet ἄνεσις ἐντεῦθεν ante μαλακία add exc v 19 καὶ ante ἀκηδία, ὀλιγωρία et ἀνυπομονησία om Mac καὶ ἀνυπομονησία om exc v 19-20 τῆς κακίας ἐνεργήματα om exc v πάθη καὶ ante ἐνεργήματα add Mac, om libri 20 δι' ἃ Mac

Χρὴ οὖν ἐφεστάναι τῇ ψυχῇ καθάπερ σοφὸν κυβερνήτην τὸν λογισμὸν μηδαμοῦ τὴν διάνοιαν ἐνδιδόντα πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ πνεύματος ταραχὰς μηδὲ τοῖς ἐκείνου κύμασι συμπεριφερόμενον, ἀλλ᾽ εὐθὺ βλέποντα πρὸς τὸν ἄνω λιμένα καὶ τὴν ψυχὴν ἀκέραιον ἀποδιδόντα τῷ πιστεύσαντι καὶ ἀπαιτοῦντι θεῷ. οὐ γὰρ τὸ πεσεῖν ἐπὶ γόνυ καὶ ἐν τῷ σχήματι τῶν δι᾽ εὐχὴν κειμένων ἐκτετάσθαι σπουδαῖον τῇ γραφῇ καὶ εὐάρεστον, τῆς διανοίας ἔξω τοῦ θεοῦ πλανωμένης, ἀλλὰ τὸ πᾶσαν ἐκβαλόντα τῶν λογισμῶν ῥᾳθυμίαν τε καὶ ἄδικον ἔννοιαν ὅλην μετὰ τοῦ σώματος ἀποδοῦναι τὴν ψυχὴν ταῖς εὐχαῖς.

Καὶ τοὺς προεστῶτας δὲ χρὴ συναντιλαμβάνειν τῷ τοιούτῳ καὶ διὰ πάσης σπουδῆς καὶ νουθεσίας τρέφειν τὴν περὶ τὸ προκείμενον τοῦ εὐχομένου ἐπιθυμίαν καὶ καθαίρειν ἀκριβῶς τὴν τούτου ψυχήν. τῶν γὰρ οὕτως εὐχομένων ὁ καρπὸς τῶν ἀρετῶν τοῖς συνοῦσιν ἐπιδεικνύμενος οὐ τῷ προκόψαντι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔτι νηπίοις καὶ δεομένοις διδασκαλίας χρήσιμος γίνεται, παρακαλῶν αὐτοὺς καὶ προτρέπων εἰς μίμησιν ὧν ὁρῶσι. καρπὸς δ᾽ εἰλικρινοῦς εὐχῆς ἁπλότης, ἀγάπη, ταπεινοφροσύνη, καρτερία, ἀκακία καὶ τὰ τοιαῦτα, ἃ πρὸ τῶν αἰωνίων καρπῶν παρὰ τὸν βίον ὁ τοῦ σπουδαίου περὶ τὴν εὐχὴν πόνος ἐνταῦθα βλαστάνει.

MSZA Mac 1 ἐφιστάναι A 2 verba μηδαμοῦ τὴν διάνοιαν—4 συμπεριφερόμενον om exc v 3 κύμασι SZA Mac: πνεύμασι M 4 ἀλλ᾽ εὐθὺ βλέποντα: παρασκευάζοντα εὐθυπλοεῖν exc v 5 ἀποδιδόντι M corr M² 6 καὶ ἀπαιτοῦντι om exc v verba οὐ γὰρ τὸ πεσεῖν—11 τὴν ψυχὴν ταῖς εὐχαῖς om exc v 6-7 ἐν τῷ om Mac fort recte τῶν . . . κειμένων MA Mac: τὸν . . . κείμενον SZ δι᾽ εὐχὴν SZA Mac: δι᾽ om M tria puncta super τῶν add M²; fuitne ἐν γῆι? ἐν εὐχαῖς M² 9 ἐκβαλόντα MSZ: τὸν πᾶσαν ἐκβάλλοντα A ἐκκαλοῦντα Mac 14 verba καὶ καθαίρειν—15 τούτου ψυχήν om exc v οὕτως libri Mac: ὄντως exc v 16 συνιοῦσιν exc v νοσοῦσιν Mac 17 μόνον libri Mac: μόνῳ exc v 18 verba παρακαλῶν αὐτοὺς καὶ om exc v 19 αὐτοὺς post προτρέπων add exc v καρποὶ Mac εἰλικρινοῦς M Mac: εἰλικρινὴς SZA (εἰλ-) 22 verba περὶ τὴν εὐχὴν πόνος om edd lacuna indi-

τούτοις εὐχὴ καλλωπίζεται τοῖς καρποῖς, ἀποροῦσα δὲ τούτων μάταιον ἔχει τὸν πόνον· καὶ οὐκ εὐχὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα φιλοσοφίας ὁδὸς τοιαύτην μὲν ἔχουσα τὴν βλάστην δικαιοσύνης ὄντως ἐστὶν ὁδὸς καὶ πρὸς ὀρθὸν ἄγει τὸ τέλος, τούτων δὲ ἐστερημένη κενὸν ὄνομα καταλείπεται καὶ ταῖς μωραῖς ἐοικὸς παρθένοις αἷς παρὰ τὸν καιρὸν τῆς χρείας οὐ παρῆν ἐν τῷ νυμφῶνι τὸ ἔλαιον· οὐ γὰρ εἶχον ἐν ταῖς ψυχαῖς τὸ φῶς, τὸν τῆς ἀρετῆς καρπόν, οὐδὲ τὸν τοῦ πνεύματος ἐν τῇ διανοίᾳ λύχνον· ὅθεν καὶ μωρὰς εἰκότως ὠνόμασεν ἡ γραφή, σβεσθείσης αὐτῶν τῆς ἀρετῆς πρὶν ἐλθεῖν τὸν νυμφίον, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἄνω νυμφῶνος τὰς ἀθλίας ἀπέκλεισεν· οὐ γὰρ ἐλογίσατο αὐταῖς τὴν σπουδὴν τῆς παρθενίας τῷ μὴ παρεῖναι τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν, καὶ πάνυ δικαίως. τί γὰρ ὄφελος ἀμπέλου πεπονημένης καρπῶν μὴ παρόντων, ὧν ἕνεκεν ὑπέμεινε τὸν πόνον ὁ γεωργός; τί δὲ κέρδος νηστείας καὶ προσευχῆς καὶ ἀγρυπνίας, εἰρήνης ἀπούσης καὶ χαρᾶς καὶ ἀγάπης καὶ τῶν λοιπῶν τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος καρ-

6 cf. Matth. 25, 1

cata sed extant in libris integris et fuisse in exc testatur cod J in quo tamen haec verba obliterata sunt

MSZA Mac 1 εὐχὴ M Mac exc v: οὖν χρὴ SZA καλλωπίζεται M Mac: καλλωπίζεσθαι SZA 2 τὸν om exc v εὐχὴ ZM² Mac: ἔχει MSA αὐτὴ exc v 3 τὴν Mac: γῆν SZA om M 4 βλάστη SZA ex coniectura 4 ὄντως ἐστὶν Mac exc v: ἐστὶν ὄντως M ἐστὶν οὕτως A ὄντως om SZ καὶ ὡς ante ὁδὸς add et καὶ ante πρὸς om SZ ὄρθρον A 5 τὸ om Mac exc v ἐστερημένῳ Mac 6 verba καὶ ταῖς μωραῖς—14 καὶ πάνυ δικαίως om exc v 6 ἐοικὼς Mac, ἔοικε? 8 ἦν ante εἶχον add A sed exp (var lect) τὸν . . . καρπόν M (sed o in ras scripsit M¹) Mac: τῶν . . . καρπῶν SZA 10 αὐτὰς post μωρὰς add SZA, om M Mac αὐτῶ A 11 καὶ MA Mac: ὃς SZ ex coniectura ut videtur 11 ταύτας post τοῦτο add SZ 12 τὰς ἀθλίας om SZA 13 τῷ SA: τὸ M (τῶ corr M²) Z τοῦ Mac 14 γὰρ om exc v 16 ὑπομένει Mac ὧν ἕνεκα ὁ γεωργὸς τὸν πόνον ὑπέμεινε exc v δὲ libri, om Mac exc v 17 καὶ χαρᾶς om Mac

πῶν, οὓς ὁ ἅγιος ἀπαριθμεῖται ἀπόστολος; πάντα γὰρ ὑφίσταται πόνον τούτων ἕνεκεν ὁ τῆς ἄνω χαρᾶς ἐραστής, δι' ὧν ἐφέλκεται τὸ πνεῦμα, καὶ τῆς ἐκεῖθεν μεταλαμβάνων χάριτος καρποφορεῖ καὶ ἀπολαύει μετ' εὐφροσύνης τῆς γεωργίας, ἣν ἐν τῇ ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνῃ καὶ ἐπιμελείᾳ τῶν ἔργων ἡ τοῦ πνεύματος ἐγεώργησε χάρις.

Δεῖ οὖν τοὺς μὲν πόνους τῆς εὐχῆς καὶ νηστείας καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ ἀγάπης καὶ ἐλπίδος ὑφίστασθαι, τὰ δὲ ἄνθη τῶν πόνων καὶ τοὺς καρποὺς τοῦ πνεύματος εἶναι πιστεύειν ἐνεργείας. εἰ γὰρ ἑαυτῷ τις λογίζοιτο ταῦτα καὶ τὸ πᾶν ἀνατιθείη τοῖς πόνοις, ἀντὶ τῶν ἀκηράτων ἐκείνων καρπῶν ἀλαζονεία τῷ τοιούτῳ καὶ φρόνημα φύεται, ταῦτα δὲ τὰ πάθη καθάπερ τις σηπεδὼν ταῖς τῶν εὐκόλων ψυχαῖς ἐμφυόμενα διαφθείρει καὶ ἀπολλύει τοὺς πόνους.

Τί οὖν χρὴ ποιεῖν τὸν τῷ θεῷ καὶ τῇ ἐκείνου ζῶντα ἐλπίδι; τοὺς μὲν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας μεθ' ἡδονῆς ὑπομένειν, τὴν [δὲ] λύτρωσιν τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν παθῶν καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀκρότατον τῶν ἀρετῶν ἄνοδον, τῆς <δὲ> τελειότητος ἐπ' ἐκείνῳ παρίστασθαι τὴν ἐλπίδα καὶ τῇ παρ' ἐκείνου φιλανθρωπίᾳ πιστεύειν· οὕτω γὰρ

MSZA Mac 1 verba οὓς ὁ ἅγιος—6 ἐγεώργησε χάρις om exc v 1 οὓς M Mac: οἷς SZA ἐπαριθμεῖται A 2 ἄνω om A χαρᾶς M: χάριτος SZA χώρας Mac 5 ἑαυτοῦ scripsi cum Mac: αὐτοῦ libri 7 τῆς νηστείας καὶ τῆς εὐχῆς exc v 10 τῇ ante τοῦ πνεύματος add exc v τῆς add Z² marg ἐνεργείᾳ exc v γὰρ libri Mac exc: δ' ἂν v 11 ἀναθείη Mac 12-13 ἀλαζονεία τῷ τοιούτῳ καὶ φρόνημα libri Mac (φρονήματι Mac): ἀλαζονείας τῷ τ. φρόνημα exc v 13 ταῦτα δὲ τὰ πάθη—16-17 ζῶντα ἐλπίδι om exc v 17 ante τοὺς μὲν add διὸ χρὴ exc v 18 δὲ om Mac quem secutus particulam hic delevi sed 19 ante τελειότητος de meo addidi ita ut verba τὴν λύτρωσιν . . . ἄνοδον appositio fiant, hi enim sunt οἱ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀγῶνες 18 post τῶν παθῶν verba τῷ θεῷ ἀνατιθέναι add exc v 19 verba καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀκρότατον—p. 85, 15 τά τε λοιπὰ πάντα om exc v καὶ πρὸς τὴν Mac (om τὸ) ἀρετῶν: ἀοράτων A 20 τῇ ἐλπίδι S 21 οὗτος A

παρασκευασάμενος καὶ ἀπολαύσας τῆς ᾧ πεπίστευκε χάριτος ἀπόνως τρέχει καταφρονῶν τῆς τοῦ ἐχθροῦ κακίας ἅτε δὴ ξένος ἐκείνου καὶ λελυτρωμένος τῶν παθῶν αὐτοῦ τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι· ὥσπερ γὰρ οἱ τὰ πονηρὰ πάθη διὰ τῆς τῶν καλῶν ῥᾳθυμίας τῇ ἑαυτῶν ἐπεισάγοντες φύσει καὶ διατρίβοντες ἐν αὐτοῖς μετὰ χαρᾶς ἐπιτελοῦσι ῥᾳδίως ὥσπερ τινὰ ἔμφυτον ἡδονὴν καὶ οἰκείαν καρπούμενοι πλεονεξίαν καὶ τὸν φθόνον καὶ τὴν πορνείαν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς ἀντικειμένης κακίας, οὕτως οἱ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθείας ἐργάται διά τε τῆς πίστεως καὶ τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτῶν ἀγαθὰ παρὰ τῆς τοῦ πνεύματος δεχόμενοι χάριτος μεθ' ἡδονῆς ἀρρήτου καρποῦνται καὶ ἀπόνως ἐπιτελοῦσι τὴν ἄδολον καὶ ἄτρεπτον ἀγάπην, τὴν ἀκίνητον πίστιν, τὴν ἀμετάπτωτον εἰρήνην, τὴν ὄντως ἀγαθότητα τά τε λοιπὰ πάντα, δι' ὧν ἡ ψυχὴ κρείττων ἑαυτῆς γινομένη καὶ τῆς τοῦ ἐχθροῦ δυνατωτέρα κακίας οἰκητήριον καθαρὸν ἑαυτὴν παρέχει τῷ προσκυνητῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, παρ' οὗ τὴν ἀθάνατον τοῦ Χριστοῦ λαβοῦσα εἰρήνην συνάπτεται δι' αὐτῆς καὶ προσκολλᾶται τῷ κυρίῳ. λαβοῦσα δὲ τὴν τοῦ πνεύματος χάριν καὶ κολληθεῖσα τῷ κυρίῳ καὶ εἰς ἓν πνεῦμα μετ' αὐτοῦ γενομένη οὐ μόνον τὰ τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἔργα ῥᾳδίως ἐπιτελεῖ μηδὲν ἀγωνιζομένη πρὸς τὸν ἐχθρὸν τῷ κρείττων τῆς ἐκείνου τυγχάνειν ἐπιβουλῆς, ἀλλὰ τὸ πάντων μεῖζον, τὰ τοῦ

MSZA Mac 1 παρασκευασμένος Mac A (ά sscr) τῆς: τις A ᾧ MA: ὃ Mac ὧν SZ ex coniectura ut solent 3 ἐκεῖνος Mac αὐτοῦ om Mac 5 ἐπεισάγονται Mac 8 πλεονεξίαν τε καὶ SZ πονηρίαν Mac 9 καὶ post οὕτως add Mac 10 τῆς ante πίστεως add SZA Mac, om M 12 δεχόμενοι om Mac 14 ἀμετάπτωτον SZA Mac: ἀμετάθετον M 15 δι' ὧν libri Mac: ὡς ἂν οὕτω exc qui praecedentia verba omisit ἡ om Mac ἡ ψυχὴ post ἑαυτῆς coll exc v 16 γινομένη SZA Mac: γενομένη M exc v δυνατωτάτη v 17 καθαρὸν libri Mac: ἀγαθὸν exc v παρέξει exc v 20 verba λαβοῦσα δὲ τὴν—p. 87, 9 ἁμαρτάνειν γενέσθαι om exc v 21 κυρίῳ: θεῷ Mac 23 τῶ M²SZ: τὸ MA τοῦ Mac κρείττων SZ Mac: κρεῖττον MA

σωτῆρος εἰς ἑαυτὴν ἀναδέχεται πάθη καὶ ἐντρυφᾷ τούτοις πλέον ἢ οἱ ἐρασταὶ τοῦ βίου τούτου ταῖς παρὰ τῶν ἀνθρώπων τιμαῖς καὶ δόξαις καὶ δυναστείαις. Χριστιανῷ γὰρ διὰ πολιτείας ἀγαθῆς καὶ τῆς τοῦ πνεύματος δωρεᾶς εἰς τὸ τῆς νοητῆς ἡλικίας μέτρον τῆς δεδομένης αὐτῷ χάριτος προελθόντι δόξα καὶ τρυφὴ καὶ πάσης ἡδονῆς κρείττων ἀπόλαυσις τὸ μισεῖσθαι διὰ Χριστόν, τὸ ἐλαύνεσθαι, τὸ πᾶσαν ὕβριν καὶ αἰσχύνην ὑπὲρ τῆς εἰς θεὸν πίστεως ὑπομένειν· τῆς γὰρ ἐλπίδος ὅλης οὔσης τῷ τοιούτῳ πρὸς τῇ ἀναστάσει καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς ὕβρις πᾶσα καὶ μάστιγες καὶ διωγμοὶ καὶ τὰ λοιπὰ πάθη μέχρι τοῦ σταυροῦ <πάντα> τρυφὴ καὶ ἀνάπαυσις καὶ τῶν οὐρανίων ἐνέχυρα θησαυρῶν· Μακάριοι γὰρ ἐστέ, φησίν, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ· χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ ὁ ἀπόστολος· Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν ταῖς θλίψεσι· καὶ ἀλλαχοῦ· Ἥδιστα οὖν καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ· διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν φυλακαῖς· ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι· καὶ πάλιν· Ὡς θεοῦ διάκονοι ἐν ὑπομονῇ πολλῇ· αὕτη γὰρ ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος ὅλην κατασχοῦσα τὴν ψυχὴν καὶ πληρώσασα τὸ οἰκητήριον εὐφροσύνης τε καὶ δυνάμεως γλυκέα ποιεῖ τῇ ψυχῇ τὰ τοῦ κυρίου παθή-

13 Matth. 5, 11-12 cf. Luc. 6, 22-23 17 Rom. 5, 3
18 II. Cor. 12, 9-10 22 II. Cor. 6,4

MSZA Mac 1 αὐτὴν SZ 3 χριστιανῶν Mac 5 αὐτῆς Mac 6 προελθόντων Mac προσελθόντι SZA κρείττων ex Mac correxi: κρεῖττον libri 12 πάντα ex Mac restitui: om libri 13 ὀνειδίσωσιν M sed ν finale eras καὶ μισήσωσι πάντες ἄνθρωποι marg M^2 15 πονηρὸν om SZ 16 τοῖς M Mac, om SZA 17 καυχώμενοι SZA Mac: καυχώμεθα M 18 μᾶλλον ante καυχήσομαι add M, om SZA Mac 19 μου om Mac 23 ἁγίου om Mac 24 τῆς ante εὐφροσύνης add Mac 25 γλυκεῖα A Mac

ματα τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι τῆς παρούσης ὀδύνης ἀφαιροῦσα τὴν αἴσθησιν.

Ὡς οὖν οὕτως ἐφ' ὑψηλὴν δύναμιν καὶ δόξαν μέλλοντες ἀνιέναι τῇ συνεργίᾳ τοῦ πνεύματος οὕτω πολιτεύεσθε πάντα πόνον καὶ ἀγῶνα μετὰ χαρᾶς ὑφιστάμενοι πρὸς τὸ ἄξιοι φανῆναι τῆς ἐν ὑμῖν ἐπιδημίας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ κληρονομίας, μηδαμοῦ χαυνούμενοι μηδὲ ἐκλυόμενοι ὑπὸ ῥᾳθυμίας πρὸς τὸ μήτε αὐτοὶ πεσεῖν μήτε τοῖς ἄλλοις αἴτιοι τοῦ ἁμαρτάνειν γενέσθαι· εἰ δέ τινες μήπω τὸν τῆς ἄκρας εὐχῆς ἔχοντες τόνον μηδὲ τὴν ὀφειλομένην τῷ πράγματι σπουδήν τε καὶ δύναμιν ἀπολιμπάνονται ταύτης τῆς ἀρετῆς, ἐν τοῖς ἄλλοις πληρούτωσαν τὴν ὑπακοὴν κατὰ δύναμιν, διακονοῦντες προθύμως, ἐργαζόμενοι σπουδαίως, θεραπεύοντες μεθ' ἡδονῆς, μὴ ἐπὶ μισθῷ τιμῆς μηδὲ τῆς ἀνθρωπίνης δόξης ἕνεκα μηδὲ ἐνδιδόντες ὑπὸ μαλακίας ἢ ῥᾳθυμίας τοῖς πόνοις μηδὲ ὡς ἀλλοτρίοις σώμασι καὶ ψυχαῖς ὑπηρετούμενοι, ἀλλ' ὡς Χριστοῦ δούλοις, ὡς ἡμετέροις σπλάγχνοις, ἵνα καθαρὸν ὑμῶν τὸ ἔργον καὶ ἄδολον ἀποφανθῇ τῷ κυρίῳ. προφασιζέσθω δὲ μηδεὶς πρὸς καλῶν ἔργων σπουδὴν ὡς ἀδύνατος ἐπιτελεῖν τὰ σῴζοντα τὴν ψυχήν· οὐδὲν γὰρ ὁ θεὸς ἀδύνατον ἐπιτάττει τοῖς δούλοις ἀλλ' οὕτως ἐκκεχυμένην καὶ πλουσίαν

MSZA Mac 3 ἂν post ὡς add M, om SZA Mac οὕτως ἐφ' ὑψηλὴν M (οὕτω post ὑψ. coll M² marg) οὗτος ἐφ' ὑψηλὴν A ἐφ' οὕτως ἐφ' ὑψηλὴν Mac οὕτως om SZ de coniectura, fort recte cf. 4 οὕτω ad quod facile poterat scriba aberrare 4 πολιτεύεσθαι A Mac 7 verba μηδαμοῦ χαυνούμενοι—8 ὑπὸ ῥᾳθυμίας om M, habent SZA Mac 9 ἁμαρτάνειν e Mac correxi, quod rectum esse articulus τοῦ ostendit: ἁμαρτήματος libri γενέσθαι e Mac restitui (cf. 8 πεσεῖν): γίνεσθαι M γένησθε A γενήσεσθαι prava coniectura SZ 10 ἔχοντες τόνον Mac: τόνον ἔχοντες libri numero pessumdato 11 ἀπολιμπάνοντες A 15 τιμῆς libri Mac: τινι exc v verba μηδὲ ἐνδιδόντες—16 τοῖς πόνοις om exc v 18 ἵνα om v ἡμῶν exc v 18-19 τὸ ἔργον post ἄδολον coll exc v 20 verba ὡς ἀδύνατος—21 τὴν ψυχήν om exc v qui pro 20 πρὸς praebet ἀδυναμίαν εἰς τὴν τῶν 21 ἐπιτάττοι A 22 τοῖς δούλοις om exc v αὐτοῦ post δούλοις add M² ἀλλ' οὕτως—p. 88, 4 τοῦ δύνασθαι om exc v ἐγκεχυμένην A

πρὸς ἅπαντας ἔδειξε τὴν <ἀγάπην καὶ> ἀγαθότητα τῆς θεότητος τῆς ἑαυτοῦ, ὡς ἑκάστῳ κατὰ τὸ θέλημα παρασχεῖν τὸ πράττειν τι δύνασθαι ἀγαθὸν καὶ μηδένα τῶν σπουδὴν ἐχόντων σωθῆναι διαμαρτεῖν τοῦ δύνασθαι· Ὃς ἄν, φησί, ποτίσῃ ποτήριον ψυχροῦ μόνον εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

Τί τῆς ἐντολῆς ταύτης δυνατώτερον; ψυχρῷ ποτηρίῳ μισθὸς ἐπουράνιος ἕπεται. καί μοι σκόπει τῆς φιλανθρωπίας τὸ ἄμετρον· Ἐφ' ὅσον ἑνὶ τούτων ἐποιήσατέ φησιν, ἐμοὶ ἐποιήσατε. τὸ μὲν ἐπίταγμα μικρόν, τὸ δὲ τῆς ὑπακοῆς κέρδος πολὺ καὶ παρὰ θεῷ πλουσίως ἀνταποδιδόμενον· ὥστε οὐδὲν ὑπὲρ δύναμιν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ κἂν μικρὸν κἂν μέγα ποιῇς, ἕπεταί σοι κατὰ τὴν προαίρεσιν ὁ μισθός. ἐὰν μὲν γὰρ εἰς ὄνομα καὶ φόβον θεοῦ, λαμπρὰ καὶ ἀναφαίρετος ἦλθεν ἡ δωρεά· ἐὰν δὲ εἰς ἐπίδειξιν <καὶ δόξαν ἀνθρώπων>, ἄκουσον ὀμνύντος αὐτοῦ τοῦ κυρίου· Ἀμὴν

5 Matth. 10, 42 cf. Marc. 9, 41 10 Matth. 25, 40
17 Matth. 6, 2 cf. Matth. 6, 5 et 6, 16

MSZA Mac 1 ἅπαν Z ἀγάπην καὶ ex Mac addidi, om libri 2 τῆς ἑαυτοῦ om Mac αὐτοῦ (om τῆς) SZA ἑκάστῳ SZ Mac: ἕκαστα MA 3 τὸ ex Mac restitui: τῷ libri τι M Mac: τὸ SZA 4 ἀγαθὸν post τοῦ δύνασθαι iterant ex 3 MA, om SZ Mac ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν M² marg de coniectura corruptionem augens 5 ὃς: ὡς Mac γὰρ post ὃς add SZ ἄν: ἐὰν v ποτήριον ποτίσῃ SZ ras post ψυχροῦ M ψυχροῦν A μόνον MA Mac: μόνου SZ om exc v 6 ἀπολέσει Mac 8 δυνατώτερον (-ότερον A) libri Mac: εὐχερέστερον exc v ψυχρῷ ποτηρίῳ ex Mac restitui: ψυχροῦ ποτηρίου libri, om exc v qui scribit καὶ ὁ μισθὸς τοῦ εὐχεροῦς ἔργου ἐπουράνιος 9 οὐράνιος SZ verba καί μοι σκόπει—10 ἄμετρον om exc v qui substituit καὶ πάλιν ἄμετρον ex Mac correxi: μέτρον libri 10 ὅσον om exc v φησιν M: post τούτων coll Mac post alt ἐποιήσατε coll SZA, om exc v τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων marg add M² 12 verba καὶ παρὰ θεῷ—ἀνταποδιδόμενον om exc v ἀντιδιδόμενον SZA 14 ποιεῖς Mac τὴν SZA Mac, om M 16-17 καὶ δόξαν ἀνθρώπων ex Mac restitui: om libri exc v

λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. ἵνα οὖν μὴ τοῦτο πάθωμεν, παραγγέλλει τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' ἐκείνων ἡμῖν· Βλέπετε μὴ ποιήσητε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἢ τὴν εὐχὴν ἢ τὴν νηστείαν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· εἰ δὲ μή γε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. οὕτως ἀποστρέφεσθαι κελεύει καὶ φεύγειν <τοὺς θνητοὺς τούτους> καὶ παρὰ θνητῶν ἐπαίνους καὶ τὴν μαραινομένην καὶ φεύγουσαν ἡμᾶς δόξαν, ζητεῖν δὲ μόνην ἐκείνην, ἧς οὐδὲ κάλλος ἔστιν εἰπεῖν οὐδὲ πέρας εὑρεῖν· δι' ἧς καὶ αὐτοὶ δυνησόμεθα δοξάζειν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα νῦν τε καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

3 cf. Matth. 6, 1 sq.

(M)SZA Mac 1 οὖν S Mac: om MAZ δὲ exc v καὶ ante ἵνα add M^2 τις post μή add et πάθοι scr exc v (πάθη v) 2 ὑμῖν A post δι' ἐκεί- desinit M (deest fol post 271v) 3 ποιῆτε Mac 6 verba ab οὕτως ἀποστρέφεσθαι usque ad finem om exc v qui haec praebet: αὐτῷ ἡ (ἡ om v) δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν 6-7 verba τοὺς θνητοὺς τούτους ex Mac restitui: τοὺς τοιούτους SZA καὶ post τοιούτους om SZ 8 μόνον Mac 9 οὐδὲ pr: οὐδὲν A ἣν Mac 10 δοξάζειν—11 ἀεὶ καὶ libri (sed cf. ad 6): om Mac qui habet haec: τυχεῖν τῶν ἀρρήτων μυστηρίων ἐκείνων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν ᾧ ἡ δόξα 11 ἀεὶ καὶ om SZ

DE PROFESSIONE CHRISTIANA

EDIDIT

WERNERUS JAEGER

PRAEFATIO

Memoria libri qui inscribitur Περὶ τοῦ τί τὸ τῶν Χριστιανῶν ὄνομα (vel ἐπάγγελμα; de variis tituli formis cf. app. crit. ad loc.) sive De professione Christiana omnis in duodequadraginta codicibus manu scriptis posita est, qui etiam nunc extant. e quorum numero unus vel duo in paranda editione prima, quae anno 1615 Parisiis apud Morellum prodiit, adhibiti sunt, unde fluxit textus vulgatus, qui in Mignei Patrologiae graecae vol. xlvi p. 237-250 legitur. ceteri codices omnes usque ad hoc tempus in bibliothecis Europae vel orientis intacti latent, et recensio vere philologica huius libelli nunquam extitit, sed nunc primum temptabitur. ex tanta librorum multitudine plerosque ab initio usque ad finem collatos habeo. in reliquos tam accurate inquisivi ut ad quod quisque memoriae genus pertineat quantumque valeat pro certo iudicari possit. iam de recensendi munere atque praesidiis rationem reddere in animo est, ut quos et qua de causa ex his selegerim et quomodo in apparatu critico huius editionis usus sim, ipse lector perspicere possit.

Priusquam autem ad singulos ramos memoriae percensendos accingar, hoc tantum breviter praemonere volo. textus vulgati, qui in editionibus impressis extat, ea est condicio, ut totus ex ea librorum manu scriptorum classe provenerit, quam ego littera b insignivi. sed quamquam hoc memoriae genus non omnino contemnendum esse mox docebo, tamen sine auxilio alterius classis (a) multis locis verba corrupta auctoris emendare iam non possumus. neque editor primus paucos quos sequitur codices consilio et ratione selegit, sed casu in eos incidit, cum ceteros

nondum cognitos haberet. huius igitur editionis id est consilium, ut scriptam libelli praeclari memoriam a paucissimis illis libris, quibus editio Parisina et Mignei Patrologia nitebantur, usque ad antiquissimos testes persequamur et diversos huius traditionis rivulos indagemus, ita ut quae ratio inter eos intercedat, cognoscere possimus; deinde quantum quisque auctoritatis habeat, via ac ratione diiudicemus.

I. DE CLASSE a

I. DE FAMILIA A ET S

Cum omnes libros manu scriptos, quos nacti sumus, ad eundem archetypum redire veri simillimum sit, tamen in diversas eunt partes quarum una est classis a, quae in duas familias divisa est. item classis b in duas familias scinditur.

Prima familia classis a continetur codicibus A et S eorumque asseclis de quibus infra dicam. codices A et S a proprio quodam fonte repetendos esse magno numero errorum, quos inter se communes habent, satis multis tamen bonis lectionibus eorum cognoscitur, quas vel soli vel una cum secunda eiusdem classis familia praebent. haec familia, quae ad textum codicum A et S prope accedit, duobus maxime continetur codicibus, E et Q, qui saepius cum A et S contra libros classis b conspirant. de omnibus his libris ita agam, ut primum de libris primariis uniuscuiusque familiae dicam, deinde de libris inferioris notae, qui ad eandem familiam pertinent, pauca addam.

De codicibus A et S brevis esse possum, cum de iis iam in praefatione antecedentis libelli Περὶ τοῦ
A κατὰ θεὸν σκοποῦ dictum sit. agmen ducit codex Marcianus Venetus graecus 68 (A) membranaceus in folio minore XII saeculo ut videtur scriptus. is solus saepissime lectionem 'archetypi' huius familiae servavit,

cuius rei exempla dedi loco citato (cf. supra p. 9-10), neque est cur diutius in hac re commoremur. scatet itacismis aliisque erroribus qui ad orthographiam pertinent. apparet id esse signum aetatis remotae, cum plerumque nono saeculo scribae vel diorthotae hoc vitiorum genus plane expulerint et textus graecos ad normam artis grammaticae antiquae redegerint. quibus vitiis apparatum criticum implere nolui velut λιχνίαν pro λιχνείαν, ὀρχιστικῶς pro ὀρχηστικῶς, περιθῆναι pro περιθεῖναι, συνέργειαν pro συνεργίαν, προσωπίον pro προσωπεῖον, ὑψιλῶ pro ὑψηλῶ, σοφροσύνη pro σωφροσύνη, τοῦτον pro τούτων, ἀκύλην pro ἀγκύλην, πιθίκω pro πιθήκω alia id genus. neque id in hoc libro tantum feci, sed ubique eandem regulam secutus sum. neque enim hoc criticae quam vocant editionis proprium esse puto, ut editor critico iudicio in exscribendis codicum nugis abstineat, praesertim cum talia saepe nos impediant, quominus ex apparatu, quae ratio inter singulas memoriae propagines intercedat, uno obtutu ut oportebat cognoscamus. at si quando hae minutiae ad librorum cognationem indagandam aliquid commodi afferunt, malo in praefatione hoc exponere quam apparatum eis farcire.

S Alter dux est eiusdem gregis codex Vaticanus graecus 1907, id quod in hoc libello clarius etiam quam in antecedente tractatu apparet. nam ibi S saepius a lectione codicis A secedit ita ut A inter S et libros classis b, quae ibi solis codicibus W et M repraesentatur, medium locum obtinere videatur. sed ut in eo libro recensendo ostendi, re vera codices A et S ad eundem archetypum redeunt, id quod in hoc libello luce clarius cerni potest. nam ubi S a lectione codicis A differt, saepe textum vel ipse vel eius auctor coniectura temptavit. nec mirum est hoc fieri imprimis eis locis qui in 'archetypo' corrupti erant. nolo iterare quae in praefatione libri Περὶ τοῦ κατὰ θεὸν σκοποῦ

de hac re scripsi, ubi exempla satis multa collegi. unum tamen exemplum ex hoc ipso libello sumptum hic afferre liceat, quo haec ratio codicum A et S illustretur. 135, 17 A et S omiserunt verba a συμφυῶς ἐχομένας usque ad 18 ὀνόματι, cum 'archetypus' eorum propter homoeoteleuton a primo συμφυῶς ad alterum aberravisset. iam communis eorum fons hunc errorem in fonte suo invenisse et facili sed futili medela temptasse videtur, cum 135, 18 οὕτως post ἔχει adderet, ut plenam sententiam faceret. itaque οὕτως iam in A et S legimus sed S insuper de suo καὶ κατὰ τὰ λοιπά correxit; A servavit, quae in communi eorum fonte legebat.

Poteram plura, sed malo angustam codicum A et S cognationem paucis exemplis illustrare. qui 129, 3 ἀθρόως contra omnes ceteros libros omittunt, 129, 15 τῶν ante λόγων addunt. 130, 7 τοιοῦτο καὶ διχόθεν praebent pro διχόθεν γὰρ (omisso γὰρ), falso. 130, 12 soli recte κἂν ἀεὶ scribunt pro κἂν εἰ (pars librorum εἰ omisit, de coniectura ut videtur). 131, 11 τὸ post διήγημα om AS. 132, 9 προκεχηνόσι (-χονόσι pessumdat S) falso pro προσκεχηνόσι habent. 132, 16 ἐκλαθόμενος pro ἐκλαθόμενον AS falso. 133, 9 τὸ ante φιλήδονον add AS. 135, 10 θεωρεῖται ἐκείνην transponunt AS. 136, 1 μεταμορφούμενον A μεμορφούμενον S facili errore pro μεμορφωμένον. 136, 8 ὑπέρογκον καὶ om AS. 137, 1 τὸ ὄνομα om AS. 138, 17 μιμεῖσθαι—20 ᾖ δυνατὸν om AS. 139, 16 πολλαχῇ post γραφῆς coll AS. 140, 9 post ὁρμῇ add δι' οὗ κατορθοῦσθαι πέφυκεν AS, ex 140, 6 errore repetitum. 141, 12 ἐν ᾗ τὸ: ἤτοι AS (ᾗ τὸ corrigendum est).

Ex his efficitur A et S ad unum eundemque fontem redire, quem A saepe fidelius quam S expressit, S suo Marte mutavit, ubicumque corruptelam deprehendisse sibi visus est. hoc ita esse facile suspicaremur, etiamsi probare non possemus; sed re vera sic evenisse ostendit

L codex Leidensis Gronov. 12 (XVI saeculi), de cuius indole iam in praefatione praecedentis libelli (p. 11) verba feci. et quod ibi demonstravi, hunc codicem quamvis recentem bonae frugis esse plenum, id libro De professione Christiana comprobatur. redit enim L ad communem 'archetypum' codicum A et S, quem antiquum codicem Arsenii fuisse anno 911 scriptum in praefatione libri De instituto Christiano p. 12 demonstravi. L tamen plerumque cum A facit, ubi A et S dissentiunt. p. 14 ostendi nonnullas discrepantias ab A, quas in S invenimus, tamquam varias lectiones in margine archetypi extitisse, quibus S usus est, cum A ipsum textum archetypi sequatur. talibus locis L cum A fere congruit, sed nonnumquam etiam variam lectionem servavit (cf. p. 15), ita ut A et S codicum lectiones simul praebeat. at coniecturas, quas S vel ipse vel eius fons intermedius ad archetypum emendandum temptavit, L non habet, sed archetypi verba, etiam corrupta, una cum A retinuit. sic 129, 3 ἀθρόως cum AS omittit; 130, 12 κἂν ἀεὶ cum AS scribit; 131, 11 τὸ post διήγημα cum AS omittit; 133, 9 τὸ ante φιλήδονον cum AS addit; 135, 17 verba συμφυῶς usque ad 18 ὀνόματι cum AS falso omisit, quia haec in communi archetypo non erant, et sic deinceps. sed ubi A et S inter se differunt, L fere cum A congruit: 97, 16 μελέται S cum ceteris, μελετὰν (sic) AL, quem in archetypo fuisse errorem iam patet. 97, 11 διαιρουμένην AL cum archetypo, συγκρινομένην S ex coniectura ut videtur. 129, 16 γυμνασίαν A et L falso, γυμνασίαι falso coniectura S. 130, 13 ταῖς ψυχαῖς de coniectura (cf. τοῖς σώμασι) S, τὰς ψυχὰς AL. 130, 16 προθεῖναι om AL θέσθαι S. 132, 6 ἐπιθρυπτομένω AL ἐπικρυπτομένω S (aut varia lectio archetypi aut coniectura). 132, 12 L ἐρρύθμως legit (= ἐνρύθμως), ubi εὐρύθμως AS et ceteri habent. et nescio an ἐρρύθμως varia lectio archetypi fuerit. 132, 12 pro συγκινουμένου, quod recte

ceteri habent, A συγκειμένου legit, S συγκειμένων in peius mutavit; L in archetypo συγκεινουμένου extitisse ostendit, quod A et S suo modo mutarunt. re vera igitur archetypus hoc loco non corruptus erat, sed verbum per itacismum scriptum exhibebat. similiter L ostendit 133, 4-5 verba τῆς φύσεως et τῇ πίστει, quae S omittit, in archetypo non defuisse. 133, 8 L cum A καινόδοξον servavit, quod in archetypo erat, S in κενόδοξον correxit. 136, 1 μεταμορφούμενον A et L servarunt, μεμορφούμενον S pessumdedit. sed cave credas L ex A derivatum esse, cum in A non desint corruptelae, quas L non habet. immo uterque archetypum familiae AS (i.e. codicem Arsenii antiquum) quam accuratissime reddidit; S eius verba saepe mutavit, sed raro correxit.

Z Ad eandem familiam codex Vaticanus graecus 1433 pertinet, de quo in praefatione libelli De instituto Christiano (p. 19) satis multa dixi. quem in apparatum non admisi, cum ex S descriptus esse videatur. totum contulit Paulus Troll amicus et huius laboris olim socius. ego satis habui hoc codice uti ad lectiones codicis S, qui saepe parum est legibilis, confirmandas.

Mon. 47 Hic etiam codicis Monacensis graeci 47 (XVI saeculi) mentionem me facere oportet, qui non ex S, sed ex A ad verbum descriptus est, ut in praefatione antecedentis libri (p. 18) demonstravi. quem Franciscus Egermann Austriacus, iam Monacensis, discipulus olim et nunc collega, meum in usum contulit. in apparatu critico non adhibui.

Huius igitur familiae stemma idem est quod p. 21 delineavi.

2. DE FAMILIA E ET Q

Ad eandem classem (a) trahenda est et altera librorum familia ex eadem stirpe oriunda, cuius antesignani sunt codices E et Q, quos tamen non nisi

speciminis instar in apparatum admisi, cum numerus librorum cum eis cognatorum multo maior sit. E et Q multis locis cum AS contra libros classis secundae (b) conspirant, sed aliis locis et ab AS et a classe b secedunt, ita ut eos diversam ab AS familiam classis a constituere appareat.

E Codex Vaticanus graecus 446 membranaceus (saeculi XII) olim fuit (f. 2) μονῆς τῶν κελιβάρων, quae est τῶν Κελληβάρων, monasterii in monte Latmo prope Miletum siti (cf. Codices Vaticani graeci, tom. II p. 195). in f. 1 legitur fuisse hunc papae Pauli II (1464-1471) codicem, Romae igitur fuit inde a saeculo XV. continet ff. 204r-212v libellum Ad Harmonium quem pro me contulerunt H. Brown et J. P. Cooke. praeter hunc E habet multos alios Nysseni libros. eadem fere Nysseni opuscula quamvis mutato ordine
Par. 503 continentur in codice Parisino gr. 503 chartaceo XIV saeculo scripto. in utroque codice praecedit libellum De professione Christiana liber Ad Simplicium de fide, sequitur sermo In natalem Domini. Parisinum ipse contuli. apparet hunc codicem in libris De perfectione et De professione Christiana vel ex Vaticano E descriptum esse vel ex codice ei simillimo. nam Par. in omnibus fere cum E consentit, etiam in eis lectionibus quas solus E praebet [1]. utrum hoc in Asia Minore, Vaticani codicis patria, an alibi factum sit, diiudicare non possumus, cum nesciamus quo tempore E ex monasterio Latmiaco in Italiam transvectus sit, ubi XV saeculo eum in bibliotheca Pauli II pont. m. invenimus.

Multi praeter hos codices ad familiam codicis E pertinent quos iam enumerari necesse est.

Λ Codex Musei Britannici Old Royal XVI.D.1 sae-

[1] In Vita Macrinae codex Par. Vaticano S propinquior est quam Vaticano E cf. praefationem ad Vit. Macr.

culo XII in membrana scriptus non longo temporis intervallo ab E remotus est, itaque una cum eo est tractandus. continet permulta Gregorii opera, in quibus est libellus Ad Harmonium de professione Christiana, quem legimus ff. 328v-331v. in f. 1 legitur haec nota: ἐκ τῶν Μητροφάνους ἱερομονάχου τοῦ Κριτοπούλου. de hoc viro docto graeco, qui dum Oxonii moratur in collegio dicto Balliol residebat expensis archiepiscopi Abbot (1617-1622), cf. Kemke, Patricius Junius (Dziatzko's Sammlung bibliothekswissenschaftl. Arbeiten XII, 1898, p. 126sq.). maxima pars operum, quae codice E continentur, inest in Λ, cuius tamen collector addidit nonnulla Gregorii opera maiora quae E non habet, velut libros In Ecclesiasten, In Cantica Canticorum, In Hexaemeron, Orationem catecheticam, De beatitudinibus et De oratione dominica. ΛE multis quidem locis cum reliquis libris classis a velut Bρ vel Qθ vel QθBρ vel cum AS congruunt (de Qθ et Bρ mox plura dicam), sed est ubi ΛE errores ab his libris omnibus alienos inter se communes habeant, velut 132, 17 verba καὶ τῶν κρότων om ΛE, 141, 17 πτωχείαν ΛE pro πτωχά vel πτωχία vel πτωχικά aliorum librorum, 142, 2 θεὸς ἀγαθὰ ΛE, ἀγαθὰ om ceteri. nec tamen mirum est, quod nonnunquam Λ non cum E facit, verum P aliosque libros alterius classis sequitur. medium enim quendam inter Gregorii codices locum obtinet sicut codex Atheniensis 2086, de quo mox dicendum erit. in apparatu critico lectiones codicis Λ referre supersedi, quia ea, quae in eo utilia sunt, iam satis per E et Q vel, ubi Λ ab hac familia dissentit, per alterius classis libros repraesentantur.

Q Codici Vat. gr. 446 (E) similis est codex qui iam multis locis propter incendii vestigia non facile legi potest, Taurinensis C.I.11, saeculo XIV scriptus chartaceus, quem siglo Q signavi. continet librum Ad Harmonium ff. 164v-166r. contulit phototypias

P. Alexander, multa ipse denuo examinavi. is multis locis cum AS et E contra MKNOP congruit, aliis autem cum E non solum a MKNOP (i.e. altera classe librorum), sed etiam ab AS (i.e. prima familia suae classis) discrepat, id quod EQ familiam sui iuris esse docet. fluxisse E et Q ex fonte ab exemplari codicum AS diverso his ostenditur exemplis: 129, 16 γυμνάσιον recte EQ fort. ex coniectura, γυμνασίαν AWKNO γυμνασίαι SP; 130, 7 τοιοῦτο καὶ διχόθεν (om γὰρ) AS διχόθεν γὰρ EQ cum ceteris libris; 130, 13 ἀεὶ AS εἰ WKNOP om EQ; 131, 4 ἐλέγχεσθαι μὴ ceteri: ἐλέγχεται γὰρ μὴ EQ, qui hic novam sententiam incipiunt et ante ἐλέγχεται graviter distinguunt; 132, 21 περιθρύπτοντα MKNOP: περιδρύφοντα EQ περιρίπτοντα A ἀπορρίπτοντα S (ex coniectura); 133, 11 προσθεῖσα A προθεῖσα S προτιθεῖσα EQ; 135, 17 verba a συμφυῶς usque ad 18 ὀνόματι om AS, habent EQ; 136, 8 ὑπέρογκον καὶ om AS, habent EQ; 137, 1 τὸ ὄνομα om AS, habent EQ etc.

Sed quamvis diversus fuerit codicum EQ fons ab exemplari, ex quo A et S descripti sunt, tamen apparet ex multis lectionibus, quas EQ cum AS contra ceteros libros communes habent, fontem librorum E et Q et fontem codicum A et S ab eodem genere ortos esse. quod his demonstratur locis: 129, 5 ποιῶ ASEQ ποιήσω ceteri; 129, 10 καὶ post ὥστε add ceteri, om ASEQ; 131, 7 πιστώσεται ASEQ πιστώσηται ceteri; 132, 3 τε post πρόσωπον add ASEQ om ceteri; 132, 17 ὀρχήσεως ASEQ ὀρχήστρας ceteri; 138, 15 τὴν ἀνθρωπίνην λέγω τῇ θεία ASEQ (λέγω post θεία coll Q): τῇ θεία post τῇ φύσει coll ceteri. neque tamen E semper cum Q congruit sed multas uterque lectiones habet ab altero diversas. quippe Q non ab ipso codicis E patre descendit, sed intercedente alio codice ad eundem fontem redit.

θ Ex Taurinensi Q descriptus et ob id ipsum in

apparatum criticum non admissus est codex Vindobonensis theol. gr. 105, quem θ appellare soleo. est autem chartaceus XVI saeculo in Italia exaratus. contulit H. Brown; ipse denuo comparavi. titulus libri in utroque codice idem est. θ nihil continet praeter Gregorii homilias De beatitudinibus et libros De perfecta Christiani forma et Ad Harmonium de professione Christiana, qui idem in Q inveniuntur, ultimi duo vel eodem ordine quo in θ. Vindobonensis omnes errores, quos in Q reperimus, cum eo communes habet, sed nonnullos de suo addidit. cum Q congruit non solum eis locis, ubi alii quoque libri cum iis consentiunt, sed etiam ubi Q et θ contra ceterorum consensum stant, velut 134, 2 χοροῦμεν habent pro χωροῦμεν, 134, 5 θείας pro ἁγίας, 135, 17 ἂν om Qθ, 135, 21 καὶ om Qθ, 135, 22 τῷ pro τὸ Qθ, 135, 22 ὀνόματι pro ὄνομά τις Qθ, 136, 2 καὶ post μὴ add Qθ, 137, 21 ἐμμορμένα (sic) Qθ, 138, 3 πατέρα pr: παρὰ Qθ, 138, 15 τὴν ἀνθρωπίνην τῇ θεία λέγω coll Qθ et alia.

Aug. 241 Praeter θ in apparatu neglexi etiam codicem Augustanum 241, cuius specimen adhibui phototypia expressum. contulit H. Brown, ipse denuo comparavi. codex chartaceus est saeculi XVI; continet librum Ad Harmonium de professione Christiana ff. 1-19; praeterea insunt liber De perfectione et Vita Moysis. constat mihi Augustanum sicut Matritensem 3179 et Parisinum 1011 ab Andrea Darmario scriptum esse. textus Augustani cum Qθ fere consentit eumque e libro quodam huius gregis descriptum esse in promptu est. manus altera saeculi XVI in margine et inter lineas varias lectiones adpinxit, quas "ex codice Aug." se hausisse is qui eas addidit in nota marginali f. 2 ipse profitetur. quis alter hic codex Augustanus fuerit, diu dubitavi, praesertim cum alius codex, qui hunc librum contineat, Augustae non extet. sed cum multi ex codicibus olim Augustanis postea Monacum trans-

lati sint, ubi bibliothecae publicae nunc pars sunt, inter libros mss. Monacenses fontem variarum lectionum codici Aug. 241 adscriptarum nos inventuros esse probabile est; et re vera notae marginales cum textu codicis antiquissimi Mon. 370 (saec. X), qui est noster O, plane congruunt, eum autem olim Augustanum fuisse pro certo scimus. quare iam suspicatus eram aliquem virum doctum saeculi XVI discrepantias codicis vetustissimi in margine recentioris libri notavisse. nuper hunc virum doctum Davidem Hoeschelium Augustanum fuisse repperi, cum eius editionem nostri libelli iam rarissimam mihi inspicere liceret, quae Lugduni Batavorum anno 1593 in lucem prodiit. de qua in fine praefationis plura dicturus sum (p. 125).

Matr. 3179 Augustano 241 simillimus est codex Matritensis 3179, nunc bibliothecae q.d. nationalis, olim bibliothecae Palatii 13, chartaceus saeculo XVI, ut supra dixi, manu Andreae Darmarii exaratus. continet libellum De professione Christiana ff. 164v-170v. tabulas phototypicas ipse contuli. codex tres Gregorii libros, quos Aug. 241 praebet, non solum eodem ordine collocat, sed textus eorum plerumque ut Augustanus cum Taur. Q et Vindob. θ congruit. inscriptio libelli in eo eadem est atque in Aug.: περὶ τοῦ τί τοῦ χριστιανισμοῦ (sic) ἐπάγγελμα, quam corruptam tituli formam nusquam inveni nisi in his duobus et in Par. 1011, de quo mox dicam; ad eundem igitur fontem Aug. et Matr., nisi alter ex altero pendet, redeunt. etiam falsam lectionem p. 134, 15 ὁ νόμος pro ὀνόμασι Matr. et Aug. contra ceterorum consensum exhibent. apparet igitur utrumque codicem ex eodem fonte, hoc est vel ex Q vel ex libro ei simillimo fluxisse.

Par. 1011 Idem valet de codice Parisino graeco 1011. chartaceus 288 foliorum est saeculo XVI ab eodem Darmario scriptus. continet eosdem tres libros, quos habet Augustanus, sed hoc ordine: Vita Moysis, De per-

fectione, De professione Christiana. liber De professione extat ff. 271-288. codicem ipse Parisiis examinavi, praeterea tabellis photographicis usus sum. rara tituli forma eadem est quae in Aug. et Matr., etiam textus idem est paucis lectionibus exceptis, quae Parisinum ab illis distinguunt. Par. cum ex eodem fonte detortus sit atque Aug. et Matr., ad rem criticam nullus eius est usus.

B(ρ) Et quoniam de Q eiusque apographo θ dictum est, iam tempus est duos libros percensere, qui proprium cum Qθ gregem efficiunt, cuius tamen diversa sunt species, B dico et ρ. nam cum neutrum eorum in apparatu commemoraverim, excepto uno vel altero loco, ubi praebent lectionem si non veram, at certe memoria dignam, rationem huius rei reddere me oportet. est autem B codex Oxoniensis Baroccianus gr. 27 chartaceus saeculi XIV, qui praeter alios Gregorii Nysseni libros ff. 204-210 libellum Ad Harmonium de professione Christiana continet. sequitur eum liber Ad Olympium de perfecta Christiani forma (f. 210sq.), quem tamen in titulo ad Caesarium quendam Gregorius scripsisse dicitur (cf. de causa huius confusionis praef. libri De perfecta Christiani forma p. 148). contulit H. Brown, iterum contulit J. P. Cooke, qui multa correxit. scatet codex omni genere errorum, cum admodum neglegenter scriptus sit. errores suos omnes cum alio codice paulo recentiore communes
ρ habet, Vindobonensi theol. gr. 216 chartaceo saeculo circiter XV-XVI scripto, quem siglo ρ indicare liceat. hunc contulit prima H. Brown, iterum contulit J. P. Cooke. B et ρ eandem exhibent tituli formam in libris De professione Christiana et De perfecta Christiani forma. hunc librum etiam ρ falso velut B (cf. supra) Caesario cuidam oblatum esse ait, non Olympio monacho. necnon propinquitatem duorum codicum comprobat, quod opera Gregorii, quae ρ continet, eodem

in eo ordine collocantur quo in B. sunt autem haec: 1) De beatitudinibus; 2) De oratione dominica; 3) De professione Christiana; 4) De perfecta Christiani forma; 5) Oratio catechetica magna. reliqua opera, quae in B occurrunt, ρ omisit.

Re vera ρ ex B descriptum esse communibus eorum vitiis et bonis lectionibus, quae eorum sunt propriae, demonstratur. 129, 10 μέτρα post γραμμάτων coll Bρ; 129,14 σημασίαν Bρ pro συνουσίαν; 129,16 ἀρετὴν : ἀφορὰ (sic) Bρ; 129, 16 μελέται om Bρ; 130, 7 διχόθεν om Bρ post quod spatium in utroque lacunam indicat; 130,16 ἐνθεῖναι (pro προθεῖναι) post γραμμάτων coll Bρ; 131,3 θελήσοιεν Bρ; 131, 11 τοῦ om Bρ, διηγήματι Bρ pro διήγημα τὸ; 132, 4 τε ante αὐτῷ add Bρ; 132,10 ὄντα τὸν πίθηκον om Bρ; 132, 11 προσφοραῖς καὶ ante περιστροφαῖς add Bρ, quod nescio an ex varia lectione in margine adscripta ortum sit; 132,19 ἐμπόδιον Bρ pro ἐμποδὼν; 133, 1 προσώπ B προσῶ$^{\pi'}$ ρ pro προσωπείου cett.; 133, 8 φιλοτίμιον Bρ; 133, 15 οὐκοῦν om Bρ; 133, 16 χριστιανοῦ Bρ pro χριστιανισμοῦ; 134, 6 φύσιν Bρ pro χρῆσιν; 135, 3 τῶν νοημάτων ante τῶν σημαινομένων add Bρ (ex var. lect. conflatione ortum?); 135, 12 γὰρ om Bρ; 135, 16 ὅταν Bρ pro ὁ τὴν; 136, 1 πίθηκϊ (sic) Bρ; 136, 4 εἶναι om Bρ; 136, 13 τοῦ ἀνοῦ πρώτη coll Bρ; 136, 16 ἐν οἷς et ὅτι om Bρ; 136, 16 φησι post ἐποίησεν Bρ et, ut alia omittam, 137, 9 κακίστης Bρ pro κακῆς; 137, 16 ὑπόδειγμα Bρ pro ὑποδείγματα; 138, 15 οὐ τῇ φύσει τὴν φύσιν τῇ ἀνθρωμίνῃ τῇ θεία (sic) Bρ; 138, 16 λόγῳ ante συγκρίνεσθαι add Bρ; 139, 9 ἔχει—13 δεξιά σου om Bρ; 140, 22 ἰωτικῆς Bρ; 141, 2 μεθέλκων καὶ ante μεθέρπων add Bρ (ex var. lect. conflatum); 144, 1 οὔτε οὖς ἤκουσεν om Bρ; 142, 3 ὦ τιμία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ Bρ (var. lect. conflatae?). nec mirum est, quod ρ properante stilo nonnullos errores commisit, qui in B non inveniuntur, sed horum exiguus est numerus. apparet B

et ρ non ex communi fonte ortos, sed ρ ex ipso B derivatum esse. quare abieci ρ, sed ne B quidem ullius est pretii, quapropter in apparatu critico non adhibui, ubi eius non mentionem feci nisi eis locis quibus B lectionem praebet ceteris plane ignotam, et si falsam, non tamen silentio, ut mihi videbatur, omnino praetereundam. his locis eum raro nominatim in mantissa critica citavi. maxima autem pars lectionum, quas in eo inveni, non digna est, quae in apparatu critico collocetur, cum utilissima quaeque cum codice Q (θ) communia habeat.

Vat. 444

Codex Vat. gr. 444 persimilis est codici B, sed tamen non ex eo derivatus est. chartaceus est saeculi XIV, qui librum De professione Christiana ff. 140v-145v continet. excipit eum liber De perfectione ff. 145v-161v aliaque Nysseni opera insunt, de quibus vide quae in praefatione libri De perfectione p. 147 disputavi, ubi codices Vaticanum 444 et Baroccianum 27 ex eodem fonte haustos esse demonstravi. hunc una cum B et ρ, de quibus modo dixi, ex apparatu critico removi.

De ratione Bρ et Qθ

Iam postquam demonstravi θ ex Q et ρ ex B descriptum esse, de ipsorum codd. Q et B ratione videamus oportet. apparet magno numero lectionum, quas B(ρ) et Q(θ) communes habent, hos codices ab eodem fonte repetendos esse. is codex varias lectiones in margine habebat, ut ex B perspicitur, qui nonnullas earum in textum suum recepit, sed proclivi errore cum lectione quam in ipso textu invenerat, conflavit (cf. excerpta paulo supra, p. 105). adiciam nunc exempla, quibus Q et B ex eodem archetypo fluxisse patebit. 129, 1 ἡμερησίοις pro ἡμερινοῖς QθBρ; 129, 12 ἀδολεσχεῖν δοκοίην QθBρ pro ἀδολεσχοίην; 129, 16 γυμνάσιον recte QθBρ pro γυμνασίαν vel γυμνασίαι ceterorum librorum; 129, 15 πάντοτε ἡμῖν τῶν πρὸς ἀλλήλους QθBρ; 130, 1 τι post ἀεί add QθBρ; 130, 8 alt ἂν om QθBρ; 131, 4 ἐλέγχεται et post ἐπωνυμίαν dist, γὰρ ante μὴ add Qθ

Bρ (cum ΛE); 131, 5 ἕν ante τι add QθBρ; 131, 7 πιστώσεται QθBρ (cum AS et ΛE), 9 εὕροιμεν QθBρ; 132, 12 κινουμένου QθBρ pro συγκινουμένου; 132, 17 ὀρχήσεως QθBρ (cum AS et ΛE); 132, 19 ἐγκρατεῖν pro συλλέγειν QθBρ (cum AS et ΛE); 132, 21 περιδρύφοντα falso QθBρ (cum ΛE), A et S suos habent errores; 133, 6 διαβόλου: βίου QθBρ (cum ΛE); 136, 14 τοῦ θεοῦ ὁμοιότητος: θεότητος QθBρ; 138,12 ἐρεῖ γὰρ ἄν τις (sic) ἐπίσης QθBρ; 138, 15 τὴν ἀνινην τῇ θεία λέγω Qθ τῇ ἀνινη τῇ θεῖα λέγω Bρ, aliter haec verba collocant ceteri; 138, 21 καθαρεύοντα QθBρ; 138, 25 θεοῦ om QθBρ; 139, 5 τὸ τοιοῦτο QθBρ pro τοῦτο; 104, 14 θησαυρίσητε QθBρ pro θησαυρίζετε.

His exemplis ostenditur Q(θ) et B(ρ) ex eodem fonte fluxisse. hic autem ipse cum ΛE communem fontem habuit. hoc eis locis supra allatis demonstratur, ubi Q(θ) et B(ρ) eandem lectionem quam ΛE praebent. iam vero communis ille fons librorum ΛE et QB ex altiore fonte fluxit, ex quo etiam A et S (i.e. libri primae huius generis familiae) orti sunt. hoc ex eis apparet locis, ubi ΛE et QB cum AS congruunt. ad hoc memoriae genus in apparatu critico repraesentandum elegi A et S pro prima familia et pro utraque specie secundae familiae E et Q, abiectis Λ et B. itaque saepe in apparatu invenies ASEQ contra alteram classem memoriae manu scriptae consentientes. iam temptatim id quod investigando libros manu scriptos huius stirpis invenisse mihi videor, stemmatis diagrammate monstrabo:

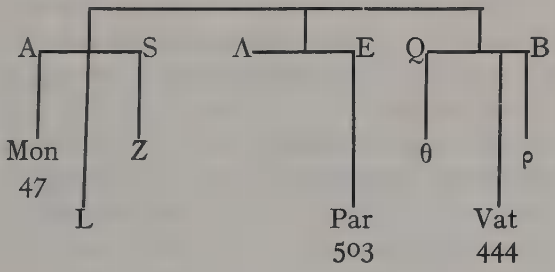

quo in stemmate ad sinistram manum inclusi, quae priore capitulo de familia A et S statui. ad dextram ea, quae hoc ipso capitulo de stirpe Q et E repperimus, delineata videbis.

II. DE CLASSE b

I. DE FAMILIA M ET ATH

M Venimus ad codices, qui ab altera classe memoriae (b) originem ducunt, sed et ipsi in duas divisi sunt familias. e quibus prima est ea, quam codex Ambrosianus Mediolanensis C 135 inf. saeculo XI exeunte scriptus in nostro apparatu critico repraesentat; numerus tamen librorum, qui cum eo cognati sunt, haud exiguus est, quibus omnibus longe praetuli Mediolanensem propter antiquitatem eius et auctoritatem. de hoc codice, quem M appellavi, in praefatione ad librum De instituto Christiano satis dictum est (cf. p. 21). M continet libellum De professione Christiana ff. 220r-225v (deest folium post 225). usus sum etiam in hoc libello recensendo eadem Ambrosiani collatione, quam in praefatione libri De instituto Christiano laudavi.

W Ut vero in illo opere, sic etiam in hoc De professione Christiana codici M simillimus est codex Vindobonensis theol. gr. 42 haud multo recentior (saeculo XII exaratus), qui continet libellum De professione Christiana ff. 183v-187r. hic codex nescio an in his libris ex M descriptus sit, nisi W ex eodem fonte quo M haustus est. sequitur illum tam prope, ut eis locis, ubi M deficit, W pro eo substituerim, ut lacunam explerem. hoc accidit initio et fine libelli, ubi folium integrum ab improba manu una cum ornamentis ex M excisum est. pro reliqua libri parte M adhibere satis habui. W tamen per totum librum contulit H. Brown, iterum contulit J. P. Cooke. ac ne hunc quidem

codicem abieci, priusquam omnes eius lectiones cum M diligenter comparassem.

Libros W et M in tractatu De instituto Christiano recensendo solos familiae AS oppositos (cf. supra p. 23) invenimus. at in libello De professione Christiana magna aliorum codicum caterva eos comitatur. ex his locum separatum obtinent KNOP et Vat. gr. 450, de quibus tamquam altera huius classis familia paulo infra videbimus. at propius ad WM accedunt libri Tφ atque tres codices recentiores, Vat. gr. 1729 dico, Parisin. gr. 1010 et Oxon. Barocc. 108. his omnibus
Ath. vetustior est codex Atheniensis (Bibl. Nat. 2086),
2086 pulchra manu magnis literis scriptus (saec. XI-XII), qui unde Athenas advectus et ubi ortus sit, nescio. sed cum tam propinquus sit codici M, qui ex Thessalia Mediolanum venit, et ipse in Graecia septentrionali scriptus esse videtur. tabulas lucis ope depictas, quas in usum meum fecit qui praeest bibliothecae Atheniensi publicae, ipse contuli. plurimis locis Ath consentit cum WM et KNOP, id est cum utraque familia classis b. 129, 5 ποιήσω pro ποιῶ, quae est alterius classis lectio, habent Ath WKNOP (in M initium deest); 129, 9 ἀναπληρῶσαι pro ἀποπληρῶσαι Ath E WKNOP (deest M); 129, 10 καὶ post ὥστε add Ath WKNOP (deest M); 129, 16 γυμνασίαν pro γυμνάσιον Ath WKNO (deest M); 131, 7 πιστώσηται pro πιστώσεται Ath WMKNOP; 132, 3 καὶ περιθεῖναι (om δὲ) Ath WMKNOP; 132, 3 τε om Ath WMKNOP; 132, 6 ἐπιθρυπτομένῳ pro ἐπικρυπτομένῳ Ath WMKNOP; 132, 12 συγκινουμένου recte pro συγκειμένου al. Ath WMKNOP; 132, 17 ὀρχήστρας pro ὀρχήσεως Ath WMKNOP; 132, 19 συλλέγειν pro ἐγκρατεῖν Ath WMKNOP; 132, 21 περιθρύπτοντα pro περιδρύφοντα vel περιρίπτοντα al. Ath WMKNOP; 133, 2 ἐξήρκεσεν pro ἐπήρκεσεν Ath WMKNOP.

Sed tamen Ath non ex uno codicum MKOP de-

scriptum esse, quamquam temporis ratione id fieri poterat, testes sunt loci nonnulli, quibus Ath dissentit a WMKNOP, nec solus Atheniensis, sed cum eo complures alii libri, id quod hos constituere ramum memoriae a WMKNOP diversum, sed ex eodem fonte derivatum probat. sunt autem hi maxime codices T, φ, Vat. gr. 1729 et Oxon. Baroccianus 108, ad quos describendos iam nos oportet accedere. et primum disserendum est de T et φ, qui plurimis locis cum Ath congruunt.

T Codex Laurentianus Mediceus gr. 86, 13 saeculo XIII in membrana scriptus nonnulla Gregorii opera una cum Basilii, Maximi Confessoris aliorumque libris servavit. exhibet librum De professione Christiana ff. 230v-235v. et in hoc quidem libello T omnino φ fere congruit cum codice recentiore Vaticano Urbinate gr. 14, quem litera φ signavi. est autem φ codex chartaceus saeculo XV scriptus, qui continet tractatum De professione Christiana ff. 107r-111v. titulus idem est qui in T: πρὸς Ἁρμόνιον περὶ τοῦ τί τὸ τῶν χριστιανῶν ὄνομα, nisi quod Ἁρμόνιον in φ in Ἀμμόνιον corruptum est, quod Vat. gr. 1729 et Oxon. Bar. 108 in peius auxerunt. magnus est numerus locorum quibus T et φ cum Ath et WM, et hi omnes cum KNOP consentiunt, sed est ubi Tφ cum Ath et WM contra KNOP stent. sunt igitur Tφ·Ath WM una familia classis b; at codices KNOP alteram eiusdem classis familiam constituunt. familia Tφ Ath WM et ipsa in duas partes subdividitur, Tφ Ath et WM. nam etiamsi Tφ Ath plerumque cum WM vel contra KNOP vel contra ceteros libros omnes consentiunt, aliis tamen locis Tφ Ath etiam a WM differunt et soli stant ab aliis omnibus remoti; velut 129, 2 τὸ om Ath Tφ; 130, 1 ἦσαν: οὖσαι Ath Tφ; 130, 4 νῦν: ἦν Ath Tφ; 130, 16 προσθεῖναι Ath Tφ; 130, 12 μέλος: τέλος Ath Tφ (sed μ sscr); 133, 9 τοιαῦτα ἄλλα Ath Tφ; 133, 14 τινος:

τι Ath Tφ; 133, 22 παρὰ: περὶ Ath Tφ; 134, 13 τῷ ... ὀνόματι: τὸ ... ὄνομα τί Ath Tφ, alia id genus. notandum est tamen talem codicum Ath Tφ a reliquis dissensum in falsis tantummodo evenire. accedunt loci, ubi Ath Tφ cum libris primae classis vel cunctis vel singulis contra alteram familiam suae classis congruunt, velut 130, 6 τῷ ante λόγῳ add Ath Tφ cum ASEQ recte; 130, 12 κἂν ἀεὶ Ath Tφ cum AS contra ceteros scribunt recte; 134, 11 ἀφράστου Ath Tφ cum Q exhibent, quod dubium est. itaque cum Ath Tφ nihil proprium praebeant quod verum sit, eos ex apparatu critico dimisi. ceterum T et φ ex Ath, qui eis antiquior est, derivari non possunt, nam quidam eorum errores in Ath non inveniuntur. φ et T, nisi φ ex T descriptus est, ex fonte communi fluxerunt, qui cum Ath cognatus, sed paulo ab eo diversus erat.

Post Tφ tres codices hoc loco nominandi sunt cum illis et inter se coniunctissimi, sed paulo recentioris aetatis (saec. XVI), Vaticanus graecus 1729, Oxoniensis Baroccianus 108 et Parisinus graecus 1010, in quo hunc librum sub nomine Gregorii Nazianzeni repperi, ff. 168v-175. hi tres codices librum nostrum sicut φ ad Ammonium scriptum esse affirmant: Ἁρμόνιον primum in Ἀμμόνιον (sic φ et Par), deinde in Ἀμμώνιον (Vat, Bar) corruptum est. Vaticanus librum f. 68r sq. continet. hic in omnibus rebus fere ab Ath Tφ stat. Baroccianus, qui libellum nostrum f. 162v sq. exhibet, et Parisinus ubique cum Vaticano faciunt ita ut appareat eos tres ex eodem codice descriptos esse. nec tamen fons eorum fuit T vel φ vel Ath, sed liber ab his paulo diversus, eorum tamen fonti persimilis. hoc eo maxime probatur, quod nonnullis locis Vat, Par et Bar a Tφ et Ath dissentiunt. at ex eodem eos quo T et φ fonte fluxisse eo demonstratur, quod una cum his verba ab 141, 4 ἢ εἴπερ τὰ ἐντὸς usque ad 141, 19 ταῦτα τοῖς προδεδωκόσιν ἀντιχαρίζεσθαι omi-

serunt. magnam igitur hanc lacunam habuit commune eorum omnium exemplar. T, Vat et Bar initio lacunae in margine habent signum C̄H, quod in communi fonte invenisse videntur. sed 132, 19 ubi Tφ cum ceteris libris classis b (= WMKNOP) συλλέγειν praebent pro ἐγκρατεῖν alterius classis, Vat, Par et Bar συνάγειν legunt ex coniectura, quod eorum fontem ab exemplari codicum Ath Tφ diversum fuisse ostendit. item 133, 14 Ath et φ τι pro τινος habent (τινα M), Vat et Bar non habent. 134, 1 πάντων Ath Tφ pro πάντως, Vat et Bar tamen recte πάντως legunt. nolo augere exemplorum numerum. utrumque et Vat et Bar cum Ath Tφ ex apparatu critico dimisi.

2. DE FAMILIA KNOP

Venio ad alteram classis b stirpem, hoc est illud genus memoriae, ex quo editiones impressae usque ad hunc diem libelli textum hauserunt. haec familia constat ex libris KNOP eorumque cognatis, qui cum WMAth Tφ, ut supra demonstravi, saepe consentiunt; M et KO, qui ad pristinam formam communis 'archetypi' utriusque familiae proxime accedunt, plurima Nysseni opuscula vel eodem ordine disponunt. multis tamen locis libri KNOP a WMAth Tφ ita dissentiunt, ut eos separatam familiam eiusdem classis librorum esse appareat. et cum in libello De instituto Christiano omnis huius classis (b) memoria a WM pendeat, KNOP autem eum libellum non contineant, facile videmus quanto firmiore fundamento in libro De professione Christiana recensendo nobis insistere liceat.

K Codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus antiquior ille quidem est quam A (Marc. gr. 68, de quo cf. supra p. 94), cum saeculo XI scriptus sit, nec tamen aetate solum, sed etiam textus condicione ita ab illo diversus, ut duo codices Veneti dissensionem utriusque classis librorum bene illustrent.

K multos Gregorii libros continet eodemque fere ordine (quamvis paulo differente) atque frater eius Oxoniensis N, quocum maxime congruit, pauciora tamen servavit N. K librum De professione Christiana ff. 141r-145r praebet. usus sum collatione olim a viro docto mihi ignoto pro Wilamowitzio facta, quam inspectis novis phototypiis codicis in usum meum paratis optimam esse cognovi. codex tantum opera Gregorii continet. ex numeris, qui singulis operibus adscripti sunt, patet eum fuisse editionem a viro docto Byzantino factam. eius editionis indolem et naturam non solum ex K, sed etiam ex libro O et Parisinis 585 et 586 nobis perspicere licet, de quibus mox dicturus sum. hi omnes Gregorii opuscula eodem vel persimili ordine collocata servaverunt.

N Ex numero codicum KNOP simillimus est Veneto K codex N, Oxoniensis Cromwell 9, in membrana a Michaele quodam Manichaita saeculo XIII scriptus. quem, quamvis prope ad K accedat, tamen in adnotatione critica retinui, quo clarius ramus uterque familiae KNOP (KN et OP) ipso adspectu mantissae criticae illustraretur. apparet ex locis, quibus KN a ceteris libris huius familiae dissentiunt, sed inter se consentiunt, eos ex eodem fonte provenisse. velim conferas hos locos, quibus KN non solum a codicibus alterius familiae, sed etiam ab O et P dissentiunt, quibuscum una eademque familia coniuncti sunt. 130, 12 ἡμᾶς om KN; 131, 8 σκοπὸν: τρόπον KN; 131, 9 εὕρομεν sscr ω man alt K εὕρωμεν N; 139, 21 τῷ στήθει K^2 (ex τὸ στῆθος corr) N; 140, 1 ἑρπηδόνα: ἁρπεδόνα KN η ex ε corr K^2N^2; 140, 5 προαιρέσεως: αἱρέσεως KN; 140, 10 ἐνθυμήσεως pro ἐνθυμήσεων KN (cum M, contra OP); 140, 18 εἶναι post μηδεμίαν add KN (et M^2). quibus exemplis efficitur K et N angustiore inter se vinculo quam cum ceteris eiusdem familiae membris coniunctos esse. cave tamen credas N ex K descriptum

esse, quod vetant loci quibus N ab eo dissentit, quos ex apparatu critico facile est colligere. eadem est mutua utriusque codicis ratio in reliquis Gregorii libris, quos continent. quare editor Vitae S. Macrinae, cuius memoria abundat huius classis libris, codicem Oxoniensem solum in Vitae parte priore adhibuit, ubi K propter maiorem lacunam, in qua initium Vitae periit, non iam extat. tractatus De professione Christiana extat in N ff. 99-109. contulit H. Brown, collationem examinavit et correxit J. P. Cooke.

O Ab eodem codice deperdito, ex quo fons communis librorum K et N originem duxit, descendit codex antiquissimus, olim Augustanus, iam Monacensis graecus 370 saeculo X binis columnis scriptus, qui et ipse plurima Gregorii opera servavit. is iam ab Hoeschelio et Krabingero in editionibus separatis singulorum Nysseni operum adhibitus est. exhibet librum De professione Christiana ff. 225v-233v. contulit eum diligentissime Paulus Troll anno 1911, dum Monaci moratur, qui collationem suam olim mihi, ut ea uterer, tradidit. ipse nuper denuo contuli codicis imaginem lucis ope confectam. textus codicis O ad editionem Frontonis Ducaei a Migneo rursus impressam prope accedit. nonnullis locis a recentiore manu correctus est vel scholia in margine adiecta sunt, quod tamen in nostro libello vix factum est (uno loco manus recentior in margine ἀπαθοῦς pro ἀγαθοῦ, quod est in textu, adnotavit). insignis est O pulchritudine scripturae et prisca scribendi ratione velut καταρετήν, ἐξαυτῆς, οὐκέξω, καταμέρος, καταπρόσωπον, ἄλλότι, ἐνοῖς aliisque id genus. errores satis multos cum P vel cum KN et P contra classem primam (a) communes habet, ita ut OP propriam familiam alterius classis (b) constituere in propatulo sit. saepe fit ut O naturam et indolem communis illius originis integriorem servarit quam KN, sed est ubi difficile sit ad discernendum, utrum

K vel O commune eorum exemplar accuratius expresserit.

rdine um in et O

Idem de ordine valet, quo opera Gregorii in utroque codice se excipiunt. et quoniam ad hanc quaestionem pervenimus, volo quam brevissime id fieri potest de ea re disserere. nam angusta librorum K(N) et O(P) cognatio non solum e textu, quem praebent, sed etiam ex operum, quae continent, ordine et dispositione elucet. sed de P paulo postea dicendum est, cum is pristinum librorum ordinem delectu ex eis facto haud mediocriter immutaverit. etiam N quaedam mutavit, ut ex K eius fratre videmus. itaque hoc loco solum de pristino ordine operum, qualis in K et O servatur, paucis disputabo. hi duo libri magnum numerum opusculorum Gregorii Nysseni eodem ordine collocatum exhibent, ita tamen ut recentior eorum K ex O descriptus esse nequeat. quod apparet non solum ex condicione textus, quem K praebet, sed etiam ex aliis rebus: nam in fine operum Nysseni, quae cum O communia habet, i.e. post libros De beatitudinibus et De oratione dominica, K alia quaedam eiusdem auctoris opera addit, quae neque O neque codices recentiores eundem ordinem sequentes (Par. 585 et 586 et Matrit. 4864) hoc loco servarunt; praeterea in numerandis operibus K ab O uno numero differt. nam Vitam Gregorii Thaumaturgi, quam O post Expositionem in VI psalmum collocat, K post librum Ad Ablabium transposuit. quo factum est ut liber De professione Christiana in O λόγος $\overline{\varkappa\alpha}$ sit, in K autem λόγος $\overline{\varkappa\beta}$ audiat. uterque tamen codex ad eundem fontem redit, quem O accuratius quam K et in hac re et in numero operum, quae continet, expressit. itaque libri, qui in O finem faciunt, etiam in recentiore codice Par. gr. 585 eodem loco positi sunt, quamquam nescio an ex O ipso descriptus sit. (etiam codex Monac. gr. 107 eundem sequitur ordinem, quem O praebet,

sed is, ut infra ostendam, ex O descriptus est.) ipse quoque codex Ambrosianus C 135 inf. (M), quem supra alterius familiae classis b ducem esse demonstravi, eodem ordine quamvis mutato utitur, ita ut hunc ordinem ad communem fontem classis b redire appareat. etiam codex Par. gr. 586, qui Parisino 585 similis est, mutatis quibusdam rebus eum ordinem sequitur et ab eodem fonte derivandus est, ut infra ostendam. hic 'archetypus' non ita multo ante O scriptus est, qui saeculo X ortus esse videtur. archetypum igitur saeculo IX scriptum esse probabile est eumque recensionem operum Gregorii a viro docto Byzantino factam fuisse pro certo habeo. codex Monacensis 370 (O) huius διορθώσεως testis est integerrimus.

Mon. 107 Priusquam ad reliquos codices recentiores accedamus, qui ad eandem familiam pertinent et ex eodem fonte fluxerunt, breviter dicendum est de codice Monacensi gr. 107, quem codici O maxime propinquum esse vel primo obtutu videas. hic est codex chartaceus saeculo XVI exaratus, qui libellum Ad Harmonium ff. 169v-172v exhibet. contulit meum in usum Franciscus Egermann sicut alios quosdam libros Monacenses, quos omnes ipse inspexit. perpaucis locis hic codex a textu vulgato discrepat; quindecim fere locis ν paragogicum vel ς finale in οὕτως addit, quibus locis semper cum codice Monacensi O congruit. cum eo etiam reliquas quas habet varias lectiones communicat. uno loco 137, 18 ubi O unus μεμορφωμένος ex μεμορφούμενος (sic) ab alia manu correctum habet, Mon. 107 recte μεταμορφούμενος restituit, quae coniectura facilis erat. nonnullae eius discrepantiae a textu vulgato vel ex O vel ex alio libro familiae KNOP provenisse possunt, sed re vera eum ex O descriptum esse praeter orthographiae minutias, quas supra commemoravi, firmus operum Gregorii in eo ordo testatur. nam codex Mon. 107 post tria opuscula Hadriani cuiusdam mo-

nachi et Hieronymi, theologi graeci (ff. 1r-20v), quae initio addidit, longam operum Nysseni seriem praebet, quam cum delectu et ordine librorum in O servato congruere cognovi. huius collectionis finem faciunt iidem duo libri Gregorii Nysseni, qui in fine codicis O extant: libros De beatitudinibus dico et De oratione dominica. quibus adiecit scriba codicis Mon. 107 ff. 297-365 opera quaedam aliorum auctorum aliunde sumpta, quae olim ad praecedentem Gregorii operum delectum non pertinebant: commentarium in Jeremiam, quem Johanni Chrysostomo attribuit (f. 297 sq.), et expositionem in Cantica canticorum sub nomine Pselli (f. 341 sq.), necnon eiusdem aenigmata quaedam, quae iam huius appendicis finem faciunt (f. 365), quibus subtractis et initio codicis (ff. 1-20) remoto ecce relinquitur apographon codicis O plenum atque integrum, quod illo tempore ex eo descriptum est, cum hic codex antiquissimus in bibliotheca Augustae Vindelicorum servabatur. itaque Monacensem 107, cum eius ad artem criticam exercendam nullus sit usus, ex apparatu critico omnino dimisi. utilis tamen erit futuro editori Gregorii in eis operibus, quae in O iam mutila sunt, velut liber In Sanctum Stephanum protomartyrem. errat enim catalogus Hardtii, cum hunc in O inesse dicit, laudationis vero Basilii fratris omnino nullam mentionem facit. re vera codex Mon. O non plus unum folium libri In Sanctum Stephanum servavit, quem laudatio Basilii fratris integra sequitur.

Par. 585 Iam antea codicum recentiorum Parisini gr. 585 et 586 bibliothecae nationalis mentionem feci, quare nunc breviter de eis agendum est. uterque chartaceus est saeculo XVI scriptus et pars quidem codicis 585 a Zacharia quodam sacerdote nitide exarata est. ipse codicis imagines phototypicas contuli. ipsum codicem Parisiis examinavi. ornamenta more antiquioris aevi habet, quare eum ex exemplari vetusto descriptum

esse suspiceris. continet librum Ad Harmonium ff. 226-230. praecedit eum liber Ad Simplicium de fide, sequitur homilia In illud Tunc et ipse filius subicietur, qua in re Par similis est libris K et O, qui hos tres libellos eodem modo collocant. sed non solum hoc Par cum eis commune habet, immo totus librorum Gregorii ordo, quem exhibent, idem est. verum Par multo magis cum O quam cum K consentit; nam, ut ante diximus, K vitam Gregorii Thaumaturgi alio loco habet quam O, qui eam ante libros De beatitudinibus et De oratione dominica collocat, Par autem hoc cum O commune habet. in Par et in O finem faciunt totius collectionis operum Gregorii libri De beatitudinibus et De oratione dominica, K vero alia quaedam Nysseni scripta post haec addidit, ut supra ostendi. textus ipse Parisinum ad familiam KNOP pertinere confirmat et nonnullae eius lectiones in his omnibus vel compluribus eorum inveniuntur. sed aliae codicis O propriae sunt, ita ut Parisinum ex eo haustum esse conicias.

Par. 586 Cognatus est ei Parisinus 586, id quod et textu ipso et delectu Gregorii operum, quae continet, eorumque ordine ostenditur. examinavi eum Parisiis aestate a. 1950, sed etiam phototypiis usus sum. hic codex saeculi XVI properante calamo a viro docto scriptus est, qui bene cognoverat praeter textum sui exemplaris, quod ad familiam KNOP pertinet, aliam extare recensionem, quae eadem est atque nostra classis a. huius ille lectiones varias nescio unde petitas in margine adposito signo γρ per totum librum adnotavit. idem lineis angulari forma hic illic ductis textum in paragraphos divisit, ac si editionem paraturus fuerit. at certe editor primus postea nec paragraphis nec variis lectionibus huius codicis usus est, quamquam Parisiis degebat, et nescio an eum non norit. notae marginales fere cum textu codicis Marciani A

congruunt, sed dubium est ipsumne inspexerit scriba an varias lectiones ex vetustiore libro, qui talem eruditionem in margine exhibebat, exscripserit, id quod in codice Leidensi Gronov. 12 evenit (cf. huius praefationis p. 97). sed facile fieri poterat, ut homo graecus codicem in concilio Tridentino, quo codices multi Venetiis afferebantur, describere iuberetur, sicut in usum patrum Tridentinorum nonnullos codices Bavaricos et Hispanicos ex Venetis descriptos esse scimus (cf. supra p. 18 et praef. editionis meae librorum Contra Eunomium, vol. II, p. L).

Ordo operum Nysseni in Par. 586 idem est qui in Par. 585 et in K et O inde a secundo totius collectionis tractatu, qui est De Christi nativitate, usque ad finem, quem locum in Par. 586 sicut in O et Par. 585 liber De oratione dominica obtinet. sed Par. 586 initio nonnulla mutavit: omisit librum De divinitate Filii et Spiritus Sancti (= λόγος ᾱ) et praemisit testimonia Adversus Iudaeos et librum In Hexaëmeron, qui in reliquis desunt; sequitur oratio In illud Quatenus uni ex his fecistis et (interposito alio libro) oratio De mortuis, qui in fide obdormuerunt; qui duo in K, O, et Par. 585 post tractatum De Christi baptismate collocantur. liber interpositus est De infantibus morte praematura abreptis, qui in K, O, et Par. 585 multo infra sequitur ibique in Par. 586 mire iteratur. suspicor scribam et hunc librum et reliquos initio ab eo adiectos ex alio fonte sumpsisse, ex quo addidit etiam Dialogum de anima et resurrectione cum Macrina sorore. cetera omnia cum collectione operum Nysseni, quam ex K, O, et Par. 585 novimus, plane congruunt. utrumque Parisinum ex apparatu critico dimisi, cum nil novi afferant, quod non ex KNOP iam norimus. Par. 586 cum codice O Monacensi maxime cognatus et aut ex O aut ex libro ei persimili descriptus est. perpaucae sunt eius ab O discrepantiae, quae facile

scribae errores esse possunt, et mirum est, quod 137,20 verba θηρία γὰρ . . . ἐμμορφούμενα sicut O parentheseos signis includit, quod in aliis libris non repperi. 135,15 post ὑψηλῶν ὀνομάτων addit καὶ νοημάτων, quod in nullo alio codice legimus et in O quoque deest. sed frequens apud Gregorium est horum verborum copulatio et assiduus eius lector facile καὶ νοημάτων ex suo ingenio adicere poterat. 137, 18 unus ex omnibus codicibus μεμορφωμένος legit O, at Par cum ceteris recte μεταμορφούμενος praebet. sed μεμορφωμένος, quod iam in O legitur, ex μεμορφούμενος correctum est, quod quilibet in μεταμορφούμενος emendare poterat. atque id ipsum in apographo codicis O, Mon. 107, evenisse supra p. 116 ostendi.

Matr. 4864 Hic nominari debet etiam codex Matritensis chartaceus Bibl. nac. 4864 (olim Archivio historico nac. 163, 6), qui ab eadem familia ortus est. est chartaceus saeculi XVI, qui nescio an circa tempus concilii Tridentini pro episcopo quodam Hispano scriptus et ab eo domum reportatus sit. nam omnino eadem Gregorii opera continet, quae in antiquissimo codice Monacensi O extant, eodemque ordine collocata. liber Ad Harmonium (ff. 234v-239v) in margine λόγος $\overline{\kappa\alpha}$ numeratur sicut in O et Par. 585. Gregorii opuscula, quae K in fine addit eis quae in O et duobus Parisinis extant, Matritensis non habet. etiam in hac igitur re Monacensi est similior. textus libri De professione Christiana propinquior est codici O quam K, sed scriba admodum neglegenter rem egit et proprios addidit errores.

P Ab exemplari librorum KNO etiam P ortus est, qui iam in censum venire debet, cum sit unus ex libris antiquioribus melioris notae. fuit olim Pii II n. 4, quo sub numero etiamnunc in bibliotheca Vaticana extat. tractatum De professione Christiana una cum multis aliis eiusdem auctoris opusculis con-

tinet (ff. 68v-74r). phototypiis usus sum optimis, quas primum contulit H. Brown, post eam J. P. Cooke, qui haud pauca correxit. sed etiam alia collatione uti mihi licuit a G. Pasquali multis ante annis facta. ipse quoque integrum contuli codicem, ut cum O compararem. est autem liber nitidissime scriptus binis sicut Monacensis O columnis. plurima, in quibus P a classis primae textu secedit, cum O communia habet, et velut O plerumque cum textu editionis Parisinae (= ed. Mignei) congruit. modus scribendi priscus quo utitur idem est quem in O descripsi sicut καταρετὴν, διακολούθου, ἄλλότι, ita ut ambos ad unum fontem redire statim appareat; nam cum O et P in gravioribus raro dissentiant, communis eorum origo ex rebus maxime orthographicis aliisque eius modi minutiis cognoscitur. delectus Gregorii librorum, quem P continet, pauciora quam O complectitur opera, sed cum ipsa opuscula eadem sint, quae in O extant, codicem P ex fonte pleniore, qui O similis erat, sua hausisse apparet, cuius rationem textum binis columnis scribendi et singulos λόγους numerandi P imitatur. dubites primo obtutu an P ex O descriptus sit, sed hoc factum esse non potest propter parvum quendam numerum lectionum quibus P ab O differt. 130, 23 λάβοιμεν O λάβωμεν P; 132,10 αὐτῷ post ἐπιβοώντων γὰρ om O habet P; 133, 6 ἀπελεχθήσονται O ἀπελεγχθήσονται P; 135, 22 τὸ ὄνομά τις . . . ὑποδύοιτο O τι ὄνομα . . . ὑποδύοιτό τις P; 137, 4 τούτω O τοῦτο P; 137, 18 μεμορφωμένος O (ω ex ου corr) μεταμορφούμενος P; 139, 6 τῷ λογισμῷ καταδυεὶς O καταδυεὶς τῷ λογισμῷ P; 139, 10 σὺ εἶ ἐκεῖ O σὺ ἐκεῖ εἶ P cum SMQ, 18 τῇ ante ὑλωδεστέρα om O. nam etiamsi nonnulla ex his neglegentiae scribae vel coniecturae eius tribuere possis, sunt tamen quae P archetypum codicis O vel aliud eius apographum magis quam O ipsum sequi ostendant. discrepantiam lectionum codicis P in apparatu notavi.

Vat. 445 Ex codice P descriptus est codex Vaticanus gr. 445 chartaceus saeculi XVI, qui Gregorii Nysseni varia continet opera. liber Ad Harmonium ff. 42v-45 extat, quem ipse contuli. repperi eum in omnibus codicem P sequi, quod idem in libro De virginitate evenit, quare totum codicem cum toto P comparare haud inutile mihi visum est. et illico apparebat utrumque eadem Nysseni opuscula complecti. haec in initio et fine codicis Vaticani 445 eodem ordine quo in P disposita sunt, in medio codice librorum ordo variat. sed bene accidit quod codici Vaticano 445 index librorum, quos continet, praefixus est (inde a λόγος α′ usque ad λόγος λα′). indicis enim numeri ab ordine, quo iam Gregorii opuscula in hoc codice se excipiunt, discrepant, at plane correspondent ordini librorum in P servato. quo confirmatur Vaticanum 445 ex P esse descriptum et initio et fine ordinem in P inventum retinuisse, in medio autem codice nescio quam ob causam mutasse, nisi id in conglutinando codice casu accidit. Vaticanus igitur ex apparatu critico dimitti potest.

Ambr. Q 14 sup Alius codex ab eadem stirpe oriundus est Ambrosianus Q 14 sup. chartaceus saeculo XV exeunte Naupliae a Michaele Suliardo scriptus, ut in subscriptione dicit. continet Gregorii Nysseni opera varia a f. 97v usque ad f. 478. finem facit f. 478 sq. commemoratio e synaxario adiecta et vita Petri episcopi Naupliae. librum Ad Harmonium exhibet ff. 237v-243v, quem ipse contuli. quem cum plane consentire cum P viderem, utrumque de integro comparavi, et re vera Ambrosianus ex P ad verbum descriptus est. id etiam in reliquis Gregorii operibus, quae codex continet, ita se habere examinatis compluribus eorum pro certo affirmari potest. confirmavit mihi J. P. Cavarnos, qui librum De virginitate in Ambrosiano contulit eumque ex P desumptum esse cognovit.

equidem totum codicem ex P fluxisse intellexi simul atque ordinem librorum in eo examinavi. est enim idem qui in P et congruit cum indice operum codici Vat. 445 praefixo, quem et ipsum modo ostendi ex P ortum esse (p. 122). neque hic ordo in Ambrosiano turbatus est, ut in Vat. 445 factum est, sed plane cum P consentit. unus Gregorii liber in Ambrosiani initio additus est De hominis opificio (f. 97v), quem unde scriba sumpserit, nescio. hoc unum pro certo dici potest eum non sicut reliquos ex P provenisse, cum opera Nysseni in P numeris insignita sint et a libro De beatitudinibus incipiant, qui λόγος α′ appellatur. liber De hominis opificio igitur non ex integriore statu codicis P sumptus esse potest, sed ex alio fonte adiectus est. in apparatu critico hunc codicem non adhibui.

Vat. 450 Ad eandem familiam atque KNOP pertinet codex Vaticanus graecus 450 membranaceus augustae et ipse vetustatis, cum saeculo decimo vel undecimo eum assignent artis calligraphicae antiquae periti. „constat duabus partibus in unum conflatis: partem priorem (ff. 4-34v) efficiunt fasciculi quattuor quaterniones (excepto primo septem foliorum), partem alteram (ff. 35-406v) fasciculi quaterniones 47 ..." (cf. Codices Vaticani graeci tomus II p. 203). pars prior (ff. 4-34v) opera quaedam Gregorii Nysseni complectitur. inter haec tertium locum obtinet liber Ad Harmonium, qui ff. 28-34 extat. sequuntur in altera codicis parte opera Joannis Chrysostomi; haec olim ad alium codicem pertinebant, qui praeter ea ff. 381-405 nonnulla Nysseni opuscula exhibebat. apparet etiam folia triginta partis prioris (ff. 4-34v) fragmentum esse alterius codicis, qui olim plura Gregorii opera continebat. is similis fuisse videtur codicibus O et P, ad quorum textum prope accedit. tractatum De professione Christiana ante hos triginta annos Georgius Pasquali dili-

gentissime contulit, qui ut fructu sui laboris uterer benigne mihi permisit. praeterea usus sum phototypia, quam praefectus bibliothecae Vaticanae mihi subministravit. hic codex maxime cum eo cognatus est ex quo textus vulgatus huius libelli fluxit (= O, cf. p. 126). in apparatum eum quamvis antiquum non admisi, quia haec recensio iam libris eiusdem vel similis aetatis satis repraesentari videbatur.

E codicibus recentioribus, qui adhuc superstites sunt, ad textum vulgatum proxime accedit codex Urbinas gr. 9 chartaceus saeculi XVII. eadem ratio intercedit inter Urbinatem gr. 11 et textum editionum impressarum in libris contra Eunomium. quamobrem iam in praefatione editionis meae librorum contra Eunomium (vol. II p. lviii) de codicibus Urbinatibus fusius disputavi. uterque codex pars est editionis manu scriptae omnium Nysseni operum, quae codicibus Urbinatibus gr. 9, 10, 11, 12, 13 continetur. qui omnes ab una manu scripti sunt iussu Federici, ducis de Montefeltro; nam cuncta Gregorii aliorumque patrum opera in sua bibliotheca possidere volebat. scribam, qui quinque haec volumina exaravit et interdum rem satis neglegenter egit, Josephum quendam Cretensem fuisse Stornaiolo in catalogo codicum Urbinatium p. 19 cognovit. codex Urbinas 14 ad hanc editionem non pertinet, etsi Gregorium Nyssenum continet. nam ab alia manu XV saeculo scriptus est et ex parte eadem Gregorii opera habet, quae in maiore illa serie extant. tractatus Ad Harmonium in Urb. 9 ff. 185v-191r extat post librum Ad Theophilum episcopum Alexandriae contra Apollinarem, ubi tamen Stornaiolo in catalogo p. 17 eum omisit. ordo librorum in collectione codicum Urbinatium non congruit cum ullo alio codice, sed hoc minime mirum est, cum ex compluribus libris manu scriptis haustus sit; nam hoc unum scriba sibi proposuerat, ut omnia opera Gregorii, quae

cognita habebat, in unum corpus colligeret. quare nonnulla opuscula Gregorii eodem ordine disposita reperimus, quo in O, Par. 585, et K occurrunt, sunt tamen disiecta membra vetustioris illius ordinis, quibus alia admixta sunt nescio unde sumpta. nec multum interest scire quomodo haec recentissima collectio coaluerit, quae ab editione impressa illius aetatis non ratione ac via, sed eo tantum differt, quod manu scripta, non typis expressa est.

DE TEXTU VULGATO ET DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Editio princeps, si hoc nomine digna est, libelli De professione Christiana non fuit prima illa editio omnium quae usque ad id tempus innotuerant Nysseni operum, Parisinam dico anno 1615 sumptibus Claudii Morelli emissam et anno 1638 multis novis operibus additis iteratam. nam etsi hunc quoque libellum continebat (ed. 1638, vol. III p. 167-175), textus tamen graecus, quem editio Parisina exhibet, e priore editiuncula separata huius opusculi derivatus erat. iam pridem versio latina Francisco Zino interprete Venetiis anno 1570 prelo data erat, quam secunda translatio latina apud Lorium de Loriis impressa anno 1580 secuta est. denique ipse textus graecus a Davide Hoeschelio Augustano apud Franciscum Raphelengium Lugduni Batavorum anno 1593 editus est pusillo volumine, quod quinque Nysseni opera graece continebat (de exemplari huius editionis iam rarissimae, quod mihi inspicere licuit, cf. p. 103). inter ea tractatus Ad Harmonium de professione Christiana primum locum tenebat, quem liber De perfectione sequebatur (cf. praef. eius operis p. 151).

Editor non multum de subsidiis, quibus usus erat, nobis tradit, sed ea quae dicit ad fontes eius indagandos sufficiunt. nam mentionem facit duorum codicum,

quibus contentus fuit in libro Περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ edendo (sic enim librum Περὶ τοῦ τῶν Χριστιανῶν ὀνόματος ἤτοι ἐπαγγέλματος appellat): alter recentior erat, quem etiam in notis ad finem editionis relegatis p. 155 commemorat, alter vetustior, quem ad illum corrigendum adhibuit. et recentiorem quidem codicem, quem Hoeschelius in notis litteris C. R. designavit, Augustanum 241 (saeculi XVI) fuisse vel ex ipsa corrupta tituli forma (cf. supra) apparet, nam hanc praeter Matritensem 3179 in solo codice Augustano 241 inveni, quorum uterque eosdem tres Gregorii libros continet et ex eodem fonte ab eadem manu descriptus est. illud quoque, quod Gregorium in libro recentiore ἀρχιεπίσκοπον (pro ἐπίσκοπον) appellari p. 155 affirmat Hoeschelius, in codicem Augustanum 241 unice quadrat. iam antea, cum mihi de hoc codice dicendum esset, eum in margine varias lectiones exhibere statui ab altera manu additas, quas ipse qui eas scripsit 'ex cod. Aug.' se hausisse ad primam earum adnotat, easque cum codice antiquissimo Monacensi 370 congruere supra demonstravi, qui Hoeschelii aetate Augustae Vindelicorum erat, postea Monacum transvectus est. habemus iam 'codicem veterem', cuius ipse editor mentionem facit, et facile videmus Hoeschelium codice Aug. 241 pro textu manuscripto editiunculae suae usum esse, ita tamen ut lectiones meliores, quas ex vetere codice in textum accipere volebat, in margine recentioris libri notaret. quare non est mirandum, quod in editione Lugdunensi hae lectiones a margine in textum receptae, lectiones Augustani 241 autem, ubi differebant, in marginem relegatae sunt. in eo quod notas minutis litteris impressas in margine habet, editio prima codicis Augustani exemplum fideliter sequitur.

Habemus igitur hanc textus vulgati huius libelli genealogiam:

cod. Augustanus 241
e Monac. 370 correctus
|
editio Lugdunensis
anni 1593 ab Hoeschelio curata
|
editio Parisina
Claudii Morelli anni 1615
|
editio Parisina altera
Aegidii Morelli anni 1638
|
editio Mignei in Patro-
logia Graeca quae ex
Parisina altera expressa est

CONSPECTUS SIGLORUM

(De professione Christiana)

A codex Venetus Marcianus gr. 68 membranaceus saec. XII

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII

E codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII

Q codex Taurinensis C. I. 11 chartaceus saec. XIV

M codex Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XI

W codex Vindobonensis theol. gr. 42 membranaceus saec. XII

K codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI

N codex Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII

O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X

P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI

v textus vulgatus editionis Parisinae anni 1638 et Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΠΡΟΣ ΑΡΜΟΝΙΟΝ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΙ ΤΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

37 M. Ὅπερ ποιοῦσι πρὸς τοὺς κρατοῦντας οἱ τοῖς ἡμερινοῖς ὑποκείμενοι φόροις, εἰ πλειόνων ἡμερῶν ἐλλειφθείη τὸ χρέος, ἀθρόως τῶν κατὰ μέρος ὀφλημάτων ἀποτιννύντες ἐν κεφαλαίῳ τὸ ὄφλημα, εἴ τινος ἐπιτύχοιεν εὐπορίας, τοῦτο ποιήσω καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς σεμνότητός σου. χρεωστῶν γάρ σοι τὸ συνεχῶς ἐπιστέλλειν (διότι τοῖς Χριστιανοῖς ἡ ἐπαγγελία χρέος ἐστί), τὴν ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ τῶν γραμμάτων ἔλλειψιν, ἣν ἀκουσίως πεποίημαι, νῦν ἀναπληρῶσαι βούλομαι, τοσοῦτον ἐκτείνας τῆς ἐπιστολῆς τὸ μέτρον, ὥστε πρὸς τὰ συνήθη μέτρα τῶν γραμμάτων διαιρουμένην ἀντὶ πολλῶν νομισθῆναι. ὡς δ' ἂν μὴ μάτην ἀδολεσχοίην τῷ μήκει τοῦ γράμματος, καλῶς ἔχειν ἡγοῦμαι διὰ τῆς ἐπιστολιμαίου ταύτης φωνῆς τὴν κατὰ πρόσωπον ἡμῶν συνουσίαν μιμήσασθαι. μέμνησαι γὰρ πάντως, ὅτι τῶν πρὸς ἀλλήλους πάντοτε ἡμῖν λόγων αἱ ἀφορμαὶ μελέται πρὸς ἀρετὴν καὶ γυμνάσιον πρὸς θεοσέ-

ASEQWKNOP Tit τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἁρμόνιον περὶ τοῦ τί τὸ (om W) τῶν (om AEKNOP) χριστιανῶν ὄνομα ἢ (ἢ τὸ A ἤτοι E) ἐπάγγελμα AEWKNOP τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἁρμόνιον περὶ τοῦ τί τὸ τοῦ χριστιανοῦ ἐπάγγελμα Q ὀλυμπίῳ ἀσκήτῃ περὶ τοῦ τί τοῦ χριστιανοῦ τὸ ἐπάγγελμα S, sed hunc libellum cum simili tractatu De perfecta Christiani forma confundit titulus et initium desunt in M in marg λό $\overline{κβ}$ K $\overline{κα}$ O duo tituli ex libro ipso hausti, ubi vel ὄνομα vel ἐπάγγελμα invenias, deinde conflati sunt (cf. p. 130, 20) 1 ἡμερησίοις Q 3 ἀθρόως om AS 5 τούτῳ A ποιῶ ASEQ 9 ἀποπληρῶσαι ASQv (cf libri finem) 10 καὶ post ὥστε add WKNOPv, om ASEQ 11 συγκρινομένην S 12 ἀδολεσχεῖν δοκοίην Q 14 ἡμῶν om Q 15 πάντοτε ἡμῖν τῶν πρ. ἀλλ. Q τῶν om S τῶν ante λόγων add AS 16 μελετὰν A γυμνάσιον EQ: γυμνασίαν AWK (ι eras) NO (-ίαι O²) γυμνασίαι SP

240 M. βειαν ἦσαν, σοῦ μὲν ἐπιστατικῶς ἀεὶ τοῖς λεγομένοις ἀνθυποφέροντος καὶ οὐδὲν ἀνεξετάστως παραδεχομένου τῶν λεγομένων, ἡμῶν δὲ διὰ τὸ προήκειν τῷ χρόνῳ τὰ ἑκάστοτε παρὰ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας ἐπιζητούμενα διαλυόντων. εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατὸν καὶ νῦν γίνεσθαι οὕτως, ὥστε παρὰ τῆς σῆς συνέσεως δίδοσθαι τῷ λόγῳ τὴν ἀφορμήν, τῷ παντὶ κρεῖττον ἂν ἦν τὸ τοιοῦτον· διχόθεν γὰρ ἂν ὑπῆρχεν ἀμφοτέροις τὸ κέρδος ἔκ τε τοῦ προσορᾶν ἀλλήλους (οὗ τί γλύκιον τῶν κατὰ τὸν βίον ἐμοί;) καὶ ἐκ τοῦ παρὰ τῆς σῆς φρονήσεως πλήκτρου δίκην τὴν γηραιὰν ἡμῶν ἀνακινεῖσθαι κιθάραν. ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ βίου ἀνάγκη διεστάναι ἡμᾶς παρασκευάζει τῷ σώματι, κἂν ἀεὶ τὰς ψυχὰς συναπτώμεθα, ἀναγκαῖον ἂν εἴη καὶ τὸ σὸν πρόσωπον ὑποδύεσθαι, εἴ πού τις ἀντίρρησις πρὸς τὸν λόγον κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡμῖν ἀναφανείη. καλῶς δ' ἂν ἔχοι πρῶτον ὑπόθεσίν τινα τῶν ψυχωφελῶν προθεῖναι τῷ τῶν γραμμάτων σκοπῷ, εἶθ' οὕτω πρὸς τὸ προκείμενον ἀσχοληθῆναι τῷ λόγῳ. οὐκοῦν ὡς ἐν προβλήματι ζητείσθω παρ' ἡμῶν

Τί τοῦ Χριστιανοῦ τὸ ἐπάγγελμα;

τάχα γὰρ οὐκ ἔξω τοῦ λυσιτελοῦντος ἡ περὶ τούτου σκέψις γενήσεται. εἰ γὰρ ἀκριβῶς εὑρεθείη τὸ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου δηλούμενον, πολλὴν ἂν λάβοιμεν πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον συνεργίαν, ἀληθῶς ὅπερ ὀνομαζόμεθα

22 cf. De perf. p. 174, 15

ASEQ(M)WKNOP 1 ἀεὶ ἐπιστατικῶς P τι post ἀεί add Q 5 ἦν om S 6 τῶ add ASEQ, om cet v 7 ἢ A τοιοῦτο καὶ διχόθεν AS (γὰρ om) litt διχο a folio recto ad versum transiens om A 8 ἂν om Q 11 γεραιὰν W δὲ om A 12 ἡμᾶς om KN τὰ σώματα W 13 ἀεὶ AS: εἰ WKNOP, om EQ ταῖς ψυχαῖς S συναπτόμεθα Q 16 πρῶτον om v τῶν ψυχωφελῶν om AS προθεῖναι om A θέσθαι S 17 ὁ ante τῷ add A οὗτος A 23 λάβωμεν MP (hinc codice M utor pro W cf. p. 108), 24 τὴν ante συνεργίαν add cod Λ, an ex coniectura propter numerum clausulae?

τοῦτο καὶ εἶναι διὰ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας σπουδάζοντες. ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἰατρὸς ἢ ῥήτωρ ἢ γεωμέτρης καλεῖσθαι ποθήσειεν, οὐκ ἂν δέξαιτο τῇ ἀπαιδευσίᾳ τὴν ἐπωνυμίαν ἐλέγχεσθαι, μὴ εὑρισκόμενος ἐπὶ τῆς πείρας ὃ ὀνομάζεται, ἀλλ' ὁ κατὰ ἀλήθειάν τι τούτων προσαγορεύεσθαι θέλων, ὡς ἂν μὴ ψευδώνυμος ἡ κλῆσις ἐλέγχοιτο, αὐτῷ τῷ ἐπιτηδεύματι τὴν προσηγορίαν πιστώσεται· τὸν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἴπερ τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τοῦ Χριστιανοῦ ἐπαγγέλματος ἐξετάζοντες εὕροιμεν, οὐκ ἂν ἑλοίμεθα μὴ εἶναι τοῦτο, ὅπερ τὸ ὄνομα ὑπὲρ ἡμῶν ἐπαγγέλλεται, ὡς ἂν μὴ τὸ περὶ τοῦ πιθήκου διήγημα τὸ παρὰ τοῖς ἔξω περιφερόμενον καὶ ἡμῖν ἐφαρμόσειε. φασὶ γάρ τινα τῶν

11 Lucian. Pisc. 36 λέγεται δὲ καὶ βασιλεύς τις Αἰγύπτιος (quem fuisse unum ex Ptolemaeis dicit Ael. Nat. an. VI, 10, Cleopatram Lucianus Apol. de mercede conductis 5) πιθήκους ποτὲ πυρριχίζειν διδάξαι καὶ τὰ θηρία—μιμηλότατα δέ ἐστι τῶν ἀνθρωπίνων—ἐκμαθεῖν τάχιστα καὶ ὀρχεῖσθαι ἁλουργίδας ἀμπεχόμενα καὶ προσωπεῖα περικείμενα, καὶ μέχρι γε πολλοῦ εὐδοκιμεῖν τὴν θέαν, ἄχρι δή τις θεατὴς ἀστεῖος κάρυα ὑπὸ κόλπον ἔχων ἀφῆκεν ἐς τὸ μέσον· οἱ δὲ πίθηκοι ἰδόντες καὶ ἐκλαθόμενοι τῆς ὀρχήσεως, τοῦθ' ὅπερ ἦσαν, πίθηκοι ἐγένοντο ἀντὶ πυρριχιστῶν καὶ ξυνέτριβον τὰ προσωπεῖα καὶ τὴν ἐσθῆτα κατερρήγνυον καὶ ἐμάχοντο περὶ τῆς ὀπώρας πρὸς ἀλλήλους, τὸ δὲ σύνταγμα τῆς πυρρίχης διελέλυτο καὶ κατεγελᾶτο ὑπὸ τοῦ θεάτρου. τοιαῦτα καὶ οὗτοι ποιοῦσι (scil ei philosophi, qui verbis sunt gravissimi, sed vita et moribus viles atque contemnendi). apparet Gregorium hanc historiolam ex Luciano, lectissimo tunc auctore, petitam in suum usum convertisse, cum philosophorum loco illos Christianos, qui nomine tantum Christi sunt imitatores, introduceret, et hoc eo facilius fieri poterat, cum Christianorum vita et mores persaepe ab ipso Gregorio ὁ φιλόσοφος βίος appellentur. sic Cynicorum in philosophos invectiva in Christianas litteras translata novo consilio usurpata est

ASEQMKNOP 4 ἐλέγχεται γὰρ μὴ et dist post ἐπωνυμίαν EQ κατονομάζεσθαι S 5 ἕν ante τι add Q 7 πιστώσεται ASEQ: πιστώσηται cet v 8 σκοπὸν: τρόπον KN χριστιανικοῦ N corr N² 9 εὕροιμεν Q: εὕρομεν (sscr ω man alt) K εὕρωμεν EN εὕρομεν cet v 11 τὸ post διηγ. om AS παρὰ τοῖς ex παρ' αὐτοῖς corr M²

θαυματοποιῶν ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου πόλεως ἀσκήσαντα πίθηκον διά τινος εὐστροφίας ὀρχηστικῶς σχηματίζεσθαι, περιθεῖναι δὲ αὐτῷ πρόσωπόν τε ὀρχηστικὸν καὶ ἐσθῆτα τῷ ἐπιτηδεύματι πρόσφορον καὶ χορὸν αὐτῷ περιστήσαντα ἐνευδοκιμεῖν τῷ πιθήκῳ πρὸς τὸν τοῦ μέλους ῥυθμὸν ἑαυτὸν ἐκλυγίζοντι καὶ διὰ πάντων ἐπικρυπτομένῳ τὴν φύσιν, οἷς ἐποίει τε καὶ ἐφαίνετο. κατεχομένου δὲ τοῦ θεάτρου πρὸς τὸ καινοπρεπὲς τοῦ θεάματος παρόντα τινὰ τῶν ἀστειοτέρων παιδιᾷ τινι δεῖξαι τοῖς προσκεχηνόσι τῷ θεάματι πίθηκον ὄντα τὸν πίθηκον. ἐπιβοώντων γὰρ πάντων καὶ ἐπικροτούντων ταῖς τοῦ πιθήκου περιστροφαῖς εὐρύθμως πρὸς τὴν ᾠδὴν καὶ τὸ μέλος συγκινουμένου, ῥίψαι φασὶν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας τῶν τραγημάτων ἐκεῖνα ὅσα τὴν λιχνείαν τῶν τοιούτων θηρίων ἐφέλκεται· τὸν δὲ μηδὲν μελλήσαντα, ἐπειδὴ διασπαρέντα εἶδε πρὸ τοῦ χοροῦ τὰ ἀμύγδαλα, ἐκλαθόμενον τῆς τε
241 M. ὀρχήσεως καὶ τῶν κρότων καὶ τῶν τῆς ἐσθῆτος καλλωπισμῶν ἐπιδραμεῖν τε αὐτοῖς καὶ ταῖς τῶν χειρῶν παλάμαις ἐγκρατεῖν τὰ εὑρισκόμενα· καὶ ὡς ἂν μὴ ἐμποδὼν εἴη τὸ προσωπεῖον τῷ στόματι, περιαιρεῖσθαι κατὰ σπουδὴν ἑαυτοῦ τοῖς ὄνυξι τὴν σεσοφισμένην μορφὴν περιθρύπτοντα, ὥστε αὐτὸν ἀθρόως γέλωτα κινῆσαι τοῖς θεαταῖς ἀντὶ τῶν ἐπαίνων τε καὶ τοῦ θαύματος, εἰδεχθῶς καὶ

ASEQMKNOP 3 δὲ ASE: καὶ ante περιθ. add (om δὲ) cet v (utrumque om Q) αὐτῷ om Q τε post πρόσωπον add ASEQ, om cet v 4 αὐτῷ om QNpr, add N^2 5 τὸν om E 6 ῥυθμὸν: σκοπὸν E ἐκλυγίζοντα A καὶ om A ἐπικρυπτομένω SQK^2 v (ἀκοκρυπτομένω M^2 in marg): ἐπιθρυπτομένω cet 7-8 δὲ: τε ASE 9-10 προκεχηνόσι AS (-χονόσι?) 11 αὐτῶ post γὰρ add P καὶ post ἐπικροτ. add AS 11-12 προσφοραῖς καὶ περιστροφαῖς cod Barocc 27 var lect conglutinans ut vid 12 ἐρρύθμως cod Leid 12-13 κινουμένου Q συγκειμένου AS (-ων) 15 μελήσαντα EN, corr N^2 16 ἐκλαθόμενος AS 17 ὀρχήσεως ASEQ: ὀρχήστρας cet v καὶ τῶν κρότων om E 19 ἐγκρατεῖν ASEQ: συλλέγειν MKNOPv 21-22 περιθρύπτοντα MKNOPv: περιδρύφοντα EQ περιρίπτοντα A ἀπορρίπτοντα S ex coniectura 22 γέλωτα ἀθρόως E 23 τοῦ EQMKNOP, om cet v

γελοίως ἐκ τῶν τοῦ προσωπείου λειψάνων διαφαινόμενον. ὥσπερ οὖν οὐκ ἐπήρκεσεν ἐκείνῳ τὸ σεσοφισμένον σχῆμα πρὸς τὸ νομισθῆναι ἄνθρωπον, ἀπελεγχθείσης ἐν τῇ λιχνείᾳ τῶν τραγημάτων τῆς φύσεως, οὕτως οἱ μὴ ἀληθῶς αὐτὴν τὴν φύσιν ἑαυτῶν τῇ πίστει μορφώσαντες ῥᾳδίως ἐν ταῖς τοῦ διαβόλου λιχνείαις ἀπελεγχθήσονται ἄλλο τι ὄντες παρ' ὃ ἐπαγγέλλονται. ἀντὶ γὰρ ἰσχάδος ἢ ἀμυγδάλης ἢ τῶν τοιούτων τινὸς τὸ κενόδοξον καὶ φιλότιμον καὶ τὸ φιλοκερδὲς καὶ φιλήδονον καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἡ κακὴ τοῦ διαβόλου ἀγορὰ τοῖς λίχνοις τῶν ἀνθρώπων ἀντὶ τραγημάτων προτιθεῖσα ῥᾳδίως εἰς ἔλεγχον ἄγει τὰς πιθηκώδεις ψυχάς, οἳ διὰ μιμήσεως ἐσχηματισμένης τὸν χριστιανισμὸν ὑποκρίνονται, τὸ τῆς σωφροσύνης ἢ τὸ τῆς πραότητος ἤ τινος ἄλλης ἀρετῆς προσωπεῖον ἐν τῷ καιρῷ τῶν παθημάτων ἑαυτοῖς ἀφανίζοντες. οὐκοῦν ἀναγκαῖον ἂν εἴη νοῆσαι τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ ἐπάγγελμα· τάχα γὰρ ἂν τοῦτο γενοίμεθα, ὅπερ τὸ ὄνομα βούλεται, ἵνα μὴ ψιλῇ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ τῷ προσχήματι τοῦ ὀνόματος μόνου μεταμορφούμενοι, ἄλλο τι παρὰ τὸ φαινόμενον ὄντες, τῷ τὰ κρυπτὰ καθορῶντι ἐπιδειχθείημεν.

Τί τοίνυν ὁ χριστιανισμὸς ἐξ αὐτῆς τῆς προσηγορίας νοεῖται, πρῶτον ἐπισκεψώμεθα. ἔστι μὲν οὖν παρὰ τῶν σοφωτέρων μείζονά τινα καὶ μεγαλοφυεστέραν

22-23 παρὰ τ. σοφωτέρων: exempli causa cogitari licet de definitione Christianorum, secundum quam 'non gens' sunt, sed 'gens gentium', i.e. ex omnibus gentibus unus populus. ea definitio apud complures auctores Christianos invenitur ut in Ep. ad Diogn. 5-6, vel Orig. Comm. in ep. ad Rom. lib. VIII, 6 (P.G. XIV, 1173), Explan. ad Ps. 36 hom. 1 (P.G. XII, 1321), al.

ASEQMKNOP 2 ἐπήρκεσεν ASE: ἐξήρκεσεν cet v 4 τῆς φύσεως om S 5 τῇ πίστει om S 6 διαβόλου: βίου Q 9 τὸ ante φιλήδονον add AS 11 τῶν ante τραγημάτων add A προτιθεῖσα EQNv: προτεθεῖσα MKOP προσθεῖσα A προθεῖσα S 12 οἳ: αἳ S 13 τὸ om N 14 τινα M ἀρετῆς: ἀγάπης A προσωπεῖον om AS 16 ἂν del M² 17 γὰρ MQO², om cet v 19 μεταμορφούμενοι correxi: καταμορφούμενοι libri v cf. 5

πάντως ἐξευρεθῆναι διάνοιαν συνεπηρμένην τῷ ὑψηλῷ τοῦ ὀνόματος. ἃ δὲ ἡμεῖς χωροῦμεν περὶ τούτου τοῦ ὀνόματος, ταῦτά ἐστι· τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, εἰ πρὸς τὸ σαφέστερόν τε καὶ γνωριμώτερον ῥῆμα μετενεχθείη, τὸν βασιλέα σημαίνει, τῆς ἁγίας γραφῆς τὴν βασιλικὴν ἀξίαν τῇ τοιαύτῃ φωνῇ κατά τινα ἰδιάζουσαν χρῆσιν ἐνδεικνυμένης. ἀλλ' ἐπειδή, καθώς φησιν ἡ γραφή, ἄφραστόν ἐστι τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, πάσης ὑπερκείμενον καταληπτικῆς ἐπινοίας, ἀναγκαίως οἱ τῷ ἁγίῳ πνεύματι θεοφορούμενοι προφῆται καὶ ἀπόστολοι πολλοῖς ὀνόμασί τε καὶ νοήμασιν ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῆς ἀφθάρτου φύσεως ἡμᾶς χειραγωγοῦσιν, ἄλλου πρὸς ἄλλο τι τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων ἡμᾶς διευθύνοντος· ὥστε τὴν μὲν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν τῷ τῆς βασιλείας ὀνόματι παραδηλοῦσθαι, τὸ δὲ πάθους παντὸς καὶ κακίας πάσης ἀμιγὲς καὶ ἐλεύθερον τοῖς τῆς ἀρετῆς ὀνόμασιν ὀνομάζεσθαι, ἑκάστης πρὸς τὸ κρεῖττον νοουμένης τε καὶ λεγομένης· ὥστε τὸ αὐτὸ δικαιοσύνην τε εἶναι καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ἀλήθειαν ἀγαθότητά τε καὶ ζωὴν καὶ σωτηρίαν καὶ ἀφθαρσίαν καὶ τὸ ἀμετάβλητόν τε καὶ
244 M. ἀναλλοίωτον καὶ πᾶν ὅ τί πέρ ἐστιν ὑψηλὸν νόημα διὰ τῶν τοιούτων ὀνομάτων δηλούμενον, πάντα τὸν Χριστὸν καὶ

7 I Tim 6, 16 sim 10 cf. De perf. p. 174, 23 et 175, 14 sq. 13 cf. De perf. 176, 17 sq. 17 cf. Hebr 7, 2 sim 18 I Cor 1, 24 (σοφία δύν.); Joh 14, 6 (ἀλήθεια); ? (ἀγαθότης) cf. Joh 7, 12 sim; Joh 14, 6 (ζωή) 19 Act 4, 12 (σωτηρία); ἀφθαρσία Christus in NT nusquam appellatur, sed cf. I Cor 15, 53-57 al. eodem modo intellegendae sunt praedicationes ἀμετάβλητον et ἀναλλοίωτον, quae et ipsae in NT non occurrunt, sed ex theologia philosophorum Graecorum repetitae sunt

ASEQMKNOP 1 πάντων M (-ως M[2]) συνεπαιρομένην M συνεπηρτημένην K exp τη 2 ἃ: ἂν M pr (ἃ in marg ?) χωρῶμεν M τούτου νοήματα MQ (alt του ex corr M sed in marg εὑρεῖν περὶ τούτου νοήματα δεδυνήμεθα ταῦτά ἐστι M[2]) 5 ἁγίας: θείας Q 8 ἐννοίας E 9 θείῳ, sscr ἁγίῳ N 10 τε ante καὶ ἀπ. add M 11 ἀφράστου Q 15 πάσης om M τε post ἀμιγὲς add ME 16 τὸ om E 18 τε post ἀγαθ. om MS 21 καὶ om MQ

εἶναι καὶ λέγεσθαι. εἰ τοίνυν περίληψις παντὸς ὑψηλοῦ νοήματος ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ νοεῖται ὀνόματι (τῷ γὰρ ὑψηλοτέρῳ τῶν σημαινομένων καὶ τὰ λοιπὰ περιέχεται, ὡς ἕκαστον τῶν ἄλλων τῇ ἐννοίᾳ τῆς βασιλείας ἐνθεωρεῖσθαι), τάχα δι' ἀκολούθου γένοιτο ἄν τις ἡμῖν τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἑρμηνείας ἡ κατανόησις. εἰ γὰρ τῷ ὑπερέχοντι τῶν τῆς ἀφθάρτου φύσεως ἑρμηνευτικῶν ὀνομάτων συνονομαζόμεθα οἱ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως πρὸς αὐτὸν συναπτόμενοι, ἀνάγκη πᾶσά ἐστι, καὶ ὅσα μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου περὶ τὴν ἄφθαρτον ἐκείνην θεωρεῖται φύσιν νοήματα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἡμῖν τὴν ὁμωνυμίαν κατὰ τὸ ἀκόλουθον γίνεσθαι. ὡς γὰρ τῇ μετοχῇ τοῦ Χριστοῦ τὴν τοῦ Χριστιανοῦ προσηγορίαν ἐσχήκαμεν, οὕτω προσήκει κατὰ τὸ ἀκόλουθον καὶ πάντων ἡμᾶς τῶν ὑψηλῶν ὀνομάτων τὴν κοινωνίαν ἐφέλκεσθαι. καὶ καθάπερ ἐπὶ ἁλύσεως ὁ τὴν κατὰ τὸ ἄκρον ἀγκύλην ἐπισπασάμενος τὰς συμφυῶς ἐχομένας ἀλλήλων διὰ τῆς μιᾶς ἂν ἐφελκύσαιτο, οὕτως ἐπειδὴ τῷ τοῦ Χριστοῦ ὀνόματι συμφυῶς ἔχει καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἑρμηνευτικῶν τῆς ἀφράστου καὶ πολυειδοῦς ἐκείνης μακαριότητος, ἐπάναγκες ἂν εἴη τὸν τοῦ ἑνὸς δραξάμενον καὶ τὰ λοιπὰ τῷ ἑνὶ συνεφέλκεσθαι.

Εἰ τοίνυν τὸ μὲν ὄνομά τις τοῦ Χριστοῦ ὑποδύοιτο, ὅσα δὲ τῷ ὀνόματι τούτῳ συνθεωρεῖται μὴ δεικνύοι τῷ βίῳ, καταψεύδεται τοῦ ὀνόματος ὁ τοιοῦτος κατὰ τὸ προτεθὲν ἡμῖν ὑπόδειγμα προσωπεῖον ἄψυχον

12 De perf. p. 174, 11 sq.

ASEQMKNOP 5 τῆς om A 10 ἄφραστον MQ θεωρεῖται ἐκείνην AS 12 χριστοῦ: θεοῦ M 13 χριστιανισμοῦ ASEP 16 τὰς: τὰ S 17 συμφυῶς ἐχομένας usque ad 18 ὀνόματι om AS, propterea 18 οὕτως post ἔχει addunt et 19 καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ scribit S unde apparet iam eorum archetypum lacunam in fonte suo invenisse et corrigere studuisse ἂν om Q ἐφειλκύσατο Q 18 τῷ: τὸ M (et ὄνομα τί), corr M² 21 καὶ om Q 22 τῷ et ὀνόματι Q τις post ὑποδ. coll P 23-24 δεικνύει SKNOP δεικνύειν A δεικνοίη E 25 ὑμῖν A incertum S

ἀνθρωπίνῳ χαρακτῆρι μεμορφωμένον περιθεὶς τῷ πιθήκῳ. οὔτε γὰρ τὸν Χριστὸν ἔστι μὴ δικαιοσύνην εἶναι καὶ καθαρότητα καὶ ἀλήθειαν καὶ κακοῦ παντὸς ἀλλοτρίωσιν, οὔτε Χριστιανὸν ἔστιν εἶναι (τόν γε ἀληθῶς Χριστιανόν) μὴ κἀκείνων τῶν ὀνομάτων τὴν κοινωνίαν ἐν ἑαυτῷ δεικνύοντα. οὐκοῦν ὡς ἄν τις ὅρῳ τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν διάνοιαν ἑρμηνεύσειεν, οὕτως ἐροῦμεν, ὅτι χριστιανισμός ἐστι τῆς θείας φύσεως μίμησις. καὶ μηδεὶς ὡς ὑπέρογκον καὶ ὑπερβαίνοντα τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ταπεινότητα διαβαλλέτω τὸν λόγον· οὐ γὰρ ἐξέβη τὴν φύσιν ὁ ὅρος. εἰ γάρ τις τὴν πρώτην κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου λογίσαιτο, εὑρήσει διὰ τῶν γραφικῶν διδαγμάτων, ὅτι οὐκ ἐξῆλθε τὰ μέτρα τῆς φύσεως ἡμῶν ὁ ὅρος. ἥ τε γὰρ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ θεοῦ ὁμοιότητος ἦν, οὕτω τοῦ Μωϋσέως περὶ τοῦ ἀνθρώπου φιλοσοφήσαντος, ἐν οἷς φησιν ὅτι Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, καὶ ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπαγγελία ἐστὶ τὸ εἰς τὴν ἀρχαίαν εὐκληρίαν ἐπαναχθῆναι τὸν ἄνθρωπον.

Εἰ δὲ τὸ ἀρχαῖον θεοῦ ὁμοίωμα ὁ ἄνθρωπος ἦν, τάχα οὐκ ἔξω τοῦ σκοποῦ τὸν ὁρισμὸν πεποίημεθα μίμησιν θείας φύσεως τὸν χριστιανισμὸν εἶναι ἀποφηνάμενοι.
245 M. ἡ μὲν οὖν ὑπόσχεσις τῆς προσηγορίας οὕτω μεγάλη. καιρὸς δ' ἂν εἴη διασκοπῆσαι, εἰ τὸ μὴ οὕτως ἔχειν κατὰ

6-8 cf. Plat. *Theaet.* 176b, *Resp.* 613b 16 Gen 1, 27

ASEQMKNOP 1 μεταμορφούμενον A μεμορφούμενον S 2 καὶ post μὴ add Q 3 ἀλήθειαν καὶ om E post κακοῦ lac circa quindecim litt N παντὸς κακοῦ M 4 γε: τε A 5 ἐν ἑαυτῷ τὴν κοινωνίαν MQ propter numerum clausulae correctum, an verum? 6 ὅρος N 8-9 ὑπέρογκον καὶ om AS 10 διαλαμβανέτω Q λόγον scripsi cum M: ὅρον cet v quod propter ὅρος intrusum videtur cf. 131,8 11 τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν M male propter numerum quem in clausula desideres 12 ἐξελήλυθε Q 14-15 τοῦ θεοῦ ὁμοιότ.: θεότητος Q 20 δὲ: δὴ AE ὁ om M 22 χριστιανισμὸν: ὁρισμὸν S 23 ὑπόθεσις E 24 διασκοπήσασθαι MQ τὸ: τῷ M

τὸν βίον ἀκίνδυνόν ἐστι τῷ προβαλλομένῳ τὸ ὄνομα. γένοιτο δ' ἂν ἐξ ὑποδειγμάτων σαφὲς τὸ ζητούμενον· ὑποκείσθω τις γραφικὴν ἐπαγγελλόμενος τέχνην, γενέσθω δὲ τούτῳ πρόσταγμα τοῦ κρατοῦντος τοῖς πόρρωθεν ἀπῳκισμένοις χαράξαι τὴν τῆς βασιλείας μορφήν. εἰ τοίνυν εἰδεχθές τι καὶ δύσμορφον εἶδος ἐπὶ τοῦ πίνακος διαχαράξας εἰκόνα βασιλέως τὴν ἀσχήμονα ταύτην γραφὴν ὀνομάσειεν, ἆρ' οὐκ εἰκὸς ἀγανακτῆσαι τὴν ἐξουσίαν, ὡς τοῦ ἀρχετύπου κάλλους διὰ τῆς κακῆς ἐκείνης γραφῆς ἐν τοῖς ἀγνοοῦσιν ὑβριζομένου; οἷον γὰρ ἐπὶ τῆς εἰκόνος τὸ εἶδος δείκνυται, τοιαύτην ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρχέτυπον νομισθῆναι μορφήν. εἰ οὖν θεοῦ μίμησιν τὸν χριστιανισμὸν ὁ ὅρος φησίν, ὁ μήπω δεξάμενος τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον, οἷον ἂν ἐν ἡμῖν ἴδῃ τὸν βίον τὸν κατὰ μίμησιν θεοῦ κατορθοῦσθαι πεπιστευμένον, τοιοῦτον ἡμῶν καὶ τὸ θεῖον οἰήσεται. ὥστε εἰ μὲν παντὸς ἀγαθοῦ ὑποδείγματα βλέποι, ἀγαθὸν τὸ θεῖον εἶναι πιστεύσει τὸ παρ' ἡμῶν σεβαζόμενον· εἰ δέ τις ἐμπαθὴς εἴη καὶ θηριώδης, ἄλλοτε πρὸς ἄλλα πάθη μεταμορφούμενος καὶ πολλὰς ὑποδυόμενος θηρίων ἐν τῷ ἤθει μορφὰς (θηρία γὰρ ἄντικρυς ἔστιν ἰδεῖν ταῖς τῆς φύσεως ἡμῶν παρατροπαῖς ἐμμορφούμενα), ἔπειτα Χριστιανὸν ἑαυτὸν ὁ τοιοῦτος ὀνομάζοι, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος, ὅτι ἡ ὑπόσχεσις τοῦ ὀνόματος μίμησιν θεοῦ ἐπαγγέλλεται, ψεκτὸν ἐν τῷ ἰδίῳ βίῳ τὸ πεπιστευμένον παρ' ἡμῶν θεῖον ἐν τοῖς ἀπίστοις ποιήσει. διὸ καὶ ἀπειλήν τινα φοβερωτέραν ἡ γραφὴ τοῖς τοιούτοις ἐπαγγέλλεται λέγουσα· Οὐαὶ δι' οὓς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. καί μοι δοκεῖ πρὸς ταύτην μάλιστα τὴν διάνοιαν ὁδηγῶν ἡμᾶς ὁ κύριος τοῦτο

19 sq. cf. Plat. *Resp.* 588b sq. 25 Is 52, 5

ASEQMKNOP 1 τὸ ὄνομα om AS 3 τὴν post τις add AM, om cet v γραφὴν AS 4 τοῦτο ANP πόρρω που in marg M² 7 γραφὴν ASMQ: μορφὴν cet v 9 γραφῆς ἐκείνης E 13 μηδέπω M 14 ἐν om v 16 ἀγαθοῦ O in marg ἀπαθοῦς 17 πιστεύοι M 18-19 μεμορφωμένος (ω ex ου corr) Ov καὶ πολλὰς ὑποδυόμενος om v 21 τοιοῦτος ἑαυτὸν M 22 ὀνομάζων M ὄντος πᾶσιν E

πρὸς τοὺς ἀκοῦσαι δυναμένους εἰπεῖν ὅτι Γίνεσθε τέλειοι, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν. ὁ γὰρ πατέρα τῶν πεπιστευκότων τὸν ἀληθινὸν ὀνομάσας πατέρα βούλεται πρὸς τὴν ἐν ἐκείνῳ θεωρουμένην τῶν ἀγαθῶν τελειότητα καὶ τοὺς δι' αὐτοῦ γεννηθέντας ὁμοίως ἔχειν. ἐρεῖς οὖν μοι· καὶ πῶς ἂν γένοιτο ἀνθρωπίνην ταπεινότητα πρὸς τὴν ἐν τῷ θεῷ καθορωμένην μακαριότητα ἐπεκτείνεσθαι, ὡς αὐτόθεν ἐν τῷ προστάγματι τῆς ἀμηχανίας προφαινομένης; πῶς γὰρ ἂν γένοιτο δυνατὸν πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς ὁμοιωθῆναι τὸν γήϊνον, αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν φύσιν διαφορᾶς δεικνυούσης τὸ ἀνέφικτον τῆς μιμήσεως; ἐπ' ἴσης γὰρ εἶναι ἀμήχανον τῷ τε οὐρανίῳ μεγέθει καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ κάλλεσι τὴν ὄψιν παρισάζεσθαι καὶ τὸν ἐκ γῆς ἄνθρωπον τῷ οὐρανίῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ. ἀλλὰ σαφὴς ὁ περὶ τούτου λόγος, ὅτι οὐ τῇ φύσει τὴν φύσιν, τὴν ἀνθρωπίνην λέγω τῇ θείᾳ, συγκρίνεσθαι κελεύει τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τὰς ἀγαθὰς ἐνεργείας, καθὼς ἂν ᾖ δυνατόν, μιμεῖσθαι τῷ βίῳ. τίνες οὖν εἰσιν αἱ παρ' ἡμῶν ἐνέργειαι πρὸς τὰς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας ὁμοίως ἔχουσαι; τὸ πάσης κακίας ἀλλοτριοῦσθαι, καθὼς ἂν ᾖ δυνατὸν, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ καὶ διανοίᾳ τῶν παρ' αὐτῆς μολυσμῶν καθαρεύοντας, τοῦτο μίμησίς ἐστιν ὡς ἀληθῶς τῆς θείας τε καὶ τῆς περὶ τὸν οὐράνιον θεὸν τελειότητος.

248 M. Οὐ γάρ μοι δοκεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦ οὐρανοῦ καθάπερ τι κεχωρισμένον ἐνδιαίτημα θεοῦ λέγειν τὸ εὐαγγέλιον, ἐν οἷς προστάσσει τελειοῦσθαι ἡμᾶς κατὰ τὸν ἐπουράνιον πατέρα, διότι τὸ θεῖον κατὰ τὸ ἴσον ἐν πᾶσίν ἐστι καὶ διὰ

1 Matth 5, 45

ASEQMKNOP 2 καὶ om M 7 τῷ om M sscr S 8 ἐν om v 9 πρὸς τὸν: τῶ AS 10 τὴν om E 11 φύσιν: κτίσιν M 12 ἐρεῖ γὰρ ἄν τις ἐπίσης Q 15-16 τὴν ἀνθρωπίνην λέγω τῇ θεία ASEQ (λέγω post θεία coll Q): τῇ θεία post 15 τῇ φύσει coll cet v (om λέγω) 17 μιμήσασθαι M verba μιμεῖσθαι usque ad 20 ᾖ δυνατόν om AS 21 αὐτοῖς N καθαρεύοντα Q 23 θεὸν om Q 25 θεοῦ om Q λέγει A 26 οὐράνιον MQ 27 τὸ θεῖον post πᾶσιν coll MQ

πάσης ὡσαύτως διήκει τῆς κτίσεως καὶ οὐδὲν ἂν χωρισθὲν τοῦ ὄντος ἐν τῷ εἶναι μένοι, ἀλλ' ὁμοτίμως ἑκάστου τῶν ὄντων ἡ θεία φύσις ἐφάπτεται, πάντα τῇ περιεκτικῇ δυνάμει ἐντὸς ἑαυτῆς περιείργουσα· καθάπερ καὶ ὁ προφήτης τοῦτο παιδεύει λέγων, ὅτι κἂν ἐν τῷ οὐρανῷ γένωμαι τῇ διανοίᾳ, κἂν τὰ ὑπόγεια τῷ λογισμῷ καταδυεὶς ἐξετάσω, κἂν ἐπὶ τὰ πέρατα τῶν ὄντων τὸ διανοητικὸν τῆς ψυχῆς ἐπεκτείνω, πάντα ὁρῶ τῇ δεξιᾷ σου περικρατούμενα. ἔχει δὲ ἡ λέξις τοῦτον τὸν τρόπον· Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ εἶ ἐκεῖ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου. οὐκοῦν ἐκ τούτων ἔστι μαθεῖν τὸ μὴ ἀφωρίσθαι κατ' ἐξαίρετον τῷ θεῷ τὴν οὐράνιον οἴκησιν. ἀλλ' ἐπειδή γε ἐπίσταται καθαρεύειν κακίας ἡ ἄνω λῆξις, τοῦτο πολλαχῇ τῆς ἁγίας γραφῆς παρασημηναμένης ἡμῖν δι' αἰνίγματος, καὶ τῇ κάτω ταύτῃ τῇ ὑλωδεστέρᾳ ζωῇ τὰ κατὰ κακίαν ἐνεργεῖται πάθη, ὧδε τοῦ εὑρετοῦ τῆς κακίας ὄφεως περὶ τὸν γήϊνον βίον ἰλυσπωμένου καὶ ἕρποντος, καθώς φησιν ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ ἐν αἰνίγματι, ὅτι ἐπὶ τὸ στῆθος καὶ τὴν κοιλίαν πορεύεται καὶ γῆν σιτεῖται διὰ παντός, τοῦτό τε τὸ σχῆμα τῆς κινήσεως ἡμῖν ἑρμηνεύει καὶ τὸ τῆς βρώσεως εἶδος, ὅτι γήϊνος οὗτος καὶ κάτω κείμενος ὁ βίος ἐστίν, ὃς τὴν

9 sq Ps 138, 8 sq 20/21 Gen 3, 14

ASEQMKNOP 2 μένει A ὁμοτίμως: ὅμως S 4 ὁ om v 5 τοῦτο: τὸ τοιοῦτο Q 6 καταδυεὶς τῷ λογισμῷ P 10 ἐκεῖ εἶ SMQP ἐὰν ASEMQ: εἰ cet v ἐὰν στρώσω M ἐὰν καταβῶ in marg M² 11 ἐὰν ASEQM: εἰ cet v ἀναλάβωμαι A 14 ἀφορίζεσθαι A 15 τοῦ θεοῦ M ἐπειδή γε ASEQM: ἐπεί γε cet v 16 τοῦτο post γραφῆς coll K πολλαχῇ post γραφῆς coll AS 17 καὶ om ASMQ 18 τῇ om MO 21 τῷ στήθει K² (ex τὸ στῆθος) N τῇ κοιλίᾳ ex τὴν κοιλίαν corr K² 23 ἡρμήνευσεν M δὲ om EQ 22 τε τὸ AS 24 ὅτι ὁ Q κάτω κείμενος ASQM: κατῳκισμένος cet v ὁ ante βίος add AS om cet v

ἑρπηδόνα τῆς πολυτρόπου κακίας ἐφ' ἑαυτοῦ δέχεται καὶ τροφὴ τοῦ ἐφέρποντος αὐτὸν θηρίου γίνεται· οὐκοῦν ὁ τὸν οὐράνιον μιμεῖσθαι κελεύων πατέρα τῶν γηΐνων παθῶν καθαρεύειν κελεύει, ὧν ἡ ἀπόστασις οὐ διὰ τοπικῆς μεταβάσεως, ἀλλὰ διὰ προαιρέσεως ἐνεργεῖται μόνης. εἰ οὖν ἐν μόνῃ τῇ τῆς διανοίας ὁρμῇ κατορθοῦσθαι πέφυκεν ἡ τοῦ κακοῦ ἀλλοτρίωσις, οὐδὲν ἐπίπονον ἡμῖν ὁ εὐαγγελικὸς ἐγκελεύεται λόγος. οὐδὲ γὰρ συνέζευκται κόπος τῇ τῆς διανοίας ὁρμῇ, ἀλλ' ἔξεστιν ἡμῖν ἀπραγματεύτως, ὅπουπερ ἂν θέλωμεν, δι' ἐνθυμήσεων παραγίνεσθαι· ὥστε τὴν οὐράνιον διαγωγὴν ῥᾳδίαν εἶναι τῷ βουλομένῳ καὶ ἐπὶ γῆς ἔχειν, καθὼς ὑφηγεῖται τὸ εὐαγγέλιον, ἐν τῷ φρονεῖν τὰ οὐράνια καὶ τοῖς ἐκεῖ θησαυροῖς τὸν τῆς ἀρετῆς πλοῦτον ἐναποτίθεσθαι. Μὴ θησαυρίζετε γάρ φησι θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ θησαυρίζετε θησαυροὺς ἐν οὐρανοῖς, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει οὔτε κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσιν. ἐνδείκνυται δὲ διὰ τούτων τὸ μηδεμίαν τῇ ἄνω ζωῇ φθαρτικὴν τῆς μακαριότητος ἐμπολιτεύεσθαι δύναμιν. ὁ γὰρ ἐπὶ λύμῃ τοῦ τῇδε βίου πολυειδῶς τὴν ποικίλην ἑαυτοῦ κακίαν κατὰ τῆς ἀνθρω-
249 M. πίνης ζωῆς ἐνεργῶν ἤτοι σητὸς τρόπον ταῖς διανοίαις ἐντίκτεται, ἀχρειῶν τὸ μέρος ᾧπερ ἂν ἐμφυῇ διὰ τῆς βρω-

2-3 Matth 5, 48 cf. supra 138, 1 13 cf. Col 3, 2 14 Matth 6, 19 Luc 12, 33

ASEQMKNOP 1 ἁρπεδόνα KN η ex ■ corr K[2]N[2] 3 κελεύων μιμεῖσθαι N 5 μεταστάσεως Q δι' αἱρέσεως KN 6 εἰ: τί M εἰ in marg (del τί) M[2] τῇ ASM (Q legi non potest) om cet v 8 νόμος N sscr λόγος κόπος τις M 9 post ὁρμῇ add δι' οὗ κατορθοῦσθαι πέφυκεν AS, om cet v (cf. 6) 10 θέλωμεν M: ἐθέλοιμεν ASEQ (ut vid) θέλοιμεν cet v ἐνθυμήσεως MKN (Q legi nequit): ἐνθυμήσεων cet v 11 ῥᾴδιον Mv 14 θησαυρίσ... Q 16 ἀφανίζουσιν A 17 διορύσσουσιν οὔτε κλ. ASM[2] δὲ om A 18 εἶναι post μηδεμίαν add KN 19 ἐπὶ πολὺ μὴ τοῦ M ὁ γὰρ ἐν τῷ τῇδε βίῳ M[2] in marg ex coniectura 21 ἤτοι om M ἢ τοῖς A ἢ τοῦ S 22 τίκτεται EKNOP (ras post κ O) ἐντήκεται M ὅπερ AMQKOP ὧπερ O[2] ὧ ex ὅ corr K περ eras ἤτοι ante διὰ add EKNOP

τικῆς τε καὶ ἀφανιστικῆς δυνάμεως, εἰ μὴ ταχέως ἀποτιναχθείη τοῦ μέρους, πρὸς τὰ παρακείμενα μεθέρπων, καὶ διαφθορᾶς ἴχνος, οἷς ἂν ἐμπελάσῃ, διὰ τῆς κινήσεως ἐνσημαίνεται· ἢ εἴπερ τὰ ἐντὸς ἀσφαλῶς ἔχοι, διὰ τῶν ἔξωθεν περιστάσεων ἐπιβουλεύει. ἢ γὰρ δι' ἡδονῆς τὸν θησαυρὸν τῆς καρδίας ἐτοιχωρύχησεν ἢ δι' ἑτέρου πάθους κενὸν τῆς ἀρετῆς τὸ τῆς ψυχῆς δοχεῖον ἐποίησε, θυμῷ ἢ λύπῃ ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ πάθει τὸν λογισμὸν ὑποκλέψας. ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς ἄνω θησαυροῖς· οὔτε σῆτά φησιν οὔτε βρῶσιν ὁ κύριος γίνεσθαι οὔτε τὴν ἀπὸ τῆς κλεπτικῆς κακίαν διδάσκουσαν ταῦτα, ἅπερ ὑπενοήσαμεν, ἐκεῖ μεταθετέον τὴν ἐμπορίαν, [ἐν] ᾗ τὸ θησαυρισθὲν οὐ μόνον ἄσυλόν τε καὶ ἀμείωτον εἰς ἀεὶ διαμένει, ἀλλὰ καὶ σπερμάτων δίκην ἐπὶ τὸ πολλαπλάσιον κατεργάζεται τὴν ἐπαύξησιν. χρὴ γὰρ πάντως τῇ φύσει τοῦ τὴν παραθήκην δεχομένου μεγαλύνεσθαι τὴν ἀντίδοσιν. ὥσπερ γὰρ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἐνεργοῦμεν φύσιν πτωχὰ προσάγοντες διὰ τὸ πεφυκέναι τοιοῦτοι, οὕτως εἰκὸς τὸν ἐν παντὶ πλούσιον ὄντα, ἃ πέφυκεν ἔχειν, ταῦτα τοῖς προδεδωκόσιν ἀντιχαρίζεσθαι. μηδεὶς οὖν ἀθυμείτω τὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν τοῖς θείοις θησαυροῖς συνεισφέρων, ὡς πρὸς τὸ μέτρον ὧν δέδωκε κομιούμενος, ἀλλ' ἀναμενέτω κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ εἰπόντος ὅτι μεγάλα τῶν μικρῶν ἀντικαταλλάξεται, οὐράνια μὲν τῶν γηΐνων, ἀΐδια δὲ τῶν ὠκυμόρων διαμειβόμενος· ἃ τοιαῦτα τῇ φύσει ἐστίν, ὡς μήτε διανοίᾳ δυνατὸν εἶναι ληφθῆναι μήτε εἰς ἑρμηνείαν λόγου ἐλθεῖν, περὶ ὧν ἡ θεόπνευστος διδάσκει γραφὴ ὅτι

ASEQM(W)KNOP 2 καὶ post μεθέρπων add ASM, om cet v 5 ἢ: ὁ M sed corr in marg (del ὁ) M[2] 10 γίνεσθαι ὁ κύριος M οὔτε τὴν: οὐ τὴν A οὔτε om S 11 διδάσκων διὰ τούτων ὥσπερ ὑπεν. S videlicet ex coniectura 12 ἐν ᾗ τὸ: ἤτοι AS ᾗ τὸ correxi θησαυρισθὲν correxi: θησαυρίσαι libri v δ ἄσυλόν S 15 παρακαταθήκην M[2]v 17 πτωχία A πτωχικὰ S πτωχείαν E 19 ἔχειν: ὄντα E 20 αὐτοῦ N 22 ὧν: δ QN 23-24 ἀντικαταλλάξατε AS ἀνταλλάξεται QM hinc deest M pro quo adhibui W 25 διαμειβόμενοι S τῇ om AS

οὔτε ὁ ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. ταῦτά σοι, ὦ τιμία κεφαλή, οὐ μόνον ὑπὲρ τῶν ἐλλειφθέντων γραμμάτων ἀνεπληρώσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα γενησόμενα ἐλλείμματα διὰ τῆς ὑποθέσεως προεξετίσαμεν. σὺ δέ μοι πράττοις ἐν κυρίῳ καταθυμίως. τοῦτο δέ σοι εἴη διὰ παντὸς καταθύμιον, ὃ καὶ τῷ θεῷ κεχαρισμένον ἐστὶ καὶ ἡμῖν καταθύμιον.

1 I Cor 3, 9

ASEQWKNOP 1 ὁ ante ὀφθ. add ASWKOv 2 οὐκ post ἀνθρώπου add A ὁ θεὸς ἡτοίμασεν N θεὸς ἀγαθὰ E 3 τιμία καὶ ἱερὰ κ. cod Barocc 27 ὑπὲρ: περὶ W 5 γενησόμενα W: γινόμενα cet v ἐλλείμματα om S διὰ τῆς ὑποθέσεως om v 6 προεξετίσαμεν codd T et Aug: προσεξετίσαμεν QW προεξητάσαμεν cet v

DE PERFECTIONE

EDIDIT

WERNERUS JAEGER

PRAEFATIO

Liber De perfectione partim eisdem partim aliis codicibus manu scriptis traditus est atque libellus De professione Christiana. mirum est, quod libri tam similes non semper coniuncti fuisse videntur, sed diversa fata habuerunt. hoc factum esse vel eo cognoscis, quod e libris, qui in opusculo De professione Christiana secundam classem constituunt, KNOP, antiquissimus codex Monacensis O (saec. X) librum De perfectione omnino non continet, Venetus K autem (saec. XI), qui eosdem libros Gregorii atque O eodemque ordine praebet, tractatum De perfectione in fine codicis collocat et ex alio fonte addidisse videtur (cf. p. 115). etiam a prima classe codicum (ALSEQ), qui libellum De professione Christiana continent, liber De perfectione partim abest partim olim afuisse videtur. nam deest in A (Veneto 68) et Leidensi L, qui in libris De instituto Christiano et De professione Christiana fontem familiae AS fidelissime exprimunt; in S et E autem quamquam extat, recensionem alterius classis sequitur et ex codice illius stirpis depromptus esse videtur. unus Taurinensis Q (saec. XIV) e prima classe codicum libelli De professione Christiana remanet, qui textum a recensione KNPSE diversum offerat, multique libri recentiores eum sequuntur. sed cave aetati vetustiori alterius memoriae generis (KNPSE) nimium tribuas. nam fragmentum codicis Messanensis saeculi XII felici casu servatum ostendit etiam recensionem a Q traditam ad antiquam redire originem. en habes praeclarum exemplum regulae a criticis nuper stabilitae, qui codices recentiores non semper deteriores esse docuerunt. sic in nostro opusculo recensendo res critica in codice Taurinensi Q maxime posita est,

quamquam et altera textus recensio nonnulla minime spernenda offert. male accidit, quod Taurinensis incendio bibliothecae celebri offuscatus et magna ex parte difficillimus lectu est, quamobrem in recuperanda eius lectione multum operae posui.

Sed iam nos ad ipsos libros manu scriptos describendos et iudicandos accedere oportet.

DE PRIMA RECENSIONE (MQB)

QB Primae classi adnumerandi sunt Taurinensis Q eiusque asseclae. non iterum describam codicem Q Taur. C.I.11 (saec. XIV), de quo iam in praefatione ad librum De professione Christiana accuratius dictum est (p. 100). librum De perfectione ff. 159-164 exhibet. de eius a libris alterius recensionis discrepantia vide exempla infra p. 167 collecta, ubi de mutua utriusque recensionis ratione disputavi. neque de codice Bodleiano Barocciano 27 (saec. XIV), qui hoc opusculum ff. 210-229 continet, vel de ratione, quae inter eum et Taurinensem intercedit, denuo verba faciam, sed lectorem ad p. 106 praefationis libri De professione Christiana refero. ibi Q et B ad eundem fontem revocandos esse multis exemplis allatis demonstravi. itaque non opus est lectiones codicis B in apparatu critico notare, cum Q fontem communem multo accuratius expresserit et lectio codicis B, ubi dissentit, reicienda sit. mirum est, quod B nostrum librum ad Caesarium quendam scriptum esse affirmat, qua de re cf. p. 148, ubi de origine huius versionis quaestionem habebo; nam in aliis quoque libris manu scriptis invenitur.

Ut in libello De professione Christiana sic etiam in hoc libro recensendo nobis praesto sunt duo codices
θ Vindobonenses, theol. gr. 105 (= θ), qui librum De perfectione ff. 64r-84v habet, et theol. gr. 216 (= ρ),
ρ qui eundem ff. 191r-208r continet. ceterum quod iam in praefatione ad librum De professione Christiana

demonstravi, θ ex Q et ρ ex B descriptum esse, id etiam libro De perfectione confirmatur, neque est cur eius rei nova exempla hic afferamus. codex ρ igitur sicut B in apparatu critico non notabitur; at auxilio codicis θ egere nolui, cum Q, eius fons, saepe parum legibilis sit propter incendii vestigia ei inusta et θ talibus locis codicis Taurinensis lectionem saepe integram servarit. nam etsi non infitiandum est scribam codicis θ interdum lapsu calami a Q aberrasse, raro tamen hoc accidit et ex eis locis, quibus utrumque comparare licet, librarium codicis θ plerumque exemplar suum fideliter sequi discimus. quamobrem lectiones codicis θ per totum libellum in mantissa critica una cum Q enotavi. usus sum collatione a H. Brown facta et a J. P. Cooke revisa; ipse quoque tabellas phototypicas multis locis iterum comparavi.

Una cum codicibus supra dictis nonnulli alii libri commemorandi sunt, qui arctiore cognationis vinculo
Vat. 444 cum eis consociati sunt. Vaticanus graecus 444, de quo iam in praefatione antecedentis libelli egi, etiam in hoc opere extat. liber chartaceus est saeculo XIV scriptus, i.e. eodem tempore quo Q et B orti sunt. librum De perfectione ff. 145v-161v praebet. tabellas photographicas, quas bibliotheca Vaticana mihi subministravit, contulerunt H. Brown et post eam J. P. Cooke. textus huius codicis ab eadem memoriae stirpe ortus est atque Q et B eorumque apographa θ et ρ, sed propius ad B accedit; quare in rationem, quae inter B et Vat. 444 intercedit, paulo accuratius inquirendum videtur.

Vaticanus opera quaedam Gregorii Nysseni complectitur neque quicquam aliud olim continuit. nunc in fine codicis nonnulla folia praesidii causa agglutinata videmus, quae ab alia manu scripta et ex alio codice sumpta esse patet. opera Gregorii codex Vaticanus fere eadem eodemque ordine disposita exhibet,

quae in Barocciano B insunt. en tibi propono conspectum librorum, qui in utroque leguntur.

Vat. gr. 444	Bodl. Barocc. 27
—	Quid sit ad imaginem
De beatitudinibus	De beatitudinibus
De oratione dominica	De oratione dominica
De vita Moysis πρὸς Καισάριον μοναχὸν περὶ τελειότητος ἀρετῆς ἐν ᾧ ἱστορεῖται καὶ ὁ τοῦ Μωυσέως βίος	—
Ad Harmonium quid nomen professiove Christiana sibi velit	Ad Harmonium etc.
De perfectione Christiana πρὸς Καισάριον ὁποῖον χρὴ εἶναι χριστιανὸν ἀπόδειξις	De perfectione Christiana πρὸς Καισάριον περὶ τελειότητος καὶ ὁποῖον χρὴ εἶναι τὸν χριστιανόν
Oratio catechetica	Oratio catechetica
De mortuis, ἐπιτάφιος	τοῦ αὐτοῦ ἐπιτάφιος
De infantibus qui praemature abripiuntur	De infantibus qui praemature abripiuntur
De anima et resurrectione	—
—	Fragmentum aliquod alius auctoris, quod non ex eodem fonte fluxisse apparet

apparet alterum codicem ex altero descriptum esse non posse, sed utrumque ad eundem fontem redire.

Tractatum De perfectione ad aliquem Caesarium (non Olympium, ut ceteri tradunt codices) scriptum esse codex Baroccianus dicit, idemque in Vat. 444 legimus. sed quod in B intelligere non possumus, id in Vat. facilem habet explicationem. nam ibi praecedit Vita Moysis (interiecto solo libello De professione

Christiana), quae in B omissa est. ea in Vat. dicitur πρὸς Καισάριον μοναχὸν περὶ τελειότητος ἀρετῆς κτλ. quod recte fieri non est negandum, etiamsi haec tituli forma minus usitata est; nam in ultima pagina alterius partis Vitae Moysis, quae 'interpretatio mystica' inscribitur (Migne P.G. 44, 429B), auctor Caesarium appellat hominem, quem usque ad hunc locum sine nomine allocutus est cuique librum suum dedicatum esse voluit. etiam verba περὶ τελειότητος ἀρετῆς bene exprimunt id quod Gregorius in Vita Moysis sibi proposuerat, sed hic titulus confusionis causa fuit, nam eo factum est, ut etiam liber De perfectione ad Olympium scriptus Caesario daretur. idem titulus Vitae Moysis, quem in Vat. et B invenimus, etiam in codice Athoo quodam monasterii 'Εσφιγμένου 49 (saec. X) occurrit, ubi hic liber iisdem verbis designatur quae in Vat. 444 legimus: πρὸς Καισάριον μοναχὸν περὶ τελειότητος ἤτοι ἀρετῆς ἐν ᾧ ἱστορεῖται καὶ ὁ τοῦ Μωυσέως βίος. sed hic codex Athous non ipse est fons communis codicum Vat. et Barocc., cum pauciora Nysseni opera quam hi contineat, sed ex eodem fonte ortus esse videtur, quem ad Athoa monasteria redire iam patet. ordo et delectus operum Gregorii in omnibus libris huius generis idem vel persimilis est, id quod communem eorum originem prodit. codex Ottobonianus gr. 119, de quo iam dicturus sum, eosdem libros continet quos Vaticanus. ipse Taurinensis Q, quamquam multo plura Nysseni opera complectitur quam Vat., Ottob. et B, tamen ea opera, quae cum eis communicat, ex codice quodam, qui hanc collectionem praebebat, prompsisse videtur, ut textu et ordine eorum ostenditur. etiam codex Urbinas 9, de quo vide infra p. 152, libros De professione Christiana, De perfectione, De infantibus praemature abreptis et De anima et resurrectione eodem ordine, quo in Vat. 444 et B collocati sunt, continet eoque hanc partem

operum Gregorii ex eodem fonte se hausisse ostendit; cetera aliunde desumpsit.

Ottob. 119 Codex Ottobonianus gr. 119 chartaceus saeculi XVI continet 'Divi Gregorii Nysseni opera ex graeco manu scripto', ut in fol. a legimus, in quibus sunt Vita Moysis, liber De perfectione (ff. 140r-156r), De professione Christiana et liber In inscriptionem Psalmorum. delectus igitur est paulo diversus ab illo de quo supra dixi; idem in codice Matritensi 3179 (olim Bibl. Palatii 13) chartaceo saec. XVI invenitur, de quo cf. p. 103. codicis Ottoboniani specimine usus sum photographico, quod decem paginas continet, idque satis confirmat textum huius libri cum Q maxime congruere. pauca sunt, quae scriba ipse peccavit. non solum errores codicis Taurinensis eidem sunt, quos in Ottob. reperimus, sed etiam notae marginales in utroque libro consentiunt. igitur Ottob. si non ex Q ipso, at certe e codice ei simillimo derivatus est. quare in re critica exercenda nullus eius est usus.

Textus vulgatus huius operis, qui in libris impressis extat, ex hac memoriae stirpe provenit, ut infra demonstrabo, ubi de editione principe et de ceteris editionibus huius libri agam (p. 170). ad textum vulgatum ex hac librorum manu scriptorum classe proxime accedunt codices nonnulli recentiores, de quibus iam pauca dicturus sum. primus in censum

Par. 588 veniat codex Parisinus graecus 588 bibliothecae quae dicitur nationalis chartaceus ab Andreae Darmarii manu exaratus saeculo XVI, qui ff. 51v-71 tractatum De perfectione continet. antecedit Oratio catechetica magna, sequuntur opuscula De illo Quando sibi subiecerit omnia, In illos qui castigationes aegre ferunt, et commentarius in Cantica Canticorum. librorum ordo ex parte similis recurrit in nonnullis aliis codicibus, velut Taurinensis Q et Ottob. 119, sed tamen hic liber non omnino cum illis coincidit. scriptus videtur Par.

588 circa idem tempus, quo alios libros Parisinos Gregorii Nysseni scripsit Darmarius velut Par. 1003 In Psalmos, 1005 In Cantica, 1006 In Ecclesiasten, 1008 eiusdem homilias, etc. textus ad editiones impressas prope accedit, sed hic illic paulo discrepat a textu codicis, quem editor Parisinus anni 1615 adhibuit, nam ubi omnes codices vel classis primae libri a textu vulgato dissentiunt, Parisinus saepius eos sequitur. textum eius ex codice stirpis Q provenisse ostendunt eae lectiones, quas contra alios cum Q communes habet, ut p. 178, 3 γίνεται pro βούλεται; 178,5 ὄντως; 179, 23 δι' ὅλου; 180, 14 ἐνιείσεις; 180, 23 οὕτως; 182, 2 uterque legit verba τάξις usque ad ἀπαρίθμησις, quae altera classis librorum plane mutavit, 182, 3 ἀρξόμεθα; 183, 5 ὀνόματα pro νοήματα; ibid. τε ante καὶ ἀνωφελές add.; κτῆσιν pro κρίσιν; 184, 1 δείξομεν; 184, 15 εἰρηνεύομεν. specimine codicis facto ipsoque iterum Parisiis inspecto nihil novi ad textum Nysseni recuperandum ex eo disci posse intellexi.

Par. Etiam codex Parisinus graecus 1011 chartaceus
1011 saec. XVI ab eiusdem Andreae Darmarii manu scriptus in hac classe ponendus est. quem ipse Parisiis examinavi, praeterea photographicis tabellis usus sum. continet praeter Vitam Moysis libros De perfectione et De professione Christiana. liber De perfectione extat ff. 216-271. eadem librorum trias continetur in
Aug codice Augustano 241 ordine paulum mutato, nam ibi
241 Vita Moysis reliquos duos sequitur; cf. p. 102. tractatus De perfectione legitur ff. 19v-68v. codice Augustano cum Par. 588 et Par. 1011 diligenter comparato cognoscere mihi visus sum et ipsum Augustanum a Darmario exaratum esse, cuius laboribus bibliotheca Augustana et alios complures codices manu scriptos debet (cf. Vogel-Gardthausen, Schreiber p. 18 sq. qui tamen Augustanum 241 inter Darmarii libros non commemorant). hunc codicem ex eadem

recensione ortum esse atque duos Parisinos 588 et 1011 apparet, nam omnes tres codici Taurinensi Q simillimi sunt. Phototypias contulit H. Brown; ipse rursus comparavi, postquam perspexi codicem Augustanum fontem unicum fuisse textus editionis primae et reliquarum editionum impressarum (qua de re cf. infra p. 170). denique hoc loco mentionem faciamus oportet codicis Matritensis nunc 3179 (olim Bibliothecae Palatii 13), qui ut alii illius collectionis libri a Darmario (incertum quo tempore) scriptus est (cf. Vogel-Gardthausen l.c. p. 24 n. 2). codex Matritensis paulo ampliorem habet librorum Nysseni delectum, ut iam supra dixi (p. 150). collatis duobus speciminibus satis magnis hunc quoque librum eandem recensionem servare quam ceteros, quos descripsi, apparet. ordo librorum in eo idem est qui in codice Ottoboniano 119.

Matr. 3179

Urb. 9

Omnium recentissimus est codex Urbinas graecus 9 chartaceus saec. XVII pro duce Federico de Montefeltro a Graeco quodam exaratus, qui nostrum opus ff. 192r-210r exhibet. Urb. 9 pars est editionis omnium Gregorii operum quae compluribus codicibus (Urb. 9-13) continetur (cf. quae de ea in praefatione ad editionem librorum contra Eunomium disserui vol. II p. lviii). praesto sunt mihi bonae phototypiae totius operis, quas ipse contuli. textum codicis Urbinatis libro ab editore primo adhibito simillimum esse nemo non videt, qui eum vel obiter cum libris impressis comparet; sed liber De perfectione in codice Urbinate non ex codice Augustano derivatus est, ex quo editor primus textum huius operis sumpsit, ut infra ostendam (p. 170). immo et Urbinas et Augustanus ex Taurinensi vel libro ei simillimo fluxit. Urbinatem Taurinensi simillimum esse iam in libris contra Eunomium l.c. demonstraveram, eaque sententia libro De perfectione comprobatur. certe ad verba Gregorii expurganda hic liber prorsus inutilis est.

Mess. 175 Abiectis omnibus his libris recentioribus, cum ad textum quem Taurinensis servavit emendandum nullum auxilium afferant, sed aut ipsi ex eo pendeant aut ex eius fonte descenderint, iam ad codicem Messanensem 175 venio, qui ff. 161r-168v partem libri De perfectione continet. est codex membranaceus saeculi XII, nisi paulo antiquior est, binis columnis veteri more pulcherrime scriptus. ars eius calligraphica est optimae notae et textus, quem praebet, huius recensionis pro librorum antiquorum penuria testis est gravissimus. Taurinensem enim duobus saeculis antecedit. et utinam hunc codicem integrum nacti essemus. sed conservatus est unus tantum quaternio codicis olim praestantissimi et hoc fragmentum solam tertiam partem libri De perfectione complectitur (ab initio usque ad p. 187). contulerunt codicem meum in usum Paulus Troll Berolinensis anno 1912, dum in Sicilia moratur, et Salvator Calderone Messanensis, sed etiam tabellis photographicis mihi uti licuit, quarum ope partem codicis et singulos locos denuo examinavi. M plurimum valet ad hoc totum memoriae genus recte aestimandum. cum enim codex Taurinensis, Vat. 444 et Baroccianus 27 saeculo XIV scripti sint, hoc tempus transcendere non possemus, nisi codicis Messanensis haberemus testimonium. sed is iam nullum relinquit dubium et luce clarius demonstrat textus recensionem in Q servatam et tot recentioribus libris manu scriptis confirmatam repetendam esse ab origine multo antiquiore, quae aetati codicum alterius classis non cedit. itaque lectiones codicis M in apparatu critico notavi. facile videbit is qui legit eas cum Q (vel eius apographo θ) fere consentire. quae res testimonio codicis Q (vel θ) multum auctoritatis addit etiam in ea parte libri De perfectione, quam fragmentum Messanense iam non continet (a p. 187 usque ad finem), ubicumque Q textum

a codicibus SEKNP eorumque sociis plane diversum habet, M cum Q congruit. huius rei nonnulla hic ponam exempla: p. 172, 12 ἐφ' ὃ δεῖ συντεῖναι MQ: ἐφόδιόν σοι πρὸς SEKNP. 174, 7 δεδώρηται MQ, om SEKNP. 174, 21 εἶναι SEKNP, om MQ. 22 ἐπιδειχθῆναι MQ, om SEKNP. 175, 9 τὸν ζῶντά τε καὶ MQ, om SEKNP. 16 ἐκάλεσε MQ: ὠνόμασε SEKNP. 178, 3 γίνεται MQ: βούλεται SEKNP. 178, 7 διανοητικὸν MQ: διακριτικὸν SEKNP. 178, 9 ἀληθῶς MQ: ὄντως SEKNP. 179, 12 ἐνδεικνύμενος MQ: ἐπιδεικνύμενος SEKNP. 180, 16 ἄμικτος MQ: ἀμήχανος SEKNP. 180, 20 ἀντικαθιστάμενος MQ: ἀντικαθήμενος SEKNP. 182, 2 γενέσθω δὲ ἡμῖν τάξις τῶν εἰρημένων ἡ ἀπαρίθμησις MQ: γενέσθω δὲ ἡμῖν ἡ (om E) τάξις (om K, τάξις ἡμῖν coll P) τῆς τῶν ὀνομάτων θεωρίας ἡ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν γεγενημένων τάξις SEKNP. 182, 16 παρομαρτούσης MQ: συνεργούσης SEKNP. 183, 2 νεύματος MQ: πνεύματος SEKNP. 183, 21 verba ἐπιδείξομεν usque ad 22 βίῳ om SEKNP. 185, 17 ὀψόμεθα (ὀψώμεθα) MQ: ἑψόμεθα SEKNP. 186, 4 ἡμῶν τὴν MQ, om SEKNP. 186, 8 χριστῷ MQ: κυρίῳ SEKNP. 186, 10 προσάγων MQ: προσαγαγὼν SEKNP. 186, 15 ἑαυτὸν MQ, om SEKNP. 186, 16 τὸ ἑαυτοῦ σῶμα post παραστ. add SEKNP, om MQ. 187, 1 ζώσης MQ, om SEKNP. ibid. καὶ MQ, om SEKNP. 187, 12 ἀφαγνίζοντα MQ: ἀθανατίζοντα SEKNP. sed his locis M a Q dissentit: p. 173, 6 ὑπὸ M: ἀπὸ Qθ. 174, 4 κἂν M: καὶ Qθ. 174, 8 ἡμῖν ἄνωθεν M cum cett: ἄνωθεν ἡμῖν Qθ. 174, 16 συνιέναι M (cum SE): συνεῖναι Qθ. 174, 18 ἐν post ποίαν add M. 175, 8 δοκεῖν εἶναι M. 175, 20 καὶ ante πέτραν add Qθ, om M cum cett. 176, 12 ἐν ἑκάστῳ M: ἑκάστου Qθ; ἐπωνυμιῶν M: ἐπωνύμων Qθ. 177, 9 τοὺς post ὥστε add Qθ, om M. 177, 13 ἡμῶν M: ἡμῖν Qθ. 177, 22 λέγει M cum EKNP et pr S: λέγοι Qθ. 178, 16 τῷ τοῦ χριστιανοῦ M cum cett: τῷ χριστιανῷ Qθ. 179, 5 τὸν M: τὸ Qθ. 179, 7 προσεοικὼς M: προσεοικὸς Qθ.

179, 20 θηριῶδες M: θηριωδῶς Qθ. 182, 3 ἀρξώμεθα M cum cett: ἀρξόμεθα Qθ. 182, 7 τῇ om M cum cett, habet Qθ. 182, 22 λογιζόμεθα M: λογιζώμεθα Qθ. 183, 4 νοήματα M cum cett: ὀνόματα Qθ. 183, 16 κρείττονος M: βελτίονος Qθ et cett. 184, 1 δείξωμεν M cum cett: δείξομεν Qθ. 184, 15 εἰρηνεύωμεν M cum cett: εἰρηνεύομεν Qθ. 185, 17 ὀψόμεθα M solus recte: ὀψώμεθα Qθ. 185, 20 δεσπότης M: om Qθ. 186, 11 τίς om M. 186,13 μανθάνομεν διὰ τούτων M. 186, 19 ἀνακαινώσει M: ἀνακενώσει Qθ. 187, 5 ζῇ om M cum cett: habet Qθ; ἡ M: ἧς Qθ recte. ibid. ἱερουργηθεῖσα M cum cett: ἱερουργηθείσης Qθ recte. 187, 13 λέγεται M: λέγηται Qθ cum cett.

Quae discrepantiae quamquam aliqua ex parte in describendo codice Messanensi ortae esse possunt (sicut ο pro ω, ε pro αι talia), tamen nonnullae ex eis minus probabile reddunt Q ex M derivatum esse posse. immo Q a ramo proprio eiusdem arboris ortus est, qui aliquando erravit, tum etiam unus verum servavit. maximum tamen numerum discrepantiarum suarum a codicum alterius classis multitudine Q cum M communes habet et saepe QM veram lectionem contra libros alterius classis servaverunt.

Codex M e monasterio Sancti Salvatoris quod est in promontorio in bibliothecam universitatis Messanensis pervenit, illud monasterium autem a monachis monasterii Rossanensis, quod in Calabria situm est, non diu post cellam Rusanam conditam fundatum esse constat; cf. quae in *Traditio* V (1947) p. 83 sq. de his rebus disputavi. monachi Rossanenses cum monasterium S. Salvatoris in promontorio Messanensi conderent, fratribus illuc emissis tertiam partem bibliothecae suae dederunt. hi codices a Bartholomaeo conditore monasterii Rossanensis Constantinopoli advecti erant, ut in vita viri sancti memoriae traditum est (cf. *Traditio* V p. 95). imperator Alexis (1081-1118)

et imperatrix Irena ei multos libros manu scriptos dono dederant, ne novum monasterium in Calabrorum deserto conditum libris careret, et puto codicem M in eorum fuisse numero. hoc si verum est, indicium nanciscimur haud spernendum ad memoriam huius recensionis longius persequendam, nam sicut eum ramum huius classis, qui codicibus Vat. 444 et Barocc. 27 continetur, supra ex monasterio Athoo repetivimus, ita iam alterum eiusdem stripis ramum, qui in M extat, ad Constantinopolim referre licebit.

Vat. 2090 Hic etiam codex Vaticanus graecus 2090 membranaceus foliorum 77 saeculi XI-XII suum locum obtinet, qui et ipse ad hoc genus memoriae pertinet. continet Gregorii librum De perfectione ff. 1r-12r, sed initium deest. periit circiter tertia pars opusculi a p. 1 usque ad p. 186, 8 τῷ Χριστῷ κἂν πάσχα. servantur deinceps omnia ab αὐτὸν εἶναι usque ad libri finem. contulit olim Paulus Troll Berolinensis, cuius accurato labore grato animo usus sum. codicem Vaticanum ad eandem textus recensionem redire, quam M et Q exhibent, probatur plurimis locis, quibus contra consensum librorum alterius classis cum M et Q congruit. quorum tantus est numerus, ut exempla afferre vix operae pretium esse videatur, nam plerumque ubi testimonium codicum SEKNP contra ceteros stat, Vaticanus codicem Q sequitur. restat numerus parvus eorum locorum, ubi Vat. cum SEKNP contra Q consentit vel ubi ab utroque codicum genere secedit. hoc raro fit et nescio an lapsu scribae factum sit ut e.g. p. 193, 5 γίνεται om Vat., 193, 11 ἐποικοδομούμενον Vat., 193, 17 τοῦ pro τούτου Vat., 196, 20 τοῦ ἀορ. om Vat., 197, 11 τοῦ πυρὸς in lac om Vat. etc. neque ullas lectiones huius codicis proprias inveni, quae non obvio errore ortae sint. at hic et illic cum secunda classe contra Q et ceteros libros suae stirpis it, velut p. 187, 5 cum SEKNP ἱερουργηθεῖσα scribit, ἱερουργηθείσης

recte Q, qui et praecedenti linea unus recte ἧς pro μὴ vel ἡ praebet, casu fit ut Vat. incipiat paulo ante eum locum, ubi M desinit. itaque hoc loco eius lectionem non solum cum Q, sed etiam cum M comparare possumus et videmus eum cum M contra Q consentire. nam M quoque cum SEKNP falso ἱερουργηθεῖσα scribit et pro ἧς Q (μὴ SEKNP) ἡ legunt M et Vat. hinc concludendum est Vaticanum 2090 ex eodem ramo classis primae ortum esse, a quo M pendet. hoc confirmatur quibusdam locis, ubi M et Vat. vel cum SEKNP contra Q faciunt vel ab utrisque differunt. sic p. 187, 4 οὔτε pro οὐδὲ habent M Vat. 187, 13 λέγεται pro λέγηται M Vat. quod si nobis M et Vat. per maiorem huius libri partem persequi liceret, sine dubio Vaticanum plurimis locis, ubi a Q dissentit, cum M consentire videremus. quod autem is ramus primae classis, qui codd. M et Vat. continetur, quamquam in omnibus fere cum Q congruit, in nonnullis tamen rebus lectiones alterius classis exhibet, hoc minime mirandum est. nam utramque textus recensionem antiquitus stabilitam ad aetatem Byzantinam pervenisse maxime probabile est, lectiones autem alterius generis in libros alterius stirpis hic illic invasisse, quoquo modo id accidit, nihil mirum est. mirandum est potius, quod utraque textus species per tot saecula tam integra remansit. dubitaveris utrum melius sit lectiones codicis Vat. in apparatu critico enotare necne, sed hoc facere supersedi, quia ubicumque cum Q consentit, eo non egemus, et ubi cum altera classe conspirat, cave putes hoc certum melioris lectionis indicium esse. nihil igitur lucramur codice Vat. adhibito.

DE ALTERA RECENSIONE (KNP ET SE)

In libello De professione Christiana edendo duas distinxi recensiones, quarum prima codicibus AS et EQ continetur, altera in KNOP extat. sed ut initio

dixi, in libro De perfectione res aliter se habet. nam etsi eius quoque duae sunt recensiones, quibus libri manu scripti in duas classes dividuntur, ratio tamen, quae inter eos intercedit, in hoc opere diversa est. etenim e codicibus ASEQ, qui in libello De professione Christiana primam classem constituunt, A librum De perfectione omnino non continet, S et E autem eandem textus recensionem exhibent quam KNP (nam O in hoc opere deest) servaverunt, i.e. S et E in hoc opere secundae classi adnumerandi sunt. ita fit, ut ex codicibus, quibus in tractatu De professione Christiana edendo usus sum, unus Taurinensis Q recensionem primae classis exhibeat. de quo quoniam satis dictum videtur, iam ad alterius recensionis libros manu scriptos perventum est.

KNP SZEΛ De codicibus KNP et SE, quibus in apparatu critico utor, quam brevissime agam, cum de eis in praefatione libelli De professione Christiana fusius tractaverim. cum codice S etiam hic Vat. 1433 (= Z) plane congruit, quem ex S descriptum esse ibi ostendi, ideoque in apparatu critico non adhibui. codici E simillimus est Λ, de quo cf. praefationem eiusdem opusculi p. 99. quem hic quoque in apparatu neglexi. ex P (cod. Vat. 445 Ambr. Q 14 sup Pii II 4) descripti sunt Vat. gr. 445 et Ambros. Q 14 sup., quorum uterque hunc librum simul cum libello De professione Christiana tradit (cf. illius praef. p. 122). ex codice E (Vat. 446) haustus est textus huius operis Par. 503 in Parisino gr. 503, ut iam in praefatione ad libellum De professione Christiana p. 99 de illo demonstravi, itaque hoc quoque in libro codice Parisino non egemus.

Mon. 23 His addendus est codex, qui l.c. in censum nondum venit, Monacensis gr. 23 chartaceus saec. XVI a Cornelio quodam Naupliensi, Murmureo, Andreae filio [1],

[1] Frater eius fuisse videtur qui scripsit codicem Monacensem gr. 47 Ioannes Murmures anno 1551 (cf. praefationem ad lib. De inst. Chr. p. 18).

Venetiis agente scriptus (anno 1552). cuius collationem benigne mihi subministravit F. Egermann Monacensis. continet aliquot Gregorii opera inde a fol. 1 usque ad fol. 244, ubi incipiunt Leonis imperatoris orationes novem, quas sequuntur rursus Gregorii Nysseni liber Ad Ablabium et In inscriptiones Psalmorum Andreaeque Caesariensis commentarius in Apocalypsin. sed hi a praecedentibus subscriptione librarii, quae in fine orationum Leonis imperatoris extat, separati sunt. textus libri De perfectione extat ff. 145v-159r, qui cum aliis codicibus huius classis fere ad verbum congruit. quare difficile esset dictu, ex quo libro descriptus sit, nisi per se maxime probabile esset eum ex vetusto codice Veneto K (saec. XI) sumptum esse. hoc eo confirmatur, quod Mon. eandem peculiarem tituli formam praebet, quam in K invenimus: τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν (om. περὶ τελειότητος καὶ ὁποῖον εἶναι χρὴ τὸν χριστιανόν). uterque in margine addit: ἐπιστολὴ χρήσιμος πάνυ χαρακτηρίζουσα τὸν ὄντως χριστιανόν. quamquam haec etiam in codicibus S et Par. 584 leguntur, tamen unus K ante notam marginalem addit $\overline{\Delta}$ idemque in Mon. 23 extat. numerus $\overline{\Delta}$ ad locum, quem liber De perfectione iam in K obtinet, referri non potest, namque in K nunc post multa alia opera ad finem codicis positus est. est igitur ex alio codice desumptus, in quo ordo diversus erat et liber De perfectione quartum locum tenebat. Monacensem ex K fluxisse etiam eo comprobatur, quod eius scriba opera Gregorii eodem ordine collocavit, quo in K extant. sed non totum codicem K descripsit, immo a Vita Macrinae fol. 63 sq. (cuius initium ut in K, ita in Mon. deest) usque ad codicis finem. opera duo quae iam in Mon. Vitam Macrinae antecedunt (oratio In defunctos et liber De anima et resurrectione) hunc ordinem turbare videntur, sed scriba ea ex K sumpsisse non potest, quia ibi desunt. abieci igitur apographon

recentissimum, cum ipsum eius exemplar in meo apparatu critico extet.

Par. 584 Parisinus graecus 584 membranaceus saeculi XII aliquot opera Nysseni continet, quorum ultimus est liber De perfectione (ff. 141v-158r). delectus est ex ampliore collectione factus. primam partem libri ipse comparavi, collationem totius libri meum in usum solita cura fecit L. Feldman, sodalis seminarii mei. sed codex Par. nihil praeter eas lectiones contribuit, quas ex ceteris huius stirpis libris manu scriptis iam novimus, quibuscum fere congruit. lectiones proprias hic et illic praebet, quae tamen nullius momenti sunt. velut p. 175, 18 καὶ cum N post ψυχῶν add Par., ibid. 19 τῶν cum S ante αἰώνων add, 176, 12 ἐν ἑκάστης cum K, 177, 17 pro χαρίσεται legit χαρίσηται, quod etiam in Matritensi 4857 inveni, 178, 19 ἀκροτηριάζων cum Messanensi scribit pro ἀκρωτ., 179, 23 προσήκοι cum KN et Cantabr. legit, 180, 1 χρόνον pro Χριστὸν est lapsus calami, 182, 4 μὲν πρῶτον cum KN Cant., 185, 6 καὶ pro κἂν cum KNP, ibid. 7 τὸ pro τῷ cum K, 187,15 λαμβάνωμεν cum KNP, 193, 12 ἐφαρμόσασα cum KN, 196, 21 ἐκπτυόμενον cum K, 197, 5 ὑπὸ pro ὑπὲρ cum KE, 199, 1 δοκεῖ pro δεῖ cum K, 199, 19 δέον cum KN Cant., 204, 8 τῶν ante ὑπὸ om KN et Par., 206, 11 ὄντες ante διὰ add KN et Par., 207, 16 βδελλυρίας cum KP, 208, 5 ἔχει KNS ἔχῃ P Cant. Par., 208, 14 τὸ pro τε KNP et Par., 209, 6 ἐπιστῆμον pro ἐπίσημον cum Cant., corr Par. alt man, 210, 13 καὶ ante λόγου om cum KN, 214, 6 in fine πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν cum K Cant. add Par. notandum quoque in Parisino bis ὅρα legi in margine eodem loco ubi haec nota legitur in N vel in KN p. 205, 22 et 210, 5. etiam tituli formam singularem cum K communem habet: ἐπιστολὴ χρήσιμος πάνυ κτλ.

Codex Par. igitur cognatus est codicum KN et Cantabrigiensis, de quo mox dicturus sum, quibuscum nonnumquam a reliquis libris secundae classis secedit.

sed hae variae lectiones nihil utilitatis afferunt; ceterum innumerabilibus locis Par. cum tota turba codicum huius generis in veris falsisque consentit et paucissimae sunt eius discrepantiae, ut locis ante citatis ostenditur. Par., Cant. et KN ex communi fonte fluxerunt. itaque Par. in apparatu dimisi, cum ad hanc speciem memoriae repraesentandam nihil eo opus sit.

Cant. B. 9.1 Iam de codice Cantabrigiensi B. 9.1 dicendum est, membranaceo saeculo XI-XII nitide binis columnis scripto. continet librum De perfectione ff. 186v-196r. praecedunt alia Gregorii scripta: De beatitudinibus, De oratione dominica, De virginitate, Oratio catechetica et Apologia in Hexaemeron; sequitur liber Quid sit Ad imaginem, sed sub Anastasii Sinaitae nomine (vide de hoc codice praefationem libri De virginitate h. vol. p. 223). initium libri De perfectione deest usque ad p. 180, 6. in huius libri fine extant verba πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν, quae etiam in K et Par. 584 legimus. textus quem codex Cantabrigiensis exhibet eadem recensio est quae codicibus SEKNP eorumque asseclis continetur. sed habet nonnullas lectiones proprias velut p. 179, 23 προσήκοι scribit cum KN et Par. 584, 180, 4 βλέπειν cum Messan., 182, 4 μὲν πρῶτον cum KN Par., 182, 15 αὐτῆς pro αὐτῶν, 183, 21 ἐπιδείξομεν—22 βίῳ om cum SEKNP Par., 184, 7 ἐκεῖνο, 184, 19 εἰρηνεύοντες, 185, 16 λυτρωσάμενον, 186, 2 νόμος om cum KN Par., 186, 10 τῷ θεῷ om, 187, 3 δεχθῆναι cum NP Par. aliisque, 188,15 ὁρώμενον pro νοούμενον, ἀξίως om cum SE, 192,5 ἑαυτὸ, ibid. 7 παρασημήνασθαι, ibid. 12 εὐαγγελίου, 14 εἴη ἤ, 15 ὠφελήσει om, 194, 1 σπάρτου ἐναποτεθῆι, 4 τὸν χριστὸν om, 9 εὐλογητὸς om. 196, 20 μάχαιραι cum SEK, 199, 19 δέον cum KN, 23 καθηγήσηται cum NP etc. apparet codicem Cantabr. propinquum esse codd. KNP et interdum SE, qui in hoc opere ad unum eundemque fontem redeunt, sed ex nullo eorum de-

scriptus videtur. in plurimis rebus ab iis nihil differt et propriis eius lectionibus, quae paucae sunt, nihil lucramur. quare varias eius lectiones in apparatu critico non notavi, sed haec exempla dare contentus fui.

Vat. 401 Codex Vaticanus graecus 401 chartaceus saeculi XIII, qui iam inter libros Nicolai V extabat (cf. Codices Vat. graec. tom. II p. 101-3), sed olim fuit Theodori Principis patriarchae Antiocheni, qui saeculo XIII floruit (cf. notam margini adscriptam ff. 331v-332), ab initio usque ad fol. 134v opera nonnulla Athanasii continet, sequuntur Gregorii Nysseni opera quinque a fol. 135r-332v (qui est finis codicis). ultimo loco fol. 300 sq. extat Oratio catechetica magna, quam praecedit tractatus De perfectione ff. 287-300. contulit H. Brown et iteratis curis J. P. Cooke. praeterea mihi praesto sunt tabellae totius libri photographicae, quas in re dubia saepius inspexi. sed codicem non admisi in apparatum criticum huius operis, cum eandem textus recensionem, quae in KNP et SE extat, fere sequatur, itaque in apparatu meo, ubicumque sigla SEKNP apparent, Vat. 401 animo supplere licet. at quamquam in plerisque cum his omnibus congruit, tamen saepius ab illis dissentit. pleraeque huius generis lectiones ei cum nullo alio codice communes sunt et facile videmus eas corruptione ortas nulliusque pretii esse. in paucis cum Ambr. Q 14 sup. vel P contra ceteros consentit vel cum uno vel altero ex reliquis. affero nonnullas lectiones, quas solut Vat. 401 praebet: p. 173, 1 πρέπει, 4 μὲν om, 6 παρὰ pro ὑπὸ, 14 σοι post ἀρχὴν add, 174, 3 τύχοι, 176, 15 ἡμῖν om, 177, 13 ἐφ' ἡμῶν om, 178, 3 ὅπερ τὸ νόημα, ibid. βούλεται χρὴ, 179, 5 εἴπῃ, 8 ἀληθῶς ἢ ante ὁ add, 180, 4 ἐστιν om, 180, 10 ἐχόμενος: μετέχων, 11 ἐφιεὶς, 22 παντὸς, 181, 22 φωνῆς om, 183,6 πιστεύειν: γινώσκειν, 184,11 προσμαχομένου, 185,11 μανθάνοντες, 22 ζωῆς ἔστω, 186, 14 ἑαυτῷ, 187, 14 διά—τούτων om, 188, 16 ὄντων: πάντων, 17 δὲ

om, 189, 9 μορφῆς: γραφῆς, 23 μηδεμίαν, 190, 1 ποιότης om, 192, 9 σινδόνι, 13 συνειδήσει: σινδόνι, 14 ἀπορρίψαντας, 193, 10 καὶ κατὰ τὴν ψ. hae codicis Vat. 401 a reliquis libris discrepantiae quamvis per se futiles, tamen utiles sunt ad investigandam codicis Ottoboniani cum eo rationem, de quo nunc dicam. at certe propter ea, quae Vat. propria habet, non meret in apparatum criticum recipi, cum nihil novi afferat, quod et verum sit.

Ott. 106 Codex Ottobonianus graecus 106 saeculi XVI chartaceus librum De perfectione ff. 116r-129r continet. praeterea nonnulla alia eiusdem auctoris opera exhibet, de quibus mox breviter agam. diligenter contulit J. P. Cooke ex tabellis lucis ope factis, quas et ipse denuo comparavi. et facile quidem intellexi hunc librum alteram continere recensionem et cum SEKNP aliisque eius propaginis codicibus in plurimis rebus congruere. sed diu me fugit, quod iam pro certo affirmare possum, Ottobonianum ex codice Vaticano 401 ad verbum descriptum esse. Ottob. proprias vix praebet lectiones, sed in eis rebus, quibus Vat. a reliquis libris dissentit, Ottobonianus semper fideliter eum sequitur. sic lectiones, quas p. 162 ut codicis Vat. 401 proprias collegi, cunctas in Ottob. quoque reperimus. etiam libros eosdem Nysseni continet atque Vat., omissis libris De virginitate et In Psalmos, et idem est eorum ordo. uterque Orationem catecheticam, quae in utroque post librum De perfectione posita est, πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν scriptam esse falso tradit. hoc eo factum videtur, quod in quibusdam codicibus in fine libri De perfectione additum est πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν. haec verba eodem loco etiam in exemplari codicis Vat. 401 extitisse et inde cum titulo sequentis operis confusa esse arbitror. Ottobonianus igitur in re critica exercenda nihil valet, ideoque plane excludendus est.

Matr. 4857 Codex Matritensis 4857 (olim Archivio historico nacional 164, 8 cf. Graux-Martin p. 44) chartaceus ab Antonio Calosyna et Michaele Cretensi expensis Martini de Ayala, episcopi Segoviae, annis 1560-62 scriptus, continet Orationem catecheticam ff. 1-44, deinde "epistulam ad Olympium ascetam", i.e. librum De perfectione, ff. 47-59, dialogum De anima et resurrectione qui dicitur Macrinia ff. 59-95 (non ut catalogus indicat Vitam S. Macrinae, cuius fragmentum breve sequitur fol. 95r), Epistolam canonicam ad Letoium ff. 96-102, orationem In defunctos ff. 102-118, denique libros duodecim Contra Eunomium ff. 118-275. de hoc codice et duobus eius librariis in praefatione editionis meae librorum Contra Eunomium (p. l-lii) egi. tabellis photographicis usus sum. textus libri De perfectione idem est atque in SEKNP eorumque cognatis, de quibus supra accuratius dictum est. quare difficile est quem ex his scriba secutus sit diudicare. nonnullis locis, ubi SEKNP dissentiunt, Matr. proxime ad lectionem codicum Par. 584 et Veneti (K) accedit, velut 176, 12 ἐν ἑκάστης scribit cum his duobus, 177, 17 χαρίσηται legit cum uno Parisino, at ibid. 178, 1 ὡς pro ᾧ cum KN Par.; 210, 13 καὶ om cum KN Par., et 178, 5 ὄντος pro ὄντως cum solo Veneto K. ex nonnullis corruptelis apparet librarium alio dictante scripsisse, et ex notis marginalibus videmus eum variis lectionibus usum esse, quas ex alio libro desumpsit. nihil igitur obstat, quominus lectionem μακαριότητος pro μεγαλειότητος, quod p. 176, 16 legitur in KN Par., ex alio codice hauserit. fol. 48v γρ ὅπερ in margine scripsit, quamquam idem in textu legitur, quod scribae neglegentia factum est, quem οἷα δ' scribere voluisse apparet, quod in aliis codicibus extat. iam si consideramus codicem Hispanum in concilio Tridentino (ἐν Τρέντῳ) exaratum esse, ut e subscriptione in fine XII libri Contra Eunomium discimus, maxime probabile est

scribam exemplo usum esse ex finitima urbe advecto. et cum patres Tridentini saepe Venetiis libros manu scriptos attulerint, Venetus K fons codicis Matritensis fuisse videtur. postea Martinus de Ayala, episcopus Segoviae, pro quo descriptus erat, secum in Hispaniam abstulit.

DE SECUNDAE RECENSIONIS FONTE

Omnes libri, quos sub nomine secundae classis praecedenti capite congessi, miro consensu in lectionibus rectis falsisque, quas offerunt, communem originem produnt. ac ne tantum quidem inter se differunt, ut in familias more solito dividi possint. E et Λ ex uno libro perdito fluxerunt, qui suis lectionibus et coniecturis hic illic a ceteris libris (SKNP) differebat. ubi E non cum SKNP congruit, hi plerumque errorem 'archetypi' servarunt. KN Par. paucis locis lectionem pravam communem habent. sed plerumque SEKNP in veris et falsis omnino consentiunt. ceteri quoque codices huius generis, quos supra descripsi, sed in apparatu critico non adhibui, eandem lectionem praebere solent. scatet autem haec recensio gravibus erroribus; at si tot codices vetusti eundem textum praebent, apparet cunctos huius stirpis libros ex uno fonte derivatos esse, cuius auctoritate permota scriptoria posteriorum saeculorum hanc libri recensionem alteri quae et ipsa uno exemplari vel paucis codicibus ad eos pervenisse videtur, praetulerunt. hunc secundae classis fontem διόρθωσιν Byzantinam fuisse propter miram memoriae uniformitatem facile intellegimus. nam praeter solitos scribarum recentiorum lapsus variae lectiones in hac classe, ut supra dixi, vix occurrunt. at omnes eius libri eundem textum a prima classe multo diversum praebent. quod vix casu evenisset, nisi fons huius classis codex celeberrimus fuisset haud ita multis saeculis a nostris codicibus saeculi X-XII remotus.

ipsa recensio, quam hic codex longe lateque divulgavit, ab ultimis labentis antiquitatis temporibus repetenda videtur, et propter vetustatem suam maiorem quam merebat apud Byzantinos auctoritatem adepta est. perpaucis eam exemplaribus sive uno libro superstiti usque ad saeculum nonum, quo studia librorum antiquorum denuo efflorescebant, servatam fuisse et re ipsa et exemplis aliorum Gregorii operum satis probatur.

Sed uniformitatem huius recensionis iam pluribus exemplis illustrabo (ad sigla SEKNP adde ceteros huius gregis codices, qui cum his consentiunt). incipiam a loco, qui dubium excludit (p. 184, 8 sq.): ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τοὺς δύο ἔκτισεν ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰς καταλλαγὰς ἀγάγωμεν οὐ μόνον τοὺς . . . ἀλλὰ καὶ τοὺς . . . verba ποιῶν εἰρήνην, οὕτω καὶ ἡμεῖς om SEKNP et omnes reliqui codices eiusdem classis, quo sententiae structura foede dirumpitur. servarunt ea verba MQ. haec lacuna mechanicam, ut dicunt, causam habuisse debet, sed non homoeoteleuto explicari potest. immo apparet lacunam omissa una linea in codice perdito, qui fons huius memoriae stirpis fuit, ortam esse. fuit igitur codex ille perditus more Byzantino noni vel decimi saeculi binis columnis exaratus, quas codex P et Cant. etiamnunc conservant. nam verba omissa longius spatium quam unius columnae lineam non explent. columnae igitur archetypi secundae classis non amplius 24-25 litterarum spatium in latitudinem complebant. ex hoc antiquo exemplari omnes libri, quae secundam recensionem continent, emanarunt.

Hanc archetypi secundae classis reconstructionem si quis paulo audaciorem esse suspicatur, en aliud exemplum tibi afferam, quo res plane comprobatur. p. 198, 13 sq. oratio graviter turbata est. post μέλη sic pergunt SKP: καὶ εἴπερ κεφαλὴν εἶναι ὑποτιθέμεθα

τὴν οἱονεὶ καθαρότητα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, καθαρὰ πάντως κτλ. sic etiam E legit, qui tamen nonnulla mutavit, ut facere solet, ubi textus huius recensionis intellegi non potest. is scribit πρὸς τὴν κεφαλὴν ὑποτιθέμεθα κτλ., omissis καὶ εἴπερ, εἶναι et τὴν ante οἱονεὶ. (codex N hic magnam lacunam habet, in qua tota pagina interiit.) at Qθ sic legunt: οἷον εἰ καθαρὰν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας τὴν κεφαλὴν εἶναι ὑποτιθέμεθα, καθαρὰ πάντως κτλ. lectio codicis Q unice vera est (nisi quod καθαρότητα pro καθαρὰν cum SKP scribendum est), sed ne alterius quidem classis librorum memoria tam corrupta est, quam primo obtutu videtur. nam olim tantum ordo verborum in fonte archetypi mutatus erat, ut solet fieri in SEKNP. sed in scribendo archetypo gravis confusio orta est, cum verba κεφαλὴν εἶναι ὑποτιθέμεθα, quae inter τὴν et οἱονεὶ collocari oportebat, scribae neglegentia omissa essent. quae in margine vel inter lineas a correctore suppleta in archetypo falso loco in textu reposita sunt, ita ut iam sententia omni sensu careat. sed comparata sana lectione codicis Q error facile corrigitur. apparet properantem scribam archetypi librorum SEKNP oculis unam lineam transsiluisse, idque eo confirmatur, quod litterarum, quae in lacuna interciderunt, numerus est viginti tres. nam cum numerus litterarum unius lineae, quae p. 184, 11 sq. in eodem archetypo omissa erat, viginti quattuor sit, iam luce clarius est hanc singularum linearum fuisse longitudinem in codice illo antiquissimo. item p. 205,22 verba a SEKNP omissa κατὰ τὸν προφητικὸν usque ad μήτρας 50 litteras, i.e. duas archetypi lineas, explent.

Iam ex his exemplis concludendum est omnes libros manu scriptos, qui ad secundam classem pertinent, ex uno quasi archetypo emanasse. quam diversitatem memoriae nostrae nunc pluribus exemplis appositis illustrare conabor. p. 173, 2 τελειωθείη MQθ: τελειωθῇ falso SEKNP. 7-8 τῶν ἀγαθῶν ἡ MQθ: ἡ τῶν

ἀγαθῶν falso SKNP (τῶν ἀγαθῶν ἦν ἡ coniecturam tentans E). 12 ἐφ' ὃ δεῖ συντεῖναι MQθ: ἐφόδιον σοι πρὸς SEKNP. 174,5 γνώριμον MQθ: γνώρισμα falso SEKNP. 5 ἔχῃ v ἔχει M εὔχῃ θ (Q legi nequit): ἔχων SEKNP. 7 δεδώρηται MQθ: om SEKNP. 21 εἶναι post ἡμᾶς add SEKNP et 22 ἐπιδειχθῆναι om. 175, 9 τὸν ζῶντά τε καὶ MQθ, om SEKNP. 16 ἐκάλεσε MQθ: ὠνόμασε SEKNP. 177, 13 verba ἀλλ' ἐκ usque ad 14 ἔχειν om SEKNP. 17 χαρίσαιτο MQθ: χαρίσεται SEKNP falso. 178,1 ᾧ ἐπέβαλεν ἡ τέχνη τὸ εἶδος πρὸς τὸ δοκοῦν σχηματίσασα MQθ: ἡ τέχνη τὸ εἶδος om SEKNP ἐνσχηματίσασα SKNP ἐν om E. 7 διανοητικὸν MQθ: διακριτικὸν ex itacismo ortum SEKNP et ceteri huius classis libri. 180, 20 ἀντικαθιστάμενος MQθ: ἀντικαθήμενος SEKNP. 181, 21 ὀνόματα MQθ: νοήματα falso SEKNP. 182,2 γενέσθω δὲ ἡμῖν τάξις τῶν εἰρημένων ἡ ἀπαρίθμησις MQθ: γινέσθω (γενέσθω E) δὲ ἡμῖν ἡ (om E) τάξις (om K, τάξις ἡμῖν P) τῆς τῶν ὀνομάτων θεωρίας ἡ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν γεγενημένων τάξις SEKNP altera est recensio. 182,8 αἰσθητικῆς MQθ: αἰσθητῆς SEKNP falso. 16 παρομαρτούσης MQθ: συνεργούσης SEKNP. 183,2 νεύματος MQθ: πνεύματος SEKNP falso. 5 κτῆσιν MQθ: κρίσιν SEKNP. 21 verba ἐπιδείξομεν usque ad 22 βίῳ om SEKNP (quibus omissis 22 ἐπιδειξόμεθα scribit S ex coniectura). 184, 4 πονηρὰν ἀνάστασιν τῆς καλῶς ἀποθανούσης (scil ἔχθρας) κατεργασάμενοι MQθ, ubi τοῖς καλῶς ἀποθανοῦσι falso legunt SEKNP. 185,17 ὀψόμεθα M recte, ὀψώμεθα Qθ: ἑψόμεθα SEKNP proclivi errore. 186, 4 μεθαρμοσθῆναι ἡμῶν τὴν πολιτείαν MQθ: ἡμῶν τὴν om SEKNP falso. 15 τὸ ἑαυτοῦ σῶμα post παραστ. add SEKNP alt rec. 187, 1 ζώσης τῆς σαρκὸς MQθ, ζώσης om SEKNP, idem om 1 καὶ et 5 ζῇ, idem 5 ἱερουργηθεῖσα pro ἱερουργηθείσης legunt et pro ἧς praebent μή, unus Q constructionem sententiae integram servavit, cum M hoc loco ex libro alterius classis correctus sit. 8 κατορθωθήσεται MQθ: κατορθώσῃ SKNP κατορθῶσαι E. 12

ἀφαγνίζοντα MQθ: ἀθανατίζοντα SEKNP. 22 δι' ἐναυσμάτων θ (et ut vid Q qui vix legi potest): διανοημάτων falso SEKNP. 188, 21 συμφυὲς MQθ: συναφὲς SEKNP. 194, 1 τῇ τῶν ἀρετῶν σπάρτῳ Qθ: διὰ τῆς σπάρτου (om τῇ τῶν ἀρετῶν) SEKNP. 195,2 orationis structura male intellecta multa turbavit fons codicum SEKNP, qua de re cf. app crit ad loc. 2 post ἀοράτου verba τουτέστιν ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις καθῆκεν ἑαυτόν, ἵνα ἡμεῖς ἐν τοῖς τῆς θεότητος μέτροις φθάσωμεν· τοῦτο γὰρ ἡ πραγματεία τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ addunt SEKNP, om Qθ. est nota marginalis scribae Byzantini quae in textum irrepsit (cf. usum vulgarem praepositionis ἐν, quae bis pro εἰς cum accusativo admittitur). 202, 18 τῆς κτίσεως om SEKNP. 204, 3-4 αὐτὸς et ἐστιν om et ὁ γὰρ ἀνοίξας scribunt SEKNP, alt rec. 18-19 verba τὸ ἀνθρώπινον ἐκεῖνο συνάπτει μόνον om SEKNP. 205,13 ἐντὸς Qθ: αὐτὸς SEKNP. 22 verba κατὰ τὸν προφητικὸν usque ad 23 μήτρας om SEKNP. 205, 20 ἀποκηρύκτων Qθ: αὐτοῦ κηρύκων SEKNP. 206, 12 ἀφθαρσίας Qθ: ἀληθείας SEKNP. 209, 5 ῥίψασπις om SEKNP. 210, 13 ante καλῶς add ἢ ποιῆσαι ἢ διανοηθῆναι ἢ φθέγξασθαι προηγεῖσθαι SEKNP, alt rec, cf. ad loc.

His demonstratum est exemplis codices SEKNP omnesque eorum asseclas, qui has lectiones cum iis communes habent, ex uno 'archetypo' provenisse, qui recensionem a textu in M et Q servato diversam praebebat. permultis locis corruptus vel lacunis foedatus erat; scribendi erroribus scatebat, interdum etiam glossas e margine in textum inculcatas vel verba a librario omissa et in margine addita falso loco textui inserta habebat. ex hoc archetypo maxima pars codicum, quibus adhuc superstitibus gaudemus, derivata est. apparet eum tanta auctoritate praeditum fuisse, quia aut solus aut unus inter paucos hunc pretiosissimum Nysseni librum per saecula obscura VII-VIII conservasse videbatur.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Textus vulgatus, cuius discrepantias in apparatu critico secundum Mignei et Morelli editiones siglo v notavi, in hoc opere sicut in tractatu De professione Christiana (cf. praef. eius libelli hoc vol. p. 125) inde ab editione prima usque ad hunc diem idem remansit. Morellianae textus graeco-latinus ex duobus fontibus fluxit. versio latina, quam editor Parisinus graeco textui subiecit, a Francisco Zino sumpta est, qui hoc opusculum iam anno 1570 latinitate donatum Venetiis promulgaverat; textus graecus ex editione separata, quam David Hoeschelius Augustanus anno 1593 apud Raphelengium Lugduni Batavorum emiserat, originem duxit. qui unde libellum Ad Harmonium de professione Christiana hauserit, in praefatione eius opusculi p. 126 exposui, neque quae ibi dicta sunt hic iterare opus est. sed in libro De perfectione edendo Hoeschelius non plane eadem subsidia ad manum habuit, quibus in libello De professione Christiana usus erat. nam hunc e duobus codicibus Augustanis se sumpsisse dicit, quos Augustanum 241 et Monacensem 370 (= O) fuisse l.c. ostendi. sed codex antiquissimus O librum De perfectione non continet, ideo Hoeschelius eum ex solo Augustano 241 repetere debuit, ut ipse in praefatione editiunculae diserte affirmat. quo factum est, ut textus graecus huius libri non ex secunda classe codicum fluxerit vel correctus sit, cuius antiquissimus et nobilissimus testis est codex O, sed ex uno codice Augustano 241 provenerit, i.e. ex propagine alterius stirpis, cuius dux est codex Taurinensis Q. quam textus recensionem cum in hoc libro edendo ut in libello De professione Christiana saepe secutus sim, accidit ut textus vulgatus libri De perfectione non tam longe a nostro absit quam in aliis libris Gregorii edendis fieri solet. Hoeschelius

etiam nonnullas coniecturas in textum recepit, in quibus sunt tam praeclarae emendationes quam p. 174, 11 οἵους pro οἷον Aug., p. 175,10 καλῶς pro καλός Aug., p. 178, 3 βούλεται pro γίνεται Aug., p. 180, 10 ἀμεσίτευτος pro ἀμεσίτευκτος Aug., p. 182, 10 σημασίας pro παρουσίας Aug., quae in apparatu critico iam non apparent, non quo falsae sint, sed quia testimonio codicum comprobantur. sic multae et praeclarae Reiskii in oratoribus Atticis emendationes iam oblivione obrutae sunt, postquam codicum optimorum auctoritas eas confirmavit. aliae coniecturae Hoeschelii minus felices sunt, sed paucas admisit et ubicumque a codice Augustano recedit, in margine adnotavit.

W. Jaeger

CONSPECTUS SIGLORUM

(De Perfectione)

M codex Messanensis 175 membranaceus saec. XII
Q codex Taurinensis C. I. 11 chartaceus saec. XIV
θ codex Vindobonensis theol. gr. 105 chartaceus saec. XVI

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII-XIII
E codex Vaticanus gr. 446 membranaceus saec. XII
K codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI
N codex Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII
P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI
Z codex Vaticanus gr. 1433 membranaceus saec. XIII
Bar codex Oxoniensis Baroccianus 27 chartaceus saec. XIV
v textus vulgatus editionis Parisinae 1638 et Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΠΡΟΣ ΟΛΥΜΠΙΟΝ ΠΕΡΙ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ

252 M. Πρέπουσα τῇ προαιρέσει σου ἡ σπουδὴ ἡ περὶ τοῦ γνῶναι πῶς ἄν τις διὰ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου τελειωθείη, ὥστε διὰ πάντων κατορθωθῆναί σου τῇ ζωῇ τὸ ἀμώμητον. ἐγὼ δὲ περὶ παντὸς μὲν ἂν ἐποιησάμην ἐν τῷ ἐμῷ βίῳ τῶν σοὶ σπουδαζομένων εὑρεθῆναι τὰ ὑποδείγματα, ὥστε τοῖς ἔργοις πρὸ τῶν λόγων τὴν ἐπιζητουμένην ὑπὸ σοῦ παρασχεῖν διδασκαλίαν. οὕτω γὰρ ἂν ἀξιόπιστος ἦν τῶν ἀγαθῶν ἡ ὑφήγησις, τοῦ βίου τοῖς λόγοις συμφθεγγομένου. ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μὲν εὔχομαι γενέσθαι ποτέ, νῦν δὲ οὔπω τοιοῦτον ἐμαυτὸν βλέπω, ὡς ἀντὶ τοῦ λόγου προδεικνύειν τὸν βίον, ἵνα μὴ καθόλου δοκοίην ἀσυντελής εἶναί σοί τις πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ ἀνόνητος, ἐφ' ὃ δεῖ συντεῖναι τὸν ἀκριβῆ βίον ὑποθέσθαι διενοήθην, ἐντεῦθεν τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος.

Τοῦ ἀγαθοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χαρισα-

TITULUS: ...ον χρὴ εἶναι τὸν χριστιανόν Q (verba quae antecedunt legi nequeunt) τοῦ αὐτοῦ περὶ τελειότητος (-α θ) καὶ ὁποῖον χρὴ εἶναι τὸν χριστιανόν Mθ (= apographon codicis Q) πρὸς ὀλύμπιον ἀσκητὴν περὶ τελειότητος καὶ ὁποῖον εἶναι χρὴ τὸν χριστιανόν in marg $\overline{\mu\beta}$ SZ (qui λόγος $\overline{\mu\beta}$ titulo praeponit) τοῦ αὐτοῦ πρὸς ὀλύμπιον ἀσκητήν EKNP in marg λόγος $\overline{\iota\Delta}$ P in marg $\overline{\Delta}$ ἐπιστολὴ χρήσιμος πάνυ χαρακτηρίζουσα τὸν ὄντως χριστιανόν KN (qui tamen om $\overline{\Delta}$ et reliqua verba titulo ipsi adiungit) περὶ τελειότητος καὶ ὁποῖον χρὴ εἶναι τὸν χριστιανὸν πρὸς ὀλύμπιον μοναχόν v

SEKNPMQθ 1 σου om v ἡ alt om Mθv (evan Q) 2 τελειωθείη MQθv: τελειωθῇ SEKNP 6 τὴν om v ἐνζητουμένην E ὑπὸ MPv: ἀπὸ SEKNQ (ut vid) θ 7-8 ἦν τ. ἀγ. ἡ MQθv: ἦν (ἧι P) ἡ τ. ἀγ. SKNP τ. ἀγ. ἦν ἡ E lectio codicum SKNP violat cursum, id quod etiam E animadvertit, cum coniecturam tentaret 9 μὲν om KN sscr N^2 10 βλέπων v 11 σου P 12 τις post σοί add MQθv om SEKNP ἀνόητος E ἐφ' ὃ δεῖ συντεῖναι MQθv: ἐφόδιόν σοι πρὸς SEKNP

μένου τὴν κοινωνίαν ἡμῖν τοῦ προσκυνουμένου ὀνόματος, ὥστε ἡμᾶς ἐκ μηδενὸς ἄλλου τῶν περὶ ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι, κἂν πλούσιός τις ὢν τύχῃ καὶ εὐπατρίδης κἂν δυσγενὴς ᾖ ἢ πένης, κἂν ἐξ ἐπιτηδευμάτων τινῶν ἢ ἀξιωμάτων τὸ γνώριμον ἔχῃ, πάντων <δὲ> τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἀργούντων μίαν εἶναι κυρίαν κλῆσιν τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι τὸ Χριστιανοὺς ὀνομάζεσθαι· ταύτης τοίνυν ἄνωθεν ἡμῖν ἐπικυρωθείσης τῆς χάριτος ἀναγκαῖον ἂν εἴη πρῶτον μὲν τῆς δωρεᾶς νοῆσαι τὸ μέγεθος, ὥστε κατ' ἀξίαν εὐχαριστῆσαι τῷ τὰ τηλικαῦτα δωρησαμένῳ θεῷ, ἔπειτα δὲ τοιούτους ἑαυτοὺς διὰ τοῦ βίου δεῖξαι, οἵους ἐπιζητεῖ ἡ τοῦ μεγάλου τούτου ὀνόματος δύναμις. τὸ μὲν οὖν μέγεθος τῆς δωρεᾶς, ἧς διὰ τοῦ συνονομασθῆναι τῷ δεσπότῃ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἠξιώθημεν, οὕτως ἂν γένοιτο δῆλον ἡμῖν, εἰ αὐτὸ τὸ σημαινόμενον τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν ὀνόματος ἐπιγνοίημεν, ὥστε συνεῖναι, ὅταν διὰ ταύτης τῆς φωνῆς τὸν τοῦ παντὸς κύριον ἐν ταῖς εὐχαῖς προσκαλώμεθα, ποίαν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἀναλαμβάνομεν ἔννοιαν
253 M. ἢ τί διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου κατανοοῦντες εὐσεβῶς αὐτὸν ἐπικαλεῖσθαι πιστεύομεν. ἐπειδὰν δὲ τοῦτο νοήσωμεν, τότε δι' ἀκολούθου καὶ οἵους προσήκει ἡμᾶς διὰ τῆς περὶ τὸν βίον σπουδῆς ἐπιδειχθῆναι σαφῶς μαθησόμεθα, διδασκάλῳ καὶ ὁδηγῷ πρὸς τὸν βίον τῷ ὀνόματι χρώμενοι. οὐκοῦν τὸν ἅγιον Παῦλον πρὸς τὰ δύο ταῦτα καθηγεμόνα

SEKNPMQθ 1 ἡμῖν om SKNP 3 τις om E καὶ: κἂν SEKNP 4 ᾖ ἢ MQ θ v: κἂν cet κἂν: καὶ v 5 γνώριμον MQθv: γνώρισμα SEKNP ἔχῃ v εὔχῃ θ (sic) evan Q: ἔχει M ἔχων SEKNP 5 δὲ addidi, apodosis a 7 ταύτης incipit 7 δεδώρηται ante τὸ add MQθv τοίνυν om v 8 ἡμῖν ἄνωθεν SEKNPM 9 μὲν om v ἐννοῆσαι SKNP 11 οἵους SEKNPM: οἵου vel οἷου θ οἷον Q οἷον v 13 τοῦ: τὸ N corr N² 14 ὥστε οὕτως θ 15 τὸν om SEKNP 16 συνιέναι SEM ἐπιγνοίημεν usque ad 19 ὀνόματος om θ 18 ὁποίαν SEKNP ἐν post ποίαν add M 19 ἢ: εἴ EKNP 21 δι' ἀκολούθου MQθv: ἀκολούθως SEKNP εἶναι post ἡμᾶς add SEKNP 22 ἐπιδειχθῆναι MQθv (-ῆναις θ) om SEKNP cf. 183, 22

ποιούμενοι ἀσφαλεστάτην ἕξομεν ὁδηγίαν πρὸς τὴν τῶν ζητουμένων σαφήνειαν. οὗτος γὰρ μάλιστα πάντων ἀκριβῶς καὶ τί ἐστιν ὁ Χριστὸς κατενόησε καὶ οἷον εἶναι χρὴ τὸν ἐπονομαζόμενον αὐτῷ δι' ὧν ἐποίησεν ὑφηγήσατο, οὕτως ἐναργῶς αὐτὸν μιμησάμενος, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεῖξαι τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην μεμορφωμένον, διὰ τῆς ἀκριβεστάτης μιμήσεως μεταβληθέντος τοῦ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἴδους πρὸς τὸ πρωτότυπον, ὡς μηκέτι Παῦλον εἶναι δοκεῖν τὸν ζῶντά τε καὶ φθεγγόμενον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ ζῆν· καθώς φησιν ὁ καλῶς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ἐπαισθόμενος ὅτι Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, καὶ ὅτι Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός.

Οὗτος οὖν καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν ὀνόματος ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ σημαινόμενον εἰπὼν ὅτι Χριστός ἐστι θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· ἀλλὰ καὶ εἰρήνην αὐτὸν ἐκάλεσε καὶ φῶς ἀπρόσιτον, ἐν ᾧ οἰκεῖ ὁ θεός, ἁγιασμόν τε καὶ ἀπολύτρωσιν ἀρχιερέα τε μέγαν καὶ πάσχα, ἱλαστήριον ψυχῶν, ἀπαύγασμα δόξης, χαρακτῆρα ὑποστάσεως καὶ ποιητὴν αἰώνων, βρῶμα πνευματικὸν καὶ πόμα, πέτραν καὶ ὕδωρ, θεμέλιον

11 II Cor 13, 3   12 Gal 2, 20   15-16 I Cor 1, 24   16 Eph 2, 14 (εἰρήνη)   16-17 I Tim 6, 16 (φῶς ἀπρόσιτον)   17 I Cor 1, 30 (ἁγ. κ. ἀπολ.)   18 Hebr 4, 14 (ἀρχιερεύς)   I Cor 5, 7 (πάσχα)   Rom 3, 25 (ἱλαστήριον)   18-19 Hebr 1, 3 (ἀπαύγασμα, χαρακτήρ)   19 Hebr 1, 2 (ποιητ. αἰών.)   20 I Cor 10, 3 (βρῶμα πν.)   I Cor 10, 4 (πόμα, πέτρα)   Joh 4, 13 sq (ὕδωρ)   I Cor 3, 11 (θεμέλιος)

SEKNPMQ θ   1 ἔξωθεν M   2 οὗτος (ο alt in ras) E   3 τί M (in ras) Qθv: τίς SEKNP   κατενόησαν θ   3-4 χρὴ τὸν: χριστὸν E   8 δοκεῖν εἶναι M   9 ζῶντά τε καὶ MQθv, om SEKNP   10 καλὸς v   11 ἐπαισθανόμενος KNP, lac duarum lit pro αν reliquit S   Ἐπεὶ: ὅτι εἰ MQθv   12 ἐγὼ οὐκ ἔτι MQθv   14 καὶ post οὖν add SEKNP, om MQθv   ὀνομάζοντος Qθv   16 ἐκάλεσε MQθv: ὠνόμασε(ν) SEKNP   18 μέγαν v eras K   τε post ἱλαστήριον add SEKNP, om MQθv   τε καὶ ante ψ. add K   καὶ ante ἀπαύγασμα add N   19 τῶν ante αἰώνων add S   verba καὶ γωνίας κεφαλὴν καὶ θεοῦ τοῦ ἀοράτου εἰκόνα oculis ad p. 176, 1 delapsus hic coll θ, corr man al   20 καὶ ante πέτραν add Qθv, om SEKNPM

πίστεως καὶ γωνίας κεφαλὴν καὶ θεοῦ τοῦ ἀοράτου εἰκόνα καὶ μέγαν θεὸν κεφαλήν τε τοῦ τῆς ἐκκλησίας σώματος καὶ τῆς καινῆς κτίσεως πρωτότοκον καὶ ἀπαρχὴν τῶν κεκοιμημένων, πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν καὶ πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς καὶ μεσίτην θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ υἱὸν μονογενῆ δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον καὶ κύριον τῆς δόξης καὶ ἀρχὴν τῶν ὄντων, οὕτως εἰπὼν περὶ αὐτοῦ· Ὅς ἐστιν ἀρχή, βασιλέα τε δικαιοσύνης πρὸς τούτοις καὶ βασιλέα εἰρήνης καὶ βασιλέα τῶν ἁπάντων ἀπερίγραπτον ἔχοντα τῆς βασιλείας τὸ κράτος καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά, ὧν οὐκ ἔστι τὸ πλῆθος ῥᾳδίως ἐξαριθμήσασθαι· ἅπερ πάντα συντεθέντα πρὸς ἄλληλα, τῆς ἑκάστης τῶν ἐπωνυμιῶν διανοίας τὸ παρ' ἑαυτῆς εἰς ἔνδειξιν τοῦ σημαινομένου συνεισφερούσης, ἔμφασίν τινα τῆς σημασίας τοῦ κατὰ Χριστὸν ὀνόματος ἡμῖν ἐμποιεῖ, ὅσον χωροῦμεν τῇ ψυχῇ κατανοῆσαι, τοσοῦτον τῆς ἀφράστου μεγαλειότητος ἡμῖν ἐνδεικνύμενα. ἐπειδὴ τοίνυν πάσης ἀξίας τε καὶ ἐξουσίας καὶ δυναστείας ὑπέρκειται τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα, τῇ δὲ τοῦ Χριστοῦ προσηγορίᾳ κυρίως καὶ πρώ-

1 Matth 21, 42 Marc 12, 10 Luc 20, 17 al; cf Ps 118, 22 1-2 Col 1, 15 (εἰκών) 2 Tit 2, 13 (μέγας θεός) Col 1, 18 (κεφ. τοῦ τ. ἐκκλ. σώμ.) 3-4 Col 1, 15 (πρωτ. τ. κτίσεως) 3-4 I Cor 15, 20 (ἀπ. τ. κεκοιμ.) 4 Col 1, 18 (πρωτ. ἐκ νεκρ.); cf Apc 1, 5 4-5 Rom 8, 29 (πρωτ. ἐν π. ἀδ.) 5 I Tim 2, 5 (μεσίτης θ. κ. ἀνθρ.) Joh 3, 17-18 al (υἱὸς μονογ.) Hebr 2, 7, 9 (δόξῃ . . . ἐστεφ.); cf Ps 8, 6 6-7 I Cor 2, 8 (κύρ. τ. δ.) 7 Col 1, 18 (ἀρχή) 8-9 Hebr 7, 2 (βασ. δικ., βασ. εἰρ.) 10 Luc 1, 33; cf Mich 4, 7, Dan 7, 14 al

SEKNPMQ θ 4 καὶ ante πρωτότοκον add SEKNP τῶν ante νεκρῶν add SEKNP ἐν νεκροῖς E 7 ἀπαρχὴν SKNP 8 ἡ ἀρχή SKNP, cf Col 1, 18 καὶ post τούτοις om v 9 πάντων M 12 ἅπαντα SKNP τῆς: καὶ P τῆς e τῶν corr θ om E ἑκάστης EP: ἐν ἑκάστῃ SN ἐν ἑκάστης K ἑκάστου Qθv ἐν ἑκάστῳ M ἐπωνύμων Qθv ἐπιθυμιῶν E 13 εἰς ἔνδειξιν om SEKNP διὰ ante τοῦ σημ. add SKNP 14 συνεισφ. post 13 ἑαυτῆς coll E 15 ἡμῖν ὀνόματος SKNP 16 κατανοῆσαι -τα- e corr P τὸ post τοσοῦτον add E, τὰ MQθv 16-17 μακαριότητος SKNP cf 18

τως τὸ βασιλικὸν διασημαίνεται κράτος (προηγεῖτο γάρ, καθὼς ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐμάθομεν, τῆς βασιλείας ἡ χρῖσις), τῇ δὲ βασιλείᾳ πᾶσα ἡ τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ἐμπεριέχεται δύναμις, τούτου χάριν ὁ τὰ ἐμπεριεχόμενα κατανοήσας καὶ τὴν περιεκτικὴν τῶν κατὰ μέρος συγκατενόησε δύναμιν, αὕτη δέ ἐστιν ἡ βασιλεία, ἧς ἐνδεικτικὸν ὄνομα ἡ
256 M. τοῦ Χριστοῦ κλῆσίς ἐστιν. οὐκοῦν ἐπειδὴ τοῦ μεγίστου τε καὶ θειοτάτου καὶ πρώτου τῶν ὀνομάτων γέγονε παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ δεσπότου ἡμῖν ἡ κοινωνία, ὥστε τοὺς τῇ ἐπωνυμίᾳ τοῦ Χριστοῦ τιμηθέντας Χριστιανοὺς ὀνομάζεσθαι, ἀναγκαῖον ἂν εἴη πάντα τὰ ἑρμηνευτικὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς ὀνόματα καὶ ἐν ἡμῖν καθορᾶσθαι, ὡς μὴ ψευδώνυμον ἐφ' ἡμῶν εἶναι τὴν κλῆσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ βίου τὴν μαρτυρίαν ἔχειν. οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλεῖσθαί τι τὸ εἶναι γίνεται, ἀλλ' ἡ ὑποκειμένη φύσις, οἵα δ' ἂν οὖσα τύχῃ, διὰ τῆς προσφυοῦς τοῦ ὀνόματος σημασίας γνωρίζεται. οἷόν τι λέγω· εἰ δένδρῳ τις ἢ πέτρᾳ προσηγορίαν ἀνθρώπου χαρίσαιτο, ἆρα ἄνθρωπος ἔσται διὰ τὴν κλῆσιν ἢ τὸ φυτὸν ἢ ὁ λίθος; οὐκ ἔστι ταῦτα· ἀλλὰ χρὴ πρῶτον εἶναι ἄνθρωπον, εἶθ' οὕτως ὀνομασθῆναι τῇ προσηγορίᾳ τῆς φύσεως. οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ὁμοιωμάτων αἱ κλήσεις τὸ κύριον ἔχουσι, ὡς εἴ τις ἄνθρωπον λέγοι τὸν ἀνδριάντα ἢ ἵππον τὸ μίμημα· ἀλλ' εἰ μέλλοι τι κυρίως καὶ ἀψευδῶς ὀνομάζεσθαι, ἀληθῆ δείξει πάντως τὴν προσηγορίαν ἡ φύσις. ἡ δὲ ἀναδεξαμένη τὴν μίμησιν ὕλη, ὅπερ ἂν οὖσα τύχῃ, τοῦτο καὶ ὀνομάζεται, χαλκὸς ἢ λίθος ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον,

2 I Reg 9, 16; 10, 1 sq; 16, 12 sq al

SEKNPMQ θ 1 προσηγεῖται E γάρ om E 3 ὀνομάτων om v 4 περιεχόμενα v ἐμπεριέχοντα θ 5 συγκατανοήσει E 9 ἡ om v τούς post ὥστε add Qθν 13 ἐφ' ἡμῖν θν (evan Q) verba ἀλλ' ἐκ usque ad 14 ἔχειν om SEKNP; estne alia recensio? 14 τι post καλεῖσθαι om SEKNP 16-17 τι λέγω om E 17-18 χαρίσεται SEKNP; cf. 23 et 178, 4 21 ἔχουσι τὸ κύριον MQθν 22 λέγει MEKNPv -οι S e corr? 23 μέλλοιεν M ἀληθῶς N γρ καὶ ἀψευδῶς in marg 24 πάντως δείξει S 25 ἥπερ M 26 ἢ ante χαλκὸς add SEKNP τῶν τοιούτων SEKNP

ᾧ ἐπέβαλεν ἡ τέχνη τὸ εἶδος πρὸς τὸ δοκοῦν σχηματίσασα.

Οὐκοῦν τοὺς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτοὺς ὀνομάζοντας πρῶτον γενέσθαι χρὴ ὅπερ τὸ ὄνομα βούλεται, εἶθ' οὕτως ἑαυτοῖς ἐφαρμόσαι τὴν κλῆσιν. καὶ ὥσπερ εἴ τις διακρίνοι ἀπὸ τοῦ ὄντως ἀνθρώπου τὸν ὁμωνύμως ἐπὶ τῆς εἰκόνος λεγόμενον, ἐκ τῶν ἰδιωμάτων ποιήσεται τὴν διάκρισιν (τὸ μὲν γὰρ ζῷον λογικὸν διανοητικὸν ὀνομάσει, τὸ δὲ ἕτερον ὕλην ἄψυχον διὰ μιμήσεως ὑπελθοῦσαν τὸ εἶδος)· οὕτω καὶ τὸν Χριστιανὸν τόν τε ὄντως ὄντα καὶ τὸν δοκοῦντα διὰ τῶν ἐπιφαινομένων τοῖς χαρακτῆρσιν ἰδιωμάτων ἐπιγνωσόμεθα. χαρακτῆρες δὲ τοῦ ὄντως Χριστιανοῦ πάντα ἐκεῖνά ἐστιν, ὅσα περὶ τὸν Χριστὸν ἐνοήσαμεν. ὧν ὅσα μὲν χωροῦμεν, μιμούμεθα· ὅσα δὲ οὐ χωρεῖ ἡ φύσις πρὸς μίμησιν, σεβόμεθά τε καὶ προσκυνοῦμεν. οὐκοῦν πάντα τὰ ἑρμηνευτικὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σημασίας ὀνόματα ἐπιλάμπειν χρὴ τῷ τοῦ Χριστιανοῦ βίῳ, τὰ μὲν διὰ μιμήσεως, τὰ δὲ διὰ προσκυνήσεως, εἰ μέλλοι ἄρτιος εἶναι ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, μηδαμοῦ διὰ τῆς κακίας ἀκρωτηριάζων τὴν ἀρτιότητα. ὥσπερ γὰρ οἱ τὰς μυθικὰς τερατείας ἢ διὰ τῶν λόγων ἢ διὰ τῆς γραφικῆς πλάσσοντες τέχνης βουκεφάλους τινὰς ἢ ἱπποκενταύρους ἢ δρακοντόποδας ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ἐξ

18 II Tim 3, 17

SEKNPMQ θ 1 ᾧ: ὡς KNM ἡ τέχνη τὸ εἶδος om SEKNP σχηματίσασα EMQθv: ἐνσχηματίσασα SKNP 3 βούλεται: γίνεται MQθv 4 ἐφαρμόσαι ἑαυτοῖς SEKNP quod propter cursum repudiavi 5 ὄντος KNv τὸν: τὸ N corr N² ὁμώνυμον SEKNP 7 καὶ post λογικὸν add SEKNP διακριτικὸν SEKNP sed ζῷον διανοητικόν in definitione hominis usitatum erat 9 ὄντως: ἀληθῶς MQθv; cf. 5 et 11 11 χαρακτῆρες MQθv: χαρακτὴρ SEKNP 12 κἀκεῖνα v 14 σεβόμεθα om N 16 τῷ χριστιανῷ, om τοῦ Qθv 16-17 τὰ μὲν et τὰ δὲ διὰ προσκυνήσεως om E (cf. 181, 25 sq) τὰ μὲν ... τὰ δὲ MQθv: τὸ μὲν ... τὸ δὲ SKNP 17 post μέλλοι add ἀρτιότητα ὥσπερ οἱ τὰς μυθικὰς τερατείας ἢ διὰ θ (cf. 20), sed errore cognito ἀρτιότητα in ἄρτιος corr, cet secl 22 τῶν τοιούτων SEKNP; cf. 177, 26

ἑτερογενῶν συντιθέντες οὐ πρὸς τὸ τῆς φύσεως ἀρχέτυπον τὴν μίμησιν ἄγουσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς παραλόγου ταύτης ἐπινοίας τὴν φύσιν ἐκβαίνοντες ἄλλο τι πλάσσουσι καὶ οὐκ ἄνθρωπον, σχηματίζοντες πρὸς τὸ δοκοῦν τὸ ἀνύπαρκτον, καὶ οὐκ ἄν τις ἄνθρωπον εἴποι τὸ πεπλασμένον διὰ τῆς ἀλλοκότου ταύτης συνθέσεως, κἂν μέρει τινὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος προσεοικὸς τύχῃ τὸ μέρος τοῦ πλάσματος· οὕτως οὐδ' ἂν Χριστιανὸς ἀκριβῶς ὀνομασθείη ὁ τὴν κεφαλὴν ἄλογον ἔχων, τουτέστιν ὁ τὴν τοῦ παντὸς κεφαλὴν ἥτις ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τῇ πίστει μὴ ἔχων, κἂν 257 M. ἐν τοῖς ἄλλοις ἄρτιος ᾖ, ἢ ὁ τῇ κεφαλῇ τῆς πίστεως μὴ κατάλληλον ἐνδεικνύμενος τῆς πολιτείας τὸ σῶμα, ἢ δρακόντων θυμοῖς συμφυόμενος καὶ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἑρπετῶν τούτων ἐκθηριούμενος ἢ τὸ θηλυμανὲς τῶν ἵππων τῷ ἀνθρωπίνῳ χαρακτῆρι συμβάλλων καὶ διφυής τις ἱπποκένταυρος ἐκ λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου γινόμενος. τοιούτους δὲ πολλοὺς ἔστιν ἰδεῖν ἢ ἐν μόσχου κεφαλῇ, τουτέστιν ἐν τῷ τῆς εἰδωλολατρίας δόγματι, τὸν εὐσχήμονα κατορθοῦντας βίον, οἷον τὸν Μινώταυρον γράφουσιν, ἢ Χριστιανῷ προσώπῳ θηριῶδες ὑφαρμόζοντας τῷ βίῳ τὸ σῶμα, οἵους τοὺς κενταύρους ἢ τοὺς δρακοντόποδας πλάττουσιν. ὡς ἂν τοίνυν καθάπερ ἐπὶ σώματος ἀνθρωπίνου ὁ Χριστιανὸς δἰ ὅλου γνωρίζοιτο, πάντων προσήκει τῶν

9-10 Col 2, 10?

SEKNPMQ θ 3 ἐμφαίνοντες v 5 τὸν M 7 προσεοικὼς M τύχοι SEKNP 8 τις post ἂν add SKNP ὀνομασθείη (ὀνομασθῇ E) ἀκριβῶς SEKNP 9 ἢ ante ὁ τὴν add SEKNP 12 ἐπιδεικνύμενος SEKNP 13 συμφυόμενος υ alt in ras E καὶ om KN 14 ἐκθηρευόμενος E 17 ἢ om MQθv 18 ἐν: ἐπὶ M εἰδωλολατρείας MQθ v 19 μονόταυρον M ἢ: οἱ ἐν MQθv 20 προσωπείῳ SEKNP θηριωδῶς Qθ v ὑφαρμόζοντας E: ἐφαρμόζοντας SKNP ὑφαρμόζοντες MQθ v τοῦ βίου SEKNP 21-22 πλάσσουσιν SEKNP 22 ἀνθρώπου MQθv 23 ὁ om E δι' ὅλου MQθ: διόλου S δι' ὅλων KNP om v E incertum, eius apogr legit δι' ὅλων (Par 503) χαρακτηρίζοιτο S προσήκοι KN (ex-ει corr N)

κατὰ τὸν Χριστὸν νοουμένων ἀγαθῶν τὸν πιστὸν ἐνσημαίνεσθαι τῷ βίῳ τοὺς χαρακτῆρας. τὸ γὰρ ἔν τινι μὲν εἶναι τοιοῦτον οἷον τὸ ὄνομα βούλεται, ἐν ἑτέροις δὲ πρὸς τὰ ἐναντία ῥέπειν οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ εἰς πολεμίου τάξιν αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν διατέμνεσθαι, δι' ἀρετῆς καὶ κακίας ἐν ἑαυτῷ στασιάζοντα, ἄσπονδον αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ ἀσύμβατον τῷ βίῳ γινόμενον. Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; φησὶν ὁ ἀπόστολος.

Ἐπειδὴ γὰρ ἄμικτος τῷ φωτὶ πρὸς τὸ σκότος καὶ ἀμεσίτευτός ἐστιν ἡ ἐναντίωσις, ὁ ἀμφοτέρων ἐχόμενος καὶ μὴ θάτερον αὐτῶν μεθιεὶς τῇ τῶν ἀντιστοιχούντων ἀλλήλοις ἐναντιότητι καὶ αὐτὸς κατ' ἀνάγκην συνδιασχίζεται καὶ φῶς κατὰ ταὐτὸν καὶ σκότος ἐν τῷ συμμίκτῳ βίῳ γινόμενος, τῆς μὲν πίστεως τὸν φωτισμὸν ἐνιείσης, τοῦ δὲ σκοτεινοῦ βίου τὴν ἐκ τοῦ λόγου λαμπηδόνα καταμελαίνοντος. ἐπεὶ οὖν ἀμήχανός ἐστι καὶ ἀσύμβατος τῷ φωτὶ πρὸς τὸ σκότος ἡ κοινωνία, ὁ ἑκατέρου τῶν ἐναντίων περιεχόμενος αὐτὸς ἑαυτῷ πολέμιος γίνεται, διχῇ μερισθεὶς πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν καὶ ἑαυτῷ πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀντικαθιστάμενος. ὥσπερ δὲ οὐκ ἔστιν ἐν δυσὶ πολεμίοις ἀμφοτέρους νικητὰς κατ' ἀλλήλων γενέσθαι (ἡ γὰρ τοῦ ἑνὸς νίκη θάνατον τοῦ ἀντικειμένου πάντως ἐργάζεται), οὕτω καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς ἐμφυλίου μάχης τῆς διὰ τοῦ

7-8 II Cor 6, 14

SEKNPMQ θ 1 τὸν pr om S 2 τοῦ βίου SEKNPM τοὺς om P 4 βλέπειν M ἕτερόν ἐστιν MQθv 6 ἑαυτῷ alt: αὐτῷ Q αὐτῷ Pθ v 7 τοῦ βίου M 8 θεῖος ante ἀπόστολος add S 9 ἐπειδὴ γὰρ SKNP: ἐπεὶ δὲ E ἐπεὶ οὖν MQθv πρὸς τὸ σκότος om Kv 10 ἐστιν om SEKNP μετεχόμενος SKNP 11 μηθ' ἕτερον EKNP μηθέτερον S μὴ θατέραν M μεθεὶς E 12 κατὰ SKNP 14 γινόμενος SEQθv et corr M[1] ut vid: γενόμενος KNP 16 οὖν: τοίνυν S ἀμήχανός SEKNP (-νον): ἄμικτος MQθv; cf. 9 ἀσύμβατος β ex corr θ (Q legi nequit) 20 ἀντικαθιστάμενος MQθ (-ηστα-) v: ἀντικαθήμενος SEKNP δύο Mθv (Q evan) 21 γενέσθαι κατ' ἀλλήλων SEKNP 23 ταύτης om SEKNP

συμμίκτου βίου συνισταμένης οὐκ ἔστι νικῆσαι τὴν κρείττω παράταξιν, μὴ πανωλεθρίᾳ τῆς ἄλλης διαφθαρείσης. πῶς γὰρ ὁ τῆς εὐσεβείας στρατὸς κρείττων τῆς κακίας γενήσεται, τῆς πονηρᾶς φάλαγγος τῶν ἐναντίων ἀντιβαινούσης; ἀλλ' εἰ μέλλοι νικᾶν τὸ κρεῖττον, φονευθήσεται πάντως τὸ ἀντικείμενον. καὶ οὕτως ἡ ἀρετὴ κατὰ τῆς κακίας ἕξει τὰ νικητήρια, ὅταν πᾶν τὸ πολέμιον αὐτῇ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν σομμαχίας μεταχωρήσῃ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον. καὶ τότε πληροῦται τὸ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ διὰ τῆς προφητείας λεγόμενον ὅτι Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω. οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως τὸ ἐν ἐμοὶ ἀγαθὸν ζῆσαι, μὴ τῷ θανάτῳ τοῦ πολεμίου ζωοποιούμενον. ἕως δ' ἂν τῶν δύο περιεχώμεθα ἑκατέρᾳ χειρὶ τῶν ἐναντίων ἁπτόμενοι, ἀδύνατον κατὰ
260 M. ταὐτὸν ἀμφοτέρων ἔχειν τὴν μετουσίαν. τοῦ γὰρ περιδραξαμένου τῆς κακίας ἡ ἀρετὴ τῆς λαβῆς ἐξωλίσθησεν.

Οὐκοῦν πάλιν τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀναλάβωμεν λόγον, ὅτι μία πρὸς τὴν καθαράν τε καὶ θείαν ζωήν ἐστι τοῖς φιλαρέτοις ὁδὸς τὸ γνῶναι τί σημαίνει τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, ᾧ χρὴ καὶ τὸν ἡμέτερον συμμορφωθῆναι βίον, διὰ τῆς τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως εἰς ἀρετὴν ῥυθμιζόμενον. ὅσα τοίνυν ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ λόγου ῥήματά τε καὶ ὀνόματα παρὰ τῆς ἁγίας τοῦ Παύλου φωνῆς ἑρμηνευτικὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σημασίας συνελεξάμεθα, ταῦτα προθέντες εἰς τὴν προκειμένην ἡμῖν σπουδὴν ἀσφαλεστάτην ὁδηγίαν εἰς τὸν βίον τὸν κατ' ἀρετὴν ποιησόμεθα, τὰ μὲν μιμούμενοι, καθὼς

10-11 Deut 32, 39 16 cf 174, 15 sq 21 cf p. 175, 14 sq

SEKNPMQ θ 1 οὔ πως ἔστι v κρείττων θ κρείττονα v 2 ἄλλης ἄλ in ras P fuitne ὅλης? 4 τῆς: τοῖς θ evan Q 7 αὐτῆς E 8 μεταχωρήσοι S 10 ὅτι om SEKNP 11 ἐμοὶ: ἡμῖν S 12 τοῦ om θv (evan Q) τῶν πολεμίων M 12 περιεχόμεθα K 14 ταὐτὸν om S τῶν ante ἀμφοτέρων add MQθS ἀμφοτέρων iterat E 15 ἐξαλίσθησαν θ 16 πάλιν om KN 18 τὸ om v τοῦ χριστοῦ τὸ ὄν. MQθv 19 συμμορφῶσαι E λοιπῶν MQθv: ἁγίων SKNP λογίων E 21 ὀνόματα MQθv: νοήματα SEKNP 24 ἡμῖν om KN sscr N 25 ποιησώμεθα SKNP

ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται, τὰ δὲ προσκυνοῦντες καὶ σεβαζόμενοι. γενέσθω δὲ ἡμῖν τάξις τῶν εἰρημένων ἡ ἀπαρίθμησις. οὐκοῦν ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρξώμεθα· Χριστός, φησί, θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία. διὰ τούτων πρῶτον μὲν τὰς θεοπρεπεῖς ἐννοίας διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας μανθάνομεν, δι᾽ ὧν σεβάσμιον ἡμῖν τὸ ὄνομα γίνεται. ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἡ κτίσις ὅση τε τῇ αἰσθήσει γινώσκεται καὶ ἡ τῆς αἰσθητικῆς ὑπερκειμένη κατανοήσεως δι᾽ αὐτοῦ γέγονε καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν, ἀναγκαίως πρὸς τὸν ὁρισμὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ σημασίας τοῦ τὰ πάντα ποιήσαντος ἡ σοφία τῇ δυνάμει συμπλέκεται, τοῦτο νοούντων ἡμῶν διὰ τῆς τῶν δύο τούτων φωνῶν συζυγίας, τῆς δυνάμεώς τε λέγω καὶ τῆς σοφίας, ὅτι οὐκ ἂν ἦν τὰ μεγάλα ταῦτα καὶ ἄφραστα τῆς κτίσεως θαύματα, μὴ σοφίας μὲν τὴν γένεσιν αὐτῶν ἐπινοούσης, δυνάμεως δὲ τῇ σοφίᾳ παρομαρτούσης πρὸς τὴν τῶν νοηθέντων τελείωσιν, δι᾽ ἧς ἔργα τὰ νοήματα γίνεται.

Μερίζεται τοίνυν καταλλήλως εἰς διπλῆν ἔμφασιν τὸ τοῦ Χριστοῦ σημαινόμενον, εἰς τὴν σοφίαν τε καὶ τὴν δύναμιν, ἵν᾽ ὅταν μὲν πρὸς τὸ μέγεθος τῆς τῶν ὄντων συστάσεως ἀποβλέψωμεν, τὴν ἄφραστον αὐτοῦ δύναμιν διὰ τῶν καταλαμβανομένων νοήσωμεν, ὅταν δὲ λογισώ-

1 cf p. 178, 17 3-4 I Cor 1, 24 9 Col 1, 17

SEKNPMQ θ 2 γινέσθω SKNP ἡμῖν τάξις usque ad ἀπαρίθμησις MQθv: ἡμῖν ἡ (om EN) τάξις (om KN τάξις ἡμῖν coll P) τῆς τῶν ὀνομάτων θεωρίας ἡ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν γεγενημένων τάξις SEKNP duae sunt recensiones; cf Praef 168 3 ἀρξόμεθα Qθv 4-5 μὲν πρῶτον KN διὰ om S 6 δι᾽ ὧν: διὸ E 7 ἡ om SEKNP τῇ om SEKNPM 8 αἰσθητῆς SEKNP 10 σημασίας: παρουσίας v 13 τε om SEKNP sscr E τῆς SMQθv, om EKNP 14 τῆς ante σοφίας add SEKNP 15 verba δυνάμεως usque ad συνεργούσηςin textu om K, sed al man in marg add δυνάμεως δὲ τῆς σοφίας συνεργούσης τῆς σοφίας N corr N[1] τῇ σοφίᾳ in fine ς eras P 16 παρομαρτούσης MQθv: συνεργούσης SEKNP 19 τε om E 20 ἵν᾽ om E 21 ἀποβλέπωμεν SEKNP 22 sq λογιζώμεθα Qvθ λογιζόμεθα M

μεθα πῶς τὰ μὴ ὄντα παρῆλθεν εἰς γένεσιν, τῆς πολυειδοῦς ἐν τοῖς οὖσι φύσεως διὰ θείου νεύματος οὐσιωθείσης, τότε τὴν ἀκατάληπτον σοφίαν τοῦ ταῦτα νοήσαντος προσκυνήσωμεν, ἧς πράγματά ἐστι τὰ νοήματα. γίνεται δὲ οὐκ ἀργὸν καὶ ἀνωφελὲς ἡμῖν πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ κτῆσιν τὸ δύναμιν καὶ σοφίαν τὸν Χριστὸν πιστεύειν. ὃ γάρ τις ἐπικαλεῖται προσευχόμενος καὶ πρὸς ὃ βλέπει τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν διὰ τῆς εὐχῆς ἐπισπᾶται· καὶ οὕτω δυνάμει τε κραταιοῦται πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ὁ πρὸς τὴν δύναμιν βλέπων (Χριστὸς δέ ἐστιν ἡ δύναμις), καὶ σοφὸς γίνεται, καθὼς ἡ παροιμία φησίν, ὁ τὴν σοφίαν ἐπικαλούμενος, ἥτις πάλιν νοεῖται ὁ κύριος. οὐκοῦν ὁ τῷ Χριστῷ συνονομαζόμενος, ὅς ἐστι δύναμίς τε καὶ σοφία, καὶ τῇ δυνάμει συνονομάζεται δυναμωθεὶς κατὰ τῆς ἁμαρτίας, καὶ τὴν σοφίαν ἐν ἑαυτῷ δείξει τῇ ἐκλογῇ τοῦ βελτίονος. σοφίας δὲ καὶ δυνάμεως ἐν ἡμῖν δεικνυμένων, τῆς μὲν τὸ καλὸν αἱρουμένης, τῆς δὲ τὸ νοηθὲν βεβαιούσης, κατορθοῦται τοῦ βίου τὸ τέλειον δι' ἀμφοῖν συμπλεκόμενον. οὕτω καὶ εἰρήνην τὸν Χριστὸν νοήσαντες ἀληθῆ τοῦ Χριστιανοῦ τὴν κλῆσιν ἐφ' ἑαυτῶν ἐπιδείξομεν, ἐὰν διὰ τῆς ἐν ἡμῖν εἰρήνης τὸν Χριστὸν τῷ βίῳ ἐπιδειξώμεθα. ἐκεῖνος τὴν ἔχθραν
261 M. ἀπέκτεινε, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος. οὐκοῦν μηδὲ ἡμεῖς ἐν ἑαυτοῖς ταύτην ζωοποιήσωμεν, ἀλλὰ νεκρὰν αὐτὴν ἐν

10 Eph 3, 16 12 Prov 2, 2 sq 19 Eph 2, 14 23 Eph 2, 16

SEKNPMQ θ 1 πῶς scripsi: ὅτι πῶς libri, var lect conflatae sunt ὅτι v τὴν ante γένεσιν add KNP 2 τοῦ ante θείου add SKNP νεύματος MQθv: πνεύματος SEKNP 3 verba τοῦ ταῦτα νοήσαντος usque ad 5-6 κτῆσιν τὸ δύναμιν καὶ σοφίαν om v 4 νοήματα: ὀνόματα Qθ 5 τε ante καὶ ἀνωφ. add MQθ κτῆσιν MQθ: κρίσιν SEKNP 10 ὁ alt om SEKNP; cf. 12 11 ἡ: θεοῦ SKNP 14 ὅς om SEKNP τε om SEKNP 16 κρείττονος M 18 δυνάμεως post τῆς δὲ add MQθv 20 χριστοῦ MQθv 21 verba ἐπιδείξομεν usque ad 22 βίῳ om SEKNP quibus omissis ἐπιδειξόμεθα scribit S ex coniectura 24 ταύτην ἐν ἑαυτοῖς SEKNP τὴν post ταύτην add θ

τῷ ἡμετέρῳ δείξωμεν βίῳ. μήποτε τὴν καλῶς ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν παρὰ τοῦ θεοῦ νεκρωθεῖσαν ἡμεῖς ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν δι' ὀργῆς καὶ μνησικακίας καθ' ἑαυτῶν ἀναστήσωμεν, πονηρὰν ἀνάστασιν τῆς καλῶς ἀποθανούσης κατεργασάμενοι. ἀλλ' εἰ τὸν Χριστὸν ἔχομεν, ὅς ἐστιν ἡ εἰρήνη, καὶ ἡμεῖς ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἔχθραν νεκροποιήσωμεν, ἵν' ὅπερ ἐν ἐκείνῳ πιστεύομεν, τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ κατορθώσωμεν βίῳ. ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τοὺς δύο ἔκτισεν ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰς καταλλαγὰς ἀγάγωμεν οὐ μόνον τοὺς ἔξωθεν ἡμῖν προσμαχομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς στασιάζοντας, ἵνα μηκέτι ἡ σὰρξ ἐπιθυμῇ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ἀλλ' ὑποταγέντος τοῦ σαρκώδους φρονήματος τῷ θείῳ νόμῳ, εἰρηνεύωμεν ἐν ἑαυτοῖς εἰς ἕνα τὸν καινόν τε καὶ εἰρηνικὸν ἄνθρωπον ἀναστοιχειωθέντες καὶ εἷς οἱ δύο γενόμενοι. εἰρήνης γὰρ ὅρος ἡ τῶν διεστηκότων ἐστὶν ὁμοφωνία. ὅταν οὖν ἐξαιρεθῇ τῆς φύσεως ἡμῶν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, τότε καὶ ἡμεῖς ἐν ἑαυτοῖς εἰρηνεύσαντες εἰρήνη γινόμεθα, ἀληθῆ καὶ κυρίαν ἐφ' ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπωνυμίαν ἐπιδεικνύοντες. φῶς δὲ ἀληθινὸν καὶ τῷ ψεύδει ἀπρόσιτον νοήσαντες τὸν Χριστὸν τοῦτο μανθάνομεν, ὅτι χρὴ καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ταῖς τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀκτῖσι καταφωτίζεσθαι. ἀρεταὶ δέ εἰσιν αἱ

8 Eph 2, 14 13-14 Gal 5, 17 15 Rom 8, 6-7
21 Joh 1, 9 22 I Tim 6, 16

SEKNPMQ θ 1 δείξομεν Qθ 2 νεκρωθεῖσαν παρὰ θεοῦ SEKNP 3 ὀργὴν καὶ μνησικακίαν SEKNP 4 τὴν ante πονηρὰν add SEKNP τοῖς . . . ἀποθανοῦσι SEKNP 5 ἡ om SEKNP 6 ἐν om SEKNP νεκροποιήσομεν KN corr N² 7 πιστεύωμεν EKM 8 ὥσπερ SKNP 10 ποιῶν . . . ἡμεῖς om SEKNP καταλλαγὴν NP 11 ἀγαγὼν SEKNP 14 σαρκικοῦ SEKNP 15 εἰρηνεύομεν Qθ 15-16 καινὸν ἄνθρ. καὶ εἰρηνικὸν SKNP 16 τε om E 19 ἐν ἡμῖν αὐτοῖς SEKNP 20 ἐφ' ἡμῖν EKNP ἐν ἡμῖν S de coniectura ut vid 21 ἐπιδεικνύμενοι SKNP; cf 183, 21 φῶς in marg Q φασὶ θ 24 φωτός: πατρὸς MQθν

ἀκτῖνες αἱ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης εἰς φωτισμὸν ἡμῶν ἀπορρέουσαι, δι' ὧν γίνεται τὸ ἀποθέσθαι τὰ ἔργα τοῦ σκότους καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατεῖν εὐσχημόνως καὶ ἀπειπάμενον τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, καὶ πάντα ἐν φωτὶ ποιοῦντα καὶ αὐτὸν φῶς γενέσθαι, ὥστε καὶ ἄλλοις λάμπειν, ὅπερ φωτός ἐστιν ἴδιον. κἂν ἁγιασμὸν τὸν Χριστὸν νοήσωμεν, τῷ πάσης βεβήλου τε καὶ ἀκαθάρτου πράξεως καὶ ἐννοίας ἑαυτοὺς ἀποστῆσαι κοινωνοὺς ἀληθῶς τοῦ ὀνόματος ἑαυτοὺς ἀποδείξωμεν, ἔργῳ καὶ οὐχὶ ῥήματι τοῦ ἁγιασμοῦ τὴν δύναμιν ὁμολογοῦντες, τῷ βίῳ.

Ἀπολύτρωσιν δὲ εἶναι τὸν Χριστὸν μαθόντες τὸν ἑαυτὸν δόντα λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς παιδευόμεθα, τὸ μαθεῖν ὅτι καθάπερ τιμήν τινα τῆς ἑκάστου ψυχῆς παρασχόμενος ἡμῖν τὴν ἀθανασίαν κτῆμα ἴδιον τοὺς ἐκ τοῦ θανάτου παρ' αὐτοῦ διὰ τῆς ζωῆς ἐξαγορασθέντας ἐποίησεν. εἰ τοίνυν δοῦλοι τοῦ λυτρωσαμένου γεγόναμεν, πρὸς τὸν κυριεύοντα πάντως ὀψόμεθα, ὡς μηκέτι ἡμᾶς ἑαυτοῖς ζῆν, ἀλλὰ τῷ κτησαμένῳ ἡμᾶς διὰ τοῦ τῆς ζωῆς ἀνταλλάγματος. οὐκέτι γὰρ ἑαυτῶν ἐσμεν κύριοι, ἀλλ' ὁ ὠνησάμενός ἐστι τῶν ἰδίων κτημάτων δεσπότης, ἡμεῖς δὲ αὐτοῦ τὰ κτήματα. οὐκοῦν νόμος ἔσται τῆς ἡμετέρας ζωῆς τὸ τοῦ κυριεύοντος θέλημα. ὥσπερ

1 sq Mal 4, 2 (3, 20) 2-3 Rom 13, 12-13 3-4 II Cor 4, 2 5-6 Matth 5, 15-16 6 I Cor 1, 30 11 cf ad 6 19-20 cf Matth 16, 26

SEKNPMQ θ 1 αἱ om v 5 γίνεσθαι SEKNP 5-6 post λάμπειν add διὰ τῶν ἔργων MQθv κἂν: καὶ KNP 6 εἶναι post χριστὸν add MQθv, om SEKNP; cf. 187, 9; 207, 23 7 νοήσομεν ut vid N² τῷ: τὸ K τε om MQθv τε post πράξεως add E 8 verba ἑαυτοὺς ἀποστῆσαι usque ad 9 ἔργῳ καὶ om v ἑαυτοὺς post ὀνόματος EMQθ: αὐτοῦ S om KNP 10 ἀλλὰ post ὁμολογ. add v propter lac 8-9 16 ποιήσειεν E 17 ὀψόμεθα M: ὀψώμεθα Qθv ἐψόμεθα SEKNP 20 ἐωνησάμενος K ἐωνημένος SNP ὠνημένος E τῶν ἰδίων κτημάτων om v δεσπότης om Qθ κύριος v 21-22 ἔσται post ζωῆς coll SEKNP

γὰρ τοῦ θανάτου κατακρατοῦντος ἡμῶν ὁ τῆς ἁμαρτίας ἐν ἡμῖν νόμος ἐπολιτεύετο, οὕτως ἐπειδὴ τῆς ζωῆς κτῆμα 264 M. γεγόναμεν, ἀναγκαῖον ἂν εἴη πρὸς τὴν κρατοῦσαν μεθαρμοσθῆναι ἡμῶν τὴν πολιτείαν, μή ποτε τοῦ τῆς ζωῆς παρατραπέντες θελήματος, πάλιν πρὸς τὸν πονηρὸν τῶν ψυχῶν ἡμῶν τύραννον, τὸν θάνατον λέγω, διὰ τῆς ἁμαρτίας αὐτομολήσωμεν. ἡ δὲ αὐτὴ διάνοια προσοικειώσει ἡμᾶς τῷ Χριστῷ, κἂν πάσχα αὐτὸν εἶναι κἂν ἀρχιερέα παρὰ τοῦ Παύλου ἀκούσωμεν. ἐτύθη γὰρ ὡς ἀληθῶς ὑπὲρ ἡμῶν τὸ πάσχα Χριστός· ἀλλ' ὁ ἱερεὺς ὁ προσαγαγὼν τῷ θεῷ τὴν θυσίαν οὐκ ἄλλος τίς ἐστι παρ' αὐτὸν τὸν Χριστόν. Ἑαυτὸν γάρ, φησίν, ἀνήνεγκε προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν. οὐκοῦν τοῦτο διὰ τούτων μανθάνομεν, ὅτι ὁ πρὸς ἐκεῖνον βλέπων τὸν ἑαυτὸν προσαγαγόντα προσφορὰν καὶ θυσίαν καὶ πάσχα γενόμενον καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν παραστήσει τῷ θεῷ θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν εὐάρεστον, λογικὴ λατρεία γενόμενος· ὁ δὲ τρόπος τῆς ἱερουργίας ἐστὶ τὸ Μὴ συσχηματίζεσθαι τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς αὐτοῦ ἐν τῷ δοκιμάζειν, τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

1 Rom 8, 2   8 I Cor 5, 7   Hebr 4, 14   12-13 Eph 5, 2 I Tim 2, 6   16 Rom 12, 1   18 Rom 12, 2

SEKNPMQ θ   1 κρατοῦντος v   2 νόμος om KN   post ἐπολιτεύετο coll νόμος SEP   4 ἡμῶν τὴν om SEKNP   πρὸς τὴν κρατοῦσαν (scil ζωὴν) dictum est sicut 185, 17 πρὸς τὸν κυριεύοντα τοῦ om v   5 θελήματος παρατραπέντες SEKNP   7 οἰκειώσει S   προσοικείωσεν M   8 χριστῶ (= χῶ) MQθv: κῶ SEKNP minus apte, cum e Christi nominibus quid sit homo vere Christianus discere studeat   8 κἄν alt: καὶ E   9 ὑπὲρ ἡμῶν ὡς ἀληθῶς S   10 ὁ alt om v   προσάγων MQθv; cf. 14   10-11 τὴν θυσίαν τῶ θεῶ S   τίς om SM   12 προσφορὰν καὶ om E   13 μανθάνομεν διὰ τούτων M   ὁ om v   14 τῶ θεῶ post προσαγαγόντα add SEKNP; cf 10, 16   15 καὶ ante πάσχα om v   ἑαυτὸν om SEKNP   15-16 τὸ ἑαυτοῦ σῶμα post παραστ. add SEKNP alt rec   17 γινόμενος E   17-18 τῶ μὴ M   19 ἀνακαινίσει E   ἀνακενώσει Qθ

οὐ γάρ ἔστι ζώσης τῆς σαρκὸς καὶ μὴ κατὰ τὸν πνευματικὸν ἱερουργηθείσης νόμον τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ θεοῦ ἐν αὐτῇ δειχθῆναι· Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεὸν καὶ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. οὐδὲ γὰρ δύναται, ἕως ἂν ζῇ ἡ σάρξ, ἧς διὰ τῆς ζωοποιοῦ θυσίας ἱερουργηθείσης διὰ τοῦ νεκρῶσαι τὰ ἐπὶ τῆς γῆς μέλη, δι' ὧν ἐνεργεῖται τὰ πάθη, ἀνεμποδίστως τὸ εὐάρεστον καὶ τέλειον θέλημα τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ζωῇ τῶν πεπιστευκότων κατορθωθήσεται. οὕτως καὶ ἱλαστήριον ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι ὁ Χριστὸς νοούμενος διδάσκει τὸν ταῦτα νοήσαντα αὐτὸν ἕκαστον γενέσθαι ἑαυτῷ ἱλαστήριον, διὰ τῆς τῶν μελῶν νεκρώσεως τὴν ψυχὴν ἀφαγνίζοντα. ὅταν δὲ δόξης ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ ὑποστάσεως ὁ Χριστὸς λέγηται, τῆς προσκυνουμένης αὐτοῦ μεγαλωσύνης διὰ τῶν ῥημάτων τούτων τὰς ἐννοίας ἀναλαμβάνομεν. ὁ γὰρ θεόπνευστος ὡς ἀληθῶς καὶ θεοδίδακτος Παῦλος, ὁ ἐν τῷ βάθει τοῦ πλούτου τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῶν θείων μυστηρίων διερευνώμενος, τὰς γινομένας αὐτῷ θεόθεν ἐλλάμψεις περὶ τῆς τῶν ἀνεξερευνήτων τε καὶ ἀνεξιχνιάστων κατανοήσεως, ἀτονωτέραν ἔχων τῆς διανοίας τὴν γλῶτταν, καθὼς ἐχώρει ἡ ἀκοὴ τῶν δεχομένων τὴν σύνεσιν αὐτοῦ τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ δι' ἐναυσμάτων τινῶν

3 Rom 8, 7 6-7 Col 3, 5 7 cf 186, 18-20 9 Rom 3, 25
12-13 Hebr 1, 3 16 sq Rom 11, 33 18 II Cor 12, 4

SEKNP(M)Qθ 1 ζώσης om SEKNP alt rec cf sq καὶ om SEKNP 2 τοῦ θεοῦ θέλημα MQθν 3 δεχθῆναι NP 4 τῷ om θ οὐδέ: οὔτε M 5 ζῇ om SEKNPM ἡ: ᾗ E ἧς Qθν: ἡ M μὴ SEKNP ἱερουργηθεῖσα SEKNPM 6 τῆς om ν 8 τῶν: αὐτῷ ν κατορθώσῃ SKNP κατορθῶσαι E 10 ταύτην KN 10-11 γίνεσθαι ἑαυτοῦ E ἑαυτοῦ γίνεσθαι SKNP 12 ἀφαγνίζοντα MQθν: ἀθανατίζοντα SEKNP 13 τῆς ante ὑποστάσεως add SEKNP sed cf 12 δόξης ἀπαύγ. λέγεται M 15 λαμβάνομεν SE λαμβάνωμεν KNP ὡς om M 16 καὶ post πλούτου add SEKNP 18 ὁ ante τὰς add E 20 post κατανοήσεως deficit cod M 21 γλῶσσαν SEKNP 22 δι' ἐναυσμάτων θ δι . . . . σ . . . . Q: διὰ νοημάτων SEKNP δι' αἰνιγμάτων ν

ὑπέδειξεν, ὅσον ὑπουργεῖν τῇ διαναίᾳ δυνατῶς εἶχεν ὁ λόγος, τοσοῦτον φθεγγόμενος. πάντα γὰρ ὅσα χωρεῖ ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις περὶ τῆς θείας φύσεως κατανοήσας ἀνέφικτόν τε καὶ ἀνεπίληπτον λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις τὸν τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας ἀποφαίνεται λόγον.

Διὸ τὰ περὶ αὐτὴν θεωρούμενα λέγων, εἰρήνην καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ δικαιοσύνην καὶ φῶς καὶ ἀλήθειαν καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν περὶ αὐτῆς ἐκείνης λόγον ἄληπτον εἶναι παντελῶς διωρίσατο, εἰπὼν μήτε ἑωρᾶσθαί ποτε τὸν θεὸν μήτε ὀφθήσεσθαι. Ὃν εἶδε γάρ φησιν ἀνθρώπων
265 M. οὐδεὶς οὐδὲ ἰδεῖν δύναται. διὰ τοῦτο ἀναζητῶν πῶς ὀνομάσει τὸ μὴ δυνάμενον λογισμοῖς ληφθῆναι, ὡς οὐχ εὗρεν ἐμφαντικὸν ὄνομα τῆς τῶν ἀκαταλήπτων ἑρμηνείας, δόξαν καὶ ὑπόστασιν ὠνόμασε τὸ ὑπερκείμενον παντὸς ἀγαθοῦ τὸ μήτε νοούμενον ἀξίως μήτε φραζόμενον. τὴν μὲν οὖν ὑπερκειμένην τῶν ὄντων οὐσίαν ἀφῆκεν ἀκατονόμαστον· τὸ δὲ συναφές τε καὶ ἀδιάστατον τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα διερμηνεύων καὶ τὸ τῷ ἀορίστῳ τε καὶ ἀϊδίῳ πατρὶ ἀορίστως τε καὶ ἀϊδίως συνθεωρούμενον ἀπαύγασμα δόξης καὶ χαρακτῆρα <ὑποστάσεως> προσαγορεύει, τῷ μὲν ἀπαυγάσματι τὸ συμφυὲς ἐνδεικνύμενος, τῷ δὲ χαρα-

10 I Tim 6, 16

SEKNPQθ 2-3 ἡ ψυχὴ ἡ ἀνθρ. καὶ δύναμις E ἡ ψ. καὶ ἡ ἀνθρ. δύναμις KN ἡ ἀνθρ. φύσις καὶ δύναμις S περὶ τῆς θείας φύσεως om v 4 τε θv(Q ?), om SEKNP ἄληπτον SEKNP; cf synon 12-13 ἀνθρωπίνοις λογ. v 5 ἀποφαίνεται SEKNP: προσφαίνεται Qθ προσφέρεται v 6 αὐτῶν v 7 καὶ ante ζωὴν om S 9 μήτε: μήθ' N, corr N² μήθε K μήποτε S (om ποτε ante τὸν θεόν) ὁρᾶσθαι SEKP 10 ἀνθρώπων post φησιν coll Sθ(Q ?): ante φησιν EKNP om v 11 οὐδὲ: οὔτε E ζητῶν v 13 ἐμφατικὸν S 14 ὑπερέκεινα KNP ὑπερεπέκεινα ES; cf II Cor 10, 16 sed cf supra 5 15 μήτε ὁρώμενον ante μήτε pr add SKNP ἀξίως om SEKNP μήτε φραζόμενον om KNP alteri recensioni haec omnia debentur 18 τε post ἀορίστῳ om SEKNP 20 ὑποστάσεως add v recte, om libri 21 συμφυὲς Qθv συναφὲς SEKNP

κτῆρι τὸ ἰσοστάσιον. οὔτε γὰρ αὐγῆς πρὸς τὴν ἀπαυγάζουσαν φύσιν ἐπινοεῖταί τι μέσον οὔτε τις τοῦ χαρακτῆρος ἐλάττωσις πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηριζομένην ὑπόστασιν, ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν ἀπαυγάζουσαν φύσιν νοήσας καὶ τὸ ἀπαύγασμα ταύτῃ πάντως συγκατενόησε καὶ ὁ τὸ μέγεθος τῆς ὑποστάσεως ἐν νῷ λαβὼν τῷ ἐπιφαινομένῳ χαρακτῆρι πάντως ἐμμετρεῖ καὶ τὴν ὑπόστατιν. διὸ καὶ μορφὴν θεοῦ λέγει τὸν κύριον, οὐ κατασμικρύνων τῇ τῆς μορφῆς ἐννοίᾳ τὸν κύριον, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τοῦ θεοῦ διὰ τῆς μορφῆς ἐνδεικνύμενος, ᾗ ἐνθεωρεῖται τοῦ πατρὸς ἡ μεγαλειότης, οὐδαμοῦ τῆς ἰδίας μορφῆς ὑπερπίπτουσα οὐδὲ ἔξω τοῦ περὶ αὐτὴν χαρακτῆρος εὑρισκομένη. ἄμορφον γὰρ καὶ ἀκαλλὲς περὶ τὸν πατέρα οὐδέν, ὃ μὴ τῇ ὡραιότητι τοῦ μονογενοῦς ἐπαγάλλεται· διό φησιν ὁ κύριος ὅτι Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα, σημαίνων διὰ τούτου τὸ μήτε ἔλλειψίν τινα εἶναι μήτε ὑπέρπτωσιν. ἀλλὰ καὶ φέρειν αὐτὸν λέγων τὰ σύμπαντα τῷ τῆς δυνάμεως ῥήματι λύει τῶν τὰ ἀνεξερεύνητα πολυπραγμονούντων τὴν ἀμηχανίαν, οἳ τὸν περὶ τῆς ὕλης ἀναζητοῦντες λόγον οὐδαμοῦ τῆς πολυπραγμοσύνης ἵστανται, πόθεν, λέγοντες, τῷ ἀΰλῳ ἡ ὕλη, καὶ πῶς τὸ ποσὸν ἐκ τοῦ ἀπόσου καὶ ἐκ τοῦ ἀσχηματίστου τὸ σχῆμα, καὶ ἐκ τοῦ ἀοράτου τὸ χρῶμα καὶ ἐκ τοῦ ἀορίστου τὸ τοῖς ἰδίοις μέτροις ἐμπερατούμενον; καὶ εἰ μηδεμία

7 Phil 2, 6 14 Joh 14, 10 17 Hebr 1, 3

SEKNPQθ 1 αὐγῆς libri: αὐτῆς v αὐγάζουσαν S 5 ταύτης Qθv κατενόησε Qθv quod violat cursum 7 ἐμέτρει EKNP ἐμμετρεῖ N marg ἐκμετρεῖ S καὶ ante τὴν om EQθv τοῦ ante θεοῦ add Qθv 8 λέγει Qθv: καλεῖ SEKNP τὸν κύριον Qθv: τὴν ὑπόστασιν SE τὴν ὑπόστασιν τὸν κύριον KNP var lect conglutinantes 9 θεοῦ SEKNP: υἱοῦ Qθv 13 τὴν ὡραιότητα SKNP 14 ἐπαγγέλλεται SEKNP ὅτι om SEKNP 15 καὶ post ἑώρακε add v τούτων SEKNP τὸ om v 17 λέγων: λόγῳ E πάντα Qθv; cf 190,3 λύων E 19 διὰ ante τῆς add SEKNP 20 πόθεν: πῶς Qθv 21 ὅσον E ἀπόσου: ποσοῦ E 22 verba καὶ ἐκ τοῦ ἀοράτου τὸ χρῶμα in marg S 23 μέτροις: τρόποις EKNP ὅροις S

ποιότης περὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀσύνθετον, πόθεν ἐμπλέκεται ταῖς περὶ αὐτὴν ποιότησιν ἡ ὕλη; πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ζητουμένων λύει ὁ εἰπών, ὅτι τὰ σύμπαντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ φέρει ὁ λόγος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς γένεσιν. πάντα γάρ, ὅσα περὶ τὴν ὕλην ἐστὶ καὶ ὅσα τὴν ἄϋλον εἴληχε φύσιν, μίαν αἰτίαν ἔχει τῆς ὑποστάσεως, τὸ ῥῆμα τῆς ἀφράστου δυνάμεως. ἐκ δὲ τούτων παιδευόμεθα τὸ πρὸς αὐτὸν βλέπειν, ἀφ᾽ οὗ τῶν ὄντων ἐστὶν ἡ γένεσις. εἰ γὰρ ἐκεῖθεν εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήκαμεν, ἀνάγκη πᾶσα μηδὲν ἔξω τῆς γνώσεως πιστεύειν εἶναι τοῦ ἐν ᾧ ἐσμεν καὶ ἀφ᾽ οὗ γεγόναμεν καὶ εἰς ὃν ἀναλύομεν. ταύτῃ δὲ τῇ διανοίᾳ συγκατορθοῦται κατὰ τὸ εἰκὸς τὸ κατὰ τὴν ζωὴν ἀναμάρτητον. τίς γὰρ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι᾽ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ζῆν πιστεύων μάρτυρα τῆς ἀπεμφαινούσης ζωῆς τολμήσει ποιήσασθαι τὸν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἑκάστου ζωὴν περιέχοντα; βρῶμα δὲ καὶ πόμα πνευματικὸν ὀνομάζων τὸν κύριον ὁ θεῖος
268 M. ἀπόστολος ταῦτα διὰ τῶν λεγομένων νοεῖν ὑποτίθεται, ὅτι οὐ μονοειδής ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἀλλὰ τοῦ νοητοῦ πρὸς τὸ αἰσθητὸν συγκεκραμένου ἰδιάζουσα καθ᾽ ἑκάτερον τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων ἐστὶν ἡ τροφή, τῆς μὲν αἰσθητῆς βρώσεως τὸ σῶμα διακρατούσης, τῆς δὲ πνευματικῆς τροφῆς τὴν ψυχικὴν ἐμποιούσης ἡμῖν εὐεξίαν. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ σώματος τὸ στερεόν τε καὶ ὑγρὸν τῆς τροφῆς μετ᾽ ἀλλήλων μιγνύμενα συντηρητικὰ τῆς φύσεως

14-15 Rom 11, 36 16-17 I Cor 10, 3-4

SEKNPQθ 1 τὸ v: τὸν libri πέπλεκται SEKNP fuitne ἐμπέπλεκται? 3 ὁ λόγος ὁ εἰπὼν P ὁ εἰπὼν λόγος E 4 τοῦ στόματος post ῥήματι add SKNP αὐτοῦ om SKNP ὁ λόγος om E 5 verba περὶ τὴν usque ad 6 ὅσα om v 6 εἴληφε SEKNP 7 τούτου SEKNP 8 τί post παιδευόμεθα add EKNP αὐτὸν SEKNQθ ἑαυτὸν N^{2} P αὐτὸ v 12 ὃν EQθv: ὃ SKNP ταῦτα E δὲ om S 15 τολμήσαι v 16 αὐτῷ Qθv 17 καὶ πόμα om Q, sscr Q^{2} 21 ἕτερον Sv 21-22 τῆς ante βρώσεως add N 23 ψυχὴν E 24 στερρόν E 25 ἀλλήλων: ἄλλων Qθv συντηρικὰ θ

γίνεται, διὰ τῆς καταλλήλου πέψεως ἑκάστῳ τῶν ἐν ἡμῖν στοιχειωδῶς συγκεκραμένων καταμιγνύμενα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναλογικῶς ὁ Παῦλος καὶ τὴν νοητὴν καταμερίζει τροφήν, βρῶσιν ὀνομάζων καὶ πόσιν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, πρὸς τὴν χρείαν τῶν προσφερομένων οἰκείως μεθαρμοζόμενον. τοῖς μὲν γὰρ ἀτονοῦσι καὶ ἐκλελυμένοις ἄρτος γίνεται, στηρίζων καρδίαν ἀνθρώπου· τοῖς δὲ κεκμηκόσι διὰ τὴν πρὸς τὸν βίον τοῦτον ταλαιπωρίαν καὶ διὰ τοῦτο γενομένοις διψώδεσιν οἶνος γίνεται, τὴν καρδίαν εἰς εὐφροσύνην ἄγων.

Νοεῖν δὲ χρὴ διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, δι' οὗ τρέφεται ἡ ψυχὴ καταλλήλως τῇ χρείᾳ τὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν προσδεχομένη κατὰ τὸ αἴνιγμα τοῦ προφήτου, ὃς τόπῳ χλόης καὶ ὕδατι ἀναπαύσεως τὴν ἐκ τοῦ λόγου γινομένην τοῖς κεκμηκόσι παραμυθίαν διασημαίνει. εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸ μυστήριόν τις βλέπων βρῶμα καὶ πόμα πνευματικὸν κυρίως ὀνομάζεσθαι λέγοι τὸν κύριον, οὐδὲ τοῦτο τῆς κυρίας ἐμφάσεως ἀπεξένωται· ἀληθῶς γὰρ ἡ σὰρξ αὐτοῦ βρῶσίς ἐστι καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἀληθῶς ἐστι πόσις. ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς προρρηθείσης διανοίας πᾶσι κατ' ἐξουσίαν ἐστὶν ἡ μετουσία τοῦ λόγου, ὃς γίνεται βρῶμα καὶ πόμα προσφερόμενον ἀδιακρίτως ὑπὸ τῶν ἐπιζητούντων αὐτὸν λαμβανόμενος· ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ἐννοίας οὐκέτι ἀνεξέ-

6-10 Ps 103, 15 13 Ps 22, 2 18 19 Joh 6, 55

SEKNPQ θ 2 καταμισγόμενα SKNP καταμισγομένων E 3-4 καταμερίζων SEKNP ὀνομάζει SEKNP 6 λελυμένοις SEKNP 7 καρδίας E ἀνθρώπων SEKNP 8 τὴν: τῆς SEKNP ταλαιπωρίας SEKNP (-ας e corr K) 9 γινομένοις SE 11 τὴν δύναμιν τοῦ λόγου S 13 προσδεχομένην θ a κατὰ usque ad 15 γινομένην om θ κατα in ras E[1] 14 ὕδατος Qθv 16 καὶ pr om Qθv 16-17 πνευματικὸν om v λέγει SKNP οὐδ' ἐν τούτῳ E οὐδὲν τοῦτο KNP 20 μὲν post προρρ. coll Qθv 21 καὶ ante βρῶμα add EKNP 22 τῶν προσφερομένων SEKNP sed dativus desideraretur, si οἱ προσφερόμενοι intellegi deberent (cf. 5 et 7) 23 οὐκέτι: οὐκ ἔστιν οὐκέτι (sic) Q οὐκ ἔστι θ (sine ν finali ante ἀνεξέταστος!) οὐκ ἔστιν v

ταστός ἐστι καὶ ἀδιάκριτος ἡ τῆς τοιαύτης τροφῆς τε καὶ πόσεως μετουσία, οὕτω τοῦ ἀποστόλου προσδιορίσαντος ὅτι Δοκιμαζέτω δὲ ἕκαστος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. ὁ δὲ ἀναξίως ἐσθίων καὶ πίνων κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει. πρὸς ὅ μοι δοκεῖ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς βλέπων ἠσφαλισμένως τὸ τοιοῦτον παρασημήνασθαι, ὅτε ἐν τῷ καιρῷ τοῦ μυστικοῦ πάθους ὁ εὐσχήμων ἐκεῖνος βουλευτὴς ἀσπίλῳ τε καὶ καθαρᾷ τῇ σινδόνι τὸ σῶμα τοῦ κυρίου διαλαβὼν καινῷ τε καὶ καθαρῷ τῷ μνήματι ἐναπέθετο· ὥστε νόμον πᾶσιν ἡμῖν τό τε τοῦ ἀποστόλου παράγγελμα γενέσθαι καὶ τὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ παρατήρημα τοῦ καθαρᾷ τῇ συνειδήσει τὸ ἅγιον ὑποδέχεσθαι σῶμα· εἴ πού τις ἐξ ἁμαρτίας εἴη κηλίς, τῷ ὕδατι τῶν δακρύων αὐτὴν ἀπορρύψαντας. ἀλλὰ καὶ πέτρα λεγόμενος ὁ Χριστὸς ὠφελήσει διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἡμᾶς, ἐν τῷ παγίῳ τε καὶ ἀμεταθέτῳ τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς καὶ ἐν τῷ στερρῶς ἔχειν πρὸς τὴν τῶν παθημάτων ὑπομονὴν καὶ διὰ τοῦ πρὸς πᾶσαν προσβολὴν ἁμαρτίας ἀντίτυπον καὶ ἀνένδοτον τὴν ψυχὴν ἐπιδείκνυσθαι· διὰ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων πέτρα
269 M. καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα, μιμούμενοι, καθώς ἐστι δυνατόν, ἐν τῇ τρεπτῇ φύσει τὸ ἄτρεπτον τοῦ δεσπότου καὶ ἀμετάθετον. εἰ δὲ ὁ αὐτὸς παρὰ τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ θεμέλιος πίστεως καὶ γωνίας κεφαλὴ ὀνομάζεται, οὐδὲ τοῦτο πρὸς τὴν τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου συνεισφορὰν ἀσυντελὲς ἡμῖν ἐπιδειχθήσεται. διδασκόμεθα γὰρ διὰ τούτων, ὅτι πάσης ἀγαθῆς πολιτείας καὶ παντὸς ἀγαθοῦ μαθήματός τε καὶ ἐπιτηδεύ-

1-4 I Cor 11, 28 7-9 Luc 23, 53 15 I Cor 10, 4 23 I Cor 3, 10 Eph 2, 20 24 Luc 20, 17; cf ad 176, 1

SEKNPQθ 1 ἐστι om v 3 ὅτι om E 5 εἰς κρῖμα Qθv ἑαυτῷ κρῖμα S 6 καὶ om Qθv ἠσφαλισμένως N -ων KN^2 ut vid 7 παρεσημήνατο S ὅτι EQθv 8 τε om v 10 τῷ om Qθv 14 αὐτὴν om v 15 καὶ om Qθv 19 τε ante καὶ add SEKNP 19-20 ἀποδείκνυσθαι EKN 22 τοῦ δεσπότου τὸ ἄτρεπτον SKNP 25 τὴν κατ' ἀρετὴν τοῦ βίου SEKNP εἰσφορὰν N, corr N^1 25-26 ἀποδειχθήσεται E 27 τε om S

ματος καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος ἐστὶν ὁ κύριος. ἥ τε γὰρ ἐλπίς, ἣν ἀντὶ τῆς κεφαλῆς νοοῦμεν, πρὸς ἣν πάντα βλέπει τὰ κατ᾽ ἀρετὴν σπουδαζόμενα, ἐκεῖνός ἐστιν, οὕτως ὠνομασμένος παρὰ τοῦ Παύλου, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ὑψηλῆς ταύτης τοῦ βίου πυργοποιΐας ἡ εἰς αὐτὸν γίνεται πίστις, ἐφ᾽ ἧς οἷόν τινα θεμέλιον τὰς ἀρχὰς τοῦ βίου καταβαλλομένων ἡμῶν καὶ διὰ τῶν καθημερινῶν κατορθωμάτων τὰς καθαρὰς ἐννοίας τε καὶ ἐνεργείας νομοθετούντων, οὕτως ἡ τοῦ παντὸς κεφαλὴ καὶ ἡμετέρα γίνεται κεφαλή, τοῖς δυσὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν τοίχοις, τοῖς τε κατὰ σῶμα καὶ ψυχήν, δι᾽ εὐσχημοσύνης καὶ καθαρότητος ἐποικοδομουμένοις διὰ τῆς διαγωνίου συμφυΐας ἑαυτὴν ἐφαρμόζουσα. ὡς ἐὰν ἐλλείπῃ τὸ ἕτερον τῶν οἰκοδομημάτων, ἤτοι τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνης τῇ τῆς ψυχῆς καθαρότητι μὴ συνοικοδομουμένης ἢ τῆς ψυχικῆς ἀρετῆς τῷ φαινομένῳ μὴ συμβαινούσης, οὐκ ἂν γένοιτο τοῦ ἡμιτελοῦς τούτου βίου κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ὁ μόνῃ τῇ διπλῇ τε καὶ διαγωνίᾳ οἰκοδομίᾳ ἑαυτὸν ἐφαρμόζων· οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατὸν χωρὶς τῆς τῶν δύο τοίχων συμβολῆς γωνίαν γενέσθαι. τότε οὖν ἐπιτεθήσεται τῷ οἰκοδομήματι ἡμῶν τοῦ ἀκρογωνιαίου τὸ κάλλος, ὅταν ἀμφοτέρωθεν κατὰ τὸν ὀρθὸν

1 Col 1, 27 5 Luc 14, 28 20 Eph 2, 20

SEKNPQθ 1 ὁ κύριος ἐστὶν KNP ὁ κύριος postea add S 2 ἣν E τῆς om Qθν νοουμένη E quod ἡ pro ἣν postularet 4 ἐν ἀρχῇ (om ἡ) S ὑψηλῆς: ὕλης E ὑλικῆς SKNP ταύτης om KNP 5 τοῦ βίον (sic) ταύτης sscr S[1] ut vid πυργοποιΐας ἡ (spat 4 litt) καθημερῖ αὐτὸν θ oculis ad 7 delapsus εἰς om θ 7 τῶν om ν 8 δομοθετούντων θ utrum δ an ν sit litt prim incertum Q 10 δύο Qθν τοῖς τε κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ν τε post σῶμα add E 12 δ. τ. ἀγωνίου ν; cf 17 ἐφαρμόσασα KN 13 ἐὰν: ἂν SEKNP ἐλλίπῃ NP ἐλλείποι E 17 τούτου om SEKNP 17-18 διαγωνίωι P ω ex α fort corr K; cf. 21, ubi femininum in -ος exit; sed hoc loco propter διπλῇ praetulit formam in -α exeuntem 18 ἑαυτὸν om SEKNP cf cursum ‐́ ⏑ ⏑ ‐́ ⏑ qui pronomine omisso turbatur 19 συμβουλῆς θ γωνίας Qθν 20-21 τὸ κάλλος τοῦ ἀκρογωνιαίου SKNP τὸ ἀκρογωνιαῖον αὐτοῦ κάλλος E 21 κατὰ om ν

τοῦ βίου κανόνα τῇ τῶν ἀρετῶν σπάρτῳ ἀποταθῇ ἐναρμονίως ὁ διπλοῦς βίος ὀρθός τε καὶ ἀδιάστροφος καὶ οὐδὲν ἔχων ἐν ἑαυτῷ σκολιὸν ἢ κατηγκυλωμένον.

Εἰκόνα δὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὸν Χριστὸν ὀνομάζων ὁ Παῦλος τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν καὶ μέγαν θεόν (καὶ ταύταις γὰρ ταῖς φωναῖς ἀνακηρύσσει τοῦ ἀληθινοῦ δεσπότου τὸ μεγαλεῖον λέγων· Τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας)· ταῦτα οὖν λέγων τοῦτο παιδεύει διὰ τῶν λεγομένων ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἀεὶ ὢν ὅπερ ἐστίν (ἔστι δὲ ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ ὢν ἐπίσταται μόνος, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης καταλήψεως, κἂν ἀεὶ αὐτῷ διὰ προκοπῆς προσεγγίζῃ ὁ τὰ ἄνω φρονῶν, πάντοτε τῷ ἴσῳ μέτρῳ ὑπερανέστηκεν)· οὗτος τοίνυν ὁ ὑπερέκεινα πάσης γνώσεώς τε καὶ καταλήψεως, ὁ ἄφραστος καὶ ἀνεκλάλητος καὶ ἀνεκδιήγητος, ἵνα σε ποιήσῃ πάλιν

4 Col 1, 15 7-8 Tit 2, 13 8-9 Rom 9, 5 13 Col 3, 2
16 I Petr 1, 8 II Cor 9, 15

SEKNPQ θ 1 τῇ τῶν ἀρετῶν σπάρτῳ Qθv: διὰ τῆς σπάρτου (om τῇ τῶν ἀρετῶν) SE (τε post διὰ add) KNP alt rec ut vid ἐναποτεθῇ SKNP 5 μέγα K parenthesi facta se ipse interrumpit auctor, tum a 10 ταῦτα οὖν se revocat ad propositum 8 ἡμῶν om θ et ut vid Q 10 τοῦτο: που v 11 ὁ om EQθv articulus desideratur nam ab ἔστι δὲ (11) denuo orationem interrumpit auctor (cf. ad 5), tum longa parenthesi facta 14 verbis οὗτος τοίνυν se revocat ad initium; ὁ ὑπερέκεινα (15) igitur resumit 11 ὁ ἀεὶ ὤν. parenthesis ab 11 ἔστι δὲ incipit, ut recte viderunt editores, sed usque ad 14 ὑπερανέστηκεν extendenda est (post 12 μόνος eam finit v). hanc orationis structuram cum non intellexisset librarius fontis communis codicum SEKNP, multa de coniectura ut videtur mutavit 11 ὅπερ ἐστίν: πανταχοῦ πάρεστιν E ἐκεῖνος ὁ SEKNP, om ὅπερ ὁ ὢν usque ad 12 τῆς δὲ 12-13 κἂν ἀεὶ: ἐπέκεινα, εἰ SEP ut vid ex coniectura (cf 15), om K εἰ N sscr ἐπέκεινα 13 δὲ ante αὐτῷ add E ἑαυτῷ K προσεγγίζει SEKNP fuitne κἂν εἰ? σωφρονῶν θ 14 ὁ om v 15 ὑπερέκεινα KNPQθv: ὑπερεπέκεινα ES καὶ om Qθ τε post ἄφρ. om add Qθ 16 τε ante καὶ alt add S ἀδιήγητος Qθv

εἰκόνα θεοῦ, καὶ αὐτὸς ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐγένετο εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ὥστε τῇ ἰδίᾳ μορφῇ, ἣν ἀνέλαβεν, ἐν σοὶ μορφωθῆναι καὶ σὲ πάλιν δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀρχετύπου συσχηματισθῆναι κάλλους, εἰς τὸ γενέσθαι ὅπερ ἦς ἐξ ἀρχῆς. οὐκοῦν εἰ μέλλοιμεν γίνεσθαι καὶ ἡμεῖς εἰκὼν θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρὸς τὸ ἐκκείμενον ἡμῖν τοῦ βίου ὑπόδειγμα τυποῦσθαι προσήκει τῆς ζωῆς ἡμῶν τὸ
272 M. εἶδος· τοῦτο δέ ἐστι τί; τὸ ἐν σαρκὶ ζῶντας μὴ κατὰ σάρκα ζῆν. καὶ γὰρ ἡ πρωτότυπος ἐκείνη τοῦ ἀοράτου θεοῦ εἰκὼν ἡ διὰ τῆς παρθένου ἐπιδημήσασα ἐπειράθη μὲν κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μόνης δὲ οὐ συμπαρεδέξατο τῆς ἁμαρτίας τὴν πεῖραν. Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. ὥσπερ τοίνυν, εἰ τὴν ζωγραφικὴν ἐπαιδευόμεθα τέχνην, προθέντος ἡμῖν τοῦ διδασκάλου κεκαλλωπισμένην τινὰ μορφὴν ἐπὶ πίνακος, ἔδει πάντως τὸ ἐκείνης κάλλος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἕκαστον ζωγραφίας μιμήσασθαι, ὥστε τοὺς

1 cf ad 34 6 cf. Joh 13, 15 9 Rom 8, 12 sq 12 sq I Petr 2, 22

SEKNPQ θ 2 post ἀοράτου verba τουτέστιν ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις καθῆκεν ἑαυτόν, ἵνα ἡμεῖς ἐν τοῖς τῆς θεότητος μέτροις φθάσωμεν· τοῦτο γὰρ ἡ πραγματεία τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ SEKNP addunt, om Qθv pertinent haec verba ad alteram recensionem in SEKNP servatam, cuius originem Byzantinam hoc loco vel manibus deprehendas (cf καθῆκεν ἑαυτὸν ἐν μέτροις ἀνθρ. et φθάνειν ἐν μ. θ. ubi ἐν pro εἰς dictum usum recentem prodit) τὴν ἰδίαν μορφὴν E 3 μορφωθεὶς SKNP μορφώση E αὐτοῦ N, corr N[1] 4 σχηματίση E σχηματισθῆναι NP ποιήση ante κάλλους add S ποιήσει KNP αι sscr N 5 ἦς: ἦν EKNP ὅπερησῆς (sic) θ γίνεσθαι post ἡμεῖς E post εἰκὼν coll SKNP 6 τοῦ ἀοράτου θεοῦ SEKNP ἐκκείμενον Qv: ἐγκείμενον SEKNPθ 7 ζωῆς προσήκει τῆς v ἡμῶν ante τὸ εἶδος add Qθv 8 τί om SEKNP ἐν om v 10 παρθενίας SEKNP ἐπειράσθη E 12 παρεδέξατο Qθv γὰρ φησὶν post ἁμαρτίαν add Qθ 13 φησὶν post ἐποίησε add v δόλος εὑρέθη SKNP 16 πάνς Q πάντες θ ἐπ' ἐκείνης E ἀπ' ἐκείνης Qθv

πάντων πίνακας κατὰ τὸ ἐκκείμενον τοῦ κάλλους ὑπόδειγμα καλλωπισθῆναι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ τῆς ἰδίας ἕκαστος ζωῆς ἐστι ζωγράφος, τεχνίτης δὲ τῆς δημιουργίας ταύτης ἐστὶν ἡ προαίρεσις, χρώματα δὲ πρὸς τὴν ἀπεργασίαν τῆς εἰκόνος αἱ ἀρεταί, κίνδυνος οὐ μικρὸς μεταχαράξαι τοῦ πρωτοτύπου κάλλους τὴν μίμησιν εἰς εἰδεχθές τι καὶ ἄμορφον πρόσωπον, διὰ τῶν ῥυπαρῶν χρωμάτων ἀντὶ τοῦ δεσποτικοῦ εἴδους τὸν τῆς κακίας χαρακτῆρα σκιαγραφήσαντας. ἀλλ' ὥς ἐστι δυνατόν, καθαρὰ <δεῖ> τῶν ἀρετῶν τὰ χρώματα κατά τινα τεχνικὴν μίξιν πρὸς ἄλληλα συγκεκραμένα πρὸς τὴν τοῦ κάλλους μίμησιν παραλαμβάνειν, ὥστε γενέσθαι ἡμᾶς τῆς εἰκόνος εἰκόνα, δι' ἐνεργοῦς ὡς οἷόν τε μιμήσεως ἐκμαξαμένους τὸ πρωτότυπον κάλλος, ὡς ἐποίει ὁ Παῦλος μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου γινόμενος. εἰ δὲ χρὴ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον διευκρινῆσαι τῷ λόγῳ, δι' ὧν ἡ τῆς εἰκόνος μίμησις γίνεται, ἓν χρῶμα ἡ ταπεινοφροσύνη. Μάθετε γάρ, φησίν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. ἕτερον χρῶμα ἡ μακροθυμία ἡ ποσῶς τῇ εἰκόνι τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου ἐπιφανεῖσα. μάχαιρά τε καὶ ξύλα καὶ δεσμὰ καὶ μάστιγες, σιαγόνες ῥαπιζόμεναι, πρόσωπον ἐμπτυόμενον, νῶτον πληγαῖς ἐκδιδόμενον, κριτήριον ἀσεβές,

14 I Cor 4, 16 16 Matth 11, 29

SEK(N)PQθ 1 ἐκκείμενον Qθv: ἐγκείμενον SEKNP; cf ad p 195, 6 3 ἕκ. τ. ἰδ. SKNP ἐστι ζωῆς ζωγράφος EQθv τεχνίτης libri (τεχνίτ with ς above Q!): τεχνῖτις v 7 προσωπεῖον Qθv 9 σκιογραφήσαντας Qθv σκιαγραφήσαντα E 10 supplevi τινα Qθv: τὴν SEKNP 12 τῆς εἰκόνος—ἐνδόσιμον (199, 15) om N uno folio perdito καὶ ante δι' add S 13 ἐναργοῦς SEP ex ἐναργοῦ corr K[1] 14 ὁ om SEKP 15 γενόμενος SE 16-17 τῆς εἰκόνος ἡ μίμησις SEKP γὰρ om E 19 χρῶμα om SEKP ἡ pr om S ποσῶς EKP: πόσως S e coniectura πῶς Qθv 19-20 τοῦ ἀοράτου θεοῦ Qθv ἔνθα ante μάχαιρα add SEP μάχαιραι SEK τε post μάχ. om SEKP 21 καὶ om SEKP 21-22 ἐκπτυόμενον K νῶτος SEKP ἐν ante πληγαῖς add EK ἐκδιδόμενος SEKP ἐκδεδομένον v

ἀπόφασις ἀπηνής, στρατιῶται τῆς σκυθρωπῆς ἀποφάσεως κατατρυφῶντες, ἐν χλευασμοῖς καὶ εἰρωνείαις καὶ ὕβρεσι καὶ ταῖς ἐκ καλάμου πληγαῖς, ἧλοι καὶ χολὴ καὶ ὄξος καὶ πάντα τὰ δεινότατα ἄνευ αἰτίας αὐτῷ προσαγόμενα, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῆς πολυτρόπου εὐεργεσίας ἀντιδιδόμενα. τίς οὖν κατὰ τῶν ταῦτα ποιούντων ἡ ἄμυνα; Πάτερ, συγχώρησον αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. μὴ οὐκ ἦν δυνατὸν ἄνωθεν αὐτοῖς αὐτὸν ἐπιρρῆξαι τὸν οὐρανὸν ἢ χάσματι γῆς ἐξαφανίσαι τοὺς ὑβριστὰς ἢ ἐπεκβαλεῖν ἔξω τῶν ἰδίων ὅρων τὴν θάλασσαν καὶ τοῖς βυθοῖς ποιῆσαι τὴν γῆν ὑποβρύχιον ἢ τὴν Σοδομιτικὴν αὐτοῖς ἐπιβαλεῖν τοῦ πυρὸς ἐπομβρίαν ἢ ἄλλο τι τῶν σκυθρωπῶν ποιῆσαι διὰ προστάγματος; ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἤνεγκεν ἐν πρᾳότητι καὶ μακροθυμίᾳ ὁ τῷ σῷ βίῳ δι' ἑαυτοῦ νομοθετῶν τὸ μακρόθυμον. οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα περὶ τὴν πρωτότυπον τοῦ θεοῦ εἰκόνα ἔστιν ἰδεῖν, πρὸς ἣν ὁ βλέπων καὶ κατ' ἐκείνην ἐναργῶς τὴν ἑαυτοῦ καλλωπίζων μορφὴν εἰκὼν καὶ αὐτὸς γίνεται τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου διὰ τῆς ὑπομονῆς ζωγραφούμενος.

273 M. Ὁ δὲ κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας τὸν Χριστὸν εἶναι μαθὼν τοῦτο πρὸ πάντων διανοείσθω, ὅτι πᾶσα κεφαλὴ τῷ ὑποκειμένῳ σώματι ὁμοφυής ἐστι καὶ ὁμοούσιος καὶ μία τίς ἐστι τῶν καθ' ἕκαστον μελῶν πρὸς τὸ ὅλον ἡ συμφυΐα, διὰ μιᾶς συμπνοίας κατεργαζομένη πρὸς τὰ μέρη τῷ παντὶ τὴν συμπάθειαν. οὐκοῦν εἴ τι τοῦ σώματός ἐστιν ἐκτός, τοῦτο πάντως καὶ πρὸς τὴν κεφαλὴν ἀλλοτρίως ἔχει.

4-5 Luc 23, 34 16 sq Eph 5, 23

SEKPQθ 2 καὶ ὕβρεσι om v 3 καὶ alt om KP χολαὶ KP 5 ὑπὸ EK ἀντιδεδομένα E 6 ἡ ante κατὰ coll SKP et ante ἄμυνα om SP 8 αὐτὸν αὐτοῖς S αὐτὸν om E 12 ποιῆσαι ante τῶν σκυθρ. coll Qθv 13 πάντα om v πραΰτητι KP 14 ὁ ante τῷ add Qθv, om SEKP νομοθετῶν τὸ μακρόθυμον θv (Q?): μακροθυμίαν νομοθετῶν SEKP 16 ἴδιον θ ἐναργῶς om SEKP 17 καλλωπίζων τὴν ἑαυτοῦ Qθv 19 τὸν χριστὸν: αὐτὸν E 19-20 εἶναι μαθὼν τὸν χρ. coll S 22 ἐστι om SEKP ἡ om v 23 μέρη Qθv: μέλη SEKP 25 πάντως post κεφαλὴν coll Qθv

παιδεύει τοίνυν διὰ τούτων ὁ λόγος ἡμᾶς, ὅπερ ἐστὶν ἡ κεφαλὴ κατὰ τὴν φύσιν, τοῦτο καὶ τὰ καθ' ἕκαστον γίνεσθαι μέλη, ἵνα πρὸς τὴν κεφαλὴν οἰκείως ἔχῃ. ἡμεῖς δέ ἐσμεν τὰ μέλη, οἱ εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ συντελοῦντες. εἰ τοίνυν τις ἄρας τὸ μέλος τοῦ Χριστοῦ ποιήσει μέλος πόρνης, οἷόν τινα μάχαιραν ἐμβαλὼν τὴν ἀκόλαστον λύσσαν, διὰ τοῦ πονηροῦ τούτου πάθους τὸ μέλος πάντως τῆς κεφαλῆς ἠλλοτρίωσεν. οὕτω δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας ὄργανα μάχαιραι γίνονται, δι' ὧν τὰ μέλη τοῦ συμφυοῦς ἀποτέμνεται σώματος καὶ τῆς κεφαλῆς ἀφορίζεται πάντα, καθ' ὧν ἂν τὴν τομὴν ἐνεργήσῃ τὰ πάθη. ἵνα τοίνυν ὅλον ἐν τῷ κατὰ φύσιν διαμένῃ τὸ σῶμα, πρὸς τὴν κεφαλὴν οἰκείως ἔχειν προσήκει καὶ τὰ καθ' ἕκαστον μέλη, οἷον εἰ καθαρότητα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας τὴν κεφαλὴν εἶναι ὑποτιθέμεθα, κα-

5 I Cor 6, 15

SEKPQθ 1 ὁ λόγος ἡμᾶς ante 1 διὰ τούτων coll SEKP 2 τὴν om S 3 τὴν om θ 5 μέλος pr: σῶμα S (super ras man pr) ποιήσει SPQθ[1]: ποιήσειε EKθ[2] sscr ποιήσῃ v μέλος πόρνης Qθv: πόρνης μέλη SEKP 6 ἐκβαλὼν K 7 πονηροῦ ex πόνου K[1] μέρος K πάντως post 7 κεφαλῆς coll SEKP 19 μάχαιρα SK 10 ἀφορίζονται E καθὼς v 11 οὖν τοίνυν Qθv ὅλον post 12 φύσιν coll Qθv 12 διαμένει Q συμπληρούμενον post κεφαλὴν add E 13 post μέλη sic pergunt SKP: καὶ εἴπερ κεφαλὴν εἶναι ὑποτιθέμεθα τὴν οἱονεὶ καθαρότητα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, καθαρὰ πάντως κτλ. sic et E qui tamen praebet πρὸς τὴν κεφαλὴν (om καὶ εἴπερ et εἶναι et τὴν ante οἱονεὶ) ὑποτιθέμεθα κτλ. de coniectura ut videtur. οἷον εἰ καθαρὰν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας τὴν κεφαλὴν εἶναι ὑποτιθέμεθα, καθαρὰ πάντως κτλ. Qθ οἷον καθαρὰν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας v (cet om). in communi fonte codicum SEKP (N hic deficit) oratio turbata erat, nam ibi verba κεφαλὴν εἶναι ὑποτιθέμεθα, quae inter τὴν et οἱονεὶ collocari oportebat, ex sua sede expulsa erant duabus lineis inter se commutatis. ipse textus, quem sic nanciscimur, alia recensio est atque ea, quam Qθ exhibent, quos solos vera Gregorii verba servasse patet, nisi quod καθαρότητα ex altera librorum classe pro καθαρὰν restituendum est. hac una emendatione facta textus noster Qθ sequitur (cf 199, 2) 14 τὴν — 199, 1 τοιαύ[την om v

θαρὰ πάντως εἶναι δεῖ τὰ μέλη τὰ ὑπὸ τὴν τοιαύτην κεφαλὴν συντελοῦντα· εἰ ἀφθαρσίαν νοοῦμεν τὴν κεφαλήν, ἐν ἀφθαρσίᾳ χρὴ πάντως συνεστάναι τὰ μέλη. οὕτω καὶ τὰ ἄλλα νοήματα, ὅσα ἡ κεφαλὴ νοεῖται, καὶ ἐπὶ τῶν μελῶν ἀκόλουθόν ἐστι καθορᾶσθαι, τὴν εἰρήνην, τὸν ἁγιασμόν, τὴν ἀλήθειαν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. διὰ γὰρ τοῦ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τοῖς μέλεσι δείκνυσθαι τὸ συμφυῶς ἔχειν αὐτὰ πρὸς τὴν κεφαλὴν μαρτυρεῖται, οὕτως εἰπόντος τοῦ ἀποστόλου, ὅτι ἐκεῖνος μέν ἐστιν ἡ κεφαλή, ἐξ αὐτοῦ δὲ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας τῆς κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται. καὶ τοῦτο δὲ προσήκει διὰ τοῦ τῆς κεφαλῆς ὀνόματος παιδευθῆναι, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τῶν ζῴων ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐστι τῷ σώματι τὸ πρὸς τὰς ἐνεργείας ἐνδόσιμον· ὀφθαλμῷ γὰρ καὶ ἀκοῇ τὰ καθ' ἕκαστον εὐθύνεται ἥ τε διὰ ποδῶν κίνησις καὶ ἡ διὰ χειρῶν ἐνέργεια· οὐ γὰρ ἔστιν ἢ ὀφθαλμοῦ μὴ ἐπιστατοῦντος τῶν σπουδαζομένων ἢ μὴ δεχομένης τῆς ἀκοῆς τὴν ὑφήγησιν δεόντως τι τῶν προκειμένων γενέσθαι· οὕτω χρὴ κατὰ τὴν ἀληθινὴν κεφαλὴν καὶ ἡμᾶς τὸ σῶμα καταλλήλως κινεῖσθαι πρὸς πᾶσαν ὁρμὴν καὶ ἐνέργειαν, ὅπουπερ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν ἢ ὁ φυτεύσας τὸ οὖς καθηγήσεται. ἐπεὶ οὖν ἡ κεφαλὴ τὰ ἄνω βλέπει,

5 cf supra p 175, 16   12 Eph 4, 16   21-22 Ps 93, 9

SEK(N)PQ θ 1 δεῖ: δοκεῖ K   πάντα post δεῖ add SEKP   3 πάντως δεῖ SEKP   δὲ post οὕτω add SKP   6 υἱοῦ ante ταῦτα add Qθv   7 καὶ τὰ τοιαῦτα om SEKP   δείκνυσθαι SEKP: δείκνυται Qθv   τὸ συμφυὲς SEKP   τῷ συμφυῶς Qθv correxi   8 μαρτυρεῖται SKP: μαρτύρεσθαι E μαρτυρεῖσθαι Qθv   9 ἀποστόλου: παύλου SEKP   μὲν om P ἡ om Qθ   11 τῆς ἐπιχορηγίας om v   ἐν μέτρῳ om SEKP 13 δὲ om Qθv   15 τὸ om SE   τὸ ante ἐνδόσιμον add SEKP 15-16 ab ὀφθαλμῷ γὰρ rursus incipit N   ὀφθαλμὸν θ(Q ?)   δι' ὀφθαλμοῦ v   16 ἀκοῆς v   ἰθύνεται SEKNP   18 τῷ σπουδαζομένῳ SEKNP   19 τῆς om SEKNP   δέον KN   22 ὅπερ θ (ὅπουπερ cum cett Q)   ἂν post ὅπουπερ add SEKNP   23 καθηγήσηται NP   καθηγηθήσεται K

καὶ τὰ μέλη δεῖ πάντως τὰ ὑφηρμοσμένα τῇ κεφαλῇ ἕπεσθαι τῇ τῆς κεφαλῆς ὁδηγίᾳ καὶ πρὸς τὰ ἄνω τὴν ῥοπὴν ἔχειν.

Ὅταν δὲ πρωτότοκον τῆς κτίσεως αὐτὸν εἶναι ἀκούσωμεν καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, πρῶτον μὲν τὰς αἱρετικὰς ὑπολήψεις ἀποπεμπώμεθα, ὡς οὐδεμίαν συνηγορίαν τῆς πονηρᾶς αὐτῶν δογματοποιΐας ἐκ τῶν προκειμένων ῥημάτων ἐχούσης· μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸν ἠθικὸν βίον διὰ τούτων ἡμῖν συντελοῦντα κατανοήσωμεν. ἐπειδὴ γὰρ τὸν μονογενῆ
276 M. θεὸν τὸν τοῦ παντὸς δημιουργόν, τὸν ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, ἔργον εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ κτίσμα καὶ ποίημα λέγουσιν οἱ θεομάχοι καὶ διὰ τοῦτο πάσης κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν λέγεσθαι διορίζονται, ὡς ἀδελφὸν ὄντα τῆς κτίσεως, μόνοις τοῖς τοῦ χρόνου πρεσβείοις αὐτὸν προτερεύοντα, ὡς τὸν Ῥουβὶμ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, οὐ φύσει προτεταγμένον, ἀλλὰ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις· πρῶτον μὲν τοῦτο πρὸς ἐκείνους ῥητέον, ὅτι οὐκ ἔστι τὸν αὐτὸν καὶ μονογενῆ καὶ πρωτότοκον εἶναι πιστεύεσθαι. οὔτε γὰρ ὁ μονογενὴς μετὰ ἀδελφῶν νοεῖται οὔτε χωρὶς ἀδελφῶν

4 Col 1, 15 5 Col 1, 18 5-6 Rom 8, 29 11 Rom 11, 56

SEKNPQθ 4 εἶναι αὐτὸν Qv ἀκούωμεν EKP incertum an prius sic legerit S ἀκούσαμεν Q 5 τῶν SKNP: om cet v 7 ποπεμπώμεθα v quod retinui: ἀποπεμπόμεθα libri; cf 10 καατανοήσωμεν μὲν post οὐδεμίαν add SE 8 αὐτῶν scil haereticorum; cf 6 αἱρετικὰς ὑπολήψεις 7 πονηρίας SEKNP 8 δογματοποιΐαν SEKNP post quod δὲ addunt ῥημάτων Ev: ῥητῶν SKNPQ θ ἐχούσας Sv τὰ om E 10 κατανοήσομεν SEP 12 καὶ ποίημα om SEKNP Arianos dicit qui his vocabulis utebantur 13 τῆς post πάσης add Qθv; cf Col 1, 15 13-14 πρωτότοκον πάσης κτίσεως N λέγεσθαι αὐτὸν SEKNP καὶ ante ὡς add Qθ ἢ ante ὡς add v 16 ῥουβὶν KN τῶν ἀδελφῶν τῶν ἰδίων SEKNP 17 πρεσβ. προτερεύοντα Qθv dupl rec? cf 15 19 πιστεύεσθαι εἶναι SEKNP οὔτε: εἰ EKN ἢ SP γράφεται καὶ οὔτε γὰρ μονογενὴς μετὰ τῶν ἀδελφῶν in marg N 20 ὁ: καὶ KN om SEP ἢ ante μετὰ add SEP νοεῖται usque ad ἀδελφῶν om SEKNPθ pro quibus πρωτότοκος· ἀλλ' εἰ μονογενής ἐστιν

ὁ πρωτότοκος, ἀλλ' εἰ μονογενής ἐστιν, ἀδελφοὺς οὐκ ἔχει, εἰ δὲ ἀδελφῶν πρωτότοκος, μονογενὴς πάντως οὔτε ἔστιν οὔτε λέγεται. οὐκοῦν ἀσύμβατά ἐστι καὶ ἀκοινώνητα ταῦτα πρὸς ἄλληλα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τὰ ὀνόματα, ὡς ἀδύνατον εἶναι τὰ δύο τὸν αὐτὸν ὀνομάζεσθαι, καὶ μονογενῆ καὶ πρωτότοκον. ἀλλὰ μὴν εἴρηται παρὰ τῆς γραφῆς περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος λόγου, ὅτι μονογενὴς θεός, καὶ πάλιν παρὰ τοῦ Παύλου ὅτι πρωτότοκος πάσης κτίσεως. οὐκοῦν ἐπιμερίσαι προσήκει τῷ κριτηρίῳ τῆς ἀληθείας, ἑκάτερον τούτων τῶν ὀνομάτων ἀκριβῶς διαστείλαντα· ὥστε μονογενῆ μὲν εἶναι τὸν προαιώνιον λόγον, τῆς δὲ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Χριστῷ γενομένης κτίσεως πάσης πρωτότοκον γενέσθαι τὸν λόγον σάρκα γενόμενον. καὶ ὅπερ ἂν ἡμῖν ἐγγένηται νόημα, πρωτότοκον αὐτὸν ἐκ νεκρῶν εἶναι μαθοῦσι καὶ πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, ἐκεῖνο καὶ ἐπὶ τοῦ πρωτοτόκου τῆς κτίσεως ἀκολούθως νοήσωμεν.

6 Col 1, 15

ἀδελφοὺς οὐκ ἔχει· εἰ δὲ ἀδελφῶν hic addunt SEKNP om θ. sed haec verba ex 201, 1 errore huc delata sunt et orationis contextum foede interrumpunt. cum omnes paene libri ea hoc falso loco praebeant, ad eundem mendosum archetypum redeunt. recto loco in Q extant (cf ad 201, 1). editiones ea plane omiserunt

SEKNPQ θ 1 ὁ om SEKNP post πρωτότοκος verba ἀλλ' εἰ μονογενής ... 2 ἀδελφῶν πρωτότοκος unus praebet Q (om θ propter homoeoteleuton), om hic SEKNP, qui ea falso loco supplent (cf ad 200, 20). omnino ea om v 2 οὐκ ἔστιν SEKNP 3 οὔτε: οὐδὲ SEKNP ἀκοινώτητα Qθ, corr θ[1] 4 νοήματα Qθv ὡς om E ἀδύνατον γὰρ εἶναι E 7 ὁ ante μονογενὴς add SQθv verba καὶ πάλιν usque ad ὅτι om v 8 τοῦ παύλου Q (ut vid) θ: τῷ παύλῳ SEKNP; cf 6 9 κριτηρίω SKNP: μητερίω E μυστηρίω Qθv ἑκατέρω E ἐν post ἑκατέρω add E 10 ἀκριβῶς SEKNP: εὐσεβῶς Qθv διαστείλαντας SKNP ὥστε: ὡς τὸν SEKNP 11 τῆς δὲ γενομένης μ. τ. SEKNP (-γιν- E) 12 πάσης om v 14 post νόημα add οὕτως νοήσωμεν E verba πρωτότοκον usque ad 16 νοήσωμεν om E εἶναι ἐκ νεκρῶν SKNP 15 μαθοῦσι SKP et ex corr N 16 τῷ πρωτοτόκῳ EQθv alt ω ex corr θ οὕτως post ἀκολούθως add E νοήσομεν v

οὐκοῦν ἐκ νεκρῶν μὲν πρωτότοκος γίνεται ὁ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων γενόμενος, ἵνα ὁδοποιήσῃ πάσῃ σαρκὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ μέλλων ἡμᾶς διὰ τῆς ἄνωθεν γεννήσεως τῆς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος υἱοὺς ἡμέρας καὶ υἱοὺς φωτὸς ἀπεργάζεσθαι, τοὺς πρότερον ὄντας φύσει τέκνα ὀργῆς, αὐτὸς καθηγεῖται τῆς τοιαύτης γεννήσεως ἐν τῷ ῥείθρῳ τοῦ Ἰορδάνου, ἐπὶ τὴν ἀπαρχὴν τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν τοῦ πνεύματος χάριν ἐπισπασάμενος, ὥστε πάντας τοὺς ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως εἰς ζωὴν γεννωμένους ἀδελφοὺς χρηματίσαι τοῦ προγεννηθέντος διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πνεύματος. κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῆς ἐν Χριστῷ γενομένης κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν νοοῦντες οὐκ ἔξω γινόμεθα τῆς εὐσεβοῦς ὑπολήψεως. ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀρχαία κτίσις παρῆλθε διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀχρειωθεῖσα, ἀναγκαίως τὴν τῶν ἀφανισθέντων πάροδον διεδέξατο ἡ καινὴ τῆς ζωῆς κτίσις ἡ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως συνισταμένη, ἧς ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἡγησάμενος πρωτότοκος τῆς κτίσεως γίνεται καὶ ὀνομάζεται. ἀλλ' ὅπως μὲν χρὴ πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους ἔχειν, δι' ὀλίγων τῶν εἰρημένων ῥᾴδιον ἂν γένοιτο τοῖς φιλοπονωτέροις† αὐτάρκη συμμαχίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχειν.

2 I Cor 15, 20 4 Joh 3, 3.5 4-5 I Thess 5, 5
6 Eph 2, 3 13 II Cor 5, 17 17 Act 3, 15

SEKNPQ θ 1 μὲν om S 2 γινόμενος E πάσῃ SEKNP πᾶσι Qθ om v 3-4 τῆς post γενν. om v 4-5 υἱοὺς φωτὸς καὶ υἱοὺς ἡμέρας SKN καὶ υἱοὺς φωτὸς om P ἀπεργάσασθαι E τέκνα φύσει Qθv 7 ἀρχὴν E 8 ὥστε: τοῦτ' ἔστιν ὡς SEKNP estne nota ex margine intrusa, quae haec cum κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (11) coniungere volebat? 9 γενομένους K γινομένους N, γεννωμένους corr N² 10 τε post ὕδατος add EQθv 11 τοῦ ante πν. om Qθv 12 γεννωμένης S 13 γενώμεθα E εὐλαβοῦς KNP 16 ἡ om Qθv 17 συνανισταμένη KNP ex συνισταμένη corr S¹ 18 τῆς κτίσεως Qθ: τῆς ζωῆς v om SEKNP 19 μὲν om KNv χρὴ μὲν E 21 ἔχειν Qθv: παρασχεῖν E sed ex suo ingenio ut vid ἔχουσι SKNP e coniectura scilicet. an lacuna extat post 20 φιλοπονωτέροις?

ὅπως δ' ἂν φανείη συντελοῦντα πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον τὰ ῥήματα ταῦτα, διὰ βραχέων ἐπελευσόμεθα. πρωτότοκος ἦν τῶν μετ' αὐτὸν διὰ γεννήσεως παραχθέντων ὁ ʽΡουβίμ, ἀλλ' ἐμαρτύρει τοῖς μετ' αὐτὸν γεννηθεῖσι τὴν πρὸς αὐτὸν συγγένειαν καὶ ὁ ἐπιφαινόμενος αὐτοῖς χαρακτὴρ οἰκείως πρὸς τὸν πρωτότοκον ἔχων, ὥστε μὴ ἀγνοεῖσθαι 277 M. τὴν ἀδελφότητα διὰ τῆς κατὰ τὴν μορφὴν ὁμοιότητος μαρτυρουμένην. οὐκοῦν εἰ διὰ τῆς ὁμοτρόπου ἀναγεννήσεως τῆς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος καὶ ἡμεῖς ἀδελφοὶ τοῦ κυρίου γεγόναμεν τοῦ δι' ἡμᾶς γενομένου πρωτοτόκου ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, ἀκόλουθον ἂν εἴη διὰ τῶν τοῦ βίου χαρακτήρων ἐπιδεικνύειν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγχιστείαν, ἐμμορφουμένου τῇ ζωῇ ἡμῶν τοῦ πρωτοτόκου τῆς κτίσεως. τίνα δὲ χαρακτῆρα τῆς ἐκείνου μορφῆς παρὰ τῆς γραφῆς μεμαθήκαμεν; ὃν πολλάκις εἰρήκαμεν ὅτι ʽΑμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. οὐκοῦν εἰ μέλλοιμεν ἀδελφοὶ χρηματίζειν τοῦ καθηγησαμένου ἡμῶν τῆς γεννήσεως, τὸ ἀναμάρτητον τῆς ζωῆς ἡμῶν πιστώσεται τὴν πρὸς ἐκεῖνον συγγένειαν, μηδενὸς ῥύπου τῆς πρὸς τὴν καθαρότητα συναφείας ἡμᾶς ἀφορίζοντος. ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς ὁ πρωτότοκός ἐστι καὶ ἀγάπη καὶ ἀπολύτρωσις καὶ τὰ τοιαῦτα. οὐκοῦν εἰ διὰ τῶν τοιούτων καὶ ὁ ἡμέτερος χαρακτηρίζεται βίος,

4 Gen 29, 32   15 I Petr 2, 22   21 cf p 185, 6. 11 al

SEKNPQ θ 1 ὅπως: ὁπόσα SEKNP verba ἵν' ὁπόσα δ' ἂν ἔχῃ ante ὁπόσα add E φανῇ SEKNP 2 ἐπελευσώμεθα E 3 προαχθέντων SEKNP 4 ῥουβὶν KN ἀλλ': ὡς Qθν 4-5 καὶ om ν ὁ: ἡ θ 8 εἰ om SKNP (habet E) add S^2 ὁμοιοτρόπου SNP ὁμοιότροπον K 10 γενόμενον θ 11 δ' ante ἂν add S 12 ἐπιδεικνύναι SKNP ἐπιδείκνυσθαι E 13 τὴν ζωὴν SEKNP 14 παρὰ τῆς γραφῆς sscr S 15 πολλάκις: πολλοῖς Qθν verba ὃν πολ (sic) εἰρήκαμεν om S sed in marg add S^2. utrum πολλοῖς an πολλάκις fuerit non liquet φησὶν post ἁμαρτίαν add SEKNP 16 δόλος εὑρέθη EKP 18 γενέσεως KNP τῆς ζωῆς ἡμῶν in ras S πιστώσεται εται super ras S 20 ἀφορίζοντ^{ο}ας θ 21 ἁγιωσύνη καὶ ante ἁγιασμὸς add E 23 χαρακτερίζοιτο Qθν

ἐναργῆ παρεξόμεθα τῆς εὐγενείας ἡμῶν τὰ γνωρίσματα, ὥστε τὸν ταῦτα καθορῶντα ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμετέρᾳ προσμαρτυρεῖν ἡμῖν τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀδελφότητα. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἀνοίξας ἡμῖν τὴν θύραν τῆς ἀναστάσεως καὶ διὰ τοῦτο ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων γενόμενος. ὅτι μὲν οὖν ἀναστησόμεθα πάντες ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, τοῦτο ἔδειξεν οἷς τε ἐφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ οἷς ἐπὶ τῶν λοιπῶν τῶν ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατηθέντων ἐποίησεν.

Οὐ μὴν ἴση κατάστασις ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ τῆς γῆς χώματος ἀναστάντας ἐκδέχεται, ἀλλὰ Πορεύσονται, φησίν, οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. ὥστε εἴ τινος πρὸς τὴν φοβερὰν ἐκείνην κατάκρισιν ὁ βίος βλέπει, οὗτος, κἂν διὰ τῆς ἄνωθεν γεννήσεως τοῖς ἀδελφοῖς τοῦ κυρίου συναριθμούμενος τύχῃ, καταψεύδεται τοῦ ὀνόματος, ἐν τῇ μορφῇ τῆς κακίας τὴν πρὸς τὸν πρωτότοκον ἀγχιστείαν ἀρνούμενος. ὁ δὲ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁ δι᾽ ἑαυτοῦ συνάπτων τῷ θεῷ τὸ ἀνθρώπινον ἐκεῖνο συνάπτει μόνον, ὅπερ ἂν τῆς πρὸς τὸν θεὸν συμφυΐας ἄξιον ᾖ. ὥσπερ γὰρ τὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον τῇ δυνάμει τῆς θεότητος <ἐν> ἑαυτῷ προσῳκείωσε, μέρος

7 I Cor 15, 52   11 Joh 5, 29   18 I Tim 2, 5

SEKNPQ θ 2 καθορῶντα post ζωῇ coll Qθv   3 αὐτὸς et 4 ἐστιν om et ὁ γὰρ ἀνοίξας scribunt SEKNP   6 οὖν om SEKNP πάντες ἀναστησόμεθα v ἐν ἀτόμῳ ante ἐν ῥιπῇ add Qθv erat explanatio adscripta ῥοπῇ v   7 ἔδειξε τοῦτο S in marg γρ καὶ ἐδίδαξε N οἷς alt om SEKNP   8 τῶν ante ὑπὸ om KN   10 τοῦ τῆς ante γῆς add Qθv ἐκδέξεται Qθv 11 πορευσόμεθα v μὲν om S   13 κατάκρισιν κρισιν in ras S 14 ἀ[να]γεννήσεως N   15-17 τύχῃ usque ad ἀρνούμενος om θ τὸν: τὸ SP πρωτότυπον SKNP   18 δι᾽ om E ἑαυτὸν E 18-19 τὸ ἀνθρώπινον usque ad μόνον om SEKNP καὶ ante ὅπερ add E qui post lacunam ortam orationem intelligibilem reddere tentavit; cf ad 18   20 τὸν ante θεὸν om SEKNP γὰρ libri: οὖν v   21 ἐν ante ἑαυτῷ addidi 'ut *in se ipso* humanam naturam divinae potestati assimilavit, ita (205, 4) etiam *homines* ad coniunctionem cum Deo adducet'; cf 205, 7. 12

μὲν τῆς κοινῆς φύσεως ὄντα, οὐ μὴν τοῖς πάθεσιν ὑποπεπτωκότα τῆς φύσεως τοῖς εἰς ἁμαρτίαν ἐκκαλουμένοις (Ἁμαρτίαν γάρ, φησίν, οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ)· οὕτω καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον προσάξει τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος, εἰ μηδὲν ἐπάγοιντο τῆς πρὸς τὸ θεῖον συμφυΐας ἀνάξιον. ἀλλ' εἴ τις ἀληθῶς εἴη θεοῦ ναὸς μηδὲν κακίας εἴδωλον καὶ ἀφίδρυμα ἐν ἑαυτῷ περιέχων, οὗτος ὑπὸ τοῦ μεσίτου πρὸς μετουσίαν τῆς θεότητος παραληφθήσεται, καθαρὸς γενόμενος πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῆς αὐτοῦ καθαρότητος. οὔτε γὰρ εἰς κακότεχνον ψυχὴν εἰσελεύσεται σοφία, καθὼς ὁ λόγος φησίν, οὔτε ὁ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ ἄλλο τι παρὰ τὸν θεὸν ἐν ἑαυτῷ βλέπει, ᾧ διὰ τῆς ἀφθαρσίας προσκολληθεὶς ἐντὸς ἑαυτοῦ πᾶσαν τὴν ἀγαθὴν βασιλείαν ἐδέξατο. μᾶλλον δ' ἂν γένοιτο ἡμῖν καταφανὲς τὸ λεγόμενον, εἰ τὴν τοῦ κυρίου φωνήν, ἣν διὰ τῆς Μαρίας πρὸς τοὺς ἀποστόλους πεποίηται, πρὸς
280 M. τὴν σαφήνειαν τῶν εἰρημένων συμπαραλάβοιμεν· Πορεύομαι, φησί, πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. ταῦτα γὰρ ὁ μεσίτης μεταξὺ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀποκηρύκτων φησὶν ὁ δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ καταλλάξας τῇ ἀληθινῇ καὶ μόνῃ θεότητι. ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον ἀπηλλοτριώθησαν τῆς ζωοποιοῦ μήτρας διὰ τῆς ἁμαρτίας οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀπὸ τῆς γαστρὸς ἐπλανήθησαν, ἐν ᾗ ἐπλάσθησαν, τὸ ψεῦδος

1 cf ad 10 5 I Cor 3, 16; cf. II Cor 6, 16 10 Sap 1, 4 11-12 Matth 5, 8 17 Joh 20, 17 20 Jac 4, 4 22 Ps 57, 4

SEKNPQ θ 2 ἐγκαλουμένοις E 3 φησίν om E 5 ἀπάγοιτο E 6 συμφυΐας libri: συναφείας v 7 ἐν om SKNP cf 204, 21 8 τοῦ om KN 11 φησιν ὁ λόγος KNP 12 ἀλλά τε E βλέπων SKNP βλέπειν E ᾧ om SEKNP 13 ἐντὸς: αὐτὸς SEKNP ἑαυτῶ SENP 16 Μαρίας: μαρτυρίας θ 17 συμπαραλάβωμεν S pr (ο corr S², ω legit Z) EK (ex corr) N λαμβάνομεν P 18 sq ἡμῶν (utroque loco) θ 20 ἀποκηρύκτων Qθv: αὐτοῦ κηρύκων SEKNP ὁ om E 21 τε ante καὶ add E 22 verba κατὰ τὸν προφητικὸν usque ad 23 μήτρας om SEKNP καὶ om SKNP 24 ἐν ᾗ ἐπλάσθησαν om KP sed in marg add K¹

ἀντὶ τῆς ἀληθείας λαλήσαντες, τούτου χάριν τὴν ἀπαρχὴν τῆς κοινῆς φύσεως ἀναλαβὼν διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος ἁγίαν ἐποίησε, πάσης κακίας ἀμιγῆ τε καὶ ἀπαράδεκτον αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ διασώσας, ἵνα ταύτην ἀναθεὶς διὰ τῆς ἀφθαρσίας τῷ πατρὶ τῆς ἀφθαρσίας συνεπισπάσηται δι' αὐτῆς πᾶν τὸ συγγενὲς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῇ καὶ ὁμόφυλον καὶ προσδέξηται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς τὴν υἱοθεσίαν καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ μετουσίαν. οὐκοῦν ὥσπερ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ φυράματος διὰ καθαρότητός τε καὶ ἀπαθείας ᾠκειώθη τῷ ἀληθινῷ πατρὶ καὶ θεῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὸ φύραμα διὰ τῶν ὁμοίων ὁδῶν τῷ πατρὶ τῆς ἀφθαρσίας κολληθησόμεθα διὰ τοῦ μιμήσασθαι, καθὼς ἂν ᾖ δυνατόν, τοῦ μεσίτου τὸ ἀπαθές τε καὶ ἀναλλοίωτον. οὕτω γὰρ ἐσόμεθα τοῦ μονογενοῦς θεοῦ στέφανος ἐκ λίθων τιμίων, τιμὴ καὶ δόξα διὰ τοῦ βίου γενόμενοι. φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος ὅτι βραχύ τι ἑαυτὸν ἐλαττώσας παρὰ τοὺς ἀγγέλους διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου τοὺς πρότερον εἰς ἀκάνθης φύσιν μετατεθέντας διὰ τῆς ἁμαρτίας στέφανον ἑαυτῷ διὰ τῆς κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίας ἐποίησεν, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν μεταστοιχειώσας διὰ τοῦ πάθους τὴν ἄκανθαν. κίνδυνος οὖν οὐ μικρὸς ἅπαξ τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἀναλαβόντος τῇ κεφαλῇ, ἵνα ποιήσῃ τὸν ἐκ τιμῆς τε καὶ δόξης συμπλεκόμενον στέφανον εὑρεθῆναί τινα τρίβολον ὄντα διὰ τοῦ κακοῦ βίου καὶ ἄκανθαν,

7 cf. Eph 1, 5 al 16 Hebr 2, 7-9 21-22 Joh 1, 29

SEKNPQθ 3 ἀπάσης SEKNP 4 αὐτὴν om E 4-5 verba διὰ τῆς ἀφθαρσίας τῷ πατρὶ post 6 συγγενὲς coll E 5 verba τῆς ἀφθαρσίας post πατρὶ omittunt SKNP 6 αὐτῇ post συγγενὲς coll SKNP τὴν om S αὐτῶ θ 7 ἀποκηρυκτικοὺς E 10 τε om SKNP 11 τὸ om SKNP 11-12 ὄντες post φύραμα add KN ὁδῶν an recte? 12 ἀφθαρσίας: ἀληθείας SEKNP 13 ᾖ om SKNP postea add S 16 αὐτὸν Sv ἑαυτὸν (αὐτὸν S) post ἠλάττ. SKNP ἠλάττωσε E ἠλάττωσας SKNP 17 verba διὰ τὸ usque ad θανάτου post 16 ἐλαττώσας coll Qθv 18 γὰρ post τοὺς add S 25 τρόπον post τινα add SEKNP

εἶτα ἐν μέσῳ τῷ δεσποτικῷ στεφάνῳ διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ κοινωνίας παρενειρόμενον. πρὸς ὃν ἐρεῖ πάντως ἡ δικαία φωνή· Πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; πῶς συνεπλάκης τοῖς διὰ τιμῆς καὶ δόξης τῷ ἐμῷ στεφάνῳ ἐνηρμοσμένοις ἄκανθα ὤν; τίς κοινωνία Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; τί κοινὸν τῷ φωτὶ πρὸς τὸ σκότος; ὡς ἂν οὖν μὴ ταῦτά ποτε τὰ ῥήματα καθ' ἡμῶν ὁ βίος ἡμῶν ἐγκαλέσαιτο, ἐπιμελητέον ἂν εἴη τοῦ πᾶν ἀκανθῶδες ἔργον τε καὶ ῥῆμα καὶ νόημα διὰ πάσης τῆς ζωῆς [τοῦ βίου] ἡμῶν ἀποσκευάζεσθαι, ἵνα τῇ καθαρᾷ τε καὶ ἀπαθεῖ πολιτείᾳ τιμὴ καὶ δόξα γενόμενοι, τὴν τοῦ παντὸς κεφαλὴν δι' ἑαυτῶν στεφανώσωμεν, ὥσπερ τι κειμήλιον καὶ κτῆμα τῷ δεσπότῃ γενόμενοι. οὐδενὸς γὰρ ἀτίμου καταδέχεται κύριος εἶναί τε καὶ λέγεσθαι ὁ τῆς δόξης κύριος. οὐκοῦν ὁ πάσης ἀσχημοσύνης τε καὶ βδελυρίας ἀλλότριος, κατά τε τὸν κρυπτὸν καὶ τὸν φαινόμενον ἄνθρωπον δεσπότην ἑαυτοῦ ποιεῖ τὸν δόξης, οὐκ ἀτιμίας, κύριον ὄντα τε καὶ λεγόμενον.

Ἔστι δὲ καὶ ἀρχή· ἀρχὴ δὲ παντὸς πράγματος οὐκ ἀλλοτρίως πρὸς τὰ μεθ' ἑαυτὴν ἔχει. εἰ γὰρ ζωὴν τὴν
281 M. ἀρχὴν εἶναί τις ὁρίσαιτο, ζωὴ πάντως καὶ τὸ μετὰ τὴν ἀρχὴν ἔσται νοούμενον· καὶ εἰ φῶς ἡ ἀρχή, φῶς καὶ τὸ μετὰ τὴν ἀρχὴν νοηθήσεται. τί οὖν διὰ τοῦ πιστεύειν αὐτὸν

3 Matth 22, 12   4-5 II Cor 6, 15   14 I Cor 2, 8   19 Col 1, 18

SEKNPQθ   5 συνηρμοσμένοις SKNP   χριστοῦ E   Βελίαν v   πιστοῦ E   7 φωτὶ πρὸς σκότος SEKNP   μὴ ταῦτα ποτε τὰ Qθ: μή ποτε ταῦτα τὰ SKNP   ποτε μὴ ταῦτα τὰ E   μὴ τοιαῦτα ποτε conicit v, om τὰ   8 ἐγκαλέσαιτο cod Bar: ἐκκαλέσαιτο γκ et κκ saepe inter se commutantur   10 τοῦ βίου delevi   ἀποσκευασθαι θ (sic) ex ἀποσκευάζεσθαι Q corruptum   ἀποσκευάσασθαι v   16 κατά τε: καὶ τότε θ   τε alt om SEKNP   17 τὸν pr om Qθv   γεγονὼς post ἄνθρωπον add E   ποιεῖται Qθv   18 καὶ ante οὐκ add v   19 τε om SEKNP   ὅς ante ἐστιν add Qθ   δὲ SKNP: γὰρ (om καὶ) E, om Qθv   19-21 καὶ ἀρχή usque ad ἀρχὴν om θ   ἡ ante ἀρχὴ add Q (deest θ hic)   19 πράγματος om E   20 μετ' αὐτὴν SKNP   μεθ' ἑαυτὴν: τοιαῦτα E   21 τις om E   23 τοῦ EQθv: τὸ SKNP

εἶναι ἀρχὴν ὠφελούμεθα; τὸ γενέσθαι τοιούτους ἡμᾶς, οἷαν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἡμῶν πεπιστεύκαμεν. οὐ γὰρ σκότους ἀρχὴ τὸ φῶς ὀνομάζεται οὐδὲ τῆς ζωῆς εἰς ἀρχὴν τεταγμένης τὸν θάνατον τὸ συνεχὲς τῆς ἀρχῆς ἐννοήσομεν. ἀλλ᾽ εἰ μή τις ὁμοφυῶς πρὸς τὸ καθηγούμενον ἔχοι δι᾽ ἀπαθείας καὶ ἀρετῆς τῇ ἀρχῇ συναπτόμενος, οὐκ ἂν γένοιτο τούτου ἀρχὴ ἡ τῶν ὄντων ἀρχή. ἀρχὴ τοῦ σκοτεινοῦ βίου ὁ κοσμοκράτωρ τοῦ σκότους, τῆς θανατηφόρου ἁμαρτίας ὁ ἔχων τοῦ θανάτου τὸ κράτος. οὐκ ἔστιν οὖν τὸν διὰ μοχθηρᾶς ζωῆς ὑπὸ τὴν τοῦ σκότους ἀρχὴν τεταγμένον τὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἀρχὴν ἑαυτοῦ εἶναι λέγειν ἀρχήν· τῆς δὲ αὐτῆς ἔχεται διανοίας τοῖς πρὸς τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τὰς θείας φωνὰς ἐκλαμβάνουσι τὸ καὶ βασιλέα δικαιοσύνης τε καὶ εἰρήνης αὐτὸν ὀνομάζεσθαι. ὁ γὰρ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς προσευχῆς ἐλθεῖν ἐπ᾽ αὐτὸν τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν εὐχόμενος, μαθὼν ὅτι δικαιοσύνης τε καὶ εἰρήνης ἐστὶ βασιλεὺς ὁ ἀληθινὸς βασιλεύς, κατορθώσει πάντως τῷ ἰδίῳ βίῳ τὴν δικαιοσύνην τε καὶ εἰρήνην, ἵνα βασιλεύσῃ αὐτοῦ ὁ τῆς δικαιοσύνης τε καὶ τῆς εἰρήνης βασιλεύς. οὐκοῦν στρατὸς ἐννοεῖται τοῦ βασιλέως πᾶσα ἀρετή· διὰ γὰρ τῆς δικαιοσύνης τε καὶ εἰρήνης πάσας οἶμαι δεῖν τὰς ἀρετὰς ἐννοεῖν. εἴ τις οὖν λειποτακτήσας ἀπὸ τῆς

7 Eph 6, 12   13-14 Hebr 7, 2

SEKNPQθ 2 οἷον ENP ἂν post οἷον add E fueratne superscriptum αν tanquam var lect? 4 ἀρχῆς EQθ: ζωῆς SKNPv ἐννοήσομεν scripsi: ἐν ἐννοήσομεν E (sic) ἐνοήσαμεν SKNPQθv cf 22 5 ἔχει SKN ἔχῃ P 7 ἀρχὴ tert post 8 σκότους coll v τοῦ om Qθv 8 θανατηφόρου η ex corr θ 9 τὸν om Qθv 10 τεταγμένον post ζωῆς coll SKNP 14 τε: τὸ KNP τε in ras S 15 εὐχῆς E θεοῦ Qθv: κυρίου SEKNP 16 προσευχόμενος SEKNP 18 πάντων Qθ τὴν ante εἰρήνην add Qθ 19 αὐτοῦ SEKNP: αὐτῷ Qθ αἰτῶν v τῆς δικαιοσύνης βασιλεὺς καὶ τῆς εἰρήνης EQθv, sed καὶ τῆς εἰρ. om E 20 εἰ ante στρατὸς add SEKNP ἐννοεῖται correxi: μὲν νοεῖται libri v; cf 4 et 22 ἐννοεῖν 22 νοεῖν Qθv οὖν Qθv: om E δὲ SKNP de coniectura propter μὲν (20) errore ortum λειποτακτήσας ει ex corr θ λιποτακτήσας KP

τοῦ θεοῦ στρατιᾶς τῇ παρατάξει τῶν ἀλλοφύλων ἑαυτὸν καταλέξειε, τοῦ εὑρετοῦ τῆς κακίας ὁπλίτης γενόμενος καὶ ἀποδυσάμενος τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης καὶ πᾶσαν τὴν εἰρηνικὴν πανοπλίαν, πῶς οὗτος ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς εἰρήνης ταχθήσεται, ῥίψασπις τῆς ἀληθείας γενόμενος; δῆλον γὰρ ὅτι τὸ ἐπίσημον αὐτοῦ τῆς ὁπλίσεως δείξει τὸν βασιλεύοντα, ἀντὶ τῆς ἐνσκιαγραφουμένης τοῖς ὅπλοις εἰκόνος ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ βίου δεικνύον τὸν καθηγούμενον. ὡς μακάριος ἐκεῖνος ὁ ὑπὸ τὴν θείαν στρατηγίαν τεταγμένος καὶ τοῖς τάγμασι τῶν ἐν μυρίαις μυριάσιν ἀριθμουμένων κατειλεγμένος καὶ κατὰ τῆς κακίας διὰ τῶν ἀρετῶν ὁπλιζόμενος, αἳ τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως τῷ ἐνδυσαμένῳ αὐτὰς ἐνσημαίνονται!

Καὶ τί χρὴ περαιτέρω προάγειν τὸν λόγον πάσας τὰς φωνάς, αἷς τὸ τοῦ Χριστοῦ διερμηνεύεται ὄνομα, προτιθέντα τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ἐξετάσεως, δι᾽ ὧν ἔστι πρὸς τὸν κατ᾽ ἀρετὴν βίον ὁδηγηθῆναι, ἑκάστου ὀνόματος διὰ τῆς οἰκείας ἐμφάσεως συνεργοῦντός τι πάντως ἡμῖν πρὸς τὴν τοῦ βίου τελείωσιν; ἀλλὰ καλῶς ἔχειν φημὶ τὴν τῶν μνημονευθέντων ἀνακεφαλαιώσασθαι μνήμην, ὥστε τινὰ γενέσθαι χειραγωγίαν ἡμῖν πρὸς τὸν τοῦ λόγου σκοπόν, ὃν ἐξ ἀρχῆς ὑπεθέμεθα ζητοῦντες, πῶς ἄν τις τὸ τέλειον ἐν ἑαυτῷ κατορθώσειεν. οἶμαι γάρ, εἴ τις ἀεὶ τοῦτο λογίζοιτο, ὅτι κοινωνός ἐστι τοῦ προσκυνουμένου ὀνόματος κατὰ

SEKNPQθ 1 στρατείας SPQθ 2 καταλέξειε Qθν: ἐγκαταλέξει εἰς SKNP de coniect ut vid cf 10 καταλέξει εἰς E εὑρέτου ν 3 καὶ pr om E 5 ῥίψασπις om SEKNP ἀλλότριος post ἀληθ. add SEKNP 7 ἐνσκιαγραφουμένης E: ἐνσκιογραφουμένης Qθν σκιαγραφουμένης KNP σκιαγραφημένης S 8 δεικνύον P: -ων cet ν 9 ὁ post ὡς add E post ἐκεῖνος iterat ἐν τῷ—δεικνύων (8) E 10 μυρίαις om ν 11 κατὰ: μετὰ ν 12 αἳ τὴν Qθν: ἄλλην EKNP in ras αἳ τὴν S (fuerat ἄλλην ut vid) 13 τοῦ ἐνδυσαμένου Qθν αὐτὰ E ἐνσημαίνοντα EKNP ι add S 14 τὸν λόγον προάγειν ν 15 αἷς: ἃς εἰς E 16 ἔν ἐστι E 17 ἑκάστου: καὶ τοῦ SEKNP 20 ὥστε: ὡς SEKNP 22 ὃν om E 23 τις om ν ἀεὶ om E 24 καὶ ante κατὰ add KNS qui id postea addidisse vid

τὸ δόγμα τῶν ἀποστόλων Χριστιανὸς χρηματίζων, ἀναγκαίως καὶ τῶν ἄλλων ὀνομάτων, οἷς ὁ Χριστὸς νοεῖται, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ δείξει τὴν δύναμιν, κοινωνὸς ἑκάστης κλήσεως 284 M. διὰ τοῦ βίου γινόμενος. οἷόν τι λέγω· τρία τὰ χαρακτηρίζοντα τοῦ Χριστιανοῦ τὸν βίον ἐστί· πρᾶξις, λόγος, ἐνθύμιον. ἐκ τούτων ἀρχικώτερον τῶν ἄλλων ἐστὶ τὸ ἐνθύμιον. ἀρχὴ γὰρ γίνεται λόγου παντὸς ἡ διάνοια, δεύτερον δὲ μετὰ τὴν ἐνθύμησιν ὁ λόγος ἐστί, τὴν ἐντυπωθεῖσαν τῇ ψυχῇ διάνοιαν διὰ τῆς φωνῆς ἐκκαλύπτων, τρίτην δὲ τάξιν ἐπέχει μετὰ τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον ἡ πρᾶξις, τὸ νοηθὲν εἰς ἐνέργειαν ἄγουσα. οὐκοῦν ὅταν εἴς τι τούτων ἡμᾶς ἡ ἀκολουθία τοῦ βίου προαγάγηται, καλῶς ἔχει παντὸς καὶ λόγου καὶ ἔργου καὶ ἐνθυμήματος τὰ θεῖα ταῦτα νοήματα, δι' ὧν ὁ Χριστὸς νοεῖται καὶ ὀνομάζεται, δι' ἀκριβείας ἐπισκοπεῖσθαι, μὴ ἔξω τῆς δυνάμεως τῶν ὑψηλῶν ἐκείνων ὀνομάτων φέρηται ἡμῶν ἢ τὸ ἔργον ἢ ὁ λόγος ἢ τὸ ἐνθύμιον. ὡς γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι πᾶν ὃ μὴ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν, οὕτως ἔστιν ἐκ τοῦ ἀκολούθου νοήσαντα σαφῶς ἀποφήνασθαι, ὅτι πᾶν

1 Act 11, 26 17 Rom 14, 23

SEKNPQ θ 2 χριστὸς: υἱὸς SEKNP 3 δεῖξαι v 4 διὰ om SEKNP γενόμενος SEKNP χαρακτηριζόμενα v 6 verba ἐκ τούτων usque ad ἐνθύμιον om v ἀρχηγικώτερον SEQθ ἀρχηγι- in ras S ἀρχηγότερον KN ἐστι Qθ, om cett τὸ om N, corr N² 7 τοῦ ante λόγου add E 8 τυπωθεῖσαν S 9 τὴν ἐν τῇ ψ. S 11 οἷον ante ἡ πρᾶξις add E οἷον ante τὸ νοηθὲν add SKNP ὅταν om SEKNP 12 εἴς Qθv: εἴ SEKNP ἡ ἀκολουθία libri: ἀκολούθως v τῷ βίῳ Qθv προαγάγηται Q: προάγηται θ προάγεται SKNP προηγεῖται E προσαγάγηται v 13 ante καλῶς add ἢ ποιῆσαι (τι add E) ἢ διανοηθῆναι ἢ φθέγξασθαι προηγεῖσθαι SEKNP altera recensio, quae omisso εἰς orta vid; cf ad 12 προηγεῖσθαι var lect olim ad 12 προηγεῖται adscripta, quod servat E, deinde errore huc delata vid καὶ ante λόγου om KN 14 χριστὸς: κύριος Qθv 15 καὶ ante δι' ἀκρ. SEKNP 16 νοημάτων SEKNP 16 φέρεται EKθ 17 ἢ ὁ λόγος ἢ τὸ ἔργον SEKNP ἐνθύμημα KN 19 νοήσαντας SEKNP ἀποφήνασθαι σαφῶς SEKNP

ὃ μὴ εἰς Χριστὸν βλέπει ἢ ῥῆμα ἢ ἔργον ἢ νόημα εἰς τὸ ἀντικείμενον τῷ Χριστῷ πάντως ὁρᾷ. οὐ γάρ ἐστι τὸν ἔξω φωτὸς ἢ ζωῆς γενόμενον μὴ ἐν σκότει πάντως ἢ ἐν θανάτῳ εἶναι. εἰ τοίνυν τὸ μὴ κατὰ Χριστὸν ἐνεργούμενόν τε καὶ λαλούμενον καὶ νοούμενον πρὸς τὸ τῷ ἀγαθῷ ἀντικείμενον οἰκείως ἔχει, παντὶ δῆλον ἂν εἴη τὸ διὰ τούτων ἀναφαινόμενον, ὅτι ἀφίησι τὸν Χριστὸν ὁ ἔξω ἐκείνου γενόμενος, δι' ὧν ἢ νοεῖ τι ἢ πράττει ἢ φθέγγεται. οὐκοῦν ἀληθεύει ἡ θεία τοῦ προφήτου φωνή, ἥ φησι· Παραβαίνοντας ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς. ὡς γὰρ ὁ τὸν Χριστὸν ἐν τοῖς διωγμοῖς ἀρνησάμενος παραβάτης ἐστὶ τοῦ προσκυνουμένου ὀνόματος, οὕτω καὶ εἴ τις τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν δικαιοσύνην ἀρνήσαιτο ἢ τὸν ἁγιασμόν τε καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν κατ' ἀρετὴν νοουμένων ἐν καιρῷ τῆς τῶν παθημάτων ἐπικρατήσεως ἀποβάλοι τοῦ βίου, παραβάτης ὀνομάζεται ὑπὸ τῆς προφητείας, δι' ἑκάστου τούτων τὸν ταῦτα ὄντα παραβαίνων τῷ βίῳ. τί οὖν χρὴ πράττειν τὸν τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐπωνυμίας ἀξιωθέντα; τί ἄλλο ἢ διὰ παντὸς φυλοκρινεῖν ἐν ἑαυτῷ τὰ νοήματά τε καὶ ῥήματα καὶ τὰ ἔργα, εἴτε πρὸς Χριστὸν ἕκαστον τούτων βλέπει εἴτε τοῦ Χριστοῦ ἠλλοτρίωται· πολλὴ δὲ τῆς διακρίσεως τῶν τοιούτων ἐστὶν ἡ εὐκολία. ὃ γὰρ διὰ πάθους τινὸς ἢ ἐνεργεῖται ἢ νοεῖται ἢ λέγεται, τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸν

9 Ps 118, 119

SEKNPQ θ 1 μὴ post χριστὸν coll SEP βλέπει om v βλέπη P τὸ: τὸν EKN 5 τε καὶ λαλούμενον om SEKNP 6 πάντως E 7 ἀφήσει EKNP ἀφηνιάσει S τῷ χω̄ S ἔξω: ἐξ SKNP 7-8 γινόμενος E νοεῖ τι EQθ (τι om E): ἐννοεῖται SKNP (τι om) νοεῖται τι v πράττεται E 9 ἀληθεύσει SEKNP 11 τοῖς ἰδίοις θ τοῖς διωγμένοις (?) θ^{2} 13 τὴν ante ἀλήθειαν om v ἢ: καὶ SEKNP ἀρνησάμενος S ἀρνήσατο θ 14 τε om SE τὴν om Qθv 16 ἀποβάλλοιτο KNP ἀποβάλοιτο E ἀποβάλοι τὸ S 20 φιλοκρινεῖν NPv ἐν om SEKNP ἑαυτοῦ E τὰ ante ῥήματα add Qθv 20-21 καὶ τὰ ἔργα om E 21 χ̄ν̄ τούτων ἕκ. N 22 τῶν om S 23 τούτων S 23-24 ἢ ante ἐνεργεῖται om Qθv

Χριστὸν συμφωνίαν, ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀντικειμένου φέρει, ὃς ἀντὶ βορβόρου τὰ πάθη τῷ μαργαρίτῃ τῆς ψυχῆς προσαλείφων τὴν λαμπηδόνα τοῦ τιμίου λίθου διαλυμαίνεται. τὸ δὲ καθαρεῦον πάσης ἐμπαθοῦς διαθέσεως πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀπαθείας βλέπει, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, ἐξ οὗ καθάπερ ἐκ καθαρᾶς καὶ ἀφθάρτου πηγῆς ἀρυόμενός τις εἰς ἑαυτὸν τὰ νοήματα τοιαύτην ἑαυτῷ πρὸς τὸ πρωτότυπον δείξει τὴν ὁμοιότητα, οἵα ἐστὶ πρὸς τὸ ὕδωρ τῷ ὕδατι τῷ τε πηγαίῳ τῷ βρύοντι καὶ τῷ ἐκεῖθεν ἐν τῷ ἀμφορεῖ γεγενημένῳ. μία γὰρ τῇ φύσει ἡ καθαρότης ἥ τε ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ἡ ἐν τῷ μετέχοντι θεωρουμένη, ἀλλ' ὁ μὲν πηγάζει, ὁ δὲ μετέχων ἀρύεται, μετάγων ἐπὶ τὸν βίον τὸ ἐν τοῖς νοήμασι κάλλος· ὥστε συμφωνίαν εἶναι τοῦ κρυπτοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν φαινόμενον, συμβαινούσης 285 M. τῆς τοῦ βίου εὐσχημοσύνης τοῖς κατὰ Χριστὸν κινουμένοις νοήμασι.

Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν τὸ ἐν τῷ Χριστιανῷ βίῳ τέλειον, τὸ πάντων τῶν ὀνομάτων, οἷς τὸ τοῦ Χριστοῦ διασημαίνεται ὄνομα, τὴν κοινωνίαν ἔχειν ἐν ψυχῇ τε καὶ λόγῳ καὶ ἐν τοῖς τοῦ βίου ἐπιτηδεύμασιν, ὥστε ὁλοτελῆ τὸν ἁγιασμὸν κατὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ Παύλου ἐφ' ἑαυτοῦ ἀναδέξασθαι ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ πνεύματι ἔξω τῆς πρὸς τὸ κακὸν ἐπιμιξίας

21 I Thess 5, 23

SEKNPQθ 3 προσεπαλείφων E τὴν: τῇ S λαμπηδόνι S 5 ὁ om SEKNP 6 ἀφράστου Qθv ἀφράκτου v 7 νάματα E; cf 13 7-8 τὸ πρωτότυπον Qθv: τὸν τύπον SEKNP οἷα Q πρὸς τὸ ὕδωρ Qθv, om SEKNP 9 πηγιμαίῳ S τε ante βρύοντι add SEKNP 11 τῷ ante χριστῷ om Qθv ἡ sscr N^2 μετέχοντι: ἡμετέρῳ SEKNP νῷ add cod Z^2 βίῳ sscr N^2 certe aliquod nomen excidit 12 ἀρρύεται KNP alt ρ sscr N^2 13 εἶναι om SEKNP 14 συμβαίνειν SEKNP 15 κινουμένης E 17 γε om E 18 χριστιανικῷ SKNP τὸ: ὃ Qθv τῷ K οἷς: εἰς Qθv 20 τὴν: τὸ Qθv τῇ ψυχῇ SEKNP ἔργῳ ante τε καὶ add E τῷ λόγῳ SEKNP 22 ἀναδέξασθαι om v

διηνεκῶς φυλασσόμενον. εἰ δέ τις λέγοι δυσκατόρθωτον εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἐπειδὴ ἄτρεπτος μόνος ὁ τῆς κτίσεως κύριος, τρεπτὴ δὲ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ πρὸς τὰς μεταβολὰς ἐπιτηδείως ἔχει· πῶς οὖν ἐστι δυνατὸν τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ πάγιόν τε καὶ ἀμετάπτωτον ἐν τῇ τρεπτῇ κατορθωθῆναι φύσει; πρὸς τοίνυν τὸν τοιοῦτον λόγον ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι οὐκ ἔστι στεφανωθῆναί τινα τὸν μὴ νομίμως ἀθλήσαντα· οὐκ ἂν δὲ γένοιτο νόμιμος ἄθλησις μὴ ὄντος τοῦ προσπαλαίοντος. εἰ οὖν μὴ ἦν ὁ ἀντίπαλος, οὐδ' ἂν ὁ στέφανος ἦν· νίκη γὰρ καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἔστιν, ἐὰν μὴ ᾖ τὸ ἡττώμενον. οὐκοῦν πρὸς αὐτὸ τὸ τρεπτὸν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀγωνισώμεθα, οἷόν τινι ἀντιπάλῳ διὰ τῶν λογισμῶν συμπλεκόμενοι, οὐ διὰ τοῦ καταβαλεῖν αὐτὴν νικηταὶ γινόμενοι, ἀλλὰ διὰ τοῦ μὴ συγχωρῆσαι πεσεῖν. οὐδὲ γὰρ μόνον πρὸς τὸ κακὸν ὁ ἄνθρωπος τῇ τροπῇ χρῆται· ἢ γὰρ ἂν ἀμήχανον ἦν αὐτὸν ἐν ἀγαθῷ γενέσθαι, εἰ πρὸς τὸ ἐναντίον μόνον τὴν ῥοπὴν εἶχεν ἐκ φύσεως· νυνὶ δὲ τὸ κάλλιστον τῆς τροπῆς ἔργον ἡ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἐστιν αὔξησις, πάντοτε τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσεως ἐπὶ τὸ θειότερον μεταποιούσης τὸν καλῶς ἀλλοιούμενον. οὐκοῦν τὸ φοβερὸν εἶναι δοκοῦν (λέγω δὲ τὸ τρεπτὴν ἡμῶν εἶναι τὴν φύσιν) οἷόν τι πτερὸν πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ μείζω πτῆσιν ὁ λόγος ὑπέδειξεν, ὡς ζημίαν εἶναι ἡμῖν τὸ μὴ δύνασθαι τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν δέξασθαι. μὴ τοίνυν λυπείσθω ὁ βλέπων ἐν τῇ φύσει τὸ πρὸς τὴν μεταβολὴν ἐπιτήδειον, ἀλλὰ πρὸς τὸ κρεῖττον διὰ παντὸς ἀλλοιούμενος καὶ ἀπὸ

7-8 II Tim 2, 5

SEKNPQθ 1 φυλαττόμενον SEKNP Gregorius saepe -σσ- scribit pro -ττ- 1-2 δυσκατόρθωτον λέγοι εἶναι SEKNP τὸ ἀγαθὸν om v 5 ἀμετάτρεπτον v 8 νόμιμος libri: νομίμως v ἡ ante ἄθλησις add S 9 ὁ om E οὐδ' Qθv: οὐκ SEKNP 10 ἡ ante νίκη add Qθv 11 ἡττημένον E 12 ἀντιπάλω τινὶ SEKNP 13 τοῦ: τὸ SEKN (τὸ in τοῦ corr) P; cf 14 αὐτὸν SEKNP 'naturam nostram' intellige γενόμενοι SEKNP 14 τοῦ: τὸ N, corr N² 14-15 μόνον ὁ ἄνθρωπος S ἢ: ἡ KP 21 δὲ: δὴ SEKNP 26 διὰ om Qθv πάντως v

δόξης εἰς δόξαν μεταμορφούμενος οὕτω τρεπέσθω, διὰ τῆς καθ' ἡμέραν αὐξήσεως πάντοτε κρείττων γινόμενος καὶ ἀεὶ τελειούμενος καὶ μηδέποτε πρὸς τὸ πέρας φθάνων τῆς τελειότητος. αὕτη γάρ ἐστιν <ἡ> ὡς ἀληθῶς τελειότης τὸ μηδέποτε στῆναι πρὸς τὸ κρεῖττον αὐξανόμενον μηδέ τινι πέρατι περιορίσαι τὴν τελειότητα.

SEKNPQ θ 1 μεταποιούμενος N 3 πρὸς: εἰς SEKNP 4 αὕτη libri: αὐτίκα v 3 φθάνειν θ 4 ἡ ante τελειότης add SKNP, ante ὡς collocavi τὸν post στῆναι add SEKNP

DE VIRGINITATE

EDIDIT

J. P. CAVARNOS

PRAEFATIO

DE CODICIBUS

Gregorii Nysseni operis *De Virginitate* codices, qui mihi innotuerunt, sex et viginti sunt. antiquissimus eorum saeculo X et recentissimus XVII exaratus est. libros manuscriptos vetustiores quidem fere omnes totos comparavi, at recentiorum plerumque specimina contuli. tabellis photographicis librorum manuscriptorum usus sum.

Scrutatio omnium codicum ostendit eos per tres familias distribui posse, quas simplicitatis gratia litteris *x*, *y*, *z* designavi. sed vetustissimus codex, Parisinus Coislinianus 58, ad nullam familiam pertinet. ex sex et viginti codicibus sex ad textum restituendum elegi, unum (P) ex familia *x*, duos (CK) ex *y*, duos (SΩ) ex *z* et Parisinum Coislinianum 58 (E). in praefatione vero hos codices (CKEPSΩ) forma obliqua litterarum indicavi.

I. Quoniam nonnullos codices, quibus utor, Jaeger et Pasquali in editionibus aliorum operum iam descripserunt, hic in eis describendis minutias non itero.

E Omnium codicum huius operis antiquissimus est *Parisinus Coislinianus* 58 membranaceus saec. X, ff. 85v-129r, quem siglo E designavi; est etiam utiliorum. manus nitidissima est. quod in apparatu critico inclusus est, proprietates eius notabiliores hoc loco adfero. E frequenter vacillat modo cum uno modo cum alio trium praecipuarum familiarum codice consentiens. pauca exempla ad hoc illustrandum do. E cum ΛSΩ: 297, 7 καὶ ἀγαθόν om; 289, 1 ὑποκαθήμενος; 330, 14 τὸ ἀεὶ; 298, 5 τε om. cum SΩ: 252, 22-25 ὅθεν usque ad ἐστὶ; 253,16-17 τῇ usque ad καθαρότητι, etc. cum S: 247, 7 τὸ recte om; 275, 23 ἤρκεσε(ν); 295, 11

ἐμπίμπλαται; 323, 12 Μαριάμ. cum Ω: 296,17 τὸ καλὸν; 317, 4 ὥσπερ usque ad πεπίστευται. cum CKOR: 285, 5 ῥείθρῳ; 309, 1 ἔξεστι. cum C: 319, 9 προσθεὶς; 325, 16-17 ὀφθαλμοῖς, etc. cum DP: 296, 17-18 verba καλὸν alt usque ad ποτὲ alt desunt, 23-24 ὅπερ usque ad αἴτιον; 329, 22-330, 5 εἰ usque ad εὐφρ., etc. insuper coniunctio fere cuiuslibet modi cum E fieri potest. E cum DPKR: vide in apparatu critico, 331, 14-332, 6; 332, 8-10; 339, 12-340, 6. E cum CΛΩ: 325, 1 τὸν. E cum DPQ: 268, 26 πέλας. E cum PSΩ: 271, 6 ἑβραίων. sed cf p. 236 sq.

Nullus liber inferioris aetatis in hoc opere ex E derivatus est. aliquando in textu restituendo E solo fretus sum; e.g. 307, 9 γάμου; 316, 12 τὴν . . . οἰκοδομήν; 331, 13 ἀλλήλοις.

II. Familia *x*.

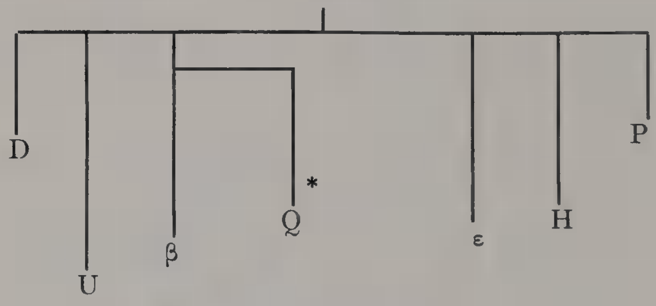

* prooemium et capita i-v

Sunt familiae *x* codices hi:

P *codex Vaticanus Pii II graecus 4 saec. XI.*
D codex Vaticanus graecus 401 saec. XIII.
Q codex Taurinensis C.I. graecus 11 (prooemium et capita i-v) saec. XIV.
H codex Ambrosianus Q 14 superior saec. XV.
ε codex Vaticanus graecus 445 saec. XVI.
β codex Bruxellensis bibliothecae regiae graecus 8436-38 saec. XVI.
U codex Vaticanus Urbinas graecus 9 saec. XVII.

P *Codex Vaticanus Pii II graecus 4* membranaceus, saec. XI, ff. 224r-274r, est vetustissimus familiae et nitidissime exaratus (vide Jaeger, huius voluminis p. 120 sq et p. 158). est codex utilissimus et maxime idoneus, qui hanc familiam repraesentet. ter adiuvat, ubi omnes codices aliarum familiarum et ipse codex antiquissimus E lacunas maiores habent: 255, 6; 256, 24-27; 260, 23 (vide app crit). lacunae ampliores, ut supra scriptum est, P et omnem hanc familiam cum E connectunt. una earum et aliae lacunae P non solum ad E, sed etiam ad CK (vide app crit, 294, 21-24; 320, 23-24; 321, 8-11) et KR (vide app crit, 339, 12-340, 6) alligant.

H Codex Ambrosianus Q 14 superior chartaceus saec. XV, ff. 390v-436v, ex P fluxisse videtur, nam omnes errores et maiores lacunas illius exhibet (cf Jaeger, p. 122). discrepantiae eius a P nullius pretii sunt; e.g. 247, 3 κοινωτέρω; 258, 26 ἐπιθυμίας; 262, 26 ἡδέω; 281, 23-24 verba ἐμπλ. usque ad σπουδ. desunt; 334, 8 διδάσκεσθαι usque ad ἔργων desunt; 340, 14-15 πᾶσι usque ad νεότητος desunt. paucae lectiones variae ei communes sunt etiam cum aliis codicibus: 254, 19-20 ἐνανθρωπίσεως cum XQΩ; 254, 26 παρθένου cum DRQS et v (ed Migne); 255, 2 ἑαυτοῦ cum DQ et v; 323, 17 καὶ ἐγνωρ. om cum CSΛ; 343, 11 ὄντες cum Ω.

ε Codex Vaticanus graecus 445 chartaceus saec. XVI, ff. 94-112, quem ex parte contuli, ad hanc classem pertinet (cf Jaeger, p. 122). habet omnes lectiones codicis P (248, 22 προσαγαγὼν; 249, 10 ἐγκελεύουσα; 251, 22 τοιούτου, 25 ταύτην τὴν μεγάλην τοῦ; 252, 7 τί τὸ μεῖζον τῆς, etc). discrepantiae a DH desunt et verisimile est ε ex P fluxisse.

D Codex Vaticanus graecus 401 (cf Jaeger, p. 162) chartaceus saec. XIII, ff. 192v-226r, multum vacillat et omnino inutilis est. D una cum βUQ (cap i-v in Q) unum ramum familiae constituit. consentit cum v

(299, 10 παρ'; 301, 5 ἐλαίου; 304, 17 ὄντες; 324, 3 σοφῶς; 325, 18 τὸν ὀφθαλμόν, etc), ubi alter ramus (PHε) familiae dissentit.

U Codex Vaticanus Urbinas 9 chartaceus saec. XVII, fol. 75v et sqq, fere ad verbum cum v consentit, itaque inutilis ad textum restituendum est. specimen eius contuli. cf Jaeger, p. 124.

β Codex Bruxellensis bibliothecae regiae 8436-38 chartaceus saec. XVI, fol. 2r sqq, frater est codicis Q (cuius prooemium et cap i-v et Urbinatem 9 (U) proxime attingit). βQ eundem titulum habent: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἐπιστολὴ προτρεπτικὴ εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον· περὶ παρθενίας (sed rubricator περὶ in Q om). cf titulos in Urb 9 et v. Uv indicem capitum om, sed cf indicem βQ: 249, 17 ἐστίν om; 251, 3 ὁμοῦ post σωματικαῖς; 252, 27 ὁ: οὐ βQ; 253,12 δὲ pro καὶ pr βQ. aliis locis β consentit cum QU: 252,4, ἐστὶ: ἐπί; cum QUv: 247, 13-14 ἀποσεμνυνει ἐν ἐκείνῳ; 248,1 ὁ λόγος om; 251, 25 ταύτην τοῦ μεγάλου; cum DQUv: 248, 11 ἐλάβομεν; 248, 26 ἴδοι; 251, 13 ἐστίν om, 17 αὐτόθι etc.

Q β et prooemium et prima quinque capita codicis Taurinensis C. I. 11 plus vel minus eundem textum quem D exhibent. cf de reliqua parte codicis Taurinensis p. 232.

III. Familia *y*.

Codices sequentes familiam *y* constituunt:

K codex Marcianus Venetus graecus 67 saec. XI.
C *codex Cantabrigiensis collegii Trinitatis graecus B. 9.1. saec. XII-XI.*
X codex Vaticanus graecus 1797 saec. XI.
R codex Parisinus graecus 584 saec. XII.
φ codex Patmensis 340 saec. XII-XIII.
A codex Ambrosianus B 30 superior saec. XIV.
O codex Oxoniensis Bodleianus Laudianus graecus 17 saec. XV.

δ codex Parisinus graecus 1054 saec. XV-XIV.
γ codex Athous monasterii Dionysiou 214 saec. XV.
η codex Monacensis graecus 23 saec. XVI.

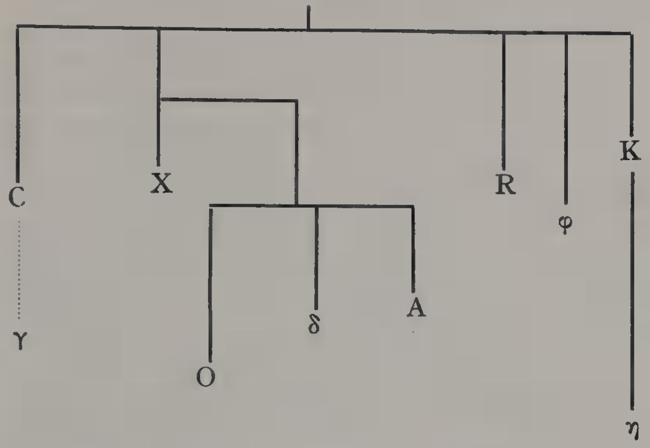

Quattuor ex his codicibus (Αγδη) in specimine solum contuli; e reliquis codicibus duos solos, CK qui hunc ramum stemmatis bene repraesentant, retineo. quamquam diversi codices huius familiae proxime inter se cognati sunt, tamen persaepe fieri non potest, ut unum eorum ex alio transcriptum esse ostendamus. igitur de propinquitate aut discrepantia horum librorum dicendum est.

Omnes codices familiae *y*, praecipue C, nitide et lucide scripti sunt. inscriptiones capitum omnes plene exhibent.

Hoc loco expono rationem horum codicum, quae confirmat eos unius familiae (*y*) esse. nonnulli errores communes ostendunt eos ab uno exemplo antiquiore derivatos esse: 249, 8 καθομιλῶσι; 252, 22 ἐπινοίας, 26 τῷ pr om; 257, 20 δῆτα pro δὴ ταῦθ'; 260, 6 εἰ περιέχοι pro εἴπερ ἔχοι; 261, 11 ἀγανακτήσεις, 16 ἂν om; 262, 6 συνδιασχίζεσθαι; 264, 15 κόσμου pro οἴκου; 267, 20 ὁ παντός, 22 βιοτεύει; 268, 9 προσλαμβάνουσιν; 269, 3 ἵνα: εἶναι; 271, 9 ἀμβλυώττουσιν; 275, 10 παρήγγισε(ν);

278, 8 τῆς pro περὶ usque ad τινὶ; 279,22 ὑπολαμβάνειν, 27 κατεμαλακίσθησαν; 280,10 post δόγμα additamentum multorum verborum (vide app crit), quae olim nota in margine scripta fuerunt; 294, 12 ἐν ὀχήματι; 302, 1 γείτονες post ἂν add; 329, 23 ἡδύνειν; 336, 8 ὁδηγός pro ὀλίγος; 337, 20 εὐθείας pro μακροθυμίας, etc.

K *Codex Marcianus Venetus graecus 67* (cf Jaeger, p. 112) membranaceus saec. XI, ff. 99r-130v, quem siglo K indicavi, est unus meliorum huius familiae librorum et multum nos ad textum restituendum adiuvat. aliquando solus est codex familiae suae, qui rectam lectionem det: 269, 2 ἐλάττων; 276, 2 νέωτα, ἔδειξε, etc. nonnunquam K errores lectionesque aliorum librorum, quos in app crit non adhibui, vel ad alias familias pertinentium exhibet: 249, 14 ἀναδεικνυμένοις cum A; 272, 22 τούτων cum R; 273, 2 ὅπερ cum RX; 315, 10 κατὰ om ut ΛSΩ et v, etc. extant etiam duae lectiones communes in KREDP (de quibus v. app crit, 339, 2-5 et 12-340,6) et magna lacuna (de qua v. app crit, 331,14-332,6), quae K cum eisdem codicibus coniungit. probabile est has lacunas et lectiones ex communi fonte ortas esse nono saeculo vel antea.

Codices KROη eundem titulum habent: τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ μηνύουσα τὰ ὑποτεταγμένα, ἅτινά ἐστι προτροπὴ εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον· καὶ περὶ παρθενίας.

φ Codex Patmensis 340 chartaceus saec. XII-XIII qui ff. 137r-158v librum De virg. continet, plus tertia parte operis amisit (a verbis p. 305, 6 -κύπτει usque ad finem). praeterea inter ff. 156v et 157r (p. 300, 8 ἔργον - 302, 18 συνεκβληθέντες) folium deest. alio loco folium (158r-v: p. 293, 4 εἰ δὲ ἀποστάντες—295, 18 κα-[θαρόν]) sedem suam mutavit; nam debebat post folium 154v collocari. haec damna codicem temporis iniquitatem perpessum esse ostendunt. postea denuo compactus est, quo facto paginae ita numeratae sunt

ut nunc extant. hic codex Marcianum gr 67(K) maxime sequitur, sed hoc differunt, quod capitum conspectus, qui in K libro De virg. praefixus est, in Patm deest, quamquam singulis capitulis tituli praemittuntur.

hae sunt variae lectiones codicis Patm: 248, 18 ἐγκώμιον συντείνειν; 253, 13 θεῷ: υἱῷ; 257, 26 ὑπεριφάνεια; 262, 14 ἀλλ'; 302, 19 ἐπανελθεῖν om; 303, 19 τῆς: τοῦ, προκαλύμματος; 304, 25 ἐστιν om.

R Codicem Parisinum graecum 584, membranaceum saec. XII, ff. 64v-108r, non adhibui, cum K, codex vetustior, omnes eius bonas lectiones praebeat. quas praeterea varias lectiones offert, nullius momenti sunt. adfero paucas: 248, 18 ἀποθήκας; 252, 12 ἐπαίνους om; 262, 1 ἐπαγάγει; 269, 13 εἴδει; 274, 4 ἔτι pro ἔστι; 282, 19 κακόν pro κακῶν; 296, 1 ἡμᾶς om; 302, 6 εἰς om; 306, 20 ὃν: ἦν etc.

C *Codex Cantabrigiensis collegii Trinitatis B. 9.1* (cf Jaeger, p. 161) membranaceus saec. XII-XI, ff. 99r-130v, multum valet ad textum recte restituendum, qua in re plus quam ullus alius codex familiae *y* nos adiuvat. ubi KRX (X imperfectus est. cf infra) una cum DPE sive deficiunt (vide app crit, 331, 14-332, 6) sive lectiones dubias inducunt (vide app crit, 339, 2-5 et 12-340, 6), C (et O) cum SΩΛ fundamentum textus subministrant. his locis familia *y* demonstrat propinquitatem suam cum alio ramo memoriae, SΩΛ.

Nonnunquam C solus ex sua familia cum alio libro lectionem communem habet. demonstro paucis exemplis: cum E: 319, 9 προσθείς; 342, 9 τε om. cum Λ: 288, 2 πρώτης καὶ μεγάλης. cum S: 275, 4 διαβάς; 286, 4 ἰλύν. cum Ω: 257, 3 τοσοῦτον; 327, 23 τιμήσει pro τηρήσει etc. cognatio codicis C cum familia *x* non tam notabilis est, sed sunt exigua exempla, quae remotum vinculum commune ostendunt: cum P: 267, 12 ἐξοικήσας; 286, 20 ἑκάστοις; 321, 24 καταιγίδας.

γ Codex Athous monasterii Dionysiou 214 chartaceus

saec. XV, f. 119r et sqq, mutilus est. γ ex C derivatus esse videtur. cf 248, 18 ἀντεγείρειν; 252, 18 οἷον pro καθάπερ, quas lectiones soli C et γ habent. praeterea Cγ fere eundem titulum habent; sed ἐπιτεταγμένα pro ὑποτεταγμένα γ, post ἐπισκόπου (vide titulum, p. 247) δηαλόγὸ in rasura scribit C, et in γ νύσης manus recentior eodem loco addit.

O Codex Laudianus bibliothecae Bodleianae graecus 17 chartaceus et levigatus saec. XV, ff. 308r-345v, quem O designavi, quamquam inferioris aetatis, tamen nonnusquam utilis est. eandem rationem atque C exhibet cum familiis *x*, *z* et codice E, quod ad lacunas et lectiones varias pertinet. aliquando O solus (vel una cum Aδη) ex sua familia et aliquis codex rectam lectionem offerunt: 247, 12 ὑπαγάγοιτο ES; 248, 9 ἀληθῶς ES, 14 ἡ ἀληθὴς ES; 249, 3-4 verba τοῦ usque ad θεοσεβ. habet cum E²PS; 258, 18 γὰρ ἂν S; 259, 3 ἀφύκτοις EPS; 262, 24 λιποθυμία E; 278, 13-14 τοῦ βίου habet cum EPSΩ; 285, 2 ἐφέλκηται PSΩ; 306, 25 τὴν ἐν SΩ, 26 ζωὴν SΩ; 307, 4 ἐφ' ESΩ; 312, 7 ἔχῃ EPSΩ, κατηγορῇ ES; 313, 14 ἐνί E; 317, 14 ἀπρεπῇ S, 22 ἔχει ESΩ; 320, 7 ὑπεξαιρέσει ESΩ; 327, 22 λαμβάνειν ESΩ. hanc cognationem etiam plures errores communes manifestant: 249, 11 τοῦ om cum PS, 17 ἐστίν om cum S; 261, 19 περιληφθέντος cum Ω; 263, 15 πεμφθῇ cum E; 289, 15 αὐτὸ cum Ω; 307, 24 συνήγαγε cum P; 314, 1 κυριεύονται cum Ω (et H). tamen cum O recentioris sit aetatis et codices vetustiores omnes lectiones rectas praebeant, in apparatu critico eum non retineo.

Post finem operis (ff. 346r-349v) sunt excerpta sequentia ex eodem fonte, ut videtur, et eadem manu exarata:

251, 14 τὸ σεμνὸν—255, 28 ὠφελήσειεν.
256, 12 μακάριοι—257, 17 ἀγνοούντων.
266, 19 οὔτε—266, 21 κακά.
267, 6 [o]ὕτως (sic)—268, 24 ἔχει.

274, 11 εἰ δέ—274, 15 ἀναστρεφόμενον.
274, 17 γνωριμότερος—274, 18 λόγος.
275, 5 ἐπειδή—275, 15 ὀλιγωρήσαιμεν.
277, 5 ὅτι—277, 6 καθαρότητος.
277, 7 πᾶσα—278, 16 ἐκεῖνον.

δ Codex Parisinus graecus 1054 chartaceus saec. XV-XIV, ff. 183-230, proximus est libris OA, et fortasse omnes tres ex eodem fonte derivati sunt. lectiones communes sunt: 247, 9 ἀσχολίας pro εὐκολίας; 248, 3 παντὸς pro πως, 6 παρήχθη (libris Oδ commune solum) etc.

A Codex Ambrosianus B 30 superior membranaceus saec. XIV, fol. 166 sqq, eandem cognationem ac δ cum O exhibet. sed Aδ lectiones peculiares habent: 248, 7 δή που ταῖς post ὄντα add; 249, 3-4 τοῦ λόγου om etc. igitur OAδ subordinem formant, in quo Aδ cognationem proximam exhibent.

X Codex Vaticanus graecus 1797 membranaceus saec. XI, ff. 119r-153v, mutilus est; altera pars libri ab 299, 11 [ἀποστρ]οφῇ usque ad finem deest. nihil ad textum recuperandum contribuit. cf varias lectiones sequentes in X et CO communes: 248, 5 εὐμέθοδος; 253, 4 ἀποσεμνύνειν; 254, 16 ἀνορθώσῃ; 257, 17 δὲ ἀπὸ; 266, 2 ἃ καὶ; 269, 2 ἔλαττον, 19 τοσούτῳ pro τοῖς οὕτω; 275, 12 φεύγει, 13 ἁρπαζομένων om; 276,2 νεότητα, ἔληξεν; 290, 15 κάτω om; 293, 15 ὑπερβαίνοντα etc. sed X paulo propinquior Laudiano O quam Cantabrigiensi C est. nonnunquam X cognationem etiam cum KR exhibet. cum K: 281, 15 πολυῳδίαις (corr X²). cum KR: 259, 13 ἐννοήσῃ; 261, 17 καταποθεῖ (corr X²); 266, 15 μανθάνῃς; 273, 2 ὅπερ (corr X²); 285, 18 ὅλως.

Titulus codicum XA idem est: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης (sic XA et δ) ἐπιστολὴ μηνύουσα τὰ ὑποτεταγμένα, ἅτινά ἐστι προτροπὴ εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον· καὶ περὶ παρθενίας. Parisinus graecus

1054 (δ) uno solo verbo a XA differt; ἀρχιεπισκόπου pro ἐπισκόπου habet.

η Codex Monacensis graecus 23 chartaceus saec. XVI medio scriptus, fol. 69 sqq. Jaeger, pp. 158-159 inquisivit de huins libri origine et variis indiciis demonstravit eum ex codice Veneto Marciano gr 67 (=K) descriptum esse. usus sum specimine collationis a F. Egermanno Monacensi facto. hic codex a Cornelio Naupliensi Murmureo, Andreae filio, Venetiis agente, anno 1552 exaratus est (I. Hardt, *Catalog. codd. MSS. Graec. Bibl. Reg. Bavaricae*, vol. I, p. 105).

IV. Familia *z*.

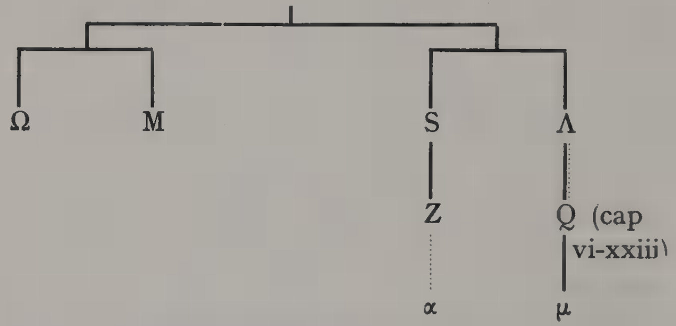

Sunt familiae *z* codices hi:

Ω *codex Escorialensis* Ω *III* 14 *saec. XII.*
M codex Messanensis Univ. 80 saec. XII.
S *codex Vaticanus graecus 1907 saec. XIII (vel XII?)*
Z codex Vaticanus graecus 1433 saec. XIII.
Λ codex Londinensis Musei Britannici Old Royal 16 D.I. saec. XII.
Q codex Taurinensis C.I. 11 (capita vi-xxiii) saec. XIV.
μ codex Montepessulanus 122 saec. XVI.
α codex Ottobonianus graecus 146 saec. XVII.

Codices huius familiae multum inter se variant: multa vincula firma exhibent — magnas lacunas communes, errores peculiares et alias multas discrepentias. SZΩΛQμ magnam lacunam exhibent: 286, 17 ἀπόδειξις

usque ad 287, 4 διατεθῇ. eodem loco M lacunam multo ampliorem habet: 286, 12 δύναμιν usque ad 290, 11 ἐστιν, circiter quattuor folia desunt. prooemium et quinque prima capita in Λμ desunt. in Q eadem capita una manu scripta sunt et reliqua capita alia manu. ad haec in MΩ prologus, index et inscriptiones capitum desunt. praeterea MΩ, una cum SZ, primum caput alio modo incipiunt; pars a 251, 14 τὸ usque ad 252, 11 οἰκειουμένους est fere paraphrasis. quod ad inscriptiones capitum attinet, haec familia inaequalissima est. ut supra scriptum est, MΩ inscriptionibus capitum omnino carent. reliqui codices familiae inepte opus in capita dividunt; sequuntur plus aut minus divisionem editionis Morelli.

Ω *Codex Escorialensis* Ω *III 14 membranaceus saec. XII*, ff. 219v-247v, quem siglo Ω distinxi, etsi multos errores orthographicos habet ac saepe neglegentia peccavit, tamen utilissimus est. vetustus est codex et antiquum ramum memoriae repraesentat. quandocumque alii codices deficiunt, Ω adiuvat. opus non in capita divisum est, quod inscriptionibus omnino caret. prooemium (247, 1 ῾Ο usque ad 249, 15 ἀγνοήσουσιν) et index capitum desunt. initium capitis I (251, 14 Τὸ usque ad 252, 11 οἰκειουμένους) fere paraphrasis est (item MSZ): Πολλοῖς μὲν ἤδη γέγονεν ἡ παρθενία τῶν πρὸς ἐπίδειξιν λόγων ὑπόθεσις, μυρίας παρεχομένη τοῖς φιλοτιμοτέροις τὰς ἀφορμὰς τοῦ πανηγυρικῶς ἐμπομπεύειν τῷ λόγῳ καὶ ταῖς προσούσαις τῷ κατορθώματι χάρισιν ἐναβρύνεσθαι. ἐγὼ δὲ σεμνὸν μὲν εἶναι τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο καὶ τίμιον πᾶσιν, ὅσοις τὸ καλὸν ἐν καθαρότητι κρίνεται, πλέον ἁπάντων τῶν ἐξεχόντων κατ' ἀρετὴν καὶ αὐτὸς οὐκ ἀρνήσομαι, καὶ ὡς ἂν οἷός τε ὦ, καθάπερ οἱ τοὺς στεφανίτας ἐπὶ τῶν σταδίων τῇ ἀναρρήσει λαμπρύνοντες, οὕτω καὶ αὐτὸς τὸ ὑπερέχον τοῦ θαύματος

(SMΩ 2 μυρία Ω 5 εἶναι om S 7 ἐξερχόντων MΩ, corr M[2] 8 οὐ καρνήσωμαι MΩ ὢ MΩ 10 οὔτως MΩ

ἀνακηρύττων οὐ παύσομαι· τὸν δὲ οἰκεῖον ἔπαινον τῆς παρθενίας καὶ μάλιστα πάντων ἁρμόζοντα προσφυῶς συνυπάρχειν τοῖς κατορθοῦσι φημὶ καὶ γνωρίζεσθαι μᾶλλον ἀπ' αὐτῆς τῆς προσηγορίας τῆς συναρμοζομένης τῷ πράγματι. τὴν γὰρ ἀπειρόγαμον ἄφθορον οἶδε προσαγορεύειν ἡ τῶν ἀνθρώπων συνήθεια. δείκνυται οὖν ἡ ὑπερβολὴ τοῦ μεγάλου τούτου χαρίσματος καὶ διὰ τούτου μόνου, ὅτι πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων τῶν δι' ἀρετῆς κατορθουμένων, μόνον ἁπάντων τοῦτο τῇ ἐπωνυμίᾳ τοῦ ἀφθάρτου τετίμηται.

Fine codicis haec verba extant, quae germanitatem codicum Ω et M explicant: 'Ανεκαινίσθη ἡ παροῦσα βίβλος διὰ συνδρομῆς καὶ κόπου καὶ δαπάνης τοῦ ἀδελφοῦ 'Ιγνατίου καὶ ταπεινοῦ μοναχοῦ τῆς μεγίστης μάνδρας τοῦ Σωτῆρος ἀκροτ[ηρίου] Μεσ[σ]ήνης. ἡ γέννησις δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἀπὸ χώρας Καστέλλου, ἔτους ϛψϟγ', ἰνδ. ιγ' ... (cf G. Pasquali, *Epistulae Gregorii Nysseni*, vol. VIII², pp. x-xi: codex Londinensis Musei Britannici Add 36749).

Non soleo in apparatu critico de mendis orthographicis omnibus referre, quibus Ω laborat. saepissime ε pro αι utitur, ι pro ει, ει pro η et vice versa. exempla: αι pro ε: 293, 6 φαινόμαινα; 305, 26 προτιμιταῖος. ε pro αι: 254, 12 ἐξέρετον; 262, 23 ἐξέφνης. ε pro ι: 269, 15 μήκεστον. ει pro η: 284, 4 συνείδεισιν; 292, 6 ζητείσει. ει pro ι: 258, 6 μείσος; 259, 14 φρείττει. η pro ει: 283, 5 ἔλληψιν. η pro ι: 268, 4 μῆσος; 272, 1 μέχρη. ι pro ει: 262,15 χηρία; 263,8 λευχίμονα. ι pro η: 254,8 ἀμίχανον; 276, 6 λίθη. ι pro οι: 263, 19 κατιχομένου; 313, 22 μιχικῶς. ο pro ω et vice versa: 253, 21 χωριζωμένη; 262, 13 μονοθῆ; 267, 22 βιωτεύσει; 271, 10 εἰδώτες.

Est etiam geminatio consonantium vel omissio consonantis: 259, 14 μάλλιστα; 282, 18 βδελλυσσόμενοι; 252, 25 κρείτονα; 259, 24 διαρυέν. praeterea deest aequalitas in praepositione verbis anteposita scri-

12 πάντων ἁρμόζοντα om MΩ 14 ἐπ' MΩ συνονομαζομένης MΩ)

benda: 253, 13 συνκαταλαμβάνεται; 259, 4 ἐνκρατηθῆναι. tertia persona singularis et secunda pluralis iterum atque iterum confusae sunt. vis linguae vulgaris manifesta est; casus accusativus nominis feminini tamquam sit nominativus scribitur, e.g. 290, 22 οὐδεμία μηχανή.

M Comparatio monstrat Ω et codicem Messanensem Univ. 80 membranaceum saec. XII, ff. 233-336, ex eodem fonte derivatos esse. tamen exarati sunt dissimilibus manibus. praeterea manus altera scripsit M ab 265, 9 -δοκώμενος id est inde a media prima columna folii 247 usque ad finem. forma quoque duorum codicum eadem est. Ω paucas correcturas manuum recentiorum exhibet, sed M plures correcturas diorthotae habet. scribae amborum codicum linguae Graecae non bene periti sunt, itaque multi errores, qui nihil excusationis habent, apparent. errores sequentes in ambobus codicibus inveniuntur: παρθενεία, ἀθρῶως, οὕτος, πᾶσην, δραγμήν, χάρην, χωροῦντων, ἔρος, ποδηγηθῆναι bis pro ὁδηγηθῆναι etc. (codex alius Messanensis Univ. 15, ff. 117v-122v, *De Sancto Theodoro* Greg. Nysseni, eiusmodi errores exhibet: ὄψην, οὗτως, τοῦτων, χρήσε etc).

Quattuor ultimae paginae in M (ff. 333-336) mutilae sunt. praeterea, ut supra commemoravi, M magnam acunam circiter quattuor foliorum fine folii 274 habet. evidenter haec folia perdita sunt ante dinumerationem foliorum, quia textus cum folio 275 pergit. titulus quoque operis deest. igitur M nihil offert, quo Ω caret. propterea M reicio.

S *Codex Vaticanus graecus 1907 chartaceus saec. XIII* (*vel XII?*), ff. 4r[b]-14v[b], qui siglo S distinctus est, familiae MΩΛ est. Wernerus Jaeger eum in praefatione ad libros contra Eunomium bene descripsit (Vol. II, p. xxxvii sqq et cf Pasquali, pp. lxiv-lxv). S est codex magni pretii ad textum restituendum,

quare lectiones eius in apparatu critico notavi.

Index capitum et divisio operis in capita inaequales sunt. index ipse xxii inscriptiones capitum continet. inscript cap I om et solus ex CKEPSΩ in inscriptione cap XXII indicis verba ὅτι—ἐγκράτειαν et ὅτι—κακοπάθεια particula καί coniunxit. hic indico etiam discrepantias titulorum et divisionis operis, quae rationem inter S et ΛQμ illustrant. comparatio confirmat S et Λ (ex eo Qμ derivati) fratres esse.

Titulos capitum in opere ipso sine numeris exhibet S. ante inscriptionem cap I addit προτροπὴ νέων ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν παρθενίαν. initium cap I (251, 14-252, 11) paraphrasis vel alt rec est (cf MΩ p. 227). titulum cap V post 276, 21 μιμήσεως exhibet S ut v (at v et P: ἐν σώματι pro σωματικῆς). inscript VI est ἡλιοῦ καὶ ἰωάννου μνήμη (idem ΛQμ). inscript VII: ὅτι τὸν εἰς πολλὰ τὴν ψυχὴν μεριζόμενον τελειωθῆναι οὐ δυνατόν (idem ΛQμv, at τὴν ψυχὴν post τελ. ΛQμv et ἀδύνατον pro οὐ δυνατόν v), quam post 280, 8 εὐθυπορῆσαι coll SΛQμv (cf 284, 18 sqq). titul XI (πῶς ἄν—καλοῦ) post 291, 17 τοιαύτη SΛQμv; sed τοῦ ὄντως καλοῦ: τούτου in SΛQμ est. titul XII (ὅτι—αἰτίας) post 297, 23 ἐστι SΛQμ. inscript ὅτι ἀρχὴ—γάμου ἐστίν (303,1-3 post ἐπενοήθη) om Sv. titul ὅτι—δυναστείας ἐστίν post 304, 14 λαλῆσαι SΛQμv. inscript XV in SΛQμ est: ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιτηδεύμασι θεωρεῖται ἡ ἀληθὴς παρθενία. titul XVI, 311, 15-16, lect var: ἴσον ἔχει τὸν κίνδυνον SΛ (τὸν κίνδυνον om Qμ). inscript XVII in SΛQμ legitur: ὅτι ὁμοίως ἀτελὴς εἰς τὸ ἀγαθόν ἐστιν ὁ οἱωδήποτε μέρει κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐλλείπων et post 313, 8 τοιούτων scribitur. titul cap XVIII in SΛQμ est: ὅτι οὐδὲν ὀνίνησι (ὀνήνησι ΛQμ) τὸν μὴ διὰ πάντων τὴν ἀρετὴν ἀσκοῦντα ἕν τι μόνον τῶν ἀγαθῶν κατορθούμενον. SΛQμ incipiunt al cap ante 317, 8 ἀλλά, at τὰς in inscript post ψυχὰς habent. in inscript cap XIX ὡς om SΛQμ. omnes codd et v consentiunt de inscript cap XX, sed SΛQμ

et v post 325, 8 ἀποτολμήσει eam exhibent. SΛQμ cum DPE duas partes inscript cap XXII particula καί coniungunt et omnes post 330, 14 μεταλήψεται ponunt. SΛQμ ultimum caput post 340, 22 προτ. incipiunt, et κατωρθωκότος pro κατορθώσαντος habent. at in indice capitum κατορθώσαντος Q.

Haec collatio demonstrat propinquitatem inter codd SΛQμ et S propinquiorem textui vulgato (v) quam alios codd esse.

Z Codex Vaticanus graecus 1433 chartaceus saec. XIII, ff. 1r-26v, ex S fluxit (cf Jaeger, huius voluminis p. 19 et 98). hic atque illic folia in S ita mutilata vel maculata sunt, ut aliqua loca legi nequeant. Z autem nitidus et non mutilus est, hinc eo uti poteram, ut lacunas in S restituerem. usus sum Z ad hoc solum, sed quod ex S fluxit, in apparatu critico praetermitto.

α Codex Ottobonianus graecus 146 chartaceus saec. XVII, fol. 139 sqq, quamquam corruptus, ex SZ derivatus videtur. exempla speciminis sunt: 247, 8 παντί; 248, 10 τοῦ ἐπιθυμεῖν, 12 ἀκόλουθον ἐφάνη; textus 251, 14 usque ad 252, 11 paraphrasis est ut in SZ. brevis titulus insolitus est: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης προοίμιον περὶ παρθενίας. differt ab Ω uno verbo, quod προοίμιον pro λόγος habet (cf titulum in S).

Λ Codex Londinensis Musei Britannici Old Royal 16 D.I. membranaceus saec. XII, ff. 310r-327r, quem siglo Λ distinxi, mutilus est. prooemium, index capitum et capita i-v desunt. etiam titulo caret, sed περὶ παρθενίας κεφάλαια scripsit manus secunda. divisio operis in capita est plus aut minus eadem quae in cod S. consentit cum S de inscriptionibus capitum VI, VII (praeter τὴν ψυχὴν post τελ. ΛQμ et v), quas ceteri codd non habent, X, XI, XII (sed ἐκκαθήρας ΛQμ), XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII. lectiones variae in titulis capitum sunt:

VIII (= IX in ΛQμ): τῶν—μεριζομένων; IX (= X in ΛQμ): ἀμετάθετον pro δυσμετάθετον; post 300, 18 σοφίας verba ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν quasi inscript nov cap exhibent ΛQμ. ΛQμ partem titul cap XXIII et post 333, 10 εὐκολίαν iterant (cf v), sed τὴν ante τελείωσιν add et τοῦ σώματος om.

Λ est fons ex quo derivati sunt Q (capita vi-xxiii) et μ, qui plurimos errores eius exhibent. aliquae lectiones eorum communes sunt: 283, 1-2 ἐπιλαβὼν; 286, 4 εἰ pro εἰς; 293, 21 ἀνθρώπου pro οὐρανοῦ; 300, 3 ἀπεκδυσάμενον; 307, 17 σίδηρον; 312, 9 ὥραν pro χώραν; 318, 13 ἐ-[γρηγορέναι om ΛQμ, sed vacuum exhibent], 22 δέποτε; 327, 10 τὸ σῶμα pro τὴν σάρκα; 329, 22 εἶδος; 332, 25-26 verba ἢ usque ad πλεονάσει desunt; 334,14 τῷ ἀνατέλλοντι; 341,25 κόσμω pro αἰῶνι.

ΛQμ eiusdem familiae *z* sunt, quod omnes octo codd (ΩMSZαΛQμ) easdem ab archetypo discrepantias graviores ostendunt: 281, 15-21 καὶ usque ad ἐπιγνώσεται om; 282, 14 ἂν εἴη om; 283, 20 γενόμενος om; 285, 1-2 δι' ὀχετῶν, 21 μᾶλλον om, 21-22 ἢ usque ad δυνάμεως om; 286, 17-287, 4 ἀπόδειξις usque ad διατεθῇ om; 289,19-26 τίς usque ad θεωρεῖται om, 27 τὸ μ. τ. ζημίας om etc.

Nonnunquam Λ cum Ω consentit; e.g. 279, 24 αὐτοῖς, 25 τριχί; 308, 11 ἐστὶν om etc. sed tamen S et Λ cognatissimi sunt. propinquitatem eorum supra illustravi scribens de concordia inscriptionum in S. aliae lectiones variae sunt: 280, 15 ἀτοπίας, 22 ἴσχειν, 24 καὶ om; 282, 13 χρεία om; 284, 4-5 μεμωλωπισμένοι, 27 ῥηθέντος; 285, 5 συναναμιχθῆναι; 292, 9-10 καὶ usque ad περιεργάζεται om; 297, 1 ἀγγείω pro ἀέρι etc.

Lectiones codicum ΛQμ nihil ullius pretii offerunt, quod SΩ non habent. exceptio sola est 323, 8 Μαριάμ. igitur hos tres codices exclusi.

Q Codex Taurinensis C.I. 11 chartaceus saec. XIV, ff. 79r-98v, quem siglo Q distinxi, ex duobus codicibus

compactus et duabus manibus scriptus est, prooemium et capita i-v prima manu et vi-xxiii secunda. in quinque primis capitibus plures lectiones communes cum DUβ habet quam cum aliis codicibus. capita vi-xxiii exhibent omnes discrepantias codicis Λ, ex quo fluxisse videntur. adfero exempla: 282, 18 τοῦ om; 283, 9 δὲ pro καὶ, 12 ἡ om; 284, 23 ἦν om, 24 ἐφίστασθαι; 286, 4 εἰ ὕλην pro εἰς ἰλύν; 288, 9 ἡ om, 19 ὄντος, κτίσεως; 289, 18 οὐδέ, 27 τῶν παθῶν τί; 290, 13-14 τὸ ... τὸ, 23 χρώαν; 291, 1 τῶν ὄντων pro ὅσα etc. (Haec omnia iis communia sunt cum μ).

In margine folii 89r manus tertia adscripsit verba sequentia, quae Q cum codicibus SΩ coniungunt: ... Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ α´ κεφαλαίου ... οὕτως· πολλοῖς μὲν ἤδη γέγονεν ἡ παρθενία τῶν πρὸς ἐπίδειξιν λόγων ὑπόθεσις. tertia manus item in inscriptione capitis VI scribit: ὅτι Ἠλίας καὶ Ἰωάννης τῆς ἀκριβείας τοῦ βίου τούτου ἐπεμελήθησαν (cf ΛSμ: Ἠλιοῦ καὶ Ἰωάννου μνήμη).

μ Codex Montepessulanus 122 chartaceus saec. XVI, ff. 1r-35r, nullius pretii est. habet sola capita vi-xxiii. μ ex Q fluxit, ut comparatio textus probat. ubi Q mutilus est et verba legi non possunt, μ vacua [ ] exhibet: 310, 16 μια-[σμά]-των, 17 [δυνα]-μένη, 19 [τέως], 21 [δι]-ακινήσειε, 23 [βά]-ρους, 26 ἐξωθου-[μ]-ένων; 329, 15 ἡδο-[ναί]; 332, 27-333, 1 πλεονά[ση]. alio loco (310, 25) μ coniecit: Q mutilus est et μ ἄλλοις ex ἀλλήλοις fecit. praeterea μ habet suas discrepantias a Q: 283, 27 στήξει (στίξει Λ^1, μαστίξει Λ^2); 285, 4 ἐπιζητοῦσι; 290, 13 ἑρμηνεύει etc.

Livineium verisimile est μ in editione sua usum esse. vide infra, p. 242 sq et notam in tomo tertio ed Morelli (1638), p. 51 a F. Ducaeo additam: „Editio... ex duorum MSS codicum fide, Vaticano uno, altero quod a Bircmanno Coloniensi typographo habuerat et fragmentum tantum continuit, a quo aberant quinque prima capita, ut a manuscripto doctissimi

Professoris regii Federici Morelli, cuius auctoritate nunc Vaticani, nunc Bircmannici lectiones confirmabimus, et que in utraque desiderantur editione restituimus." et in μ ipso notae typographi inveniuntur. fol 1r: ,,Cap vi Libri de virginitate". fol 3r et sqq: explicatio in marginibus contractionum verborum. fol. 5r: ,,desunt hic multa." fol. 7v: correctura typographi in divisione capitum. hae correcturae et explicationes in marginibus eum hoc libro usum esse confirmant. addendum est, quod textus Morelli exhibet lectiones solum in μ inventas: 282, 20 ἀπόστολος pro εἰπών; 285, 6 εὐταμιεύτως; 290, 3 τῇ om, 7 τῆς om etc.

In pagina 235 addo schema [1], quod rationem, quae inter codices obtinet, illustret.

DE RATIONE QUAE INTER FAMILIAS CODICUM INTERCEDIT

Quoniam quae ratio inter singulos libros unius cuiusque familiae sit satis elucidavimus, iam nobis explorandum est, quomodo hae codicum familiae inter se relatae sint. comparatis erroribus et lacunis praecipuorum librorum familiarum *x* (P) et *y* (CK) et codice antiquissimo E codices CKEP propriam classem a familia *z* distinctam constituere manifestum est. nam CKEP inde ab initio operis, et praesertim ab 252, 15 angustis propinquitatis vinculis inter se religati sunt: 252, 15 ἐξαίρουσιν; 262, 6 ἰδίως om; 268, 26 τῆς νόσου om; 273, 11-12 τ. ψυχ. συνεισέρχ.; 279, 4 ἀμετεώριστον; 281, 7 στενοῦ etc. haec tamen concordia intermissa est paucis sed gravibus locis:

[1] Tractatus De virginitate extat etiam in codice Athoo Esphigmenou 49 (saeculi XII), praeterea fragmenta continet cod Athous Dionysiou 214 (saeculi XV), quos libros adire nobis non licuit. neque vero timeo ne meae editioni hoc detrimento futurum sit, nam hos libros recensionem textus ab ea, quam codices nostri continent, diversam praebere minime probabile est.

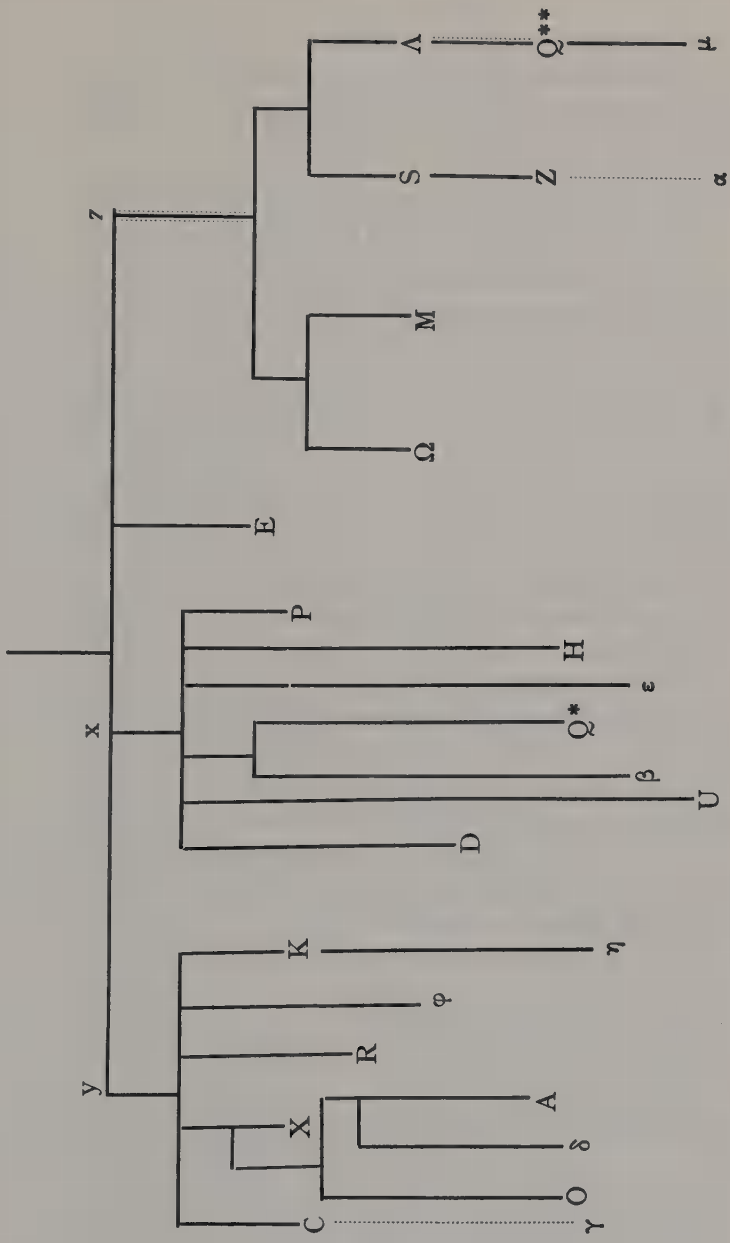

* prooemium et capita i-v ** capita vi-xxiii

296, 18 καλὸν—ποτὲ om EP, 23-24 ὅπερ-αἴτιον om EP; 329, 22-330, 5 εἰ-εὐφραίνοντος om EP; 331, 14-332,6 συγκεκρᾶσθαι-κατανοήσας om KEP; 332, 8-10 ἐν-καταστάσεως om KEP. ceterum KEP in 339, 12-340, 6 (v. app crit) ineptam lectionem praebent, quam hi tres communem habent. hoc loco C (et O) solus a sua familia et classe dissentit et cum familia *z* congruit.

Quomodo haec dissensio codicis C explanari potest? aut C antiquam memoriam his locis integriorem servavit quam KEP et idem factum est in SΩ, nam omnes libri utriusque generis ab eodem textu provenerunt; aut C textum ex fonte, quem cum KEP communem habuit, sumpsit, sed ex altero ramo memoriae (SΩ) correxit. difficile est dicere utrum evenerit. vestigia quaedam monstrant C textum suum eis locis, ubi KEP lacunas exhibent, non ex SΩ vel eorum fonte sumpsisse, quia in explendis lacunis C ab SΩ his verbis differt: 331, 15 τινα pro τὴν C, 20 γὰρ om C, 22-23 ψυχροῖς τ. κ. θερμοῖς C; 339, 12 ὁ add C et 16 τὸ add C, ubi KEP lacunas exhibent. sed nihilo setius C aliquando propinquitatem cum SΩ ostendit (id est vel cum S vel Ω vel ambobus): 257, 3 τοσοῦτον; 258, 16 καθάψαιτο; 270, 5 σοφός om; 275, 4 διαβάς, 24 ἄρ'; 276, 2 νεότητα; 285, 18-19 τοῦ θ. τὸ; 290, 1 ταύτην; 291, 6 τοσοῦτον etc. cf etiam quae p. 224 dixi de codice O, ubi demonstratur eum eisdem vinculis cum SΩ coniunctum esse.

Sed non solum codices C et O, verum etiam E cum familia *z* saepe congruit (id est cum S vel Ω vel ambobus). adfero pauca exempla: 247,7 τὸ; 248, 10-11 δημιουργήσαντος τὴν φύσιν, 14 ἡ hab; 252, 22-25 (v. app crit), 253, 13 ἀρχηγῷ, 16-17 (v. app crit); 255, 10 ἐπαίρουσα; 261,7 τούτοις, 8 ἀνάμνησις; 268,17 ἕξει; 270,4 (v. app crit); 275, 16 προσπαθόντα; 297, 7 καὶ ἀγαθὸν om etc. his locis KP minime consentiunt cum SΩ.

Non facile est explanare cur haec ita sint et quare

C et E ita se gerant. sed etiam codex P similem praebet quaestionem, nam ter sententias exhibet, quae in nullo alio codice inveniuntur nisi in reliquis libris familiae *x*, qui eum sequuntur (vide quae ea de re in capite de archetypo p. 240 disserui). sed hoc exemplum eo differt a praecedentibus, quod P solus has sententias conservavit, non igitur solum familiam suam transcendit, sicut C facit locis ante commemoratis, sed omnem librorum nostrorum memoriam. haec exempla demonstrant multa ante tempus, quo nostri codices nobis accedere permittunt, evenisse, quae ignoramus; sed vestigia certa indicant CKEP (= familias *x* et *y*) ex eodem fonte fluxisse et ante saeculum X discedere coepisse. S et Ω quoque (= familia *z*) fontem communem habuerunt et ante saeculum XII (nescio an saeculo XI vel X) discesserunt.

Sed praeter lacunas et errores, qui constituunt familias et classes librorum supra indicatas, extant graviores quaedam difficultates, quae rem etiam magis perplexam reddunt, diversitas enim classis CKEP ab SΩ maïor est quam adhuc indicavi, pars enim familiae *z* id est codices ΩM id commune habent, quod prooemium et indicem capitum omittunt neque totum opus in capita dividunt. praeterea initium operis, quod in ΩM correspondet initio capitis I in reliquis libris, diversis verbis expressum est quam in illis et re vera paraphrasis est (vide p. 227). haec paraphrasis vel potius altera recensio etiam in S legitur, sed ibi initium capitis primi est.

Primo aspectu haec discrepantia duobus modis considerari potest: (1) fuit primo unus textus, quem scribae recentiores mutaverunt, ita efficientes duas traditiones distinctas. (2) fuerunt vere duae editiones operis.

Proprietates codicum SΩ sunt omissiones atque creberrimae lacunae. errores orthographici et ordo

mendosus verborum abundant. quae cum ita sint, fieri non potest, ut restituamus textum rectum ex SΩ solis sine auxilio CKEP. ex contrario CKEP saepissime meliorem textum praebent. errores minores et omissiones verborum in quolibet codice corriguntur ex ceteris libris manuscriptis huius classis. lacunae, de quibus supra verba feci, exceptionem constituunt; sed hic denuo solum quod ad KEP pertinet. SΩ plures et graviores errores et lacunas exhibent, sed CKEP pauciora et minora menda. praeterea ordo unus auxilio alteri est. hoc monstrare videtur duas traditiones codicum potius quam duas editiones esse. sed necesse est considerare etiam res supra commemoratas (prooemium, indicem capitum et operis divisionem dico).

Si opinionem accipimus SΩ et CKEP tantum duos traditionis ramos constituere, sequitur codices ΩM primo habuisse omnia quae ceteri codices habent: prooemium, indicem capitum, inscriptiones capitum, et angusto temporis spatio inferioris aetatis, fortasse in aliquo monasterio, eos hanc mutationem passos esse. difficile autem est explanare operis mutatum initium, quod genere dicendi Gregorii scriptum est et genuinum esse videtur. sed doctrina duarum editionum bonam explicationem huius difficultatis praebet. tenemus vestigia certa in SΩM, quae efficiunt ut putemus fortasse primo duas editiones operis fuisse.

,,Editio prima'' non in capita divisa fuisse videtur. condicio talis in ΩM invenitur. S est codex, qui monstrat transitionem ab editione sine titulis capitum ad editionem divisam in capita idoneis inscriptionibus indicata. sed divisio mendosa in S ostendit titulos capitum inferiore aetate operi adiunctos esse. fueruntne hae inscriptiones primo in margine exaratae? hic dicam, quamquam codd SΛQμ et ed. v (sequens traditionem aliam) caput xxiii in duobus locis diversis incipiunt, SΛQμ post 340, 22 προτ. et v post 338, 10

ἔξωθεν, ambos idem verbum (οὐκοῦν) initio huius capitis habere. sed locus, ubi caput incipere debebat, post 333, 10 εὐκολίαν est.

Praeter omissionem inscriptionum capitum in „editione prima" adducimur ut putemus illam etiam prooemio et indice capitum caruisse. nam codices ΩM, qui hanc traditionem purissime servaverunt, ambabus his partibus carent. sed quamquam S ambas eas habet, additiones inferioris aetatis esse videntur. lectiones prooemii monstrant distincte propinquitatem cum E. ex alia igitur traditione fluxit, et index numero et ordine capitum errat. praeterea secundus titulus—προτροπὴ νέων ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν παρθενίαν—ante inscriptionem cap I testimonium grave praebet. nam omne opus accurate describit et aptissimus titulo libri est.

Aliud gravissimum testimonium ad sustinendum argumentum duas operis editiones esse natura principii codd ΩM et initii cap I in S dat. hanc partem in hac praefatione sub Ω (p. 227) exscripsi; videtur non initium capitis esse, sed potius principium omnis operis, quale fuit olim in „editione prima". quamquam haec pars est paraphrasis sententiarum, quas alii codices habent, est nihilominus suo genere dicendi aliquantulum generalis et aptissima initio totius operis potius quam capitis I. praeterea verba eius ostendunt propinquitatem cum libro sancto Basilio attributo, qui eodem modo incipit: Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν τὸν νυμφίον ἡμῶν... cf Greg.: Πολλοῖς μὲν ἤδη γέγονεν ἡ παρθενία ... item initium utriusque operis persona prima singulari utitur. „editio secunda" ad rem magis quam ad personam auctoris spectat et propterea primam personam in prooemio et in capite I omittit. hoc indicium est alteram versionem non ab alio scriptore ortam esse sed ab auctore ipso. ardor animi et vigor huius partis inceptum juvenis indicant.

Numerus quoque librorum manuscriptorum in

classe CKEP et SΩ minime aequus hypothesin duarum editionum sustentat. editionem meliorem et recentiorem plura exemplaria habere exspectes. hoc est quod in nostro libro factum esse videtur. ex viginti sex libris manuscriptis operis mihi notis duadeviginti classis CKEP sunt et solum octo familiae SΩ. praeterea adde, quod condicio, qua libri manuscripti conservati sunt, testimonium praebet magnae aestimationis, in qua una ex duabus classibus habebatur. CKEP et codices ex eis descripti bene se habent; sed altera classis et praesertim codd ΛQμ multis lacunis erroribusque laborant.

Tales sunt duae hypotheses, quas de codicibus nostris eorumque origine et condicione sustinere possis ad rationem, quae inter codices CKEP et SΩ intercedit, explanandam. sed in utraque consideranda apparuit unam earum non excludere alteram, sed alteram quodam modo ex altera pendere. et si neutra earum rem plene explanare videtur, nescio an coniunctae quid usu evenerit satis illustrent. nam si duas editiones fuisse putamus, quarum utraque ab ipso Gregorio profecta est, memoriam diversam ab utraque ortam esse nihil mirandum est. differebant autem paucis rebus, ut opinor: prooemio, indice capitum, capitum per ipsum opus divisione, mutatione initii capitis primi.

Hoc si recte conclusi, apparet nil obstare, quominus altera recensione ad alteram emendandam utamur, id quod feci in textu constituendo.

DE ARCHETYPO

Postquam de codicum familiis eorumque dissensione dictum est, oritur quaestio, utrum communem habuerint archetypum necne et, si habuerunt, quae sint eius vestigia. hanc quaestionem si indagare volumus, primum necesse est nos in errores omnium codi-

cum communes inquirere. infeliciter, quantum ad archetypum attinet, hi errores tam minuti atque pauci sunt, ut nullius momenti sint nec quicquam ad eam quaestionem solvendam valeant (cf 275, 11 θίγοντα; 277, 15 et 16 γάρ; 329, 22 ἑκάστου).

Deinde considerandae sunt lectiones integrae, quas in textum recepi, sed quae non nisi uno codice servatae sunt, qua in re accurate distinguendum est, quid memoriae antiquae puraeque, quid emendationi scribarum recentiorum debeatur vel deberi possit. ad primum genus pertinent longiores verborum series vel plenae sententiae, quae in reliquis libris manuscriptis perierunt, sed in uno codice servantur. alterum genus consistit in singulis verbis vel omissis vel corruptis, quae in uno codice forma integra servata esse videntur.

Ut a primo incipiam, textus *De Virginitate*, ut in hac editione critica restitutus est, tribus locis sententias, quae unam vel complures lineas capiunt, recepit, quas unus codex P exhibet, ceteri autem codices non praebent. p. 255, 6 μετὰ usque ad δυνάμεων om. hic error ex festinatione ortus est, cum scriba ex uno καὶ ad aliud saliret et verba in medio omitteret. in p. 256, 24-27 ζηλωτοὶ usque ad δὲ om. haec praetermissio saliendo ab uno δὲ ad aliud efficitur, ita ut omnia verba in medio omissa sint. denique in p. 260, 23 θανάτου usque ad καὶ om. denuo causa eadem est, sed hoc loco verbum θάνατος lacunam effecit.

Apparet has lacunas ortas esse priusquam codices CKEPSΩ separati essent, cum P solus et eius familia (*x*) eas non exhibeant. hic igitur eiusque familia archetypo vel textui auctoris integro paulo propinquior est quam reliqui. tamen in P ipso lacunae extant, quae probant eum non in omnibus rebus origini operis propinquiorem esse quam ceteros libros (vide p. 234). una quidem ex eis similis est lacunis supra commemoratis (296, 18); sed vide etiam 296, 23-24 ubi similes

terminationes in καλόν et αἴτιον causa omissionis fuisse videntur.

Sed eodem modo probari potest etiam C et SΩ nonnullis locis integro operis textui propinquiores esse quam ceteros libros, cum lacunas in reliquis extantes bene expleant.

Deinde consideremus lectiones rectas in solo uno codice inventas. fere omnes ex bonis emendationibus scribarum inferioris aetatis effici potuerunt. nam prorsus non licet dicere paucas vel plures ex eis lectionibus correcturas esse non posse. hae sunt lectiones, quae ex emendatione certe oriri poterant: 257, 14 ἐστι; 282, 17 ἐγκαύματα; 288, 20 δ'ἄν; 297, 1 ἀπορρυψαμένῳ; 305, 3 συναποτίκτεται; 308, 16 τίκτει, 19 μου; 319, 16 ἂν; 329, 22 τὸ ἡδύ; 331, 11 ἰατροῦ.

S plures harum lectionum quam ceteri codices exhibet. sed non facile est dicere utrum S propinquior 'archetypo' sit necne. conferentes E cum S videmus illum nonnullas lectiones habere, quae difficiliores ad coniciendum sint, e.g. 261, 1 ἔτι alt; 307, 9 γάμου; 331, 13 ἀλλήλοις. et aetas codicis E et lectiones iam memoratae me inducunt, ut E propinquiorem quam S archetypo esse existimem. quod ad Ω pertinet, res aliquantulum insolita est. scriba huius codicis fuit mediocriter doctus, ut supra scriptum est (p. 229), et quodcumque rectum est, tale quia fide transcriptum considerandum est potius quam opus hominis bene docti et eruditi. existimo lectiones eius modi 255, 13 ἀνάγουσα; 276, 26 ἀπεργασίαν; 291, 24 ἐπιτρέπων. postremo CK, quamquam magnam familiam repraesentant et plerumque si cum meliore traditione consentiunt, ad textum restituendum non nihil valent, non multum boni singillatim praebent, atque offerunt paucissimas aut nullas lectiones, quae emendationes appellari possint.

In fine dicendum est ratione omnium indiciorum

habita reconstructionem archetypi fieri non posse, cum fontem unicum nostrorum codicum, si quis umquam fuit, certis indiciis assequi nobis non liceat.

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Hoc opus primum edidit Johannes Livineius Gandensis et anno MDLXXIV apud Christophorum Plantinum Antverpiae typis expressit. editor in praefatione statuit, quibus libris manuscriptis usus sit atque explicat rationem edendi (p. 7):

,,Partim ex duorum manuscriptorum codicum fide, Vaticano uno, altero quod a Bircmanno Coloniensi typographo habuimus, et fragmentum tantum fuit, si minus suo ac pristino nitori, at proxime tamen restitutum. in quo haec a nobis servata ratio est. capita quinque prima, una cum auctoris praefatione, et totidem extrema, bona fide ut Roma ad nos allata sunt, edidimus. in ceteris, nisi quod capitum distinctionem Vaticanam in textum recepimus, nostram in margine, sicubi discordabat, annotavimus, id quod non temere a nobis factum est, fragmentum nostrum sumus sequuti, quod commodius id nobis videretur. quoniam vero partim doctissimus Guilielmus Canterus emendationes quasdam nobiscum communicaverat, partim ipsi diligenti cogitatione multis locis veram lectionem coniectura eramus consequuti, priusquam libellum eum Romam mitteremus, ne virum optimum sua laude frustraremur, et simul illustre quoddam exemplum proponeremus τῆς εὐστοχίας, cui sane homines quidam pertinaces nimium parum tribuere mihi videntur, fecimus equidem libenter, ut eas ad marginem Graeci exemplaris adderemus.''

Divisio operis in capita est eadem quae in editione nostra. ergo editio Livineii divisa est in tria et viginti capita, non ut Parisina et Migne in capita viginti quattuor.

Hic addo annotationes editoris, quae codices describunt. in margine paginae 88 (p. 291, 17 sqq) editor scribit: "Fragmentum nostrum cap. hinc auspicatur hoc modo: οἱ (sic) ἐπιπολ. omissis ὥσπερ τοίνυν et μὲν. γρ. ἐπιπολαιότερον· Vat. peius ἐπὶ παλαιότερον". verba ὥσπερ τοίνυν om ΩΛQμ et μὲν om ΩSΛQμ. praeterea hoc loco ΛQμ caput incipiunt, sed in folio 7v codicis μ typographus, ut videtur, correcturam fecit dicens caput IB (sic) ante 291, 13 incipere debere. quod ad ἐπὶ παλαιότερον spectat, codex Vaticanus 401 solus (Uβ in specimine contuli) hanc lectionem habet. fuitne codex a Livineio adhibitus? item paulo infra (p. 292, 2) Livineius annotat lectionem falsam ἐκφυομένας, quae in Vat. 401 solum (et fortasse Uβ) invenitur.

Vestigia alia, quae originem codicum ab editore collatorum produnt, sunt lectiones a Livineio ex codice Vaticano memoratae: 279, 22 ὑπολαμβάνοντες (EDHP), 24 ἐπεσχεδίαζον (DHP), 26 φθάσαντες οἶμαι (D); 280, 5 προσασχολ. τῶν β. πραγμ. (DHP); 286, 11 ἀμήχανον pro ἄμαχον (EDHP) etc. scribens de titulo alterius codicis Livineius dixit (p. 178): „Quin et fragmentum nostrum huius de virginitate libri sic habebat, Γρηγορίου Νύσσης κεφάλαια διάφορα τὰ περὶ παρθενίας· κεφ. ἡλίου καὶ ἰωάννου μνήμη". hic titulus est nec codicis Λ nec μ. testimonia alia (vide sub μ) tamen, praesertim lectiones variae, indicant hunc codicem maximam cognationem cum μ habere. hae notae igitur et lectiones aliae in marginibus a Livineio annotatae comprobant editorem duobus codicibus usum esse, uno Vaticano 401 altero Montepessulano 122.

Editio Parisina (1615) impressa est in Mignei cursu completo Patrologiae Graecae. haec editio est fere eadem ut Livinei (vide notas Frontonis Ducaei in tomum tertium, ed. 1638, p. 51 sqq). discrepantiae graviores sunt duae: editio Parisina indicem capitum

omisit et opus in capita secundum traditionem incertam divisit. sed nostra editio restituit nonnulla, quae ed. Parisina mendose immutavit. quoniam in apparatu critico lectiones varias editionis Parisinae sub siglo v indicavi hic eas examinare cesso.

Hic publice profiteri volo quid debeam et gratias agere Wernero Jaeger, praeceptori et amico, professori Harvardiensi, qui incitavit me, ut editionem huius tractatus susciperem. qui omnium codicum tabellas photographicas ab ipso collectas et collationes multorum codicum ab aliis factas mihi subministravit, necnon dato stipendio Instituti Studiorum Classicorum Harvardiensis otium mihi paravit, quo ad hunc laborem perficiendum mihi opus erat, eumque in hoc volumine publicandum curavit. idem vir doctus consilio suo me adiuvit et semper ut in labore suscepto perseverarem adhortatus est. legit paginas editionis meae manu scriptas posteaque plagulas impressas mecum correxit. partem eorum, quae ille me admonuit ut mutarem vel considerarem, in textum vel apparatum recepi. maximam ei debeo gratiam, quod in elaboranda praefationis forma ultima eo adiutore et duce mihi uti licuit. nihilo setius si quid in hoc opere erravi, pro eo rationem reddere meum erit.

Gratias agere hoc loco liceat etiam reliquis viris doctis, quorum opera in editione praeparanda frui potui. usus sum collationibus singulorum codicum, quas contribuerunt E. Berry, H. Brown, J. P. Cooke, M. E. Foley, E. Kapp, F. Locke, G. Pasquali, W. Solmitz, B. Stenzel, J. E. Walsh, V. Woods Callahan. quorum nomina hic simul grato animo commemorare quam in singulis libris describendis afferre malui.

Johannes P. Cavarnos

CONSPECTUS SIGLORUM

(De Virginitate)

E codex Parisinus Coislinianus 58 membr. saec. X
P codex Vaticanus Pii graecus 4 membr. saec. XI
K codex Marcianus Venetus graecus 67 membr. saec. XI
C codex Cantabrigiensis collegii Trinitatis B. 9. 1 membr. saec. XII-XI
Ω codex Escorialensis Ω III 14 membr. saec. XII
S codex Vaticanus graecus 1907 chart. saec. XIII (vel potius XII)
v textus vulgatus editionis Parisinae anno 1638 ab Aegidio Morello emissae, quo utitur Migne in Patrologiae graecae tom. XLVI pag. 317 sq.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ

Ἐπιστολὴ μηνύουσα τὰ ὑποτεταγμένα, ἅτινά ἐστι προτροπὴ εἰς τὸν κατ᾽ ἀρετὴν βίον

317 M. Ὁ μὲν σκοπὸς τοῦ λόγου ἐστὶν ἐπιθυμίαν τῆς κατ᾽ ἀρετὴν ζωῆς τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐμποιῆσαι· πολλῶν δὲ τῷ κοινοτέρῳ βίῳ, καθὼς ὠνόμασεν ὁ θεῖος ἀπόστολος, τῶν περισπασμῶν ἐγκειμένων ἀναγκαίως ὁ λόγος ὥσπερ τινὰ θύραν καὶ εἴσοδον τῆς σεμνοτέρας διαγωγῆς τὸν τῆς παρθενίας ὑποτίθεται βίον, ὡς οὔτε τοῖς ἐμπλακεῖσι τῇ τοῦ βίου κοινότητι ῥᾴδιον καθ᾽ ἡσυχίαν προσφιλοσοφεῖν τῇ θειοτέρᾳ ζωῇ καὶ τοῖς ἀποταξαμένοις πάντῃ τῷ ταραχώδει βίῳ πολλῆς εὐκολίας οὔσης ταῖς ὑψηλοτέραις ἀσχολίαις παρεδρεύειν ἀπερισπάστως. καὶ ἐπειδὴ καθ᾽ ἑαυτήν πως ἀργοτέρα πρὸς τὸ πείθειν ἐστὶν ἡ συμβουλὴ καὶ οὐκ ἄν τις ῥᾳδίως ὑπαγάγοιτό τινα ψιλῷ τῷ λόγῳ πρός τι τῶν ὠφελούντων ἐγκελευόμενος, εἰ μὴ πρότερον ἀποσεμνύνειεν ἐκεῖνο, πρὸς ὃ τὸν ἀκροατὴν παρορμᾷ, τούτου

3 I Cor 7, 35

Titulus: Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης: τοῦ αὐτοῦ KEP: τοῦ αὐτοῦ ἁγίου γρηγορίου ἐπισκόπου δηαλόγὸ (in rasura) C: τοῦ ἁγίου γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης S: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης Ω: τοῦ ἐν ἁγίοις Γρηγορίου v titulum περὶ παρθενίας post titulum epistulae introductoriae coll CKP, ego transposui (καὶ περὶ παρθ. CK) ὑπόθεσις τοῦ περὶ παρθενίας λόγου S: λόγος περὶ παρθενίας Ω: περὶ παρθενίας ἐπιστολὴ προτρεπτικὴ εἰς τὸν κατ᾽ ἀρετὴν βίον v ἅτινα— παρθενίας om E τῶν $\overline{ΚΔ}$ κεφαλαίων post ὑποτετ. add E ἐτελειώθη σὺν θεῷ Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸ π͞ε͞ρ ἡμῶν manus alt add E τοῦ αὐτοῦ πρόλογος τῶν $\overline{ΚΔ}$ κεφαλαίων manus tert add E

1 verba Ὁ usque ad ἐστίν (251, 13) deficiunt in Ω κατὰ K 4 ἀναγκαῖος K 7 τὸ post ῥᾴδιον add CKPv φιλοσοφεῖν S 8 παντὶ S 11 πως: ὡς S παθεῖν E ἔστιν K 12 ὑπαγάγοι CK 13-14 σεμνύνειεν S 14 ὁρμᾶ S

χάριν ἀπὸ τῶν ἐγκωμίων τῆς παρθενίας ὁ λόγος ἀρξάμενος, οὕτως εἰς τὴν συμβουλὴν καταλήγει. μᾶλλον δέ πως τοῦ ἐν ἑκάστῳ καλοῦ καὶ διὰ τῆς παραθέσεως τῶν ἐναντίων φανερουμένου ἀναγκαίως καὶ τῆς δυσχερείας τοῦ κοινοτέρου βίου μνήμη τις γέγονεν. εἶτα εὐμεθόδως ὑπογραφή τις παρεισήχθη τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι τούτου τυχεῖν τὸν ἐν κοσμικαῖς ὄντα φροντίσι κατεσκευάσθη. τῆς δὲ σωματικῆς ἐπιθυμίας ἀργούσης ἐν τοῖς ἀποταξαμένοις ἀκολούθως ἐπεζητήθη τί τὸ ἀληθῶς ἐπιθυμητόν, οὗ χάριν καὶ τὴν δύναμιν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰλήφαμεν. τούτου δὲ καθ' ὅσον οἷόν τε ἦν ἐκκαλυφθέντος ἐφάνη ἀκολούθως καί τινα μέθοδον πρὸς τὸ τυχεῖν τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἐπινοῆσαι.

Εὑρέθη τοίνυν ἡ ἀληθὴς παρθενία ἡ παντὸς τοῦ ἐξ ἁμαρτιῶν μολυσμοῦ καθαρεύουσα πρὸς τὴν τοιαύτην ἐπίνοιαν ἐπιτηδείως ἔχουσα, ὥστε πάντα τὸν διὰ μέσου λόγον, κἂν πρὸς ἕτερά τινα βλέπειν δοκῇ, πρὸς τὸ τῆς παρθενίας συντείνειν ἐγκώμιον. τὰς δὲ μερικὰς ὑποθήκας τοῦ τοιούτου βίου, ὅσαι τοῖς ἀκριβῶς μετιοῦσι τὴν σεμνότητα ταύτην ἐπετηδεύθησαν, φεύγων τὴν ἀμετρίαν ὁ λόγος παρέδραμε καθολικῶς τε διὰ τῶν γενικωτέρων παραγγελμάτων 320 M. προαγαγὼν τὴν παραίνεσιν ἐμπεριείληφε τρόπον τινὰ τὰ καθέκαστον, ὡς μήτε τι παριδεῖν τῶν ἀναγκαίων καὶ τὴν ἀμετρίαν φυλάξασθαι. ἔθους δὲ πᾶσιν ὄντος προθυμότερον ἀντιλαμβάνεσθαι παντὸς ἐπιτηδεύματος, εἴ τινας ἐν ἐκείνῳ προευδοκιμήσαντας ἴδοιεν, ἀναγκαίως καὶ τῶν ἐν ἀγαμίᾳ διαλαμψάντων ἁγίων μνήμην ἐποιησάμεθα. καὶ ἐπειδὴ μὴ

1 ὁ λόγος om v 3 καὶ om CKS 5 εὐμέθοδος CKE 8-9 ἀργούσης post ἀποταξ. S 9 ἀληθὲς CK 10 ἐπιθυμητικὴ post τὴν add Urbinas 9 (ex coniectura ?) et v (cf. 290, 20-21) τοῦ ἐπιθυμεῖν post δύναμιν add S 10-11 δημιουργήσαντος τὴν φύσιν ES 11 ἐλάβομεν v καθ' ὅσον: καθὼς CKE (corr E^{2}) S 12 ἀκολούθως ἐφάνη E ἀκόλουθον ἐφάνη S 12 χρὴ inter μέθοδον et πρὸς m rec scr P 13 τούτου ἐπιν. τοῦ ἀγαθοῦ Pv 14 ηὑρέθη E^{1}, corr E^{2} ἡ pr om CKPv πάντως E 18 συντείνειν: ἀντεγείρειν C 21 τε: δὲ S ἐπαγγελμάτων CKE 22 προσαγαγὼν Pv τὰ om E 26 ἴδοι v ἴδοιεν προευδ. E

τοσοῦτον τὰ ἐν τοῖς διηγήμασιν ὑποδείγματα δύναται πρὸς κατόρθωσιν ἀρετῆς ὅσον ἡ ζῶσα φωνὴ καὶ τὰ ἐνεργούμενα τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα, ἀναγκαίως πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου τοῦ θεοσεβεστάτου ἐπισκόπου καὶ πατρὸς ἡμῶν ἐπεμνήσθημεν, ὡς μόνου δυνατῶς ἔχοντος τὰ τοιαῦτα παιδεύειν. ἡ δὲ μνήμη οὐκ ἐπ' ὀνόματος γέγονεν, ἀλλὰ διά τινων γνωρισμάτων τὸ ἐκεῖνον εἶναι τὸν δηλούμενον ὁ λόγος ᾐνίξατο, ἵνα μὴ τοῖς μετὰ ταῦτα καθομιλοῦσι τῷ λόγῳ ἀνόνητος ἡ συμβουλὴ εἶναι δόξῃ, τῷ παρελθόντι τὸν βίον προσφοιτᾶν τοὺς νέους κελεύουσα, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο βλέποντες μόνον, οἷον εἶναι προσήκει τὸν τοῦ τοιούτου βίου καθηγητήν, ἐκλέγωνται ἑαυτοῖς εἰς ὁδηγίαν τοὺς ἀεὶ παρὰ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος εἰς προστασίαν τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας ἀναδεικνυμένους· ἢ γὰρ εὑρήσουσι τὸν ζητούμενον ἢ οἷον χρὴ εἶναι οὐκ ἀγνοήσουσιν.

Ἡ δὲ ἀκολουθία τῶν νοημάτων ἐστὶν αὕτη·

α'. Ὅτι κρείττων ἐγκωμίων ἡ παρθενία ἐστίν.

β'. Ὅτι ἴδιον τῆς θείας τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως κατόρθωμά ἐστιν ἡ παρθενία.

γ'. Μνήμη τῶν ἐκ τοῦ γάμου δυσχερῶν καὶ ἔνδειξις τοῦ τὸν γεγραφότα τὸν λόγον μὴ ἄγαμον εἶναι.

δ'. Ὅτι πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον ἄτοπα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ γάμου ἔχει· ἐν ᾧ καὶ οἷος ὁ κατὰ ἀλήθειαν ἀποταξάμενος τῷ βίῳ ἐστίν.

ε'. Ὅτι προηγεῖσθαι χρὴ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπάθειαν τῆς σωματικῆς καθαρότητος.

1 δύνανται Sv 3 ἀναγκαίως: ἀκολούθως S 3-4 τοῦ λ. τ. θεοσεβ. om CKE, in mg add E² 8 καθομιλῶσι CK 10 ἐγκελεύουσα Pv 11 τοῦ om PSv 12 ἐκλέγονται CKES 14 ἀναδεικνυμένοις Kv ἢ: εἰ K 16 Ἡ—αὕτη om v ἀρχὴ τῶν κεφαλαίων post αὕτη add P ἀκολουθία περὶ παρθενίας τῶν $\overline{\text{ΚΔ}}$ κεφαλαίων post αὕτη add E 17 προτροπὴ νέων ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν παρθενίαν ante ὅτι add S inscript cap I om S (sed vide 251, 13) cf praef, 229-230 19 κατόρθωμά om S 23 γάμου ἔχει: κοινοῦ βίου λαμβάνουσιν S 23-24 ἀποταξ. κατὰ ἀλήθ. E

ϛ'. Ὅτι Ἠλίας καὶ Ἰωάννης τῆς ἀκριβείας τοῦ βίου τούτου ἐπεμελήθησαν.

ζ'. Ὅτι οὐδὲ ὁ γάμος τῶν κατεγνωσμένων ἐστίν.

η'. Ὅτι δύσκολόν ἐστι τοῦ σκοποῦ τυχεῖν τὸν εἰς πολλὰ τῇ ψυχῇ μεριζόμενον.

θ'. Ὅτι δυσμετάθετον ἐπὶ παντὸς ἡ συνήθεια.

ι'. Τί τὸ ἀληθῶς ἐπιθυμητόν.

ια'. Πῶς ἄν τις ἐν περινοίᾳ γένοιτο τοῦ ὄντως καλοῦ.

ιβ'. Ὅτι ὁ ἑαυτὸν ἐκκαθάρας ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον κάλλος κατόψεται· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς τοῦ κακοῦ αἰτίας.

ιγ'. Ὅτι ἀρχὴ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιμελείας ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ γάμου ἐστίν.

ιδ'. Ὅτι ἡ παρθενία κρείττων τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας ἐστίν.

ιε'. Ὅτι ἡ ἀληθὴς παρθενία ἐν παντὶ ἐπιτηδεύματι θεωρεῖται.

ιϛ'. Ὅτι τὸ ὁπωσοῦν ἔξω γενέσθαι τῆς ἀρετῆς ἴσον κίνδυνον ἔχει.

ιζ'. Ὅτι ἀτελὴς εἰς τὸ ἀγαθὸν ὁ καὶ ἑνί τινι τῶν κατ' ἀρετὴν ἐλλείπων.

ιη'. Ὅτι χρὴ πάσας τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις πρὸς ἀρετὴν βλέπειν.

1-2 Ὅτι—ἐπεμελήθησαν: ἠλιοῦ καὶ ἰωάννου μνήμη S 2 ἐπεμελήθη P 3-5 duas inscript transposuit S 4-5 Ὅτι—μεριζόμενον: ὅτι τὸν εἰς πολλὰ τὴν ψυχὴν μεριζόμενον τελειωθῆναι οὐ δυνατόν S 6 ἐστιν ante ἡ add CKP (cf 286, 10) 8-9 τοῦ ὄντως καλοῦ: τούτου S ὄντος K 12-13 Ὅτι ἀρχὴ—ἐστίν om S 14 κρεῖττον E 15 ἐστίν om CK (cf 305, 25), ante τῆς (14) coll E 14-15 Ὅτι—δυν. ἐστίν post Ὅτι—θεωρεῖται coll P (cf 305, 24-25 et 309, 21-22) 16-17 Ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιτηδεύμασι θεωρεῖται ἡ ἀληθὴς παρθενία S 18-19 ἴσον ἔχει τὸν κίνδυνον S τὸν post ἴσον add E 20 ὁμοίως post ὅτι add S 20-21 ὁ—ἀρετὴν: ἐστιν ὁ οἱωδήποτε μέρει κατὰ τὴν ἀρετὴν S ἑνί E: ἐπί CKP 21 ὅτι οὐδὲν ὀνίνησι τὸν μὴ διὰ πάντων τὴν ἀρετὴν ἀσκοῦντα ἕν τι μόνον τῶν ἀγαθῶν κατορθούμενον post ἐλλείπων exhibet S 22 τῆς ψυχῆς τὰς S

ιθ΄. Μνήμη Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Ἀαρὼν ὡς ἀρξαμένης τούτου τοῦ κατορθώματος.

κ΄. Ὅτι ἀδύνατον ὁμοῦ ταῖς σωματικαῖς ὑπηρετεῖν ἡδοναῖς καὶ τὴν κατὰ θεὸν εὐφροσύνην καρποῦσθαι.

κα΄. Ὅτι χρὴ τὸν ἀκριβῶς ζῆν προελόμενον πρὸς πᾶν εἶδος σωματικῆς ἡδονῆς ἀλλοτρίως ἔχειν.

κβ΄. Ὅτι οὐ δεῖ πέρα τοῦ δέοντος ἀσκεῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ὅτι ὁμοίως ἐναντιοῦται τῇ ψυχῇ πρὸς τελείωσιν ἥ τε πολυσαρκία τοῦ σώματος καὶ ἡ ἄμετρος κακοπάθεια.

κγ΄. Ὅτι χρὴ τὸν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ βίου τούτου μαθεῖν βουλόμενον παρὰ τοῦ κατορθώσαντος διδάσκεσθαι.

Κεφάλαιον α΄

Ὅτι κρείττων ἐγκωμίων ἡ παρθενία ἐστίν

Τὸ σεμνὸν τῆς παρθενίας εἶδος, ὃ πᾶσι μὲν τίμιόν ἐστι τοῖς τὸ καλὸν ἐν καθαρότητι κρίνουσι, παραγίνεται δὲ μόνοις, οἷς ἂν ἡ τοῦ θεοῦ χάρις εὐμενῶς πρὸς τὴν ἀγαθὴν ταύτην ἐπιθυμίαν συναγωνίσηται, αὐτόθεν μὲν ἔχει τὸν πρέποντα ἔπαινον ἀπὸ τῆς προσηγορίας τῆς συνονομαζομένης αὐτῇ. τὸ γὰρ ἄφθορον κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν πολλῶν ἐπὶ τῆς παρθενίας λεγόμενον σημαντικόν ἐστι τῆς ἐν αὐτῇ καθαρότητος· ὥστε διὰ τοῦ ἰσοδυναμοῦντος ὀνόματος ἔστιν ἐπιγνῶναι τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τιμίου τούτου χαρίσματος, εἴπερ πολλῶν ὄντων τῶν κατ᾽ ἀρετὴν ἐπιτελουμένων μόνον τοῦτο τῇ ἐπωνυμίᾳ τοῦ ἀφθάρτου τετίμηται. εἰ δὲ χρὴ καὶ δι᾽ ἐγκωμίων τὴν μεγάλην ταύτην τοῦ θεοῦ δωρεὰν ἀποσεμνύνειν, ἀρκεῖ πρὸς εὐφημίαν αὐτῆς ὁ θεῖος

1 ὡς om S 8 καὶ om CKEP et inscript κβ΄ in duas inscriptiones (κβ΄ et κγ΄) dividunt 9 τοῦ σώματος om P 11 κατορθωκότος E κατωρθωκότος S 13 ἐστίν om Sv 14 Τὸ—οἰκειουμένους (252, 11) verbis aliis hanc partem dant SΩ (vide praef 227) 17 αὐτόθι v 21-22 ὀνόματός ἐστιν P ἔστιν om C, in mg add ut vid C² 22 τιμ. τούτου: τοιούτου Pv 25 τὴν—τοῦ: ταύτην τὴν μεγάλην τοῦ P ταύτην τοῦ μεγάλου v 26 ἀποσεμνῦναι E

ἀπόστολος δι' ὀλίγων ῥημάτων πᾶσαν ἐγκωμίων ὑπερβολὴν ἀποκρύψας, ὃς ἁγίαν καὶ ἄμωμον τὴν κεκοσμημένην διὰ τῆς χάριτος ταύτης ὠνόμασεν. εἰ γὰρ τὸ κατόρθωμα τῆς σεμνῆς ταύτης παρθενίας ἐστὶ τὸ ἄμωμόν τινα γενέσθαι καὶ ἅγιον (ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα κυρίως καὶ πρώτως εἰς δόξαν παραλαμβάνεται τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ), τίς μείζων ἔπαινος παρθενίας ἢ τὸ ἀποδειχθῆναι διὰ τούτων θεοποιοῦσαν τρόπον τινὰ τοὺς τῶν καθαρῶν αὐτῆς μυστηρίων μετεσχηκότας εἰς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς κοινωνοὺς τῆς δόξης τοῦ μόνου ὡς ἀληθῶς ἁγίου καὶ ἀμώμου θεοῦ, 321 M. διὰ καθαρότητος αὐτῷ καὶ ἀφθαρσίας οἰκειουμένους; ὅσοι δὲ μακροὺς ἐπαίνους ἐν διεξοδικοῖς κατατείνουσι λόγοις, ὡς διὰ τούτων προσθήσοντές τι τῷ θαύματι τῆς παρθενίας, λελήθασιν ἑαυτοὺς κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν ἐναντιούμενοι τῷ ἰδίῳ σκοπῷ καί, δι' ὧν ἐξαίρουσιν εἰς μέγεθος, ὕποπτον ποιοῦντες διὰ τῶν ἐγκωμίων τὸν ἔπαινον. ὅσα γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ μεγαλεῖον ἔχει οἴκοθεν τὸ θαῦμα ἐπάγεται οὐδὲν τῆς ἐκ τῶν λόγων συνηγορίας δεόμενα καθάπερ ὁ οὐρανὸς ἢ ὁ ἥλιος ἢ ἄλλο τι τῶν τοῦ κόσμου θαυμάτων, τοῖς δὲ ταπεινοτέροις τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀντὶ ὑποβάθρας ὁ λόγος γινόμενος μεγέθους τινὰ φαντασίαν διὰ τῆς τῶν ἐπαίνων περινοίας προστίθησιν. ὅθεν πολλάκις τὸ ἐκ τῶν ἐγκωμίων κατασκευαζόμενον θαῦμα ὡς σεσοφισμένον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καθυποπτεύεται. ἔπαινος δὲ μόνος ἱκανὸς τῆς παρθενίας ἐστὶ τὸ κρείττονα τῶν ἐπαίνων εἶναι τὴν ἀρετὴν ἀποφήνασθαι καὶ τῷ βίῳ θαυμάσαι μᾶλλον ἢ τῷ λόγῳ τὴν καθαρότητα. ὁ δὲ ὑπόθεσιν ἐγκωμίων ταύτην ὑπὸ

1 Ephes 5, 27

7 τίς μείζων ἔπαινος: τί τὸ μεῖζον τῆς P μείζω E παρθενίας ἔπαινος E 13 προσθήσαντές E 15 καί om Pv ἐξαίρ.: ἐξαίρειν (αἴρειν Ω) ἐπινοοῦσιν SΩ 16 ποιοῦσιν Ω 18 καθάπερ: οἷον C 19 ὁ om Ω 20-21 γιν. ὁ λόγος E 21 γενόμενος S γιγνόμενος Ω 22 ἐπινοίας CK προτίθησιν E 22-25 ὅθεν usque ad ἐστὶ: τίς οὖν ἔπαινος τῆς παρθενίας ἐστίν ESΩ 24 καθυπ. ante ὑπὸ (23) Pv 25 ἔπαινον Ω 26 καὶ usque ad καθαρ. (27) om in textu, in mg add K[1] τῷ pr om CK 27 ταύτης CKE

φιλοτιμίας ποιούμενος ἔοικε τὴν σταγόνα τῶν οἰκείων ἱδρώτων ἀξιόλογον εἰς προσθήκην νομίζειν τῷ ἀπείρῳ πελάγει γενήσεσθαι, εἴ γε ἀνθρωπίνῳ λόγῳ δυνατὸν εἶναι τὴν τοσαύτην χάριν ἀποσεμνῦναι πεπίστευκεν· ἢ γὰρ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἀγνοεῖ ἢ ὃ ἐπαινεῖ οὐκ ἐπίσταται.

Κεφάλαιον β′

Ὅτι ἴδιον τῆς θείας τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως κατόρθωμά ἐστιν ἡ παρθενία

Συνέσεως γὰρ ἡμῖν χρεία πολλῆς, δι' ἧς ἔστι γνῶναι τὴν ὑπερβολὴν τῆς χάριτος ταύτης, ἥτις συνεπινοεῖται μὲν τῷ ἀφθάρτῳ πατρί, ὃ δὴ καὶ παράδοξον ἐν πατρὶ παρθενίαν εὑρίσκεσθαι τῷ καὶ υἱὸν ἔχοντι καὶ δίχα πάθους γεννήσαντι· τῷ δὲ μονογενεῖ θεῷ τῷ τῆς ἀφθαρσίας χορηγῷ συγκαταλαμβάνεται ὁμοῦ τῷ καθαρῷ καὶ ἀπαθεῖ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ συνεκλάμψασα. καὶ πάλιν τὸ ἴσον παράδοξον υἱὸς διὰ παρθενίας νοούμενος. ἐνθεωρεῖται δὲ ὡσαύτως καὶ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος φυσικῇ καὶ ἀφθάρτῳ καθαρότητι· τὸ γὰρ καθαρὸν καὶ ἄφθαρτον ὀνομάσας ἄλλῳ ὀνόματι τὴν παρθενίαν ἐσήμανας. πάσῃ δὲ τῇ ὑπερκοσμίῳ φύσει συμπολιτεύεται διὰ τῆς ἀπαθείας συμπαροῦσα ταῖς ὑπερεχούσαις δυνάμεσιν, οὔτε τινὸς τῶν θείων χωριζομένη καὶ οὐδενὸς τῶν ἐναντίων προσαπτομένη. πάντα γὰρ ὅσα καὶ φύσει καὶ προαιρέσει πρὸς ἀρετὴν νένευκε τῷ καθαρῷ πάντως ἐνωραΐζεται τῆς ἀφθαρσίας, καὶ πάντα ὅσα εἰς τὴν ἐναντίαν ἀποκέκριται τάξιν τῇ ἀποπτώσει τῆς καθα-

1 οἰκείων om E ἰδίων SΩ 2 ἀξιολόγων Ω, -λόγον Ω² ἀπείρῳ om SΩ 4 τοιαύτην E ἀποσεμνύνειν C 5 ἐπίσταται ex ἐπίσται K 8 ἐστιν om E 9 ἐστι EPS 10 ταύτης τῆς χάρ. S 11-12 παρθενία εὑρισκομένη SΩ 12 καὶ pr: τε v δίχα: οὐ διὰ SΩ 13 τῆς om Ω ἀρχηγῷ ESΩ (cf 265, 15 et 266, 11) 14 γενέσεως Ω 15 συνεκλάμψασαν E καὶ om EPv ἶσον Sv 16-17 τῇ usque ad καθαρ.: τῷ καθαρῷ καὶ ἀφθάρτῳ τοῦ πνεύματος ESΩ 19 ἐσήμανεν E 22 ἐναντίων: θείων S 23 καὶ alt uncinis exhibet v προθέσει Ω 24 τῆς ἀφθαρ. ἐνωρ. SΩ ὅσα πάντα v

ρότητος τοιαῦτά ἐστι καὶ ὀνομάζεται. τίς οὖν ἐξαρκέσει δύναμις λόγων τῇ τοσαύτῃ χάριτι παρισωθῆναι; ἢ πῶς οὐ φοβεῖσθαι χρή, μὴ διὰ τῆς τῶν ἐπαίνων σπουδῆς λυμήνηταί τις τῷ μεγαλείῳ τοῦ ἀξιώματος ἐλάττω τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν τῆς προειλημμένης τοῖς ἀκροαταῖς ἐμποιήσας;

Οὐκοῦν καλῶς ἔχει τοὺς μὲν ἐγκωμιαστικοὺς λόγους ἐπὶ ταύτης ἐᾶν, ὡς ἀμήχανον ταῖς ὑπερβολαῖς τῆς ὑποθέσεως συνεπᾶραι τὸν λόγον, ὡς δὲ ἔστι δυνατὸν ἀεὶ μεμνῆσθαι τοῦ θείου τούτου χαρίσματος καὶ ἐπὶ γλώττης ἔχειν 324 M. τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ἴδιον μὲν τῆς ἀσωμάτου φύσεώς ἐστι καὶ ἐξαίρετον, ὑπὸ φιλανθρωπίας δὲ θεοῦ καὶ τοῖς διὰ σαρκὸς καὶ αἵματος λαχοῦσι τὴν ζωὴν ἐχαρίσθη, ἵνα καταβληθεῖσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπὸ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, ὥσπερ τινὰ χεῖρα τὴν τῆς καθαρότητος μετουσίαν ὀρέξασα, πάλιν ὀρθώσῃ καὶ πρὸς τὰ ἄνω βλέπειν χειραγωγήσῃ. διὰ τοῦτο γὰρ οἶμαι καὶ τὴν πηγὴν τῆς ἀφθαρσίας αὐτὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μὴ διὰ γάμου εἰσελθεῖν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἐνδείξηται διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον, ὅτι θεοῦ παρουσίαν καὶ εἴσοδον μόνη καθαρότης ἱκανή ἐστι δέξασθαι, ἣν ἄλλως οὐκ ἔστι πρὸς ἀκρίβειαν πᾶσαν κατορθωθῆναι, εἰ μὴ παντελῶς τις ἑαυτὸν τῶν τῆς σαρκὸς παθημάτων ἀλλοτριώσειεν. ὅπερ γὰρ ἐν τῇ ἀμιάντῳ Μαρίᾳ γέγονε σωματικῶς, τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τῆς παρθενίας ἐκλάμψαντος, τοῦτο καὶ ἐπὶ πάσης ψυχῆς κατὰ λόγον παρθενευούσης γίνεται, οὐκέτι σωματικὴν ποιουμένου τοῦ κυρίου τὴν παρουσίαν· οὐ γὰρ

1 τε post ἐστίν (sic) add Ω 4 τὸ μεγαλεῖον Sv τῷ μεγάλῳ Ω ἐλάττων Ω 8 ὃν ante ταῖς add S 9 δὲ: καὶ v ἐστι P 10 τούτου om SΩv 11 καὶ om Ω, sscr Ω² 12 θεοῦ om SΩ 13 ἐγνωρίσθη SΩ ἐχαρ. ἵ. κατ. om E 16 ἀνορθώσῃ CSΩ ὀρθῶς ἢ E τὸ S χειραγωγήσει EΩ 17 γὰρ om SΩ 19 τὸν κόσμον: τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν SΩ 19-20 ἐνανθρωπίσεως Ω 21 δείξασθαι v 23 τῆς om Pv σαρκικῶν v 24 γέγονε Μαρία SΩ 25 τοῦ: τὸ Ω 26 παρθένου v

γινώσκομεν ἔτι, φησί, κατὰ σάρκα Χριστόν· ἀλλὰ πνευματικῶς εἰσοικιζομένου καὶ τὸν πατέρα ἑαυτῷ συνεισάγοντος, καθώς φησί που τὸ εὐαγγέλιον.

Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη ἐστὶ τῆς παρθενίας ἡ δύναμις, ὡς καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς παρὰ τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων μένειν καὶ μετὰ τῶν ὑπερκοσμίων χορεύειν δυνάμεων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας ἐφάπτεσθαι, τὸν μὲν θεὸν δι' ἑαυτῆς πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κοινωνίαν κατάγουσα, τὸν δὲ ἄνθρωπον ἐν ἑαυτῇ πρὸς τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιθυμίαν πτεροῦσα καὶ οἱονεὶ σύνδεσμός τις γινομένη τῆς ἀνθρωπίνης πρὸς τὸν θεὸν οἰκειώσεως, τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων ἀφεστῶτα τῇ φύσει τῇ παρ' ἑαυτῆς μεσιτείᾳ εἰς συμφωνίαν ἀνάγουσα, τίς ἂν εὑρεθείη δύναμις λόγων συνανιοῦσα τῷ μεγέθει τοῦ θαύματος; ἀλλ' ἐπειδὴ παντελῶς ἄτοπον ἀφώνοις ἢ ἀναισθήτοις ὅμοιον φαίνεσθαι καὶ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ μὴ ἐπεγνωκέναι δοκεῖν τὰ τῆς παρθενίας καλὰ ἢ ἄπληκτον καὶ ἀκίνητον πρὸς τὴν τῶν καλῶν αἴσθησιν ἐπιδειχθῆναι, βραχέα τινὰ περὶ αὐτῆς εἰπεῖν διὰ τὸ δεῖν ἐν πᾶσι πείθεσθαι τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἐπιτάξαντος ἡμῖν προεθυμήθημεν. μηδεὶς δὲ τοὺς κομπωδεστέρους παρ' ἡμῶν ἐπιζητείτω τῶν λόγων· ἔστι μὲν γὰρ οὐδὲ βουλομένοις ἡμῖν ἴσως δυνατὸν τὸ τοιοῦτον, ἀμελετήτοις οὖσι τῆς τοιαύτης λέξεως. εἰ δὲ καὶ παρῆν τοῦ κομπάζειν ἡ δύναμις, οὐκ ἂν τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος τὸ ἐν ὀλίγοις εὐδοκιμῆσαι προετιμήσαμεν. ζητεῖν γὰρ ἐξ ἁπάντων οἶμαι δεῖν τόν γε νοῦν ἔχοντα οὐκ ἐξ ὧν ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς θαυμασθήσεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἂν καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς λοιποὺς ὠφελήσειεν.

1 II Cor 5, 16 Joan 14, 23

2 ἑαυτοῦ v 6 μετὰ usque ad δυνάμεων om CKESΩ 7 ἀφάπτεσθαι Ω 10 ἐπαίρουσα ESΩ τις om SΩ 12 ἀλλήλοις v μεσιτείᾳ ante τῇ παρ' SΩ τῇ ante μεσιτ. add S 13 εἰς: ἐν Ω ἄγουσα CKEPS λόγῳ Ω 14 τῷ μεγέθει om EPv τῷ θαύματι EPv 14-15 ἄτοπον παντελῶς Pv 16 ἐγνωκέναι SΩ 18 βραχεῖα Ω 19 ἐν: ἐπὶ Pv 20 κομποτέρους CK, -δεσ- sscr K 22 ἴσως ἡμῖν Ω ἴσως δυν. ἡμῖν S τὸ τοιοῦτον om SΩ 23 ἕξεως S 25 τοῦ ante εὐδ. add Ω 27 θαυμ. usque ad λοιποὺς om Ω πολλοὺς S

325 M.

Κεφάλαιον γ´

Μνήμη τῶν ἐκ τοῦ γάμου δυσχερῶν καὶ ἔνδειξις τοῦ τὸν γεγραφότα τὸν λόγον μὴ ἄγαμον εἶναι

Εἴθε δέ πως οἷόν τε ἦν κἀμοί τι γενέσθαι πλέον ἐκ τῆς τοιαύτης σπουδῆς, ὡς μετὰ πλείονος ἂν τῆς προθυμίας τὸν περὶ τούτων πόνον ἐνεστησάμην, εἴπερ κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετασχεῖν τῶν ἐκ τοῦ ἀρότρου καὶ ἀλοητοῦ γεννημάτων ἐφιλοπόνουν τὸν λόγον. νυνὶ δὲ τρόπον τινὰ ματαία καὶ ἀνόνητος ἡ γνῶσις ἐμοὶ τῶν τῆς παρθενίας καλῶν, ὡς τῷ βοῒ τὰ γεννήματα τῷ μετὰ κημῶν ἐπιστρεφομένῳ τὴν ἅλωνα ἢ ὡς τῷ διψῶντι τὸ ὑπορρέον τὸν κρημνὸν ὕδωρ, ὅταν ἀνέφικτον ᾖ. μακάριοι δὲ οἷς ἐν ἐξουσίᾳ τῶν βελτιόνων ἐστὶν ἡ αἵρεσις, καὶ οὐκ ἀπετειχίσθησαν τῷ κοινῷ προληφθέντες βίῳ, καθάπερ ἡμεῖς οἷόν τινι χάσματι πρὸς τὸ τῆς παρθενίας καύχημα διειργόμεθα, πρὸς ἣν οὐκ ἔστιν ἐπανελθεῖν ἔτι τὸν ἅπαξ τῷ κοσμικῷ βίῳ τὸ ἴχνος ἐναπερείσαντα. διὰ τοῦτο θεαταὶ μόνον τῶν ἀλλοτρίων ἐσμὲν καλῶν ἡμεῖς καὶ μάρτυρες τῆς ἑτέρων μακαριότητος· κἄν τι δεξιὸν περὶ παρθενίας νοήσωμεν, ταὐτὸν πάσχομεν τοῖς ὀψοποιοῖς τε καὶ ὑπηρέταις, οἳ τὴν ἐπιτραπέζιον τῶν πλουσίων τρυφὴν ἄλλοις ἡδύνουσιν, οὐδενὸς αὐτοὶ τῶν παρεσκευασμένων μετέχοντες. ὡς μακάριόν γε ἂν ἦν, εἰ μὴ οὕτως εἶχε μηδὲ τῇ ὑστεροβουλίᾳ τὸ καλὸν ἐγνωρίσαμεν. νυνὶ δὲ ζηλωτοὶ μὲν ὄντως καὶ πάσης εὐχῆς καὶ ἐπιθυμίας ἐπέκεινα πράττοντες, οἷς ἡ δύναμις τῶν ἀπολαύσεων τῶν ἀγαθῶν τούτων οὐκ ἀποκέκλεισται. ἡμεῖς δὲ καθάπερ οἱ τῇ πολυτελείᾳ τοῦ πλούτου τὴν ἑαυτῶν παραθεωροῦντες πενίαν πλεῖον

10 I Cor 9, 9-10 cf Deut 25, 4

4 δέ om CKEPv 6 ἀνεστησάμην v ἐκτησάμην Ω 9 ἀνόητος Ω 10 τῇ βοῒ Ω κημὸν C 11 τῇ ἅλω Ω ἀπορρέον v 11-12 τῶν κρημνῶν CEPv 13 ἐστὶν om SΩ ἕρεσις E ὥρισις Ω 14 προληφθὲν Ω, corr m sec 15 πρὸς om C 18 ἐσμὲν καλῶν om SΩ καλῶν ἐσμὲν E 19 ἑκατέρων Pv δεξιὸν: δὲ ἄξιον Ω 23 γε: τε Ω ἂν om SΩ ἦν om S 24 ἐγνωρίζομεν SΩ ζηλωτοὶ usque ad δὲ (27) om CKESΩ 27 πολιτείᾳ v

ἀνιῶνται τοῖς παροῦσι καὶ δυσχεραίνουσι, τὸν αὐτὸν τρόπον ὅσῳ πλέον τὸν τῆς παρθενίας πλοῦτον ἐπιγινώσκομεν, τοσούτῳ μᾶλλον οἰκτείρομεν τὸν ἄλλον βίον διὰ τῆς τῶν βελτιόνων παρεξετάσεως οἵων καὶ ὅσων πτωχεύει καταμανθάνοντες. οὐ λέγω μόνον ὅσα εἰς ὕστερον τοῖς κατ' ἀρετὴν βεβιωκόσιν ἀπόκειται, ἀλλὰ καὶ ὅσα τῆς παρούσης ἐστὶ ζωῆς. εἰ γάρ τις ἀκριβῶς ἐξετάζειν ἐθέλοι τοῦ βίου τούτου τὸ πρὸς τὴν παρθενίαν διάφορον, τοσαύτην εὑρήσει τὴν διαφοράν, ὅση σχεδὸν τῶν ἐπιγείων ἐστὶ πρὸς τὰ οὐράνια· ἔξεστι δὲ γνῶναι τὴν τοῦ λόγου ἀλήθειαν αὐτὰ διασκεψαμένους τὰ πράγματα.

Πόθεν δέ τις ἀρξάμενος ἐπαξίως ἂν τὸν βαρὺν τοῦτον βίον ἐκτραγῳδήσειεν; ἢ πῶς ἄν τις ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι τὰ κοινὰ τοῦ βίου κακά, ἃ πάντες μὲν οἱ ἄνθρωποι διὰ τῆς πείρας γινώσκουσιν, οὐκ οἶδα δὲ ὅπως ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδόσιν αὐτὰ λανθάνειν ἡ φύσις ἐμηχανήσατο, ἑκουσίως τῶν ἀνθρώπων ἐν οἷς εἰσιν ἀγνοούντων; βούλει ἀπὸ τῶν ἡδίστων ἀρξώμεθα; οὐκοῦν τὸ κεφάλαιον τῶν ἐν τῷ γάμῳ σπουδαζομένων τὸ κεχαρισμένης ἐπιτυχεῖν ἐστι συμβιώσεως. καὶ δὴ ταῦθ' οὕτως ἐχέτω καὶ διὰ πάντων μακαριστὸς ὑπογεγράφθω ὁ γάμος· γένος εὐδόκιμον, πλοῦτος ἀρκῶν, ἡλικία συμβαίνουσα, τῆς ὥρας αὐτὸ τὸ ἄνθος, φίλτρον πολύ, καὶ οἷον ἐν ἑκατέρῳ ὑπὲρ τὸν ἄλλον ὑπο-
328 M. νοεῖσθαι, ἡ γλυκεῖα ἐκείνη φιλονεικία τὸ ἑαυτὸν βούλεσθαι νικᾶν ἐν τῇ ἀγάπῃ ἑκάτερον. προσέστω τούτοις δόξα καὶ δυναστεία καὶ περιφάνεια καὶ πᾶν ὅ τι βούλει. ἀλλ' ὅρα

2 ὅσον C 3 τοσοῦτον CΩ ἄλλων P 4 οἵων Ω οἷον καὶ ὅσον v 5 καταμαθόντες Ω εἰς om v 7 εἰ usque ad οὐράνια (10) om SΩ 8 θέλοι C 10 ἐστὶ ante τῶν (9) coll C πρὸς τ. οὐρ. ante τῶν coll Pv 11 διασκεψαμένοις Ω 12 δέ om E ἐπαξίας v ἐπαξ. ἂν: ἐπιδεξιῶσαν Ω 13 βίον om Cv ὑ. ὄ. ἀγάγοι post βίου (14) coll Pv 14 κοινὰ om EΩ (in mg add E²) οἱ om SΩ 15 γιγνώσκουσιν Ω 17 δὲ ἀπὸ C 18 ἀρξόμεθα CKPS 19 τυχεῖν Ω ἐστι om CKEPS 20 δὴ ταῦθ': δῆτα CK ταῦτα S τοῦθ' Ω 23 πολὺν C οἷόν ἐστιν v τῷ post ἐν add SΩ τῶν ἄλλων Ω τοῦ ἄλλου v 23-24 ὑπονοεῖται? 24 ἡ om v τὸ: τῷ S αὐτὸν SΩ 26 καὶ post ὅρα add v

τὴν τοῖς ἀπηριθμημένοις χρηστοῖς ἀναγκαίως συμπαροῦσαν καὶ ὑποσμύχουσαν λύπην. οὐ λέγω τὸν τοῖς εὐδοκιμοῦσιν ἐπιφυόμενον φθόνον καὶ τὸ πρόχειρον εἶναι πρὸς ἐπιβουλὴν τῶν ἀνθρώπων τὸ δοκοῦν εὐημερεῖν ἐν τῷ βίῳ, καὶ ὅτι πᾶς ὁ μὴ ἰσομοιρῶν ἐν τῷ κρείττονι φυσικόν τι πρὸς τὸν ὑπερέχοντα τὸ μῖσος ἔχει· καὶ διὰ τοῦτο δι' ὑποψίας τοῖς δοκοῦσιν εὐθυμεῖν ὁ βίος ἐστί, πλείω τῶν ἡδέων τὰ λυπηρὰ παρεχόμενος. παρίημι ταῦτα ὡς καὶ τοῦ φθόνου κατ' ἐκείνων ἀργοῦντος· καίτοι γε οὐ ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ὅτῳ τὰ δύο κατὰ ταὐτὸν συνηνέχθη καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς εὐδαιμονεῖν καὶ διαφεύγειν τὸν φθόνον. πλὴν ἀλλὰ πάντων τῶν τοιούτων ἐλευθέραν αὐτῶν, εἰ δοκεῖ, τὴν ζωὴν ὑποθώμεθα. καὶ ἴδωμεν εἰ δυνατόν ἐστιν εὐθυμεῖν τοὺς ἐν τοσαύτῃ διάγοντας εὐημερίᾳ.

Τί οὖν ἔσται τὸ λυποῦν, ἐρεῖς, εἰ μηδὲ ὁ φθόνος τῶν εὐδαιμονούντων καθάψεται; τοῦτο αὐτό φημι τὸ διὰ πάντων αὐτοῖς τὸν βίον καταγλυκαίνεσθαι, τοῦτό ἐστι τὸ τῆς λύπης ὑπέκκαυμα. ἕως γὰρ ἂν ἄνθρωποι ὦσι, τὸ θνητὸν τοῦτο καὶ ἐπίκηρον πρᾶγμα, καὶ τοὺς τάφους τῶν ἀφ' ὧν γεγόνασι βλέπωσιν ἀχώριστον ἔχουσι καὶ συνεζευγμένην τῇ ζωῇ τὴν λύπην, εἰ καὶ μικρὸν μετέχοιεν τοῦ λογίζεσθαι. ἡ γὰρ διηνεκὴς τοῦ θανάτου προσδοκία οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς τισι σημείοις γινωσκομένη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδηλίαν τοῦ μέλλοντος πάντοτε ὡς ἐνεστηκυῖα φοβοῦσα τὴν ἀεὶ παροῦσαν εὐφροσύνην συγχεῖ, τῷ φόβῳ τῶν ἐλπιζομένων τὰς εὐθυμίας ἐπιταράσσουσα. εἰ γὰρ ἦν δυνατὸν πρὸ τῆς πείρας τὰ τῶν πεπειραμένων μαθεῖν! εἰ γὰρ ἐξῆν δι' ἄλλης τινὸς ἐπινοίας ἐντὸς τοῦ βίου γενόμενον

3 εἶναι om SΩ 9 ἐκεῖνον Ω 10 ὅτῳ: ᾧ S ταυτὸ S 12 τῶν om Ω αὐτῶν om SΩ αὐτῷ E 13 τὴν ζωὴν ante εἰ (12) v καὶ usque ad εὐημερίᾳ (14) om SΩ εἴδωμεν E 14 τοιαύτῃ v 16 εὐδοκιμούντων Ω καθάψαιτο CS καθάψοιτο Ω 18 τὸ pr om S ἂν om CKEPΩv 19 τῶν: τοὺς Ω 20 βλέπουσι(ν) CKEP 21 ἐπέχοιεν S 23 ἐπιγινωσκομένη EPv γιγνωσκομένη Ω 24 ὡς ἐνεστ. om SΩ 25 συνέχει S 26 ἐπιταράττουσα SΩ 27 πεπραγμένων E

ἐποπτεῦσαι τὰ πράγματα, πόσος ἂν ἦν ὁ δρόμος τῶν αὐτομολούντων πρὸς τὴν παρθενίαν ἀπὸ τοῦ γάμου! πόση φυλακὴ καὶ προμήθεια τοῦ μήποτε ταῖς ἀφύκτοις πάγαις ἐγκρατηθῆναι, ὧν τὴν δυσκολίαν οὐκ ἔστιν ἄλλως δι' ἀκριβείας μαθεῖν, μὴ ἐντὸς τῶν ἀρκύων γενόμενον! εἶδες γὰρ ἄν, εἴπερ ἰδεῖν ἀκινδύνως ἐξῆν, πολλὴν τῶν ἐναντίων τὴν σύγχυσιν, γέλωτα δακρύοις συμπεφυρμένον καὶ λύπην εὐφροσύναις συμμεμιγμένην, πανταχοῦ τοῖς γινομένοις συμπαρόντα διὰ τῶν ἐλπίδων τὸν θάνατον καὶ ἑκάστου τῶν καθ' ἡδονὴν ἐφαπτόμενον. ὅταν ἴδῃ ὁ νυμφίος τὸ ἀγαπώμενον πρόσωπον, εὐθὺς πάντως καὶ ὁ φόβος τοῦ χωρισμοῦ συνεισέρχεται· κἂν ἀκούσῃ τῆς ἡδίστης φωνῆς, καὶ τὸ μὴ ἀκούσεσθαί ποτε ἐννοήσει· καὶ ὅταν εὐφρανθῇ τῇ θεωρίᾳ τοῦ κάλλους, τότε μάλιστα φρίττει τὴν προσδοκίαν τοῦ πένθους· ἐὰν τὰ τίμια τῇ νεότητι καὶ ὅσα παρὰ τῶν
329 M. ἀνοήτων σπουδάζεται κατανοήσῃ, οἷον ὀφθαλμὸν τοῖς βλεφάροις λάμποντα καὶ ὀφρῦν περικεχυμένην τῷ ὄμματι καὶ παρειὰν ἐν ἡδεῖ καὶ γλαφυρῷ μειδιάματι καὶ χεῖλος ἐπηνθισμένον τῷ φυσικῷ ἐρυθήματι, κόμην τε χρυσομιγῆ καὶ βαθεῖαν τῷ ποικίλῳ τῆς ἐμπλοκῆς τῇ κεφαλῇ περιστίλβουσαν καὶ πᾶσαν τὴν πρόσκαιρον ἀγλαΐαν ἐκείνην, τότε πάντως, κἂν μικρὸν αὐτῷ προσῇ τοῦ λογίζεσθαι κἀκεῖνο τῇ ψυχῇ ἐννοεῖ, ὅτι τοῦτο μὲν τὸ τοιοῦτον κάλλος οἰχήσεταί ποτε διαρρυὲν καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν περιστήσεται, ὀστέα βδελυρά τε καὶ εἰδεχθῆ ἀντὶ τοῦ νῦν φαινομένου γενόμενον, οὐδὲν ἴχνος, οὐδὲν μνημόσυνον, οὐδὲν λείψανον τοῦ παρόντος ἄνθους ἐπιφερόμενον.

1 ἐπόπτευσε Ω ὁ om SΩ 3 προθυμία Ω ταῖς om Pv ἀφυλάκτοις CK 5 γενόμενος C 7 ἐμπεφυρμένον CKEPS 11 πάντως om S 13 ἐννοήσῃ KE εὐφρανθείη CK 15 παρ' αὐτῶν S 16 σπουδάζηται CKΩ 17 ἐλλάμποντα S ἐνλάμποντα Ω ὀφρὺν v 18 ἐνείδῃ Ω εὐειδεῖ (ε alt fort ex corr) C εἴδει E 19 τε om S χρυσοειδῆ CK 20 πλοκῆς SΩ 23 μὲν om Pv μέντοι Ω τοιοῦτον om Pv τοιούτων Ω τοιοῦτο S 25 τε om E ἠδεχθῆ E 26 οὐδὲν sec et tert: οὐδὲ SΩ 27 παρόντως Ω ἄνθος Ω

Εἰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διανοοῖτο, ἆρ' ἐν εὐφροσύνῃ βιώσεται; ἆρα πιστεύσει τοῖς παροῦσιν αὐτῷ χρηστοῖς ὡς ἀεὶ παραμένουσιν; ἢ δῆλον ἐκ τούτων, ὅτι καθάπερ ἐν ταῖς τῶν ὀνείρων ἀπάταις ἀμηχανήσει καὶ ἀπίστως πρὸς τὸν βίον ἕξει, ὡς ἀλλοτρίοις προσέχων τοῖς φαινομένοις, συνιεὶς πάντως, εἴπερ ἔχοι τινὰ τῶν ὄντων ἐπίσκεψιν, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν τῷ βίῳ φαινομένων ὥς ἐστι φαίνεται, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀπατηλὰς φαντασίας ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ἡμῖν προδείκνυσι διαπαίζων ταῖς ἐλπίσι τοὺς πρὸς αὐτὸν κεχηνότας, καὶ διὰ τῆς τῶν φαινομένων πλάνης συγκαλύπτων αὐτὸς ἑαυτόν, ἕως ἂν ἀθρόως ἐν ταῖς μεταβολαῖς ἐλεγχθείη ἄλλο τι ὢν παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλπίδα τὴν διὰ τῆς ἀπάτης τοῖς ἀνοήτοις ἐγγινομένην. ποίας οὖν ἡδονῆς ἄξια τῷ ταῦτα λογιζομένῳ φανεῖται τὰ ἡδέα τοῦ βίου; πότε ἡσθήσεται κατὰ ἀλήθειαν ὁ ταῦτα φρονῶν καὶ τοῖς δοκοῦσιν αὐτῷ παρεῖναι χρηστοῖς εὐφρανθήσεται; οὐκ ἀεὶ τῷ φόβῳ τῆς μεταβολῆς ταραττόμενος ἀνεπαίσθητον ἔχει τὴν τῶν παρόντων ἀπόλαυσιν;

Ἐῶ σημεῖα καὶ ὀνείρους καὶ κληδόνας καὶ τοὺς τοιούτους λήρους, πάντα ὑπὸ ματαίας συνηθείας παρατηρούμενα καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ὑποπτευόμενα. ἀλλὰ καιρὸς ὠδίνων τὴν παῖδα καταλαμβάνει καὶ οὐχὶ παιδὸς γένεσις, ἀλλὰ θανάτου παρουσία τὸ πρᾶγμα νομίζεται καὶ θάνατος τῆς κυοφορούσης διὰ τοῦ τόκου ἐλπίζεται. πολλάκις δὲ καὶ τῆς πονηρᾶς ταύτης μαντείας οὐ διεψεύσθησαν, ἀλλὰ πρὶν ἑορτάσαι τὴν γενέθλιον ἑορτήν, πρίν τινος τῶν κατ' ἐλπίδας ἀγαθῶν ἀπογεύσασθαι, εὐθὺς εἰς θρῆνον τὴν

1 ἆρα C²E²v ἄρ' KΩ 2 ἄρα Ω αὐτῷ om SΩ 3 εἰς post ὡς add SΩ ἢ v 4 τῶν om S 6 συνιεῖς v συνεὶς Ω εἴπερ ἔχοι: εἰ περιέχοι CK ἔχεις v ἔχοιεν Ω 8 ἕτερα: ἑτέραν Ω 9 ταῖς om SΩv τοὺς ἐλπίσι v 10 καὶ om Ω τῶν om S φαινομένης S 11 ὡς Ω ἀθρόως om Ω 12 ἐλεγχθῇ E ἐλλέγχῃ Ω ὂν P 13 οὖν: ἂν K 14 τὰ ante τοιαῦτα (sic) add S 15 αἰσθήσεται v 17 σπαραττόμενος Ω 19 κληδόνας καὶ ὀνείρους C (ὀνείρους in ras; asteric in mg) 22 ὑπολαμβάνει Ω 23 θανάτου usque ad καὶ om CKESΩ 27 ἐλπίδα v

χαρὰν μεθηρμόσαντο. ἔτι τῷ φίλτρῳ ζέοντες, ἔτι τοῖς πόθοις ἀκμάζοντες, οὔπω τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδίστων λαβόντες τὴν αἴσθησιν, ὥσπερ τινὸς ἐνυπνίου φαντασίᾳ, πάντων ἀθρόως τῶν ἐν χερσὶν ἐχωρίσθησαν. τὰ δὲ ἐπὶ τούτοις οἷα; πορθεῖται μὲν ὑπὸ τῶν οἰκείων ὡς ὑπὸ πολεμίων ὁ θάλαμος, καλλωπίζεται δὲ ἀντὶ τοῦ θαλάμου διὰ τοῦ τάφου ὁ θάνατος· ἀνακλήσεις ἐπὶ τούτων ἀνόνητοι καὶ μάταιοι χειρῶν κρότοι· ἀναμνήσεις τοῦ προτέρου βίου, κατάραι κατὰ τῶν συμβουλευσάντων τὸν γάμον, μέμψεις κατὰ τῶν μὴ κωλυσάντων φίλων· ἐν αἰτίᾳ πολλῇ οἱ γονεῖς, ἄν τε περιόντες τύχωσιν ἄν τε καὶ μή· 332 M. ἀγανάκτησις κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, κατηγορία πάσης τῆς φύσεως, κατ' αὐτῆς τῆς θείας οἰκονομίας μέμψεις πολλαὶ καὶ ἐγκλήματα, μάχη πρὸς ἑαυτόν, πόλεμος κατὰ τῶν νουθετούντων· οὐδεὶς τῶν ἀτοπωτάτων ὄκνος, οὔτε ῥημάτων οὔτε πραγμάτων. πολλάκις δέ, οἷς ἂν ὑπερανίσχῃ τὸ πάθος καὶ περισσοτέρως καταποθῇ ὁ λογισμὸς ὑπὸ τῆς λύπης, εἰς πικρότερον πέρας ἡ τραγῳδία κατέληξεν, οὐδὲ τοῦ περιλειφθέντος ἐπιβιῶναι τῇ συμφορᾷ δυνηθέντος.

Ἀλλ' οὐχὶ τοῦτο· ὑποθώμεθα δὲ τὰ βελτίω, ὅτι καὶ διέφυγε τῶν ὠδίνων τὸν κίνδυνον καὶ γέγονεν αὐτοῖς παῖς, αὐτὸ τῆς ὥρας τῶν γεννησαμένων τὸ ἀπεικόνισμα. τί οὖν; ἠλαττώθη διὰ τούτων ἡ τοῦ λυπεῖσθαι ὑπόθεσις ἢ οὐχὶ καὶ προσθήκας μᾶλλον ἐδέξατο; τούς τε γὰρ προτέρους ἔχουσι φόβους καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ τέκνου προσέλαβον, μή τι συμβῇ περὶ τὴν ἀνατροφὴν ἀηδές, μή τις πονηρὰ συντυχία, μή τι σύμπτωμα τῶν ἀβουλήτων ἢ πάθος ἢ

1 ἔτι alt: ἄρτι CKPSΩ 2 ἡδονῶν C 3 φαντασίας SΩ 4 εὐθέως v δ' Ω 7 τούτοις ESΩ 8 καὶ om SΩ ἀνάμνησις ESΩ 11 ἐάν bis SΩ καὶ om Ω ἀγανακτήσεις CK 13 τῆς pr om Ω 14 ἑαυτῶν Ω 16 ὅσοις Ω ἂν om CK ὑπερανίσχει CK ὑπερέχει Ω ὑπέρσχῃ P ὑπερσχῇ Sv 17 καταποθεῖ K 19 περιληφθέντος Ω 20 ἀλλ' om S ὅτι: ἀλλὰ S 22 γεννησάντων S ὁρᾷς ὅσον σοι καθ' ὑπόθεσιν τὸ ἀγαθὸν ὁ λόγος χαρίζεσθαι (χαρίζεται S) post ἀπεικ. add SΩ 27 τι: τις Ω συμπτωμάτων ἀβούλητον Ω

πήρωσιν ἢ καὶ κίνδυνον ἐπαγάγῃ τινά. καὶ ταῦτα μὲν ἀμφοτέρων κοινά, τὰ δὲ τῆς γαμετῆς ἴδια τίς ἂν ἐξαριθμήσαιτο; ἵνα γὰρ ἐάσωμεν τὰ πρόχειρα ταῦτα καὶ πᾶσιν γνώριμα, τὸ τῆς κυοφορίας ἄχθος, τὸν ἐν ταῖς ὠδῖσι κίνδυνον, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς πόνον, τὸ τὴν καρδίαν αὐτῆς ἰδίως τῷ τεχθέντι συναποσχίζεσθαι, κἂν πλειόνων γένηται μήτηρ, εἰς τοσαῦτα κατατέμνεσθαι αὐτῆς τὴν ψυχήν, ὅσος ὁ ἀριθμὸς τῶν τέκνων ἐστίν, ὡς τῶν συμβαινόντων ἐκείνοις ἐν τοῖς ἰδίοις σπλάγχνοις τὴν αἴσθησιν δέχεσθαι. καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα γνώριμα πᾶσιν ὄντα τί ἄν τις λέγοι; ἀλλ᾽ ἐπειδὴ κατὰ τὸ θεῖον λόγιον οὐχ ἑαυτῆς ἐστι κυρία, πρὸς δὲ τὸν διὰ τοῦ γάμου κυριεύσαντα τὴν ἀποστροφὴν ἔχει, κἂν πρὸς ὀλίγον αὐτοῦ μονωθῇ ὡς τῆς κεφαλῆς διεζευγμένη, οὐ φέρει τὴν μόνωσιν, ἀλλὰ ὡς μελέτην τινὰ τῆς ἐν τῇ χηρείᾳ ζωῆς καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ τοῦ ἀνδρὸς ἀναχώρησιν οἰωνίζεται. εὐθὺς ὁ φόβος ἀπόγνωσιν ἐμποιεῖ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδων. καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ὀφθαλμὸς περὶ τὴν εἴσοδον πέπηγε γέμων ταραχῆς καὶ πτοήσεως, ἡ δὲ ἀκοὴ τοὺς ὑπολαλοῦντας περιεργάζεται· συγκόπτεται δὲ ἡ καρδία μαστιζομένη τῷ φόβῳ καὶ πρίν τι προσαγγελθῆναι νεώτερον, καὶ μόνον ψόφος πρὸ τῶν θυρῶν ἢ ὑπονοηθεὶς ἢ γενόμενος, ὥσπερ τις ἄγγελος κακῶν ἐξαίφνης τὴν ψυχὴν διεκλόνησε. καὶ τὰ μὲν ἔξω δεξιὰ τυχὸν καὶ οὐδενὸς ἄξια φόβου, φθάνει δὲ ἡ λιποθυμία τὴν ἀγγελίαν καὶ ἀναστρέφει πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπὸ τῶν ἡδέων τὴν γνώμην. τοιοῦτος τῶν εὐθυμούντων ὁ βίος! πάνυ γε ἄξιος! οὐ γὰρ τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς παρθενίας ἀντεξετάζεται.

1 καὶ pr om CKPSv 2 ἂν om Ω 6 ἰδίως om CKEPv συνδιασχίζεσθαι CK 6 γενήσηται v 8 ὅσος usque ad ἐστίν om Ω ὡς: τὸ v 9 τὴν αἴσθησιν ante ἐν Pv 10 ὄντα: ἔσται Ω τί: τίς Ω τις: τοῖς Ω 13 μονωθείη E 13-14 διεζευγμένης CKΩ 14 ἀλλ᾽ SΩ ὡς om EPv 15 τῇ om Ω 16 ἐμποιεῖ post ἐλπίδων (17) Ω ποιεῖ S 18 πτωῆς Ω πτοίης S 20 μαστιγουμένη Ω 22 καὶ ante ὑπονοηθείη (sic) add Ω ἢ alt: καὶ Ω γενόμενος: πόνος Ω 23-24 τυχὸν δεξιὰ SΩ 24 τυχὸν: φησι E λειποθυμία CKPSΩv 26 οὐ ante πάνυ add v 27 γε om Ω, sscr Ω²

Καίτοι πολλὰ τῶν σκυθρωποτέρων ὁ λόγος ἐπιτρέχων παρέλιπε. πολλάκις γὰρ κἀκείνη ἔτι νέα τῷ σώματι, ἔτι τῇ νυμφικῇ ἀγλαΐᾳ στίλβουσα, ἔτι τυχὸν ἐρυθριῶσα τοῦ νυμφίου τὴν εἴσοδον καὶ μετὰ αἰδοῦς ὑποβλέπουσα, ὅτε καὶ θερμοτέρους εἶναι συμβαίνει τοὺς πόθους ὑπ' αἰσχύνης πρὸς τὸ ἐκφανῆναι κωλυομένους, ἐξαίφνης χήρα καὶ ἀθλία καὶ ἔρημος καὶ πάντα τὰ φευκτὰ μεταλαμβάνει ὀνόματα καὶ τὴν τέως λαμπρὰν καὶ λευχείμονα καὶ περίβλεπτον 333 M. ἀθρόως καταμελαίνει προσπεσοῦσα ἡ συμφορά, καὶ περιβάλλει τῷ πένθει τὸν νυμφικὸν κόσμον ἀποσυλήσασα. εἶτα ζόφος ἀντὶ τῆς ἐν παστάδι λαμπρότητος καὶ θρηνῳδοὶ τὰς οἰμωγὰς ἐπιτείνουσαι καὶ μῖσος κατὰ τῶν ἐπιχειρούντων καταπραΰνειν τὰ πάθη, ἀπέχθεια σιτίων, τηκεδὼν σώματος, κατήφεια ψυχῆς, ἐπιθυμία θανάτου καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ θανάτου πολλάκις ἰσχύσασα. ἐὰν δὲ καὶ πεφθῇ πως τῷ χρόνῳ ἡ συμφορά, πάλιν ἄλλη συμφορά, εἴτε ὑπάρχει τέκνα εἴτε καὶ μή. ὄντα μὲν γὰρ ὀρφανὰ πάντως ἐστί, καὶ διὰ τοῦτο ἐλεεινὰ καὶ δι' ἑαυτῶν τὸ πάθος ἀνακαινίζοντα· εἰ δὲ μὴ εἴη, πρόρριζον οἴχεται τὸ τοῦ κατοιχομένου μνημόσυνον καὶ τὸ κακὸν ὑπὲρ παραμυθίαν ἐστίν.

Ἐῶ τὰ ἄλλα τὰ τῆς χηρείας ἴδια. τίς γὰρ ἂν πάντα μετὰ ἀκριβείας ἀπαριθμήσαιτο; τοὺς ἐχθρούς, τοὺς οἰκείους· τοὺς μὲν ἐπεμβαίνοντας τῇ συμφορᾷ, τοὺς δὲ φαιδρυνομένους τῇ ἐρημίᾳ καὶ μεθ' ἡδονῆς βλέποντας ἐν πικρῷ ὀφθαλμῷ τὸν διαπίπτοντα οἶκον, καὶ τοὺς καταφρονοῦντας οἰκέτας καὶ πάντα τὰ ἄλλα ὅσα πάρεστιν ἀφθόνως ἐπὶ τῶν τοιούτων δυστυχημάτων ὁρᾶν, δι' ὧν αἱ πολλαὶ καὶ δεύτερον ὑπ' ἀνάγκης πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων

1 καίτοι γε Ω ἐπιτρέχων ὁ λόγος C 2 κατέλιπε v ἔτι pr: ἐστι P 4 μετ' SΩ 6 ἐκφανθῆναι P χήρα usque ad καὶ alt (7) om SΩ 7 τὰ om Ω 11 θρηνώδοι Ω θρήνων ᾠδαὶ S 13 πραΰνειν CKEPv πένθη S 15 τοῦ θ. om SΩ ἰσχύσα Ω παυσθῇ v πεμφθῇ E 17 ὑπάρχοι EPS 18 αὐτῶν Ev 21 τἆλλα S ἂν om Ω ἅπαντα Ω 24 βλέποντα C 25 ὀφθαλμῷ πικρῷ SΩ 27 τοιοῦτον Ω δυστυχημάτων om CKESΩ 28 δεύτεραι v ὑπανέγκης Ω καὶ ante πρὸς add S τῇ Ω

κακῶν παρεβάλοντο πεῖραν, οὐκ ἐνεγκοῦσαι τῶν ἐπεγγελώντων τὴν πικρίαν, ὥσπερ ἀμυνόμεναι τοὺς λυπήσαντας τοῖς ἰδίοις κακοῖς· πολλαὶ δὲ τῇ μνήμῃ τῶν συμβεβηκότων πᾶν ὁτιοῦν ὑπέστησαν μᾶλλον ἢ ἐμπεσεῖν ἐκ δευτέρου τῇ τῶν συμφορῶν ὁμοιότητι. καὶ εἰ βούλει μαθεῖν τὰ δυσχερῆ τοῦ κοινοτέρου βίου, ἄκουσον οἷα λέγουσιν αἱ τῇ πείρᾳ τὸν βίον γνωρίσασαι, ὅπως μακαρίζουσι τὴν ζωὴν τῶν ἐξ ἀρχῆς τὸν ἐν παρθενίᾳ βίον προελομένων καὶ μὴ διὰ συμφορᾶς μεταμαθόντων τὸ κάλλιον, ὅτι πάντων τῶν τοιούτων κακῶν ἀνεπίδεκτός ἐστιν ἡ παρθενία· οὐκ ὀρφανίαν θρηνεῖ, οὐ χηρείαν ὀδύρεται· ἀεὶ σύνεστι τῷ ἀφθάρτῳ νυμφίῳ· ἀεὶ ἐπαγάλλεται τοῖς τῆς εὐσεβείας γεννήμασι· τόν τε οἶκον τὸν ἀληθῶς ἴδιον πᾶσι τοῖς καλλίστοις ὁρᾷ διηνεκῶς εὐθηνούμενον διὰ τὸ παρεῖναι καὶ ἐνοικεῖν ἀεὶ τὸν τοῦ οἴκου δεσπότην, ἐφ' ἧς ὁ θάνατος οὐ χωρισμόν, ἀλλὰ συνάφειαν τοῦ ποθουμένου ποιεῖ· ὅταν γὰρ ἀναλύσῃ, τότε σὺν Χριστῷ γίνεται, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος.

Ἀλλὰ καιρὸς ἂν εἴη, ἐπειδὴ τὰ τῶν εὐθυμούντων ἐκ μέρους ἐξήτασται, καὶ τοὺς ἑτέρους ἐποπτεῦσαι βίους τῷ λόγῳ, οἷς καὶ πενίαι καὶ δυσκληρίαι καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν συμφοραὶ παραπεπήγασιν· οἷον πηρώσεις τε καὶ νόσοι καὶ ὅσα τοιαῦτα τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ συγκεκλήρωται, ἐν οἷς ἅπασιν ὁ μὲν καθ' ἑαυτὸν ζῶν ἢ διαφεύγει τὴν πεῖραν ἢ ῥᾷον διαφέρει τὴν συμφοράν, συγκεκροτημένην ἔχων περὶ ἑαυτὸν τὴν διάνοιαν καὶ πρὸς οὐδὲν ἄλλο ταῖς φροντίσι περιελκόμενος. ὁ δὲ πρὸς γυναῖκα καὶ τέκνα μεμερισμένος οὐδὲ σχολὴν ἄγει πολλάκις τοῖς
336 M. ἰδίοις ἐπιστενάξαι κακοῖς, τῆς τῶν φιλτάτων φροντίδος τὴν καρδίαν περιηχούσης. ἢ τάχα περιττόν ἐστι τοῖς

17 Philipp 1, 23

1 παρεβάλλοντο CKv 1-2 ἐπιγελώντων CKΩ 4 τῇ: τῆς Ω 7 τῶν: τὸν Ω 8 ἑλομένων S 9 μετατεθέντων S 11 ἐστὶ Ω 12 ἐπαγγέλεται E, sed in margine corr, ut vid, manus eadem 13 τοῖς om EPv 15 οἴκου: κόσμου CK ὁ: οὗ E χωρισμός E 18 εὐθηνούντων P 19 ἐξηταστὲ Ω 20 αἱ om v 21 συμφοραὶ: κῆρες SΩ 22 τε om SΩ 23 ἑαυτῶν Ω 24 διαφεύγῃ Ω 25 αὐτὸν Pv αὑτὸν Ω 26 δὲ καὶ Ω 29 τὴν καρδίαν περιηχούσης: πρὸς τὰ ἀλλότρια κακὰ τὴν καρδίαν ἀπασχολούσης S περιεχούσης Ωv

ὁμολογουμένοις ἐνδιατρίβειν τῷ λόγῳ· εἰ γὰρ τοῖς δοκοῦσιν εἶναι καλοῖς τοσοῦτος πόνος καὶ ταλαιπωρία συνέζευκται, τί ἄν τις περὶ τῶν ἐναντίων στοχάσαιτο; ἦ που πᾶσα λόγου ὑπογραφὴ τῆς ἀληθείας ἐλάττων ἐστὶ τὸν βίον αὐτῶν ὑπ' ὄψιν ἀγαγεῖν ἐπιχειροῦσα. ἀλλ' ἔστιν ἴσως δι' ὀλίγου τὸ πολὺ τῆς κατὰ τὴν ζωὴν ἀηδίας ἐνδείξασθαι, ὅτι ἐναντίως πρὸς τοὺς εὐημερεῖν δοκοῦντας συγκεκληρωμένοι τῷ βίῳ καὶ τὰς λύπας ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἔχουσι. τοῖς μὲν γὰρ εὐθυμοῦσι ταράσσει τὸν βίον ὁ προσδοκώμενος ἢ καὶ παραγινόμενος θάνατος, τούτοις δὲ συμφορά ἐστιν ἡ ἀναβολὴ τοῦ θανάτου· καὶ ὁ μὲν βίος αὐτοῖς ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ ἐναντίον διέστηκεν, ἡ δὲ ἀθυμία πρὸς τὸ αὐτὸ πέρας ἀμφοτέροις συμφέρεται.

Οὕτω πολύτροπός ἐστι καὶ ποικίλη τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἡ χορηγία· λυποῦσι γὰρ ὁμοίως καὶ γινόμενοι παῖδες καὶ μὴ γινόμενοι, καὶ πάλιν ζῶντες καὶ ἀποθνήσκοντες. ὁ μὲν γὰρ εὐθηνεῖται παισὶν οὐδὲ τροφῆς ἔχων ἱκανῶς, τῷ δὲ οὐχ ὕπεστιν ὁ τοῦ κλήρου διάδοχος ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἐμόχθησε καὶ ἐν ἀγαθῶν μοίρᾳ τὴν τοῦ ἑτέρου ποιεῖται συμφοράν, ἑκάτερος ἑαυτῷ ἐκεῖνο γενέσθαι βουλόμενος, ἐφ' ᾧ δυσφοροῦντα βλέπει τὸν ἕτερον. ᾧ μὲν γὰρ τέθνηκεν ὁ καταθύμιος παῖς, ᾧ δὲ ἐπεβίω ὁ ἄσωτος· ἐλεεινοὶ δὲ ἀμφότεροι, ὁ μὲν τὸν θάνατον τοῦ παιδός, ὁ δὲ τὴν ζωὴν ὀδυρόμενος. ἐῶ ζηλοτυπίας καὶ μάχας, εἴτε ἐξ ἀληθῶν πραγμάτων εἴτε ἐξ ὑπονοιῶν συνισταμένας, εἰς οἷα πάθη καὶ συμφορὰς καταλήγουσι. τίς γὰρ ἂν πάντα μετὰ ἀκριβείας ἀπαριθμήσαιτο; σὺ δ', εἰ βούλει μαθεῖν ὅπως

1 τῷ λόγῳ om SΩ 2 εἶναι om v 3 ἥπου codd et v 4 ὑπογρ. λόγου E 5 αὐτὸν KP ἄγειν S οὐκ ἔστιν C 6 ἀϊδίας C 9 ὁ om Ω 10 ἢ κ. παραγ om SΩ 11-12 ἐκ διαμέτρου om v 12 ἡ: τῇ SΩ 13 συμφέρονται Ω 16 γιγνόμενοι Ω ἐλπιζόμενοι v 17 εὐθυνεῖται K τροφῶν Ω ἱκανῶς ἔχων SΩ 18 τὸ E ὑπέστην E 19 ἀγαθοῦ S τοῦ ἑτέρου: τῶν ἀλλοτρίων Pv 20 συμφοράν om E αὐτῶν CKPv ἐκεῖνος ἑαυτῷ Ω ἐκεῖνο ἑαυτῷ S 21 ᾧ μὲν γάρ: ἄλλῳ SΩ 22 ὁ καταθ.: ἠγαπημένος v ᾧ δέ: ἄλλῳ SΩ 24 ἀληθῶν: ἀδήλων Ω 27 σὺ δ': ἴδε S δὲ PΩv

ἐμπέπλησται τῶν τοιούτων κακῶν ἡ ἀνθρωπίνη ζωή, μή μοι ἀναλάβῃς τὰ παλαιὰ διηγήματα, ἃ τοῖς ποιηταῖς τῶν δραμάτων τὰς ὑποθέσεις ἔδωκε· μῦθοι γὰρ ἐκεῖνα διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίας νομίζονται, ἐν οἷς παιδοφονίαι καὶ τεκνοφαγίαι, φόνοι τε ἀνδρῶν καὶ μητροκτονίαι καὶ ἀδελφῶν σφαγαὶ καὶ μίξεις παράνομοι καὶ ἡ παντοδαπὴ τῆς φύσεως σύγχυσις, ἣν οἱ τὰ ἀρχαῖα διηγούμενοι ἀπὸ γάμων ἀρχόμενοι τῆς ἀφηγήσεως εἰς τὰς τοιαύτας συμφορὰς καταλήγουσιν. ἀλλ' ἐκεῖνα πάντα καταλιπὼν θεώρησον ἐπὶ τῆς παρούσης τοῦ βίου σκηνῆς τὰς ἐν αὐτῷ τραγῳδίας, ὧν χορηγὸς γίνεται τοῖς ἀνθρώποις ὁ γάμος. ἐλθὲ ἐπὶ τὰ δικαστήρια, ἀνάγνωθι τοὺς περὶ τούτων νόμους· ἐκεῖ κατόψει τὰ τῶν γάμων ἀπόρρητα. ὥσπερ γὰρ ὅταν ἰατρῶν ἀκούσῃς τὰ ποικίλα πάθη διεξιόντων, τὴν ἀθλιότητα μανθάνεις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οἵων καὶ ὅσων κακῶν δεκτικόν ἐστι διδασκόμενος, οὕτως ἐπειδὰν τοῖς νόμοις ἐντύχῃς καὶ γνῷς τὰς πολυτρόπους τοῦ γάμου παρανομίας, καθ' ὧν ἐκεῖνοι τὰς τιμωρίας ὁρίζουσιν, ἀκριβῶς διδάσκῃ τὰ τοῦ γάμου ἴδια. οὔτε γὰρ ἰατρὸς τὰ μὴ ὄντα θεραπεύει πάθη οὔτε νόμος τὰ μὴ γινόμενα τιμωρεῖται κακά.

337 M. Κεφάλαιον δ'

Ὅτι πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον ἄτοπα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ γάμου ἔχει· ἐν ᾧ καὶ οἷος ὁ κατὰ ἀλήθειαν ἀποταξάμενος τῷ βίῳ ἐστίν

Μᾶλλον δὲ τί χρὴ μικρολόγως τοῦ τοιούτου βίου τὴν ἀτοπίαν ἐλέγχειν, ἐν μόναις μοιχείαις καὶ διαστάσεσι

1 τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν ἡ ζωὴ S τοιούτων om S 2 ἃ καὶ C 3-4 ἐκεῖνα usque ad ἀτοπίας om Ω 5 τεκνοφαγεῖα Ω φόνοι usque ad μητρ. om SΩ 6 ἀδελφοσφαγίαι Ω ἡ om S παντοδαπὴς K 8 ἄρχονται SΩ καὶ εἰς SΩ 10 τῆς : τοῖς Ω αὐτῇ S 15 μανθάνῃς K μανθάνει Ω οἵων καὶ om SΩ 16 ἐστι δεκτικὸν S 17 ἐντύχοις PΩ τῶν γάμων v 19 διδάσκει Ω τοῦ γάμου τὰ Pv 20 γενόμενα S 21 τιμωρεῖται : θεραπεύει v 23-25 ὅτι usque ad ἐστίν post ὑψηλοτέρῳ (267, 2) coll S 23 τοῦ om E 24 γάμου ἔχει : κοινοῦ βίου λαμβάνουσιν S 25 τ. β. ἐστίν om E, sed habet in indice

καὶ ἐπιβουλαῖς περιορίζοντας τὴν τῶν συμφορῶν ἀπαρίθμησιν; δοκεῖ γάρ μοι τῷ ὑψηλοτέρῳ καὶ ἀληθεστέρῳ λόγῳ πᾶσα ἡ τοῦ βίου κακία ἡ πᾶσι πράγμασι καὶ ἐπιτηδεύμασιν ἐνθεωρουμένη μηδεμίαν εὑρίσκειν ἀρχὴν κατὰ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς, εἴ τις ἑαυτὸν μὴ ὑπαγάγοι τῇ ἀνάγκῃ τοῦ βίου τούτου. οὕτω δὲ ἡμῖν ἡ ἀλήθεια τοῦ λόγου φανερωθήσεται. ὁ τὴν τοῦ βίου τούτου ἀπάτην κατανοήσας καθαρῷ τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ καὶ ὑψηλότερος τῶν ἐνταῦθα σπουδαζομένων γενόμενος καί, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, καθάπερ τινὰ δυσώδη σκύβαλα τὰ πάντα περιορῶν καὶ τρόπον τινὰ τοῦ βίου παντὸς διὰ τῆς τοῦ γάμου ἀναχωρήσεως ἑαυτὸν ἐξοικίσας οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν πρὸς τὰ κακὰ τὰ ἀνθρώπινα, πλεονεξίαν λέγω καὶ φθόνον ὀργήν τε καὶ μῖσος καὶ κενῆς δόξης ἐπιθυμίαν καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τοῦ τοιούτου γένους ἐστί. πάντων δὲ τῶν τοιούτων τὴν ἀτέλειαν ἔχων καὶ διὰ πάντων ἐλευθεριάζων καὶ εἰρηνεύων τῷ βίῳ, οὐκ ἔστιν ἐφ' ᾧτε καὶ φιλονεικήσει περὶ τοῦ πλείονος ἢ ἐπὶ τίνι καθ' ἑαυτοῦ κινήσει τοῖς γειτνιῶσι τὸν φθόνον ὁ μηδενὸς τῶν τοιούτων ἁπτόμενος, οἷς ὁ φθόνος ἐν τῇ ζωῇ περιφύεται· παντὸς γὰρ τοῦ κόσμου τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπεράρας καὶ μόνον τίμιον ἑαυτῷ κτῆμα νομίζων τὴν ἀρετὴν ἄλυπόν τινα καὶ εἰρηνικὸν καὶ ἄμαχον βιοτεύσει βίον. τῆς γὰρ ἀρετῆς ἡ κτῆσις, κἂν πάντες μετέχωσιν αὐτῆς ἄνθρωποι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστος, ἀεὶ πλήρης τοῖς ἐπιθυμοῦσίν ἐστιν, οὐ κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς κτῆσιν, ἣν οἱ διαιροῦντες εἰς τμήματα, ὅσον ἂν προσθῶσι

10 Philipp 3, 8

1 περιορίζοντα S περιόρίζοντες Ω ἀρίθμησιν v 2 ἀληθ. καὶ ὑψηλ. SΩ 3-6 λόγῳ usque ad φανερωθήσεται om S 6 τούτου: τοιούτου quod ante βίου coll Ω οὕτως CKEP 7-8 τῷ καθαρῷ S 9 καὶ om E 10 τὰ om CKPSv 12 ἐξοικήσας CK¹P 14 τὰ om Ω 15 τοῦ om Ωv 16 πάντων τῶν Ω 17 καὶ om v 17-18 περὶ usque ad κινήσει om v καὶ ante κινήσει add Ω 19 ὁ μηδενὸς: οὐδενὸς Pv 20 ὁ παντὸς CK 21 ψυχὴν: ζωὴν CPv 22 βιοτεύει CK 23 κτίσις E μετασχῶσιν Ω 24 ἑαυτῶν S 25 πληρῆ Ω ἐν ante τοῖς add S οὐ usque ad ἐστι (268, 2) om Ω τῆς om CPv 26 οἱ om Cv

τῇ μιᾷ μερίδι, τοσοῦτον ὑφείλοντο τῆς ἑτέρας, καὶ ὁ πλεονασμὸς τοῦ ἑνὸς ἐλάττωσίς ἐστι τοῦ συμμετέχοντος. ὅθεν καὶ αἱ περὶ τοῦ πλείονος μάχαι διὰ τὸ πρὸς τὸ ἐλαττοῦσθαι μῖσος τοῖς ἀνθρώποις συνίστανται. ἐκείνου δὲ ἀνεπίφθονός ἐστιν ἡ πλεονεξία τοῦ κτήματος καὶ ὁ τὸ πλεῖον ἁρπάσας οὐδεμίαν ἤνεγκε ζημίαν τῷ συμμετασχεῖν ἀξιοῦντι τῶν ἴσων, ἀλλ' ὅσον ἐστί τις χωρητικός, αὐτός τε πληροῦται τῆς ἀγαθῆς ἐπιθυμίας καὶ ὁ πλοῦτος τῶν ἀρετῶν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν οὐκ ἀναλίσκεται.

Ὁ τοίνυν πρὸς τοῦτον ἀποβλέπων τὸν βίον καὶ τὴν ἀρετὴν ἑαυτῷ θησαυρίζων, ἣν οὐδεὶς ὅρος ἀνθρώπινος περιγράφει, ἆρα καταδέξεταί ποτε πρός τι τῶν ταπεινῶν καὶ πεπατημένων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐπικλῖναι; ἆρα θαυμάσεται τὸν γήϊνον πλοῦτον ἢ δυναστείαν ἀνθρωπίνην ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὸ ἀνοίας σπουδαζομένων; εἰ μὲν γάρ τις ἔτι περὶ ταῦτα διάκειται ταπεινῶς, ἔξω τοῦ τοιούτου ἂν εἴη χοροῦ καὶ οὐδὲν πρὸς τὸν ἡμέτερον ἕξει λόγον· εἰ δὲ τὰ ἄνω φρονεῖ καὶ συμμετεωροπορεῖ τῷ θεῷ, ὑψηλότερος πάντως τῶν τοιούτων ἐστὶν οὐκ ἔχων τὴν κοινὴν ἀφορμὴν τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα πλάνης, τὸν γάμον λέγω. τὸ γὰρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐθέλειν εἶναι, τὸ χαλεπὸν τοῦτο πάθος ἡ ὑπερηφανία,
340 M. ὃ δὴ μάλιστα σπέρμα τις εἰπὼν ἢ ῥίζαν πάσης τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀκάνθης τοῦ εἰκότος οὐχ ἁμαρτήσεται, τοῦτο μάλιστα ἐκ τῆς αἰτίας τοῦ γάμου τὴν ἀρχὴν ἔχει.

Οὐ γάρ ἐστιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν πλεονέκτην μὴ τοὺς παῖδας ἐπαιτιᾶσθαι τῆς νόσου ἢ τὸν δοξομανῆ καὶ

1 τοσ. ὑφείλ. ante ὅσον (267, 26) S ὑφείλαντο E τῆς ἑτέρας om S ὁ om v 3 περὶ om S τὸ pr: τοῦτο C τὸ alt om Ω, τῷ P 4 συνίσταται C συνίστασθαι Ω 5 ἐστιν om Ω 6 μετασχεῖν v 9 προσλαμβάνουσιν CK οὐ καταναλίσκεται v 12 ἄρα Ω δέξεταί SΩ 13 ἄρα Ω 15 ὑπ' SΩv τις ἔτι: εἰσέτι S ταῦτα: τὰ τοιαῦτα S 17 ἕξει om ESΩ 18 συμμετεωροπολεῖ S πάντων Ω 20 τὰ τοιαῦτα: ταῦτα Pv λέγω om SΩ τὸ: τοῦ v 21 θέλειν CKEPv εὐθέλειν Ω 22 μάλιστα om SΩ 23 τὴν ἁμαρτίαν: γῆν Ω εἰκότως Ω 24 τῆς αἰτίας om S 25 οὐκ ἔστιν γὰρ Ω 26 παῖδας: πέλας EPv τῆς νόσου om CKEPv

φιλότιμον μὴ εἰς τὸ γένος ἀνενεγκεῖν τοῦ κακοῦ τὴν αἰτίαν, ὡς ἂν μὴ ἐλάττων δοκοίη τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονότων, καὶ ἵνα μέγας τοῖς μετὰ ταῦτα νομίζοιτο καταλιπών τινα τοῖς ἐξ αὐτοῦ διηγήματα· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ψυχῆς ἐστιν ἀρρωστήματα, φθόνος καὶ μνησικακία καὶ μῖσος καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον, τῆς αὐτῆς αἰτίας ἤρτηται. πάντα γὰρ ταῦτα τοῖς περὶ τὸν βίον τοῦτον ἐπτοημένοις συμπολιτεύεται, ὧν ὁ ἔξω γενόμενος, καθάπερ ἔκ τινος ὑψηλῆς σκοπιᾶς πόρρωθεν ἐποπτεύων τὰ ἀνθρώπινα πάθη, οἰκτείρει τῆς τυφλότητος τοὺς τῇ τοιαύτῃ ματαιότητι δεδουλωμένους καὶ μέγα κρίνοντας τὴν τῆς σαρκὸς εὐπραγίαν. ὅταν γάρ τινα τῶν ἀνθρώπων ἐπί τινι τῶν κατὰ τὸν βίον ἴδῃ περίβλεπτον, ἀξιώμασιν ἢ πλούτοις ἢ δυναστείαις κομῶντα, καταγελᾷ τῆς ἀνοίας τῶν διὰ ταῦτα πεφυσημένων καὶ ἀριθμεῖ τὸν μήκιστον χρόνον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κατὰ τὴν εἰρημένην ὑπὸ τοῦ ψαλμῳδοῦ προθεσμίαν. εἶτα παραμετρῶν τοῖς ἀπείροις αἰῶσι τὸ ἀκαριαῖον τοῦτο διάστημα, ἐλεεῖ τῆς χαυνότητος τὸν ἐπὶ τοῖς οὕτω γλίσχροις καὶ ταπεινοῖς καὶ προσκαίροις τὴν ψυχὴν ἐπαιρόμενον. τί γὰρ ἄξιόν ἐστι μακαρισμοῦ τῶν ἐνταῦθα ἡ τιμή, τὸ παρὰ πολλῶν σπουδαζόμενον; ἐπειδὴ τί πλέον τοῖς τετιμημένοις προστίθησι; διαμένει γὰρ θνητὸς ὁ θνητός, κἂν τιμᾶται κἂν μή. ἢ τὸ πολλὰ πλέθρα κεκτῆσθαι γῆς; τοῦτο δὲ εἰς τί πέρας χρηστὸν καταλήγει τοῖς κτησαμένοις, ἐκτὸς τοῦ οἴεσθαι τὸν ἀνόητον ἑαυτοῦ εἶναι τὰ μηδὲν προσήκοντα; ἀγνοεῖ γάρ, ὡς ἔοικεν ὑπὸ τῆς

16 Ps 89, 10

2 ἔλαττον C ἐλάττω E ἐλάτων Ω 3 ἵνα: εἶναι CK 4 αὐτοῦ v διηγήμασιν Ω 4-5 ὡσαύτως usque ad ἀρρωστ. om S 7 τοῦτο v 8 ἔκ: ἐπί CKEPv 9 ὑψηλοσκοπίας Ω 11 κρίναντας (ut vid) S 13 τὸν om v εἴδῃ E πλούτῳ Ω 15 ἀνθρωπείου P 16 τοῦ om Ω ψαλμοῦ S 18 τὸν: ἑαυτὸν Ω 19 τοῖς οὕτω: τοσούτω C γλιχομένοις S 20 ἐπαιρομένοις Ω ἐστι τοῦ K μακαρισμοῦ ἐστὶν Ω 21 τῶν post παρὰ add Ω πολλοῖς Pv πολλοῦ K ἐπεὶ δὴ v εἰ δή Ω 22 τί om E προτετιμημένοις Ω γὰρ om S 23 θνητὸς pr om Ω τό: ὁ Ω 24 τοῦτο δὲ om SΩ 25 κεκτημένοις E 26 ἀπὸ Ω τῆς om PSΩv

πολλῆς λαιμαργίας, ὅτι τοῦ κυρίου μέν ἐστιν ἀληθῶς ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. βασιλεὺς γὰρ πάσης τῆς γῆς ὁ θεός, τοῖς δὲ ἀνθρώποις τὸ τῆς πλεονεξίας πάθος ψευδώνυμον τῆς κυριότητος τὴν προσηγορίαν δίδωσι τῶν οὐδὲν προσηκόντων. ἡ μὲν γὰρ γῆ, καθώς φησιν ὁ σοφὸς ἐκκλησιαστής, εἰς τὸν αἰῶνα ἕστηκε πάσαις ὑπηρετοῦσα ταῖς γενεαῖς καὶ ἄλλοτε ἄλλους τοὺς κατ' αὐτὴν γινομένους ἐκτρέφουσα. οἱ δὲ ἄνθρωποι οὐδὲ ἑαυτῶν ὄντες κύριοι, ἀλλὰ πρὸς τὸ τοῦ ἄγοντος βούλημα ὅτε οὐκ ἴσασιν εἰς τὴν ζωὴν παριόντες, καὶ ὅτε μὴ βούλονται πάλιν αὐτῆς χωριζόμενοι, ὑπὸ τῆς πολλῆς ματαιότητος κυριεύειν οἴονται αὐτῆς οἱ κατὰ καιροὺς γινόμενοί τε καὶ ἀπολλύμενοι τῆς ἀεὶ μενούσης.

Ὁ οὖν ἐπεσκεμμένος ταῦτα καὶ διὰ τοῦτο περιφρονῶν ὅσα τίμια τοῖς ἀνθρώποις νομίζεται, μόνης δὲ τῆς θείας ζωῆς ἔχων τὸν ἔρωτα, ὁ εἰδὼς ὅτι Πᾶσα σὰρξ χόρτος καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου, πότε σπουδῆς ἄξιον τὸν χόρτον οἰήσεται τὸν σήμερον ὄντα καὶ αὔριον
341 M. οὐκ ἐσόμενον; οἶδε γὰρ ὁ ἐπεσκεμμένος τὰ θεῖα καλῶς, ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα μόνον οὐκ ἔχει τὸ πάγιον, ἀλλ' ὡς οὐδὲ τοῦ κόσμου παντὸς εἰς τὸ διηνεκὲς ἠρεμήσαντος. διὰ τοῦτο ὡς ἀλλοτρίας καὶ προσκαίρου ταύτης ὑπερορᾷ τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν, καὶ πάντα τὴν μεταστοιχείωσιν ἀναγκαίως ἐκδέχεται. διὰ τοῦτο, ἕως ἐστὶν ἐν τῷ σκήνει, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος τὸ πρόσκαιρον ἐνδεικνύμενος, βαρούμενος τῇ παρούσῃ ζωῇ τὸ μακρύνεσθαι αὐτῷ τὴν παροικίαν ταύτην ὀδύρεται, ὥσπερ καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ἐν

2 Ps 23, 1 3 Ps 46, 8 6 Eccles 1, 4 16-19 I Petr 1, 24; cf Jac 1, 10 sq; Jes 40, 6 sq 23 Matth 24, 35; Luc 21, 33 25 II Cor 5, 4

1-2 ἡ γῆ ἀληθ. v 4 τῆς κυρ. post προσηγ. ESΩ τῶν usque ad προσηκ. (5) om SΩ 5 σοφὸς om CΩ 7 ἄλλατε Ω καθ' ἑαυτὴν Ω 10 ζωὴν: γῆν S περιιόντες v βούλωνται CE 11 τῆς om SΩ 12 οἴοντε Ω τ. κ. ἀπολ. om SΩ 19 καλῶς om Ω 21 παντὸς om Ω ἠρεμήσοντος Sv 23 ἐπειδὴ δὲ (om E) καὶ EΩ 27 τὴν παροῦσαν v παρούσῃ: προσκαίρῳ Ω ζωὴν v τὸ: τῷ CPv 28 ὀδύρεται ταύτην C ὀδύρετο Ω

ᾠδαῖς θείαις λέγων πεποίηται. ὄντως γὰρ ἐν σκότῳ βιοτεύουσιν οἱ μετὰ τῶν σκηνωμάτων τούτων τῇ ζωῇ παροικοῦντες· οὗ χάριν στενάξας ὁ προφήτης πρὸς τὴν παράτασιν τῆς παροικίας, Οἴμοι, φησίν, ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη! σκότῳ δὲ τὴν αἰτίαν τῆς κατηφείας ταύτης ἀνέθηκε. τὸ γὰρ σκότος τῇ Ἑβραίων φωνῇ κηδὰρ ὀνομάζεσθαι παρὰ τῶν σοφῶν μεμαθήκαμεν. ἢ γὰρ οὐκ ἀληθῶς, καθάπερ ἀορασίᾳ τινὶ νυκτερινῇ κεκρατημένοι οἱ ἄνθρωποι, οὕτω πρὸς τὴν τῆς ἀπάτης ἐπίγνωσιν ἀμβλυωποῦσιν οὐκ εἰδότες ὅτι πάντα ὅσα τίμια ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ νενόμισται, ἢ καὶ ὅσα πρὸς τὸ ἐναντίον ὑπείληπται, ἐν μόνῃ τῇ ὑπολήψει τῶν ἀνοήτων ὑφέστηκεν; αὐτὰ δὲ ἐφ᾽ ἑαυτῶν ἐστιν οὐδαμοῦ οὐδέν· οὐ δυσγένειά τις, οὐκ εὐδοκίμησις γένους, οὐ δόξα, οὐ περιφάνεια, οὐ τὰ παλαιὰ διηγήματα, οὐχ ὁ ἐπὶ τοῖς ἐνεστῶσι τῦφος, οὐ τὸ κρατεῖν ἑτέρων, οὐ τὸ ὑποχείριον εἶναι· πλοῦτοί τε καὶ τρυφαὶ καὶ πενίαι καὶ ἀπορίαι καὶ πᾶσαι αἱ τοῦ βίου ἀνωμαλίαι, τοῖς μὲν ἀπαιδεύτοις πάμπολυ διαφέρειν δοκοῦσιν, ὅταν ἡδονὴν ποιῶνται τῶν τοιούτων κριτήριον. τῷ δὲ ὑψηλῷ τὴν διάνοιαν πάντα ὁμότιμα φαίνεται καὶ οὐδὲν προτιμότερον τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, τῷ ὁμοίως διὰ τῶν ἐναντίων τὸν τῆς ζωῆς δρόμον ἀνύεσθαι καὶ ἴσην ἐν ἑκατέρᾳ τῶν λήξεων τὴν πρὸς τὸ εὖ ἢ κακῶς ζῆν δύναμιν ἐνυπάρχειν, διὰ τῶν δεξιῶν ὅπλων καὶ ἀριστερῶν, φησὶν ὁ ἀπόστολος, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας· δι᾽ ὧν ὁ μὲν κεκαθαρμένος τὸν νοῦν καὶ ἐπεσκεμμένος τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν ὀρθῶς

5 Ps 119, 5 25 II Cor 6, 7-8

1 σκότει v 2 βιοτεύουσιν in mg scr E[1]; διαπορεύονται in textu habet E τὴν ζωὴν S 5 σκότει v δὲ om SΩ 6 ἑβραίᾳ CK ἑβραΐδι v ὀνομάζεται C 7 παρὰ τῶν σοφῶν om Pv ἢ codd οὐκ: ὡς v 8 κεκρατ. νυκτ. E 9 οἱ om Ω οὕτως KP ἀμβλυώττουσιν CK αὐλυώττουσιν Ω 11 ταύτῃ om S ἐνόμηστε Ω ἢ om S 13 οὐδαμῇ Pv τίς K 16 πλούτοις Ω δὲ post πλούτου (sic) add S 16-17 πενίαι κ. τρυφαί SΩ 18 πάμπολυ: πάλιν πολὺν Ω 19 κριτηρίων CK 21 τῷ: τὸ K ὁμοίως: ὡς S 22 ἀνοίεσθαι K ἑκατέρῳ Ω 24 δεξιῶν τε SΩ ὅπλων om SΩ ὧν φησι S ἡ φησὶν Ω

ὁδεύσει τὴν πορείαν, ἀπὸ γεννήσεως μέχρι τῆς ἐξόδου τὸν τεταγμένον αὐτῷ χρόνον διεξερχόμενος, οὔτε ὑπὸ τῶν ἡδέων θρυπτόμενος οὔτε ὑπὸ τῶν αὐστηρῶν ταπεινούμενος, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ὁδοιπόρων συνήθειαν τοῦ πρόσω ἐχόμενος ὀλίγον ποιεῖται τῶν προφαινομένων τὸν λόγον. σύνηθες γὰρ τοῖς ὁδοιποροῦσιν ἐπὶ τὸ τῆς ὁδοῦ πέρας ὁμοίως ἐπείγεσθαι, ἄν τε διὰ λειμώνων καὶ συμφύτων χωρίων ἄν τε διὰ τῶν ἐρημοτέρων καὶ τραχυτέρων τόπων διέρχωνται, καὶ οὔτε τὸ ἡδὺ παρακατέσχεν οὔτε τὸ ἀηδὲς ἐνεπόδισεν. οὕτω καὶ αὐτὸς ἀμεταστρεπτὶ πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν ἑαυτῷ ἐπειχθήσεται, πρὸς οὐδὲν τῶν παροδίων ἐπιστρεφόμενος, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸν οὐρανὸν
344 M. βλέπων διαπεράσει τὸν βίον, καθάπερ τις ἀγαθὸς κυβερνήτης πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν διευθύνων τὸ σκάφος.

Ὁ δὲ παχὺς τὴν διάνοιαν καὶ κάτω βλέπων καὶ συγκεκυφὼς τῇ ψυχῇ πρὸς τὰ ἡδέα τοῦ σώματος καθάπερ πρὸς τὴν νομὴν τὰ βοσκήματα, μόνῃ τῇ γαστρὶ καὶ τοῖς μετὰ γαστέρα ζῶν, ἀπηλλοτριωμένος δὲ τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ καὶ ξένος τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, οὐδὲν ἕτερον ἀγαθὸν εἶναι νομίζων ἢ τὸ ἡσθῆναι διὰ τοῦ σώματος. οὗτός ἐστι καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος ὁ ἐν σκότει διαπορευόμενος, καθώς φησιν ἡ γραφή, ὁ τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ κακῶν ἐφευρετής· ἐν τούτοις γὰρ καὶ πλεονεξία καὶ παθῶν ἀκολασία καὶ ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀμετρία φιλαρχία τε πᾶσα καὶ κενῆς δόξης ἐπιθυμία καὶ ὁ λοιπὸς ὅμιλος τῶν

22 Joan 12, 35

1 ὁδεύεις S πορείαν: εἰρημένην παροικίαν Ω εἱμαρμένην πορείαν S γενέσεως codd et v, correxi 2-4 οὔτε pr usque ad ταπειν. om v 4 τῶν om PΩ 5 ὀλίγων Ω 7-8 ἄν usque ad χωρίων post διέρχ. (9) C 8 δι' v τῶν om v τόπων om SΩ 9 διέρχονται Ω αὐτόν (αὐτούς S) ante οὔτε alt add SΩ ἀειδὲς Ω 10 οὕτω: αὐτὸν Ω 11 αὐτῶ (sic) σκοπὸν SΩ 12 τὸν om Pv 13 διαπερᾶσαι Ω κυβερ. ἀγαθὸς Pv 18 μετὰ: ὑπὸ S ζῶν om P δὲ om Pv τοῦ θεοῦ τῆς ζωῆς Pv 19-20 ἀγαθὸν ἕτερον S 20 ἀγαθὸν om E εἶναι om S 21 οὕτως CKE ὁ alt om S 22 καθώς: καθὰ S τούτῳ: τούτων K 23 ἐφευρέτης Ω εὑρετής P εὑρέτης v πλεονεξίαι Ω

συνοικούντων παθῶν τοῖς ἀνθρώποις. ἔχεται γάρ πως ἐν τοῖς κακοῖς τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, καὶ ᾧπερ ἂν τὸ ἓν παραγένηται, καὶ τὰ λοιπὰ καθάπερ ὑπό τινος φυσικῆς ἀνάγκης ἑλκόμενα συνεισέρχεται πάντως, οἷον ἐν ἁλύσει γίνεται· τῆς γὰρ ἀρχῆς ἐπισπασθείσης οὐδὲ τὰς λοιπὰς ἠρεμεῖν ἀγκύλας δυνατόν ἐστιν, ἀλλ᾽ ἡ κατὰ τὸ ἕτερον πέρας τῆς ἁλύσεως ἀγκύλη συνεκινήθη τῇ πρώτῃ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἀεὶ καὶ προσεχὲς ἀπὸ τοῦ πρώτου διὰ τῶν παρακειμένων τῆς κινήσεως προϊούσης· οὕτως ἐμπέπλεκται καὶ συμπέφυκεν ἀλλήλοις τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ δι᾽ ἑνὸς τοῦ ἐπικρατήσαντος καὶ ὁ λοιπὸς τῶν κακῶν ὁλκὸς τῇ ψυχῇ συνεισέρχεται. καὶ εἰ χρή σοι διαγράψαι τὴν πονηρὰν ταύτην ἅλυσιν, ὑπόθου τινὰ διά τινος ἡδονῆς τοῦ κατὰ τὴν κενοδοξίαν ἡττηθῆναι πάθους· ἀλλὰ τῇ κενοδοξίᾳ καὶ ἡ τοῦ πλείονος ἔφεσις συνηκολούθησεν· οὐ γὰρ ἔστι πλεονέκτην γενέσθαι, μὴ ἐκείνης ἐπὶ τὸ πάθος χειραγωγούσης. εἶτα ἡ τοῦ πλεονεκτεῖν καὶ προέχειν ἐπιθυμία ἢ ὀργὴν ἐξάπτει πρὸς τὸ ὁμότιμον ἢ πρὸς τὸ ὑποχείριον τὴν ὑπερηφανίαν ἢ πρὸς τὸ ὑπερέχον τὸν φθόνον, φθόνου δὲ ἀκόλουθος ἡ ὑπόκρισις γίνεται· ἐκείνης ἡ πικρία, ταύτης ἡ μισανθρωπία, τούτων <δὲ> ἁπάντων τὸ τέλος κατάκρισις εἰς γέενναν καὶ σκότος καὶ πῦρ καταλήγουσα. ὁρᾷς τὸν ὁλκὸν τῶν κακῶν, ὅπως ἑνὸς τὰ πάντα τοῦ καθ᾽ ἡδονὴν πάθους ἐξέχεται;

Ἐπειδὴ οὖν ἅπαξ εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον ἡ ἀκολουθία

1 τοῖς om S   παθῶν post ἀνθρώπ. ESΩ   2 ὅπερ K   4 καὶ οἷον S   5 γὰρ om CKEPv   6 τῆς ἁλύσεως ante ἀγκύλας add CKEPv   ἀλλὰ SΩ   ἡ om SΩ   ἕτερον om SΩ   7 κατὰ: καὶ S   10 δι᾽ om SΩ   τοῦ: πολλάκις SΩ   11 τῶν τοιαύτων S   ὁλκὸς: ὀληκὸς Ω   11-12 συνεισέρχ. τ. ψυχῇ CKEPv   12 διαγράφειν v   13 τινὰ om S   14 ἀλλὰ: οὐκοῦν SΩ   15 γάρ ἐστι P   18 ἢ pr om Ω   ὁμόφυλον CKPv   19 τὸν om SΩ   20 ἀκόλουθον S   21 τοσούτων Ω   δὲ addidi   τὸ om SΩ   ἡ κατάκρισις S   22 πῦρ κ. σκότος Ω   23 καθ᾽: κατὰ τὴν CKPv   24 παθῶν K   ἐξέρχεται Ωv   ἐξ. πάθους Pv   ἡδονὴ γὰρ τῆς κενοδοξίας ἀρχὴ post ἐξέχ. add S   25 ἐπεὶ δὲ S   οὖν om S

τῶν τοιούτων παθῶν μίαν ὁρῶμεν ἐκ τῆς τῶν θεοπνεύστων γραφῶν συμβουλῆς τὴν διέξοδον τούτων, τὸ χωρισθῆναι τοῦ τοιούτου βίου τοῦ συνημμένην ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ τὴν τῶν ἀνιαρῶν ἀκολούθησιν. οὐκ ἔστι γὰρ ἐν Σοδόμοις φιλοχωρήσαντα διαφυγεῖν τὴν τοῦ πυρὸς ἐπομβρίαν, οὐδὲ τὸν ἔξω Σοδόμων γενόμενον εἶτα πάλιν ἐπιστραφέντα πρὸς τὴν ἐρήμωσιν ταύτης μὴ παγῆναι στήλην ἁλός, ἀλλ' οὐδὲ τῆς Αἰγυπτίων δουλείας ἀπαλλαγήσεται ὁ μὴ 345 M. καταλιπὼν τὴν Αἴγυπτον, τὴν ὑποβρύχιον λέγω ταύτην ζωήν, καὶ διαβὰς οὐχὶ τὴν Ἐρυθρὰν ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν μέλαιναν ταύτην καὶ ζοφώδη τοῦ βίου θάλασσαν. εἰ δέ, καθώς φησιν ὁ κύριος, ἐὰν μὴ ἐλευθερώσῃ ἡμᾶς ἡ ἀλήθεια, τῷ κακῷ τῆς δουλείας ἐναπομένομεν, πῶς ἔστιν ἐν τῇ ἀληθείᾳ γενέσθαι τὸν ζητοῦντα τὸ ψεῦδος καὶ ἐν τῇ πλάνῃ τοῦ βίου ἀναστρεφόμενον; πῶς δέ τις τὴν δουλείαν ἀποδράσεται ταύτην ὁ ταῖς ἀνάγκαις τῆς φύσεως ὑποχείριον δοὺς τὴν ἰδίαν ζωήν; γνωριμώτερος δ' ἂν γένοιτο ἡμῖν διά τινος παραδείγματος ὁ περὶ τούτων λόγος. ὥσπερ τις ποταμὸς χειμερίοις ῥεύμασι τραχυνόμενος καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φερόμενος φύσιν ξύλα τε καὶ λίθους καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν ὑπολαμβάνων τῷ ῥείθρῳ μόνοις τοῖς κατ' αὐτὸν γινομένοις σφαλερὸς καὶ κινδυνώδης ἐστί, τοῖς δὲ πόρρωθεν αὐτὸν φυλασσομένοις εἰκῇ ῥεῖ, οὕτω καὶ τὴν τοῦ βίου ταραχὴν ὁ κατ' αὐτὴν γεγονὼς μόνος ὑφίσταται καὶ μόνος ἀναδέχεται καθ' ἑαυτοῦ τὰ πάθη, ἅπερ ἂν ἡ φύσις ἀκολούθως ἑαυτῇ ῥέουσα τοῖς δι' αὐτῆς πορευομένοις ἀναγκαίως ἐπάγηται διὰ τῶν τοῦ βίου κακῶν ἐπικλύζουσα. εἰ δέ τις καταλίποι τὸν χειμάρρουν τοῦτον,

12 Joan 8, 32 28 Ps 123, 4 sqq

2 συμβολῆς C 3 συνημμένην: σὺν ἡμῖν Ω συνημιμένην E μεθ' ἑαυτοῦ om SΩ ἐν ἑαυτῷ v 6 τὸν usque ad οὐδὲ (8) om SΩ 8-9 δουλ. usque ad Αἴγυπ. om Ω, sed in margine m eadem add λέγω om S 10 θάλασσαν post Ἐρυθρὰν add Ω 12 ἐλευθερώσει Ω 13 ἐστιν KP 14 τὸ om v 16 ἀποδράσει CKPv ταύτην om v 17 διδοὺς Ω γένηται Ω 19 χειμέριος CKPΩ ῥεύματι Cv 22 καθαὐτὸν Ω σφαλερῶς Ω 23 φυλαττωμενοις Ω οὕτως ESΩ 24 καθαυτὴν Ω 27 ἐπάγεται Pv ἐπάγῃ SΩ 28 καταλείποι EΩ χείμαρρον Ων

ὥς φησιν ἡ γραφή, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον ἔξω πάντως ἔσται κατὰ τὴν τῆς ᾠδῆς ἀκολουθίαν, τῆς θήρας τῶν ὀδόντων τοῦ βίου, καθάπερ στρουθίον τῷ τῆς ἀρετῆς πτερῷ διαπτὰς τὴν παγίδα.

Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὸ ῥηθὲν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ χειμάρρου ὑπόδειγμα παντοίαις ταραχαῖς καὶ ἀνωμαλίαις πλημμυρῶν ὁ ἀνθρώπινος βίος ἀεὶ φέρεται κατὰ τοῦ πρανοῦς τῆς φύσεως προχεόμενος καὶ οὐδὲν ἕστηκε τῶν ἐν αὐτῷ σπουδαζομένων οὐδὲ ἀναμένει τὴν πλησμονὴν τῶν ἐπιθυμούντων αὐτό, πάντα δὲ τὰ προσπίπτοντα ὁμοῦ τε προσήγγισε καὶ θιγόντα παρέδραμε, καὶ τὸ ἀεὶ παρὸν τῷ σφοδρῷ τῆς παρόδου διαφεύγει τὴν αἴσθησιν, ὑπὸ τῆς κατόπιν ἐπιρροῆς τῶν ὀφθαλμῶν ἁρπαζομένων· διὰ τοῦτο λυσιτελὲς ἂν εἴη πόρρω τοῦ τοιούτου ῥεύματος ἑαυτοὺς ἀνέχειν, ὡς ἂν μὴ τῶν ἀστάτων περιεχόμενοι τῶν ἀεὶ ἑστώτων ὀλιγωρήσαιμεν. πῶς γὰρ ἔστι τὸν προσπαθοῦντά τινι τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ διὰ τέλους ἔχειν τὸ ποθούμενον; τί τῶν μάλιστα σπουδαζομένων εἰσαεὶ παραμένει τοιοῦτον; ποία νεότητος ἀκμή; τίς δυνάμεως ἢ μορφῆς εὐμοιρία; τίς πλοῦτος; ποία δόξα; τίς δυναστεία; οὐ πάντα τὰ τοιαῦτα μικρὸν ἀνθήσαντα χρόνον πάλιν ἀπερρύη καὶ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἐπωνυμίαν μετέπεσε; τίς ἐνεβίω διὰ παντὸς τῇ νεότητι; τίνι διήρκεσε διὰ τέλους ἡ δύναμις; τὸ δὲ τοῦ κάλλους ἄνθος ἆρ᾽ οὐχὶ καὶ αὐτῶν τῶν κατὰ τὸ ἔαρ προφαινομένων ὠκυμορώτερον ἡ φύσις ἐποίησε; τὰ μέν γε τῆς ὥρας ἐπιλαβούσης ἐβλάστησε καὶ μικρὸν ἐπανθήσαντα χρόνον πάλιν

1 πάντων Ω 2 τὴν: τῶν Ω 3 ἐν τῷ SΩ 4 διαβὰς CS 5 ἐπεὶ Ω ἐπὶ om SΩ 6 πλημμύρων v 10 αὐτό om SΩ αὐτῶ E αὐτὸν P αὐτῶν v παρήγγισε (v) CK 11 θίγοντα KEPSΩv θήγοντα C 12 διαφεύγειν Ω φεύγει C 13 ἁρπαζομένων om C ἁρπαζόμενον KP ἁρπαζόμενος S (fort ex corr m²) τὸ ante λυσ. add Ω 14 κλύδωνος SΩ 15 ἐχόμενοι S 16 ἐστι KPS προσπαθόντα ESΩ τῶν om C 17 τὸ: τὸν C 18 παραμένειν Ω τοιοῦτο S 23 τίνι: τίνων E ἤρκεσε (v) ES 24 ἄρ᾽ CΩ ἄρα E² 25 πεποίηκε S γε: γὰρ SΩv 26 ἀπανθήσαντα EPSΩv

ἀνήβησε· καὶ πάλιν ἀπερρύη, καὶ πάλιν ἐκόμησε καὶ τὸ νῦν κάλλος καὶ εἰς νέωτα ἔδειξε. τὸ δὲ ἀνθρώπινον ἄνθος ἅπαξ ἡ φύσις κατὰ τὸ ἔαρ τῆς νεότητος δείξασα εἶτα ἀπέσβεσε τῷ χειμῶνι τοῦ γήρως ἐναφανίσασα. ὡσαύτως καὶ τὰ ἄλλα πάντα πρὸς καιρόν τινα τὴν τῆς σαρκὸς αἴσθησιν ἀπατήσαντα εἶτα παρέδραμε καὶ συνεκαλύφθη τῇ λήθῃ.

Ἐπεὶ οὖν αἱ τοιαῦται μεταβολαὶ κατά τινα τῆς φύσεως
348 M. ἀνάγκην συμβαίνουσαι λυποῦσι πάντως τὸν ἐν προσπαθείᾳ γινόμενον, μία τῶν τοιούτων ἐστὶ κακῶν ἀποφυγή, τὸ μηδὲν τῶν μεταβαλλομένων τῇ ψυχῇ προστεθῆναι, ἀλλ' ὡς ἔστι δυνατὸν χωρισθῆναι τῆς πρὸς πάντα τὸν βίον τὸν ἐμπαθῆ τε καὶ σάρκινον ὁμιλίας, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ συμπαθείας ἔξω γενέσθαι, ὡς ἂν μὴ κατὰ σάρκα βιοὺς ὑπεύθυνος γένοιτο ταῖς ἐκ τῆς σαρκὸς συμφοραῖς. τοῦτο δέ ἐστι τὸ μόνῃ τῇ ψυχῇ ζῆν καὶ μιμεῖσθαι κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων πολιτείαν, ἐν ᾗ οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' ἔργον αὐτοῖς καὶ σπουδὴ καὶ κατόρθωμα τὸ θεωρεῖν τὸν πατέρα τῆς ἀφθαρσίας ἐστὶ καὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον κάλλος τὴν ἰδίαν καλλωπίζειν μορφὴν διὰ τῆς ἐνδεχομένης μιμήσεως.

Ταύτης οὖν τῆς διανοίας καὶ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας συνεργόν, καθὼς τῇ γραφῇ δοκεῖ, καὶ βοηθὸν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν παρθενίαν δεδόσθαι φαμέν. καὶ ὥσπερ τῶν λοιπῶν ἐπιτηδευμάτων τέχναι τινὲς πρὸς τὴν ἑκάστου τῶν σπουδαζομένων ἀπεργασίαν ἐπενοήθησαν, οὕτω μοι

1 ἀνέζησε v   καὶ π. ἀπερρύη om Ω   ἐκόμασε PSv   καὶ tert om CK   2 νέωντα E   νεότητα CΩv   νέον S   ἔληξεν C   δὲ om S   5 τινα om Pv   6 ἀπαντήσαντα CS cf 278, 22   9 γενόμενον KSΩv   κακῶν ἐστιν Pv   ἡ ἀποφυγή Ω   10 τὸ: τῷ Ω   μηδενὶ EPSΩv   13 τῷ ἑαυτῷ Ω   συνηθείας Ω   προσπαθείας C   14 βιοῦς E   γένηται CKEPv   ἐκ om Ω   18 καὶ σπουδὴ om v   τὸ om S   19 ἐστὶ om SΩ   21 inscriptionem quinti capitis post μιμήσεως exhibent Sv   23 συνεργὸν ἢ S, ᾗ Ω   δοκεῖ: σύνηθες ὀνομάζειν SΩ   καὶ om SΩ   24 δεδόσθαι ante τὴν SΩ   δεδόσθαι: εἶναι v   26 ἐπεργασίαν CKEPSv

δοκεῖ καὶ τὸ τῆς παρθενίας ἐπιτήδευμα τέχνη τις εἶναι καὶ δύναμις τῆς θειοτέρας ζωῆς πρὸς τὴν ἀσώματον φύσιν τοὺς ἐν σαρκὶ ζῶντας ὁμοιοῦσθαι διδάσκουσα.

Κεφάλαιον ε′

Ὅτι προηγεῖσθαι χρὴ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπάθειαν τῆς σωματικῆς καθαρότητος

Πᾶσα γάρ ἐστι σπουδὴ τοῦ τοιούτου βίου, ὅπως μὴ τὸ ὑψηλὸν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἡδονῶν ταπεινωθείη, καὶ ἀντὶ τοῦ μετεωροπορεῖν καὶ εἰς τὰ ἄνω βλέπειν τὴν διάνοιαν ἡμῶν πρὸς τὰ σαρκὸς καὶ αἵματος πάθη κατενεχθεῖσαν πεσεῖν. πῶς γὰρ ἔτι δύναται πρὸς τὸ συγγενές τε καὶ νοητὸν φῶς ἐλευθέρῳ ἀναβλέπειν τῷ ὄμματι ἡ προσηλωθεῖσα κάτω τῇ ἡδονῇ τῆς σαρκὸς καὶ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὰ ἀνθρώπινα πάθη κατασχολήσασα, ὅταν [γὰρ] πρὸς τὰ ὑλώδη σχῇ τὴν ῥοπὴν ἐκ μοχθηρᾶς τινος καὶ ἀπαιδεύτου προλήψεως; καθάπερ <γὰρ> οἱ τῶν συῶν ὀφθαλμοὶ εἰς τὸ κάτω παρὰ τῆς φύσεως ἐστραμμένοι τῶν οὐρανίων θαυμάτων ἀπείρως ἔχουσιν, οὕτως ἡ τῷ σώματι συ̣γκατασπασθεῖσα ψυχὴ οὐκέτι πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄνω κάλλη βλέπειν δυνήσεται, πρὸς τὸ ταπεινὸν καὶ κτηνῶδες τῆς φύσεως ἐπικύπτουσα. ὡς ἂν οὖν μάλιστα ἡμῖν ἐλευθέρα καὶ ἄνετος ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν θείαν τε καὶ μακαρίαν ἡδονὴν ἀναβλέποι, πρὸς οὐδὲν τῶν γηΐνων ἑαυτὴν ἐπιστρέψει οὐδὲ τῶν νενομισμένων κατὰ τὴν τοῦ κοινοῦ βίου συγχώρησιν ἡδονῶν μεταλήψεται, ἀλλὰ μεταθήσει τὴν ἐρωτικὴν δύναμιν ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἐπὶ τὴν

3 διδάσκουσαν Ω παρασκευάζουσα Pv 6 σωματικῆς: ἐν σώματι Pv, sed σωματικῆς in indice capitum hab P 7 ἐστιν ἡ σπουδὴ SΩ 8 τὸ om Ω, τῶ in mg add m rec ψυχῆς: ζωῆς Ω τῶν om Ω 9 ταπεινωθῇ Ωv μετεωροπολεῖν S 10-11 τὴν δίανοιαν—πεσεῖν anacoluthia est 11 κατεν. πάθη Pv 12 βλέπειν E ἀναβλέψαι S 14 ἀπασχολήσασα Pv 16 προσλήψεως v γὰρ ante πρὸς (15) coll codd 20 ἀλλα ante πρὸς in mg add E² 24 ἐπιστρέψῃ v ἐπιστρέφει Ω 25 μετατίθησι CK μέθησι Ω

νοητήν τε καὶ ἄϋλον τοῦ καλοῦ θεωρίαν. πρὸς τὴν τοιαύτην τοίνυν τῆς ψυχῆς διάθεσιν ἡ παρθενία τοῦ σώματος ἡμῖν ἐπενοήθη, ὡς ἂν μάλιστα λήθην καὶ ἀμνηστίαν ἐμποιήσειε τῇ ψυχῇ τῶν ἐμπαθῶν τῆς φύσεως κινημάτων, μηδεμίαν ἀνάγκην ἐπάγουσα πρὸς τὰ ταπεινὰ τῆς σαρκὸς ὀφλήματα
349 M. καταγίνεσθαι. ἐλευθερωθεῖσα γὰρ ἅπαξ τῶν τοιούτων χρεῶν οὐκέτι κινδυνεύει μὴ τῷ κατ' ὀλίγον προσεθισμῷ περὶ τὰ δοκοῦντα νόμῳ τινὶ φύσεως συγκεχωρῆσθαι ἐν ἀποστροφῇ καὶ ἀγνοίᾳ τῆς θείας τε καὶ ἀκηράτου γένηται ἡδονῆς, ἣν μόνη καρδίας καθαρότης τοῦ ἐν ἡμῖν ἡγεμονικοῦ θηρεύειν πέφυκεν.

Κεφάλαιον ϛʹ

Ὅτι Ἠλίας καὶ Ἰωάννης τῆς ἀκριβείας τοῦ βίου τούτου ἐπεμελήθησαν

Διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας ἐν προφήταις Ἠλίας καὶ ὁ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλιοῦ μετ' ἐκεῖνον ἐπιδημήσας τῷ βίῳ, οὗ μείζων οὐδεὶς ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, εἴπερ τι καὶ ἕτερον ἡ κατ' αὐτοὺς ἱστορία παραδηλοῖ δι' αἰνίγματος, τοῦτο μάλιστα τῷ ἰδίῳ δογματίζειν βίῳ τὸ χωρισθῆναι τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀκολουθίας τὸν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἀοράτων ἀποσχολάζοντα, ὡς ἂν μὴ ταῖς τοιαύταις ἀπάταις ταῖς διὰ τῶν αἰσθήσεων γινομέναις προσεθισθεὶς σύγχυσίν τινα καὶ πλάνην πάθοι περὶ τὴν τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ κρίσιν. ἀμφότεροι γὰρ εὐθὺς ἐκ νέων ἀπεξενώθησαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ οἷον ἔξω τῆς φύσεως

2 τοίνυν om v 3 ἐμποιήσῃ E ἐμποιήσει Ω ἐμποιοῦσα S 4 ἐν ante τῇ add EΩ 5 ὀφειλήματα SΩ 7 κινδυνεύσει SΩ 8 περὶ usque ad τινὶ: τῆς CK 9 γενέσθαι S 10 ἡ post μόνη add v καρδία καθαρότητος CKS διὰ post καρδία add S 11 μακάριοι γὰρ οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται post πέφυκεν add SΩ 13-14 Ὅτι usque ad ἐπεμ.: ἡλιοῦ καὶ ἰωάννου μνήμη S τοῦ βίου om CK 16 Ἠλίου v 18 δὲ ante δι' add Ω 19 δογμ. τῷ ἰδίῳ P 21 σχολάζοντα SΩv 22 ταῖς om Ω 24 ὄντος KE 24-25 ἅπαξ ἐνώθησαν Ω

ἑαυτοὺς ἔστησαν τῇ τε περὶ τὴν βρῶσιν καὶ πόσιν ὑπεροψίᾳ τῆς συνήθους καὶ νενομισμένης τροφῆς καὶ τῇ κατὰ τὴν ἔρημον διαγωγῇ, ὡς καὶ τὴν ἀκοὴν ἀπεριήχητον, καὶ ἀπλάνητον αὐτοῖς φυλαχθῆναι τὴν ὄψιν καὶ τὴν γεῦσιν ἁπλῆν τε καὶ ἀπραγμάτευτον διαμεῖναι, ἐκ τοῦ προστυχόντος ἑκατέροις πληρουμένης τῆς χρείας. ἐντεῦθεν εἰς πολλὴν εὐδίαν καὶ γαλήνην ἀπὸ τῶν ἔξωθεν θορύβων κατέστησαν καὶ διὰ τοῦτο εἰς τοσοῦτον μέγεθος τῶν θείων χαρισμάτων ἐπήρθησαν, ὅσον περὶ ἑκατέρου τούτων μνημονεύει ὁ λόγος. Ἠλίας μὲν γὰρ καθάπερ ταμίας τις τῶν τοῦ θεοῦ δωρεῶν καταστὰς τὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χρείας κατ' ἐξουσίαν καὶ ἀποκλείειν τοῖς ἁμαρτάνουσι καὶ ἀνιέναι τοῖς μετανοοῦσι κύριος ἦν, τὸν δέ γε Ἰωάννην τοιοῦτον μέν τι θαυματοποιῆσαι οὐδὲν ἡ θεία φησὶν ἱστορία· περισσότερον δὲ ἢ κατὰ πάντα προφήτην τὸ ἐν αὐτῷ χάρισμα παρὰ τοῦ τὰ κρυπτὰ βλέποντος μεμαρτύρηται, τάχα ὅτι καθαράν τε καὶ ἀμιγῆ πάσης ὑλικῆς προσπαθείας τὴν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος τῷ κυρίῳ ἀνέθηκαν, οὔτε εἰς τέκνων στοργὴν οὔτε εἰς γυναικῶν φροντίδα οὔτε εἰς ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ἀπασχολήσαντες· οἵ γε μηδὲ τῆς καθ' ἡμέραν ἀναγκαίου τροφῆς πρέπειν ἑαυτοῖς ὑπολαβόντες τὴν μέριμναν τῆς τε τῶν ἐνδυμάτων σεμνότητος κρείττους ἐπιδειχθέντες ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἑαυτοῖς τὰς χρείας ἀπεσχεδίαζον, ὁ μὲν δέρμασιν αἰγείοις, ὁ δὲ καμήλου θριξὶ σκεπαζόμενος, οὐκ ἂν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέγεθος, ὡς οἶμαι, φθάσαντες, εἰ ταῖς τοῦ σώματος ἡδυπαθείαις ὑπὸ τοῦ γάμου κατεμαλάχθησαν. ταῦτα δὲ

1 αὐτοὺς Ω τῇ: τῆς Ω τε om PSv 4 ἀπλάνητον: ἀμετεώριστον CKEP καὶ post φυλ. add CKEP τὴν alt om P 5 προστυχόντως Ω 6 θείας Ω 7 εὐοδίαν Ω 11 τὰς om Ω 12 ἀποκλίνειν Ω 13 γε om PSΩv τοιοῦτο S 14 μέντοι Ωv φησιν ἡ θεία Sv 15 ἢ om CK 19 γυναικὸς SΩv 20 ἀσχολήσαντες SΩv 21 μὴ δὲ S ἀναγκαίας PSv 22 ὑπολαμβάνοντες EP ὑπολαμβάνειν CK τε: δὲ Ω 24 αὐτοῖς Ω ἐπεσχεδίαζον P αἰγίοις E αἰγὸς Ω 25 τριχὶ Ω σκεπόμενος K 26 φθάσ. ὡς οἶμαι P 27 κατεμαλακίσθησαν CK

οὐχ ἁπλῶς, ἀλλά, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, εἰς νουθεσίαν ἡμῶν ἀναγέγραπται, ἵνα πρὸς τὸν ἐκείνων βίον καὶ τὸν ἑαυτῶν κατευθύνωμεν. τί οὖν ἐκ τούτων μανθάνομεν; τὸ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἁγίων ἀνδρῶν μηδενὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων προσασχολεῖν τὴν διάνοιαν τὸν
352 M. ἐπιθυμοῦντα τῷ θεῷ συναφθῆναι· οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατὸν τὸν εἰς πολλὰ τῇ διανοίᾳ διαχεόμενον πρὸς θεοῦ κατανόησιν καὶ ἐπιθυμίαν εὐθυπορῆσαι.

Δοκεῖ δέ μοι δι' ὑποδείγματος ἐναργέστερον ἂν παραστῆσαι τὸ περὶ τούτων δόγμα. ὑποθώμεθα γάρ τι ὕδωρ ἐκ πηγῆς προχεόμενον εἰς διαφόρους ἀπορροὰς κατὰ τὸ συμβὰν διασχίζεσθαι. οὐκοῦν ἕως ἂν οὕτω φέρηται, εἰς οὐδὲν τῶν πρὸς τὴν γεωργίαν χρησίμων ἐπιτήδειον ἔσται, τῆς εἰς πολλὰ διαχύσεως ὀλίγον τὸ ἐν ἑκάστῳ καὶ ἀδρανὲς καὶ δυσκίνητον ὑπὸ ἀτονίας ποιούσης· εἰ δέ τις πάσας αὐτοῦ τὰς ἀτάκτους ἀπορροὰς συναγάγοι καὶ εἰς ἓν ῥεῖθρον τὸ πολλαχῇ τέως διεσκεδασμένον ἀθροίσειεν, εἰς πολλὰ ἂν τῶν βιωφελῶν καὶ χρησίμων ἀθρόῳ καὶ συντεταμένῳ τῷ ὕδατι χρήσαιτο. οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, εἰ μὲν πανταχοῦ διαχέοιτο πρὸς τὸ ἀρέσκον ἀεὶ τοῖς αἰσθητηρίοις ῥέων καὶ σκεδαννύμενος, μηδεμίαν <ἂν> ἀξιόλογον δύναμιν σχεῖν πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ ὄντως ἀγαθὸν πορείαν· εἰ δὲ πανταχόθεν ἀνακληθεὶς καὶ περὶ ἑαυτὸν ἀθροισθεὶς συνηγμένος καὶ ἀδιάχυτος πρὸς τὴν οἰκείαν ἑαυτῷ καὶ

2 I Cor 10, 11

1 οὐχ ἁπλῶς ἀλλά om SΩ 3 κατευθύνομεν Ω 5 προσασχολεῖν ante τῶν (4) P 6 διαμεῖναι post ἐστιν (sic) add Ω 7 τὸν om CKSΩ τὴν διάνοιαν S χεόμενον Ω καταχεόμενον S 8 post εὐθυπ. incip caput ζ' cum inscript sq: ὅτι τὸν εἰς πολλὰ μεριζόμενον τελειωθῆναι τὴν ψυχὴν ἀδύνατον Sv (sed τ. ψυχ. post πολλὰ S et ἀδύνατον: οὐ δυνατόν S) 9 παραστῆναι EΩ 10 τὸ τοῦ ὕδατος ὑπόδειγμα, τοῦ διὰ τὸ εἰς πολλὰ διαχεῖσθαι ἀνονήτου ὄντος, συναγομένου δὲ εἰς ἓν καὶ εἰς πολλὰ δυναμένου χρησιμεῦσαι post δόγμα add CK 12 διαφέρηται Ω 13 χρήσιμον Ω ἔσται ἐπιτήδειον P 14 τὸ ante ὀλίγον add CK 15 ἀτοπίας S 17 ἐσκεδασμένον SΩv 18 συντεταγμένῳ SΩv 20 διαχέοι τὸ Ω 21 μὴ δὲ μίαν PS ἂν add Jaeger ἀξιολόγων Ω 22 ἴσχειν Sv ὄντως ἐπὶ τὸ P ἀγαθῶν Ω 24 αὐτῶ Ω αὐτῷ ES καὶ alt om S

κατὰ φύσιν ἐνέργειαν κινοῖτο, οὐδὲν τὸ κωλύον αὐτὸν ἔσται πρὸς τὰ ἄνω φέρεσθαι καὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὄντων ἐφάπτεσθαι. καθάπερ γὰρ τὸ περιεστεγασμένον διὰ σωλῆνος ὕδωρ ὄρθιον πολλάκις ὑπὸ τῆς ἀναθλιβούσης βίας ἐπὶ τὰ ἄνω φέρεται, οὐκ ἔχον ὅπῃ διαχυθῇ, καὶ ταῦτα κατωφεροῦς αὐτῷ τῆς κατὰ φύσιν οὔσης κινήσεως, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος οἱόν τινος σωλῆνος στεγανοῦ τῆς ἐγκρατείας αὐτὸν πανταχόθεν περισφιγγούσης ἀναληφθήσεταί πως ὑπὸ τῆς τοῦ κινεῖσθαι φύσεως πρὸς τὴν τῶν ὑψηλῶν ἐπιθυμίαν, οὐκ ἔχων ὅπου παραρρυῇ. οὔτε γὰρ στῆναί ποτε δύναται τὸ ἀεικίνητον ὑπὸ τοῦ πεποιηκότος εἰληφὸς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὰ μάταια κεχρῆσθαι τῇ κινήσει κωλυόμενον ἀμήχανον μὴ πρὸς τὴν ἀλήθειαν πάντως εὐθυπορῆσαι, τῷ πανταχόθεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων ἀπείργεσθαι· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πολυοδίαις οὕτω μάλιστα τοὺς ὁδοιπόρους ὁρῶμεν τῆς εὐθείας οὐχ ἁμαρτάνοντας, ὅταν τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ὁδοῖς πλάνην προμαθόντες ἐκκλίνωσιν. ὥσπερ οὖν ὁ τῶν πεπλανημένων τρίβων ἐν τῷ ὁδεύειν ἀναχωρήσας ἐπὶ τῆς εὐθείας μᾶλλον ἑαυτὸν φυλάξει, οὕτως ἡμῶν ἡ διάνοια τῇ ἀποστροφῇ τῶν ματαίων τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν ἐπιγνώσεται. ἔοικεν οὖν ταῦτα παιδεύειν ἡμᾶς ἡ μνήμη τῶν μεγάλων προφητῶν ἐκείνων τὸ μηδενὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ σπουδαζομένων ἐμπλέκεσθαι, ἓν δὲ τῶν σπουδαζομένων ὁ γάμος ἐστί, μᾶλλον δὲ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς τῶν ματαίων σπουδῆς.

2 ἔσται om Ω 3 διεστεγασμένον CKP σωλήνων Ω 4 ὄρθιον: οἷον Ω 5 τὰ: τὸ CKΩ ἔχων SΩ ὅποι K κατα-φεροῦς v 6 τῆς post οὔσης coll Ω 7 οἷόν τ. σωλ. om Ω στενοῦ CKEP 8 ἀπανταχόθεν SΩv περισφιγξάσης C 9 πως: πᾶς Ω 10 ὑψηλοτέρων SΩv ὅποι Ω 11 παραστῆναι Ω δύναται: δυνατόν ἐστι SΩv τὸ: τὴν v τὸν S 12 εἰληφότα Sv εἰληχότα Ω τὸ εἰς P[2] χρῆσθαι SΩv 15-21 καὶ usque ad ἐπιγνώσεται om SΩ 16 ὁδοιποροῦντας CK 17 ἐκκλίνουσιν K 18 ὥσπερ οὖν: ὡς v 18-19 ὁδεύειν ἀναχωρήσας legi non possunt in C 19 μᾶλλον om CKE φυλάξει Vat gr 401: φυλάσσει CKEP 22 τῇ μνήμῃ v τὸ: τῶ S τὸ ex corr m[1]K 24 ἐστὶν ὁ γάμος Ω

353 M.

Κεφάλαιον ζ'

Ὅτι οὐδὲ ὁ γάμος τῶν κατεγνωσμένων ἐστίν

Μηδεὶς δὲ διὰ τούτων ἡμᾶς ἀθετεῖν οἰέσθω τὴν οἰκονομίαν τοῦ γάμου· οὐ γὰρ ἀγνοοῦμεν ὅτι καὶ οὗτος τῆς τοῦ θεοῦ εὐλογίας οὐκ ἠλλοτρίωται. ἀλλ' ἐπειδὴ τούτου μὲν αὐτάρκης συνήγορος καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἐστὶν αὐτόματον τὴν πρὸς τὰ τοιαῦτα ῥοπὴν ἐντιθεῖσα πᾶσι τοῖς διὰ γάμου προϊοῦσιν εἰς γένεσιν, ἀντιβαίνει δέ πως ἡ παρθενία τῇ φύσει, περιττὸν ἂν εἴη προτροπὴν ὑπὲρ γάμου καὶ παραίνεσιν φιλοπόνως συγγράφειν τὴν δυσανταγώνιστον αὐτοῦ προβαλλομένους συνήγορον, τὴν ἡδονὴν λέγω, πλὴν εἰ μὴ τάχα διὰ τοὺς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας παραχαράσσοντας τῶν τοιούτων χρεία λόγων ἂν εἴη, οὓς κεκαυτηριασμένους τὴν ἰδίαν συνείδησιν ὁ ἀπόστολος ὀνομάζει· ὅτι καταλιπόντες τὴν ὁδηγίαν τοῦ πνεύματος διὰ τῆς τῶν δαιμόνων διδασκαλίας οὐλάς τινας καὶ ἐγκαύματα ταῖς καρδίαις ἑαυτῶν ἐγχαράσσουσι, τὰ τοῦ θεοῦ κτίσματα βδελυσσόμενοι ὡς μιάσματα καὶ εἰς κακὸν φέροντα καὶ κακῶν αἴτια καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύοντες. ἀλλὰ τί μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; φησὶν ὁ εἰπών· ἔξω γάρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνοι τῆς τοῦ λόγου τῶν μυστηρίων αὐλῆς, οὐκ ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ μάνδρᾳ τοῦ πονηροῦ αὐλιζόμενοι, οἱ ἐζωγρημένοι εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα κατὰ τὴν τοῦ ἀποστόλου φωνήν· καὶ διὰ τοῦτο μὴ συνιέντες, ὅτι πάσης ἀρετῆς ἐν μεσότητι θεωρουμένης ἡ ἐπὶ τὰ παρακείμενα παρατροπὴ κακία ἐστίν·

14 I Timoth 4, 2   20 I Cor 5, 12   24 II Timoth 2, 26

1 Η' v   3 διὰ om CK   ἀθετεῖν ἡμᾶς C   4 αὐτὸς Ω   5 τούτω S   6 καὶ om S   7 ἐστὶν om SΩv   αὐτόμ. usque ad γέν. (8) om E   ἀντιθῆσα Ω   8 παριοῦσιν SΩ   γέννησιν Ev   9-10 προτροπὴν post γάμου Sv   10 ὑπὲρ: περὶ Sv   11 ἑαυτῶν Ω   τὴν om Ω   12 λέγω om SΩv   13 παραχαράττοντας CΩ   χρεία om S   14 ἂν εἴη om SΩ   15 καὶ καλῶς ὀνομάζει ante ὅτι add SΩv   16 ἁγίου ante πνεύματος add v   17 ἐκκαύματα CKESΩv   αὐτῶν CKEPv   19 κακὸν: κακῶν Ω   καὶ alt om P   τὰ om S   20 εἰπών: Ἀπόστολος v   23 εἰς: πρὸς CK

ὑφέσεως γὰρ καὶ ἐπιτάσεως πανταχοῦ τις τὸ μέσον ἀπολαβὼν τὴν ἀρετὴν ἐκ τῆς κακίας διέκρινε.

Σαφέστερος δ' ἂν ἡμῖν ὁ λόγος γένοιτο ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων δεικνύμενος. δειλία καὶ θράσος δύο κακίαι κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμεναι, ἡ μὲν κατὰ ἔλλειψιν, ἡ δὲ κατὰ πλεονασμὸν πεποιθήσεως, μέσην περιέχουσιν ἑαυτῶν τὴν ἀνδρείαν. πάλιν ὁ εὐσεβὴς οὔτε ἄθεος οὔτε δεισιδαίμων ἐστίν· ἴσον γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν τὸ ἀσέβημα καὶ τὸ μηδένα θεὸν καὶ τὸ πολλοὺς εἶναι οἴεσθαι. βούλει καὶ δι' ἑτέρων ἐπιγνῶναι τὸ δόγμα; ὁ φυγὼν τὸ φειδωλὸς εἶναι καὶ ἄσωτος ἐν τῇ τῶν ἐναντίων παθῶν ἀναχωρήσει τὴν ἐλευθερίαν τῷ ἤθει κατώρθωσε· τοιοῦτον γάρ τι ἡ ἐλευθερία ἐστί, τὸ μήτε πρὸς τὰς ἀμέτρους καὶ ἀνωφελεῖς δαπάνας εἰκῇ διακεῖσθαι μήτε πρὸς τὰ ἀναγκαῖα μικρολόγως ἔχειν. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πάντων, ἵνα μὴ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐπεξίωμεν, τὴν μεσότητα τῶν ἐναντίων ἀρετὴν ὁ λόγος ἐγνώρισεν. οὐκοῦν καὶ ἡ σωφροσύνη μεσότης ἐστί, καὶ φανερὰς ἔχει τὰς ἐφ' ἑκάτερα πρὸς κακίαν παρατροπάς. ὁ μὲν γὰρ ἐλλείπων κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς τόνον καὶ εὐκαταγώνιστος τῷ τῆς ἡδονῆς πάθει γενόμενος καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ προσεγγίσας τῇ ὁδῷ τοῦ καθαροῦ βίου καὶ σώφρονος εἰς τὰ πάθη τῆς ἀτιμίας κατώλισθεν· ὁ δὲ παρελθὼν τῆς σωφροσύνης τὸ βάσιμον καὶ ὑπερπεσὼν τοῦ μέσου τῆς ἀρετῆς, οἷον κρημνῷ τινι τῇ διδασκαλίᾳ τῶν δαιμόνων ἐγκατηνέχθη καυτηριάζων, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, τὴν ἰδίαν συνεί-
356 M. δησιν. ἐν ᾧ γὰρ βδελυκτὸν εἶναι τὸν γάμον ὁρίζεται, ἑαυτὸν στίζει τοῖς τοῦ γάμου ὀνείδεσιν· εἰ γὰρ τὸ δένδρον κακόν, καθώς φησί που τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὁ καρπὸς πάν-

1 τίς K ἐπιλαβὼν v ἀποβαλὼν E 3 σαφέστερον P 6 ἑαυτοῖς C αὐτῶν P αὐτῶν v ἀνδρίαν P 11 ἐν τῷ S 12 τοιοῦτο S 13 δαπάνας om E διαχεῖσθαι SΩv 14 μικρολόγος K 15 καθέκαστον SΩv 16 ἀρετὴν om Ω 17 ἔχειν Ω 18 εκάτερας Ω 20 τῶν Ω γενόμ. om SΩ γινόμενος v διὰ τοῦτο ante εὐκαταγ. (19) Pv 21 καθαροῦ: κατ' ἀρετὴν Pv βίου om Ω τὰ om Sv 22 κατωλίσθησεν S 27 ὀνειδισμοῖς CKEPv 28 καθώς om E

τως τοῦ δένδρου ἄξιος. εἰ δὴ τοῦ φυτοῦ τοῦ κατὰ τὸν γάμον βλάστημα καὶ καρπός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, τὰ τοῦ γάμου ὀνείδη πάντως τοῦ προφέροντος γίνεται.

Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν στιγματίαι τὴν συνείδησιν καὶ καταμεμωλωπισμένοι τῇ ἀτοπίᾳ τοῦ δόγματος διὰ τῶν τοιούτων ἐλέγχονται. ἡμεῖς δὲ ταῦτα καὶ περὶ τοῦ γάμου γινώσκομεν, ὡς δεῖν προηγουμένην μὲν εἶναι τὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδήν τε καὶ ἐπιθυμίαν, τῆς δὲ τοῦ γάμου λειτουργίας μὴ ὑπερορᾶν τὸν σωφρόνως τε καὶ μεμετρημένως κεχρῆσθαι δυνάμενον. οἷος ἦν ὁ πατριάρχης Ἰσαάκ, ὃς οὐκ ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ἵνα μὴ πάθους ἔργον ὁ γάμος γένηται, ἀλλ' ἤδη τῆς νεότητος ὑπαναλωθείσης αὐτῷ δέχεται τὴν τῆς Ῥεβέκκας συνοίκησιν διὰ τὴν ἐπὶ τῷ σπέρματι τοῦ θεοῦ εὐλογίαν, καὶ μέχρι μιᾶς ὠδῖνος ὑπηρετήσας τῷ γάμῳ, πάλιν τῶν ἀοράτων ὅλος ἦν μύσας τὰ σωματικὰ αἰσθητήρια· τοῦτο γὰρ ἡ ἱστορία δοκεῖ μοι σημαίνειν τὴν βαρύτητα τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πατριάρχου διηγουμένη.

Κεφάλαιον η'

Ὅτι δύσκολόν ἐστι τοῦ σκοποῦ τυχεῖν τὸν εἰς πολλὰ τῇ ψυχῇ μεριζόμενον

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐχέτω ὅπως ἂν ἔχειν δοκῇ τοῖς τὰ τοιαῦτα καθορᾶν ἐπιστήμοσιν· ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ συνεχῆ τοῦ λόγου προΐωμεν. τί οὖν ἦν τὸ λεγόμενον; ὅτι ἐὰν ἐξῇ, μήτε τῆς θειοτέρας ἐπιθυμίας ἀφίστασθαι μήτε ἀποφεύγειν τὸν γάμον. οὐδείς ἐστι λόγος ὁ ἀθετῶν τὴν οἰκονομίαν τῆς φύσεως καὶ ὡς βδελυκτὸν διαβάλλων τὸ τίμιον. καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ προρρηθέντος ἡμῖν τοῦ κατὰ τὸ ὕδωρ

1 Matth 7, 18

1 δή: δὲ CKSΩ 3 προσφέροντος Ω 4-5 μεμωλωπισμένοι S 7 δεῖ Sv μὲν om CKEP θείαν Ω 8 τε om Ω ἐπιθυμίαν: ἐπιμέλειαν Ωv 9 τε om SΩ μετρημένως Ω χρήσασθαι S χρῆσθαι Ω 12 αὐτῷ ὑπαναλ. P 13 τῆς ante διὰ add v 14 μέχρις E 15 ὅλως P¹Ω 16 μοι om v 23 προσίωμεν Ω ἦν sscr K ἂν Sv 24 θείας CKP 25 ὁ om Ω 26 διαβάλλειν Ω 27 ἐπὶ τ. προρ.: ἐπιρρυθέντος Ω ῥηθέντος S

καὶ τὴν πηγὴν ὑποδείγματος, ὅταν ἐπί τι χωρίον διοχετεύων ὁ γεωργὸς τὸ ὕδωρ ἐφέλκηται, γένηται δέ τις καὶ διὰ μέσου χρεία βραχείας ἀπορροῆς, τοσοῦτον μόνον δώσει παραρρυῆναι, ὅσον τῇ ἐπιζητούσῃ χρείᾳ σύμμετρον γινόμενον, πάλιν εὐκόλως ἀναμιχθῆναι τῷ ὅλῳ ῥείθρῳ· εἰ δὲ ἀπείρως καὶ ἀταμιεύτως ἀνοίξειε τῷ ὕδατι τὴν ἀπόρροιαν, κινδυνεύσει τῆς εὐθείας ἀφέμενον ὅλον ἐκχαραδρωθῆναι κατὰ τὸ πλάγιον· τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ χρεία τῷ βίῳ καὶ τῆς ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆς, εἰ μέν τις οὕτω χρήσαιτο τῷ γινομένῳ, ὡς προηγουμένων τῶν πνευματικῶν φειδωλῇ καὶ ὑπεσταλμένῃ κεχρῆσθαι τῇ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιθυμίᾳ διὰ τὴν τοῦ καιροῦ συστολήν, οὗτος ὁ σώφρων ἂν εἴη γεωργὸς ὁ ἐν σοφίᾳ γεωργῶν ἑαυτὸν κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ ἀποστόλου, οὐκ ἀεὶ περὶ τὰς ἀποδόσεις τῶν ψυχρῶν ἐκείνων ὀφλημάτων μικρολογούμενος, ἀλλὰ τὴν ἐκ συμφώνου καθαρότητα τῇ σχολῇ τῶν προσευχῶν ἀφορίζων, ὁ δεδοικὼς μὴ διὰ τῆς τοιαύτης προσπαθείας ὅλος γένηται σὰρξ καὶ αἷμα, ἐν οἷς οὐ καταμένει τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα. ὁ δὲ ἀσθενῶς διακείμενος, ὡς μὴ δύνασθαι ἂν πρὸς τὴν τῆς φύσεως φορὰν ἀνδρικῶς στῆναι, κρείττων ἂν εἴη πόρρω τῶν τοιούτων ἑαυτὸν ἀνέχων μᾶλλον ἢ εἰς ἀγῶνα κατιὼν μείζονα τῆς δυνάμεως. κίνδυνος γὰρ
357 M. οὐ μικρὸς παρακρουσθέντα τὸν τοιοῦτον ἐν τῇ πείρᾳ τῆς ἡδονῆς μηδὲν ἕτερον ἀγαθὸν οἰηθῆναι ἢ τὸ διὰ σαρκὸς μετὰ προσπαθείας τινὸς λαμβανόμενον καὶ ἀποστρέψαντα παντελῶς τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ἀπὸ τῆς τῶν ἀσωμάτων ἀγαθῶν ἐπιθυμίας ὅλον σάρκινον γενέσθαι, τὸ ἐν τούτοις ἡδὺ

13 I Cor 3, 9

1 τι: τὸ Ω διοχετῶν Ω δι' ὀχετῶν S 2 ἐφέλκεται CKEv 4 γενόμενον SΩv 5 συναναμιχθῆναι Sv ὅλῳ om CKE ῥείθρῳ om SΩv τὸ ῥεῖθρον P 6 εὐταμιεύτως v 7 κινδυνεύει CKE πάντως τῆς P ἅπαν v 10 ὥσπερ P φειδωλῶ S 11 περὶ: πρὸς SΩ 12 οὕτως Ω 13 ὁ usque ad ἑαυτὸν om SΩv ἐπάγγελμα P 17 ὁ om SΩ 18 ὅλως KP[1] ὁ λόγος Ω 18-19 τοῦ θ. τὸ CSΩv 20 ἂν om Sv 21 ἀνέχων μᾶλ. ἑαυτόν P μᾶλλον ἀνέχων v μᾶλλον usque ad δυνάμεως (22) om SΩ 23 τοιούτων Ω 24 ἀγαθὸν om Ω 25 λαμβανόμενος CK 27 σαρκικὸν v ἐν om Ω

διὰ παντὸς τρόπου θηρεύοντα, ὡς φιλήδονον αὐτὸν μᾶλλον εἶναι ἢ φιλόθεον. ἐπειδὴ τοίνυν διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀσθενὲς οὐ παντός ἐστι τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα συμμετρίας ἐπιτυγχάνειν, ἐπικίνδυνον δὲ τὸ ἔξω τοῦ μέτρου παρενεχθέντα εἰς ἰλὺν βυθοῦ κατὰ τὸν ψαλμῳδὸν ἐμπαγῆναι, λυσιτελὲς ἂν εἴη, καθὼς ὑφηγεῖται ὁ λόγος, ἀπείρατον τῶν τοιούτων διαβιῶναι, ὡς ἂν μὴ τῇ προφάσει τῶν συγκεχωρημένων εἴσοδον λάβοι κατὰ τῆς ψυχῆς τὰ πάθη.

Κεφάλαιον θʹ

Ὅτι δυσμετάθετον ἐπὶ παντὸς ἡ συνήθεια

Ἄμαχον γάρ τί ἐστιν ἐπὶ παντὸς ἡ συνήθεια, πολλὴν ἔχουσα δύναμιν πρὸς ἑαυτὴν ἑλκύσαι καὶ ἐπισπάσασθαι τὴν ψυχὴν καί τινα καλοῦ παρασχεῖν φαντασίαν, ἐν ᾧ ἄν τις σχέσιν καὶ προσπάθειαν διὰ τοῦ προσεθισμοῦ τινα κτήσηται· καὶ οὐδὲν οὕτω τῇ φύσει φευκτόν ἐστιν, ὡς ἐν συνηθείᾳ γενόμενον μὴ καὶ σπουδῆς ἄξιον καὶ αἱρετὸν νομισθῆναι. ἀπόδειξις τοῦ λόγου ὁ ἀνθρώπινος βίος, ἐν ᾧ τοσούτων ὄντων ἐθνῶν οὐ τὰ αὐτὰ πᾶσι σπουδάζεται, ἄλλα δὲ παρ' ἑτέροις ἐστὶ καλά τε καὶ τίμια, τῆς παρ' ἑκάστοις συνηθείας τὴν περί τι σπουδήν τε καὶ ἐπιθυμίαν ποιούσης. καὶ οὐ μόνον κατὰ τὰ ἔθνη τὴν τοιαύτην παραλλαγὴν ἔστιν ἰδεῖν τῶν αὐτῶν ἐπιτηδευμάτων παρά τισι μὲν θαυμαζομένων, διαβαλλομένων δὲ παρ' ἑτέροις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ γένους, ἐν οἷς πολλὴν διαφορὰν ἔστιν ἰδεῖν ἐκ τῆς συνηθείας ἑκάστοις ἐγγινομένην. οὕτως ἐκ μιᾶς ὠδῖνος ἀδελφοὶ προελθόντες εἰς γένεσιν τοῖς ἐπιτηδεύμασι τῷ βίῳ πλεῖστον

5 Ps 68, 3

1-2 αὐτὸν εἶναι μᾶλλον E εἶναι μᾶλ. αὐτὸν Sv μᾶλλον om Ω 4 ὕλην KEPΩ, m rec corr P 6 ἀπείραστον CKΩ τὸν τοιοῦτον CKPS 11 ἄμαχον: ἀμήχανον EP τί om v 12 ἐφελκύσαι C ἐπισπᾶσθαι Ω 13 κάλλους Ω 14 τις: τι Ω προσευθισμοῦ Ω 15 κτάτε Ω τῇ φύσει om S 17-287, 4 ἀπόδειξις usque ad διατεθῇ om SΩ 20 ἑκάστοις CP (οι ex η): ἑκάστης KE: ἑκάστου v 25 ἔστι διαφορὰν v ἔστιν ἰδεῖν διαφ. P

ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίσθησαν· καὶ οὔπω τοῦτο θαυμαστόν, ἐπεὶ καὶ ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος οὐ τὴν αὐτὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος κρίσιν ἔχει, ἀλλ' ὡς ἂν περὶ ἕκαστον ἀπὸ τῆς συνηθείας διατεθῇ. καὶ ἵνα μὴ τὰ πόρρω τοῦ πράγματος λέγωμεν, πολλοὺς ἡμεῖς ἐγνωρίσαμεν ἐραστὰς μάλιστα τῆς σωφροσύνης εὐθὺς παρὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν φανέντας, ἀρχὴν δὲ ῥυπαροῦ βίου ποιησαμένους τὴν δοκοῦσαν ἔννομόν τε καὶ συγκεχωρημένην τῶν ἡδονῶν μετουσίαν. ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ τὴν τοιαύτην παρεδέξαντο πεῖραν, κατὰ τὸ ῥηθὲν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ ῥείθρου ὑπόδειγμα ὅλον πρὸς ταῦτα τὸ ἐπιθυμητικὸν μεταστρέψαντες καὶ τὴν ὁρμὴν τῆς διανοίας ἀπὸ τῶν θειοτέρων πρὸς τὰ ταπεινὰ καὶ ὑλώδη μετοχετεύσαντες πολλὴν ἐν ἑαυτοῖς τὴν εὐρυχωρίαν τοῖς πάθεσιν ἤνοιξαν, ὡς παντελῶς τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω φορᾶς λῆξαι καὶ ἀποξηρανθῆναι τὴν ἐπιθυμίαν, ὅλην πρὸς τὰ πάθη μεταρρυεῖσαν.

Διὰ τοῦτο λυσιτελὲς εἶναι νομίζομεν τοῖς ἀσθενεστέ-
360 M. ροις εἰς τὴν παρθενίαν ὡς εἰς ἀσφαλές τι φρούριον καταφεύγειν καὶ μὴ πρὸς τὴν ἀκολουθίαν κατιόντας τοῦ βίου προκαλεῖσθαι καθ' ἑαυτῶν πειρασμοὺς καὶ τοῖς ἀντιστρατευομένοις τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς ἡμῶν διὰ τῶν τῆς σαρκὸς παθημάτων συμπλέκεσθαι, καὶ κινδυνεύειν οὐ περὶ γῆς ὅρων καὶ χρημάτων ἀποβολῆς ἢ ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην σπουδαζομένων φροντίζοντας, ἀλλὰ περὶ τῆς προηγουμένης ἐλπίδος. οὐκ ἔστι γὰρ τὸν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἀποστραφέντα τῇ διανοίᾳ καὶ τὴν ὧδε μέριμναν ἀνα-

2 καθέκαστον SΩv 5 λέγομεν Ω ἡμῖν PΩv 6-7 μάλιστα usque ad φανέντας om Ω 9 τὴν ante τῶν add CKE (eras P) ἐπεὶ Sv 10 ἐπὶ: ὑπὸ S 11 ταύτην ut vid S 12 τῆς δ. om SΩv 13 πρὸς: ἐπὶ P ἐν om Ω 15 τὰ: τὸ Sv λήξεως Ω 15-16 τῆς ἐπιθυμίας ὅλης SΩ 16 μετα(ρ)ρυείσης SΩ μεταρυεῖσαν C 18 εἰς alt om P καταφυγεῖν Ω 19 εἰ καὶ Ω 20 προσκαλεῖσθαι v ἑαυτὸν Ω 21 νοῦ Ω ἡμῶν om Ω 22 παθῶν Ω 23 καὶ: ἢ SΩv 24 τὴν ζ. ταύτην: τὸν βίον τοῦτον C φροντίζοντος C φρον. om SΩv περὶ om S 26 ἀποστρέφοντα v ἐπιστρέφοντα S τὴν διάνοιαν Sv ἐνθάδε SΩv

λαβόντα καὶ εἰς ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν ἑαυτὸν ἀσχολοῦντα πληρωτὴν γενέσθαι τῆς μεγάλης καὶ πρώτης ἐντολῆς τοῦ κυρίου, ἥ φησιν ἐξ ὅλης καρδίας καὶ δυνάμεως τὸν θεὸν ἀγαπᾶν. πῶς γὰρ ἀγαπήσει τις ἐξ ὅλης καρδίας τὸν θεόν, ὅταν καταμερίσῃ τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ πρὸς θεὸν καὶ κόσμον καὶ κλέπτων τρόπον τινὰ τὴν ἐκείνῳ μόνῳ χρεωστουμένην ἀγάπην ἀνθρωπίνοις αὐτὴν πάθεσι προσαναλίσκῃ; ὁ γὰρ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου. εἰ δὲ ἐπίπονος ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς μάχη δοκεῖ, θαρρείτω πᾶς· οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτο μικρὰ ἡ συνήθεια καὶ τοῖς δυσκολωτάτοις εἶναι δοκοῦσιν ἡδονήν τινα διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἐνεργάσασθαι, καὶ ἡδονὴν τὴν καλλίστην καὶ καθαρωτάτην, ἧς ἄξιόν ἐστι τόν γε νοῦν ἔχοντα περιέχεσθαι μᾶλλον ἢ τῇ περὶ τὰ ταπεινὰ μικροπρεπείᾳ τῶν μεγάλων κατὰ ἀλήθειαν καὶ πάντα νοῦν ὑπερεχόντων ἀλλοτριοῦσθαι.

Κεφάλαιον ι′

Τί τὸ ἀληθῶς ἐπιθυμητόν

Ὅση γάρ ἐστιν ἡ ζημία ἐν ἀποπτώσει γενέσθαι τῆς τοῦ ὄντως καλοῦ κτήσεως, τίς ἂν παραστήσειε λόγος; ποίᾳ δ᾽ ἄν τις χρήσαιτο διανοίας ὑπερβολῇ; πῶς ἂν ἐνδείξαιτο καὶ εἰς ὑπογραφὴν ἀγάγοι τὸ καὶ λόγῳ ἄρρητον καὶ νοήματι ἀκατάληπτον; εἰ μὲν γάρ τις ἐπὶ τοσοῦτον τὸ τῆς διανοίας ὄμμα κεκάθαρται, ὡς δυνηθῆναι ποσῶς ἰδεῖν τὸ ἐν τοῖς μακαρισμοῖς ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐπηγγελμένον, πάσης καταγνώσεται φωνῆς ἀνθρωπίνης, ὡς οὐδεμίαν ἐχούσης δύναμιν εἰς τὴν τοῦ νοηθέντος παράστασιν· εἰ

4 Matth 22, 37 Marc 12, 30 Luc 10, 27 Deut 6, 5 9 I Cor 7, 32-33

1 ἀσχολοῦντα ἑαυτοῦ τὴν (τὴν ἑαυτοῦ sic Ω) καρδίαν SΩv 2 πρώτης καὶ μεγάλης Cv 3 τῆς καρδίας Ω 4 τίς K τῆς καρδίας Ω καὶ δυνάμεως ante τὸν add Sv τὸν om EP 5 αὐτοῦ E τὸν θεὸν Ω 6 τρόπον τινὰ om CKEP 7 προσαναλίσκει CKEΩ 8 τὰ pr om Ω 9 εἰ: ἡ E 14 ἡ Ω 15 κατ᾽ Ωv 18 ἡ om Ω ζημείαν ἐναπτώσει Ω 19 λόγῳ E 20 δ᾽ ἄν om CKEPΩ τις om S ἐνδείξοιτο CKEPΩ 21 λόγοις Ω 22 ἄληπτον SΩ ἐπὶ: ἤδη S 23 διανοίας Ω: καρδίας CKEPSv ποσῶς: πως Sv 25 ἀνθρωπίνης φωνῆς Sv

δέ τις ἔτι τοῖς ὑλικοῖς ἐγκαθήμενος πάθεσι καθάπερ ὑπὸ λήμης τινὸς τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς ἐπιπέπλασται, ματαία καὶ οὕτω πᾶσα λόγων ἰσχύς· ἐπὶ γὰρ τῶν ἀναισθήτως ἐχόντων ἐν τῷ ὁμοίῳ καθέστηκε τό τε ἐλαττοῦν διὰ τοῦ λόγου καὶ τὸ ὑπεραίρειν τὰ θαύματα, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος τῷ μὴ τεθεαμένῳ τὸ φῶς ἀπὸ πρώτης γενέσεως ἀργὴ καὶ ἀνόνητος γίνεται ἡ διὰ τῶν λόγων τοῦ φωτὸς ἑρμηνεία· οὐ γάρ ἐστι δυνατὸν τὴν τῆς ἀκτῖνος λαμπηδόνα δι' ἀκοῆς ἐναυγάσαι. οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νοητοῦ καὶ ἀληθινοῦ φωτὸς ἰδίων ὀφθαλμῶν ἑκάστῳ χρεία, ἵνα τὸ κάλλος ἐκεῖνο θεάσηται, ὅπερ ὁ μὲν ἰδὼν κατά τινα θείαν δωρεάν τε καὶ ἐπίπνοιαν ἀνερμήνευτον
61 M. ἐν τῷ ἀπορρήτῳ τῆς συνειδήσεως ἔχει τὴν ἔκπληξιν· ὁ δὲ μὴ τεθεαμένος οὐδὲ γνώσεται τὴν ζημίαν ὧν ἀπεστέρηται. πῶς γὰρ ἄν τις αὐτῷ τὸ διαπεφευγὸς αὐτὸν ἀγαθὸν παραστήσειε; πῶς ἄν τις ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι τὸ ἄφραστον; ἰδίας φωνὰς σημαντικὰς ἐκείνου τοῦ κάλλους οὐ μεμαθήκαμεν· ὑπόδειγμα τοῦ ζητουμένου ἐν τοῖς οὖσιν ἔστιν οὐδέν· ἐκ συγκρίσεώς γε μὴν αὐτὸ δηλωθῆναι ἀμήχανον. τίς γὰρ ὀλίγῳ σπινθῆρι προσεικάζει τὸν ἥλιον ἢ ῥανίδα βραχεῖαν πρὸς τὴν τῶν ἀβύσσων ἀπειρίαν ἀνθίστησιν; ὃν γὰρ ἔχει λόγον πρὸς τὰς ἀβύσσους ἡ ὀλίγη σταγὼν ἢ πρὸς τὴν μεγάλην τοῦ ἡλίου ἀκτῖνα μικρὸν σπινθηράκιον, οὕτω διάκειται καὶ πάντα τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς καλὰ θαυμαζόμενα πρὸς ἐκεῖνο τὸ κάλλος, ὃ περὶ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν καὶ τὸ ἐπέκεινα παντὸς ἀγαθοῦ θεωρεῖται.

Τίς οὖν ἐπίνοια τὸ μέγεθος τῆς ζημίας τῷ παθόντι τὴν

1 ὑποκαθήμενος ESΩ 2 τινὸς om Ω 3 ἐπίπλασται Ω οὕτω om Ω τούτῳ v 4 ἐπὶ: ἐπειδὴ CKEP γὰρ om P ἔχοντα Ω 5 τὰ om EP 6 καὶ: γὰρ P 7 ἀνόνητος: ἀκίνητος P 10 ἀληθινοῦ καὶ νοητοῦ v 11 ἐκείνω Ω 12 τε om SΩ ἐπίνοιαν CK 15 αὐτῷ om S αὐτὸ Ω τὸ om v 16 δ' ἂν Sv 17 φωνὰς ante τοῦ P τοῦ: τὸ Ω 18 οὐκ ante ἔστιν add Sv 19 γε μὴν om CKEP τίς usque ad θεωρεῖται (26) om SΩ 21 πρὸς usque ad ἀπειρίαν om P 23 ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου v 24 καὶ om E 27 τὸ usque ad ζημ. om SΩ

ζημίαν ταύτην ἐνδείξεται; καλῶς μοι δοκεῖ ὁ μέγας Δαβὶδ τὴν ἀμηχανίαν ἐνδεδεῖχθαι ταύτην, ὅς ἐπειδή ποτε τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος ὑψωθεὶς τὴν διάνοιαν καὶ οἷον ἐκβὰς αὐτὸς ἑαυτὸν εἶδεν ἐκεῖνο τὸ ἀμήχανον καὶ ἀπερινόητον κάλλος ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ ἐκστάσει· εἶδε δὲ πάντως ὡς ἀνθρώπῳ γε δυνατὸν ἰδεῖν ἔξω τῶν τῆς σαρκὸς προκαλυμμάτων γενόμενος καὶ εἰσελθὼν διὰ μόνης τῆς διανοίας εἰς τὴν τῶν ἀσωμάτων καὶ νοητῶν θεωρίαν· ἐπειδή τι καὶ εἰπεῖν ἄξιον τοῦ ὀφθέντος ἐπόθησεν, ἐκείνην ἐξεβόησε τὴν φωνήν, ἣν πάντες ᾄδουσιν, ὅτι Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· τοῦτο δέ ἐστιν, ὥς γε ὁ ἐμὸς λόγος, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος φωνῇ ἐπιτρέπων τὴν τοῦ ἀφράστου φωτὸς ἑρμηνείαν ὄντως ψεύστης ἐστίν· οὐχὶ τῷ μίσει τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς διηγήσεως. τὸ μὲν γὰρ αἰσθητὸν κάλλος, ὅσον κάτω περὶ τὸν ἡμέτερον ἀναστρέφεται βίον, εἴτε ἐν ἀψύχοις ὕλαις εἴτε καὶ ἐν σώμασιν ἐμψύχοις διά τινος εὐχροίας ἐμφανταζόμενον, αὐτάρκης ἡμῶν ἡ κατὰ τὴν αἴσθησιν δύναμις καὶ θαυμάσαι καὶ ἀποδέξασθαι καὶ γνώριμον ἑτέρῳ ποιῆσαι, διὰ τῆς τῶν λόγων γραφῆς ὥσπερ ἐν εἰκόνι τινὶ τῷ λόγῳ τοῦ τοιούτου κάλλους ἐγγραφομένου· οὗ δὲ τὸ ἀρχέτυπον διαφεύγει τὴν κατανόησιν, πῶς ἂν ὁ λόγος ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι οὐδεμίαν μηχανὴν ὑπογραφῆς ἐξευρίσκων, οὐ χροιὰν ἔχων εἰπεῖν, οὐ σχῆμα, οὐ μέγεθος, οὐ μορφῆς εὐμοιρίαν, οὐδέ τινα ὅλως φλυαρίαν τοιαύτην; τὸ γὰρ ἀειδὲς πάντῃ καὶ ἀσχημάτιστον καὶ

11 Ps 115, 2

1 ταύτην om CSΩ ἐνδείξηται ΕΩ καὶ ὁ Ω 3 τῇ om v 4 ἑαυτὸν: αὐτὸν Ω ἴδεν Ω 4-5 τὸ κάλλος τὸ ἀμήχανον P ἐκείνῃ om v 6 γε om CKEP ἰδεῖν om SΩ 7 τῆς om v 9 ἐπεπόθησεν EPv ἐποίησεν Ω 10 ἅπαντες Ω 11 ὥς: ὅς K γε om S 13 οὐχὶ τῷ: οὐχ ὅτι Ω μίσει usque ad διηγήσεως (14): μισεῖν αὐτήν, ἀλλὰ τῷ ἀσθενεῖν περὶ τὴν τοῦ νοηθέντος παράστασιν SΩv (sed αὐτὴν: τὴν ἀλήθειαν SΩ τῷ: τὸ Ω) 15 κάτω om C στρέφεται E ἀναγράφεται C 16 ἐν bis om SΩ 18 θαυμάσαι usque ad καὶ (19) om Ω 20 τινὶ om Ω 21 κάλλος ante διαφεύγει add Pv 22 οὐδεμία μηχανὴ Ω 22-23 ἐξευρίσκων ὑπογραφῆς PSv 23 χρόαν SΩ σχήματος Ω 24 οὐ pr om Ω φλυαρίαν ὅλως P

πηλικότητος πάσης ἀλλότριον καὶ πάντων, ὅσα περὶ σῶμα καὶ αἴσθησιν θεωρεῖται, πόρρωθεν ἱδρυμένον, πῶς ἄν τις διὰ τῶν μόνῃ τῇ αἰσθήσει καταλαμβανομένων γνωρίσειεν; οὐ μὴν διὰ τοῦτό γε ἀπογνωστέον ἡμῖν τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, ὅτι ὑψηλοτέρα φαίνεται τῆς καταλήψεως, ἀλλ' ὅσῳ μέγα τὸ ζητούμενον ὁ λόγος ἀπέδειξε, τοσούτῳ μᾶλλον ὑψοῦσθαι χρὴ τὴν διάνοιαν καὶ συνεπαίρεσθαι τῷ μεγέθει τοῦ ζητουμένου, ὡς μὴ παντελῶς ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίας· κίνδυνος γὰρ οὐ μικρός, μὴ τῷ λίαν ὑψηλῷ τε καὶ ἀρρήτῳ παντάπασι τῆς περὶ αὐτοῦ ἐννοίας ἀπολισθήσωμεν, μηδενὶ γνωρίμῳ τὴν κατανόησιν αὐτῶν ἐπερείδοντες.

Κεφάλαιον ια'

Πῶς ἂν τις ἐν περινοίᾳ γένοιτο τοῦ ὄντως καλοῦ·

4 M. Δεῖ τοίνυν τῆς ἀσθενείας ἕνεκεν ταύτης διὰ τῶν τῇ αἰσθήσει γνωρίμων χειραγωγεῖν πως πρὸς τὸ ἀόρατον τὴν διάνοιαν. ἡ δὲ ἐπίνοια γένοιτ' ἂν ἡμῖν τοιαύτη· ὥσπερ τοίνυν οἱ μὲν ἐπιπολαιότερον καὶ δίχα διανοίας τὰ πράγματα βλέποντες, ἐπειδὰν ἴδωσιν ἄνθρωπον ἢ ὅπερ ἂν τύχῃ τῶν φαινομένων, πλέον οὐδὲν τοῦ ὁρωμένου περιεργάζονται· ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς θεασαμένοις τὸν ὄγκον τοῦ σώματος ὅλον νομίσαι τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον κατειληφέναι· ὁ δὲ διορατικὸς τὴν ψυχὴν καὶ πεπαιδευμένος, μὴ μόνοις ὀφθαλμοῖς ἐπιτρέπων τὴν τῶν ὄντων ἐπίσκεψιν, οὐ μέχρι τῶν φαινομένων στήσεται, οὐδὲ τὸ μὴ βλεπόμενον

1 τῶν ante ὅσα add S 2 θεωρ. κ. αἴσθ. P ἱδρύμενον v ἱδρυμένον ex ἱδρυμένων P 3 τῶν διὰ CKEP 6 ὁ λ. ἀπέδ. om SΩ ἐπέδειξεν E τοσοῦτον CΩ 7 μᾶλλον: πλέον Ω 8 ὡς om v 10 τε om S 12 αὐτῶν om SΩ 13-14 κεφάλ. ια' cum inscript post τοιαύτη (17) coll Sv (sed τοῦ ὄ. καλοῦ: τούτου S) 14 ἂν om E 16 ταύτῃ post αἰσθήσει add P πως om CKEPSv 17 γένοιτο v 18 ὥσπερ τοίνυν et μὲν om SΩ ἐπιπολεότερον Ω ἐπιπολεώτερον E καὶ om v 19 εἴδωσιν v 24 ἐπιτρέπει v ἐπιτρέπειν CKEPS 25 ἵσταται SΩ μὴ om CK

ἐν τοῖς μὴ οὖσι λογίζεται, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσιν περινοεῖ καὶ τὰς τῷ σώματι ἐμφαινομένας ποιότητας καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἑαυτὰς ἐπισκέπτεται· ἰδίᾳ τε γὰρ αὐτῶν ἑκάστην χωρίζει τῷ λόγῳ, καὶ πάλιν τὴν κοινὴν αὐτῶν συνδρομήν τε καὶ σύμπνοιαν περὶ τὴν τοῦ ὑποκειμένου σύστασιν θεωρεῖ· οὕτως οὖν καὶ ἐν τῇ τοῦ καλοῦ ζητήσει ὁ μὲν ἀτελὴς τὴν διάνοιαν, ἐπειδὰν ἴδῃ τί πρᾶγμα, ᾧ κάλλους τινὸς περικέχυται φαντασία, αὐτὸ ἐκεῖνο καλὸν εἶναι τῇ ἑαυτοῦ φύσει οἰήσεται, ὅπερ ἂν τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ δι' ἡδονῆς ἐπισπάσηται, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τοῦτο πλέον περιεργάζεται· ὁ δὲ κεκαθαρμένος τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν καὶ δυνατὸς τὰ τοιαῦτα βλέπειν, χαίρειν ἐάσας τὴν ὕλην τὴν ὑποβεβλημένην τῇ τοῦ καλοῦ ἰδέᾳ, οἷον ὑποβάθρᾳ τινὶ τῷ ὁρωμένῳ χρήσεται, πρὸς τὴν τοῦ νοητοῦ θεωρίαν κάλλους, οὗ κατὰ μετουσίαν τὰ ἄλλα καλὰ γίνεταί τε καὶ ὀνομάζεται.

Δοκεῖ δέ μοι χαλεπὸν εἶναι τῶν πλείστων τῇ τοιαύτῃ παχύτητι τῆς διανοίας συζώντων τὸ διατεμόντας τῷ λόγῳ καὶ χωρίσαντας τὴν ὕλην ἀπὸ τοῦ ἐπιθεωρουμένου κάλλους αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς τοῦ καλοῦ τὴν φύσιν κατανοῆσαι. καὶ εἴ τις ἀκριβῶς ἐθέλοι τὴν αἰτίαν σκοπεῖν τῶν πεπλανημένων καὶ μοχθηρῶν ὑπολήψεων, οὐκ ἄν μοι δοκεῖ ἄλλην εὑρεῖν ἢ τὸ μὴ ἀκριβῶς ἡμῶν γεγυμνάσθαι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ καὶ μὴ τοιούτου διάκρισιν. διὰ τοῦτο ἀποστάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς περὶ τὸ ὄντως ἀγαθὸν σπουδῆς οἱ μὲν εἰς ἔρωτα σαρκῶν κατωλίσθησαν, οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ἄψυχον τῶν χρημάτων ὕλην ταῖς ἐπιθυμίαις

1 μὴ om CKEP φύσιν ψυχῆς CKEP 2 τοῦ σώματος S τῶν σωμάτων Ω ἐμφυομένας Pv καὶ alt om SΩ 3 ἑαυτὴν CKE ἑκάστην ἀπὸ τῆς ἑκατέρας Ω 3-4 τὸν λόγον Ω 4 αὐτῶν om CKEP 6 ἐν τῇ: ἐπὶ C ζητήσει: τῇ φύσει C 7 τι v ᾧ: ὃ KP 9-10 καὶ usque ad περιεργάζεται om S 11 τοῦ τὰ Ω 13 οἱονεὶ Ω χρήσηται E 14 κάλλους om SΩ κάλλους θεωρίαν v 15 καλὰ post ὀνομάζεται CKEP τε om CKEP 17 τὸ om SΩ 17-18 τῷ λόγῳ et τὴν ὕλην transposuerunt CKP 19 τούτου ante τοῦ add Ω 20 θέλοι S 21 δοκῇ CKS 22 ἡμῶν om S τῆς ψυχῆς om CKEP 25 ἀγαθῶν Ω

ἔρρεψαν· ἄλλοι ἐν τιμαῖς καὶ δόξαις καὶ δυναστείαις τὸ καλὸν ὡρίσαντο· εἰσὶ δέ τινες οἳ περὶ τέχνας καὶ ἐπιστήμας τινὰς ἐπτοήθησαν· οἱ δὲ ἀνδραποδωδέστεροι τούτων λαιμὸν καὶ γαστέρα τοῦ ἀγαθοῦ ποιοῦνται κριτήρια. εἰ δὲ ἀποστάντες τῶν ὑλικῶν νοημάτων καὶ τῶν περὶ τὰ φαινόμενα προσπαθειῶν ἀνεζήτουν τὴν ἁπλῆν τε καὶ ἄϋλον καὶ ἀσχημάτιστον τοῦ καλοῦ φύσιν, οὐκ ἂν περὶ τὴν αἵρεσιν τῶν ἐπιθυμητῶν ἐπλανήθησαν οὐδ' ἂν τοσοῦτον ὑπὸ τῆς
365 M. τοιαύτης ἀπάτης παρηνέχθησαν, ὡς μηδὲ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐν τούτοις ἡδονῆς βλέποντας πρὸς τὴν ὑπεροψίαν τῶν τοιούτων ὁδηγηθῆναι.

Οὐκοῦν αὕτη ἂν γένοιτο ἡμῖν ὁδὸς εἰς τὴν τοῦ καλοῦ εὕρεσιν ἄγουσα, τὸ πάντα τὰ ἄλλα, ὅσα τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐφέλκεται, καλὰ εἶναι νομιζόμενα καὶ διὰ τοῦτο σπουδῆς τινος καὶ ἀποδοχῆς ἀξιούμενα, ταῦτα ὑπερβαίνοντας ὡς ταπεινά τε καὶ πρόσκαιρα, μηδενὶ τούτων προσαναλίσκειν τὴν ἐπιθυμητικὴν ἡμῶν δύναμιν, μήτε μὴν ἀργὴν καὶ ἀκίνητον ἐν ἑαυτοῖς κατακλείσαντας ἔχειν, ἀλλ' ἐκκαθάραντας αὐτὴν ἀπὸ τῆς τῶν ταπεινῶν προσπαθείας ἐκεῖ ἀνάγειν, ὅπου οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἴσθησις, ὡς μήτε οὐρανοῦ κάλλος θαυμάσαι μήτε φωστήρων αὐγὰς μήτε ἄλλο τι τῶν φαινομένων καλῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ πᾶσι τούτοις ἐπιθεωρουμένου κάλλους χειραγωγεῖσθαι πρὸς τὴν ἐκείνου

1 ἔρεψαν Ev ἔρριψαν Ω ἔρρευσαν K 2 τὰς τέχνας CK 3 τινὰς om SΩv διεπτοήθησαν SΩ 4 ποιοῦντες Ω εἰ: οἱ Ωv εἰ ex οἱ K[1] 7 φύσιν τοῦ καλοῦ P 8 ἐπιθυμιῶν CKEP 8-9 ταῖς τοιαύταις ἀπάταις CKEP 9 ἀπάτης om Ω παρελογίσθησαν CKEP 10 ἡδονῆς ex ἡδοναῖς K[1] βλέποντες S 10-11 τῶν τοιοῦτων: τούτων CKEP 13 τὸ om Ω 14-15 καὶ διὰ usque ad ταῦτα om SΩ 15 ὑπερβαίνοντα C 18 τε ante καὶ add Ω αὐτοῖς Ω κατακλείσαντες EΩ ἔχειν om Ω ἔχειν ante ἐν P 19 ἐκκαθάραντες CK ἐκκαθήραντας EΩ 20 ἐκεῖ om Ω ἀναγαγεῖν Ω ὅπου: οὐδὴ Ω 21 ἀνθρώπου post οὐρανοῦ in uncinis rectis add v οὐρανὸν μόνως θαυμάζειν S φωστῆρος Sv μήτε alt: μὴ KEP μήτε alt usque ad τοῦ (22) om S 22 ὡς ante πᾶσι add S 23 τοῦ κάλλους S δὲ ante πρὸς add S

τοῦ κάλλους ἐπιθυμίαν, οὗ καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξαν καὶ τὸ στερέωμα καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἀναγγέλλει τὴν γνῶσιν. οὕτω γὰρ ἀνιοῦσα ἡ ψυχὴ καὶ πᾶν τὸ καταλαμβανόμενον ὡς μικρότερον τοῦ ζητουμένου καταλιμπάνουσα γένοιτο ἂν ἐν περινοίᾳ τῆς μεγαλοπρεπείας ἐκείνης τῆς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἐπηρμένης.

Ἀλλὰ πῶς ἄν τις τῶν ὑψηλῶν ἐφίκοιτο περὶ τὰ ταπεινὰ τὴν σπουδὴν ἔχων; πῶς δ' ἄν τις πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναπταίη μὴ πτερωθεὶς τῷ οὐρανίῳ πτερῷ καὶ ἀνωφερὴς καὶ μετέωρος διὰ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας γενόμενος; τίς δὲ οὕτως ἔξω τῶν εὐαγγελικῶν μυστηρίων ἐστίν, ὡς ἀγνοεῖν ὅτι ἓν ὄχημα τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ τῆς ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς πορείας ἐστί, τὸ τῷ εἴδει τῆς καταπτάσης περιστερᾶς ἑαυτὸν ὁμοιῶσαι, ἧς τὰς πτέρυγας γενέσθαι αὐτῷ καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐπόθησεν; οὕτω γὰρ ἐν αἰνίγματι τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν τῇ γραφῇ σύνηθες ὀνομάζειν, εἴτε διότι χολῆς ἐστιν ἄμοιρον τοῦτο τὸ ὄρνεον, ἢ καὶ ὅτι δυσωδίας ἐχθρόν, καθώς φασιν οἱ ταῦτα παρατηρήσαντες. οὐκοῦν ὁ πάσης πικρίας καὶ σαρκικῆς δυσωδίας ἑαυτὸν ἀποστήσας καὶ πάντων τῶν ταπεινῶν τε καὶ χαμαιζήλων ὑπεραρθείς, μᾶλλον δὲ παντὸς τοῦ κόσμου γεγονὼς ὑψηλότερος ἐν τῷ προειρημένῳ πτερῷ, ἐκεῖνος εὑρήσει τὸ μόνον ἐπιθυμίας ἄξιον καὶ γενήσεται καὶ αὐτὸς καλὸς τῷ καλῷ προσπελάσας· καὶ ἐν αὐτῷ γεγονὼς λαμπρός τε καὶ φωτοειδὴς ἐν τῇ μετουσίᾳ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς καταστήσεται. ὥσπερ γὰρ ἐν νυκτὶ τὰς ἀθρόας τοῦ ἀέρος ἐκλάμψεις, ἅς τινες διάττοντας καλοῦσιν ἀστέρας, οὐδὲν ἄλλο

15 Ps 54, 7

1 καλοῦ Ω ἐπιθυμίαν om Ω οὗ ex ἧς correxi οἱ om KEP τὴν om EP 2 τὸ om CKPv ἡ om C 3 οὕτω om Ω ἡ ante γὰρ Ω ἡ om S 4 μικρότατον P 5 γένοιτ' SΩ 7 ὁ ante περὶ add E 9 ἀναπτείη v 11 δὲ om CKEP 12 ἐν ὀχήματι CK 15 ὁ προφήτης Δαβὶδ P ἐπεπόθησεν P οὕτως KEΩ ἐν om C 16 τῇ γραφῇ om C 17 ἐστιν om Ω καὶ om Sv 18 ἐχθρῶν Ω ταῦτα: τὰ τοιαῦτα Sv 19 πικρίας: πονηρίας S 21 ἔξω post δὲ add CKEP 21-24 ὑψηλ. usque ad γεγονὼς om CKEP 22 τὸ SΩ: τὸν v 26 ἀθρώους Ω 27 ἅς: οὕς SΩv τινας Ω διάττοντες P

φασὶν οἱ ταῦτα φιλοσοφήσαντες ἢ ἀέρα εἶναι ὑπὸ βίας πνευμάτων τινῶν εἰς τὸν αἰθέριον τόπον ὑπερχεόμενον· λέγουσι γὰρ τὸν πυροειδῆ τοῦτον ὁλκὸν ἐκφλογωθέντος ἐν τῷ αἰθέρι τοῦ πνεύματος ἐν τῷ οὐρανῷ ἐγχαράσσεσθαι. ὥσπερ οὖν ὁ περίγειος οὗτος ἀὴρ ἀνωσθεὶς ὑπὸ τῆς βίας τοῦ πνεύματος φωτοειδὴς γίνεται τῷ καθαρῷ τοῦ αἰθέρος ἐναλλοιούμενος, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος καταλιπὼν
368 M. τὸν θολερὸν τοῦτον καὶ αὐχμώδη βίον, ἐπειδὰν καθαρὸς γενόμενος ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος φωτοειδὴς γένηται καὶ ἐμμιχθῇ τῇ ἀληθινῇ καὶ ὑψηλῇ καθαρότητι, διαφαίνεταί πως καὶ αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ καὶ ἀκτίνων ἐμπίμπλαται καὶ φῶς γίνεται κατὰ τὴν τοῦ κυρίου ὑπόσχεσιν, ὃς τοὺς δικαίους λάμψειν καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡλίου κατεπηγγείλατο. τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὁρῶμεν γινόμενον ἐπὶ κατόπτρου ἢ ὕδατος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ἀποστίλβειν διὰ λειότητα δυναμένων. ὅταν γάρ τι τούτων δέξηται τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτῖνα, καὶ ἄλλην ἀφ' ἑαυτοῦ ἀκτῖνα ποιεῖ, οὐκ ἂν τοῦτο ποιῆσαν, εἰ ῥύπῳ τινὶ τὸ καθαρόν τε καὶ στίλβον τῆς ἐπιφανείας ἀχρειωθείη. εἴτε οὖν ἡμεῖς ἄνω γενοίμεθα καταλιπόντες τὸ περίγειον σκότος, ἐκεῖ φωτοειδεῖς γενησόμεθα τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμπελάσαντες, εἴτε τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τὸ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπον καὶ μέχρις ἡμῶν καταβαίη καὶ ἡμεῖς φῶς ἐσόμεθα, καθώς φησι τοῖς μαθηταῖς που ὁ κύριος· εἰ μή τις ἀπὸ κακίας ῥύπος τῇ καρδίᾳ προσπεπλασμένος τὴν χάριν τοῦ ἡμετέρου φωτὸς ἀμαυρώσειε.

24 Joan 12, 36, 46 cf Matth 5, 14

1 ἀέρα: ἆρα Ω 3 ὁλκὸν om CKEP ἐκφλογωθέντα CKEP 4 ἐν alt om SΩv 5 ἐπίγειος Pv τῆς βίας om Ω 7 οὕτως KEPΩ οὕτω: ταύτῃ τε δὴ S (τε om S) v 8 ἀχλυώδη Ω ἰλυώδη Sv 9-10 φωτ. γ. καὶ om SΩ 10 ἐμμιχθείη Sv 11 πως om CKEP ἐμπίπλαται CKPΩv 12 ὃς: οὓς Ω 15 τινὸς om Ω 17 ἀκτῖνα pr: ἀκτήν Ω καὶ om S ἀκτῖνα ποιεῖ post ἄλλην P ἐφ' CKEP ἑαυτοῦ (οῦ fort ex ῶν corr) S ἑαυτὴν CKP ἑαυτῷ Ω ἑαυτῶν Ev ἑαυτῆς ex corr P^2 τοῦτο om v 18 ποιήσαντα CKEPΩv ῥύπου Ω στιλπνὸν SΩv 19 γινόμεθα S γινοίμεθα Ω 22 τὸ pr om CKΩ 24 που post φησι Pv ὁ κ. τοῖς μαθ. P ἀπὸ om SΩv 25 προσπεπλαμένος P

Τάχα τοίνυν ἡμᾶς ἠρέμα διὰ τῶν ὑποδειγμάτων ὁ λόγος προσήγαγε τῇ ἐπινοίᾳ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἡμῶν ἀλλοιώσεως, καὶ ἐδείχθη μὴ δυνατὸν ἑτέρως εἶναι συναφθῆναι τὴν ψυχὴν τῷ ἀφθάρτῳ θεῷ, μὴ καὶ αὐτὴν ὡς οἷόν τε καθαρὰν γενομένην διὰ τῆς ἀφθαρσίας, ὡς ἂν διὰ τοῦ ὁμοίου καταλάβοι τὸ ὅμοιον, οἱονεὶ κάτοπτρον τῇ καθαρότητι τοῦ θεοῦ ἑαυτὴν ὑποθεῖσα, ὥστε κατὰ μετοχὴν καὶ ἐμφάνειαν τοῦ πρωτοτύπου κάλλους καὶ τὸ ἐν αὐτῇ μορφωθῆναι. εἰ δή τις τοιοῦτός ἐστιν, οἷος ἤδη πάντα καταλιπεῖν τὰ ἀνθρώπινα, εἴτε σώματα εἴτε χρήματα εἴτε τὰ ἐν ἐπιστήμαις ἢ τέχναις ἐπιτηδεύματα ἢ καὶ ὅσα ἐν ἔθεσι καὶ νόμοις δεξιὰ θεωρεῖται (περὶ τὰ τοιαῦτα γὰρ ἡ πλάνη τῆς τοῦ καλοῦ κατανοήσεως, ἐν οἷς ἡ αἴσθησις κριτήριον γίνεται), ὁ τοιοῦτος πρὸς ἐκεῖνο μόνον ἐρωτικῶς τε καὶ ἐπιθυμητικῶς ἕξει, ὃ οὐχ ἑτέρωθεν ἔχει τὸ καλὸν εἶναι οὐδὲ ποτὲ ἢ πρός τι τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ καλὸν καὶ ἐν ἑαυτῷ τοιοῦτον, ἀεὶ καλὸν ὂν καὶ οὐχὶ ποτὲ καλὸν γενόμενον ἢ ποτὲ οὐκ ἐσόμενον, ἀλλὰ πάντοτε ὡσαύτως ἔχον προσθήκης τε καὶ αὐξήσεως ὑπεράνω καὶ ἀνεπίδεκτον πάσης τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως.

Τῷ τοίνυν πάσας ἑαυτοῦ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐκ παντὸς εἴδους κακίας ἀποκαθάραντι τολμῶ καὶ λέγω ὅτι ἐμφανὲς γίνεται τὸ μόνον τῇ φύσει καλόν, ὅπερ ἐστὶ τὸ παντὸς καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ αἴτιον. καθάπερ γὰρ ὀφθαλμῷ

2 προήγαγε(ν) EP 3 ἀλλοτριώσεως S 5 γινομένην Ω 6 καταλάβῃ Sv 7 ὑποθεῖσαν SΩv ὥστε κ. μετ. om S 8 καὶ τὸ om S τῷ Ω μορφωθήσεται C 9 δή: δέ SΩv καταλ. πάντα P 10 εἴτε pr usque ad χρήμ. om S 11 τὰ ἐπιτηδ. K ἢ alt om S ἤθεσιν Ω 12 γὰρ om Ω 13 γίνεται om Ω 15 ὃ om Ω ἔχειν Ω εἶναι om P 16 οὐδὲ ποτέ: ἢ ποτὲ P ἀλλὰ v 17 ἑαυτοῦ: ἑαυτὸ KP τὸ ante καλὸν pr add EΩ αὐτῷ P τοιοῦτο S ἀεὶ om Sv 18 οὐχὶ: οὐδέ EPΩv καλὸν usque ad ποτὲ om EP γενόμενον: ὂν Ω ἢ om CK ἢ ποτὲ οὐκ: καὶ οὐχὶ ποτὲ Ω ποτὲ δὲ CK ἀλλὰ om EP 19 ἔχων K 20 ἐλαττώσεως E 21 ἐκ: ἀπὸ Ω 22 ἀποκαθήραντι EPΩ 23 μόνον om EP 23-24 ὅπερ usque ad αἴτιον om EP τὸ alt om C 24 τε καλοῦ Ω γὰρ ἐν P

τὴν λήμην ἀπορρυψαμένῳ τὰ ἐν τῷ ἀέρι τηλαυγῶς καθορᾶται, οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ διὰ τῆς ἀφθαρσίας παραγίνεται ἡ δύναμις τῆς τοῦ φωτὸς ἐκείνου κατανοήσεως, καὶ ἡ ἀληθινὴ παρθενία καὶ ἡ περὶ τὴν ἀφθαρσίαν σπουδὴ εἰς τοῦτον τὸν σκοπὸν καταλήγει, τὸ δι᾽ αὐτῆς δυνηθῆναι τὸν θεὸν ἰδεῖν. ὅτι γὰρ τὸ κυρίως καὶ πρώτως καὶ μόνως καλὸν
369 M. καὶ ἀγαθὸν καὶ καθαρὸν ὁ τῶν ὅλων ἐστὶ θεός, οὐδεὶς οὕτω τυφλὸς τὴν διάνοιαν, ὡς μὴ καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ συνιδεῖν.

Κεφάλαιον ιβ′

Ὅτι ὁ ἑαυτὸν ἐκκαθάρας ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον κάλλος κατόψεται· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς τοῦ κακοῦ αἰτίας

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως οὐδεὶς ἀγνοεῖ· ἐπιζητεῖν δὲ εἰκός τινας, εἰ δυνατόν ἐστιν οἷόν τινα μέθοδον καὶ ἀγωγὴν τὴν πρὸς τοῦτο χειραγωγοῦσαν ἡμᾶς ἐξευρεῖν. μεσταὶ μὲν οὖν αἱ θεῖαι βίβλοι τῆς τοιαύτης εἰσὶν ὑφηγήσεως, πολλοὶ δὲ τῶν ἁγίων καθάπερ τινὰ λύχνον τὸν ἑαυτῶν βίον τοῖς κατὰ θεὸν πορευομένοις προφαίνουσιν. ἀλλὰ τὰς μὲν ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς εἰς τὸν προκείμενον σκοπὸν ὑποθήκας ἔξεστιν ἑκάστῳ πλουσίως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν διαθηκῶν ἀναλέξασθαι· πολλὰ μὲν γὰρ ἐν προφήταις καὶ νόμῳ, πολλὰ δὲ ἐν εὐαγγελικαῖς τε καὶ ἀποστολικαῖς παραδόσεσι πάρεστιν ἀφθόνως λαβεῖν· ὅσα δ᾽ ἂν καὶ ἡμεῖς ἐπινοήσαιμεν ταῖς θείαις ἀκολουθοῦντες φωναῖς, ταῦτά ἐστι.

Τὸ λογικὸν τοῦτο καὶ διανοητικὸν ζῷον ὁ ἄνθρωπος,

1 ἀπορριψαμένῳ CKEPΩ   ἀπορυψαμένῳ v   ἀέρι : ἀγγείῳ S οὐρανῷ v (ex coniectura?)   2 οὕτως KEPSv   3 τῆς post ἐκείνου EP   5 δυνηθῆναι om C   5-6 τὸν θ. δυνηθῆναι P   6 κύριον . . . πρῶτος . . . μόνος Ω   καὶ ante καλὸν add Ω   καλόν τε v   7 καὶ ἀγαθὸν om ESΩ   8 οὕτως CKES   καὶ om Cv   αὐτὸς ante καὶ add P   10 inscriptionem novi cap post ἐστι (23) habet Sv, sed quae in v est: Ὅτι οὐδ᾽ ἐξ ἀρχῆς, οὐδὲ κατὰ φύσιν συνουσιωμένον, ἀλλ᾽ αὐτεξούσιον ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ παθητικόν   ἐκκαθήρας E   14 μὲν om S   17 τὰς : ταύτας P   20 ἐν om S   21 παραδόσεσι om Ω   23 ὑπονοήσαιμεν SΩv   ταῦτ᾽ ἐστίν v

τῆς θείας τε καὶ ἀκηράτου φύσεως ἔργον καὶ μίμημα γεγονώς (οὕτω γὰρ ἐν τῇ κοσμογενείᾳ περὶ αὐτοῦ ἀναγέγραπται, ὅτι Κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν)· τοῦτο οὖν τὸ ζῷον, ὁ ἄνθρωπος, οὐ κατὰ φύσιν οὐδὲ συνουσιωμένον ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ παρὰ τὴν πρώτην γένεσιν τὸ παθητικόν τε καὶ ἐπίκηρον. οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν τὸν τῆς εἰκόνος διασωθῆναι λόγον, εἰ ὑπεναντίως εἶχε τὸ ἀπεικονισμένον κάλλος πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. ἀλλ' ὕστερον ἐπεισήχθη τὸ πάθος αὐτῷ μετὰ τὴν πρώτην κατασκευήν. ἐπεισήχθη δὲ οὕτως· εἰκὼν ἦν καὶ ὁμοίωμα, καθὼς εἴρηται, τῆς πάντων τῶν ὄντων βασιλευούσης δυνάμεως καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς προαιρέσεως πρὸς τὸν ἐξουσιάζοντα πάντων εἶχε τὴν ὁμοιότητα, οὐδεμιᾷ τινι τῶν ἔξωθεν ἀνάγκῃ δεδουλωμένος, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῇ ἰδίᾳ πρὸς τὸ δοκοῦν διοικούμενος καὶ τὸ ἀρέσκον αὐτῷ κατ' ἐξουσίαν αἱρούμενος. τὴν δὲ συμφορὰν ταύτην, ᾗ νῦν κεκράτηται τὸ ἀνθρώπινον, αὐτὸς ἐθελοντὴς ἀπάτῃ παρενεχθεὶς ἐπεσπάσατο, αὐτὸς τῆς κακίας εὑρετὴς γενόμενος, οὐχὶ παρὰ θεοῦ γενομένην εὑρών· θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ κτίστης καὶ δημιουργὸς τοῦ κακοῦ κατέστη ὁ ἄνθρωπος. καθάπερ γὰρ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς κοινὴ μὲν πρόκειται πᾶσιν ἡ μετουσία, οἷς ἡ τοῦ ὁρᾶν δύναμις πάρεστι, δύναται δέ τις, εἰ βουληθείη, μύσας τὸν ὀφθαλμὸν ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ φωτὸς ἀντιλήψεως, οὐ τοῦ ἡλίου ἀποχωροῦντος ἑτέρωθι καὶ οὕτως ἐκείνῳ τὸ σκότος ἐπάγοντος, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐπιμύσεως τῶν βλεφάρων τὸν ὀφθαλμὸν [ἐκ] τῆς ἀκτῖνος διατειχίσαντος· τῆς γὰρ ὁρατικῆς δυνάμεως ἐν τῇ ἐπιμύσει τῶν

3 Gen 1, 27

2 καὶ ἐν Ω περὶ om Ω 5 ἐν om CKΩ τε om ESΩ 7 ἀπεικασμένον ESΩ κάλλος om SΩ 8 πρὸς om Ω 11 καὶ alt om P 12 τῆς προαιρέσεως ante ἐν (11) P προαιρέσεως om v πάντων ex πάντα K[1] 13 οὐδὲ μίαν Ω 16 δὲ om v ἣ EΩ 17 ἐθελοντῇ Ω ἀπάτῃ om Ω 18 εὑρέτης v 18-19 οὐχὶ usque ad εὑρών om SΩ 21 ὁ ἄνθρωπος ante τοῦ (20) Ω 22 πᾶσιν ἀνθρώποις P 25 ὑποχωροῦντος S οὕτω SΩ ἐκείνῳ om SΩ ἐκεῖνο KP[1]v 26 ἐπανάγοντος Ω διὰ post ἀλλὰ add Ω 27 ἐκ del Jaeger

ὀμμάτων ἐνεργεῖν ἀδυνατούσης ἀνάγκη πᾶσα τὴν ἀργίαν τῆς ὁράσεως σκότους ἐνέργειαν γίνεσθαι ἑκουσίως ἐν τῷ 372 M. ἀνθρώπῳ διὰ τῆς ἀορασίας συνισταμένην· ἢ ὥσπερ εἴ τις οἰκίαν ἑαυτῷ κατασκευάζων μηδεμίαν ἐντέμοι τῷ φωτὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔσω πάροδον, ἀναγκαίως ἐν σκότῳ βιώσεται ἑκὼν ἀποκλείσας ταῖς ἀκτῖσι τὴν εἴσοδον· οὕτω καὶ ὁ πρῶτος ἐκ γῆς ἄνθρωπος, μᾶλλον δὲ ὁ τὴν κακίαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γεννήσας, ἐν μὲν τῇ φύσει τὸ καλόν τε καὶ ἀγαθὸν κατ' ἐξουσίαν ἔσχεν ἁπανταχόθεν προκείμενον, ἐθελοντὴς δὲ καθ' ἑαυτοῦ τὰ παρὰ φύσιν ἐκαινοτόμησε, τὴν τοῦ κακοῦ πεῖραν ἐν τῇ ἀποστροφῇ τῆς ἀρετῆς τῇ ἰδίᾳ προαιρέσει δημιουργήσας. κακὸν γὰρ ἔξω προαιρέσεως κείμενον καὶ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν θεωρούμενον ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων ἐστὶν οὐδέν. πᾶν γὰρ κτίσμα θεοῦ καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, καὶ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς καλὰ λίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον εἰσεφθάρη τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων ἡ τοῦ ἁμαρτάνειν ἀκολουθία, καὶ ἐκ μικρᾶς ἀφορμῆς εἰς ἄπειρον τῆς κακίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ χυθείσης καὶ τὸ θεοειδὲς ἐκεῖνο τῆς ψυχῆς κάλλος τὸ κατὰ μίμησιν τοῦ πρωτοτύπου γενόμενον οἷόν τις σίδηρος κατεμελάνθη τῷ τῆς κακίας ἰῷ, οὐκέτι τηνικαῦτα τῆς οἰκείας αὐτῷ καὶ κατὰ φύσιν εἰκόνος τὴν χάριν διέσωζεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ αἶσχος τῆς ἁμαρτίας μετεμορφώθη. ὅθεν τὸ μέγα καὶ τίμιον τοῦτο ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὑπὸ τῆς γραφῆς ὠνομάσθη, ἐκπεσὼν τῆς οἰκείας ἀξίας, οἷον πάσχουσιν οἱ ἐξ ὀλισθήματος ἐγκατενεχθέντες βορβόρῳ καὶ τῷ πηλῷ τὴν μορφὴν ἑαυτῶν ἐξαλείψαντες ἀνεπίγνωστοι καὶ τοῖς συνήθεσι γίνονται, οὕτω κἀκεῖνος ἐμπεσὼν τῷ βορβόρῳ τῆς ἁμαρτίας ἀπώλεσε μὲν τὸ εἰκὼν εἶναι τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ,

1 ἐνεργεῖν: ἀργεῖν v πᾶσαν Ω ἀργίαν: ἐνέργειαν Sv 2 ἢ ante γίνεσθαι add E 4 τέμοι S 6 οὕτως Ω 7 ὁ ante ἐκ add Ωv 8 τε om CKEP 9 πανταχόθεν v 10 καθ': παρ' v 13 καὶ om S 14 ἀνθρώπων Ω ἔστιν K 19 καὶ om SΩ 22 καὶ om v 23 τὸ alt om Ω 24 ὁ et ὡς om CKEP ὠνομάσθη ante ὑπὸ CKEP 25 ἐκπεσὸν C οἰκίας C 28 οὕτως KESv

τὴν δὲ φθαρτὴν καὶ πηλίνην εἰκόνα διὰ τῆς ἁμαρτίας μετημφιάσατο, ἣν ἀποθέσθαι συμβουλεύει ὁ λόγος, οἱόν τινι ὕδατι τῷ καθαρῷ τῆς πολιτείας ἀποκλυσάμενον, ὡς ἂν περιαιρεθέντος τοῦ γηΐνου καλύμματος πάλιν τῆς ψυχῆς φανερωθείη τὸ κάλλος. ἀπόθεσις δὲ τοῦ ἀλλοτρίου ἐστὶν ἡ εἰς τὸ οἰκεῖον ἑαυτῷ καὶ κατὰ φύσιν ἐπάνοδος, οὗ τυχεῖν ἄλλως οὐκ ἔστι, μὴ οἷος ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη, τοιοῦτον πάλιν γενόμενον. οὐ γὰρ ἡμέτερον ἔργον οὐδὲ δυνάμεως ἀνθρωπίνης ἐστὶ κατόρθωμα ἡ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις, ἀλλὰ τοῦτο μὲν τῆς τοῦ θεοῦ μεγαλοδωρεᾶς ἐστιν, εὐθὺς ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει χαρισαμένου τῇ φύσει τὴν πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητα.

Τῆς δὲ ἀνθρωπίνης σπουδῆς τοσοῦτον ἂν εἴη, ὅσον ἐκκαθᾶραι μόνον τὸν ἐπιγινόμενον ἀπὸ κακίας ῥύπον αὐτῷ καὶ τὸ κεκαλυμμένον ἐν τῇ ψυχῇ κάλλος διαφωτίσαι. τὸ δὲ τοιοῦτον δόγμα καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διδάσκειν οἶμαι τὸν κύριον λέγοντα πρὸς τοὺς ἀκούειν δυναμένους τῆς ἐν μυστηρίῳ λαλουμένης σοφίας, ὅτι Ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. ἐνδείκνυται γάρ, οἶμαι, ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι τὸ τοῦ θεοῦ ἀγαθὸν οὐ διώρισται τῆς φύσεως ἡμῶν οὐδὲ πόρρωθέν που τῶν ζητεῖν αὐτὸ προαιρουμένων ἀπῴκισται, ἀλλ' ἀεὶ ἐν ἑκάστῳ ἐστίν, ἀγνοούμενον μὲν καὶ λανθάνον, ὅταν ὑπὸ τῶν μεριμνῶν τε καὶ ἡδονῶν τοῦ
373 M. βίου συμπνίγηται, εὑρισκόμενον δὲ πάλιν, ὅταν εἰς ἐκεῖνο τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἐπιστρέψωμεν. εἰ δὲ χρὴ καὶ δι' ἑτέρων τὸν λόγον πιστώσασθαι, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς

19 Luc 17, 21

2 μετηφιέσατο E μετημφηάσαντο Ω 3 τῷ om CK ἀπεκλυσάμενον S ἀποκλησάμενον Ω 5 φανερωθῇ CKEPv 6 αὐτῷ C καὶ om CKES 7 ἐκτίσθη om P τοιοῦτος C 8 γενόμενος C ἔργον om Ω 10 τοῦ θεοῦ: πρὸς τὸ θεῖον Ω 14 ἐκκαθῆραι EΩ ἐπιγενόμενον v ἐπιγιγνόμενον Ω 15 κεκρυμμένον C 16 τοιοῦτο S εὐαγγελικῷ Ω διδ. οἶμαι post δόγμα P 17 λέγοντα om P πρὸς τούς: τοῖς v δυναμένοις v 19 δείκνυται S 20 τοῦ θ. τὸ Ω 21 αὐτὸν CKEP (corr P²) πορευομένων CK 22 ἀλλὰ v ἀεὶ om SΩv 24 συμπνίγεται CKΩ (-τε Ω) ἐκεῖνον Ω

ἀπολομένης δραχμῆς οἶμαι τὸν κύριον ἡμῖν ὑποτίθεσθαι, ὡς οὐδὲν ὄφελος ὂν ἐκ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, ἃς δραχμὰς ὁ λόγος ὠνόμασε, κἂν πᾶσαι παροῦσαι τύχωσι, τῆς μιᾶς ἐκείνης ἀπούσης τῇ χηρευούσῃ ψυχῇ. διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἅπτειν λύχνον κελεύει, τὸν λόγον τάχα σημαίνων τὸν τὰ κεκρυμμένα διαφωτίζοντα· εἶτα ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, τουτέστιν ἐν ἑαυτῷ, ζητεῖν τὴν ἀπολομένην δραχμήν. διὰ δὲ τῆς ζητουμένης δραχμῆς τὴν εἰκόνα πάντως τοῦ βασιλέως αἰνίσσεται, τὴν οὐχὶ παντελῶς ἀπολομένην, ἀλλ' ὑποκεκρυμμένην τῇ κόπρῳ. κόπρον δὲ χρὴ νοεῖν, ὡς οἶμαι, τὴν τῆς σαρκὸς ῥυπαρίαν, ἧς ἀποσαρωθείσης καὶ ἀποκαθαρθείσης διὰ τῆς ἐπιμελείας τοῦ βίου ἔκδηλον τὸ ζητούμενον γίνεσθαι, ἐφ' ᾧ εἰκότως αὐτήν τε τὴν εὑροῦσαν χαίρειν ψυχὴν καὶ εἰς κοινωνίαν τῆς εὐφροσύνης συμπαραλαμβάνειν τὰς γείτονας. τῷ ὄντι γὰρ πᾶσαι αἱ σύνοικοι τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ἃς γείτονας νῦν προσηγόρευσεν, ἐπειδὰν ἀνακαλυφθῇ καὶ ἐκλάμψῃ αὕτη ἡ μεγάλη τοῦ βασιλέως εἰκών, ἣν ἐξ ἀρχῆς ἐνεσημήνατο ἡμῶν τῇ δραχμῇ ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, τότε ἐπὶ τὴν θείαν ἐκείνην χαράν τε καὶ εὐφροσύνην ἐπιστραφήσονται, τῷ ἀφράστῳ κάλλει τοῦ εὑρεθέντος ἐνατενίζουσαι. Συγχάρητε γάρ μοι, φησίν, ὅτι εὗρον τὴν δραχμήν, ἣν ἀπώλεσα. αἱ δὲ γείτονες ἤτοι σύνοικοι τῆς ψυχῆς δυνάμεις αἱ ἐπὶ τῇ εὑρέσει τῆς θείας δραχμῆς εὐφραινόμεναι, ἡ λογιστική τε καὶ ἐπιθυμητικὴ καὶ ἡ κατὰ λύπην τε καὶ ὀργὴν ἐγγινομένη διάθεσις, καὶ εἴ τινες ἄλλαι δυνάμεις εἰσὶ περὶ τὴν

1 Luc 15, 8 22 Luc 15, 9

1 ἀπολλυμένης CPv ἀπολλομένης K ἡμῖν ὑποτίθεσθαι ante οἶμαι v 2 ὂν om Sv 3 πᾶσαι om Ω 5 ἐλαίου post λύχνον add v σημαίνων post διαφωτ. (6) P 6 φωτίζοντα SΩv 7 ἀπολλυμένην CKPv 8 τοῦ β. πάντως S 9 πάντως K ἀπολλυμένην PSv ἀπολλομένην K ἀποβαλλομένην C ἀλλὰ v 10 τῇ : τῷ CK 11 καὶ ἀποκαθ. om P ἀνακαθαρθείσης SΩv 12 εὔδηλον Ω 14 παραλαμβάνειν Ω 16 νῦν γείτονας Ω νῦν : συμ[προσηγόρευσεν] E 17 συνανακαλυφθῇ CKEP αὐτῇ CS αὐτὴν Ω ἡ om Ω τοῦ μεγάλου (sic) SΩv 18 ἐνεσημάνατο K 23 αἱ alt om v 24 εὑρεθείσῃ Ω θείας om Ω λογική v

ψυχὴν θεωρούμεναι, εἰκότως ἂν καὶ φίλαι εἶναι νομίζοιντο, ἃς πάσας τότε χαίρειν ἐν κυρίῳ εἰκός, ὅταν αἱ πᾶσαι πρὸς τὸ καλόν τε καὶ ἀγαθὸν βλέπωσι καὶ πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ἐνεργῶσι, μηκέτι τῆς ἁμαρτίας ὅπλα γινόμεναι.

Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπίνοια τῆς τοῦ ζητουμένου εὑρέσεως ἡ τῆς θείας εἰκόνος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις τῆς νῦν ἐν τῷ τῆς σαρκὸς ῥύπῳ κεκαλυμμένης, ἐκεῖνο γενώμεθα, ὃ ἦν παρὰ τὴν πρώτην ἑαυτοῦ ζωὴν ὁ πρωτόπλαστος. τί οὖν ἐκεῖνος ἦν; γυμνὸς μὲν τῆς τῶν νεκρῶν δερμάτων ἐπιβολῆς, ἐν παρρησίᾳ δὲ τὸ τοῦ θεοῦ πρόσωπον βλέπων, οὔπω δὲ διὰ γεύσεως καὶ ὁράσεως τὸ καλὸν κρίνων, ἀλλὰ μόνον τοῦ κυρίου κατατρυφῶν καὶ τῇ δοθείσῃ βοηθῷ πρὸς τοῦτο συγχρώμενος, καθὼς ἐπισημαίνεται ἡ θεία γραφή, ὅτι οὐ πρότερον αὐτὴν ἔγνω, πρὶν ἐξορισθῆναι τοῦ παραδείσου καὶ πρὶν ἐκείνην ἀντὶ τῆς ἁμαρτίας, ἣν ἀπατηθεῖσα ἐξήμαρτε, τῇ τῶν ὠδίνων τιμωρίᾳ κατακριθῆναι. δι' ἧς τοίνυν ἀκολουθίας ἔξω τοῦ παραδείσου γεγόναμεν τῷ προπάτορι συνεκβληθέντες, καὶ νῦν διὰ τῆς αὐτῆς ἔξεστιν ἡμῖν παλινδρομήσασιν ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα. τίς οὖν ἡ ἀκολουθία; ἡδονὴ τότε δι' ἀπάτης ἐγγενομένη τῆς ἐκπτώσεως ἦρξατο. εἶτα αἰσχύνη καὶ φόβος τῷ τῆς ἡδονῆς πάθει ἐπηκολούθησε 376 M. καὶ τὸ μηκέτι λοιπὸν ἐν ὀφθαλμοῖς εἶναι τολμᾶν τοῦ κτίσαντος, ἀλλὰ φύλλοις καὶ σκιαῖς ὑποκρύπτεσθαι· δέρμασι νεκροῖς μετὰ ταῦτα περικαλύπτονται. καὶ οὕτως εἰς τὸ νοσῶδες τοῦτο καὶ ἐπίπονον χωρίον ἄποικοι πέμπονται, ἐν ᾧ ὁ γάμος παραμυθία τοῦ ἀποθνήσκειν ἐπενοήθη.

15 Gen 3, 24 et 4, 1

1 θεωρ. om S γείτονες post ἂν add CK καὶ φίλαι om SΩ νομίζονται v νομίζωνται S 2 τότε om Ω εἰκότως Ω 6 εὑρήσεως v ἀρχέτυπον Ω 8 γενόμεθα Ω ἑαυτοῦ om CKEP 10 δὲ om Ω 12 μόνου Ω 14 πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ἐν τῷ παραδείσῳ ἔγνω τὴν γυναῖκα ὁ Ἀδάμ post γραφή in margine adscr K πρὶν ἢ Ω 18 καὶ νῦν om SΩ δι' CΩ τῆς om CΩ 19-20 ἐπανελθεῖν post ἀρχαίαν C 21 ἐγγινομένη CKPSΩ ἐγγενομένη P[2] 22 τῷ τῆς ἡδονῆς πάθει: τοῖς παθητοῖς Ω πάθει τῆς ἡδονῆς Sv 23 τολμᾶν om S τολμᾶν εἶναι Ωv 25 οὕτω K 26 δυσῶδες Ω 27 τοῦ: τῷ C

Κεφάλαιον ιγ'

Ὅτι ἀρχὴ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιμελείας ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ γάμου ἐστίν

Εἰ οὖν μέλλομεν ἀναλύειν ἐντεῦθεν καὶ σὺν Χριστῷ γίνεσθαι, πάλιν ἐκ τοῦ τελευταίου προσήκει τῆς ἀναλύσεως ἄρξασθαι, ὥσπερ οἱ τῶν οἰκείων ἀποξενωθέντες, ἐπειδὰν ἐπιστρέφωσιν, ὅθεν ὡρμήθησαν, πρῶτον ἐκεῖνον καταλείπουσι τὸν τόπον, ᾧ τελευταῖον προϊόντες ἐνέτυχον. ἐπεὶ οὖν τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ζωῆς τὸ τελευταῖον ὁ γάμος ἐστί, τοῦτον πρῶτον καταλιπεῖν ὥσπερ τινὰ σταθμὸν ἔσχατον τοῖς πρὸς τὸν Χριστὸν ἀναλύουσιν ὑφηγεῖται ὁ λόγος· εἶτα τῆς περὶ τὴν γῆν ταλαιπωρίας ἀναχωρῆσαι, ᾗ ἐνιδρύνθη μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος· ἐπὶ τούτῳ ἔξω τῶν τῆς σαρκὸς προκαλυμμάτων γενέσθαι, τοὺς δερματίνους χιτῶνας, τουτέστι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἀποδυσαμένους. καὶ πάντα ἀπειπαμένους τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μηκέτι τῇ συκῇ τοῦ πικροῦ βίου ὑποσκιάζεσθαι, ἀλλ' ἀπορρίψαντας τὰ ἐκ τῶν προσκαίρων τούτων φύλλων τῆς ζωῆς προκαλύμματα ἐν ὀφθαλμοῖς γίνεσθαι πάλιν τοῦ κτίσαντος, τήν τε κατὰ γεῦσιν καὶ ὄψιν ἀπάτην ἀπώσασθαι, σύμβουλόν τε μηκέτι τὸν ἰοβόλον ὄφιν, ἀλλὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ μόνην ἔχειν. αὕτη δέ ἐστι τὸ τοῦ καλοῦ μόνου ἅπτεσθαι, τὴν δὲ τοῦ πονηροῦ γεῦσιν ἀπώ-

15 Gen 3, 21

1 inscriptionem novi cap om Sv 3 ἐστίν in inscript om P, sed in indice habet 4 μέλλοιμεν Ω 7 ὥρμησαν CKEPΩ 8 καταλείπωσι Ω ἐν ᾧ C προϊόντες τελ. P πρὸσειόντες Ω συνέτυχον CKEP 9 τῷ om Ω παραδείσου Ω ζωῆς: διατριβῆς P διατριβῆς in uncinis rectis ante ζωῆς add v 9-10 ὁ γ. τ. τελ. P 11 ἀναλύσασιν Ω 13 ἐνιδρύθη P ἐνηδρύνθη Ω 14 τούτων CKE τούτοις SΩ 16 ἐκδυσαμένους KEP ἀπεκδυσαμένους v ἑλκυσάμενος C 17 τῇ om Ω τῇ συκῇ post βίου E πικροῦ: κρυπτοῦ S ὑποσκιάζεται Ω 18 ἀλλὰ E ἀπορρίψαντα CKEP (corr P²) 18-19 φύλ. τούτων Ω 19 τῆς πρὸς τὴν ζωὴν CKE γενέσθαι ESΩ 20 κατὰ om Ω ἀπατηλὴν Ω 21 τε: καὶ S τε om v οὐκέτι Sv 22 μόνον Ω ἔχειν μόνην P 22-23 μ. τ. καλοῦ SΩv 23 τῶν πονηρῶν SΩv

σασθαι, ὡς ἐκεῖθεν ἡμῖν τῆς τῶν κακῶν ἀκολουθίας τὴν ἀρχὴν λαβούσης, ἐκ τοῦ μὴ θελῆσαι τὸ κακὸν ἀγνοῆσαι. διὸ καὶ ἀπερρήθη τοῖς πρωτοπλάστοις τὸ μὴ μετὰ τοῦ καλοῦ καὶ τὴν τῶν ἐναντίων γνῶσιν λαβεῖν, ἀλλ' ἀποσχέσθαι μὲν τοῦ γνωστοῦ καλοῦ τε καὶ πονηροῦ, καθαρὸν δὲ καὶ ἀμιγὲς καὶ ἀμέτοχον τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι. ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ὥς γε ὁ ἐμὸς λόγος, ἢ μετὰ τοῦ θεοῦ εἶναι μόνου καὶ ταύτην ἄπαυστον ἔχειν καὶ διηνεκῆ τὴν τρυφὴν καὶ μὴ συγκαταμιγνύειν τῇ ἀπολαύσει τοῦ καλοῦ τὰ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀφέλκοντα. καὶ εἰ χρὴ τολμήσαντα εἰπεῖν, τάχα οὕτως ἄν τις ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου, ὃς ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, ἁρπαγείη πάλιν εἰς τὸν παράδεισον, ἐν ᾧ καὶ Παῦλος γενόμενος ἤκουσέ τε καὶ εἶδε τὰ ἄρρητα καὶ ἀθέατα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ μὲν παράδεισος ζώντων ἐστὶν οἰκητήριον τοὺς διὰ τῆς ἁμαρτίας νεκρωθέντας οὐ προσδεχόμενος, ἡμεῖς δὲ σάρκινοι καὶ θνητοί, πεπραμένοι τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔστιν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων γενέσθαι τὸν τῇ δυναστείᾳ τοῦ θανάτου κρατούμενον; ποῖον τρόπον καὶ ποίαν ἐπίνοιαν ἐξεύροι τις ἄν, ὅπως ἔξω τῆς ἐξουσίας ταύτης γενήσεται; ἀλλ' ἀρκεῖ πάντως καὶ πρὸς τοῦτο ἡ τοῦ εὐαγγελίου ὑφήγησις. οὐκοῦν ἠκούσαμεν τοῦ κυρίου
377 M. πρὸς τὸν Νικόδημον λέγοντος, ὅτι Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστι· τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστιν. οἴδαμεν δὲ τὴν μὲν σάρκα θανάτῳ διὰ τὴν

14 II Cor 12, 2-4 18 Rom 7, 14 25 Joan 3, 6

1 κακῶν: καλῶν CK τὴν om Sv 2 κακὸν: καλὸν C 3 ἀπερρέθη CKEΩ ἐπερρήθη P² (ex ἀπερρήθη P¹) 4 ἀπέχεσθαι Ω μὲν om Ω 5 τε om CKP 6 εὐμέτοχον Ω 6-7 ἄλλο οὐδέν ἐστιν P 7 γε om P 8 μόνον v 9 μηκέτι v τοῦ καλοῦ: ταύτῃ SΩv 10 ἐφέλκοντα CK ἀνθέλκοντα SΩ καὶ om P τολμήσαντας Sv 11 τούτου om v 13 τε: γε Ω ἴδε Ωv 14 post λαλῆσαι κεφ. ιγ' incip v (vide inscript 305, 23) 15 τοίνυν ante ὁ add CK μὲν om PSv 17 ὄντες ante καὶ add v 17-18 ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν P (cf Rom 7, 14) ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας v 20 ἐξεύροιτο Ω 20-21 ἔξω ante ταύτης S, sed post ταύτης Pv ταύτης post γεν. E ἀλλὰ E τοῦτο: τοῦ Ω 22 οὐκοῦν om Ω κυρίου: εὐαγγελίου CKEP 23-24 τῆς usque ad ἐκ om Ω 24 τὸ δὲ: καὶ τὸ P 25 δι' Ω τὴν alt om Ω

ἁμαρτίαν οὖσαν ὑπόδικον, τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ θεοῦ καὶ ἄφθαρτον καὶ ζωοποιὸν καὶ ἀθάνατον.

Ὥσπερ τοίνυν τῇ κατὰ σάρκα γενέσει συναποτίκτεται πάντως καὶ ἡ διαλύουσα τὸ γεννώμενον δύναμις, οὕτω δηλαδὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῖς δι' αὐτοῦ γεννωμένοις τὴν ζωοποιὸν ἐναποτίθεται δύναμιν. τί οὖν ἀνακύπτει διὰ τῶν εἰρημένων; ἀποστάντας ἡμᾶς τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς, ᾗ πάντως ἐπακολουθεῖ καὶ ὁ θάνατος, τοιοῦτον ἐπιζητῆσαι βίον, ὃς οὐκέτι τοῦ θανάτου τὴν ἀκολουθίαν ἐφέλκεται. οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἐν παρθενίᾳ βίος. καὶ ὡς ἀληθῆ ταῦτα μικρῶν προστεθέντων ἔσται καταφανέστερον. τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι τῆς μὲν σωματικῆς συναφείας τὸ ἔργον σωμάτων θνητῶν ἐστι κατασκευή, τῆς δὲ πρὸς τὸ πνεῦμα κοινωνίας ζωὴ καὶ ἀφθαρσία τοῖς συναφθεῖσιν ἀντὶ τέκνων προσγίνεται; καὶ καλῶς ἐστι τὸ ἀποστολικὸν εἰπεῖν ἐπὶ τούτου ὅτι Σῴζεται διὰ τῆς τεκνογονίας ταύτης ἡ τῶν τοιούτων τέκνων μήτηρ εὐφραινομένη, καθὼς ἐν θείοις ὕμνοις ὁ ψαλμῳδὸς ἀνευφήμησεν εἰπών· Ὁ κατοικίζων στεῖραν ἐν οἴκῳ μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραινομένην. εὐφραίνεται γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ παρθένος μήτηρ ἡ τὰ ἀθάνατα τέκνα κυοφοροῦσα διὰ τοῦ πνεύματος, στεῖρα διὰ τὴν σωφροσύνην ὑπὸ τοῦ προφήτου ὠνομασμένη.

Κεφάλαιον ιδ'

Ὅτι ἡ παρθενία κρείττων τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας ἐστίν

Οὐκοῦν ὁ τοιοῦτος βίος προτιμητέος τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν, ὃς κρείττων τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας ἐστίν. ἡ γὰρ σωματικὴ παιδοποιία (καὶ μηδεὶς δυσχεράνῃ

16 I Timoth 2, 15 19 Ps 112, 9

3 συναπόκειται CKEPΩ 4 γεννόμενον Ω γενόμενον S δύν. τ. γεν. CKEP 6 ἀνακαλύπτει C 8 ἣ Ω πάντως ex πάντα K[1] τοιοῦτος post πάντως add Sv 10 ἐν παρθενίᾳ: ἐκ παρθένου K 11 καταφανέστερα CKEP 13 νεκρῶν P 15 τοῦτο Ω τούτῳ CKEP 18 ὁ om Ω 19 ἐπὶ om ESΩ τέκνων ESΩ 20 μήτηρ post γὰρ add Sv ἡ μήτηρ Ω ἡ μήτηρ ἡ EP 23 inscript novi cap post λαλῆσαι (304, 14) coll Sv

τὸν λόγον) οὐ μᾶλλον ζωῆς ἀλλὰ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις ἀφορμὴ γίνεται· ἀπὸ γὰρ γενέσεως ἡ φθορὰ τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἧς οἱ παυσάμενοι διὰ τῆς παρθενίας ἐν ἑαυτοῖς ἔστησαν τὴν τοῦ θανάτου περιγραφὴν περαιτέρω προελθεῖν αὐτὸν δι' ἑαυτῶν κωλύσαντες καὶ ὥσπερ τι μεθόριον θανάτου καὶ ζωῆς ἑαυτοὺς στήσαντες ἐπέσχον αὐτὸν τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω φορᾶς. εἰ οὖν οὐ δύναται παρελθεῖν τὴν παρθενίαν ὁ θάνατος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ καταλήγει καὶ καταλύεται, σαφῶς ἀποδείκνυται τὸ κρεῖττον εἶναι τοῦ θανάτου τὴν παρθενίαν, καὶ καλῶς ἄφθορον ὀνομάζεται σῶμα τὸ μὴ ὑπουργῆσαν τῇ τοῦ φθαρτοῦ βίου ὑπηρεσίᾳ μηδὲ τῆς θνητῆς διαδοχῆς ὄργανον γενέσθαι καταδεξάμενον. ἐν τούτῳ γὰρ διεκόπη τὸ συνεχὲς τῆς τοῦ φθείρεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν ἀκολουθίας, ὅπερ ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστου καὶ μέχρι τῆς τοῦ παρθενεύοντος ζωῆς διὰ μέσου γέγονεν· οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν ἀργῆσαί ποτε τὸν θάνατον, ἐνεργουμένης διὰ τοῦ γάμου τῆς ἀνθρωπίνης γενέσεως· ἀλλὰ πάσαις ταῖς προλαβούσαις γενεαῖς συμπαροδεύων καὶ τοῖς ἀεὶ παραγινομένοις εἰς τὸν βίον συνδιεξερχόμενος, ὅρον τῆς ἐνεργείας ἑαυτοῦ τὴν παρθενίαν εὗρεν, ὃν παρελθεῖν τῶν ἀμηχάνων ἐστίν. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς θεοτόκου Μαρίας ὁ βασιλεύσας ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρις ἐκείνης θάνατος, ἐπειδὴ καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένετο, καθάπερ τινὶ πέτρᾳ τῷ καρπῷ τῆς παρθενίας προσπταίσας περὶ αὐτὴν συνετρίβη, οὕτως ἐν πάσῃ ψυχῇ τῇ διὰ παρθενίας τὴν ἐν σαρκὶ παριούσῃ
380 M. ζωὴν συντρίβεταί πως καὶ καταλύεται τοῦ θανάτου τὸ

1 τῷ λόγῳ PSv ἢ ἀλλὰ v ἀλλὰ: ἢ SΩ 5 τισί μεθορίοις S 6 ἑαυτοῖς Cv αυτοὺς S ἐπέσχων Ω 7 τὸ om CKEP 9 κρείττονα Ω 11 βίου om P 12 τοῖς θνητοῖς Ω, corr m rec 13 διεκ. τὸ om Ω διεκόπει E 14 ὅπερ: ὅθεν CKEP προ τοῦ πλάστου Ω 15 μέχρις E οὐ post μέσου add CKEP μὴ post μέσου add SΩ 16 οὐ: οὐδὲ SΩv ἀργέσαι E 18 τοῖς: ταῖς Ω 19 παραγενομένοις P παραγομένοις Ωv παρερχομένοις S εἰς usque ad συνδιεξ. om S 21 ὡς Ω 22 τοῦ Ἀδὰμ P μέχρι Ω 23 κατὰ ταύτην S καθ' αὐτὴν Ω 24-25 προσπταίσας usque ad παρθενίας om Ω 25 τὴν: τῇ CKEP 26 ζωῇ CKEP συντριβήσεται v

κράτος, οὐκ ἔχοντος τίσι τὸ ἑαυτοῦ κέντρον ἐναπερείσηται. καὶ γὰρ τὸ πῦρ, εἰ μὴ ὑποβληθείη ξύλα καὶ καλάμη καὶ χόρτος αὐτῷ ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὸ πυρὸς δαπανωμένων, οὐκ ἔχει φύσιν ἐφ' ἑαυτοῦ μένειν· οὕτως οὐδὲ τοῦ θανάτου ἡ δύναμις ἐνεργήσει, μὴ τοῦ γάμου τὴν ὕλην ὑποτιθέντος αὐτῷ καὶ τοὺς τεθνηξομένους οἷον καταδίκους τινὰς ἑτοιμάζοντος.

Εἰ δὲ ἀμφιβάλλεις, ἐπίσκεψαι τῶν συμφορῶν τὰ ὀνόματα, ὅσα ἐκ τοῦ γάμου τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεται, καθὼς ἤδη καὶ κατ' ἀρχὰς τοῦ λόγου προείρηται, πόθεν τὴν ἀρχὴν ἔχει. ἆρ' ἔστι χηρείαν ἢ ὀρφανίαν ὀδύρεσθαι ἢ τὴν ἐπὶ παισὶ συμφορὰν μὴ προλαβόντος τοῦ γάμου; αἱ γὰρ περισπούδαστοι θυμηδίαι καὶ εὐφροσύναι καὶ ἡδοναί, καὶ πάντα ὅσα περὶ τὸν γάμον σπουδάζεται, ταῖς τοιαύταις ὀδύναις ἐναπολήγουσιν. ὥσπερ γὰρ τοῦ ξίφους ἡ μὲν λαβὴ λεία καὶ εὐαφὴς καὶ περιεξεσμένη καὶ στίλβουσα καὶ τῷ τύπῳ τῆς παλάμης ἐμφυομένη, τὸ δὲ λοιπὸν σίδηρός ἐστι, θανάτου ὄργανον, φοβερὸν μὲν ἰδεῖν, φοβερώτερον δὲ εἰς πεῖραν ἐλθεῖν, τοιοῦτόν τι καὶ ὁ γάμος ἐστί, καθάπερ λαβήν τινα διά τινος εὐμηχάνου τορείας ὡραϊσμένην τὸ λεῖον καὶ ἐπιπόλαιον τῆς ἡδονῆς προτείνων τῇ ἐπαφῇ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλ' ἐπειδὰν ἐν χερσὶ γένηται τοῦ ἁψαμένου καὶ τὴν τῶν ἀλγεινῶν παρουσίαν συνημμένως μεθ' ἑαυτοῦ συνεισήγαγε, πένθους καὶ συμφορῶν δημιουργὸς τοῖς ἀνθρώποις γινόμενος.

Οὗτος ἔδειξε τὰ ἐλεεινὰ καὶ πλήρη δακρύων θεάματα· παῖδας ἐν ἀωρίᾳ τῆς ἡλικίας ἠρημωμένους καὶ λάφυρον

1 ἐναπερείσεται CKPS ἐνάπερίση Ω 2 ἐπιβληθείη SΩv 3 αὐτῷ om SΩv ἢ: καὶ v 4 ἐφ': ἐν P, ὑφ' CK ἑαυτὸ CK ἑαυτῷ EP ἡ τ. θαν. v 9 γάμου E: θανάτου CKPSΩv 10 καὶ om v 11 ἄρα Sv ἄρ Ω ὀδύρεσθαι ante ἢ pr CKEP 14 τοῦ γάμου P 15 συναπολήγουσιν P 16 εὐβαφής P ἀπεξεσμένη CKP ἀπεξεσμένη καὶ εὐβαφής P 19 τοιοῦτό S 20 τινα λαβὴν E διά τινος: δι' Sv 22 ἀλλ' om SΩv 24 συνήγαγε Pv 25 γενόμενος CK γενάμενος Ω 26 οὗτως E 27 ἐρημωμένους Ω

προκειμένους τοῖς δυναστεύουσιν, ἐπιμειδιῶντας πολλάκις ὑπὸ τῆς τῶν κακῶν ἀγνοίας τῷ δυστυχήματι. χηρείας δὲ γένεσις τίς ἄλλη καὶ οὐχὶ γάμος ἐστίν; οὐκοῦν ἡ ἀναχώρησις τούτου πάντων ἀθρόως τῶν κακῶν τούτων λειτουργημάτων τὴν ἀτέλειαν ἔχει, καὶ οὐδὲν ἀπεικός. ὅπου γὰρ ἀναλύεται μὲν ἡ ἐξ ἀρχῆς ὁρισθεῖσα κατὰ τῶν πεπλημμεληκότων κατάκρισις, οὐκέτι δὲ θλίψεις τῶν μητέρων κατὰ τὸ γεγραμμένον πληθύνονται οὐδὲ λύπη τῆς ἀνθρωπίνης προηγεῖται γενέσεως, συνανήρηται πάντως ἡ ἀπὸ τοῦ βίου συμφορὰ καὶ ἀφήρηται τῶν προσώπων τὸ δάκρυον, καθώς φησιν ὁ προφήτης, οὐ γὰρ ἐν ἀνομίαις ἐστὶν ἡ σύλληψις ἔτι, οὐδὲ ἐν ἁμαρτίαις ἡ κύησις, οὐδὲ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς καὶ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ θεοῦ μόνου ἡ γέννησις γίνεται. τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν συλλαμβάνῃ μέν τις ἐν τῷ ζωτικῷ τῆς καρδίας τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ πνεύματος, τίκτῃ δὲ σοφίαν τε καὶ δικαιοσύνην, ἁγιασμόν τε καὶ ἀπολύτρωσιν. παντὶ γὰρ ἔξεστι μητέρα γενέσθαι τοῦ ταῦτα ὄντος, καθώς φησί που ὁ κύριος, ὅτι Ὁ τὸ θέλημά μου ποιῶν καὶ ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ μου ἐστίν.

Τίνα οὖν χώραν ἔχει ἔτι ἐπὶ τῶν τοιούτων κυημάτων ὁ θάνατος; ὄντως κατεπόθη ἐν ἐκείνοις τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ ἔοικεν εἰκών τις εἶναι τῆς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μακαριότητος ὁ ἐν παρθενίᾳ βίος, πολλὰ φέρων ἐν
381 M. ἑαυτῷ τῶν δι' ἐλπίδος ἀποκειμένων ἀγαθῶν τὰ γνωρίσμα-

8 Ps 24, 17 10 Isai 25, 8 14 Joan 1, 13 20 Matth 12, 50 Marc 3, 35

2 τῆς τῶν: πιστῶν Ω ἀγνωσίας Ω 3 ἄλλος v τίς ἄλλος P (ς bis in ras) ἡ om Ω 4 τούτου: τοῦτο Ω, τούτων C 5 ὅπου: οὔπω Ω 6 μὲν om Sv 7 δὲ om S θλίψις ΕΩ μητέρων: ἀνθρώπων C 8-9 προηγεῖται ante τῆς Ω 9 ἀπὸ τ. βίου om SΩ 11 ἐστὶν om Ω ἡ σύλ. ἐστιν CKS 12 ἔτι om S 13 ἀνδρὸς κ. ἐκ θ. om PΩ 14 τοῦτο δὲ γ. om SΩ 15 ἀφθαρσίαν om C 16 πνεύματος δύναμιν C τίκτει Ωv τε om v 17 τε: ὡσαύτως Sv πάντῃ sicut var lec in mg adscr E 19 μου om KEPSΩ 20 οὖν om Sv ἔτι om CΩv τῶν τ.: τούτων v 21 ὄντως: οὕτως v ἐν om Ω ἐκεῖνος Ω τὸ θνητὸν: ὁ θάνατος Sv τ. θ. ἐν ἐκείνοις CK 23 ὁ usque ad βίος om S 24 τὰ om v

τα. ἔξεστι δὲ ἐπιγνῶναι τὴν τῶν εἰρημένων ἀλήθειαν τὸν λόγον κατεξετάζοντας· πρῶτον μὲν γὰρ τῇ ἁμαρτίᾳ καθάπαξ ἀποθανὼν ζῇ τὸ λοιπὸν τῷ θεῷ, οὐκέτι καρποφορῶν τῷ θανάτῳ, καὶ ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτῷ συντέλειαν τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς ἐν ἑαυτῷ ποιήσας ἀναμένει λοιπὸν τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τοῦ μεγάλου θεοῦ, οὐδὲν διάστημα μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τῆς παρουσίας τοῦ θεοῦ διὰ τῶν διὰ μέσου γενεῶν ἐργαζόμενος. εἶτα τὸ ἐξαίρετον τῶν ἐν τῇ ἀναστάσει καλῶν καὶ ἐν τῷ παρόντι καρποῦται βίῳ. εἰ γὰρ ἰσάγγελος ἡ ζωή, ἣ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρὰ τοῦ κυρίου τοῖς δικαίοις ἐπήγγελται, τῆς δὲ ἀγγελικῆς φύσεως ἴδιον τὸ ἀπηλλάχθαι τοῦ γάμου ἐστίν, ἤδη δέδεκται τὰ τῆς ἐπαγγελίας καλὰ ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων ἀναμιγνύμενος καὶ τῷ ἀμολύντῳ τῆς ζωῆς τὴν καθαρότητα τῶν ἀσωμάτων μιμούμενος. εἰ οὖν τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἡ παρθενία γίνεται πρόξενος, τίς μὲν λόγος ἐπαξίως τὴν χάριν ταύτην θαυμάσεται; τί δὲ ἄλλο τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν οὕτω φανήσεται μέγα καὶ τίμιον, ὡς τῷ μεγαλείῳ τοῦ χαρίσματος τούτου παρισωθῆναι διὰ συγκρίσεως;

Κεφάλαιον ιε'

Ὅτι ἡ ἀληθὴς παρθενία ἐν παντὶ ἐπιτηδεύματι θεωρεῖται

Ἀλλ' εἰ κατείληπται ἡμῖν ἡ ὑπερβολὴ τοῦ χαρίσματος, συνιδεῖν προσήκει καὶ τὸ ἀκόλουθον, ὅτι οὐχ ἁπλοῦν, ὡς ἄν τις οἰηθείη, τὸ κατόρθωμα τοῦτό ἐστιν, οὐδὲ μέχρι τῶν σωμάτων ἱστάμενον, ἀλλ' ἐπὶ πάντα διῆκον

7 Tit 2, 13

1 ἔστι Pv ἔξεστι usque ad κατεξ. (2) om SΩ 2 γὰρ: ὅτι SΩv 3 τῷ θ. ante ζῇ P τὸ λ. om Ω 7 τε post αὐτοῦ (sic) add Sv 8 τὸ: ὅ τι v 9 τῇ ἀναστάσει: τῷ μέσῳ E 10 ἡ om ES μετὰ: κατὰ S 12 δέδεικται? 16 γέγονε v ἐπαξίως: ἀπαξεἰσὼν Ω 17 δὲ: δαὶ CK ἄλλον Ω ἄλλων v 18 οὕτω: αὐτῷ C 18-19 τῷ usque ad τούτου: τῇ τελειότητι ταύτῃ SΩv μεγάλου P 20 ΙΔ' v 21-22 ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιτηδεύμασι θεωρεῖται ἡ ἀληθὴς παρθενία S 23 ὑμῖν Ω 24 οὐκ Ω 25 ἁπλῶ S (corr m rec) τινες οἰηθεῖεν P

καὶ διαβαῖνον τῇ ἐπινοίᾳ, ὅσα κατορθώματα ψυχῆς ἔστι καὶ νομίζεται. ἡ γὰρ τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ προσκολληθεῖσα διὰ παρθενίας ψυχή, οὐ μόνον τῶν σωματικῶν μολυσμάτων ἑαυτὴν ἀποστήσει, ἀλλ' ἐντεῦθεν μὲν ἄρξεται τῆς καθαρότητος, ἐπὶ πάντα δὲ ὁμοίως καὶ μετὰ τῆς ἴσης ἀσφαλείας πορεύσεται, δεδοικυῖα μήπου τῆς καρδίας παρὰ τὸ δέον ἐπικλιθείσης εἰς πονηροῦ τινος κοινωνίαν μοιχικόν τι πάθος κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο προσδέξηται. οἷόν τι λέγω (πάλιν γὰρ τὸν λόγον ἐπαναλήψομαι)· ἡ τῷ κυρίῳ προσκολληθεῖσα ψυχὴ εἰς τὸ γενέσθαι πρὸς αὐτὸν ἓν πνεῦμα, καὶ καθάπερ ὁμολογίαν τινὰ συμβιωτικὴν καταθεμένη τὸ μόνον ἐκεῖνον ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ δυνάμεως, οὔτε τῇ πορνείᾳ προσκολληθήσεται, ἵνα μὴ γένηται σῶμα ἓν πρὸς αὐτήν, οὔτε ἄλλο τι τῶν ἀντικειμένων τῇ σωτηρίᾳ προσδέξεται, ὡς μιᾶς οὔσης ἐν ἅπασι τῆς τῶν μιασμάτων κοινότητος, καὶ εἰ δι' ἑνός τινος μολυνθείη, μηκέτι τὸ ἄσπιλον ἔχειν ἐν ἑαυτῇ δυναμένη.

Ἔστι δὲ καὶ δι' ὑποδείγματος τεκμηριῶσαι τὸν λόγον. ὥσπερ τὸ ἐν τῇ λίμνῃ ὕδωρ τέως μὲν λεῖόν ἐστι καὶ ἀκίνητον, εἰ μηδεμία τις τῶν ἔξωθεν ταραχὴ προσπεσοῦσα τὸ σταθερὸν τοῦ τόπου διακινήσειε, λίθου δέ ποθεν ἐμπεσόντος τῇ λίμνῃ ὅλον ἐν κύκλῳ συνεκλονήθη τῷ μερικῷ σάλῳ συγκυματούμενον· καὶ ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ βάρους εἰς τὸν βυθὸν καταδύεται, τῶν δὲ περὶ αὐτὸν κυμάτων κυκλοτερῶς ἐν ἀλλήλοις ἐγειρομένων καὶ ἐπὶ τὰ ἄκρα τοῦ ὕδατος ὑπὸ
384 M. τῆς ἐν τῷ μέσῳ κινήσεως ἐξωθουμένων, πᾶσα ἐν κύκλῳ περιτραχύνεται τῆς λίμνης ἡ ἐπιφάνεια συνδιατιθεμένη τῷ

1 διανοίᾳ E ἐστι K 6 πορεύεται v καὶ δεδοικ. v δεδοικ. om EP 7 ἐπικλιθείσησι P κλιθείσης E εἰς om Sv κοινωνίᾳ Sv 9-10 κολληθεῖσα PSΩ 11 καὶ om v μεταθεμένη Ω 15 πᾶσι EP 16 τινος om S 17 δύναμιν P 18 ὑποδειγμάτων SΩv 20 τις K ταραχῇ τῶν ἔξωθεν Ω τὸ usque ad τόπου (21) om S 21 σταθηρὸν v τοῦ τόπου: τούτου Ω διακινήσειαν Ω ποθεν: τινος v προσπεσόντος P 22 τῇ λίμνῃ om S ἐν κύκλῳ om v συνεκινήθη Sv συνεχύθη Ω 22-23 μερικῷ σ. συγ.: μέρει SΩv 23 καὶ om CKEPv γὰρ ante ὑπὸ add CKEPv τοῦ om S 24 αὐτῶν P (corr P²) Ω 25 ἄλλοις v 26 ἐξωθούμενον E

βάθει· οὕτω καὶ τὸ τῆς ψυχῆς γαληναῖον καὶ ἥσυχον δι' ἑνός τινος παρεμπεσόντος εἰς αὐτὴν πάθους ὅλον συνδιεσείσθη καὶ τῆς τοῦ μέρους βλάβης συνήσθετο. φασὶ δὲ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐξητακότες μὴ ἀπεσχίσθαι τὰς ἀρετὰς ἀπ' ἀλλήλων μηδὲ δυνατὸν εἶναι μιᾶς τινος ἀρετῆς κατὰ τὸν ἀκριβῆ περιδράξασθαι λόγον τὸν μὴ καὶ τῶν λοιπῶν ἐφαψάμενον, ἀλλ' ᾧ ἂν παραγένηται μία τῶν ἀρετῶν ἀναγκαίως ἐπακολουθεῖν καὶ τὰς ἄλλας. οὐκοῦν ἐξ ἀντιστρόφου καὶ ἡ περί τι βλάβη τῶν ἐν ἡμῖν εἰς ὅλον τὸν κατ' ἀρετὴν διατείνει βίον καὶ ὄντως, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, τοῖς μέλεσι τὸ ὅλον συνδιατίθεται, ἄν τε πάσχῃ μέλος ἕν, συναλγοῦντος τοῦ παντός, ἄν τε καὶ δοξάζηται, τοῦ ὅλου συγχαίροντος.

Κεφάλαιον ιϛ'

Ὅτι τὸ ὁπωσοῦν ἔξω γενέσθαι τῆς ἀρετῆς ἴσον κίνδυνον ἔχει

Ἀλλὰ μυρίαι κατὰ τὸν βίον ἡμῶν αἱ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν παρατροπαὶ καὶ πολυτρόπως αἱ γραφαὶ τὸ πλῆθος τοῦτο διασημαίνουσι· Πολλοὶ γάρ, φησίν, οἱ ἐκδιώκοντές με καὶ θλίβοντές με· καὶ Πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ἀπὸ ὕψους· καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. τάχα τοίνυν κυρίως ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι πολλοὶ οἱ μοιχικῶς ἐπιβουλεύοντες πρὸς τὸ διαφθεῖραι τὸν τίμιον τοῦτον ὡς ἀληθῶς γάμον καὶ τὴν ἀμίαντον κοίτην· εἰ δὲ χρὴ καὶ ὀνομαστὶ τοὺς μοιχοὺς τούτους ἀπαριθμήσασθαι, μοιχὸς ἡ ὀργή, μοιχὸς ἡ πλεονεξία, μοιχὸς ὁ φθόνος ἡ μνησικακία ἡ ἔχθρα ἡ βασκανία τὸ μῖσος, καὶ πάντα

13 I Cor 12, 26 20 Ps 118, 157 Ps 55, 2-3; 3, 2

1 καὶ ἐπὶ Ω τό: τῷ Ω γαληνιαῖον Ω (cf 329, 18) ἡσύχιον CKPΩ 2 τινος om Ω 2-3 διεσείσθη C συνεσείσθη Ω 3 ἐπήσθετο CKEP 5 ἀπ' om Sv 8 ἄλλας: λοιπάς v 10 φησὶ καθὼς E 11 μέρεσι SΩv 12 ἐάν SΩv καὶ om EΩ τοῦ alt om CKEP 14 IE' v 15 τὸν post ἀρετῆς add v 16 ἴσον ἔχει τὸν κίνδυνον S 19 φησίν om v 19-20 καὶ θ. με om Ω 21 τοιαῦτα om P ἐστὶν S εἰπεῖν om Ω 24 ὀνομαστί: τῷ ὀνόματι v, τὸ ὀνομαστὶ S μ. τούτους: τ[οι]ούτους v 26 καὶ om SΩv

ὅσα παρὰ τοῦ ἀποστόλου κατείλεκται ὡς ἀντικείμενα τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ μοιχῶν ἐστιν ἀπαρίθμησις. ὑποθώμεθα τοίνυν εἶναί τινα ἐν γυναιξὶν εὐπρεπῆ τε καὶ ἀξιέραστον καὶ διὰ τοῦτο βασιλεῖ πρὸς γάμον συναρμοσθεῖσαν, ἐπιβουλεύεσθαι δὲ διὰ τὴν ὥραν ὑπὸ ἀκολάστων τινῶν. οὐκοῦν ἡ τοιαύτη, ἕως μὲν ἂν πρὸς πάντας τοὺς ἐπὶ διαφθορᾷ παρεδρεύοντας ἐχθρωδῶς ἔχῃ καὶ κατηγορῇ τούτων ἐπὶ τοῦ νομίμου ἀνδρός, σώφρων ἐστὶ καὶ πρὸς μόνον ἐκεῖνον τὸν νυμφίον ὁρᾷ καὶ οὐδεμίαν ἔχουσι χώραν κατ' αὐτῆς αἱ τῶν ἀκολάστων ἀπάται. εἰ δέ τινι πρόσθοιτο τῶν ἐπιβουλευόντων, οὐκ ἐξαιρεῖται αὐτὴν τῆς τιμωρίας ἡ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σωφροσύνη. ἀρκεῖ γὰρ εἰς κατάκρισιν καὶ τὸ δι' ἑνός τινος μιανθῆναι τὴν κοίτην. οὕτω καὶ ἡ τῷ θεῷ ζῶσα ψυχὴ οὐδενὶ τῶν δι' ἀπάτης αὐτῇ προφαινομένων καλῶν ἀρεσθήσεται· εἰ δὲ παραδέξαιτο διά τινος πάθους τὸν μιασμὸν τῇ καρδίᾳ, ἔλυσε καὶ αὐτὴ τοῦ πνευματικοῦ γάμου τὰ δίκαια· καὶ ὥς φησιν ἡ γραφή, Εἰς κακότεχνον ψυχὴν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν, οὕτως ἔστιν ἀληθῶς εἰπεῖν μηδὲ εἰς θυμώδη καὶ βάσκανον ἢ ἄλλο τι ἔχουσαν τοιοῦτον ἐν ἑαυτῇ πλημμελὲς δυνατὸν εἶναι τὸν ἀγαθὸν νυμφίον εἰσοικισθῆναι.

Τίς γὰρ ἐπίνοια συναρμόσει τὸ τῇ φύσει ἀλλότριόν τε καὶ ἀκοινώνητον; ἄκουσον τοῦ ἀποστόλου μηδεμίαν κοινωνίαν εἶναι φωτὶ πρὸς σκότος διδάσκοντος ἢ δικαιοσύνῃ πρὸς ἀνομίαν ἢ συνελόντι φάναι πάντα, ὅσα ἐστὶν ὁ
385 M. κύριος κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐν αὐτῷ θεωρουμένων νοούμενός τε καὶ ὀνομαζόμενος, πρὸς πάντα τὰ ἐν κακίᾳ κατὰ

2 I Cor 6, 9-10   18 Sap 1, 4   25 II Cor 6, 14

6 πρὸς om E τοὺς om Ω 7 φθορᾷ v ἐχθρῶς KEPv ἔχει CK κατηγορεῖ CKPΩ 8 σώφρον Ω 9 ἐκεῖνον om ESΩv, post νυμφίον P 9-10 κατ' αὐτῆς om P 11 ἐξαρεῖται CK 13 τινος om v οὕτως KESΩv 14 προσφερομένων E, corr E[2] προσφαινομένων Ω 15 ἐρασθήσεται CKEPΩ παρεδέξατο EP 16 αὕτη C 18 εἰσελεύσεται Ω ἐστὶν S ἐστιν K 19 μηδ' E ἔχουσα Ω 20 τοιοῦτον om v ἐν om Ω τι post αὐτῇ (sic) add m rec Ω 22 συναρμ. τὸ: συναρμόσετο Ω 24 εἶναι κοιν. ESΩv 25 συνελόντα P ὅσα: ὁ Ω 26 ὀνομάτων post θεωρ. add P

τὸ ἐναντίον νοούμενα. εἰ οὖν ἀμήχανος τῶν τῇ φύσει ἀμίκτων ἡ κοινωνία, ἀλλοτρία πάντως καὶ ἀνεπίδεκτος τῆς τοῦ ἀγαθοῦ συνοικήσεως ἡ ὑπὸ κακίας τινὸς κατειλημμένη ψυχή. τί οὖν ἐκ τούτων μανθάνομεν; τὸ δεῖν τὴν σώφρονα καὶ λελογισμένην παρθένον παντὸς πάθους κατὰ πάντα τρόπον τῆς ψυχῆς ἁπτομένου χωρίζεσθαι καὶ φυλάσσειν ἑαυτὴν ἁγνὴν τῷ νομίμως αὐτὴν ἁρμοσαμένῳ νυμφίῳ, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων. μία γάρ ἐστιν ὁδὸς εὐθεῖα στενή τε ὡς ἀληθῶς καὶ τεθλιμμένη καὶ τὰς ἐφ᾽ ἑκάτερα παρατροπὰς οὐ παραδεχομένη, καὶ τὸ ὁπωσοῦν ταύτης ἔξω γενέσθαι ἴσον ἔχει τὸν τῆς ἀποπτώσεως κίνδυνον.

Κεφάλαιον ιζ´

Ὅτι ἀτελὴς εἰς τὸ ἀγαθὸν ὁ καὶ ἑνί τινι τῶν κατ᾽ ἀρετὴν ἐλλείπων

Εἰ δὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, διορθωτέον ὡς οἷόν τε τῶν πολλῶν τὴν συνήθειαν· ὅσοι πρὸς μὲν τὰς αἰσχροτέρας τῶν ἡδονῶν ἰσχυρῶς ἀπομάχονται, ἄλλως δὲ τὴν ἡδονὴν ἐν τιμαῖς καὶ φιλαρχίαις θηρεύουσι, παραπλήσιον ποιοῦντες ὥσπερ ἂν εἴ τις οἰκέτης ἐλευθερίας ἐπιθυμῶν μὴ ὅπως ἔξω τῆς δουλείας γενήσεται σπεύδοι, ἀλλ᾽ ἐναμείβοι τοὺς κεκτημένους, τὴν ἐναλλαγὴν τῶν κυριευόντων ἐλευθερίαν οἰόμενος. δοῦλοι γάρ εἰσιν ἐπίσης πάντες, κἂν μὴ ὑπὸ

1 νοούμενα ante κατὰ (312, 27) P 4 τί οὖν om P 6 φυλάττειν CK 7 νομίμως om SΩv ἁρμοσ. αὐτὴν SΩv 8 post τοιούτων incipit κεφάλ. ις´ Ὅτι—ἐλλείπων v(vide 313, 13) Ὅτι ὁμοίως ἀτελὴς εἰς τὸ ἀγαθόν ἐστιν ὁ οἱωδήποτε μέρει κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐλλείπων S 9 καὶ τεθλ. ὡς ἀληθῶς P 10 τροπὰς C οὐκ ἐπιδεχομένη SΩv οὐκ ἐπιδεχ. in mg sicut var lect add E[2] 11 ἔξω ταύτης Pv 14 ἑνί E: ἐνί K: ἐν C: ἐπί Pv (cf indicem capitum) 16 δή: ἤδη Ω 18 ἄλλοι ex ἄλλως corr P[1] 18-19 ἐν usque ad θηρεύουσι om Ω 20 εἴ om Ω ἐλευθ. ἐπιθ. om EP 21 ἔξω om Ω τ. δ. ἔξω Sv σπεύδῃ CKE σπεύδει P ἐναμείβων S 22 κυριευόντων: κεκτημένων Sv 23 ποιούμενος C

τῶν αὐτῶν κυριεύωνται, ἕως ἂν ὅλως ἐπικρατῇ τις αὐτῶν καὶ μετὰ δυναστείας ἄρχῃ. εἰσὶ δὲ πάλιν οἳ τῇ πολλῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς μάχῃ εὐκαταγώνιστοί πως τῷ ἀντικειμένῳ πάθει γεγόνασι, καὶ ἐν τῇ ἐπιτεταμένῃ τῆς ζωῆς ἀκριβείᾳ λύπαις καὶ παροξυσμοῖς καὶ μνησικακίαις καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅσα πρὸς τὸ ἐναντίον τοῦ κατὰ τὴν ἡδονὴν πάθους ἀντικαθέστηκεν, εὐκόλως τε ἁλίσκονται καὶ δυσχερῶς διεκδύνουσι. τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν μὴ ὁ λόγος ὁ κατ' ἀρετήν, ἀλλά τι πάθος τῆς κατὰ τὸν βίον πορείας ἡγεμονεύῃ.

Ἡ μὲν γὰρ ἐντολὴ τοῦ κυρίου σφόδρα τηλαυγής, καθώς φησιν ἡ γραφή, ὡς καὶ νηπίων ὀφθαλμοὺς φωτίσαι, μόνῳ τῷ θεῷ προσκολλᾶσθαι ἀγαθὸν εἶναι λέγουσα· ὁ δὲ θεὸς οὔτε λύπη ἐστὶν οὔτε ἡδονὴ οὔτε δειλία ἢ θράσος ἢ φόβος ἢ ὀργὴ ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον πάθος, ὃ τῆς ἀπαιδεύτου κυριεύει ψυχῆς, ἀλλ', ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, αὐτοσοφία καὶ ἁγιασμός, ἀλήθειά τε καὶ χαρὰ καὶ εἰρήνη καὶ ὅσα τοιαῦτα. πῶς οὖν ἔστι τῷ ταῦτα ὄντι προσκολληθῆναι τὸν ὑπὸ τῶν ἐναντίων κρατούμενον; ἢ πῶς οὐκ ἄλογον τὸν ἔν τινι τῶν παθῶν ὅπως μὴ ὑπαχθῇ σπουδάζοντα ἀρετὴν νομίζειν τὸ ἀντικείμενον; οἷον ἡδονὴν μὲν φεύγοντα λύπῃ κατέχεσθαι, τὸ δὲ θρασὺ καὶ προπετὲς διακλίνοντα δειλίᾳ ταπεινοῦν τὴν ψυχήν, ἢ θυμοῖς ἀνάλωτον μένειν ἐσπου-
388 M. δακότα κατεπτηχέναι τῷ φόβῳ. τί γὰρ διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως τῆς ἀρετῆς ἐκπεσεῖν, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ἔξω γενέσθαι, ὅς ἐστιν ἡ παντελὴς ἀρετή; καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν τοῦ σώματος ἀρρωστημάτων οὐκ ἂν διαφέρειν τὸ κακόν τις εἴποι δι' ὑπερβαλλούσης ἐνδείας ἢ ἀπὸ πλησμονῆς

12 Ps 18, 9 13 Ps 72, 28 17 I Cor 1, 30 Rom 14, 17

1 κυριεύονται Ω ὅλως om C τίς CΩ 2 καὶ om EPSΩv ἀρχή EPSΩv 9 τί K 10 ἡγεμονεύει KEΩ, corr E[2] 11 σφόδρα om E 11-12 καθώς φησιν ἡ γραφή om SΩv 12 φωτίζειν P 14 οὔτε pr: οὐδὲ Ω 15 τοιοῦτο S 16 αὐτὸς σοφία Ω 18 ἐστι P 19 τὸν om Ω τῶν C τῷ post τὸν add Sv, τὸ Ω ἐνί Ωv 20 ὑπαχθείη ESΩv 21 φυγόντα Sv 22 ἐκκλίνοντα CK 23 ταπεινοῦντα K 27 ἂν: οὖν Ω 28 ἢ post εἴποι add EP εἴπη S

ἀμέτρου διαφθαρῆναι, εἰς τὸ αὐτὸ πέρας τῆς ἀμετρίας ἐν ἑκατέροις ληγούσης. οὐκοῦν καὶ ὁ τῆς κατὰ ψυχὴν ζωῆς τε καὶ ὑγείας ἐπιμελούμενος ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς ἀπαθείας ἑαυτὸν τηρήσει, ἀμιγὴς καὶ ἀμέτοχος διαμένων τῆς ἑκατέρωθεν τῇ ἀρετῇ παρακειμένης ἐναντιότητος. οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς. τὸ δόγμα φανερῶς γὰρ τῆς τοῦ κυρίου διδασκαλίας ἔστιν ἀκοῦσαι, ἐν οἷς διδάσκει τοὺς μαθητάς, ὡς ἄρνας λύκοις συναστρεφομένους, μὴ περιστερὰς εἶναι μόνον, ἀλλ' ἔχειν τι καὶ τοῦ ὄφεως ἐν τῷ ἤθει. τοῦτο δέ ἐστι τὸ μὴ τὸ κατὰ τὴν ἁπλότητα δοκοῦν ἐπαινετὸν ἐν ἀνθρώποις εἰς ἄκρον ἐπιτηδεύειν, ὡς τῇ ἐσχάτῃ ἀνοίᾳ τῆς τοιαύτης ἕξεως πλησιαζούσης· μηδ' αὖ πάλιν τὴν ἐπαινουμένην ὑπὸ τῶν πολλῶν δεινότητα καὶ πανουργίαν ἀμιγῆ τῶν ἐναντίων καὶ ἄκρατον ἀρετὴν νομίζειν· ἐκ δὲ τῆς δοκούσης ἐναντιότητος μίαν τινὰ συγκεκραμένην ἤθους κατάστασιν ἀπεργάζεσθαι, τῆς μὲν τὸ ἀνόητον, τῆς δὲ τὸ ἐν πονηρίᾳ σοφὸν περικόψαντας, ὡς ἐξ ἑκατέρων ἓν ἀποτελεσθῆναι καλὸν ἐπιτήδευμα ἁπλότητι γνώμης καὶ ἀγχινοίᾳ συγκεκραμένον. Γίνεσθε γάρ, φησί, φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί.

Κεφάλαιον ιη'

Ὅτι χρὴ πάσας τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις πρὸς ἀρετὴν βλέπειν

Οὐκοῦν ὅπερ ἐνταῦθα εἴρηται παρὰ τοῦ κυρίου, κοινὸν ἔστω δόγμα τοῦ βίου παντός, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν διὰ

10 Matth 10, 16 Luc 10, 3 20 Matth 10, 16

1-2 ἐν ἑκ. τῆς ἀμ. Ω τῆς ante ἐν add K ἐν om P τῆς ἐν ἑκ. ἀμ. Sv 2 τῆς om S 3 τε om S ὑγιείας Sv ὑγίας Ω ἐπιμελόμενος EΩv ἀπαθείας: ἀληθείας v 6-7 τὸ δόγμα post διδασκ. Sv, ante ἀκοῦσαι Ω ἔστιν ἀκοῦσαι: τοῦτό ἐστιν SΩv, sed ἐστιν post διδασκ. Ω 9 τί CΩ 10 μήτε Sv μηδὲ Ω τὸ alt P[2] et Ambrosianus Q 14 superior: om CKEPSΩ κατὰ om KSΩv 11 ἐπαινετὸν om S ἐπαινετὴν v ἐν om Ω ἐν: τοῖς v 12 μηδὲ Ω μήτε Sv 13 αὖ πάλιν om SΩv τὴν om E 14 τὴν ἀρετὴν Ω 17 περικόψαντες Ω 19 ἀγνοία Ω ἀγχινοίας E 21 IZ' v ις' S 22-23 ὅτι οὐδὲν ὀνίνησι τὸν μὴ διὰ πάντων τὴν ἀρετὴν ἀσκοῦντα ἕν τι μόνον τῶν ἀγαθῶν κατορθούμενον S 25 τοῦ βίου om P

παρθενίας τῷ θεῷ προσιόντων, τὸ μὴ πρὸς ἕν τι κατόρθωμα βλέποντας τῶν ἐναντίων ἀφυλάκτως ἔχειν, ἀλλὰ πανταχόθεν ἑαυτοῖς τὸ ἀγαθὸν ἐξευρίσκειν, ὡς ἂν διὰ πάντων τὸ ἀσφαλὲς ὑπάρχοι τῷ βίῳ. οὐδὲ γὰρ στρατιώτης μέρη τινὰ τοῖς ὅπλοις φραξάμενος γυμνῷ κινδυνεύει τῷ λοιπῷ σώματι. τί γὰρ κέρδος αὐτῷ τῆς ἐπὶ μέρους ὁπλίσεως, εἰ κατὰ τῶν γυμνῶν τὴν καιρίαν δέξαιτο; τίς δ' ἂν εὔμορφον ὀνομάσειεν ἐκεῖνον, ᾧ τῶν εἰς εὐμορφίαν τι συντελούντων ἔκ τινος συμφορᾶς περικέκοπται; ἡ γὰρ περὶ τὸ λεῖπον αἰσχύνη καὶ τὴν τοῦ ὑγιαίνοντος χάριν διελυμήνατο. εἰ δὲ καταγέλαστός ἐστι, καθώς φησί που τὸ εὐαγγέλιον, ὁ ἐγχειρήσας μὲν τὴν τοῦ πύργου οἰκοδομήν, ἐν θεμελίοις δὲ τὴν ἑαυτοῦ σπουδὴν στήσας καὶ τοῦ τέλους οὐκ ἐφικόμενος, τί ἄλλο ἐκ τῆς παραβολῆς ταύτης μανθάνομεν ἢ τὸ πάσης ὑψηλῆς προθέσεως ἐπὶ τὸ πέρας φθάνειν ἐσπουδακέναι, ταῖς ποικίλαις τῶν ἐντολῶν ἐποικοδομαῖς τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ τελειοῦντας; οὔτε γὰρ λίθος εἷς ἡ πᾶσα τοῦ πύργου οἰκοδομή ἐστιν οὔτε ἐντολὴ μία πρὸς τὸ ἐπιζητούμενον μέτρον ἄγει τὴν τῆς ψυχῆς τελειότητα, ἀλλὰ καὶ τὸν θεμέλιον ὑποβεβλῆσθαι δεῖ πάντως καί, 389 M. καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, τὴν ἐκ χρυσίου καὶ λίθων τιμίων οἰκοδομὴν ἐπιθέσθαι. οὕτω γὰρ τὰ ἔργα τῶν ἐντολῶν ὀνομάζεται κατὰ τὸν εἰπόντα προφήτην ὅτι Ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν. ὑποκείσθω τοίνυν ἀντὶ θεμελίου τινὸς τῷ κατ'

14 Luc 14, 28 sqq 22 I Cor 3, 12 25 Ps 118, 127

2 βλέπειν Ω 3 ἐξευρ.: ἐργάζεσθαι S, ἐρανίζεσθαι Ω 3-4 ὡς usque ad βίῳ om SΩ 4 ὑπάρχῃ v ὑπάρξοι C 4-5 στρατ. post ὅπλοις P 6 κέρδους S 7 τὴν om Ω κερείαν E δέξεται CK δέξηται EP 8 ἐκεῖνο Sv ᾧ ESΩ: ὃ v, om CKP τι om CKP, add P[2] 9 εἰ post συμφ. add CKEP 10 αἰσχύνης Ω 12 ἐγχειρίσας E τῆς τοῦ πύργου κατασκευῆς S τῇ ... κατασκευῇ Ωv τῇ ... οἰκοδομῇ CKP 13 σπουδ. ἑαυτ. SΩv 15 ἐλθεῖν P 16 οἰκοδομαῖς Sv οἰκοδομίαις Ω 17 τελοῦντας S γὰρ om Ωv 18 οἰκ. τ. πύργου SΩv 20 δεῖ πάντως: διὰ παντὸς P καί alt om Ωv 21 καὶ ante τὴν hab Ω, in uncinis rectis add v χρυσοῦ SΩv (cf 24) 22 ἐπιτίθεσθαι CEΩ

ἀρετὴν βίῳ ἡ περὶ τὴν παρθενίαν σπουδή, ἐποικοδομείσθω δὲ τῷ θεμελίῳ τούτῳ πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς. εἰ γὰρ καὶ σφόδρα τοῦτο τίμιον καὶ θεοπρεπὲς εἶναι πιστεύεται, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι καὶ πεπίστευται, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ὅλος ὁ βίος τούτῳ συμβαίνοι τῷ κατορθώματι, ἐπιμολύνοιτο δὲ τῇ λοιπῇ τῆς ψυχῆς ἀταξίᾳ, τοῦτο ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἐνώτιον τὸ ἐν τῇ ῥινὶ τῆς ὑὸς ἢ ὁ μαργαρίτης ὁ ἐν τοῖς ποσὶ τῶν χοίρων καταπατούμενος. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα.

Εἰ δέ τις παρ' οὐδὲν ποιεῖται τὸ μὴ συνηρμόσθαι τινὶ διὰ τῶν καταλλήλων τὸν βίον, τὰ ἐν τῷ οἴκῳ ἑαυτοῦ θεασάμενος παιδευθήτω περὶ τοῦ δόγματος. δοκεῖ γάρ μοι, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκήσεως ὁ τοῦ οἴκου δεσπότης οὐ καταδέξεται ἀπρεπῆ καὶ ἀσχήμονα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ βλέπειν, ἢ κλίνην ἀνατετραμμένην ἢ πλήρη κόπρου τὴν τράπεζαν ἢ τὰ μὲν τίμια τῶν σκευῶν ἐν ῥυπαροῖς τισι τόποις ἀπερριμμένα, ὅσα δὲ πρὸς τὰς ἀτιμοτέρας ὑπηρεσίας ἐστίν, ἐν ὀφθαλμοῖς προκείμενα τῶν εἰσιόντων, ἀλλὰ πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν τὴν πρέπουσαν διαθεὶς καὶ ἑκάστῳ τὴν ἁρμόζουσαν ἀποδοὺς χώραν, θαρρῶν ὑποδέχεται τοὺς ἐπιξενουμένους, ὡς οὐδεμίαν αἰσχύνην ὀφλήσων εἰ φανερὸν γένοιτο, ὅπως αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν ἔχει· οὕτως οἶμαι χρῆναι καὶ τὸν τοῦ σκηνώματος ἡμῶν οἰκοδεσπότην καὶ οἰκονόμον, τὸν νοῦν λέγω, πάντα τὰ ἐν ἡμῖν εὖ διατίθεσθαι

7 Prov 11, 22 8 Matth 7, 6

4 ὥσπερ usque ad πεπίστ. om EΩ 5 ὅλως Ω ὅλος (ο ex ω) P 6 δὲ om v λοιπὸν Ωv 6-7 ἐστι τὸ ἐνώτ. ἐκ. Pv ἐκ. τὸ ἐν. ἐστὶν SΩ 7 συὸς v υἱὸς PΩ ὁ alt om Ω 8 inscript ὅτι χρὴ πάσας τῆς ψυχῆς τὰς δυνάμεις πρὸς ἀρετὴν βλέπειν ante ἀλλὰ exhib S (cf 315, 21-23), Κεφάλ. ιη' Μόνη ἡ ἀρετή, κἂν τέλειος, οὐδὲν ὠφελεῖ τῷ ἐν πᾶσι τὴν ἀρετὴν οὐκ ἀσκουμένῳ post τοσαῦτα (9) v 13 οἰκίας C 13-14 οὐκ ἀνέξεσθαι CK οὐκ ἀνέξεται P οὐκ ἂν δέξασθαι Ω οὐκ ἀποδέξεται v καταδέξηται E 14 ἀπρεπῶς CKEPΩ ἀσχημόνως C ἄσχημα EP 16-17 ἀπεριμμένα P 17 ἀτιμοτέρους v 19 ἑκάστην v τὴν om Sv 20 δέχεται CKEP ἀποδέχεται Sv ἐπιξενωμένους (-νομ- sic K) CKE 21 φανερὰ Pv 22 τὰ om E ἔχῃ P ἔχοι CKv 24 πᾶν τὸ Sv

ἑκάστη τε τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, ἃς ἀντὶ ὀργάνων τινῶν ἢ σκευῶν ὁ δημιουργὸς ἡμῖν ἐτεκτήνατο, οἰκείως καὶ πρὸς τὸ καλὸν κεχρῆσθαι. εἰ δὲ μὴ φλυαρίαν τινὰ καὶ ἀδολεσχίαν τοῦ λόγου τις καταγινώσκοι, εἰρήσεται καὶ καθ᾽ ἕκαστον, ὅπως ἂν τοῖς παροῦσιν αὐτῷ χρώμενος πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῷ τὸν βίον οἰκονομήσειε.

Φαμὲν τοίνυν τὴν μὲν ἐπιθυμίαν δεῖν ἐν καθαρῷ τῆς ψυχῆς ἱδρυμένην ἔχειν, ὥσπερ τι ἀνάθημα ἢ ἀπαρχὴν τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ἐξελόντα θεῷ ἀφιερώσαντά τε αὐτὴν ἅπαξ ἀνέπαφον καὶ καθαρὰν διαφυλάσσειν, μηδαμοῦ τῇ κατὰ τὸν βίον ῥυπαρίᾳ μολυνομένην. τὸν δὲ θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μῖσος καθάπερ κύνας τινὰς πυλωρούς πρὸς μόνην ἐγρηγορέναι τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀντίστασιν καὶ κατὰ τοῦ κλέπτου καὶ πολεμίου κεχρῆσθαι τῇ φύσει, ὃς ἐπὶ λύμῃ τοῦ θείου θησαυροῦ παρεισδύεται καὶ διὰ τοῦτο ἔρχεται, ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ· τὴν δὲ ἀνδρείαν καὶ τὸ θάρσος ἀντὶ ὅπλου τινὸς διὰ χειρὸς φέρειν, πρὸς τὸ μὴ πτοηθῆναί ποτε πτόησιν ἐπελθοῦσαν καὶ ὁρμὰς ἀσεβῶν ἐπερχομένας· ἐλπίδι δὲ καὶ ὑπομονῇ ἀντὶ βακτηρίας, εἴποτε τοῖς πειρασμοῖς κάμοι, ὑποστηρίζεσθαι· τὸ δὲ τῆς
392 M. λύπης κτῆμα καιρῷ μετανοίας ἐπὶ ἁμαρτήμασιν, εἰ τύχοι ποτὲ συμβάν, προχειρίζεσθαι, ὡς οὐδέποτε χρήσιμον ὂν ἢ πρὸς τὴν τοιαύτην μόνην ὑπηρεσίαν. ἡ δὲ δικαιοσύνη αὐτῷ κανὼν εὐθύτητος ἔσται, τὸ ἐν παντὶ ἄπταιστον λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ὑφηγουμένη, ὅπως τε χρὴ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ διακεῖσθαι καὶ πῶς ἄν τις ἑκάστῳ τὸ κατ᾽ ἀξίαν νέμοι. τὴν δὲ τοῦ

1 ἀντ᾽ S 2 τινῶν om Sv ἢ: καὶ SΩv ἐνετεκτήνατο ESv 4 τίς K καταγνώσεται CKEP 6 αὐτῷ τὸν βίον om SΩ 8 ἱδρυσάμενον CKPΩv ἀπαρχὴ Ω 9 τῷ θεῷ Ω θεῷ om CKEP ἀφιερώσαν Ω τε ἀφιερ. ταύτην S 10 τε post ἀνέπαφον add v διαφυλάττειν Sv φυλάσσειν P 12 κ. τ. μῖσος om E 15 παρεισδύσεται C 16 ἀνδρίαν S 18 ποτε: τινα E 19 ἐλπίδα . . . ὑπομονὴν Ω 20 ἐπιστηρίζεσθαι CKERΩ τὸ usque ad προχειρίζεσθαι (22) om Ω 22 συμβάν om P ὂν om C, sscr K[1] ἢ om P 24-25 λόγων . . . ἔργων Ω 25 ὑφηγούμενος S 26 ἂν om Ω ἑκάστῳ post ἀξίαν SΩv τὸ om E τὸ: τὰ CKPv

πλείονος ἔφεσιν, ὃ πολύ τε καὶ ἀμέτρητον ἔγκειται τῇ ἑκάστου ψυχῇ, τῇ κατὰ θεὸν ἐπιθυμίᾳ προσθείς, μακαριστὸς ἔσται τῆς πλεονεξίας, ἐκεῖ βιαζόμενος, ὅπου ἐπαινετὸν τὸ βιάζεσθαι. σοφίαν δὲ καὶ φρόνησιν συμβούλους ἕξει τῶν συμφερόντων καὶ συνδιοικούσας αὐτῷ τὴν ζωήν, ὡς μηδαμοῦ ὑπὸ ἀμαθίας ἢ ἀφροσύνης παραβλαβῆναι. εἰ δὲ μὴ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ τὸ οἰκεῖον χρῷτο ταῖς εἰρημέναις δυνάμεσιν, ἀλλὰ ὑπαλλάσσοι παρὰ τὸ δέον τὴν χρῆσιν, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν προστιθεὶς τοῖς αἰσχίστοις, τὸ δὲ μῖσος ἐπὶ τοὺς ὁμοφύλους προχειριζόμενος, ἀγαπῶν δὲ τὴν ἀδικίαν καὶ ἐπὶ τοὺς γονέας ἀνδριζόμενος καὶ θαρσῶν τὰ ἄτοπα καὶ ἐλπίζων τὰ μάταια, φρόνησιν δὲ καὶ σοφίαν ἀπελαύνων τῆς μεθ' ἑαυτοῦ συνοικήσεως, λαιμαργίαν καὶ ἀφροσύνην προσεταιρίζοιτο, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὡσαύτως ποιῶν, ἄτοπος ἂν εἴη τις καὶ ἀλλόκοτος, ὡς μηδ' ἂν εἰπεῖν ἀξίως τινὰ δυνηθῆναι τὴν ἀτοπίαν. καθάπερ γὰρ εἴ τις ἐναλλὰξ ὁπλιζόμενος ἀναστρέφοι μὲν τὸ κράνος, ὥστε καλύπτειν τὸ πρόσωπον καὶ ὀπίσω νενευκέναι τὸν λόφον, τοὺς δὲ πόδας ἔχοι ἐν θώρακι καὶ τὰς κνημῖδας ἐφαρμόζοι τῷ στήθει, καὶ ὅσα τῆς ἀριστερᾶς ἐστι τῇ δεξιᾷ μεταλαμβάνοι, τὴν δὲ τῶν δεξιῶν ὅπλισιν τῇ εὐωνύμῳ προσρίπτοι; ὅπερ οὖν παθεῖν εἰκὸς ἐν πολέμῳ τὸν τοιοῦτον ὁπλίτην, τοῦτο καὶ παρὰ τὸν βίον πάσχειν εἰκὸς τὸν συγκεχυμένον τὴν γνώμην καὶ τὴν χρῆσιν τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς ὑπαμείβοντα.

Οὐκοῦν προνοητέον ἡμῖν τῆς ἐν τούτοις εὐαρμοστίας, ἣν ἡ ἀληθὴς σωφροσύνη πέφυκεν ἐμποιεῖν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς. καὶ εἰ χρὴ τὸν τελεώτατον τῆς σωφροσύνης ὅρον

4 Matth 11, 12 Luc 16, 16

2 μακάριος Sv 5 αὐτῷ post συμφερ. add P συνδιοικούντων P 6 ἀμαθείας Ωv ἀθυμίας EP ὑπὸ post ἢ add C 7 κατὰ φύσιν om v καὶ om Ωv τὸ om S χρῆται CKEP 8 ἀλλ' SΩv 8-9 τὴν χρῆσιν om v 9 προσθεὶς CE ταῖς E 12 σοφίαν: ἀνδρείαν P 13 μετ' αὐτοῦ SΩv 15 τις om E, sscr E[1] 16 ἂν ante εἴ add Sv 17 καὶ post ὁπλιζ. add P ἀναστρέφει CE 19 κνίμας Ω 20 τὰ post ὅσα add v 22 εἰκὸς: ἐκεῖνος Ω 23 συγκεχυμένην K 23-24 συγκεχυμένη τῇ γνώμῃ EP 27 ἡμετέραις om SΩ 28 τελειότατον Sv

σκοπῆσαι, τάχα τοῦτο σωφροσύνη κυρίως ἂν λέγοιτο, ἡ πάντων τῶν ψυχικῶν κινημάτων μετὰ σοφίας καὶ φρονήσεως εὔτακτος οἰκονομία. καὶ ἡ τοιαύτη κατάστασις τῆς ψυχῆς οὐκέτι πόνου τινὸς οὐδὲ πραγματείας πρὸς τὴν τῶν ὑψηλῶν τε καὶ οὐρανίων μετουσίαν δεήσεται, ἀλλ' ἐν πολλῇ ῥᾳστώνῃ τὸ τέως δυσέφικτον εἶναι δοκοῦν κατορθώσει φυσικῶς, τῇ ὑπεξαιρέσει τοῦ ἐναντίου τὸ ζητούμενον ἔχουσα· τόν τε γὰρ ἔξω τοῦ σκότους γενόμενον ἐν φωτὶ πάντως εἶναι ἀνάγκη, καὶ τὸν μὴ τεθνηκότα ζῆν. καὶ τοίνυν εἴ τις μὴ ἐπὶ ματαίῳ λάβοι τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, ἐν τῇ ὁδῷ πάντως τῆς ἀληθείας ἔσται· ἡ γὰρ τοῦ μὴ παρατραπῆναι πρόνοιά τε καὶ ἐπιστήμη ὁδηγία τίς ἐστιν ἀκριβὴς τῆς ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν πορείας. καὶ ὥσπερ οἱ ἐλευθερωθέντες οἰκέται παυσάμενοι τοῦ τοῖς κρατοῦσιν ὑπηρετεῖν, ἐπειδὰν ἑαυτῶν γένωνται κύριοι, τρέπουσι πρὸς ἑαυτοὺς τὴν σπουδήν, οὕτως οἶμαι καὶ τὴν ψυχὴν ἐλευθερωθεῖσαν
393 M. ἀπὸ τῆς σωματικῆς λατρείας καὶ ἀπάτης ἐν ἐπιγνώσει γενέσθαι τῆς οἰκείας ἑαυτῇ καὶ κατὰ φύσιν ἐνεργείας· ἡ δὲ ἐλευθερία ἐστί, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ ἀποστόλου ἐμάθομεν, τὸ μὴ ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθαι μηδὲ καθάπερ δραπέτην ἢ κακοῦργον γενόμενον πεδηθῆναι τῷ τοῦ γάμου δεσμῷ.

Ἀλλά μοι πάλιν ὁ λόγος ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἀνατρέχει, ὅτι οὐκ ἐν τούτῳ μόνῳ τὸ τέλειον τῆς ἐλευθερίας ἐστίν, ἐν τῷ ἀποστῆναι τοῦ γάμου (μή τις οὕτω μικρόν τε καὶ εὔωνον τὸ τῆς παρθενίας οἰέσθω, ὥστε ἐν ὀλίγῳ παρατηρήματι σαρκὸς κατορθοῦν νομίζειν τὸ τοσοῦτον πρᾶγμα)· ἀλλ' ἐπειδὴ

10 Ps 23, 4 20 Gal 5, 1

1 ἐπισκοπῆσαι SΩv σωφροσύνην Ω 7 ὑφεξαιρέσει CKP 8 γὰρ ἔξω: παρέξω Ω γινόμενον C 9 ζῶν Ω 10 ψυχὴν αὐτοῦ (sic) P 11 τῆς ἀ. πάντως Sv 12 τε om S 15 γένονται Ω 17 καὶ ἀπάτης om SΩv ὡς ante ἐν add Ω 17-18 ἐν ἐπιγνώσει γενέσθαι: ἐπιγινώσκειν λοιπὸν CKEP γίνεσθαι Ω 18 τὴν οἰκεῖαν CKEP ἐνέργειαν CKEP 19 παρὰ: ἀπὸ E 20 τῷ post μὴ add C πάλιν post δουλ. add E 23-24 ἀλλὰ usque ad ὅτι om CKEP 24 δὲ ante μόνῳ add CKEP 24-25 ἐν alt usque ad γάμου om CKEP 25 τε om Ω 26 τῆς σαρκὸς S 27 τὸ τ. πρᾶγμα om SΩ

Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλος τῆς ἁμαρτίας ἐστίν, ἡ ἐν παντὶ πράγματι καὶ ἐπιτηδεύματι πρὸς κακίαν παρατροπὴ δουλοῦταί πως τὸν ἄνθρωπον καὶ στιγματίαν ποιεῖ μώλωπας αὐτῷ καὶ ἐγκαύματα διὰ τῶν τῆς ἁμαρτίας πληγῶν ἐμποιοῦσα, ὥστε τὸν τοῦ μεγάλου σκοποῦ τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν ἁψάμενον ἐν πᾶσι προσήκειν ἑαυτῷ εἶναι ὅμοιον καὶ πάσῃ τῇ ζωῇ συνεμφαίνειν τὴν καθαρότητα. εἰ δὲ χρὴ καὶ διά τινος τῶν θεοπνεύστων συνηγορῆσαι τῷ λόγῳ, ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας βεβαίωσιν αὐτὴ ἡ ἀλήθεια διὰ παραβολῆς καὶ αἰνίγματος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ τοιοῦτον ἡμῖν δογματίσασα. τοὺς γὰρ χρηστοὺς καὶ ἐδωδίμους τῶν ἰχθύων ἀπὸ τῶν πονηρῶν τε καὶ δηλητηρίων ἡ ἁλιευτικὴ τέχνη διαχωρίζουσα, ὡς ἂν μή τινος τῶν ἐναντίων συνεισπεσόντος τοῖς ἀγγείοις καὶ ἡ τῶν χρησίμων ἀπόλαυσις συναχρειωθείη, τοῦτο καὶ τῆς ἀληθινῆς σωφροσύνης ἔργον ἐστί, τὸ ἐκ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων τὸ καθαρόν τε καὶ ὠφέλιμον ἐκλεγομένην ἐν παντὶ τὸ ἀπεμφαῖνον ἀποποιεῖσθαι ὡς ἄχρηστον καὶ ἐναφιέναι τοῦτο τῷ κοινῷ καὶ κοσμικῷ βίῳ, θαλάσσῃ τροπικῶς ὑπὸ τῆς παραβολῆς ὠνομασμένῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ὀνομάζει διδασκαλίαν ἐξομολογήσεως ἔν τινι τῶν ψαλμῶν ἡμῖν ὑφηγούμενος τὸν ἄστατον τοῦτον καὶ ἐμπαθῆ καὶ ταραχώδη βίον ὕδατα ψυχῆς ἁπτόμενα καὶ βάθη θαλάσσης καὶ καταιγίδα καλῶν, ἐν ᾗ πᾶσα μὲν ἀπο-

1 Joan 8, 34 15 Matth 13, 47 sqq 24 Ps 58, 2-3, 16

1 ἐστί(ν) ante τῆς CKPΩ 3 δουλοῦται usque ad ποιεῖ om Ω πως om v 4 ἐκκαύματα CKEPSv 6 προσήκει Ω 7 ἐμφαίνειν Ω 8 εἰ usque ad δογμ. (11): οὕτως καὶ ἡ ἁλιευτικὴ τέχνη ποιεῖ (om C) κατὰ τὴν τοῦ κυρίου παραβολήν CKEP 10 ἁγίῳ post τῷ add Ω 11 γὰρ om CKEP 11-12 ἐδωδ. κ. χρηστ. P 13 ἡ ἁ. τέχνη om CKEP διαχωρίζει Ω ἀποχωρίζει Sv 14 τῶν ἐναντ. om Ω ἀγγείοις: αἰτίοις E καὶ om S 15 συναχρειωθῇ CKEPΩ ἀχρειωθείη v τοῦτο om Ω 16 ἔργον om E 18 ἀπεμφαῖνον: ἄχρηστον CKEP ὡς ἄχρ. om CKEP 19 τοῦτο om Ω 20 ὑπὸ τῆς παραβολῆς om E παραβ.: γραφῆς PΩ ἐπεὶ: καθὼς CKEP 21 ὀνομάζει om SΩv διδάσκαλον v διδ. usque ad ψαλμῶν (22) om S 24 καταιγίδας CK (-δος) P καλεῖ SΩv

στατικὴ διάνοια καθ᾽ ὁμοιότητα τῶν Αἰγυπτίων ὡς λίθος εἰς τὸν βυθὸν καταδύεται. ὅσον δὲ θεῷ φίλον καὶ διορατικὸν τῆς ἀληθείας ἐστίν, ὅπερ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὠνόμασται, τοῦτο μόνον ὡς ξηρὰν αὐτὴν διεξέρχεται οὐδαμοῦ τῆς πικρίας καὶ τῆς ἅλμης τῶν βιωτικῶν κυμάτων συνεφαπτόμενον. οὕτω τυπικῶς ὑπὸ καθηγεμόνι τῷ νόμῳ (τύπος δὲ ἦν ὁ Μωυσῆς τοῦ νόμου) καὶ ὁ Ἰσραὴλ τὴν θάλασσαν διεπέρασεν ἄβροχος, καὶ τούτῳ συνδιαπερῶν ὁ Αἰγύπτιος ὑποβρύχιος ἦν, ἑκάτερος ὑπὸ τῆς συμπαρούσης ἑαυτῷ διαθέσεως, ὁ μὲν κούφως διεξιών, ὁ δὲ εἰς βυθὸν καθελκόμενος· κοῦφον μὲν γάρ τι καὶ ἀνωφερὲς πρᾶγμα ἡ ἀρετή. πάντες γὰρ οἱ κατ᾽ αὐτὴν ζῶντες ὡς νεφέλαι πέτονται κατὰ τὸν Ἡσαΐαν καὶ ὡς περιστεραὶ σὺν νεοσσοῖς· βαρὺ δὲ ἡ ἁμαρτία, καθώς φησί τις τῶν προφητῶν, ἐπὶ τάλαντον μολύβδου καθεζομένη. εἰ δέ τινι βεβιασμένη καὶ ἀπροσκόλλητος ἡ τοιαύτη τῆς ἱστορίας ἐκδοχὴ φαίνεται, καὶ οὐ δέχεται πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν τὴν διὰ τῆς
396 M. θαλάσσης θαυματοποιίαν ἀναγεγράφθαι, ἀκουσάτω τοῦ ἀποστόλου· ὅτι ἐκείνοις μὲν συνέβαινε τυπικῶς, ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν.

Κεφάλαιον ιθ΄

Μνήμη Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Ἀαρὼν ὡς ἀρξαμένης τούτου τοῦ κατορθώματος

Ἡμῖν δὲ δίδωσι τὰ τοιαῦτα ὑπονοεῖν καὶ ἡ προφῆτις Μαριὰμ εὐθέως μετὰ τὴν θάλασσαν ξηρὸν καὶ εὔηχον μεταχειριζομένη τὸ τύμπανον καὶ τοῦ χοροῦ τῶν γυναικῶν προπομπεύουσα· τάχα γὰρ διὰ τοῦ τυμπάνου τὴν παρ-

11 Exod 14, 21 sqq 13 Isai 60, 8 15 Zach 5, 7 20 Cor 10, 11 27 Exod 15, 20

2 θεῷ om EP 3 ὑπὸ: παρὰ Sv 6 ἐφαπτόμενον C ὑπὸ: οἱ Ω 7 Μωσῆς CKSΩv τῶ νόμω EΩ, corr Ω² 8 ἐπέρασεν CK ἀβρόχως CKPΩ 10 αὐτῶ ESΩv 13 πέτανται S 15 μολίβδου CKSv μολίβου E 16 ἀπρόσκολλος CKEP ἐκδεδομένη ante ἐκδ. add E 18 θαλάττης ESΩv 19 συνέβαινε μὲν v 22 ὡς om S 24 ἡμῖν: ἡ μὲν Ω 25 Μαρία SΩ εὐθὺς SΩ

θενίαν ἔοικεν ὁ λόγος αἰνίττεσθαι ὑπὸ τῆς Μαρίας πρώτης κατορθωθεῖσαν, δι' ἧς οἶμαι καὶ τὴν θεοτόκον προδιατυποῦσθαι Μαρίαν. ὥσπερ γὰρ τὸ τύμπανον πολὺν τὸν ἦχον ἀφίησι, πάσης ἰκμάδος κεχωρισμένον καὶ ξηρὸν εἰς ἄκρον γενόμενον, οὕτω καὶ ἡ παρθενία λαμπρά τε καὶ περιβόητος γίνεται μηδὲν ἐν ἑαυτῇ τῆς ζωτικῆς ἰκμάδος κατὰ τὸν βίον τοῦτον προσδεχομένη. εἰ οὖν νεκρὸν μὲν σῶμα τὸ τύμπανον, ὅπερ ἡ Μαριὰμ μετεχειρίζετο, νέκρωσις δὲ σώματος ἡ παρθενία ἐστί, τάχα οὐ πολὺ τοῦ εἰκότος τὸ παρθένον εἶναι τὴν προφῆτιν ἀπεσχοίνισται. ἀλλὰ ταῦτα μὲν στοχασμοῖς τισι καὶ ὑπονοίαις, οὐκ ἐκ φανερᾶς ἀποδείξεως οὕτως ἔχειν ὑπενοήσαμεν, τὸ τὴν προφῆτιν Μαριὰμ τοῦ χοροῦ τῶν παρθένων ἡγήσασθαι, εἰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπεσκεμμένων ἄγαμον αὐτὴν σαφῶς ἀπεφήναντο ἐκ τοῦ μηδαμοῦ τῆς ἱστορίας γάμον καὶ παιδοποιίαν αὐτῆς μνημονεύεσθαι. ἦ γὰρ ἂν οὐκ ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ἀαρών, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνδρός, εἴπερ ἦν, ὠνομάζετό τε καὶ ἐγνωρίζετο, ἐπειδὴ κεφαλὴ γυναικὸς οὐχ ὁ ἀδελφός, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ προσηγόρευται. καίτοι παρ' οἷς ἐν εὐλογίας μέρει τὸ παιδοποιεῖν ἐσπουδάζετο καὶ νόμιμον ἦν, εἰ φανείη τίμιον τὸ τῆς παρθενίας χάρισμα, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἡμεῖς ταύτην τὴν σπουδὴν ἀσπασώμεθα οἱ οὐ κατὰ σάρκα τῶν θείων λογίων, ἀλλὰ πνευματικῶς ἐξακούοντες. ἀπεκαλύφθη γὰρ διὰ τῶν θείων λογίων ποτέ, ὅτι τὸ κυοφορεῖν τε καὶ τίκτειν

1 αἰνίσσεσθαι SΩ πρῶτον Ω 2-3 δι' ἧς usque ad Μαρίαν om SΩ 4 κεχωρισμένον: ἐκκαθαρθὲν SΩ 4-5 εἰς ἄκρον om SΩ 5 ἡ om Ω τε om S 8 Μαριὰμ cod Old Royal D.I. 16: Μαρία CKEPSΩv ἐνεχειρίζετο S 9 τοῦ σώμ. K οἰκότως Ω 10 ἀπαισχοίνισται E 12 τὸ: τῶ CKPS, corr P^2 Μαρίαν CKPΩv 14 σαφῶς ἀγάμων αὐτὴν Ω 15 μνημονεῦσαι CKEPv 16 ἢ CKPSΩ 17 αὐτῆς post ἀνδρός add K, sed expunxit m sec τε om CKPSΩ καὶ ἐγνωρ. om CS 19 εἰ post καίτοι add SΩ εὐλογίαις K 20 εἰ om S ἐφάνη S 21 χάρισμα: τίμιον Ω χάρ. om EP 21-22 ἐκ usque ad οὐ: πῶς ἡμᾶς προσήκει καὶ (om SΩ) περὶ ταύτην ἔχειν τοὺς μὴ SΩv ταύτης P 23 εὐλογιῶν SΩv ἀλλὰ πνευματικῶς om SΩv ἐξακούοντας Sv 23-24 ἐξακ. usque ad λογίων om Ω 24 πότε Sv τί ποτε EP ὅτι om EPSΩv

ἀγαθόν ἐστι, καὶ ποῖον εἶδος τῆς πολυτεκνίας παρὰ τοῖς ἁγίοις τοῦ θεοῦ ἐσπουδάζετο. ὅ τε γὰρ προφήτης Ἡσαΐας καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐναργῶς ταῦτα καὶ σαφῶς διεσήμαναν, ὁ μὲν λέγων· Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν, ὁ δὲ καυχώμενος ἐπὶ τῷ πάντων γενέσθαι πολυγονώτατος, ὡς καὶ πόλεις ὅλας καὶ ἔθνη κυοφορῆσαι· οὐ μόνον Κορινθίους καὶ Γαλάτας διὰ τῶν οἰκείων ὠδίνων εἰς φῶς ἀγαγὼν καὶ ἐν κυρίῳ μορφώσας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐν κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ καταπληρώσας τῶν ἰδίων τέκνων τὴν οἰκουμένην, ἅπερ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγέννησεν. οὕτω μακαρίζεται καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἡ τῆς ἁγίας παρθένου κοιλία ἡ τῷ ἀχράντῳ τόκῳ ὑπηρετήσασα, ὡς οὔτε τοῦ τόκου τὴν παρθενίαν λύσαντος οὔτε τῆς παρθενίας τῇ τοιαύτῃ κυοφορίᾳ ἐμποδὼν γενομένης. ὅπου γὰρ πνεῦμα
397 M. σωτηρίας γεννᾶται, καθὼς Ἡσαΐας φησίν, ἄχρηστα πάντως τῆς σαρκὸς τὰ θελήματα.

Κεφάλαιον κʹ

Ὅτι ἀδύνατον ὁμοῦ ταῖς σωματικαῖς ὑπηρετεῖν ἡδοναῖς καὶ τὴν κατὰ θεὸν εὐφροσύνην καρποῦσθαι

Ἔστι δέ τις καὶ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τοιοῦτος λόγος, ὡς ἄρα διπλοῦς ἡμῶν ἐστιν ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος, ὁ μὲν ὁρώμενος ἔξωθεν, ᾧ τὸ διαφθείρεσθαι κατὰ φύσιν

5 Isai 26, 18   7 I Cor 4, 15   Gal 4, 19   10 Rom 15, 19   16 Isai 26, 18   23 II Cor 4, 16

1 ἐστι om Ω   ὁποῖον CK   3 ταῦτα post σαφῶς E   σαφῶς om Ω   σοφῶς v   διεσήμανε(ν) PS   4 ἐλάβωμεν Ω   5 καὶ pr usque ad ἐτέκ. om EPv   ἐτέκαμεν Ω   6 πάντως K   καὶ om Pv   8 ἰδίων E   8-9 καὶ ἐν κ. μορφ. om E   9 ἰη̄λ Ω   ἐν om PΩv   καὶ κύκλω Ω   καὶ μέχρι Ωv   11 γεγέννηκεν S   περὶ τῆς ἁγίας θεοτόκου in mg add K   ἐγέννησεν usque ad εὐαγγελίῳ (12) om Ω   οὕτω om C   τούτῳ v   15 γεναμένης E   16 φησιν Ἡσαΐας Ω   17 τὰ om v   θελήμ.: παθήματα Ω   18 Κεφάλ. κʹ et Ὅτι usque ad καρποῦσθαι post ἀποτολμήσει (325, 8) coll Sv   19 ταῖς: τε S   22 καὶ ante τοιοῦτος ESΩ   23 ἐστιν om SΩ

ἐστίν, ὁ δὲ κατὰ τὸ κρυπτὸν τῆς καρδίας νοούμενος, ὃς ἐπιδέχεται τὸ ἀνακαινοῦσθαι. εἰ οὖν ἀληθὴς ὁ λόγος (πάντως δέ ἐστιν ἀληθὴς διὰ τὴν ἐν αὐτῷ λαλοῦσαν ἀλήθειαν), οὐδὲν ἄπεικὸς καὶ γάμον διπλοῦν ἐννοεῖν ἑκατέρῳ τῶν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπων πρόσφορόν τε καὶ κατάλληλον· καὶ τάχα ὁ τολμήσας εἰπεῖν τὴν σωματικὴν παρθενίαν τοῦ ἔνδοθεν καὶ πνευματικοῦ γάμου συνεργόν τε καὶ πρόξενον γίνεσθαι οὐ πόρρω τοῦ εἰκότος ἀποτολμήσει.

Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι κατὰ ταὐτὸν δύο τισὶ τέχναις ὑπηρετεῖν διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐνεργείας, οἷον γεωργοῦντά τε ἅμα καὶ ναυτιλλόμενον, ἢ χαλκεύοντά τε καὶ τεκτονεύοντα ἐν ταὐτῷ, ἀλλ' εἰ μέλλοι τις τῆς μιᾶς ὑγιῶς ἀντιλήψεσθαι, τῆς ἑτέρας ἀφεκτέον αὐτῷ· οὕτως ἡμῖν καὶ δύο προκειμένων γάμων, τοῦ μὲν διὰ σαρκὸς ἐπιτελουμένου, τοῦ δὲ διὰ πνεύματος, ἡ περὶ τὸν ἕνα σπουδὴ τὸν τοῦ ἑτέρου χωρισμὸν ἀναγκαῖον ποιεῖ. οὔτε γὰρ δύο κατὰ ταὐτὸν ὀφθαλμὸς ἰδεῖν ἱκανός ἐστιν, εἰ μὴ ἀνὰ μέρος καὶ ἰδίᾳ ἑκατέρῳ τῶν ὁρατῶν ἐπερείσειεν, οὔτε ἡ γλῶσσα διαφόροις κατὰ ταὐτὸν ὑπηρετήσει φωναῖς, Ἑβραίων τε ῥήματα καὶ Ἑλλήνων ἐν τῷ αὐτῷ φθεγγομένη, οὔτε ἡ ἀκοὴ διηγήσεώς τε πραγμάτων καὶ διδακτικῶν λόγων κατὰ ταὐτὸν ἀκροάσεται. ἡ γὰρ διαφορὰ τῆς φωνῆς, εἰ μὲν ἀνὰ μέρος ἀκούοιτο, ἐνσημανεῖται τῷ ἀκροωμένῳ τὴν ἔννοιαν, εἰ δὲ κατὰ ταὐτὸν μιχθεῖσα περιηχοίη τὴν ἀκοήν, συγχυσίς τις ἀδιάκριτος

1 τὸ: τὸν CEΩ κρυπτόμενον CKEPv ὃς om SΩ 3 ἐν αὐτῷ: ἑαυτοῦ Ω 4-5 τῳ . . . ἀνθρώπῳ Ω 7 τε om CKESΩ γενέσθαι Ev γεγενῆσθαι Ω 8 εἰκότως EΩ 9 ἔτι Ω κατ' αὐτὸν Ω ταυτὸ S 10 ἐργασίας S 10-11 τε ἅμα om CKEPv 11 τε om SΩ τεκταινεύοντα v τεκταινόμενον SΩ 12 ἐν ταὐτῷ om CKEPv μέλλει Ωv τις τῆς om CKEPv ὑγειῶς E 16 οὔτε: οὐ S ὁ ὀφθαλμὸς KP ὀφθαλμοῖς CE 16-17 ἰδεῖν ὀφθαλμὸς Ω ἰδεῖν ὀφθαλμοῖς (sic) C ἱκανόν E 18 τῶν ὁρατῶν: τὸν ὀφθαλμὸν v ἀπερείσειεν CK 18-19 κατὰ ταὐτὸν om CKEPv καταυτὸν Ω 20 τῷ αὐτῷ: ταὐτῷ SΩ 21 καὶ post τε add Ω κατὰ ταὐτὸν ἀκροάσεται: ἅμα λεγομένων ἀκούσεται SΩ 23 ἐνσημαίνεται CKPv ἐνσημαίνηται E τοῖς ἀκροωμένοις Pv ταυτὸ S 24 περιέχοι Ω περιηχεῖ S

τὴν διάνοιαν λήψεται τῶν σημαινομένων ἐν ἀλλήλοις συγχεομένων.

Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἡμῶν φύσιν οὐκ ἔχει ὁμοῦ ταῖς σωματικαῖς ὑπηρετεῖν ἡδοναῖς καὶ τὸν πνευματικὸν μετιέναι γάμον. οὐδὲ γὰρ διὰ τῶν ὁμοίων ἐπιτηδευμάτων δυνατόν ἐστιν ἑκατέρου τῶν σκοπῶν λαβέσθαι. τοῦ μὲν γὰρ ἐγκράτεια καὶ σώματος νέκρωσις καὶ τῶν κατὰ σάρκα πάντων ὑπεροψία πρόξενοι γίνονται, τῆς δὲ σωματικῆς συναφείας πάντα τὰ ἐναντία. οὐκοῦν ὥσπερ δύο κυρίων ἐν αἱρέσει προκειμένων, ἐπειδὴ κατὰ ταὐτὸν οὐκ ἔστιν ἀμφοτέρων γενέσθαι ὑπήκοον (οὐδεὶς γὰρ δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν), τὸν ὠφελιμώτερον ὁ εὖ φρονῶν ἐκλέξεται· οὕτως ἡμῖν καὶ δύο προκειμένων γάμων, ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἐν ἀμφοτέροις εἶναι (ὁ γὰρ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου), σωφρονούντων ἂν εἴη μήτε διαμαρτεῖν τῆς ἐκλογῆς τοῦ συμφέροντος μήτε τὴν ἐπὶ τοῦτον ἄγουσαν ὁδὸν ἀγνοῆσαι, ἣν οὐκ ἔστιν ἄλλως ἢ διὰ τοιαύτης τινὸς ἀναλογίας μαθεῖν.

Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ σωματικῷ γάμῳ ὁ μὴ ἀπόβλητος
400 M. γενέσθαι σπουδάζων, καὶ τῆς τοῦ σώματος εὐεξίας καὶ τοῦ πρέποντος καλλωπισμοῦ καὶ πλούτου περιουσίας καὶ τοῦ μηδὲν μήτε ἐκ τοῦ βίου μήτε ἐκ τοῦ γένους ἐπάγεσθαί τι ὄνειδος πολλὴν ποιήσεται πρόνοιαν (οὕτω γὰρ ἂν τύχοι μάλιστα τῶν κατὰ γνώμην), τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τὸν πνευματικὸν γάμον ἑαυτῷ μετιὼν πρῶτον μὲν νέον ἑαυτὸν καὶ πάσης παλαιότητος κεχωρισμένον τῇ ἀνακαινώσει

12 Matth 6, 24 Luc 16, 13 16 I Cor 7, 32-33

4 ταῖς: τε SΩ ἐξυπηρετεῖν Pv 5 οὔτε SΩ 6 ἑκατέρων P 6-7 τὸν σκοπὸν CΩ 7 σωμάτων Ω 8 ὑπεροψίας Ω 10 προκειμένων post δύο E διαιρέσει E 13 ἐπιλέξεται CKEPv οὗτος Ω 14 ἐπεὶ C ἐπεὶ δὲ E 16 σωφρονοῦν Ω δ' ἂν Ω εἴη: φημι v μὴ EPv 17 ἀλλὰ ante μήτε add EPv 17-18 ἐπὶ τοῦτον om CKSΩ 18 ἐπὶ τὸ λυσιτελοῦν post ὁδὸν add CKSΩ ἄλλος Ω 18-19 ἣν usque ad μαθεῖν om E 19 τινος τοιαύτης CK τοιαύτης om Pv 20 ὡς PSΩv γὰρ om E ἀποβλητέος CKPv ἀπόβλητον E 23 βίου: ζήλου Ω τι om SΩ 24 τύχῃ v 26 γάμον om S 27 τῇ om C ἀνακαινίσει v (cf 342, 1)

τοῦ νοὸς ἐπιδείξει, εἶτα πλούσιον γένος, ᾧ τὸ πλουτεῖν ἐστι περισπούδαστον, οὐ τοῖς ἀπὸ γῆς σεμνυνόμενον χρήμασιν, ἀλλὰ τοῖς οὐρανίοις θησαυροῖς κομῶντα. γένους δὲ σεμνότητα οὐ κατὰ τὴν αὐτόματον συντυχίαν πολλοῖς καὶ τῶν φαύλων προσοῦσαν κἀκεῖνος ἔχειν φιλοτιμήσεται, ἀλλὰ τὴν πόνῳ καὶ σπουδῇ δι' οἰκείων κατορθωμάτων προσγινομένην, ἣν μόνοι αὐχοῦσιν οἱ τοῦ φωτὸς υἱοὶ καὶ τέκνα θεοῦ καὶ τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν εὐγενεῖς διὰ τῶν ἔργων τῶν φωτεινῶν χρηματίζοντες· ἰσχὺν δὲ καὶ εὐεξίαν οὐ σῶμα ἀσκῶν οὐδὲ καταπιαίνων τὴν σάρκα περιποιήσεται, ἀλλὰ πᾶν τὸ ἐναντίον ἐν τῇ τοῦ σώματος ἀσθενείᾳ τελειῶν τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν. οἶδα δὲ καὶ τὰ ἕδνα τοῦ γάμου τούτου οὐκ ἀπὸ φθαρτῶν χρημάτων πεποιημένα, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἰδίου πλούτου τῆς ψυχῆς δωροφορούμενα. βούλει μαθεῖν τὰ τῶν δώρων ὀνόματα; ἄκουσον Παύλου τοῦ καλοῦ νυμφοστόλου ἐν τίσι πλουτοῦσιν οἱ ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτούς, ἐν οἷς ἄλλα τε πολλὰ καὶ μεγάλα εἰπών, Καὶ ἐν ἁγνότητι φησίν. καὶ πάλιν ὅσα ἑτέρωθι ἐν τοῖς τοῦ πνεύματος καρποῖς ἀπαριθμεῖται, πάντα τοῦ γάμου τούτου δῶρά ἐστι, καὶ εἴ τις μέλλοι πείθεσθαι τῷ Σολομῶντι καὶ τὴν ἀληθινὴν σοφίαν σύνοικόν τε καὶ τοῦ βίου κοινωνὸν ἑαυτῷ λαμβάνειν, περὶ ἧς φησιν, ὅτι Ἐράσθητι αὐτῆς, καὶ τηρήσει σε· τίμησον αὐτήν, ἵνα σε περιλάβῃ, ἐπαξίως τῆς ἐπιθυμίας ταύτης παρασκευάσεται ἐν καθαρᾷ τῇ στολῇ τοῖς ἐν τῷ γάμῳ τούτῳ εὐφραινομένοις συνεορτάζων, ἵνα μὴ

8 Isai 41, 25   18 II Cor 6, 6   19 Gal 5, 22 cf Ephes 5, 9   23 Prov 4, 6, 8

1 νοῦ SΩ   ἔπειτα CK   γένος ᾧ: ἐν οἷς CKSΩ   δ E   1-2 ἐστι περισπούδαστον: μακαριστόν Ω   2 τῆς γῆς Ω   χρῆμα S   3 ἐπουρανίοις S   6 σπουδῆς Ω   7 αὐχοῦσιν: ἔχουσιν E   τοῦ om SΩ   10-11 ἀλλ' ἅπαν τὸ ἐναντίαν E   11 πάντα τὰ (om S) ἐναντία SΩ   τοὐναντίον v   ἐν om CK   12 οἶδα: οἷα Ω   13-14 ἀλλ' usque ad δωροφ. om Ω   14 τῆς ψυχ. πλούτου ES   18 ἐν pr om S   ἑτέρωθεν v   19 ἀπηρίθμηται SΩ   20 μέλλει v   21 σύνοικόν τε: συνοικοῦντες Ω   τοῦ om EPv   22 λαμβάνει CKP   23 τηρήσει: τιμήσει CΩ   τίμησον: φίλησον C   24 ἐν om S   25 τούτῳ om v   25 συνευφραινομένοις CKPv   συνεορτάζειν v

ἀπόβλητος γένηται, τῆς μὲν ἑορτῆς συμμετασχεῖν ἀξιῶν, τὸ δὲ ἔνδυμα τοῦ γάμου μὴ περικείμενος. δῆλον δὲ ὅτι κοινὸς ὁ λόγος ἐστὶν ἐπί τε ἀνδρῶν ὁμοίως καὶ γυναικῶν εἰς τὴν περὶ τὸν τοιοῦτον γάμον σπουδήν. ἐπειδὴ γάρ, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, Οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ, πάντα δὲ καὶ ἐν πᾶσι Χριστός, εἰκότως ὁ τῆς σοφίας ἐρασθεὶς τὸν ἔνθεον ἔχει τῆς ἐπιθυμίας σκοπόν, ὅς ἐστιν ἡ ἀληθὴς σοφία, καὶ ἡ τῷ ἀφθάρτῳ νυμφίῳ προσκολληθεῖσα ψυχὴ τῆς ἀληθινῆς σοφίας ἔχει τὸν ἔρωτα, ἥτις ἐστὶν ὁ θεός. ἀλλὰ τί μὲν ὁ πνευματικός ἐστι γάμος καὶ πρὸς τίνα βλέπει σκοπὸν ὁ καθαρός τε καὶ οὐράνιος ἔρως, μετρίως ἡμῖν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀνακεκάλυπται.

Κεφάλαιον κα΄

Ὅτι χρὴ τὸν ἀκριβῶς ζῆν προελόμενον πρὸς πᾶν εἶδος σωματικῆς ἡδονῆς ἀλλοτρίως ἔχειν

Ἐπειδὴ δὲ τῇ καθαρότητι τοῦ θεοῦ προσεγγίσαι,
401 M. μὴ αὐτόν τινα πρότερον τοιοῦτον γενόμενον, ἀδύνατον κατεφάνη, ἀναγκαῖον ἂν εἴη μεγάλῳ τινὶ καὶ ἰσχυρῷ διατειχίσματι πρὸς τὰς ἡδονὰς ἑαυτὸν διαστῆσαι, ὡς ἂν μηδαμοῦ τῷ προσεγγισμῷ τούτῳ τὸ καθαρὸν τῆς καρδίας ἐπιμολύνοιτο. τεῖχος δέ ἐστιν ἀσφαλὲς ἡ τελεία πρὸς πᾶν τὸ ἐμπαθῶς ἐπιτελούμενον ἀλλοτρίωσις. μία γὰρ οὖσα τῷ γένει ἡ ἡδονή, καθὼς ἀκούειν ἔστι τῶν σοφῶν, ὥσπερ τι ὕδωρ ἐκ μιᾶς πηγῆς εἰς διαφόρους ὀχετοὺς μεριζόμενον, δι' ἑκάστου τῶν αἰσθητηρίων τοῖς φιληδόνοις ἐγκαταμίγνυται. οὐκοῦν ὁ διὰ μιᾶς τινος τῶν αἰσθήσεων τῆς ἐγγενομένης αὐτῷ ἡδονῆς ἡττηθεὶς ἐκεῖθεν

4 Gal 3, 28

1 ἄξιον Ω 3 ὁμοίως post γυν. Pv 4 τῶν τοιούτων γάμων PΩv 5 ἄρρεν S 6 ἐραστὴς v 7 θεὸν SΩ ἡ om Ω 10 τίς S γάμος ἐστὶ v ἐστιν ante ὁ Ω βλέπει om Ω 11 ὁ om Ω 16 δὲ : γὰρ E τῇ ante τοῦ add S 17 πρότερον om S γενάμενον E 22 πᾶν om SΩ 23 ἡ om Ω ἐστὶ K 24 τι : τὸ EP 24-25 ἐκ usque ad μεριζόμενον om S μεριζομένη CKΩ 26 μιᾶς om CKEP 27 ἐγγινομένης Pv

ἐτρώθη τὴν καρδίαν, καθὼς διδάσκει ἡ τοῦ κυρίου φωνή, ὅτι τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἐπιθυμίαν ὁ πληρώσας ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν βλάβην ἐδέξατο. οἶμαι δὲ ἀπὸ μέρους ἐνταῦθα περὶ παντὸς αἰσθητηρίου προειρηκέναι τὸν κύριον, ὥστε ἀκολουθοῦντας ἡμᾶς τῷ εἰρημένῳ καλῶς ἂν προσθεῖναι, ὅτι καὶ ὁ ἀκούσας πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὁ ἀψάμενος καὶ ὁ πᾶσαν τὴν ἐν ἡμῖν δύναμιν εἰς ὑπηρεσίαν ἡδονῆς κατασπάσας τῇ καρδίᾳ ἐξήμαρτεν.

Ἵνα οὖν μὴ τοῦτο γένηται, κανόνι χρηστέον τούτῳ πρὸς τὸν ἴδιον βίον τῷ σώφρονι, τῷ μήποτε προσθέσθαι τινὶ κατὰ ψυχήν, ᾧ δέλεάρ τι ἡδονῆς παραμέμικται, καὶ πρό γε πάντων τὴν ἐπὶ τῆς γεύσεως ἡδονὴν διαφερόντως φυλάττεσθαι, διότι προσεχεστέρα πως αὕτη δοκεῖ εἶναι καὶ οἱονεὶ μήτηρ τῆς ἀπηγορευμένης. αἱ γὰρ κατὰ βρῶσιν καὶ πόσιν ἡδοναὶ πλεονάζουσαι τῶν ἐδωδίμων τῇ ἀμετρίᾳ ἀνάγκην ἐμποιοῦσι τῷ σώματι τῆς τῶν ἀβουλήτων κακῶν πλησμονῆς, ὡς τὰ πολλὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐντικτούσης τὰ τοιαῦτα πάθη. ὡς ἂν οὖν μάλιστα γαληναῖον ἡμῖν διαμένοι τὸ σῶμα, μηδενὶ τῶν ἐκ τοῦ κόρου παθημάτων ἐπιθολούμενον, προνοητέον τῆς ἐγκρατεστέρας διαγωγῆς μέτρον καὶ ὅρον τῆς ἀπολαύσεως οὐ τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τὴν ἐφ᾽ ἑκάστῳ χρείαν ὁρίζειν. εἰ δὲ τῇ χρείᾳ καὶ τὸ ἡδὺ πολλάκις συγκαταμέμικται (πάντα γὰρ οἶδεν ἐφηδύνειν ἡ ἔνδεια τῷ σφοδρῷ τῆς ὀρέξεως τὸ τῇ χρείᾳ παρευρεθὲν

3 Matth 5, 28

1 κυρίου: θεοῦ Pv 2 τῶν ὀφθαλμῶν: τῷ ὀφθαλμῷ Ω, ὁ ὀφθαλμὸς S ὁ om S ἐκπληρώσας S 5 προσθῆναι E καὶ om Pv 6 ὁ sec om EPΩ 7 δύναμιν om EΩ 9 γίνεται Ω 10 βίον: σκοπὸν C σωφρονοῦντι SΩ τῷ alt: τὸ KEΩ 11 τὴν ψυχὴν Ω καταμέμικται v καὶ om v 13 παραφυλάττεσθαι SΩ φυλάσσεσθαι CEP φυλάσσειν v προσεχεστέρως Ω πως om Ω δοκεῖ αὕτη C 15 τε καὶ SΩ τὴν ἀμετρίαν PSΩv 16 τῆς om SΩ 18 γαληνιαῖον Ωv (cf 311, 1) 19 διαμείνοι EP 21 μὲν ante καὶ add Pv 22 ἑκάστου codd ὁρίζοντας S ὁρίζονται Ω 22-330, 5 εἰ usque ad εὐφραίνοντος om EP τὸ ἡδὺ S (ex coniectura?): τὸ ἧδον K, τὸ ἦδος v, τῇ ἡδονῇ Ω, τῶν εἰδῶν C 23 ἡδύνειν CK

ἅπαν καταγλυκαίνουσα), οὐκ ἀπωστέον τὴν χρείαν διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἀπόλαυσιν· οὔτε μὴν κατὰ τὸ προηγούμενον μεταδιωκτέον τὴν ἡδονήν, ἀλλ' ἐκ πάντων ἐκλεγομένους τὸ χρήσιμον ὑπερορᾶν προσήκει τοῦ τὰς αἰσθήσεις εὐφραίνοντος.

Ὁρῶμεν δὲ καὶ τοὺς γεωργοὺς ἀναμεμιγμένον τῷ σίτῳ τὸ ἄχυρον τεχνικῶς διακρίνοντας, ὡς ἂν ἑκάτερον αὐτῶν εἰς τὴν προσήκουσαν χρείαν παραληφθείη, τὸ μὲν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, τὸ δὲ εἰς καῦσίν τε ἅμα καὶ εἰς τὴν τῶν ἀλόγων τροφήν. οὐκοῦν καὶ ὁ τῆς σωφροσύνης ἐργάτης διακρίνων τῆς ἡδονῆς τὴν χρείαν, ὥσπερ ἀχύρου τὸν σῖτον, τὴν μὲν ἀπορρίψει τοῖς ἀλογωτέροις, ὧν τὸ τέλος εἰς καῦσιν, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, τῆς δὲ χρείας
404 M. αὐτῆς κατὰ τὸ ἐνδέον εὐχαριστῶν μεταλήψεται.

Κεφάλαιον κβ'

Ὅτι οὐ δεῖ πέρα τοῦ δέοντος ἀσκεῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ὅτι ὁμοίως ἐναντιοῦται τῇ ψυχῇ πρὸς τελείωσιν ἥ τε πολυσαρκία τοῦ σώματος καὶ ἡ ἄμετρος κακοπάθεια

Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἐπὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς ἀμετρίας κατολισθήσαντες διὰ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀκριβείας ἔλαθον ὑπεναντία σπουδάζοντες τῷ ἰδίῳ σκοπῷ καὶ ἄλλῳ τρόπῳ τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θειοτέρων τὴν ψυχὴν ἀποστήσαντες εἰς ταπεινὰς φροντίδας καὶ ἀσχολίας κατήγαγον πρὸς τὰ σωματικὰ παρατηρήματα τὴν διάνοιαν ἑαυτῶν κλίναντες,

13 Hebr 6, 8 cf Matth 3, 12 Luc 3, 17

1 ἀποστέον K 2 τὸ om EPSv 3 καταδιωκτέον CK 5 post εὐφραίνοντος seq κεφάλ. κβ'. Ὅτι usque ad ἐγκράτειαν v (cf 15-16) 7 ἂν om Ω 8 τὴν om v ἀποκριθείη SΩ τὸ: τὴν K 9 ἀνθρωπίνην: τῶν ἀνθρώπων Pv 11 ἐργάτης: ἐραστὴς S 12 τὴν: τῇ Ω 13 ὡς om S δὲ om Ω 14 αὐτὸς SΩ ἀεὶ post τὸ add ESΩ 16 καὶ om CK et ὅτι ὁμοίως—κακοπάθεια post ἐπικλίνεσθαι (331,3) tamquam inscript cap xxiii exhibent 21 κατώλισθον SΩ καὶ διὰ SΩ 22 οἰκείῳ S 24 κατέστησαν Ω κατέπεσον S 25 αὐτῶν Pv

ὡς μηκέτι αὐτοῖς ἐν ἐλευθερίᾳ μετεωροπορεῖν τὸν νοῦν καὶ τὰ ἄνω βλέπειν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονοῦν καὶ συντριβόμενον τῆς σαρκὸς ἐπικλίνεσθαι, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ τούτου ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὰς ἐξ ἑκατέρων ἀμετρίας ἐπίσης παραφυλάττεσθαι, μήτε διὰ πολυσαρκίας καταχωννύντας τὸν νοῦν μηδ' αὖ πάλιν ταῖς ἐπεισάκτοις ἀσθενείαις ἐξίτηλον αὐτὸν καὶ ταπεινὸν ποιεῖν καὶ περὶ τοὺς σωματικοὺς πόνους ἠσχολημένον, μεμνῆσθαι δὲ τοῦ σοφοῦ παραγγέλματος τοῦ ἐπίσης ἀπειρηκότος τήν τε ἐπὶ τὰ δεξιὰ καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἐναντία παρατροπήν. ἤκουσα δέ τινος ἰατροῦ τὰ ἐκ τῆς τέχνης διεξιόντος, ὅτι ἐκ τεσσάρων ἡμῖν οὐχ ὁμοειδῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐναντίως διακειμένων ἀλλήλοις, τὸ σῶμα συνέστηκε· θερμοῦ τε γὰρ καὶ ψυχροῦ, ὑγροῦ τε καὶ ξηροῦ συγκεκρᾶσθαι· καὶ ὑγροῦ πρὸς ξηρὸν εἶναι τὴν μίξιν παράλογον, τῇ διὰ μέσου τῶν συζυγιῶν οἰκειότητι πρὸς τὰ ἐναντία συναπτομένων. καί τινι λεπτουργίᾳ τοιαύτῃ τὸν λόγον φυσιολογῶν ἀπεδείκνυ, φάσκων ἕκαστον τούτων ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἀφεστὸς τῇ φύσει διὰ τῆς συγγενείας τῶν παρακειμένων ποιοτήτων τοῖς ἐναντίοις συνάπτεσθαι. τοῦ γὰρ ψυχροῦ καὶ τοῦ θερμοῦ κατὰ τὸ ἴσον ὑγροῖς τε καὶ ξηροῖς ἐγγινομένων, καὶ τὸ ἔμπαλιν τοῦ ὑγροῦ τε καὶ ξηροῦ ἐν τοῖς θερμοῖς τε καὶ ψυχροῖς ὁμοίως συνισταμένων, ἡ τῶν ποιοτήτων ταυτότης ἐπίσης τοῖς ἐναντίοις ἐμφαινομένη δι' ἑαυτῆς ποιεῖται τῶν

1 ἐν om C μετεωροπολεῖν S 2 τὰ om CK 3 post ἐπικλίνεσθαι κγ' in mg scr P, sed vide 330, 15-19 inscript cap κγ' post εὐκολίαν (333, 10) exhibet v 4 ἐπιμετρίας v 5 φυλάττεσθαι P πολυσαρκίαν S 6 μηδ' αὖ: μήτε SΩ ἐπισάκτοις E 7 ἑαυτὸν Ω 8 μέμνησθε E 9 τε om SΩ 10 τὴν ἐπὶ om v 11 ἰατρικοῦ CKEPΩv 12 κειμένων v 13 ἀλλήλοις om CKPSΩv θερμόν SΩv γὰρ om CKEPv καὶ om SΩ ἂν habet C ψυχρῶ SΩ ψυχρὸν v 14 ὑγροῦ τε καὶ ξηροῦ om SΩv συγκέκραται CKP συγκεγρᾶσθαι usque ad κατανοήσας (332, 6) om KEP 15 τὴν: τινα C τὴν om Ω παράλογον μίξιν Ω δὲ ante διὰ add S μέση Ω 17 ἀπεδείκνυε Sv 18 ἑκάστου v ἀφεστὼς CSv 20 γὰρ om C τε post ψυχροῦ add C 21 ἴσον S 22-23 ψυχροῖς τ. κ. θερμοῖς C ταυτότης om Ω 24 ποιεῖ Sv

ἀντικειμένων τὴν σύνοδον. ἀλλὰ τί μοι τὰ καθ' ἕκαστον μετ' ἀκριβείας διεξιέναι, ὅπως ταῦτα καὶ τέτμηται ἀπ' ἀλλήλων τῇ ἐναντιώσει τῆς φύσεως καὶ πάλιν ἥνωται τῇ συγγενείᾳ τῶν ποιοτήτων ἀλλήλοις ἀνακιρνάμενα; πλὴν οὗ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθημεν, ὅτι συνεβούλευεν ὁ τὴν τοῦ σώματος φύσιν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ κατανοήσας προνοεῖν ὡς οἷόν τε τῆς ἰσοκρατείας τῶν ποιοτήτων· ἐν τούτῳ γὰρ εἶναι τὸ ὑγιαίνειν, ἐν τῷ μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου τῶν ἐν ἡμῖν δυναστεύεσθαι.

Οὐκοῦν ἐπιμελητέον ἡμῖν τῆς τοιαύτης καταστάσεως πρὸς τὴν τῆς ὑγείας διαμονήν, εἴπερ τι ἀληθὲς αὐτῶν ὁ λόγος ἔχει, μηδενὶ μέρει τῶν ἐξ ὧν συνεστήκαμεν ἢ πλεονασμὸν ἢ ἐλάττωσιν ἐκ τῆς κατὰ τὴν δίαιταν ἀνωμαλίας ἐπάγοντες, μιμεῖσθαι δὲ ὡς οἷόν τε τὸν ἐπιστάτην τοῦ ἅρματος· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, εἰ μὴ συμφωνούντων ἐπιστατοίη τῶν πώλων, οὔτε τὸν ὀξὺν ἐπισπέρχει τῇ μάστιγι οὔτε τὸν βραδὺν κατάγχει ταῖς ἡνίαις, οὐδ' αὖ πάλιν τὸν ἐνδιάστροφον ἢ δυσήνιον ἄνετον ἐᾷ ταῖς οἰκείαις ὁρμαῖς εἰς ἀταξίαν ἐκφέρεσθαι, ἀλλὰ τὸν μὲν εὐθύνει, τὸν δὲ ἀνακόπτει, τοῦ δὲ καθικνεῖται διὰ τῆς μάστιγος, ἕως ἂν μίαν τοῖς πᾶσι τὴν πρὸς τὸν δρόμον σύμπνοιαν ἐμποιήσῃ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἡμέτερος νοῦς ὁ τὰς τοῦ σώματος ἡνίας ὑφ' ἑαυτὸν ἔχων οὔτε πλεονάζοντι τῷ θερμῷ κατὰ τὸν και-
405 M. ρὸν τῆς νεότητος τὰς τῆς πυρώσεως προσθήκας ἐπινοήσει, οὔτε κατεψυγμένῳ διὰ πάθος ἢ χρόνον τὰ ψύχοντα καὶ τὰ μαραίνοντα πλεονάσει. καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ποιοτήτων ὁμοίως τῆς γραφῆς ἀκούσεται· Ἵνα μήτε τὸ πολὺ πλεο-

2 μετ': δι' Sv ἐξιέναι v 4 συνανακιρνάμενα v 5 συνεβούλευσεν Ω 7 προνοεῖν ὡς οἷόν τε: προνοητέον τοίνυν KEP 8-10 ἐν pr usque ad καταστάσεως om KEP 12 τῶν om C ὧν καὶ Ω πλεονασμῶν Ω 14 ἐπάγοντας CSΩ 14-15 μιμεῖσθαι usque ad ἐκεῖνος: ὥσπερ γὰρ ὁ τοῦ ἅρματος ἐπιστάτης KEPv 15 ὥσπερ: ὡς SΩ 16 ἐπισπέρκει C ἐπισπουδάζει in mg adscr KP 17 οὔτε: οὐδὲ E κατάγει Pv 18 εὐδιάστροφον C 19 τὸν pr: τοὺς ES 20 τοῦ: τοὺς CP^1v (corr P^2) ἂν om v 22 ὑφ': ἐφ' v 23 ἑαυτῷ Ω 25 κατεψυγμένον Ω πάθους ἢ χρόνου P ἢ χρόνον evan K κατὰ post καὶ add K 27 ὁ ante τὸ add v

νάσῃ μήτε τὸ ὀλίγον ἐλαττώσῃ, ἀλλὰ τὸ ἐν ἑκατέρῳ ἄμετρον περικόπτων τῆς τοῦ ἐνδέοντος προσθήκης ἐπιμελήσεται καὶ ἐπίσης τὴν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ σώματος ἀχρηστίαν φυλάξεται, μήτε δι' ὑπερβαλλούσης εὐπαθείας ἄτακτον καὶ δυσήνιον τὴν σάρκα ἑαυτοῦ ἐπασκήσας, μήτε διὰ τῆς ἀμέτρου κακοπαθείας νοσώδη καὶ λελυμένην καὶ ἄτονον πρὸς τὴν ἀναγκαίαν ὑπηρεσίαν παρασκευάσας. οὗτος ὁ τελεώτατος τῆς ἐγκρατείας σκοπός, οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ σώματος βλέπειν κακοπάθειαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ψυχικῶν διακονημάτων εὐκολίαν.

Κεφάλαιον κγ'

Ὅτι χρὴ τὸν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ βίου τούτου μαθεῖν βουλόμενον παρὰ τοῦ κατορθώσαντος διδάσκεσθαι

Τὰ δὲ καθ' ἕκαστον, ὅπως τε χρὴ βιοτεύειν τὸν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ταύτῃ ζῆν προελόμενον καὶ τίνα φυλάττεσθαι καὶ τίσιν ἐπιτηδεύμασιν ἀσκεῖν ἑαυτόν, ἐγκρατείας τε μέτρα καὶ διαγωγῆς τρόπον καὶ πάντα τὸν ἐπιβάλλοντα τῷ τοιούτῳ σκοπῷ βίον, ὅτῳ φίλον δι' ἀκριβείας μαθεῖν, εἰσὶ μὲν καὶ ἔγγραφοι διδασκαλίαι ταῦτα διδάσκουσαι, ἐναργεστέρα δὲ τῆς ἐκ τῶν λόγων διδαχῆς ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐστὶν ὑφήγησις, καὶ οὐδεμία πρόσεστι δυσκολία

1 Exod 16, 18 II Cor 8, 15 20 Basilii Regulas spectare videtur

1 ὁ ante τὸ pr add v ὀλίγον: ἐλλεῖπον E ἐλαττονήσῃ v τὸ alt: τῷ EΩ ἑκάστῳ SΩ 2 ἐπιμελίσκεται Ω 3 ἐπίσης: κατὰ τοσοῦτον Ω, κατὰ τὸ ἴσον S ἀχρηστίας Ω 4 ἐμπαθείας S 5 ἑαυτῷ ante καὶ add SΩ ἑαυτοῦ om SΩ ἑαυτῷ E ἐπασκήσας τὴν σάρκα SΩ μηδὲ Ω διὰ: δὲ K δὲ ante διὰ add C 7 κατασκευάσας SΩ οὗτος (sic) ex οὕτως P 8 τελειότατος Ωv (cf 319, 28) οὐ ESΩ 9 βλέπει S 10 διανοημάτων Ω 11-14 Κεφάλ. κγ' et Ὅτι usque ad διδάσκεσθαι post ἔξωθεν (338, 10) exhibet v et post προτείνοντες (340, 22) coll S 15 τὰ: τὸ S τε om CK ἐν usque ad προελόμενον (16): ἐμφιλόσοφον καὶ ἐν τίσιν εἶναι SΩ 16 τῇ om SΩv φυλάξασθαι C 17 ἀσκεῖν ἑαυτόν: τὴν ψυχὴν διευθύνειν SΩ τε om CKEv 21 ἐνεργεστέρα EPv

τῷ πράγματι, ὡς δεῖν ἢ μακρὰν ὁδοιπορίαν ἢ ναυτιλίαν πολλὴν ὑποστάντας ἐπιτυχεῖν τοῦ παιδεύοντος. ἀλλ' Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα, φησὶν ὁ ἀπόστολος. Ἀπὸ τῆς ἑστίας ἡ χάρις· ἐνταῦθα τὸ τῶν ἀρετῶν ἐργαστήριον, ἐν ᾧ πρὸς τὸ ἀκρότατον τῆς ἀκριβείας ὁ τοιοῦτος βίος προϊὼν ἐκκεκάθαρται. καὶ πολλή ἐστιν ἐξουσία καὶ σιωπώντων ἐνταῦθα καὶ φθεγγομένων τὴν οὐράνιον ταύτην πολιτείαν διὰ τῶν ἔργων διδάσκεσθαι, ἐπεὶ καὶ πᾶς λόγος δίχα τῶν ἔργων θεωρούμενος, κἂν ὅτι μάλιστα κεκαλλωπισμένος τύχῃ, εἰκόνι ἔοικεν ἀψύχῳ ἐν βαφαῖς καὶ χρώμασιν εὐανθῆ τινα χαρακτῆρα προδεικνυούσῃ· ὁ δὲ ποιῶν καὶ διδάσκων, καθώς φησί που τὸ εὐαγγέλιον, οὗτος ἀληθῶς ζῶν ἐστιν ἄνθρωπος καὶ ὡραῖος τῷ κάλλει καὶ ἐνεργὸς καὶ κινούμενος.

Οὐκοῦν τούτῳ προσφοιτητέον ἐστὶ τῷ μέλλοντι κατὰ τὸν αἱροῦντα λόγον τῆς παρθενίας ἀνθέξεσθαι. καθάπερ γὰρ ὁ φωνὴν ἔθνους τινὸς ἐκμαθεῖν προθυμούμενος οὐκ ἔστιν αὐτάρκης ἑαυτῷ διδάσκαλος, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐπισταμένων παιδεύεται καὶ οὕτω γίνεται τοῖς ἀλλογλώσσοις ὁμόφωνος, τῇ συνηθείᾳ τῆς ἀκοῆς κατὰ βραχὺ προσαγόμενος, οὕτως οἶμαι καὶ τοῦ βίου τούτου μὴ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν προϊόντος τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἀπεξενωμένου τῇ καινότητι τῆς διαγωγῆς, μὴ ἄλλως τινὰ μαθεῖν τὴν ἀκρίβειαν ἢ παρὰ τοῦ κατωρθωκότος χειραγωγούμενον. καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα, ὅσα κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδεύομεν, μᾶλλον ἂν κατορθωθείη τῷ μετιόντι, εἰ παρὰ διδασκάλοις τις ἑκάστου τῶν σπουδαζομένων ἐκμάθοι τὴν ἐπιστήμην ἢ εἰ ἀφ'

3 Rom 10, 8 Deut 30, 14 11 Matth 5, 19

1 προστάγματι Pv 3 αἰτίας C 4 ἀρετῶν: ἀγαθῶν Pv πρὸς om CKEPv 5 παριὼν C 7-8 διὰ τ. ἔργων post διδάσκεσθαι E 9 τύχοι Ω 10 προσέοικεν SΩ 12 πού φησι Pv που om S 13 ἐνεργῶς CKE καὶ tert om CKE 14 τὸν μέλλοντα v 15 ἐροῦντα E²Pv 19 τῇ usque ad προσαγόμενος om EPv 20 τούτου: τοῦ Ω κατ' C τὴν om C 21 ἀλλ' CKPSv 23 χειραγωγούμενος Ω 24 ἐπιτηδεύματα SΩ ἂν om CKEPv κατορθωθῇ CK 25 διδασκάλου C διδασκάλων S τίς K τισιν S ἑκάστῳ Ω 26 εἰ om CKPS, eras E²

408 M. ἑαυτοῦ κατεπιχειροίη τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ ἐναργές ἐστι τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο, ὥστε κατ' ἀνάγκην ἑαυτοῖς ἐπιτρέπειν τῶν λυσιτελούντων τὴν κρίσιν, ὅτε καὶ τὸ κατατολμᾶν τῆς τῶν ἀγνοουμένων πείρας οὐκ ἔξω κινδύνου καθίσταται. καθάπερ δὲ τὴν ἰατρικὴν πρότερον ἀγνοουμένην διὰ τῆς πείρας ἐξεῦρον οἱ ἄνθρωποι παρατηρήμασί τισι κατ' ὀλίγον ἐκκαλυφθεῖσαν, ὥστε καὶ τὸ ὠφελοῦν καὶ τὸ βλάπτον διὰ τῆς τῶν πεπειραμένων μαρτυρίας ἐπιγνωσθὲν οὕτως εἰς τὸν τῆς τέχνης λόγον παραληφθῆναι καὶ παράγγελμα πρὸς τὸ μέλλον τὸ παρατηρηθὲν τοῖς προλαβοῦσι γίνεσθαι, νῦν δὲ ὁ πρὸς τὴν τέχνην ταύτην ἐσπουδακὼς οὐκ ἔχει ἀνάγκην τῇ καθ' ἑαυτὸν πείρᾳ διαγινώσκειν τῶν φαρμάκων τὴν δύναμιν, εἴτε δηλητήριον εἴτε ἀλεξητήριόν τί ἐστιν, ἀλλὰ τὰ ἐγνωσμένα παρ' ἑτέρων μαθὼν αὐτὸς τὴν τέχνην κατώρθωσε· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῆς τῶν ψυχῶν ἰατρικῆς, τῆς φιλοσοφίας λέγω, δι' ἧς παντὸς πάθους τοῦ τῆς ψυχῆς ἁπτομένου τὴν θεραπείαν μανθάνομεν, οὐκ ἔστιν ἀνάγκη στοχασμοῖς τισι καὶ ὑπονοίαις μετιέναι τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ἐξουσίᾳ πολλῇ τῆς μαθήσεως παρὰ τοῦ διὰ μακρᾶς τε καὶ πολλῆς τῆς πείρας κτησαμένου τὴν ἕξιν. ἔστι μὲν γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος ἐπισφαλὴς σύμβουλος ἡ νεότης, καὶ οὐκ ἄν τις εὕροι ῥᾳδίως κατορθωθέν τι τῶν σπουδῆς ἀξίων, ᾧ μὴ πολιὰ συμπαρελήφθη πρὸς κοινωνίαν τοῦ σκέμματος· ὅσῳ δὲ μείζων τῶν λοιπῶν ἐπιτηδευμάτων ὁ προκείμενος τοῖς μετιοῦσίν ἐστι σκοπός, τοσούτῳ καὶ

1 οὗ EP ἐναργές: ἐν ἀρχαῖς CKEΩ ἀναρχίας S 2 ὥστε κατ' om EP ἀνάγκη EP 3 δὴ post ὅτε add v 5 δὲ: γὰρ E τὸ πρότερον Ω 6 παρατηρήσεσι SΩ 9 εἶναι εἰς Ω 11 παραλαβοῦσι KE 12 τῇ: τὴν E 13 γινώσκειν E 14 ἀλεξιτήριόν v τι K ἑτέρου SΩ 16 τῆς alt om SΩ φιλοσοφία S λέγω: δὲ (om Ω) αὕτη ἐστίν SΩ 17 παντὸς om Ω 19 ἐξουσία πολλὴ CΩv 21 τὸ om Ω 22 ἐπισφαλὴς om P (add P²) v σύμβουλον Ω 23 εὕρει Ω κατωρθωμένον v τί CK 24 ὃ K μὴ καὶ CK πολιᾶ EΩ 25 μείζω KP μεῖζον Sv 25-26 ἐστὶ(ν) post ἐπιτηδ. SΩ τὸ προκείμενον SΩ ἐστι ante τοῖς E τοῖς μ. σκοπός om SΩ

μᾶλλον προνοητέον ἡμῖν τῆς ἀσφαλείας ἐστίν. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν λοιπῶν ἡ νεότης οὐ κατὰ λόγον διοικουμένη εἰς χρήματα πάντως τὴν ζημίαν ἤνεγκεν, ἤ τινος κοσμικῆς περιφανείας ἢ καὶ ἀξιώματος ἐκπεσεῖν παρεσκεύασεν· ἐπὶ δὲ τῆς μεγάλης τε καὶ ὑψηλῆς ταύτης ἐπιθυμίας οὐ χρήματα τὸ κινδυνευόμενόν ἐστιν οὐδὲ δόξα κοσμικὴ καὶ ἐφήμερος οὐδὲ ἄλλο τι τῶν ἔξωθεν ἡμῖν παρεπομένων, ὧν καὶ κατὰ γνώμην καὶ ὡς ἑτέρως διοικουμένων ὀλίγος τοῖς σωφρονοῦσιν ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτῆς ἅπτεται τῆς ψυχῆς ἡ ἀβουλία καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ζημίας ταύτης ἐστὶν οὐ τὸ ἄλλο τι ζημιωθῆναι, οὗ τυχὸν καὶ δυνατὴ φαίνεται ἡ ἐπανάληψις, ἀλλὰ τὸ αὐτὸν ἀπολέσθαι καὶ ζημιωθῆναι τὴν ψυχὴν τὴν ἰδίαν. ὁ μὲν γὰρ τὴν πατρῴαν καταναλώσας οὐσίαν οὐκ ἀπελπίζει τυχὸν ἐπινοίαις τισὶ πάλιν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἐπανελθεῖν εὐπορίαν, ἕως ἂν ἐν τοῖς ζῶσιν ᾖ· ὁ δὲ τῆς ζωῆς ταύτης ἐκπεσὼν πᾶσαν ἐλπίδα τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς συναφήρηται.

Οὐκοῦν ἐπειδὴ νέοι ἔτι καὶ ἀτελεῖς τὴν διάνοιαν οἱ πολλοὶ τῆς παρθενίας ἀντιλαμβάνονται, τοῦτο πρὸ πάντων αὐτοῖς ἐπιτηδευτέον ἂν εἴη, τὸ ζητῆσαι τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀγαθὸν καθηγεμόνα τε καὶ διδάσκαλον, μή που διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς ἀνοδίας τινὰς καὶ πλάνας ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς εὐθείας καινοτομήσωσιν. Ἀγαθοὶ γὰρ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα, φησὶν ὁ ἐκκλησιαστής· εὐκαταγώνιστος

1 ἡμῖν προνοητέον Ω ἐστίν om SΩ 4 καὶ om SΩ ἐκπεσεῖν παρεσκεύασεν: ἀπεστέρησεν SΩ παρεσκεύασεν: κατηνάγκασεν Pv 5 χρῆμα SΩ 6-7 δόξα usque ad οὐδὲ om Ω ἐπίκηρος E 7 οὐδ' v 8 ὧν: τῶν CKE, τῶν P καὶ pr: γε Ω χωρούντων SΩ ὀλίγος: ὁδηγὸς CK 10 ταύτης: τοιαύτης, quod post τῆς coll Pv ἐστὶν ταύτης E 11 οὗ usque ad ζημιωθῆναι (12) om Ω φανεῖται ES 12-13 τὴν ψ. τ. ἰδίαν: τὴν ἰδίαν ψυχὴν SΩ 15 ἐλθεῖν C ἦν Ω 18 ἔτι om Ω τὴν δ. om Ω 20 ἂν εἴη om SΩ 21 ἀγαθὸν post διδάσκαλον CKPv καθηγούμενον v καθ' ἡγεμόνα CE 22 ἀνοδίας τ. κ. πλάνας: λοξώδεις τινὰς καὶ πεπλανημένας SΩ λοξώδεις ante ἀνοδίας add K, sed in mg adscr C 23 καινοτομήσουσιν CKΩ

δὲ ὁ εἷς τῷ ἐχθρῷ τῷ κατὰ τὰς θείας ὁδοὺς ἐνεδρεύοντι· καὶ ὄντως Οὐαὶ τῷ ἑνὶ ὅταν πέσῃ, ὅτι οὐκ ἔχει τὸν ἀνορθοῦντα. ἤδη γάρ τινες ὁρμῇ μὲν δεξιᾷ πρὸς τὴν τοῦ σεμνοῦ βίου ἐπιθυμίαν ἐχρήσαντο, ὡς δὲ ὁμοῦ τῷ προελέσθαι καὶ τῆς τελειότητος ἐφαψάμενοι, ἑτέρῳ πτώματι διὰ τοῦ
409 M. τύφου ὑπεσκελίσθησαν, διά τινος φρενοβλαβείας ἑαυτοὺς ἐξαπατήσαντες ἐκεῖνο ἡγεῖσθαι καλόν, ἐφ' ὅπερ ἂν αὐτῶν ἡ διάνοια ῥέψῃ. ἐκ τούτων εἰσὶν οἱ παρὰ τῆς Σοφίας ὀνομασθέντες ἀεργοί, οἱ τὰς ὁδοὺς ἑαυτῶν ἀκάνθαις στρώσαντες, οἱ βλάβην ἡγούμενοι τῆς ψυχῆς τὴν περὶ τὰ ἔργα τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ προθυμίαν, οἱ παραγραψάμενοι τὰς ἀποστολικὰς παραινέσεις καὶ μὴ τὸν ἴδιον ἄρτον εὐσχημόνως ἐσθίοντες, ἀλλὰ τῷ ἀλλοτρίῳ προσκεχηνότες τέχνην βίου τὴν ἀργίαν ποιούμενοι. ἐντεῦθεν οἱ ἐνυπνιασταὶ οἱ τὰς ἐκ τῶν ὀνείρων ἀπάτας πιστοτέρας τῶν εὐαγγελικῶν διδαγμάτων ποιούμενοι καὶ ἀποκαλύψεις τὰς φαντασίας προσαγορεύοντες· ἀπὸ τούτων εἰσὶν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας καὶ πάλιν ἄλλοι οἱ τὸ ἄμικτόν τε καὶ θηριῶδες ἀρετὴν νομίζοντες καὶ τὴν τῆς ἀγάπης ἐντολὴν οὐ γνωρίζοντες οὐδὲ τῆς μακροθυμίας τε καὶ ταπεινοφροσύνης τὸν καρπὸν ἐπιστάμενοι.

Καὶ τίς ἂν διεξέλθοι πάντα τὰ τοιαῦτα πτώματα, εἰς ὅσα ἐκφέρεται τῷ μὴ θέλειν τοῖς κατὰ θεὸν εὐδοκιμοῦσι προστίθεσθαι; ἐκ τούτων γὰρ ἔγνωμεν καὶ τοὺς τῷ λιμῷ

2 Eccles 4, 10 9-10 Prov 15, 19 12 I Thessal 4, 11

1 τῷ alt: τὸ Ω εὐθείας P 2 οὕτως S ὅταν: ἐὰν Ω ὅταν πέσῃ om E 4 ἐπιθυμίαν om Ω τὸ KEP^2Ω 5 ἐφαψάμενοι: ἔδοξαν ἅψασθαι S 6 ὑπεσκελλίσθησαν KΩ (-λη-) διά: ἐκ SΩ 7 ὤπερ S ἂν om CKPv 8 ῥέψει KP 9 αὐτῶν Pv ἐν ἀκάνθαις Ω 11 τοῦ θεοῦ om EPSΩv 13 προσεσχηκότες C προστετηκότες Pv 15 οἱ om Ω ὀνείρων: θηρίων P 17 εἰσὶν om SΩ εἰσδύνοντες CK ἐνδύοντες P 18 οἱ om Ω τε om SΩ 19-20 καὶ τὴν usque ad γνωρίζοντες om CKEPv 20 μακροθυμίας: εὐθείας CK, εὐπειθείας SΩ ergo archetypus CK εὐπειθείας habuit εὐπειθείας SΩ corruptum, εὐθείας CK, μακροθυμίας EP ex coniect ut vid (cf 340, 18, ubi εὐπειθείας ex εὐπλοΐας corruptum est) 23 ἐκφέρονται S τῷ: τὸ CKEΩ

μέχρι θανάτου ἐγκαρτεροῦντας, ὡς τοῦ θεοῦ ταῖς τοιαύταις εὐαρεστουμένου θυσίαις, καὶ πάλιν ἄλλους ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ ἐναντίον ἀποστατήσαντας, οἳ μέχρις ὀνόματος τὴν ἀγαμίαν ἐπιτηδεύσαντες οὐδὲν διαφέρουσι τοῦ κοινοῦ βίου, οὐ μόνον τῇ γαστρὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν χαριζόμενοι, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶ κατὰ τὸ φανερὸν συνοικοῦντες καὶ ἀδελφότητα τὴν τοιαύτην συμβίωσιν ὀνομάζοντες, ὡς δὴ τὴν πρὸς τὸ χεῖρον ὑπόνοιαν ὀνόματι σεμνοτέρῳ περικαλύπτοντες. δι' ὧν καὶ σφόδρα τὸ σεμνὸν τοῦτο καὶ καθαρὸν ἐπιτήδευμα βλασφημεῖται παρὰ τῶν ἔξωθεν.

Οὐκοῦν λυσιτελὲς ἂν εἴη μὴ νομοθετεῖν ἑαυτοῖς τοὺς νέους τὴν τοῦ βίου τούτου ὁδόν· οὐ γὰρ ἐπιλέλοιπε τὴν ζωὴν ἡμῶν τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα, ἀλλὰ καὶ σφόδρα νῦν, εἴπερ ποτέ, ἡ σεμνότης ἤνθησε καὶ ἐπιχωριάζει τῷ βίῳ ἡμῶν πρὸς τὸ ἀκρότατον ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις ἀκριβωθεῖσα, ἧς ἔξεστι μετασχεῖν τὸν τοῖς τοιούτοις ἴχνεσι περιπατοῦντα καὶ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου τούτου κατόπιν ἑπόμενον τῆς εὐωδίας τοῦ Χριστοῦ ἀναπίμπλασθαι. καθάπερ γὰρ μιᾶς ἐξαφθείσης λαμπάδος εἰς πάντας τοὺς προσεγγίζοντας λύχνους ἡ τῆς φλογὸς διάδοσις γίνεται, οὔτε τοῦ πρώτου φωτὸς ἐλαττουμένου καὶ τοῖς διὰ μεταλήψεως φωτιζομένοις κατὰ τὸ ἴσον προσγινομένου, οὕτω
412 M. καὶ ἡ τοῦ βίου τούτου σεμνότης ἀπὸ τοῦ κατωρθωκότος αὐτὴν ἐπὶ τοὺς προσεγγίζοντας διαδίδοται· ἀληθὴς γὰρ ὁ προφητικὸς λόγος, τὸν μετὰ ὁσίου καὶ ἀθῴου καὶ ἐκλεκτοῦ διάγοντα τοιοῦτον γίνεσθαι.

Εἰ δὲ ζητεῖς τὰ γνωρίσματα, δι' ὧν οὐκ ἔστιν ἁμαρτεῖν

26 Ps 17, 26-27

1 μέχρις Ω 3 ἀποστήσαντας Ω ἀποστατήσαντες P 4 ἐπιτηδεύοντες CSΩ βίου om Ω 5 οἳ οὐ Ω τὴν ἡδονὴν CKS καὶ om v 6 ἀδελφότητι P 10 Κεφάλ. κδ' "Οτι usque ad διδάσκεσθαι post ἔξωθεν exhibet v (cf 333, 11-14) 13 καὶ om S 14 ποτὲ ἄλλοτε SΩ 15 ἡμῶν om SΩ 16 τοιούτοις (ii lit in ras ante -ού-) C τοιούτοις: αὐτοῖς Ω, αὐτῆς S 18 ἐρχόμενον Ω 20 ἡ om Ω 22 οὕτως Ω 23 κατορθωκότως Ω κατορθώσαντος C 25 τοῦ ὁσίου Ω 26 γενέσθαι S

τοῦ ἀγαθοῦ ὑποδείγματος, εὔκολος ἡ ὑπογραφή. ἐὰν ἴδῃς βίον ἀνδρὸς ἐν μέσῳ θανάτου καὶ ζωῆς ἑστῶτα καὶ τὸ ἑκατέρωθεν χρήσιμον εἰς φιλοσοφίαν αἱρούμενον, οὔτε τὸ ἄπρακτον τοῦ θανάτου καταδεχόμενον ἐν τῇ περὶ τὰς θείας ἐντολὰς προθυμίᾳ οὔτε ὅλῳ τῷ ποδὶ ἐπὶ τῆς ζωῆς βεβηκότα διὰ τὴν τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν ἀλλοτρίωσιν, ἀλλ' ἐν οἷς μὲν σαρκὸς ζωὴ δοκιμάζεται, τῶν νεκρῶν ἀπρακτότερον μένοντα, πρὸς δὲ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα, δι' ὧν οἱ τῷ πνεύματι ζῶντες ἐπιγινώσκονται, ἀληθῶς ἔμψυχον καὶ ἐνεργὸν καὶ ἰσχύοντα, πρὸς τοῦτον βλέπε τὸν κανόνα τοῦ βίου. τοῦτον τέθεικε σκοπὸν ὁ θεὸς τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ. οὗτος ἔστω σοι σκοπὸς τῆς θείας ζωῆς, καθάπερ τοῖς κυβερνήταις οἱ ἀειφανεῖς τῶν ἀστέρων. μίμησαι τούτου καὶ πολιὰν καὶ νεότητα, μᾶλλον δὲ μίμησαι αὐτοῦ τὸ ἐν μειρακίῳ γῆρας καὶ τὴν ἐν τῷ γήρᾳ νεότητα· οὔτε γὰρ τὸ ῥωμαλέον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς καὶ δραστήριον ἤδη πρὸς γῆρας ἐπικλιθείσης τῆς ἡλικίας ὁ χρόνος ἠμαύρωσεν οὔτε ἡ νεότης ἐνεργὸς ἦν ἐν οἷς νεότης ἐνεργοῦσα γνωρίζεται· ἀλλά τις ἦν μίξις θαυμαστὴ τῶν ἐναντίων ἐν ἑκατέρᾳ τῇ ἡλικίᾳ, μᾶλλον δὲ ὑπαλλαγὴ τῶν ἰδιωμάτων, ἐν γήρᾳ μὲν τῆς δυνάμεως πρὸς τὸ ἀγαθὸν νεαζούσης, ἐν μειρακίῳ δὲ τῆς νεότητος πρὸς τὸ κακὸν ἀπρακτούσης. εἰ δὲ καὶ τοὺς ἔρωτας τῆς ἡλικίας ἐκείνης ἀναζητεῖς, μίμησαι τὸ

1 εὐκόλως Ω 2 ἀνθρώπου S ἀνδρὸς in ras Ω ἑστῶτα usque ad οὔτε (5): ἐνδεικνύμενον (om K, δεικνύμενον E) μήτε παντελῶς πρὸς τὸν θάνατον τετραμμένον μήτε KEP καὶ alt om SΩv 4 θείας om KEPSΩv 6 διὰ usque ad ἀλλοτρίωσιν om KEP ἀλλ' om v 7 σαρκὸς μὲν C 7-8 τῶν ν. ἀ. μένοντα: τοῖς νεκροῖς ἐναρίθμιον KEP 9 ζέοντες P 10 βλέπειν Ω 11 verba τοῦτον usque ad ζωῇ post λάμποντας (340, 6) coll SΩv 12 οὗτος usque ad λάμποντας (340, 6): ὄψει δὲ οὐχ ἕνα μόνον ἀλλὰ χορὸν ἁγίων ὑπὸ καθηγεμόνι τῷ κορυφαίῳ ταττόμενον· τοὺς μίμησιν τοῦ κατωρθωκότος ποιουμένους KEP οὕτως Ω σου Ω ὁ σκοπὸς C 13 ἄστρων C μιμήσῃ Ω 16 τῆς ψυχῆς om C καὶ om v τὸ γῆρας C 17 ὁ om Ω 18 ἐνεργὸς: ἐνεργὴς v ἐνεργοῦσα: ἐνεργὴς v 19 θαυμαστὴ om C τῇ om v 20 δὲ om v 23 ἀναζητήσεις Sv

σφοδρὸν καὶ διάπυρον τοῦ θείου τῆς σοφίας ἔρωτος, ᾧ ἐκ νηπίου συνηυξήθη καὶ μέχρι γήρως διήρκεσεν. εἰ δὲ ἀδυνατεῖς πρὸς αὐτὸν ὁρᾶν, καθάπερ πρὸς τὸν ἥλιον οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐμπαθέστεροι, ἀπόβλεψον εἰς τὸν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένον τῶν ἁγίων χορόν, τοὺς πρὸς μίμησιν τῶν καθ' ἡλικίας γενομένων τῷ βίῳ λάμποντας, ἐν οἷς πολλοὶ ταῖς ἡλικίαις νεάζοντες ἐν τῷ καθαρῷ τῆς σωφροσύνης ἐπολιώθησαν, φθάσαντες τῷ λογισμῷ τὸ γῆρας καὶ τρόπῳ τὸν χρόνον ὑπερβαλλόμενοι, οἳ τὸν τῆς σοφίας ἔρωτα σφοδρότερον καὶ βιαιότερον τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἐπεδείξαντο, οὐχ ὅτι φύσεως ἑτέρως εἶχον (ἐν ἅπασι γὰρ ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος), ἀλλ' ἐπειδὴ καλῶς ἤκουσαν τοῦ εἰπόντος, ὅτι ἡ σωφροσύνη ξύλον ἐστὶ ζωῆς πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς. ἐπὶ τούτου τοῦ ξύλου τὸν τῆς νεότητος κλύδωνα ὥσπερ ἐπὶ σχεδίας τινὸς διαπλεύσαντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ καθωρμίσθησαν, καὶ νῦν ἐν εὐδίᾳ καὶ γαλήνῃ τὴν ψυχὴν ἀκύμαντον ἔχουσι, μακαριστοὶ τῆς εὐπλοΐας, οἳ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος ὥσπερ ἐπί τινος ἀσφαλοῦς ἀγκύρας βεβαιωσάμενοι πόρρω τῶν κυμάτων τῆς ταραχῆς ἀτρεμοῦσι, καθάπερ πυρσούς τινας ἀπὸ ὑψηλῆς φρυκτωρίας τὴν τῶν ἰδίων βίων λαμπρότητα τοῖς ἑπομένοις προτείνοντες. οὐκοῦν ἔχομεν πρὸς ὃν ἀποβλέψαντες ἀσφαλῶς τὸν κλύδωνα τῶν πειρασμῶν διαπλεύσωμεν.

Τί μοι πολυπραγμονεῖς, εἴ τινες τῶν ταῦτα διανοη-

12 Gal 5, 17 13 Prov 3, 18

2 νηπίας v 4 σὺ δὲ ante ἀπόβλ. add SΩv 5 τοὺς: τῶν Ω 7 ἡλικίαν Sv τῷ: τὸ Ω 8 τὸ post καὶ add SΩ, τῷ v 9 ὑπερβαλόμενοι? παρελθόντες, quod ante τὸν pr coll SΩv 10 σφοδρότερον usque ad ἐπεδείξαντο: μόνον ἐγνώρισαν SΩv 11 ἑτέρω ἔσχον Ω 13 καλῶς post εἰπόντος add S ἔστι K ζωῆς ἐστι EΩ 15 νεότητος: ζωῆς Pv ἐπὶ om P 16 θελήμ. τοῦ om Ω 18 εὐπειθείας Ω τὸ: τὰ S 19-20 ἐβεβαίωσαν (sic) ἀγκύρας CKEP 20 οἱ ante πόρρω add CKEP τῆς ante τῶν CKEP ἀτρεμοῦντες v 21 πύργους CKEP ἀφ' SΩ 22 τὴν om Ω τὸν ἴδιον βιον Ω προτείνοντες: προέθηκαν CKEPv 23 ὃν: θεὸν CKEP ἀποβλέποντες Pv 24 τῶν πειρασμῶν om P διαπλεύσομεν S διαφυγεῖν CKEPv

θέντων ἡττήθησαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπογινώσκεις ὡς ἀμη-
413 M. χάνου τοῦ πράγματος; πρὸς τὸν κατωρθωκότα βλέπε, καὶ θαρρῶν κατατόλμησον τῆς ἀγαθῆς ναυτιλίας τῇ ἐπινοίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὑπὸ κυβερνήτῃ τῷ Χριστῷ ἐν τῷ πηδαλίῳ τῆς σωφροσύνης κατευθυνόμενος. οὐδὲ γὰρ οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις καὶ ποιοῦντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς τὸ συμβάν τινι ναυάγιον κώλυμα τῶν ἐλπίδων πεποίηνται, ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα ἑαυτῶν προβαλλόμενοι ἐπὶ τὸ πέρας τοῦ κατορθώματος σπεύδουσιν. ἢ οὐχὶ πάντων ἀτοπώτατον ἂν εἴη τὸ μὲν σφαλῆναί τινα ἐν τῷ διηκριβωμένῳ βίῳ πονηρὸν τίθεσθαι, ὅλον δὲ τὸν βίον καταγηρῶντας ἐν σφάλμασιν ἄμεινον ἡγεῖσθαι βουλεύεσθαι· εἰ γὰρ δεινόν ἐστιν ἅπαξ προσεγγίσαι τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀσφαλὲς εἶναι νομίζεις τὸ μηδὲ ἐγχειρεῖν τῷ ὑψηλοτέρῳ σκοπῷ; πόσῳ χαλεπώτερόν ἐστιν ἐπιτήδευμα βίου τὴν ἁμαρτίαν ποιήσασθαι καὶ διὰ τοῦτο ἀμέτοχον καθόλου τῆς καθαρωτέρας διαμεῖναι ζωῆς; πῶς ἀκούεις τοῦ ἐσταυρωμένου, ὁ ζῶν, τοῦ ἀποθανόντος τῇ ἁμαρτίᾳ, ὁ κατ᾽ αὐτὴν ὑγιαίνων, τοῦ κελεύοντος ἀκολουθεῖν ὀπίσω αὐτοῦ, ὥσπερ τι τρόπαιον κατὰ τοῦ ἀντικειμένου τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ σώματος φέροντος ὁ μὴ σταυρούμενος τῷ κόσμῳ καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς σαρκὸς μὴ δεχόμενος; πῶς πείθῃ τῷ παρακαλοῦντί σε Παύλῳ παραστῆσαι τὸ σῶμά σου θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν εὐάρεστον τῷ θεῷ ὁ συσχηματιζόμενος τῷ αἰῶνι τούτῳ

4 ἁγίου om PΩ   5 ἐν usque ad σωφροσύνης om EP   εὐφροσύνης v   εὐθυνόμενος EPv   οὔτε Ω   6 τὴν om ESΩv   6-7 καὶ usque ad πολλοῖς om E   10 ἦ v   οὐχὶ om SΩ   11 ἠκριβωμένῳ v   βίῳ om v   13 βουλεύεσθαι om Ω   14 προσπταῖσαι ESΩ   15 νομίζειν S   μὴ δὲ PS   16 ἐστιν: ὅταν τίς SΩ   ἀφορίαν Ω   ποιήσηται S   ποιήσετε Ω   17 ἀμέτοχον: ἀπείρατος SΩ   18 διαμείνῃ SΩ   ζωῆς διαμείνῃ Ω   ἀκούῃς v   ἀκούσεται SΩ   τοῦ om Ω   19 καθαυτὴν Ω   20 ἀκολουθεῖν: τὴν ἀκολούθησιν EPv   ὀπίσω: ὅπως E   21 φέροντα SΩ   22 σταυρωθῇς Ω   σταυρωθεὶς S   22-23 τῆς σαρκὸς: τοῦ σώματος Ω   23 πεισθῇς S   25 αἰῶνι: κόσμῳ S

καὶ μὴ μεταμορφούμενος τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός σου μηδὲ περιπατῶν ἐν τῇ καινότητι τῆς ζωῆς ταύτης, ἀλλ' ἔτι τὴν ἀκολουθίαν τῆς τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ζωῆς περιέπων; πῶς ἱερατεύεις θεῷ καίτοι εἰς αὐτὸ τοῦτο χρισθείς, εἰς τὸ προσφέρειν δῶρον τῷ θεῷ, δῶρον δὲ οὐκ ἀλλότριόν τι πάντως οὐδὲ ὑποβολιμαῖον ἐκ τῶν ἔξωθέν σοι παρεπομένων, ἀλλὰ τὸ ἀληθῶς σόν, ὅπερ ἐστὶν ὁ ἔσω σου ἄνθρωπος, τέλειός τε καὶ ἄμωμος εἶναι ὀφείλων κατὰ τὸν περὶ τοῦ ἀμνοῦ λόγον, πάσης κηλῖδος τε καὶ λώβης ἀπηλλαγμένος; πῶς οὖν ταῦτα προσοίσεις θεῷ, ὁ μὴ ἀκούων τοῦ νόμου τοῦ κωλύοντος ἱερᾶσθαι τὸν ἄναγνον; εἰ δὲ καὶ τὸν θεὸν ἐπιφανῆναί σοι ποθεῖς, τί οὐκ ἀκούεις τοῦ Μωυσέως καθαρεύειν ἀπὸ γάμου τῷ λαῷ παραγγέλλοντος, ἵνα χωρήσωσι τοῦ θεοῦ τὴν ἐμφάνειαν; εἰ δὲ μικρά σοι ταῦτα δοκεῖ, τὸ συσταυρωθῆναι Χριστῷ, τὸ παραστῆσαι ἑαυτὸν θυσίαν τῷ θεῷ, τὸ ἱερέα γενέσθαι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου, τὸ τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ ἐπιφανείας ἀξιωθῆναι, τί σοι τούτων ἐπινοήσωμεν ὑψηλότερον, εἴ πού σοι μικρὰ καὶ τὰ ἀπὸ τούτων δόξει; ἐκ μὲν γὰρ τοῦ συσταυρωθῆναι καὶ συζῆσαι καὶ συνδοξασθῆναι καὶ συμβασιλεῦσαι προσγίνεται, ἐκ δὲ τοῦ ἑαυτὸν παραστῆσαι τῷ θεῷ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἀξίας εἰς τὴν ἀγγελικήν ἐστι μετατάξασθαι. οὕτω γάρ φησι καὶ ὁ Δανιὴλ ὅτι Χίλιαι χιλιάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. ὁ δὲ τῆς ἀληθινῆς ἱερωσύνης λαβόμενος καὶ τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ ἑαυτὸν συντάξας μένει

1 Rom 12, 1-2 11 Exod 19, 22 12 Exod 19, 15
24 Dan 7, 10

1 ἀναμορφούμενος Ω 2 μὴ S τῇ om S, τῆς add S² ἀνακαινότητι Ω 4 ἱερεύσεις SΩ καίτοι: καὶ σὺ C 5 δῶρον pr: δῶρα Ω τῷ θεῷ om SΩ 5-6 ἀλλότριόν τι: ἄλλό τι ὄντι E 6 παρεπόμενον CP 7 σόν: ὂν E σου om v 8 περὶ om E 9 τοῦ om S λόγον: νόμον EPv τε om CE ἀπηλλαγμένον Sv 11 νόμου τοῦ om Pv κωλύεσθαι v 12 Μωσέως CKEPSv 15 σταυρωθῆναι S σεαυτὸν EΩ 16 τῷ om Ωv 18 ἐπινοήσομεν CKP ἐννοήσομεν S, ex corr εἴ: ἢ EΩ, ἧ S εἴ που: εἴπερ v 19 δόξοι Ω 20 συνζῆσαι Ω γίνεται S 21 τῷ om SΩ 23 οὕτως CKEPΩ καὶ om CKESΩ ὁ om ESΩ 25 συντάξας ἑαυτὸν E μενεῖ S

πάντως καὶ αὐτὸς ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, οὐκέτι θανάτῳ παραμένειν εἰς τὸ διηνεκὲς κωλυόμενος. τοῦ δὲ τὸν θεὸν αὐτὸν καταξιωθῆναι ἰδεῖν οὐκ ἄλλος τίς ἐστιν ὁ 416 M. καρπὸς ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ καταξιωθῆναι τὸν θεὸν ἰδεῖν. πάσης γὰρ ἐλπίδος ἡ κορυφὴ καὶ πάσης ἐπιθυμίας κατόρθωμα, εὐλογίας τε θεοῦ καὶ ἐπαγγελίας πάσης καὶ τῶν ἀρρήτων ἀγαθῶν τῶν ὑπὲρ αἴσθησίν τε καὶ γνῶσιν εἶναι πεπιστευμένων τὸ πέρας καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτό ἐστιν, ὃ καὶ Μωυσῆς ἰδεῖν ἐπεπόθησε καὶ πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν· ἀξιοῦνται δὲ μόνοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οἱ διὰ τοῦτο ὄντως μακάριοι καὶ ὄντες καὶ ὀνομαζόμενοι, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται, ὧν ἕνα καὶ σὲ βουλόμεθα γενέσθαι συσταυρωθέντα Χριστῷ, παραστάντα θεῷ ἁγνὸν ἱερέα καὶ καθαρὸν θῦμα γενόμενον ἐν πάσῃ καθαρότητι διὰ τῆς ἁγνείας ἑαυτὸν ἑτοιμάσαντα τῇ τοῦ θεοῦ παρουσίᾳ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἴδῃς τὸν θεὸν ἐν καθαρᾷ τῇ καρδίᾳ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

10-12 Matth 5, 8

1 ἀρχιερεὺς S μηκέτι S τῷ θανάτῳ CS θάνατα Ω 2 κελευόμενος CKEP 3 αὐτὸν: εἰπεῖν Pv ἀξιωθῆναι Ω 4 ἀξιωθῆναι S 5 κατόρθωμα om Pv 6 καὶ pr om v 7 εἶναι om v 8 ὃ om Ω 9 ὁ Μωσῆς Ωv Μωσῆς ESΩv 10 οὗ ante ἀξιοῦνται add S δὲ om S 11 ὄντως: ὄντες Ω 12 ἕνα: ἕνεκα Ωv 13 γενέσθαι βουλόμεθα SΩ 14 τῷ θεῷ v 16 εἴδῆς E[2] 18 ᾧ: μεθ' οὗ ESΩ ἡ: τῷ πατρὶ S τῷ παντοκράτορι πατρὶ (πατρὶ om E) σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι post δόξα add EΩ σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι post δόξα add S καὶ τὸ κράτος om ESΩv 19 τέλος σὺν θεῷ τοῦ περὶ παρθενίας λόγου post ἀμήν subscr K

VITA S. MACRINAE

EDIDIT

VIRGINIA WOODS CALLAHAN

PRAEFATIO

In edenda Vita Macrinae usa sum magno numero codicum, qui in duas classes distribui possunt. libri optimi utriusque generis eidem sunt quos in aliis Gregorii operibus habemus et ratio eorum mutua fere eadem est quae in illis. sic exempli causa K, N, Par. 584, Vind. 42 et 35, Mus. Brit. Old Royal 16 D XI ad eandem stirpem pertinent; at S et E, Par. 503, Vat. 401 in opposito campo sunt. similiter W. Jaeger in libro De professione Christiana duas classes distinxit, quae cum his coincidunt, nisi quod quae apud illum secundum locum obtinet, primam numeravi. sed cum codices plerique ante hanc editionem numquam collati et examinati sint, primum singulos describam et quantum valeant exponam, tum de recensendi munere et ratione pauca addam.

DE CLASSE PRIMA

KNO Duces huius generis librorum manu scriptorum sunt Venetus graecus 67 (K), Oxoniensis Bodleianus Cromwell 9 (N), et Parisinus graecus 584 (O). ad eos accedunt in hoc libro codices Vaticanus graecus 2066 augustae aetatis, Vindobonensis theol. gr. 42, et quattuor alii codices saeculi duodecimi. praeterea aliquot libri recentiores Vitam continent, quos infra enumerabo. de K, N et Parisino 584 in praefationibus (p. 112 et 160) reliquorum operum, quae hoc volumine continentur, dictum est, neque hos iterum describere opus esse videtur. textus Vitae Macrinae in K usque ad p. 398, 3 deficit, itaque loco eius codicem Bodleianum N in apparatu critico adhibui, sed ab eo loco, ubi K incipit, eo pro N usa sum. codices KN et Par. 584 eundem textum praebent et ut in libris aliis ex eodem

fonte fluxerunt. in apparatum adscivi etiam Marcianum
Ψ gr. 69 (Ψ), quo iam Jaeger in edendis contra Eunomium libris usus est. Ψ angusto propinquitatis vinculo cum KN coniunctus est. ceteris libris huius stirpis duodecimi saeculi, cum eorum textus cum codicibus ante commemoratis fere consentiat, in apparatu non usa sum. etiam recentiores libros ex eo dimisi. sed iam ad singulos codices percensendos accedam.

Mon. 23 Ac primum quidem mentionem faciamus oportet codicis Monacensis graeci 23 chartacei saeculi XVI, qui aliqua opera Gregorii continet. de eo iam Jaeger in praefatione libri De perfectione accuratius egit, ita ut lectorem ad eam referre possim (p. 158). quod autem Jaeger ibi ostendit Monacensem ex Veneto K descriptum esse, id Vita Macrinae confirmatur. nam prima pars Vitae cum desit in K, etiam in codice Monacensi deficit. hunc igitur in apparatu critico non adhibui.

Libri duodecimi saeculi duo, Messanensis 3 et Vat. gr. 1595, ex eodem memoriae ramo pendent, quem in apparatu critico K et N repraesentant, sed difficile est dicere utrum e K ipso vel ex libro ei simillimo derivati sint. utique ad cognoscendum textum huius generis nihil contribuunt quod non ex K et N discere possimus. sed quamquam neutro eorum usa sum, hoc loco eos paulo accuratius describam.

ω Codex Messanensis bibliothecae universitatis 3 (ω) membranaceus olim monasterii Sancti Salvatoris ff. 293-306 Vitam S. Macrinae exhibet. Pasquali hunc librum saeculo decimo tertio attribuit. scatet erroribus, scriba homo incultus fuisse videtur, qui in describendo exemplari suo multa peccavit. contulit B. Stenzel, quae phototypias totius Vitae praesto habuit. propter similitudinem textus, quem praebet, post Messanensem
π nominandus est codex Vaticanus graecus 1595 (π)

membranaceus minusculis litteris saeculo XII exaratus, qui post opera quaedam aliorum auctorum Christianorum, quos enumerare longum est, ff. 167r-182v continet λόγος ιη: ἰουλίω ιθ' τοῦ μακαρίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσης εἰς τὸν βίον τῆς μακαρίας Μακρίνης τῆς ἑαυτοῦ ἀδελφῆς. etsi multis locis erroribus deformatus est hic codex multo integrior est quam Messanensis. textum Vitae contulit ex tabellis photographicis J. E. Walsh, cuius collationem rursus examinavit J. P.
T Cooke. alius codex cum his duobus maxime cognatus est Parisinus graecus 453 (T) saeculo XVI-XVII ex parte a Johanne de S. Mauro scriptus. ff. 45r-58v continet Vitam Macrinae. initium Vitae deest. contulit ex tabellis photographicis B. Stenzel. in fine Vitae scriba addit: Descriptus est presens libellus de Vita Beate Macrinae ex quodam codice vetusto quidem, sed valde mendoso, Bibliothecae Cryptoferratensis. cetera quae scribit minus hic curo. quis codex fons eius fuerit, nescio. certe inter codices Vitae S. Macrinae Cryptoferratensis iam non extat. codex Parisinus proxime cum Vaticano 1595 congruit et multos errores hi duo communes habent. nisi igitur Vaticanus ipse ille codex olim Cryptoferratensis est, quem scriba Parisini commemorat, ei simillimus fuisse videtur. re vera antiquissimum esse hunc ramum primae classis ostenditur fragmento, quod in codice Mus. Brit. Add. 22509 conservatum est. est folium a codice avulsum, quod continet textum Vitae a p. 396, 24 usque ad p. 399, 1. litteris minusculis decimi saeculi scriptum est; textus varias lectiones praebet, quae partim in hoc uno codice partim in N et Par. 453 occurrunt. codices Vat. 1595 et Par. 453 ex eodem fonte provenisse testes sunt hi loci, quibus eosdum errores exhibent: p. 383, 2-3 δυνάμεων om πT; 387, 11 τις om πT; 389, 17 τε om πT; 389, 21 ἐν om πT; 395, 6 νὺξ om πT; 412, 1-2 καὶ ... εὐχὴ om πT; 412, 18 πρὸς om πT;

412, 18 ὃν om πT; 388, 3 ἐν ante αὐτῷ add πT; 405, 18 δὲ post ἑσπέρας add πT; 411, 10 καὶ post ὁρμὴ add πT; 411, 21 ἡ ante μητρός add πT; 380, 24 τι ante δυσγενές coll πT; 385, 11 σῶμα ante ἐναποθέσθαι coll πT; 388, 9 τῆς παρουσίας, post φήμη coll πT; 394, 19 αἱ ante τῶν coll πT; 399, 18 γίνεται post ὕπνου coll πT; 401, 3 τὸ πάθος ante παρὰ coll πT; 408, 3 ἡμῖν ante τῆς coll πT; 411, 10 ἡμῖν ante ἦν coll πT; 381, 16 καταστάσεως: καταπαύσεως πT; 381, 27 τοσοῦτο πT; 382, 4 κεχώρισται πT; 383, 2 σωμάτων πT; 383, 7 καθαρώτατον πT; 383, 17 τιθηνούσης πT; 383, 19 νηπίου πT; 384, 6 τοὺς: τῶν πT; 384, 12 μετὰ: με πT; 385, 5 καθιέρωται πT; 385, 19 ἱερωσύναις πT; 385, 22 διαγενόμενον πT; 386, 8 εἴ τι: ἔτι πT; 386, 20 οὐδαμῶς πT; 386, 24 ἤθρυστο πT; 387, 1 ἀπελύθη πT; 387, 20 παραγενόμενος πT; 390, 17 συντρυχόμενος πT; 390, 19 καταψύχουσαν πT; 390, 23 διηγησαίμην πT; 391, 13 εὑρὼν: ὁρῶν πT; 392, 1 πρὸς: περὶ πT; 393, 19 θεοῦ: χριστοῦ πT; 394, 10 ἐνομίζετο: ἐγνωρίζετο πT; 405, 22 ὕδωρ: δάκρυον πT.

Tres codices, quos diximus, ωπT, ad eundem fontem redeunt, ex quo fluxerunt KON. hoc nonnullis exemplis probabitur, ubi omnes contra reliquos libros manu scriptos consentiunt. (eis locis, qui in prima parte operis occurrunt, ubi K deficit, O et N soli hanc stirpem repraesentant.) p. 381, 13 τῶ λεποντι: τῶν λυπούντων ONωπT; 381, 19 τῇ μητρὶ ONωπT; 383, 16 παρὰ: μετὰ ONωπT; 385, 19 ἑαυτοῦ: αὐτὸν ONωπT; 386, 4 ἀκούσασα: μαθοῦσα ONωπT; 386, 12 δοκίμου om ONωπT; 386, 19 καλὸν: ἀγαθὸν ONωπT; 388, 15 ὑπεχώρουν ONωπT; 388, 21 μαλακῆς post στρωμνῆς add ONωπT; 392, 7 τοῦ προκειμένου ONωπT; 392, 19 καὶ om ONωπT, 403, 1 ἔσται: εἶναι KONωπT; 406, 12 ἐστολισμένην KONωπ εὐστολισμένην T; 406, 12 αὐτὴν post νυμφικῶς coll KONωπT; 407, 23 σῶμα: σκήνωμα KONωπT; 409, 26 τὸν om KONωπT; 410, 4 πάλιν om KONωπT; 410, 8 ἴλης τινὸς post λαμπρῶν add KONωπT.

Altera familia sunt in hac classe Ψ et eius cognati. ac primum de Ψ ipso eiusque relatione cum K eiusque stirpe agam.

Ψ Codex Marcianus graecus 69 (Ψ) saeculi XII vel XIII a Jaegero in praefatione editionis librorum contra Eunomium v. II p. xlvi-xlix accuratissime descriptus est, quo lectorem refero. hic codex fuit Bessarionis. Vitam ff. 223r-235r continet. contulit Anselmus Strittmatter, O.S.B., ego iterum examinavi. hunc librum ex eodem exemplari originem ducere atque codicem K his exemplis ostenditur: p. 398, 20 ὑπεδίδου ΨK; 399, 4 διὰ om ΨK; 400, 3 καὶ om ΨK; 400, 4 μήπου: μήτι ΨK; 400, 23 ὁμοφροσύνης: σωφροσύνης ΨK; 402, 1 τε om ΨK; 402, 5 ὁ ante πατὴρ add ΨK; 403, 17 αὐτῆς ΨK; 404, 14 ἐκεχάρακτο ΨK; 405, 11 ἢ om ΨK; 405, 20 θυσιαστηρίου ΨK; 407, 18 παράγειν ΨK; 409, 5 καὶ om ΨK; 411, 11 ἐγένετο ΨK; 414, 3 δαιμονώντων ΨK. eadem ratio, quae inter Ψ et K intercedit, inter Ψ et ON obtinet, qui in prima parte Vitae pro K deficiente soli illam familiam repraesentant, sed exempla eius rei non dabo.

Mon. 92 Ex Marciano ad verbum descriptus est codex Monacensis graecus 92 (Boicus Gretseri) chartaceus saeculi XVI, ut Jaeger in praefatione librorum contra Eunomium v. II p. xlix-l demonstravit. praeter libros contra Eunomium continet varia Gregorii opera, inter ea ff. 415-431 Vitam Macrinae. ordo operum idem est qui in codice Marciano, nisi quod Mon. pauca addidit inde a folio 431 usque ad finem. Vita Gregorii ipsius extat fol. 445 sq. specimen Vitae S. Macrinae contulit Franciscus Egermann Monacensis. hunc librum in apparatu critico non adhibui.

Praeter hoc apographon extant nonnulli codices, qui angustiore vinculo cum Ψ religati sed non ex eo descripti sunt. codex Laurentianus Magliabechianus

L conv. B.1.1214 (L) saeculi XII membranaceus folio-

rum 257 (Olivieri Suppl. cf. Stud. Ital. V p. 414 n. 50) Vitam Macrinae ff. 148r-166v continet. contulit B. Stenzel. hic codex est menologium, quod fol. 2 incipit verbis μηνὶ ὀκτωβρίῳ ιδ'. Vita S. Macrinae incipit fol. 148r verbis μηνὶ ἰουλίῳ ιθ'. textui huius codicis cogna-
A tus est codex Vaticanus graecus 448 (A). est liber antiquissimus saeculi IX-X, qui in Cod. Vat. gr. v. II p. 197-9 accuratissime descriptus est. fuit olim Joannis cuiusdam lectoris. nonnulli eius quaterniones perditi sunt. praeter alia Gregorii opera continet Vitam Macrinae ff. 244v-265v. sex foliis post 249v perditis desiderantur verba πρᾶγμα τοι]οῦτον ... εἰχόμην (p. 378, 7-388, 5). abrumpitur in verbis ψαλμῳδίας κατασιγασθείσης (p. 408, 20). dimidia igitur pars Vitae perdita est. fol. 249v in margine inferiore legitur nota a manu recentiore scripta: λείπει ὧδε τετραδύον (haec verba cancellata sunt) ἐστέρηται καὶ οὗτος ὁ λόγος ὡσεὶ φυλλ(α) τρΐα, ἀλλ' ἔχει τοῦτον ἡ προρρηθεῖσα βίβλος. haec verba ad aliam notam in eodem codice referunt (fol. 241v): ὁ παρὼν λόγος ἐλλιπής ἐστιν, διὰ δι(α) τὴν κατὰ βάθους πτωχείαν ἡμῶν μὴ εὐπορούντων χαρτίων οὐκ ἐγράφη τὸ λεῖπον. εὑρίσκεται δὲ ὁ λόγος ἐν τῇ ἑτέρᾳ ἡμῶν βίβλῳ τῇ βαμβυκίνῃ τῇ ἐχούσῃ πολλοὺς λόγους τοῦ μεγ(ά)λου τούτου φωστῆρος. deinde scriba exponit, quae pars Vitae ex illo altero codice suppleri debeat. hic codex bombycinus scilicet multo recentioris aetatis erat, et nescimus, quae eius ratio cum textu codicis A fuerit. ea pars Vitae, quam conservavit A, cum textu codicis Magliabechiani L maxime congruit. multos hi duo errores communes habent, quos in reliquis libris non invenimus. en propono tibi nonnulla exempla huius consensus: p. 390, 11 ὅλον τὸ σῶμα LA; 395, 22 αἰσχάταις LA; 394, 12 τῆς om LA; 390, 21 ἀρρωστίας: θεωρίας LA; 401, 2 ἡ om LA; 398, 3 ῥομφέαν LA. sed tamen textus Vitae in L ex A ipso fluxisse non potest, immo L naturam exemplaris antiqui, ex quo Vitam Macrinae

sumpsit, fidelius servavit. hunc fontem W. Jaeger existimat antiquum fuisse menologium, cuius Vita Macrinae pars erat, et ex illo antiquiore menologio etiam textus Vitae, quem in A legimus, derivatus est, nam Vitam Macrinae in eo antecedunt verba μηνὶ ἰουλίω ιθ′, quae eadem in L extant. sed cetera opera Gregorii, quae in A insunt, ex menologio orta esse non possunt. A igitur, qui saeculo IX scriptus est, Vitam Macrinae ex libro hagiographico codici L simillimo prompsit, sed qui tribus vel quattuor saeculis vetustior erat quam L. ad reconstruendum textum illius menologii codex A praeter Vitam Macrinae nihil contribuit, cum L textum eius multo pleniorem servaverit. in apparatu critico codice A non usa sum.

Γ Alius codex Magliabechiano L admodum similis est Vaticanus graecus 825 saeculi XII-XIII, qui Vitam Macrinae ff. 48v-69r continet. contulit H. Brown. iterum a J. P. Cooke diligenter excussus est. membranaceus est foliorum 743 lineis plenis exaratus. complectitur vitas quasdam sive encomia sanctorum, in quibus est Vita Macrinae. haec sola incipit verbis μηνὶ ἰουλίω ιθ′ velut in codicibus L et A, quorum textum huius vitae ex menologio antiquissimo sumptum esse supra ostendi. cum autem Γ textum codicis L omnino sequatur, ut mox apparebit, eum quoque ex eodem menologio textum suum Vitae Macrinae derivasse patet. exempla consensus librorum L et Γ sunt haec: p. 370, 2 οὐχ ante ὑπὲρ add LΓ; 371, 19 συμπαρακαλυφθεῖσα LΓ; 374, 24 κατηγγιάσθαι LΓ; 379, 19 ποιῶν : ἕλκων LΓ; 383, 13 ὀνομασθεὶς LΓ; 372, 18 ἐδόκει ante φέρειν coll LΓ; 375, 16 γὰρ post ὡς add LΓ; 384, 11 δὲ post pr ἐν add LΓ; 385, 14 ἐν ante τοῖς add LΓ; 407, 12 παρασκευάσασα LΓ; 413, 22 παρίειμι LΓ. igitur codices L et Γ ex eodem fonte repetendi sunt.

Redeamus iam ad codicem Ψ (Marc. 69), quocum hos libros maxime cognatos esse antea dixi, quod nunc

exemplis breviter illustrabo: p. 375, 5 ἐλεεινότητι LΓΨ; 380, 2 αἰφνιδίως LΓΨ; 384, 5 γίνεται LΓΨ; 384, 24 μηδὲ ἕνα LΓΨ; 389, 12 ἀπὸ: ἐκ LΓΨ; 392, 6 τε om LΓΨ; 399, 15 νεναρκυῖαν LΓΨ; 403, 17 ἂν om LΓΨ; 407, 15 τῆς ἐσχατιᾶς LΓΨ. itaque LΓΨ ex communi fonte orti sunt. apparet autem codices L et Γ neque coniunctim neque separatim ullam lectionem sanam praeter ea, quae in Ψ insunt, praebere, quare Ψ uno in apparatu critico contenta fui.

C Denique his addendus est codex Athous Dionysiou 145 chartaceus recentissimae originis (saeculo XVII exaratus), foliorum 572. Lambros in catalogo codicum Athoorum eum a tribus manibus scriptum esse tradit. insunt Βίοι, μαρτύρια καὶ ἐγκώμια ἁγίων, in quibus λθ′ est βίος καὶ πολιτεία τῆς ἁγίας Μακρίνης a Gregorio Nysseno scriptus. nemo non videt hanc esse eandem inscriptionis formam, quam in menologio L et in titulo Vitae, quem A ex antiquiore menologio servavit, invenimus. codex C sine dubio ad idem genus pertinet. textus Vitae, quem C praebet, cum libris L et Γ nonnullis locis congruit, sed e specimine, quod J. Cavarnos e Monte Sacro secum rettulit, non licet pro certo concludere C in omnibus recensionem illorum sequi.

Quoniam autem familiam alteram ΨLAΓC ex antiquo menologio fluxisse iam demonstratum est, etiam primam familiam ex eiusmodi exemplari descendisse verisimile est, non solum propter cognationem textus, quem eius familiae libri cum altera praebent, sed quia in codice vetere primae familiae, Vat. gr. 1595 (π), idem vestigium talis originis invenimus. nam titulo Vitae Macrinae in π verba eadem ἰουλίῳ ιθ′ anteposita sunt, quae in libris alterius familiae reperimus et quae eos ex menologio descriptos esse ostendunt. neque hoc de uno π valet, sed etiam de T (Par. 453), qui ex antiquo codice Cryptoferratensi descriptus est, ut scriba ipse affirmat, et cum π omnino congruit,

ω autem ex eodem fonte atque πT fluxisse ostendimus. itaque ceteros quoque libros primae familiae, KNO ad eandem originem redire consentaneum est.

Venimus ad tertiam huius generis familiam, quae quattuor libris continetur: V, W, J, B.

V Codex Vaticanus graecus 2066 membranaceus litteris uncialibus scriptus inter vetustissimos Gregorii libros numerandus est. A. Mai et Tischendorf eum saeculo octavo attribuerunt, at Batiffol, Hatch et Gregory decimo saeculo eum scriptum esse existimant. Pasquali in nono saeculo eum posuit. denique fragmento eius Washingtoniano reperto Jaeger (Traditio V p. 79-102), qui huius codicis historiam indagavit, nono vel ineunte decimo saeculo ortum ostendit. continet multa Gregorii opera et in Basilii Hexaemero et Gregorii De opificio hominis scholia marginalia a viro docto addita habet. Vitam Macrinae ff. 155r-172r exhibet. contulit Anselmus Strittmatter, O.S.B., examinavit iterum J. P. Cooke. textus eius in plurimis rebus cum memoria codicum KNO et praesertim cum W consentit. paucae lectiones ei sunt propriae contra ceterorum auctoritatem. quas habet, vix errori scribae debentur, sed plerumque ex vetustiore memoria ortae sunt nec sensu carent. p. 379, 22 τραγικὸν: κακὸν V; 389, 12 χάριν: εὐχὴν V; 408, 13 οἶκον: σηκὸν V.

W Sed priusquam de ratione codicum V et W plura dicam, de W pauca dicenda sunt. codex Vindobonensis theologicus graecus 42 membranaceus inter alia Gregorii opera Vitam Macrinae continet ff. 41 sq. contulit A. Strittmatter. de hoc codice Jaeger in praefatione ad libellum De instituto Christiano p. 25 huius voluminis egit, quare denuo eum describere non opus est. sed textus Vitae in W non ex eodem fonte venit, unde hic codex textum libelli De instituto Christiano et multa alia opera sumpsit, i.e. ex codice Ambrosiano C 135 inf. (M). hoc pro certo affirmare possum, quia

M quoque Vitam continet, sed ut mox docebo, textus eius a prima classe abhorret. apparet Vindobonensem W e variis exemplaribus opera Gregorii quae continet collegisse, neque unum codicem in omnibus sequi voluisse. sic in Vita Macrinae librum, qui codici V similis erat, expressit, et ambo V et W multas lectiones cum KNO communes habent. eius rei hic pauca exempla dabo: p. 400, 7 καὶ add KVW; 372, 18 τραπεῖσα: καταπεσοῦσα NVW; 373, 16 αἰσχύνας: αἰτίας NVW; 377, 6 τελειοτέραν: λιτοτέραν NVW; 385, 6 ἑκάτερα: ἀμφότερα NVW; 398, 2 φλόγα τῆς πυρίνης ῥομφαίας NVW; 404, 8 τῇ χειρὶ KVW; 405, 2 μέγιστον KVW; 405,18 κρίνουσα KVW; 406,10 ἡμῖν ante εἶχεν coll KVW. maior tamen est numerus locorum ubi VW a reliquis libris secedunt, quare videntur, quamquam unam cum KNO recensionem praebent, propriam eius stirpis familiam constituere. p. 372, 23 καὶ μαρτυρόμενον om VW; 373, 3 αἰνίξασθαι: ἐνδείξασθαι VW; 376, 21 τῆς μητρὸς post τοῦτο coll VW; 379, 11 διὰ τῆς θήρας om VW; 379,20 οἰκείαν ζωὴν: ἡλικίαν VW; 384,11 ταῦτα μὲν add VW; 405,20 ἁγιαστηρίου VW. sed plurimae extant lectiones, quae in uno W inveniuntur, eaeque interdum dignae sunt, quae considerentur. affero pauca exempla: p. 370, 3 μακρηγορίαν: μαρτυρίαν W; 371, 10 διηγημάτων: διηγησαμένων W; 392, 24 τῶν πατέρων: παρὰ ἀνθρώπων W; 398, 9 κατενώπιον: κατεναντίων W. ex his exemplis διηγησαμένων fortasse recte legitur. talia, quae in hoc codice abundant, unde hauserit nescimus. videntur tamen antiquae memoriae esse vestigia, quae olim varietatem textus locupletiorem extitisse probant et a prisca antiquitate repetenda sunt.

Exempli gratia W p. 378, 18-21 circiter duas vel tres lineas omisit, quae ad Gregorii fratrem Naucratium praematura morte abreptum pertinent. monachus hic iuvenis in uno monasteriorum fuit, quae Basilius in Ponto ad Irim flumen condiderat. qui cum olim ve-

nandi causa in silvas atque montes egressus esset, fortuna adversa in venatione mortem obiit et fratres non nisi mortuum eum in monasterium referri viderunt. in lineis a W omissis Gregorius mentionem facit Chrysaphii cuiusdam, qui Naucratii fratris servus et famulus et in illa venatione ut solebat eius comes fuerat. mira est omissio horum verborum, sed magis mirandum, quod in eadem historia 380, 7 idem codex W circiter duas lineas omittit, quibus eiusdem Chrysaphii mentio fit. hoc cum casu factum esse non possit, quaerendum est, utrum W haec omnia consilio nescio qua de causa deleverit an mentio Chrysaphii repetita, quam in omnibus aliis codicibus legimus, a fratribus, qui rem memoria tenebant, postea addita sit. haec coniectura multo mihi videtur probabilior quam illa, sed si vera est, omnes codices praeter W ad librum redeunt, in quo utroque loco nomen Chrysaphii additum erat. et apparet id solum in Ponto fieri potuisse, ubi memoria Naucratii et mortis adulescentium praematurae eo tempore, cum hae lineae adiectae sunt, nondum oblivione obruta erat. extant exempla et in Basilii et in Gregorii Nysseni libris, quibus probatur nonnullos codices vetustos ex Asia et monasteriis ibi sitis originem duxisse idque scribis Byzantinis notum fuisse. si igitur mentio Chrysaphii a Gregorii libro olim afuit, ceteri codices, qui eam continent, ex Pontico exemplari fluxerunt, quod in monasteriis auctum erat.

J Codex Vindobonensis theologicus graecus 35 (J) chartaceus saeculo ut videtur XIII scriptus fragmentum codicis multo amplioris est, ut ex quaternionibus intellegitur. de hoc libro cf. Jaegeri praefationem ad librum De instituto Christiano p. 36. Vitam Macrinae continet ff. 13r-14v. textus Vitae, quem contulit Anselmus Strittmatter, O.S.B., ipsaque denuo excussi, primam partem operis non habet. lacuna circa dimidi-

am partem Vitae capit usque ad p. 392, 5. hic liber in Vita modo cum VW modo cum solo W congruit et textum Vitae ex W descriptum esse mihi persuasum est. in ceteris operibus, quae J continet, res aliter se habet, ut Jaeger loc. cit. demonstravit, ubi hunc codicem nonnullos libros Gregorii excerpsisse et in breviorem formam redegisse ostendit. in apparatum criticum J non recepi.

B Codex Musei Britannici q. d. Old Royal 16 D XI saeculi XVI (quem Jaeger adhibuit in libro De instituto Christiano) chartaceus, cuius phototypiae mihi suppeditabant. contulit specimen M. Foley. hic liber Vitam ff. 336v-346 continet. partem Vitae eandem quam Vind. J praebet (i.e. dimidium fere huius operis omisit); etiam textus idem est in utroque codice. pauca scriba codicis B neglegentia peccavisse videtur, sed nullas praeter has discrepantias habet. B igitur etiam textum Vitae ex J descripsit, ut iam Jaeger de ceteris operibus quae insunt in praefatione loc. cit. p. 37 monstravit. quare hunc codicem omnino dimisi.

Hi duo libri cum codicem W solum sequantur, commemorandum hic est etiam aliud fragmentum Vitae brevissimum, quod in codice Matritensi 4857 (olim Archivio historico 164, 8) conservatum est. hunc codicem descripsit Jaeger in praefatione librorum Contra Eunomium vol. II p. l-lii et varia eius fata investigavit (cf. nunc etiam Jaeger, praef. ad lib. De perfectione p. 164). chartaceus est saeculi XVI in concilio Tridentino scriptus. fragmentum Vitae exhibet ff. 95r-95v. sequitur Epistula canonica ad Letoium fol. 96. codex neglegenter scriptus accentus et spiritus saepe omittit, scatetque verborum deformationibus. ubi a textu vulgato secedit, lectiones eius cum ONVW maxime consentiunt. itaque in hac classe collocandus est, sed in apparatum non admisi.

DE CLASSE SECUNDA

Altera recensio Vitae extat in codicibus SE et GPM eorumque cognatis, quos in apparatu critico non adhibui, sed hic una cum his quinque libris manu scriptis describam. et quoniam textus vulgatus librorum impressorum, quem in Mignei Patrologia usque ad hunc diem legimus, ex primae classis codice prodiit, iam ad eam memoriae stirpem venimus, quae in mea editione primum ad textum Vitae constituendum adhibetur. etiam in hac classe brevior esse possum de nonnullis codicibus, quos Jaeger in praefationibus librorum in hoc volumine editorum tractavit.

SZ Ut in aliis operibus Gregorii sic in Vita Macrinae codices S et E genus memoriae a stirpe KNO diversum conservarunt. descriptionem codicis S pleniorem in Jaegeri editione librorum Contra Eunomium (v. II p. xxxvi sq.) invenies (cf. eiusdem praef. ad lib. De instituto Christiano p. 6). Vitam continet ff. 89r-93r. contulit Anselmus Strittmatter, J. P. Cooke iterum examinavit. S cum E, ut in libellis De professione Christiana et De perfectione, ex eodem traditionis manu scriptae ramo ortus est, qui a GPM multis locis differt. diversas igitur familias huius classis repraesentant. ut in aliis libris Nysseni, sic in Vita codex S multas lectiones ei proprias praebet, et pars earum ipsius scribae ingenio vel eius, quo fonte utitur, deberi videntur. exempli gratia p. 371, 21 ἂν addidit ante ἔχειν ut optativum potentialem efficeret, ubi non desideratur. p. 387, 16 τῇ αὐτῇ νυκτὶ pro genetivo temporis scribit contra ceteros libros, quod correctionis genus etiam in aliis operibus in hoc codice invenimus (cf. Jaeger, praef. ad lib. De instituto Christiano). p. 379,1 ταῖς ὑπερτεταμέναις ... ῥαχίαις scribit in descriptione montis, ut ab ἐγκεκρυμμένον pendeat, sed eo constructionem sen-

tentiae pessumdedit. multa eiusmodi addere possem. Z ut in ceteris operibus Gregorii (cf. Jaeger, praef. ad De instituto Christiano p. 19) apographon codicis S est, quo in apparatu non usa sum. Vitae textus exemplum offert, quo hoc confirmatur, nam p. 376, 17-18 Z lacunam habet (καὶ ... θυγατέρων), ubi S verba auctoris integra servavit. haec verba cum in S unam lineam expleant, apparet scribam codicis Z totam hanc lineam neglegentia omisisse.

E Codex Vaticanus graecus 446 saeculi XII vel XIII Vitam ff. 47v-78v continet. contulit Edmundus Berry, iam in universitate Manitobae (Winnipeg, Canada) professor, rursus totam Vitam examinavit J. P. Cooke. de codicis patria, origine et fatis scripsit Jaeger in praefatione libelli De professione Christiana p. 99. qui et in illo et in libro De perfectione codices S et E textum suum ex eodem vel simili fonte hausisse demonstravit, quod in Vita quoque confirmatur. nam etsi S et E saepe cum GPM contra libros alterius classis (KNOΨVW) stant, tamen multa extant exempla consensus codicum SE contra reliquos omnes, quo efficitur hos duos ex ramo a GPM diverso ortos esse. nam saepius errores communicant. exempla sunt haec: p. 377, 10 λόγοις: ἄλλοις SE; 384, 2 τε post ἰδέαν coll SE; 387, 11 φοβερὰς: φανερὰς SE; 00, 00 σαῖς om SE; 388, 24 λοξῷ: δόξω SE; 402, 4 οὐεστιανὴ SE; idem 404, 3; 402, 19 ἐσπουδάσθη SE; 403, 8 θαλάμαις SE. sed E aliquot errores praebet, quos in nullo alio codice

b legimus. talibus locis codex Parisinus graecus 503 (b) saeculi XIV chartaceus in libris De perfectione et De professione Christiana codicem E sequi solet, idemque in Vita Macrinae huic codici cognatus est. sed si textus illorum duorum operum, ut Jaeger praef. p. 99 et 158 probavit, vel ex E vel ex codice ei simillimo descriptus est, primum de Vita Macrinae affirmari non potest; nam in hoc libro b magis cum S, qui propinquus est

codicis E, quam cum ipso E consentit. sed saepe hoc usu evenit, ut unus codex singula scripta auctoris ex diversis fontibus hauserit, ut Jaeger p. 158 de codice S ostendit. exempla pauca propono rationis, quae in Vita inter SE et b intercedit: p. 371, 11 ἀλλοτρίαν ἀκοὴν SZb; 371, 19 ἡ om SZEb; 373, 1 γεννωμένην SZEB; 374, 12 πᾶσαν om SZb; 376, 22 τοῦ βίου SZb; 377, 3 τε alt: δὲ SZb; 377, 10 λόγοις: ἄλλοις SZEb; 378, 12 οὗτος προελθὼν SZb; 382, 7 ἐν om SZb; 382, 15 ἡ om SZb ante μελέτη coll E; 380, 2 αἰφνίδιος SZ αἰφνήδιος b. poteram multa addere. haec igitur est ratio codicum S, E et b in Vita Macrinae:

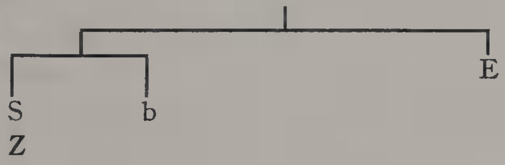

F Hic insero verba nonnulla de codice Athoo Penteleemonos 552 saeculi XVI chartaceo, cuius specimen photographicum Joannes Cavarnos ex Monte Sacro domum rettulit. quo usa hoc affirmare possum lectiones huius codicis recentis, ubi non ab omnibus libris secedit (et eiusmodi locis F plerumque errat) maxime cum codice Parisino gr. 503 (b) consentire, de quo paulo ante dictum est. plerumque F non cum solo b, sed cum SEb vel SEbGM (id est cum reliquis huius classis libris) congruit, sed ubicumque discidium inter eos oritur, F cum SEb, vel ubi SE ab eo secedunt, cum b solo it, velut 373, 16 ἄπλαστον bF. est tamen quoque ubi F cum E solo contra b consentiat, velut 372, 10 post εὐμορφίας verba τοῦ σώματος addunt EF.

Familiam huius classis a SE diversam constituunt codices GPMD.

G Codex G est Venetus Marcianus graecus 360 saeculi XI (Delehaye codicem decimo vel undecimo

saeculo exaratum esse putat). membranaceus est 540 foliorum. continet vitas sanctorum secundum menses dispositas eo ordine quo eorum dies festi ecclesiastici se excipiunt. inter vitas mensium Iulii et Augusti est Vita Macrinae (ff. 68r-110r). iam supra p. 353 ostendimus Vitam partim in amplioribus operum Gregorii collectionibus partim in collectionibus vitarum sanctorum servatam esse, cuius rei hic codex novum exemplum addit. primum contulit R. G. Dallahan (†), iterum J. P. Cooke. cum hoc codice cognatus est
P Parisinus graecus 1177 eiusdem aetatis (saeculi XI) membranaceus 292 foliorum vitas sanctorum continens. Vita Macrinae extat ff. 50-72v, contulit B. Stenzel. G et P ex eodem fonte derivati sunt et permultis locis eosdem errores habent. multas lectiones cum M et D communicant, ita ut hos omnes unam stirpem esse pateat, sed G et P saepe etiam a M et D differunt, itaque ex uno codice eius generis fluxerunt. quare G in apparatu retinui ut hanc propaginem gentis suae a MD diversam repraesentet, at P non recepi, praesertim cum paucissimas lectiones a G diversas praebeat. haec affero exempla lectionum utrique communium: p. 374, 8 pro ἐριουργίαν GP legunt ἱστουργίαν; p. 379, 11 pro ἐπόριζε habent ἐπορίζετο; p. 381, 26 πάσης om GP; 382,24 φαίνεσθαι καὶ σχήματι om GP; 390,18 τὸν om GP; 408, 20 γὰρ om GP; 405, 13 πελάσειεν: ἐλάσειεν GP; 412, 15 συνδυσχεραίνοντος: συνδυσχεράναντος GP; 410, 24 καὶ τὸ om GP. G et P igitur ex eodem codice descenderunt. paucitate lectionum, quae utrumque ab altero distinguunt, confirmatur eos nullo alio codice intercedente ex communi fonte descriptos esse.

Alterum ramum huius familiae codices D et Ottobonianus graecus 106 constituunt.

D Codex Vaticanus graecus 401 saeculi XIII chartaceus praeter Athanasii quaedam quinque opera Gregorii continet, in quibus est Vita Macrinae ff. 135-151v.

Jaeger in praefatione libri De perfectione p. 162 hunc librum descripsit, etiam Cavarnos in praefatione libri De virginitate p. 219 de eo egit. contulit J. Walsh, J. P. Cooke iterum examinavit. hic codex in Vita Macrinae in eadem classe est cum SEF, in libro De perfectione ad classem KNP pertinet. sed memoria tenendum est hoc eo factum esse, quod etiam SE in libro De perfectione textum recensionis KNP habent, nam in solito eorum exemplari hic liber non extabat. propinquus
Ottob. 106 est codicis D Ottobonianus graecus 106 saeculi XVI chartaceus; Vitam ff. 1-17r continet. contulit specimen A. Strittmatter, O.S.B. lectiones quas cum D communes habet hunc librum ex illo descriptum esse demonstrant, ut iam Jaeger loc. cit. p. 163 ostendit. libri D et Ottob. plerumque cum codicibus GP et M consentiunt et ubi ab eis dissentiunt, errore hoc factum est. sic aliquot locis verba omiserunt vel alia minora peccata habent. nihil igitur utroque in Vita recensenda opus est.

M Agmen claudat codex Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saeculi XI. Vita ff. 343r-367v extat. codex olim a viro docto, qui collationem suam nomine suo non signavit itaque post tot annos iam ignotus est, diligentissime excussus est. hoc tantum constat eum codicem Ambrosianum et Venetos quosdam pro Wilamowitzio contulisse. Jaeger de hoc codice in praefatione ad librum De instituto Christiano p. 21 egit. initium Vitae deest folio exciso, ut in aliis libris, quos codex continet. nullum est dubium, quin M cum SE cognatus et ex eadem radice ortus sit, nam plerumque contra alteram classem consentiunt. sed intra hanc classem discidium saepe oritur, et M cum GP contra ceteros omnes congruit. exempli gratia p. 376, 10 αἰτίαν legunt GPM pro ὑπηρεσίαν; 394, 17 pro ἐπιγινώσκεις legunt γινώσκεις; 396, 8 pro τρεφόμενον habent στρεφόμενον (post praecedens ς finale); 399, 11 pro πεποίητο legunt

ἐποιεῖτο; 403, 10-11 pro ὑπελείπετο habent ἀπελείπετο; 403, 14 pro προσέσθαι legunt προσήσεσθαι; 403, 20 pro ἐδέδοκτο legunt δέδοκτο. nonnusquam GP contra M lectiones communes exhibent. sed nihilominus triadem GPM apparet ad eandem familiam pertinere. ubicumque M a sua stirpe GP secedit, lectiones eius vix ullius pretii sunt. quotienscumque M vel GM ab S discedunt, lectioni eorum diffido, sed saepius SGM contra ceteros libros veram lectionem servarunt. et patet magno numero lectionum, quas SGM communes habent, familias GPM et SE e communi fonte originem ducere haec sunt exempla a me collecta: p. 371, 18 μήτε SGM; 371, 19 παραδράμη SGM; 373, 3 ἐπιδείξασθαι SGM; 374, 20 περιέκειτο SGM; 373, 20 σολομῶνος SGM; 376, 9 πᾶσαν SGM; 378, 2 τοῖς πολλοῖς om SGM; 379, 3 ῥητορικῶν SGM; 381, 7 τῶ θανάτω SGM; 385, 11 ἀποθέσθαι SGM; 388, 18 ἥειν ante ἐν add SGM; 390, 21 τοιαύτης SGM; 392, 1 ἐπησθῆσθαι SGM; 392, 14 τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν SGM; 406, 22 ἡμεῖς om SGM; 407, 22 κοσμηθείη SGM; 409, 24 παρακατεκλίνομεν SGM; 409, 26 ἀλλήλων SGM; 412, 2 χερσὶν: χάρισιν SGM; 414, 2 ἀπαιτούντων SGM. concludendum est igitur SGM ex uno fonte fluxisse, sed GM vel potius GPM separatum eius memoriae ramum esse, ut iam supra exemplis allatis demonstravi (p. 363). ut in aliis Gregorii operibus M etiam in Vita Macrinae a manu secunda (M^2) correctus est, de qua vide quae Jaeger in praefatione ad librum De instituto Christiano dixit (p. 24). sed hae correctiones in Vita Macrinae plerumque cum nullo alio codice congruunt et vix ex antiquiore fonte fluxerunt, sed coniectura ortae esse videntur.

DE MIXTA RECENSIONE

Codex unus restat, quem ad finem praefationis relegavi, quia diu incertum erat, utrum aliquid de eo comperire possemus necne. est autem Patmensis 46

monasterii S. Joannis membranaceus saeculi XII a Sakkelione in catalogo codicum eius bibliothecae p. 35 sq. descriptus. sed postquam aditus ad monasterium photographo Athenis illic misso nuper datus est, imagines codicis satis legibiles obtinuimus. contulit pro nobis J. E. Walsh. Jaeger de codice sic iudicat: ,,Liber diligenter scriptus est, sed nescio an scriba properando multa verba omiserit, nisi forte hoc iam antea factum erat. magnus certe est numerus huius modi corruptionum qui in hoc solo libro extat. at tamen redit ad antiquam memoriae propaginem et plerumque cum libris N(K)VW vel cum singulis eorum contra secundam classem (SGM) consentit. cuius rei exempla dare supersedeo. sed nonnullis locis cum S (vel SGM) contra NVW (vel KVW) conspirat. neutri igitur classi omnino addictus est, sed mixtum quoddam memoriae genus praebet. multo tamen saepius cum N(K)VW it quam cum S vel SGM, ita ut cogamur concludere codicem Patmensem ab exemplari primae classis derivatum esse, quod variis lectionibus ab alterius classis libro petitis auctum vel ex eiusmodi libro correctum erat. difficile tamen est diiudicare, utrum hoc aetate Byzantina demum an multo antea acciderit. ac facile quidem codex antiquus primae classis ex libro, qui codici S similis fuit, quovis tempore corrigi vel augeri poterat. extant tamen in codice Patmensi quaedam bonae lectiones, quas in libris neutrius generis invenimus: sic bis coniecturae a me ipso propositae codice Patmensi confirmantur; p. 383, 24 legit μειρακιώδει pro μειρακίω, quod est in ceteris libris manu scriptis, et 411, 20 recte habet ἡμῶν pro ὑμῶν (ἡμῖν S). haec certe non ex S desumpta esse possunt, sed ad sanam et antiquam memoriam redeunt, ut videtur, nisi coniectura orta sunt. et cum Patmensis modo cum VW modo cum N (vel K) modo cum Ψ consentiat, apparet eum ad altiorem aetatem redire, qua hae diversae

species primae classis nondum inter se separatae erant, idemque nescio an de lectionibus valeat, quas cum S vel eius classis libris communes habet.

Quae cum ita sint, suspicari possis nos in codice Patmensi antiquissimae traditionis specimen quasi manu tenere, cui saepius credere liceat, etiam ubi contra omnes reliquos libros testatur. sed caute agendum est, nam plenus est codex lectionum vulgarioris notae, quae nullam habent auctoritatem; apparet Vitam S. Macrinae, quae erat libellus popularis a monachis et laicis lectitatus, eius modi mutationes facilius quam alios libros subisse. id exempli gratia etiam in Pastore Hermae accidit, cuius libri codex papyraceus nuper repertus a reliqua eius memoria longe secedit. idem in vitis aliorum sanctorum occurrit." Patmensem igitur Jaeger singulis locis, ubi opem fert, adhibendum vel in apparatu notandum putat, non tamen omnes eius lectiones inutiles addere visum est, cum plerumque eius memoria, ubi sana est, aut codicibus primae classis (NKVW) aut libro S in apparatu repraesentetur.

DE TEXTU VULGATO

De textu vulgato eiusque origine liceat mihi Jaegeri verba afferre:

„Vita Macrinae in editione Parisina anni 1615 deerat, sed triennio post in Appendice ad editionem graeco-latinam anni 1618 a Jacobo Gretsero S.J. edita graece primum in lucem emissa est, una cum versione Latina Petri Francisci Zini. secundae demum editioni operum Gregorii Nysseni (Parisiis 1638) hic liber adiunctus est sicut cetera, quae in Appendice Gretseri inerant. hunc textum Vitae postea Migneus ex editione Parisina anni 1638 in Patrologiam Graecam recepit.

Textus igitur vulgatus huius libri, cum ex Appendice Gretseri sumptus sit, ad eius codicem 'Bavaricum' redit; quis autem hic codex fuerit ex discrepantia eius

a ceteris codicibus nostris clare perspicitur. nam unus extat codex, quocum textus vulgatus (*v*) per totum librum variis lectionibus, erroribus, lacunis, maxime consentit; is autem est Marcianus graecus 69 (Ψ), ut ex apparatu critico facile intellegi potest. hunc codicem Marcianum a scriba codicis Monacensis graeci 92 (saeculi XVI) descriptum esse (cf. supra p. 351) olim in praefatione librorum Contra Eunomium (vol. II, p. xlix-l) demonstravi. hunc Monacensem igitur codicem 'Bavaricum' esse, ex quo Gretserus Vitam Macrinae in 'Appendice' deprompsit, iam apparet. hic in apparatum non admittendus, sed pro eo Marcianus Ψ, unde fluxit, iam adhibendus est".

Denique liceat mihi laete gratias agere iis, qui me adiuverunt in editione praeparanda et perficienda. quod non possum facere nisi imprimis commemoro quamdiu quantoque cum fructu collaboraverim cum praefecto Instituti Studiorum Classicorum Harvardiani professore Wernero Jaeger, doctissimo Graecorum, magistro optimo, amico benignissimo. quodcumque virtutis est editioni meae huius parvi tractatus, id magistro meo et socio patienti omnium laborum meorum debeo, qui paucis mensibus post Institutum conditum ad Universitatem Harvardianam me vocavit, quae auxilium ferrem codicibus ordinandis et conferendis.

Quinque fere annis abhinc Dominus Anselmus Strittmatter, O.S.B., qui susceperat editionem Vitae Sanctae Macrinae, hoc opus propter alia munera relinquere coactus omnes res collectas cum consueta benevolentia notoque consilio mihi tradidit. omnia onera relevata sunt industria Jacobi Walsh, qui res varias in Instituto disponit et hanc editionem typographo apparavit. gratias ago iis qui codices contulerunt et iterum examinaverunt, H. Brown, B. Stenzel,

E. Berry, R. G. Dallahan (†), et praecipue Joanni P. Cooke, viro diligentissimo. marito meo Joanni F. Callahan, cuius iudicio prudenti multae de textu quaestiones expeditae sunt, gratiam habeo. Universitati Harvardianae debeo non solum imagines codicum, sed etiam facultatem his in rebus collaborandi.

Virginia Woods Callahan

CONSPECTUS SIGLORUM

K codex Marcianus Venetus graecus 67 membranaceus saec. XI
N codex Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII
V codex Vaticanus graecus 2066 membranaceus saec. IX-X
W codex Vindobonensis theologicus graecus 42 membranaceus saec. XII
S codex Vaticanus graecus 1907 chartaceus saec. XIII vel potius XII
G codex Marcianus Venetus graecus 360 membranaceus saec. XI
M codex Ambrosianus C 135 inf. membranaceus saec. XI
Ψ Codex Marcianus Venetus graecus 69 membranaceus saec. XII
Patm codex Patmensis 46 membranaceus saec. XI-XII
v textus vulgatus editionis Parisinae anni 1638 qui etiam nunc in Patrologia graeca Mignei legitur

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΗΣ ΟΣΙΑΣ ΜΑΚΡΙΝΗΣ

960 M. Τὸ μὲν εἶδος τοῦ βιβλίου ὅσον ἐν τῷ τῆς προγραφῆς τύπῳ ἐπιστολὴ εἶναι δοκεῖ, τὸ δὲ πλῆθος ὑπὲρ τὸν ἐπιστολιμαῖον ὅρον ἐστὶν εἰς συγγραφικὴν μακρηγορίαν παρατεινόμενον· ἀλλ' ἀπολογεῖται ὑπὲρ ἡμῶν ἡ ὑπόθεσις, ἧς ἕνεκεν γράψαι διεκελεύσω, πλείων οὖσα ἢ κατ' ἐπιστολῆς συμμετρίαν. πάντως δὲ οὐκ ἀμνημονεῖς τῆς συντυχίας, ὅτε κατ' εὐχὴν Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτᾶν μέλλων, ἐφ' ᾧ τε τὰ σημεῖα τῆς τοῦ κυρίου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας ἐν

5 de eo ad quem haec epistula scripta est, quam in libelli volumen se extendisse auctor dicit, non constat, cum libri manu scripti partim Olympium, partim Euprepium, partim Hierium eum appellent (cf. app. ad titulum). iter Hierosolymitanum Gregorius in ep. II descripsit (p. 11 Pasquali), tum iterum in ep. III (p. 17 Pasquali) eius mentionem fecit. illud iter a se factum esse, cum a concilii patribus res ecclesiarum Arabiae inspicere iussus esset, et re vera in eo itinere se Hierosolyma adiisse ipse dicit ep. II (p. 15, 3 Pasquali). sed nescimus utrum hoc mandatum a Concilio Antiocheno, cui autumno anni 379 (cf. Vit. Macr. 386, 23 sq.) adfuit, an a Concilio Constantinopolitano anno 381 acceperit.

Titulus: τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ N τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης ἀδελφῆς τοῦ μεγάλου Βασιλείου Ψ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσης πρὸς Ἱέριον ἐπιστολὴ εἰς τὸν βίον Μακρίνης τῆς ἰδίας ἀδελφῆς V τοῦ αὐτοῦ εἰς Μακρίναν τὴν ἀδελφὴν· ἐπιστολὴ γραφεῖσα πρὸς Εὐπρέπιον ἐπίσκοπον π̄ε̄ρ̄ τῶν (sic) W πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν· περὶ τοῦ βίου τῆς μακαρίας Μακρίνης· τῆς ἰδίας ἀδελφῆς S Γρηγορίου Νύσης εἰς τὸν βίον τῆς ἁγίας Μακρίνης τῆς αὐτοῦ ἀδελφῆς G titulus et initium Vitae desunt in M **NΨVWSGM** 1 τῆς βίβλου N βιβλίου sed λόγου sscr Ψ 2 ἐπιστολῆς V 3 μαρτυρίαν W 4 σύνθεσις *v* 5 παρεκελεύσω Ψ*v* πλείω V 7 ἐν ante Ἱερ. add NΨ*v* ἔμελλον N 8 τε om Ψ*v*

τοῖς τόποις ἰδεῖν, συνέδραμόν σοι κατὰ τὴν Ἀντιόχου πόλιν καὶ παντοίων ἀνακινουμένων ἡμῖν λόγων (οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐν σιωπῇ τὴν συντυχίαν εἶναι, πολλὰς τῷ λόγῳ τὰς ἀφορμὰς τῆς σῆς συνέσεως ὑποβαλλούσης), οἷα δὴ φιλεῖ πολλάκις ἐν τούτοις γίνεσθαι, εἰς μνήμην βίου τινὸς εὐδοκίμου προῆλθε ῥέων ὁ λόγος· γυνὴ δὲ ἦν ἡ τοῦ διηγήματος ἀφορμή, εἴπερ γυνή· οὐκ οἶδα γὰρ εἰ πρέπον ἐστὶν ἐκ τῆς φύσεως αὐτὴν ὀνομάζειν τὴν ἄνω γενομένην τῆς φύσεως. τὸ δὲ διήγημα ἡμῖν οὐκ ἐξ ἀκοῆς ἑτέρων διηγημάτων τὸ πιστὸν εἶχεν, ἀλλ' ὧν ἡ πεῖρα διδάσκαλος ἦν, ταῦτα δι' ἀκριβείας ἐπεξῄει ὁ λόγος, εἰς οὐδὲν ἀκοὴν ἀλλοτρίαν ἐπιμαρτυρόμενος. οὐδὲ γὰρ ξένη τοῦ γένους ἡμῶν ἡ μνημονευθεῖσα παρθένος, ὡς ἀνάγκην εἶναι δι' ἑτέρων γινώσκειν τὰ κατ' ἐκείνην θαύματα, ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν ἡμῖν γονέων, ὥσπερ τις ἀπαρχὴ καρπῶν πρώτη τῆς μητρῴας νηδύος ἀναβλαστήσασα. ἐπεὶ οὖν ἐδοκίμασας φέρειν τι κέρδος τὴν τῶν ἀγαθῶν ἱστορίαν, ὡς ἂν μὴ λάθοι τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον ὁ τοιοῦτος βίος μηδὲ ἀνωφελὴς παραδράμοι διὰ σιωπῆς συγκαλυφθεῖσα ἡ πρὸς τὸν ἀκρότατον τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς ὅρον ἑαυτὴν διὰ φιλοσοφίας ἐπάρασα, καλῶς ἔχειν ᾠήθην σοί τε πεισθῆναι καὶ δι' ὀλίγων, ὡς ἂν οἷός τε ὦ, τὰ κατ' αὐτὴν ἱστορῆσαι ἐν ἀκατασκεύῳ τε καὶ ἁπλῷ διηγήματι.

Μακρίνα ἦν ὄνομα τῇ παρθένῳ, εὐδόκιμος δέ τις πάλαι κατὰ τὸ γένος ἦν ἡ Μακρίνα, μήτηρ τοῦ πατρὸς
961 M. ἡμῶν γεγενημένη, ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ὁμολογίαις τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ἐναθλήσασα, ᾗ ἐπωνομάσθη παρὰ τῶν

NΨVWSGM 1 τύποις *v* 2 ἡμῖν ἀνακινουμένων NV 3 πολλάκις V 4 ἐπιβαλλούσης *v* δὲ *v* 8 γεναμένην V 10 διηγησαμένων W in marg add M^2 11 ἐπεζήτει W 11-12 ἀλλοτρίαν ἀκοὴν S ἐπιμαρτυρούμενος VM*v* 13 ἦν ante ἡ add NV 16 βλαστήσασα W 17 τι κέρδος φέρειν W 18 λάθη N κατὰ *v* τῷ . . . χρόνῳ W ὁ om VW μήτε SGM 19 παραδράμη SGM ἡ om S τὸ NΨ 20 ὅρον om NΨ 21 ἂν ante ἔχειν add S*v* 22 τὰ κατ' αὐτὴν ante ὡς coll N 23 τε om N 24 δὲ om N 25 πάλαι om W 26 γενομένη W 27 ᾗ: ἣ W ἢ *v* ὁ Ψ

γονέων ἡ παῖς. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἦν ἐν φανερῷ τὸ ὄνομα τὸ παρὰ τῶν γινωσκόντων ὀνομαζόμενον, ἕτερον δὲ κατὰ τὸ λεληθὸς αὐτῇ ἐπεκέκλητο, ὃ πρὶν ἐλθεῖν διὰ τῶν ὠδίνων εἰς φῶς ἔκ τινος ἐπιφανείας ἐπωνομάσθη· ἦν γὰρ δὴ τοιαύτη κατ' ἀρετὴν καὶ ἡ μήτηρ ὡς πανταχοῦ τῷ θείῳ βουλήματι χειραγωγεῖσθαι, διαφερόντως δὲ τὴν καθαράν τε καὶ ἀκηλίδωτον τοῦ βίου διαγωγὴν ἀσπασαμένη, ὡς μηδὲ τὸν γάμον ἑκουσίως ἑλέσθαι. ἀλλ' ἐπειδὴ ὀρφανὴ μὲν ἐξ ἀμφοτέρων ἦν, ὑπερήνθει δὲ τῇ ὥρᾳ τοῦ σώματος καὶ πολλοὺς ἡ φήμη τῆς εὐμορφίας πρὸς τὴν μνηστείαν συνήγειρε, κίνδυνος δὲ ἦν, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἑκούσιόν τινι συναρμοσθείη, παθεῖν τι τῶν ἀβουλήτων ἐξ ἐπηρείας, πρὸς ἁρπαγὰς παρεσκευασμένων τῶν ἐπιμεμηνότων τῷ κάλλει· διὰ τοῦτο ἑλομένη τὸν ἐπὶ σεμνότητι βίου γνωριζόμενόν τε καὶ μαρτυρούμενον, ὥστε φύλακα κτήσασθαι τῆς ἰδίας ζωῆς, εὐθὺς ἐν ταῖς πρώταις ὠδῖσι ταύτης γίνεται μήτηρ· καὶ ἐπειδὴ παρῆν ὁ καιρός, καθ' ὃν ἔδει λυθῆναι τὴν ὠδῖνα τῷ τόκῳ, εἰς ὕπνον τραπεῖσα φέρειν ἐδόκει διὰ χειρὸς τὸ ἔτι ὑπὸ τῶν σπλάγχνων περιεχόμενον καί τινα ἐν εἴδει καὶ σχήματι μεγαλοπρεπεστέρῳ ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἐπιφανέντα προσειπεῖν τὴν βασταζομένην ἐκ τοῦ ὀνόματος Θέκλης· ἐκείνης τῆς Θέκλης, ἧς πολὺς ἐν ταῖς παρθένοις ὁ λόγος. ποιήσαντα δὲ τοῦτο καὶ μαρτυράμενον εἰς τρὶς μεταστῆναι τῶν ὄψεων καὶ δοῦναι τῇ ὠδῖνι τὴν εὐκολίαν, ὡς ὁμοῦ τε τοῦ ὕπνου αὐτὴν διαναστῆναι καὶ τὸ ἐνύπνιον ὕπαρ ἰδεῖν. τὸ μὲν οὖν ὄνομα τὸ κεκρυμμένον ἐκεῖνο ἦν. δοκεῖ δέ μοι μὴ τοσοῦτον πρὸς τὴν ὀνοματικὴν κλῆσιν

NΨVWSGM 1 ἐν om N φανερὸν N τὸ alt om N τῶ V τῶν W 3 ὦ SG παρελθεῖν VW 3-4 εἰς φῶς ante 3 διὰ coll N 4 ὠνομάσθη V 6 δὲ om VW τε om N 7 ἠσπασμένη *v* 8 μὲν om N 9 ἡ ὥρα V 10 τὴν om N 11 τὸ om M*v* 18 τοῦ τόκου W τραπεῖσα: καταπεσοῦσα NVW 19 ἔτι: ὥς τι *v* 22 θέκλην (pr) *v* τῆς addidi Θέκλης ἐκείνης Ψ *v* ἐκείνης om VW περὶ ante ἧς add N 23 μαρτυράμενον corr Jaeger: μαρτυρόμενον NΨSGM μαρτυρούμενον *v* καὶ μαρτυρόμενον om VW 25 διαστῆναι *v* 26 καθ' ὕπαρ N 27 μὴ: οὐ N ὀνομαστικὴν N[a]WM[a]*v*

ὁδηγῶν τὴν γειναμένην ὁ ἐπιφανεὶς τοῦτο προσφθέγξασθαι, ἀλλὰ τὸν βίον προειπεῖν τῆς νέας καὶ τὴν τῆς προαιρέσεως ὁμοιότητα διὰ τῆς ὁμωνυμίας αἰνίξασθαι.

Τρέφεται τοίνυν τὸ παιδίον, οὔσης μὲν αὐτῷ καὶ τιθηνοῦ ἰδίας, τὰ δὲ πολλὰ τῆς μητρὸς ἐν ταῖς χερσὶ ταῖς ἰδίαις τιθηνουμένης. ὑπερβᾶσα δὲ τὴν τῶν νηπίων ἡλικίαν εὐμαθὴς ἦν τῶν παιδικῶν μαθημάτων, καὶ πρὸς ὅπερ ἂν ἡ τῶν γονέων κρίσις ἦγε μάθημα, κατ᾽ ἐκεῖνο ἡ φύσις τῆς νέας διέλαμπεν. ἦν δὲ τῇ μητρὶ σπουδὴ παιδεῦσαι μὲν τὴν παῖδα, μὴ μέντοι τὴν ἔξωθεν ταύτην καὶ ἐγκύκλιον παίδευσιν, ἣν ὡς τὰ πολλὰ διὰ τῶν ποιημάτων αἱ πρῶται τῶν παιδευομένων ἡλικίαι διδάσκονται. αἰσχρὸν γὰρ ᾤετο καὶ παντάπασιν ἀπρεπὲς ἢ τὰ τραγικὰ πάθη, ὅσα ἐκ γυναικῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῖς ποιηταῖς ἔδωκεν, ἢ τὰς κωμικὰς ἀσχημοσύνας ἢ τῶν κατὰ τὸ Ἴλιον κακῶν τὰς αἰσχύνας ἁπαλὴν καὶ εὔπλαστον φύσιν διδάσκεσθαι, καταμολυνομένην τρόπον τινὰ τοῖς ἀσεμνοτέροις περὶ τῶν γυναικῶν διηγήμασιν. ἀλλ᾽ ὅσα τῆς θεοπνεύστου γραφῆς εὐληπτότερα ταῖς πρώταις ἡλικίαις δοκεῖ, ταῦτα ἦν τῇ παιδὶ τὰ μαθήματα καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Σολομῶντος Σοφία καὶ ταύτης πλέον ὅσα πρὸς τὸν ἠθικὸν ἡμῶν ἔφερε βίον. ἀλλὰ καὶ τῆς ψαλμῳδουμένης γραφῆς οὐδ᾽ ὁτιοῦν ἠγνόει καιροῖς ἰδίοις ἕκαστον μέρος τῆς ψαλ-

NΨVWSGM 1 γειναμένην Ψ*v*: γενομένην NGM γινομένην VW γεννωμένην S προφθέγξασθαι M*v* 2 προσειπεῖν VSGM² (ex πρὸς εἶπεν corr) προειπεῖν τὸν βίον W 3 προσωνυμίας NΨ αἰνίξασθαι NΨ: ἐνδείξασθαι VW ἐπιδείξασθαι SGM*v* 4 ἡ παῖς N αὐτῇ N 5 τιθηνῆς ΨVWS (-τθ- VW) τιθήνης *v* ταῖς χερσὶ om N 6 ἀγκάλαις post ἰδίαις add N τιτθηνουμένης V ὑπερβᾶσα . . . ἡλικίαν om N ἐμβᾶσα V ἐκβᾶσα W 7 δὲ ante ἦν add N 8 ἤγαγε V ἤγαγεν W 9 μὲν παιδεῦσαι N 13 ἢ καὶ W ἤ: εἰ N τὰ om N 15 δέδωκεν N ἔδωκαν ΨSGM*v* κωμικὰς NΨVW: κωμῳδικὰς SGM*v* ἢ τῶν . . . 16 αἰσχύνας om *v* κατὰ: παρὰ SM τὸ om NVW 16 αἰσχύνας: αἰτίας NVW οὖσαν ante φύσιν add V 17 σεμνοτέροις V 18 γυναικείων Ψ*v* 19 ἀληπτότερα *v* 20 σολομῶνος SGM σολομῶντι in corr N 22 ἡμῶν om NVW

μῳδίας διεξιοῦσα τῆς τε κοίτης διανισταμένη καὶ τῶν σπουδαίων ἁπτομένη τε καὶ ἀναπαυομένη καὶ προσιεμένη
964 M. τροφὴν καὶ ἀναχωροῦσα τραπέζης καὶ ἐπὶ κοίτην ἰοῦσα καὶ εἰς προσευχὰς διανισταμένη, πανταχοῦ τὴν ψαλμῳδίαν εἶχεν οἷόν τινα σύνοδον ἀγαθὴν μηδενὸς ἀπολιμπανομένην χρόνου.

Τούτοις συναυξανομένη καὶ τοῖς τοιούτοις ἐπιτηδεύμασι καὶ τὴν χεῖρα πρὸς τὴν ἐριουργίαν διαφερόντως ἀσκήσασα πρόεισιν εἰς δωδέκατον ἔτος, ἐν ᾧ μάλιστα τὸ τῆς νεότητος ἄνθος ἐκλάμπειν ἄρχεται. ἔνθα δὴ καὶ θαυμάζειν ἄξιον, ὅπως οὐδὲ κεκρυμμένον τὸ κάλλος τῆς νέας ἐλάνθανεν οὐδέ τι κατὰ τὴν πατρίδα πᾶσαν ἐκείνην τοιοῦτον θαῦμα ἐδόκει οἷον ἐν συγκρίσει τοῦ κάλλους ἐκείνου καὶ τῆς εὐμορφίας εἶναι, ὡς μηδὲ ζωγράφων χεῖρας ἐφικέσθαι δυνηθῆναι τῆς ὥρας, ἀλλὰ τὴν πάντα μηχανωμένην τέχνην καὶ τοῖς μεγίστοις ἐπιτολμῶσαν, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων τὰς εἰκόνας διὰ τῆς μιμήσεως ἀνατυποῦσθαι, τὴν τῆς μορφῆς ἐκείνης εὐκληρίαν μὴ ἐξισχῦσαι δι' ἀκριβείας μιμήσασθαι. τούτου χάριν πολὺς ἑσμὸς τῶν μνηστευόντων τὸν γάμον αὐτῆς τοῖς γονεῦσι περιεχεῖτο. ὁ δὲ πατὴρ (ἦν γὰρ δὴ σώφρων καὶ κρίνειν τὸ καλὸν ἐπεσκεμμένος) εὐδόκιμόν τινα τῶν ἐκ τοῦ γένους, γνώριμον ἐπὶ σωφροσύνῃ, ἄρτι τῶν παιδευτηρίων ἐπανήκοντα τῶν λοιπῶν ἀποκρίνας ἐκείνῳ κατεγγυᾶν ἐγνώκει τὴν παῖδα, εἴπερ εἰς ἡλικίαν ἔλθοι. ἐν τούτῳ δὲ ὁ μὲν ἐν ἐλπίσιν ἦν ταῖς χρηστοτέραις

NΨVWSGM 2 σποδῶν V σπουδῶν V²W κατὰ σπουδὴν N 3 τε ante καὶ alt add W κοίτης V 4 προσευχὴν W 5 συνωδὸν MG ἀγαθὸν NVW ἀπολειπόμενον N ἀπολειπομένου V ἀπολειπομένην W 7 συναυξομένη NV (ξ in ras) W ανο sscr N² οὖν αὐξανομένη Ψ 8 ἱστουργίαν G ἐρουργίαν *v* 8-9 ἀσκήσασα διαφερόντως N 9 ἀσκήσασας W 11 τῆς νέας τὸ κάλλος NVW 12 οὐδέ τι: οὐδ' ὅτι N πᾶσαν om S 13 ἐδόκει: ἦν N 18 ἐκείνης om VW ἰσχῦσαι NΨVW*v* 20 αὐτῆς post γονεῦσιν coll V περιεχεῖτο NΨW*v*: περιηχεῖτο V περιέκειτο SGM 22 τοῦ om Ψ*v* 24 κατεγγυᾶσθαι ΨS*v* 25 ἐν pr om W τούτοις W δὲ om N ἐν alt om W ἦν post χρηστοτέραις coll NVW

καὶ καθάπερ τι τῶν κεχαρισμένων ἕδνων τὴν διὰ τῶν λόγων εὐδοκίμησιν προσῆγε τῷ πατρὶ τῆς νέας, ἐν τοῖς ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ἀγῶσι τὴν τῶν λόγων ἐπιδεικνύμενος δύναμιν. ὁ δὲ φθόνος ἐπικόπτει τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας ἀναρπάσας αὐτὸν ἐκ τῆς ζωῆς ἐν ἐλεεινῇ τῇ νεότητι.

Οὐκ ἠγνόει δὲ τὰ τῷ πατρὶ δεδογμένα ἡ κόρη, ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ θανάτῳ τοῦ νεανίου τὸ κεκριμένον ἐπ' αὐτῇ διεκόπη, γάμον ὀνομάσασα τὴν τοῦ πατρὸς κρίσιν, ὡς γεγενημένου τοῦ κεκριμένου, μένειν ἐφ' ἑαυτῆς τὸ λοιπὸν ἠξίου, καὶ ἦν ἡ κρίσις τῆς ἡλικίας παγιωτέρα. πολλάκις γὰρ αὐτῇ τοὺς περὶ τοῦ γάμου προσαγόντων λόγους τῶν γεννησαμένων διὰ τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς κατὰ φήμην τοῦ κάλλους μνηστεύειν ἐθέλοντας, ἄτοπον ἔλεγε καὶ παράνομον εἶναι μὴ στέργειν τὸν ἅπαξ ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτῇ κυρωθέντα γάμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕτερον ἀναγκάζεσθαι βλέπειν, ἑνὸς ὄντος [ἐν] τῇ φύσει τοῦ γάμου ὡς μία γένεσις καὶ θάνατος εἷς· τὸν δὲ συναρμοσθέντα κατὰ τὴν τῶν γονέων κρίσιν μὴ τεθνάναι δυσχυρίζετο, ἀλλὰ τὸν τῷ θεῷ ζῶντα διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως ἀπόδημον κρίνειν καὶ οὐ νεκρόν· ἄτοπον δὲ εἶναι τῷ ἐκδημοῦντι νυμφίῳ μὴ φυλάσσειν τὴν πίστιν. τοῖς τοιούτοις λόγοις ἀπωθουμένη τοὺς παραπείθειν ἐπιχειροῦντας ἓν ἐδοκίμασεν ἑαυτῇ τῆς ἀγαθῆς κρίσεως φυλακτήριον, τὸ μηδέποτε τῆς ἰδίας μητρὸς μηδὲ ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου διαζευχθῆναι, ὡς

19 cf Act 23, 6

ΝΨVWSGM 5 ἐκ ante τῆς hab VW*v*, om cet (M eras); cf. 380, 2 5 ἐλεεινῇ τῇ νεότητι: ἐλεεινότητι Ψ τῇ om G 7 τοῦ θανάτου V 9 γενομένου W 10 τῆς ἡλικίας ante ἡ coll NVW 11 τοὺς περὶ om V τοῦ γάμου NVW: τὸν γάμον S τῶν γάμων ΨGM*v*; cf 8.15,16. προσαγόντων NVW: προσαγαγόντων ΨSG*v* προσαγαγόντι M 12 τῷ γεννησαμένῳ MG[1] τῶν γεννησαμένων G[2] 14 εἶναι ante 13 ἔλεγε coll Ψ*v* 16 ἐν del Jaeger 17 γέννησις NV ὁ ante θάνατος add W θάνατος: γάμος Ψ 20 δίκαιον ante καὶ add N μὴ W ἐκδημιοῦντι W 23 ἐν ante ἑαυτῇ WSGM e dittographia, om ΨNV*v*

πολλάκις τὴν μητέρα πρὸς αὐτὴν εἰπεῖν, ὅτι τὰ λοιπὰ τῶν τέκνων τεταγμένῳ τινὶ χρόνῳ ἐκυοφόρησεν, ἐκείνην δὲ διὰ παντὸς φέρει πάντοτε τρόπον τινὰ τοῖς σπλάγχνοις ἑαυτῆς περιέχουσα. ἀλλ᾽ οὐκ ἦν ἐπίπονος οὐδὲ ἀκερδὴς τῇ μητρὶ τῆς θυγατρὸς ἡ συνδιαγωγή. ἀντὶ γὰρ πολλῶν αὐτῇ θεραπαινίδων ἦν ἡ παρὰ τῆς θυγατρὸς θεραπεία 965 M. καὶ ἦν ἀντίδοσίς τις ἀγαθὴ παρ᾽ ἀμφοτέρων ἀλλήλαις ἀποπληρουμένη. ἡ μὲν γὰρ τὴν ψυχὴν τῆς νέας, ἡ δὲ τὸ σῶμα τῆς μητρὸς ἐθεράπευεν, ἔν τε τοῖς ἄλλοις πᾶσαν τὴν ἐπιζητουμένην ὑπηρεσίαν ἀποπληροῦσα καὶ ἐν τῷ ταῖς ἰδίαις χερσὶ πολλάκις τῇ μητρὶ παρασκευάζειν τὸν ἄρτον. ὅπερ οὐ κατὰ τὸ προηγούμενον αὐτῇ διεσπουδάσθη, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ταῖς μυστικαῖς ὑπηρεσίαις τὰς χεῖρας ἑαυτῆς ἔχρισε, πρέπειν ἡγησαμένη τῷ ἐπιτηδεύματι τοῦ βίου τὴν περὶ τοῦτο σπουδὴν ἐκ τοῦ περιόντος τῇ μητρὶ παρεχορήγει τὴν ἐκ τῶν οἰκείων πόνων τροφήν. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτῇ συνδιῳκονόμει τὴν ἐπικειμένην φροντίδα. τεσσάρων γὰρ ἦν υἱῶν μήτηρ καὶ πέντε θυγατέρων καὶ τρισὶν ἄρχουσιν ὑπετέλει διὰ τὸ ἐν τοσούτοις ἔθνεσιν αὐτῆς κατεσπάρθαι τὴν κτῆσιν.

Ποικίλως τοίνυν τῆς μητρὸς ταῖς φροντίσι διὰ τοῦτο μεριζομένης· ἤδη γὰρ ὁ πατὴρ ἐξεληλύθει τὸν βίον· ἐν πᾶσι τούτοις κοινωνὸς ἦν τῇ μητρὶ τῶν πόνων συνδιαιρουμένη τὰς φροντίδας καὶ τὸ βαρὺ τῶν ἀλγηδόνων ἐπικουφί-

NΨVWSGM 2 χρόνωι τινὶ N 3 φέρει ΨGM[2]*v*: φέρειν NVW ἔφερε SM[1] de coniectura ἐν ἑαυτῇ ante φέρειν add VW, ante διαπαντὸς N 5 ἡ ante τῆς coll VW 6 γινομένη ante θεραπεία add VW, γενομένη N 8 ἀποπληρουμένη Jaeger: ἀντιπληρουμένη libri *v* 9 πᾶσαν SGM: πᾶσι cet *v* 10 ἐπιζητουμένην: ζητουμένην ΨSGM*v* ὑπηρεσίαν: αἰτίαν GM 12 οὐ om VW τὸ ante προηγούμενον add NΨVW*v*, om cet 14 ἔχρησεν VWGM 15 τούτων NW τούτου VGM 16 τοῦτο: ταῦτα NVW 18 υἱῶν ἦν NΨ*v* 19 ἐπετέλει sed υ sscr N ὑπεστέλει W 20 αὐτῇ NVW κτίσιν VW 21 τῆς μητρὸς post τοῦτο coll VW 22 τοῦ βίου S ex coniectura ut vid cf 383, 23. 394, 13 24 κουφίζουσα W

ζουσα· καὶ ὁμοῦ μὲν τῇ παιδαγωγίᾳ τῆς μητρὸς ἄμωμον διεφύλασσεν ἑαυτῇ τὸν βίον ἐν μητρῴοις ὀφθαλμοῖς διὰ παντὸς εὐθυνόμενόν τε καὶ μαρτυρούμενον, ὁμοῦ τε παρέσχε πρὸς τὸν ἴσον σκοπόν, τὸν κατὰ φιλοσοφίαν λέγω, μεγάλην τῇ μητρὶ διὰ τοῦ βίου ἑαυτῆς τὴν ὑφήγησιν, κατ' ὀλίγον αὐτὴν πρὸς τὴν ἄϋλόν τε καὶ λιτοτέραν ζωὴν ἐφελκομένη. καὶ ἐπειδὴ τὸ κατὰ τὰς ἀδελφὰς πρὸς τὸ δοκοῦν ἑκάστῃ μετ' εὐσχημοσύνης ἡ μήτηρ ᾠκονομήσατο, ἐπάνεισιν ἐν τούτῳ τῶν παιδευτηρίων πολλῷ χρόνῳ προασκηθεὶς τοῖς λόγοις ὁ πολὺς Βασίλειος ὁ ἀδελφὸς τῆς προειρημένης. λαβοῦσα τοίνυν αὐτὸν ὑπερφυῶς ἐπηρμένον τῷ περὶ τοὺς λόγους φρονήματι καὶ πάντα περιφρονοῦντα τὰ ἀξιώματα καὶ ὑπὲρ τοὺς ἐν τῇ δυναστείᾳ λαμπροὺς ἐπηρμένον τῷ ὄγκῳ, τοσούτῳ τάχει κἀκεῖνον πρὸς τὸν τῆς φιλοσοφίας σκοπὸν ἐπεσπάσατο, ὥστε ἀποστάντα τῆς κοσμικῆς περιφανείας καὶ ὑπεριδόντα τοῦ διὰ τῶν λόγων θαυμάζεσθαι πρὸς τὸν ἐργατικὸν τοῦτον καὶ αὐτόχειρα βίον αὐτομολῆσαι, διὰ τῆς τελείας ἀκτημοσύνης ἀνεμπόδιστον ἑαυτῷ τὸν εἰς ἀρετὴν βίον παρασκευάζοντα. ἀλλ' ὁ μὲν ἐκείνου βίος καὶ τὰ ἐφεξῆς ἐπιτηδεύματα, δι' ὧν ὀνομαστὸς ἐν πάσῃ τῇ ὑφ' ἡλίῳ γενόμενος ἀπέκρυψε τῇ δόξῃ πάντας τοὺς ἐν ἀρετῇ διαλάμψαντας, μακρᾶς ἂν εἴη συγγραφῆς καὶ χρόνου πολλοῦ· ἐμοὶ δὲ πρὸς τὸ προκείμενον πάλιν ὁ λόγος τετράφθω. ἐπειδὴ γὰρ πάσης ὑλωδεστέρας ζωῆς ὑπόθεσις ἤδη αὐτοῖς περικέκοπτο, πείθει τὴν μητέρα καταλιποῦσαν τὸν ἐν ἔθει βίον καὶ τὴν κομπωδεστέραν διαγωγὴν καὶ τὰς ἐκ τῶν ὑποχειρίων

NΨVWSGM 1 μὲν: τε NV μὲν om W 2 ἑαυτῆς NW, post 1 ἄμωμον coll W ἑαυτῇ ex ἐν αὐτῇ ut vid M² 3 εὐθυνούμενόν W εὐθηνούμενον GM τε alt: δὲ S 6 αὐτὴν post ζωὴν coll N ταύτην post ἄϋλον add N τε om N λιτοτέραν NVW (-ω- VW): τελειοτέραν cet *v* 7 τὸ pr: τὰ Ψ*v* 9/10 προασκηθεὶς GM²: προσασκηθεὶς cet *v* 10 λόγοις: ἄλλοις S ὁ om N 16 τοῦ: τὸ N τὸν λόγον *v* 17 ἐργαστικὸν SM τουτονὶ Ψ*v* καὶ αὐτόχειρα om N 21 ἥλιον N¹Ψ*v*, ω sscr N² 24 ἐπεὶ δὲ VW 25 αὐταῖς W αὐτῆς Ψ*v* πιεριεκέκοπτο NV

θεραπείας, αἷς προσείθιστο κατὰ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον, ὁμότιμον γενέσθαι τοῖς πολλοῖς τῷ φρονήματι καὶ καταμῖξαι τὴν ἰδίαν ζωὴν τῇ μετὰ τῶν παρθένων διαγωγῇ, ὅσας εἶχε μεθ' ἑαυτῆς ἐκ δουλίδων καὶ ὑποχειρίων ἀδελφὰς καὶ ὁμοτίμους ποιησαμένη· μᾶλλον δὲ μικρόν τι βούλομαι παρενθεῖναι τῷ διηγήματι καὶ μὴ παραδραμεῖν ἀνιστόρητον πρᾶγμα τοιοῦτον, δι' οὗ μᾶλλον τὸ ὑψηλὸν τῆς παρθένου καταμηνύεται.

Ἦν τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν ὁ δεύτερος μετὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, Ναυκράτιος ὄνομα αὐτῷ, φύσεως εὐκληρίᾳ καὶ σώματος κάλλει καὶ ῥώμῃ καὶ τάχει καὶ τῇ πρὸς πᾶν 968 M. ἐπιτηδειότητι διαφέρων τῶν ἄλλων. προελθὼν οὗτος εἰς δεύτερον ἔτος καὶ εἰκοστὸν καὶ δοὺς τῶν οἰκείων πόνων ἐπὶ δημοσίας ἀκοῆς τὰς ἀποδείξεις, ὥστε ἅπαν ἐπ' αὐτῷ σεισθῆναι τῶν ἀκουόντων τὸ θέατρον, θείᾳ τινὶ προμηθείᾳ τῶν ἐν χερσὶν ἁπάντων ὑπεριδὼν πρὸς τὸν μονήρη καὶ ἀκτήμονα βίον ἀπῆλθεν ἐν μεγάλῃ τινὶ τῆς διανοίας ὁρμῇ, οὐδὲν ἐπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ πλὴν ἑαυτόν· εἵπετο δέ τις αὐτῷ καὶ τῶν οἰκετῶν Χρυσάφιος τοὔνομα, τῷ τε πρὸς αὐτὸν ἔχειν ἐκεῖνον ἐπιτηδείως καὶ τῷ τὴν αὐτὴν προαίρεσιν περὶ τὸν βίον ἐνστήσασθαι. διῆγε τοίνυν καθ' ἑαυτὸν ἐσχατιάν τινα καταλαβὼν πρὸς τῷ Ἴριδι. ποταμὸς δὲ ὁ Ἶρίς ἐστι μέσον διαρρέων τὸν Πόντον, ὃς ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀρμενίας τὰς ἀρχὰς ἔχων διὰ τῶν ἡμετέρων τόπων ἐπὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον τὸ ῥεῖθρον ἐκδίδωσι. περὶ τοῦτον εὑρών τινα τόπον ὁ νεανίας ὕλῃ βαθείᾳ κομῶντα καὶ

ΝΨVWSGM 1 προσείθιστο W (ει ex ι corr W²) S: προείθιστο cet (-η- V) *v* 2 ταῖς πολλαῖς W τοῖς πολλοῖς om SGM 5 ποιησαμένην SG² τι ante μικρὸν coll N 10 τοὔνομα N ex coniectura cf 19 sed cf 371, 24, 402, 4 αὐτῷ VW om cet *v* 11 σώματος om N καὶ ante κάλλει add SGM 12 οὗτος προελθὼν S 13 ἔτος post εἰκοστὸν coll N 14 ἐπιδείξεις V 16 ἁπάντων om VW βίον ante καὶ coll NVW ὑπεριδὼν: ἀφέμενον W καταφρονήσας V 17 ἀπελθεῖν W 18 ἐπαγόμενον W ἑαυτοῦ ΝΨ*v* verba εἵπετο . . . 21 ἐνστήσασθαι om W 19 τῷ: τοῦ V 20 ἐκεῖνον ἔχειν N ἐπιτηδείως ἐκεῖνον V 23 μέσος N 25 Εὐξείνου *v*

λαγόνι τινὶ τῆς ὑπερτεταμένης τοῦ ὄρους ῥαχίας ἐγκεκρυμμένον ἐν αὐτῷ διῆγε, τῶν ἀστικῶν θορύβων καὶ τῶν ἀπὸ στρατείας τε καὶ τῆς ἐν δικαστηρίοις ῥητορικῆς ἀσχολημάτων πόρρω γενόμενος. καὶ πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον περιηχούντων τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἑαυτὸν ἐλευθερώσας πρεσβύτας τινὰς πενίᾳ καὶ ἀρρωστίᾳ συζῶντας ταῖς ἰδίαις χερσὶν ἐθεράπευε, πρέπειν δοκιμάσας τῷ ἰδίῳ βίῳ τὴν τοιαύτην ἀσχολίαν διὰ φροντίδος ἔχειν. θηρεύων τοίνυν [ἰχθύας ἤγρευεν ὁ γεννάδας καὶ] διὰ τὸ πρὸς πᾶν εἶδος θηρευτικῆς ἐπινοίας ἐπιτηδείως ἔχειν ἐπόριζε [διὰ τῆς θήρας] τοῖς γέρουσι τὴν τροφὴν καὶ τὴν νεότητα τοῖς τοιούτοις ἅμα κατεδάμαζε πόνοις· ἀλλὰ καὶ τοῖς μητρῴοις θελήμασιν, εἴ ποτέ τι παρ' αὐτῆς προσταχθείη, προθύμως ὑπηρετῶν δι' ἀμφοτέρων κατώρθου τὸν βίον, τοῖς τε πόνοις κατακρατῶν τῆς νεότητος τῇ τε περὶ τὴν μητέρα σπουδῇ διὰ τῶν θείων ἐντολῶν πρὸς τὸν θεὸν εὐοδούμενος.

Πέμπτον διήγαγεν ἔτος τοῦτον τὸν τρόπον φιλοσοφῶν καὶ μακαριστὴν ποιῶν τὴν μητέρα τῇ ἰδίᾳ ζωῇ, οἷς τε κατεκόσμει διὰ σωφροσύνης τὴν οἰκείαν ζωὴν οἷς τε παρεῖχε πᾶσαν τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ τῷ θελήματι τῆς γεννησαμένης. εἶτα βαρύ τι καὶ τραγικὸν πάθος ἐξ ἐπιβουλῆς, οἶμαι, τοῦ ἀντικειμένου τῇ μητρὶ συνηνέχθη,

NΨVWSGM 1 λαγόνι τινὶ : λόφον τινὰ ΨSM[1]*v* ταῖς ὑπερτεταμέναις . . . ῥαχίαις S 1/2 κεκρυμμένον N 2 ἀστυκῶν *v* 3 τε : δὲ W τῆς VW : τῶν cet *v* δικαστηρίωι N ῥητορικῶν SGM 4 κατὰ : περὶ *v* 6 τοὺς ante πρεσβύτας add *v* 7 ἐθεράπευεν VW ἐμπρέπειν V 8 βίῳ : νοὶ V 9 verba ἰχθύας ἤγρευεν ὁ γεννάδας καὶ post τοίνυν add Ψ *v* sed ex margine intrusa videntur 10 θηρευτικῆς : τεχνικῆς N 11 ἐπορίζετο GM διὰ τῆς θήρας om VW recte γέρουσι : στέργουσι *v* 12 ἅμα ante τοῖς coll V, om W 13 προσετάχθη W 14 ὑπηρέτει W καὶ ante δι' add W 15-16 τὴν . . . σπουδὴν M 18 δὲ ἤγαγεν N 19 ἰδίᾳ : οἰκείᾳ Ψ 19/20 οἷς τε . . . ζωὴν om Ψ 20 οἰκείαν : ἰδίαν N οἰκίαν *v* οἰκείαν ζωὴν : ἡλικίαν VW διὰ σωφροσύνης post ζωὴν coll N 22 τι : τε W τραγικὸν : κακὸν V

ὃ παντὶ τῷ γένει πρὸς συμφοράν τε καὶ πένθος ἐπήρκεσεν. αἰφνίδιον γὰρ ἐκ τῆς ζωῆς ἀναρπάζεται, οὐ νοσήματος προελπισθῆναι τὸ πάθος παρασκευάσαντος, οὐκ ἄλλου τοιούτου τινὸς τῶν συνήθων καὶ γνωρίμων ἐπαγαγόντος τῷ νέῳ τὸν θάνατον· ἀλλ᾽ ἐπὶ θήραν ὁρμήσας, δι᾽ ἧς παρεῖχε τοῖς γηρωκομουμένοις τὰ ἐπιτήδεια, νεκρὸς τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐπανάγεται αὐτός τε ἐκεῖνος καὶ ὁ κοινωνὸς αὐτῷ τοῦ βίου Χρυσάφιος. πόρρω δὲ ἦν τῶν γινομένων ἡ μήτηρ, τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀφεστῶσα τῆς συμφορᾶς. καί τις ἀφίκετο παρ᾽ αὐτὴν μηνύων τὸ πάθος· ἡ δὲ τελεία μὲν τοῖς κατ᾽ ἀρετὴν ἅπασιν ἦν, πλὴν ἐκράτει κἀκείνης κατὰ τὸ ἴσον ἡ φύσις. ὀκλάσασα γὰρ τὴν ψυχὴν ἄπνους τε καὶ ἄφθογγος παραχρῆμα ἐγένετο, τοῦ λογισμοῦ τῷ πάθει παραχωρήσαντος, καὶ ἔκειτο ὁμοῦ τῇ προσβολῇ τῆς πονηρᾶς ἀκοῆς καθάπερ τις ἀθλητὴς γενναῖος ἀπροσδοκήτῳ κατασεισθεῖσα πληγῇ.

Ἐν τούτῳ διεφάνη τῆς μεγάλης Μακρίνης ἡ ἀρετή,
969 M. ὅπως τῷ πάθει τὸν λογισμὸν ἀντιστήσασα ἑαυτήν τε ἄπτωτον διεφύλαξε καὶ τῆς μητρικῆς ἀσθενείας ἔρεισμα γενομένη πάλιν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς λύπης αὐτὴν ἀνενεώσατο, τῷ καθ᾽ ἑαυτὴν στερρῷ τε καὶ ἀνενδότῳ καὶ τὴν τῆς μητρὸς ψυχὴν πρὸς ἀνδρείαν παιδοτριβήσασα.

Οὐκοῦν οὐ παρεσύρη πρὸς τὸ πάθος ἡ μήτηρ οὐδὲ ἔπαθε δυσγενές τι καὶ γυναικεῖον, ὥστε βοῆσαι πρὸς τὸ κακὸν ἢ περιρρήξασθαι τὸ ἱμάτιον ἢ ἐπικωκῦσαι τῷ πάθει ἢ ταῖς γοεραῖς μελῳδίαις ἀνακινῆσαι τοὺς θρήνους. ἀλλὰ

NΨVWSGM 1 καὶ ante παντὶ add V ἐξήρκεσε N ἤρκεσεν VW 2 αἰφνίδιος S αἰφνιδίως Ψυ ἀφαρπάζεται N 4 τινὸς τοιούτου W τῶν: τὸν NV τοῦ GM^2 συνήθη καὶ γνώριμον NVW (-θει) GM^2 ἐπαγόντος ΨW 5 τὸν om V 5 ἰχθύων post θήραν add N 6 γηρωκομουμένης W γηροκομουμένοις V 7 ἑαυτοῦ W 7/8 αὐτός . . . χρυσάφιος om W 8 αὐτοῦ τῶι βίωι N τοῦ βίου: τούτου V πόρρωθεν VW δὲ om VW 10 αὐτῇ W αὐτῆς S ἡ om VW 11 ἦν ante 10 δὲ coll VW κρατεῖ V 14 τε ante τῇ add N 17 δὲ ἐφάνη Sυ ἐφάνη om δὲ NΨ 18 τε om W 20 ἀνιμήσατο Ψ ἀνεσώσατο VW 22 παιδοτριβοῦσα V 24 δυσμενές N τι: τε GM

ἡσυχῇ διεκαρτέρει [τοῖς λογισμοῖς,] τὰς τῆς φύσεως προσβολὰς διωθουμένη λογισμοῖς τοῖς τε ἰδίοις καὶ τοῖς παρὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῇ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ θεραπείαν προσαγομένοις. τότε γὰρ δὴ μάλιστα ἡ ὑψηλή τε καὶ ἐπηρμένη τῆς παρθένου ψυχὴ διεφάνη, ὅτι καὶ ἐν ἐκείνῃ ἡ μὲν φύσις τὸ ἴδιον ἔπασχεν· ἀδελφὸς γὰρ ἦν καὶ ἀδελφῶν ὁ κεχαρισμένος ὁ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ τοῦ θανάτου ἀναρπασθείς· ὅμως ὑψηλοτέρα γενομένη τῆς φύσεως συνεπῆρε τοῖς ἰδίοις λογισμοῖς τὴν μητέρα καὶ ὑπεράνω τοῦ πάθους ἔστησε, τῷ καθ' ἑαυτὴν ὑποδείγματι πρὸς ὑπομονήν τε καὶ ἀνδρείαν παιδαγωγήσασα· ἄλλως δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῆς ἀεὶ δι' ἀρετῆς ὑψούμενος οὐ παρεῖχε τῇ μητρὶ καιρὸν ἐπὶ τῷ λείποντι δυσχεραίνειν μᾶλλον ἢ τῷ ὁρωμένῳ ἀγαθῷ ἐπαγάλλεσθαι.

Ἐπεὶ οὖν ἐπαύσατο τῇ μητρὶ ἥ τε τῆς παιδοτροφίας φροντὶς καὶ ἡ τῆς παιδεύσεώς τε καὶ καταστάσεως τῶν τέκνων μέριμνα καὶ αἱ πλείους τῆς ὑλωδεστέρας ζωῆς ἀφορμαὶ εἰς τὰ τέκνα κατεμερίσθησαν, τότε, καθὼς προείρηται, γίνεται σύμβουλος τῆς μητρὸς ἡ τῆς παρθένου ζωὴ πρὸς τὴν ἐμφιλόσοφον ταύτην καὶ ἄϋλον τοῦ βίου διαγωγὴν καὶ ἀποστήσασα τῶν ἐν συνηθείᾳ πάντων πρὸς τὸ ἴδιον τῆς ταπεινοφροσύνης μέτρον κατήγαγεν, ὁμότιμον αὐτὴν γενέσθαι τῷ πληρώματι τῶν παρθένων παρασκευάσασα, ὡς καὶ τραπέζης μιᾶς καὶ κοίτης καὶ πάντων τῶν πρὸς τὴν ζωὴν κατὰ τὸ ἴσον συμμετέχειν αὐταῖς, πάσης τῆς κατὰ τὴν ἀξίαν διαφορᾶς ὑφαιρεθείσης αὐτῶν τῆς ζωῆς. καὶ τοιαύτη τις ἦν ἡ τοῦ βίου τάξις καὶ τοσοῦτον τὸ ὕψος τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ σεμνὴ τῆς ζωῆς πολιτεία ἐν

NΨVWSGM 1 τοῖς λογισμοῖς delevit Jaeger τῆς φύσεως ante τὰς coll W 1/2 ταῖς . . . προσβολαῖς *v* 2 ἀπωθουμένη NVW (ἀπο- W) τε τοῖς Ψ*v* 3 τῆς τε W αὐτῆς N 4 ἡ ante 5 τῆς coll Ψ*v* τε om NVW 5 ἐκείνῃ: αὐτῇ N 5/6 ἡ post μὲν coll ΨGM*v* 7 τῷ θανάτω SGM 7/8 συναρπασθείς VW 13 τῶν λυπούντων N τῷ λυποῦντι SM[2] 16 τε om W 19 τῇ μητρὶ N 20 φιλόσοφον N 22 παρήγαγεν N μετήγαγεν Ψ*v* 26 πάσης om G πάσαις SM τὴν om W

τῇ καθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτα διαγωγῇ, ὡς ὑπερβαίνειν τὴν ἐκ τῶν λόγων ὑπογραφήν. καθάπερ γὰρ αἱ διὰ θανάτου τῶν σωμάτων ἐκλυθεῖσαι ψυχαὶ καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον μεριμνῶν συνεκλύονται, οὕτως κεχώριστο αὐτῶν ἡ ζωὴ καὶ ἀπῴκιστο πάσης βιωτικῆς ματαιότητος καὶ πρὸς μίμησιν τῆς τῶν ἀγγέλων διαγωγῆς ἐρρυθμίζετο, ἐν οἷς [γὰρ] οὐ θυμός, οὐ φθόνος, οὐ μῖσος, οὐχ ὑπεροψία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐνεωρᾶτο, ἥ τε τῶν ματαίων ἐπιθυμία, τιμῆς τε καὶ δόξης καὶ τύφου καὶ ὑπερηφανίας καὶ πάντων τῶν τοιούτων, ἐκβέβλητο, τρυφὴ δὲ ἦν ἡ ἐγκράτεια καὶ δόξα τὸ μὴ γινώσκεσθαι, πλοῦτος δὲ ἡ ἀκτημοσύνη καὶ τὸ πᾶσαν τὴν ὑλικὴν περιουσίαν οἷόν τινα κόνιν τῶν σωμάτων ἀποτινάξασθαι, ἔργον δὲ τῶν μὲν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην σπουδαζομένων οὐδέν, ὅτι μὴ πάρεργον, μόνη δὲ ἡ τῶν θείων μελέτη καὶ τὸ τῆς προσευχῆς ἀδιάλειπτον καὶ ἡ ἄπαυστος ὑμνῳδία, κατὰ τὸ ἴσον παντὶ συμπαρατεινομένη τῷ χρόνῳ διὰ νυκτὸς καὶ
972 M. ἡμέρας πάσης, ὥστε αὐταῖς καὶ ἔργον εἶναι τοῦτο καὶ ἔργου ἀνάπαυσιν. τὴν τοίνυν τοιαύτην διαγωγὴν τίς ἂν ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι λόγος ἀνθρώπινος, παρ' οἷς μεθόριος ἦν ἡ ζωὴ τῆς τε ἀνθρωπίνης καὶ τῆς ἀσωμάτου φύσεως; τὸ μὲν γὰρ ἐλευθερωθῆναι τῶν ἀνθρωπίνων παθημάτων τὴν φύσιν κρεῖττον ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἦν, τὸ δὲ ἐν σώματι φαίνεσθαι καὶ σχήματι περιειλῆφθαι καὶ τοῖς αἰσθητικοῖς ὀργάνοις συζῆν ἐν τούτῳ τῆς ἀγγελικῆς τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως τὸ ἔλαττον εἶχον. τάχα δ' ἄν τις τολμήσας εἴποι

NΨVWSGM 2 αἱ: om V ἀεὶ W τοῦ post διὰ add N 5 ἀπώκισται S 6 διαγωγῆς: ζωῆς Ψ*v* 7 ἐν om S γὰρ om Patm, delevi cf 20 ὑποψία VSM, corr M^2 8 ἑωρᾶτο N 9 τε om VW 10 ἐκβεβλημένων S*v* ἐκβέβλητο sed in corr hab M ἡ: καὶ Ψ 11 δὲ om et καὶ ante πλοῦτος add W ἦν ante ἡ add Ψ*v* 12 τὸ om VW 14 μὲν om Ψ*v* 15 ἦν post πάρεργον add V ἡ om S 17 παντὶ: τινὶ N, om Ψ*v* 19 ἔργον *v* ἀνάπαυσις N 20 μεθόριον ΨGM 21 τῆς pr: τις V τῆς alt om NΨVW 24 φαίνεσθαι καὶ σχήματι om G 25 τε om W 26 τὸ om N εἶχε Ψ

μηδὲ πρὸς τὸ καταδεέστερον τὴν παραλλαγὴν εἶναι, ὅτι σαρκὶ συζῶντες καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων οὐκ ἐβαροῦντο τῷ ἐφολκίῳ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἀνωφερής τε καὶ μετέωρος ἦν αὐτῶν ἡ ζωὴ ταῖς οὐρανίαις συμμετεωροποροῦσα δυνάμεσι. χρόνος ἦν τῆς τοιαύτης διαγωγῆς οὐκ ὀλίγος καὶ συνηύξετο τῷ χρόνῳ τὰ κατορθώματα, ἀεὶ πρὸς τὸ καθαρώτερον ταῖς τῶν ἐφευρισκομένων ἀγαθῶν προσθήκαις τῆς φιλοσοφίας ἐπιδιδούσης.

Ἦν δὲ αὐτῇ ὁ μάλιστα πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον τοῦ βίου σκοπὸν ὑπηρετῶν ἀδελφός τις ὁμογάστριος, Πέτρος ὄνομα αὐτῷ, ἐφ' ᾧ ἔληξαν τῆς μητρὸς ἡμῶν αἱ ὠδῖνες. οὗτος γὰρ ἦν ὁ τελευταῖος τῶν γονέων βλαστός, ὃς ὁμοῦ τε υἱὸς καὶ ὀρφανὸς ὠνομάσθη· ἅμα γὰρ τῷ παρελθεῖν τοῦτον εἰς φῶς καταλείπει ὁ πατὴρ τὸν βίον. ἀλλ' ἡ πρεσβυτάτη τῶν ἀδελφῶν, περὶ ἧς ὁ λόγος, μικρὰ τῆς θηλῆς αὐτὸν παρὰ τὴν πρώτην γένεσιν μετασχόντα εὐθὺς ἀποσπάσασα τῆς τιθηνουμένης δι' ἑαυτῆς ἀνατρέφεται καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν ὑψηλοτέραν ἤγαγε παίδευσιν, τοῖς ἱεροῖς τῶν μαθημάτων ἐκ νηπίων αὐτὸν ἐνασκήσασα, ὡς μὴ δοῦναι τῇ ψυχῇ σχολὴν πρός τι τῶν ματαίων ἐπικλιθῆναι. ἀλλὰ πάντα γενομένη τῷ νέῳ, πατήρ, διδάσκαλος, παιδαγωγός, μήτηρ, ἀγαθοῦ παντὸς σύμβουλος, τοιοῦτον αὐτὸν ἀπειργάσατο, ὡς πρὶν ἐξελθεῖν τὴν ἡλικίαν τῶν παίδων ἔτι ἐν μειρακιώ<δει> τῇ ἁπαλότητι τῆς ὥρας ἀνθοῦντα πρὸς τὸν

NΨVWSGM 1 μηδὲν N πρὸς τὸ καταδεέστερον NV: πρὸς τοῦτο καταδεεστέραν W καταδεέστερον GM καταδεεστέραν ΨS*v* 2 συζῶσαι NVW καὶ ante καθ' add V 4 τε om W αὐτῶν: ἁπάντων N οὐρανίοις W 9 αὐτῆς N αὐτῇ om W ὁ om N τοῦτον om V, sscr man rec 10 ἀδελφῶν SGM τίς ἀδελφὸς V τις om N 11 αἱ ante τῆς coll N 12 γονέων: ὠδίνων Ψ*v* 13 καὶ post τε add V τῷ: τοῦ V τὸ GM 14 ὁ πατὴρ καταλείπει N 16 αὐτῷ W παρά: μετὰ N πρώτην om N γέννησιν N 17 αὐτῆς V ἀνατρέφει τε NΨ*v* 21 μήτηρ post πατὴρ coll N παιδαγωγὸς om Ψ 24 'μειρακίῳ non poterat Gregorius tamquam adiectivo uti, μειρακιώδει corrigendum est' (Jaeger), quod nunc cod Patm confirmavit ὥρας: ἡλικίας *v*

ὑψηλὸν τῆς φιλοσοφίας σκοπὸν ἐπαρθῆναι καί τινι φύσεως εὐκληρίᾳ πρὸς πᾶσαν τέχνης ἰδέαν τὴν διὰ χειρὸς ἐνεργουμένην ἐπιτηδείως ἔχειν, ὡς μηδενὸς καθηγουμένου διὰ πάσης ἀκριβείας ἑκάστου τὴν ἐπιστήμην κατωρθωκέναι, ὧν χρόνῳ καὶ πόνῳ τοῖς πολλοῖς ἡ μάθησις παραγίνεται. οὗτος τοίνυν τῆς περὶ τοὺς ἔξωθεν τῶν λόγων ἀσχολίας ὑπεριδών, ἱκανὴν δὲ διδάσκαλον παντὸς ἀγαθοῦ μαθήματος τὴν φύσιν ἔχων ἀεί τε πρὸς τὴν ἀδελφὴν βλέπων καὶ σκοπὸν ἀγαθοῦ παντὸς ἐκείνην ποιούμενος εἰς τοσοῦτον ἐπέδωκεν ἀρετῆς, ὡς μηδὲν ἔλαττον τοῦ μεγάλου Βασιλείου δοκεῖν ἔχειν [ἐν] τοῖς κατ' ἀρετὴν προτερήμασιν ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ. τότε δὲ ἀντὶ πάντων ἦν τῇ ἀδελφῇ καὶ τῇ μητρὶ συνεργῶν αὐταῖς πρὸς τὴν ἀγγελικὴν ἐκείνην ζωήν. ὅς ποτε καὶ σιτολειψίας χαλεπῆς γεγενημένης καὶ πολλῶν παντοχόθεν κατὰ φήμην τῆς εὐποιίας πρὸς τὴν ἐσχατιάν, ἐν ᾗ κατῴκουν, ἐπιρρεόντων τοσοῦτον δι' ἐπινοιῶν τὰς τροφὰς ἐπλεόνασεν, ὡς τῷ πλήθει τῶν ἐπιφοιτώντων πόλιν εἶναι τὴν ἐρημίαν δοκεῖν.

973 M. Ἐν τούτῳ εἰς γῆρας λιπαρὸν προελθοῦσα ἡ μήτηρ πρὸς τὸν θεὸν μετανίστατο, ἐν ταῖς ἀμφοτέρων τῶν τέκνων χερσὶ τὸν βίον ἑαυτῆς ἀναπαύσασα. ἧς ἄξιον τὴν τῆς εὐλογίας ἱστορῆσαι φωνήν, ᾗ ἐπὶ τῶν τέκνων ἐχρήσατο, τῶν τε μὴ παρόντων ἑκάστου κατὰ τὸ πρόσφορον ἐπιμνησθεῖσα, ὡς μηδένα γενέσθαι τῆς εὐλογίας ἀπόκληρον, καὶ διαφερόντως τοὺς παρόντας αὐτῇ τῷ θεῷ διὰ προσευχῆς παραθεμένη. παρακαθημένων γὰρ αὐτῇ κατὰ τὸ πλάγιον

NΨVWSGM 1 ὑψωθῆναι N 2 τέχνην *v* εἰδέαν VM ἰδίαν *v* τε ante τὴν add S 5 περιγίνεται W γίνεται Ψ*v* 6 τῆς: τὰς S τούς: τὰς N τῶν λόγων: λόγους W 8 τε om W 9 παντὸς ἀγαθοῦ NW 10 εἶδος ante ὡς add S*v* 11 ἐν del Jaeger alt ἐν om Patm, at cf 12 τότε δὲ ταῦτα μὲν post προτερήμασιν add VW 13 τε ante καὶ add S 14 ὅς: ὡς VWSG σιτοδείας N γενομένης NG 17 ἐπινοίας W 19 ἐλθοῦσα VW 20 μετανίσταται S et Patm 20 χερσὶν post ταῖς coll W 21 αὐτῆς N τὴν om W 23 ἑκάστωι N, corr N[a] πρόσφορον: πρὸς φίλον *v* μνησθεῖσα V 24 μηδὲ ἕνα Ψ*v*

ἐφ' ἑκάτερα τῆς κλίνης τῶν δύο τούτων ἑκατέρᾳ χειρὶ ἐφαψαμένη τῶν τέκνων ταῦτα πρὸς τὸν θεὸν εἶπεν ἐν τελευταίαις φωναῖς· Σοί, κύριε, καὶ ἀπάρχομαι καὶ ἀποδεκατῶ τὸν καρπὸν τῶν ὠδίνων. ἀπαρχή μοι ἡ πρωτότοκος αὕτη καὶ ἐπιδέκατος οὗτος, ἡ τελευταία ὠδίς. σοὶ δὲ ἀφιέρωται παρὰ τοῦ νόμου ἑκάτερα καὶ σά ἐστιν ἀναθήματα. οὐκοῦν ἔλθοι ὁ ἁγιασμὸς ἐπί τε τὴν ἀρχήν μου ταύτην καὶ ἐπὶ τὸ ἐπιδέκατον τοῦτο, δείξασα ταῖς δεικτικαῖς φωναῖς τὴν θυγατέρα καὶ τὸν παῖδα. ἡ μὲν οὖν τοῦ εὐλογεῖν παυσαμένη καὶ τοῦ ζῆν ἐπαύσατο, τοῖς παισὶν ἐπισκήψασα τὸ τῇ πατρῴᾳ σορῷ καὶ τὸ ἐκείνης ἐναποθέσθαι σῶμα. οἱ δὲ πληρώσαντες τὸ διατεταγμένον ὑψηλότερον εἴχοντο τῆς φιλοσοφίας, ἀεὶ πρὸς τὸν ἴδιον διαμιλλώμενοι βίον καὶ τὰ φθάσαντα τῶν κατορθωμάτων τοῖς ἐφεξῆς ἀποκρύπτοντες.

Ἐν τούτῳ ὁ πολὺς ἐν ἁγίοις Βασίλειος τῆς μεγάλης Καισαρέων ἐκκλησίας ἀνεδείχθη προστάτης· ὃς ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ ἱερωσύνης τὸν ἀδελφὸν ἄγει ταῖς μυστικαῖς ἑαυτοῦ ἱερουργίαις ἀφιερώσας. καὶ ἐν τούτῳ πάλιν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ σεμνότερόν τε καὶ ἁγιώτερον προῄει ὁ βίος τῇ ἱερωσύνῃ τῆς φιλοσοφίας ἐπαυξηθείσης. ὀκτὼ δὲ μετὰ τοῦτο διαγενομένων ἐτῶν τῷ ἐνάτῳ ἐνιαυ-

4 cf. Luc 1, 42
16 Basilius archiepiscopus Caesareae factus est anno 371.
22 Basilius moritur primo die mensis Januarii anni 379.

NΨVWSGM 1 τῶν . . . τούτων om N   2 ἐν om NVW   4 μου post ὠδίνων add N   ἐμῶν ante ὠδ. add cod Patm   5 ὁ post καὶ add N   ἐπιδέκατον W   οὗτος om N   μου post οὗτ. add cod Patm   5/6 ἀφιερῶ τὰ W   6 παρὰ : ἀπὸ N   ἑκάτερα : ἀμφότερα NVW   7 οὐκοῦν . . . 9 παῖδα om N   7 τε om W   ἀπαρχήν ΨVW   8 τὸ : τὸν V   δέκατον G   μου post ἐπιδέκατόν add W   τοῦτον V   δεικτικαῖς V (ει ex corr) W : ἐπιδεικτικαῖς cet *v*   9 τε ante καὶ add VW   10 ταῖς W   11 τὸ pr om S   ἀποθέσθαι SGM ἐναποτεθῆναι W   17 ἐκκλησίας om VS   18 πρεσβυτερείω WM*v*   19 αὐτὸν N   αὐτοῦ VW   καὶ om V   20 αὐτοῖς : ἐν τοῖς V   τε om VW   21 προείη V   22 τούτω W   ἐννάτω VWM*v*

τῷ ὁ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὀνομαστὸς Βασίλειος ἐξ ἀνθρώπων πρὸς τὸν θεὸν μετοικίζεται κοινὴ πένθους ἀφορμὴ τῇ πατρίδι καὶ τῇ οἰκουμένῃ γενόμενος. ἡ δὲ πόρρωθεν ἐκ φήμης ἀκούσασα τὴν συμφορὰν ἔπαθε μὲν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ζημίᾳ (πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλεν ἅπτεσθαι κἀκείνης τὸ πάθος, οὗ καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας ἐπήσθοντο;)· καθάπερ δὲ τὴν τοῦ χρυσοῦ φασι δοκιμασίαν ἐν διαφόροις γίνεσθαι χωνευτηρίοις, ὡς εἴ τι τὴν πρώτην διαφύγοι χωνείαν, ἐν τῇ δευτέρᾳ διακριθῆναι, καὶ πάλιν ἐν τῇ τελευταίᾳ πάντα τὸν ἐμμεμιγμένον ῥύπον τῇ ὕλῃ ἀποκαθαίρεσθαι, τὴν δὲ ἀκριβεστάτην εἶναι βάσανον τοῦ δοκίμου χρυσοῦ, εἰ διὰ πάσης διεξελθὼν χοάνης μηδένα ῥύπον ἀποποιήσειε· τοιοῦτόν τι καὶ ἐπ᾽ ἐκείνης συνέβη, ταῖς διαφόροις τῶν λυπηρῶν προσβολαῖς τῆς ὑψηλῆς διανοίας βασανισθείσης πανταχόθεν ἀναδειχθῆναι τὸ τῆς ψυχῆς ἀκίβδηλευτόν τε καὶ ἀταπείνωτον, πρότερον μὲν ἐν τῇ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἄλλου μεταστάσει, μετὰ ταῦτα δὲ ἐν τῷ χωρισμῷ τῆς μητρός, ἐκ τρίτου δὲ ὅτε τὸ κοινὸν τῆς γενεᾶς καλόν, Βασίλειος, τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐχωρίζετο. ἔμεινε τοίνυν καθάπερ τις ἀθλητὴς ἀκαταγώνιστος, οὐδαμοῦ τῇ προσβολῇ τῶν συμφορῶν ἐποκλάσασα.

Ἔνατος ἦν μετὰ τὸ πάθος τοῦτο μὴν ἢ μικρὸν ὑπὲρ τοῦτο καὶ σύνοδος ἐπισκόπων κατὰ τὴν Ἀντιόχου πόλιν ἠθροίζετο, ἧς καὶ ἡμεῖς μετέσχομεν. καὶ ἐπειδὴ πάλιν

22 Concilio Antiocheno adfuit Gregorius autumno anni 379 (Mansi III 512 C), inde Nyssam rediit.

NΨVWSGM 2 μετωικίζετο N 3 τῇ πατρίδι καὶ om NVW 4 ἀκούσασα: μαθοῦσα N 5 ἔμελλεν N sed ε pr in corr ἤμελλεν V ἤμελεν W 7 δὲ: γὰρ N χρυσίου W 8 γενέσθαι ante ἐν coll W 9 ἐκφύγοι VW χωνείαν ante ἐκφύγοι coll W 10 μεμιγμένον W 11 ἀκριβεστέραν ΨSGM*v* 12 δοκίμου om N εἰ: ἢ Ψ*v* διεξέλθοι N χοάνης W χοανῆς V χώνης G χώ///νης M χωνείας NΨS*v* 14 ὑψηλῆς om VW 16 ἀκιδήλευτον V ἀκίβδηλόν S τε om VW 19 καλὸν: ἀγαθὸν N ὁ μέγας ante Βασίλειος add Ψ*v* 20 τις om W 21 ἀποκλάσασα Ψ*v* 22 ἔννατος VW*v* ὁ ante μὴν add V 23 τοῦτον Ψ 24 ἤθροιστο N μετασχόντες N καὶ alt om N

976 M. πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστος ἀπελύθημεν, πρὶν τὸν ἐνιαυτὸν παρελθεῖν, ἐνθύμιον ἐμοὶ τῷ Γρηγορίῳ γίνεται πρὸς αὐτὴν διαβῆναι. πολὺς γὰρ ἦν ὁ διὰ μέσου χρόνος, ἐν ᾧ τὰς ἐπισκέψεις αἱ τῶν πειρασμῶν περιστάσεις ἐκώλυσαν, ἃς ὑπέμενον πανταχοῦ τῆς πατρίδος ὑπὸ τῶν τῆς αἱρέσεως ἐπιστατούντων ἐξελαυνόμενος. καὶ ἀριθμοῦντί μοι τὸν διὰ μέσου χρόνον, ἐν ᾧ τὴν κατ' ὀφθαλμοὺς συντυχίαν οἱ πειρασμοὶ διεκώλυσαν, οὐκ ὀλίγον ἐφαίνετο τὸ διάστημα ὀκτὼ μικροῦ δεῖν παραμετρούμενον ἔτεσιν. ἐπειδὴ τοίνυν τὸ πολὺ τῆς ὁδοῦ διανύσας μιᾶς ἡμέρας ἀπεῖχον ὁδόν, ὄψις τις ἡμῖν ἐξ ἐνυπνίου φανεῖσα φοβερὰς ἐποίει τὰς ἐλπίδας τοῦ μέλλοντος. ἐδόκουν γὰρ λείψανα μαρτύρων διὰ χειρὸς φέρειν, εἶναι δὲ ἀπ' αὐτῶν αὐγὴν οἵα ἐκ καθαροῦ γίνεται κατόπτρου, ὅταν πρὸς τὸν ἥλιον τεθῇ ἀντιπρόσωπον, ὥστε μοι τὰς ὄψεις πρὸς τὴν μαρμαρυγὴν τῆς λαμπηδόνος ἀμβλύνεσθαι. καὶ τῆς αὐτῆς μοι νυκτὸς εἰς τρὶς γενομένης τῆς τοιαύτης ὄψεως συμβαλεῖν μὲν οὐκ εἶχον καθαρῶς τοῦ ἐνυπνίου τὸ αἴνιγμα, λύπην δέ τινα τῇ ψυχῇ προεώρων καὶ ἐπετήρουν τῇ ἐκβάσει κρῖναι τὴν φαντασίαν. καὶ δὴ γενόμενος πλησίον τῆς ἐσχατιᾶς, ἐν ᾗ διῆγεν ἐκείνη τὴν ἀγγελικήν τε καὶ ἐπουράνιον κατορθοῦσα ζωήν, ἠρόμην τῶν ἐπιτηδείων τινὰ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ πρῶτον, εἰ παρὼν

2 Gregorius igitur ad Macrinam proficiscitur circa finem anni 379.

9 si recta est haec computatio temporis, quo Gregorius sororem propter persecutiones ab haereticis sibi inflictas videre non potuerat, ab anno 371, i.e. a tempore quo Basilius frater archiepiscopus Caesareae factus est, usque ad finem anni 379 a Macrina separatus fuerat.

NΨVWSGM 1 ἕκαστος ante πρὸς coll N πόλιν post ἑαυτοῦ add W 2 ἐνθύμιόν μοι VW 8 περισπασμοὶ N 9 παραμετρουμένου V παραμετρούμενος M 10 διάστημα post ὁδοῦ add N ἐπεῖχον VW 11 φοβερὰς: φανερὰς S 13 ἐπ' VWS οἷα *v* τινος post καθαροῦ add Ψ*v* 16 ἀντ-αμβλύνεσθαι V ἀπαμβλύνεσθαι W τῇ αὐτῇ . . . νυκτὶ S μοι post τρίς coll NVW 17 συμβάλλειν NV καθαρῶς: καλῶς N 18 προσεώρων Ψ*v* 19 κρῖναι om V δή: δῆτα V

εἴη· φήσαντος δὲ πρὸς ἡμᾶς αὐτὸν ἐξωρμηκέναι καὶ τετάρτην ἡμέραν ἄγειν, συνεὶς ὅπερ ἦν, ὅτι δι᾽ ἑτέρας ὁδοῦ γέγονεν αὐτῷ πρὸς ἡμᾶς ἡ ὁρμή, τότε καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐπυνθανόμην· τοῦ δὲ φήσαντος ἐν ἀρρωστίᾳ γεγενῆσθαί τινι σπουδαιότερον εἰχόμην ἐν ἐπείξει τὸ λειπόμενον τῆς ὁδοῦ διανύων· καὶ γάρ μέ τις καὶ φόβος μηνυτὴς τοῦ μέλλοντος ὑποδραμὼν διετάρασσεν. ὡς δὲ κατ᾽ αὐτὸν ἐγενόμην τὸν τόπον (καὶ προκατήγγειλε τῇ ἀδελφότητι τὴν παρουσίαν ἡ φήμη), τό τε σύνταγμα τῶν ἀνδρῶν ἅπαν ἐκ τοῦ ἀνδρῶνος πρὸς ἡμᾶς προεχέθη· σύνηθες γὰρ αὐτοῖς τιμᾶν τῇ ὑπαντήσει τοὺς καταθυμίους· ὁ δὲ ἐν γυναιξὶ τῆς παρθενίας χορὸς εὐκόσμως κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τὴν εἴσοδον ἡμῶν ἀνέμενεν. ἐπειδὴ δὲ τέλος εἶχεν ἡ εὐχή τε καὶ ἡ εὐλογία καὶ αἱ μὲν μετὰ τὸ ὑποσχεῖν τῇ εὐλογίᾳ τὴν κεφαλὴν εὐσχημόνως ἀναποδίζουσαι πρὸς ἑαυτὰς ἀνεχώρουν, ὑπελείπετο δὲ ἐξ αὐτῶν πρὸς ἡμᾶς οὐδεμία, εἰκάσας ὅπερ ἦν, μὴ ἐν ἐκείναις εἶναι τὴν καθηγουμένην, προηγησαμένου τινὸς ἐπὶ τὸν οἶκον, ἐν ᾧ ἦν ἡ μεγάλη, καὶ τὴν θύραν διαπετάσαντος, ἐντὸς τῆς ἱερᾶς ἐκείνης ἐγενόμην μονῆς. ἡ δὲ σφοδρῶς ἤδη τῇ ἀρρωστίᾳ κατείχετο, ἀνεπαύετο δὲ οὐκ ἐπὶ κλίνης τινὸς ἢ στρωμνῆς, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, σανίδος ὑποτεταμένης τῷ σάκκῳ καὶ τὴν κεφαλὴν ἑτέρας πάλιν σανίδος ὑπερειδούσης, ἧς ἡ ἐργασία τοιαύτη τις ἦν, ὡς ἀντὶ προσκεφαλαίου τῇ κεφαλῇ γίνεσθαι, ἐν λοξῷ

NΨVWSGM 1 αὐτὸν om N 2 ἡμέραν om Ψ*v* καὶ ante ἦν add N 5 τινι post 4 ἀρρωστίᾳ coll N, post 5 ἐπείξει V ἠγόμην S 6 με: μοι W λύπη ante τις add NΨ*v* τις om VW καὶ alt om V 7 καὶ ante κατ᾽ add Ψ*v* 9 τότε libri plerique: τό τε cum Ψ scripsi τὸ μὲν S ex coniectura ut vid καὶ ante τότε add VGM σύναγμα N σύνταγμ (sic) V 9/10 τῶν . . . ἐκ om N 10 ἦν post γὰρ add N 13 ἐπειδὴ VWGM: ἐπεὶ NΨS*v* δὲ om VWGM ἔσχεν N ἡ om W 15 εὐκόσμως N ὑπεχώρουν N 16 ἐξ αὐτῶν om W 18 ἥειν ante ἐν add SGM 19 ἐντὸς: ἐν τῇ W 20 μονῇ W ἤδη om V ἀνεπαύσατο V 21 τινὸς ἢ στρωμνῆς om VWG μαλακῆς post στρωμνῆς add N ἐπὶ τοῦ: ἐπ᾽ N 22 ὑποτεταγμένης V 23 πάλιν om VW 24 ἐν λοξῷ: ἐνδόξως V ἐν δόξῳ S

τῷ σχήματι τοὺς τένοντας ὑποβαίνουσα καὶ καταθυμίως ἀνέχουσα ἐφ' ἑαυτῆς τὸν αὐχένα.

Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ἐγγὺς τῶν θυρῶν με γενόμενον, ὀρθώσασα ἑαυτὴν ἐπ' ἀγκῶνος προσδραμεῖν μὲν οὐχ οἵα τε ἦν, ἤδη τῷ πυρετῷ τῆς ἰσχύος ὑπολυθείσης· πήξασα δὲ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰς χεῖρας καὶ ἐφ' ὅσον οἷόν τε ἦν ἔξω ἑαυτὴν τοῦ χαμευνίου προτείνασα τὴν τῆς ὑπαντήσεως ἐπλήρου τιμήν· κἀγὼ προσδραμὼν καὶ ταῖς χερσὶν ὑπο-
977 M. λαβὼν χαμαὶ τὸ πρόσωπον κεκλιμένον ἀνώρθωσά τε αὐτὴν πάλιν καὶ ἀπέδωκα τῷ συνήθει τῆς κατακλίσεως σχήματι. ἡ δὲ προτείνασα τῷ θεῷ τὴν χεῖρα Καὶ ταύτην ἐπλήρωσάς μοι, φησί, τὴν χάριν ὁ θεός, καὶ οὐκ ἐστέρησάς με ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας μου, ὅτι ἐκίνησας τὸν σὸν οἰκέτην εἰς ἐπίσκεψιν τῆς παιδίσκης σου. καὶ ὡς ἂν μηδεμίαν ἐπαγάγοι τῇ ἐμῇ ψυχῇ δυσθυμίαν, τὸν στεναγμὸν κατεπράϋνε καὶ τὴν συνοχὴν τοῦ ἄσθματος κρύπτειν πως ἐβιάζετο, διὰ πάντων τε πρὸς τὸ φαιδρότερον μεθηρμόζετο, τῶν καταθυμίων λόγων αὐτή τε κατάρχουσα καὶ ἡμῖν τὰς ἀφορμὰς δι' ὧν ἠρώτα παρασκευάζουσα. τῆς δὲ περὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου μνήμης τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ λόγου παρεμπεσούσης, ἐμοὶ μὲν ἐπώκλαζεν ἡ ψυχὴ καὶ συνέπιπτεν ἐν κατηφείᾳ τὸ πρόσωπον καὶ ἐξεχεῖτο τῶν βλεφάρων τὰ δάκρυα, ἡ δὲ τοσοῦτον ἀπέσχε τῷ ἡμετέρῳ συνταπεινωθῆναι πάθει,

NΨVWSGM 3 γινόμενον N 4 ἐπ': ἐπὶ τῆς N ἀγκώνας W ἀγκῶνας NM (corr M²) μὲν: γὰρ V, om W*v* 5 ἐν post ἦν add Ψ*v* ἤδη ante τῆς coll Ψ*v* 6 καὶ om VW 7 ὑπαπαντήσεως V 8/9 ὑποβαλὼν ΨM*v* 10 πάλιν ante 9 αὐτὴν coll NVW 12 μοι ante ἐπλήρωσας coll VW χάριν: εὐχὴν V χαρὰν GM τὴν χάριν om W ὁ θεὸς post φησὶ coll VW οὐχ ὑστέρησάς ΨVWM*v* εὐτέρησας G ἀπὸ: ἐκ Ψ*v* 13 οἰκέτην ΨV*v*: ἱκέτην cet 14 παιδίσκη W 15 δυσθυμίαν ante τῇ coll W δυσφημίαν ΨV (ante τῇ coll V) 17 δὲ NW πρὸς om N φαιδρὸν N εὐθυμότερον Ψ*v* διὰ ante τῶν add VW 18 τὰς om ΨVW 20 παραπεμπούσης V 21 ὑπώκλαζεν W (cf. 386, 21) τῇ ante κατηφείᾳ add NGM 22 προεχεῖτο N τὸ δάκρυον N καὶ . . . δάκρυα om *v* 23 ἀπεῖχε N

ὥστε ἀφορμὴν ποιησαμένη τῆς ὑψηλοτέρας φιλοσοφίας τὴν περὶ τοῦ ἁγίου μνήμην τοιούτους διεξῆλθε λόγους φυσιολογοῦσά τε τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὴν θείαν οἰκονομίαν τὴν διὰ τῶν σκυθρωπῶν κεκρυμμένην τῷ λόγῳ διακαλύπτουσα τά τε περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καθάπερ θεοφορουμένη τῷ ἁγίῳ πνεύματι διεξιοῦσα· ὥστε μοι τὴν ψυχὴν ἔξω μικροῦ δεῖν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι δοκεῖν συνεπαρθεῖσαν τοῖς λεγομένοις καὶ ἐντὸς τῶν οὐρανίων ἀδύτων τῇ χειραγωγίᾳ τοῦ λόγου καθισταμένην.

Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἰὼβ ἱστορίας ἀκούομεν, ὅτι πανταχόθεν τῇ σηπεδόνι τῶν τραυμάτων ὅλῳ τῷ σώματι διὰ ἰχώρων ὁ ἀνὴρ συντηκόμενος οὐ πρὸς τὸ ἀλγύνον τὴν αἴσθησιν τοῖς λογισμοῖς ἐπεκλίνετο, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ σώματι τὸ ἀλγοῦν εἶχεν, ὁ δὲ πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν οὐκ ἠμβλύνετο οὐδὲ διέκοπτε τὸν λόγον τοῖς ὑψηλοτέροις ἐμβατεύοντα· τοιοῦτόν τι καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑώρων ἐκείνης, τοῦ πυρετοῦ πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῆς καταφρύγοντος καὶ πρὸς τὸν θάνατον συνελαύνοντος, καθάπερ δρόσῳ τινὶ τὸ σῶμα ἑαυτῆς ἀναψύχουσα, οὕτως ἀπαραπόδιστον εἶχεν ἐν τῇ περὶ τῶν ὑψηλῶν θεωρίᾳ τὸν νοῦν, οὐδὲν ὑπὸ τῆς τοσαύτης ἀρρωστίας παραβλαπτόμενον. καὶ εἰ μὴ πρὸς ἄπειρον ἐξετείνετο μῆκος ἡ συγγραφή, πάντα ἂν καθεξῆς διηγησάμην, ὅπως ἐπήρθη τῷ λόγῳ περί τε τῆς ψυχῆς ἡμῖν φιλοσοφοῦσα καὶ τῆς διὰ σαρκὸς ζωῆς τὴν αἰτίαν διεξιοῦσα, καὶ ὅτου χάριν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅπως θνητὸς καὶ ὅθεν ὁ θάνατος καὶ τίς ἡ ἀπὸ τούτου πρὸς τὴν ζωὴν πάλιν ἀνάλυσις. ἐν οἷς ἅπασιν ὥσπερ

10 Job 2, 8, 7, 5 sim

NΨVWSGM 1 τῆς om M*v* 3 τε om Ψ 4 ἀνακαλύπτουσα V 6 μου N μοι post 7 ἔξω add N 10 καὶ om Ψ τῆς : τοῖς W 12 δι' ΨGM*v* 13 τῇ αἰσθήσει W λόγοις N 14 νοῦς post δὲ add V; cf. 20 sed νοῦς non potest esse subiectum verbi διέκοπτε 15 ἐν ante τοῖς add GM 16 ὑψηλοῖς N 18 τὸν om G 19 καταψύχουσα SGM ἀνεμπόδιστον N 20 ἐν om NW 21 τοιαύτης SGM βλαπτόμενον N 24 τε om NW τῆς pr om ΨVW ἡ ante φιλοσοφοῦσα add W 25 διεξιούσης W ὁ om NVW 26 τούτων W 27 πάλιν ante πρὸς coll W

ἐμπνευσθεῖσα τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος πάντα διεξῄει σαφῶς τε καὶ ἀκολούθως, ἐν εὐκολίᾳ πάσῃ τοῦ λόγου ῥέοντος καθάπερ ἐκ πηγῆς τινος ἀπαραποδίστως πρὸς τὸ πρανὲς φερομένου τοῦ ὕδατος.

Ἐπεὶ δὲ συνεπεράνθη ὁ λόγος, Ὥρα σοι, φησίν, ἀδελφέ, πολλῷ τῷ κόπῳ τῆς ὁδοιπορίας πεπονηκότι βραχύ τι διαναπαῦσαι τὸ σῶμα. κἀμοὶ μεγάλη μὲν καὶ ἀληθὴς ἄνεσις ἦν τὸ προσορᾶν τε αὐτὴν καὶ τῶν μεγάλων ἐπακροᾶσθαι λόγων, ἐπεὶ δὲ τοῦτο κεχαρισμένον ἦν καὶ φίλον αὐτῇ, ὡς ἂν διὰ πάντων πείθεσθαι τῇ διδασκάλῳ δοκοίην, ἔν τινι τῶν παρακειμένων κηπίων χαρίεσσάν τινα καταγωγὴν παρεσκευασμένην εὑρὼν ὑπὸ τὴν τῶν ἀναδενδράδων σκιὰν ἀνεπαυόμην. ἀλλ᾽ οὐκ ἦν δυνατὸν τῶν εὐφραινόντων 980 M. τὴν αἴσθησιν ἔχειν τῆς ψυχῆς ἔνδοθεν τῇ τῶν σκυθρωπῶν ἐλπίδι συνχεομένης· τοῦ γὰρ ἐνυπνίου ἡ ὄψις ἐκκαλύπτειν μοι διὰ τῶν φαινομένων ἐδόκει τὸ αἴνιγμα. ἦν γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸ προκείμενον θέαμα μάρτυρος ἁγίου λείψανον, ὃ τῇ μὲν ἁμαρτίᾳ νενέκρωτο, τῇ δὲ ἐνοικούσῃ τοῦ πνεύματος χάριτι κατελάμπετο. καὶ ταῦτα πρός τινα διεξῄειν τῶν προακηκοότων μου τὸ ἐνύπνιον· κατηφέστερον δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς ἡμῶν ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῶν λυπούντων διακειμένων οὐκ οἶδ᾽ ὅπως στοχασαμένη τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας ἀγγελίαν τινὰ τῶν εὐθυμοτέρων πρὸς ἡμᾶς διαπεμψαμένη θαρρεῖν ἐνεκελεύετο καὶ τὰς ἀμείνους ὑπὲρ

18 cf. Rom 6, 11, 8, 10-11

NΨVWSGM 1 ἁγίου om VWSM^1 3 καὶ ante ἀπαραποδίστως add ΨSGM*v* 5 συνεπεράσθη libri *v*, συνεπεράνθη e corr V, recepi bonam coniecturam 7 καί μοι SM (corr M^2) μὲν: τε GM, om S 8 ἀνάπαυσις W ante quod ἡ add W μεγάλων: αὐτῆς N 9 δὲ: δὴ N ἦν om V 10 δοκεῖ V 13 ἀνεπαυσάμην V 14 ἔνδον M^2 in marg 15 συνεχομένης NΨSGM*v* τοῦ γὰρ ἐνυπνίου NVW: τῶν γὰρ ἐνυπνίων cet *v* 17 ὡς om N ἀληθὲς *v* 18 λείψανα ΨM*v* ὃ: ἃ Ψ*v* ὃ τῇ: ὅ τι VW ἡ ante μὲν add V ἐνενέκρωτο *v* 21 λυπηρῶν Ψ*v* 22 οἶδα πως SGM 23/24 διαπεμπομένη W

αὐτῆς ἔχειν ἐλπίδας· ἐπησθῆσθαι γὰρ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπῆς. ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἀπάτην ἐλέγετο, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ὁ λόγος ἦν, κἂν ἡμεῖς πρὸς τὸ παρὸν ἠγνοήσαμεν. τῷ ὄντι γὰρ καθάπερ τις δρομεὺς παραδραμὼν τὸν ἀντίπαλον καὶ ἤδη πρὸς τῷ τέρματι τοῦ σταδίου γενόμενος, προσεγγίζων τε τῷ βραβείῳ καὶ τὸν ἐπινίκιον στέφανον βλέπων, ὡς ἤδη τετυχηκὼς τῶν προκειμένων ἐπαγάλλεταί τε αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τοῖς εὐνουστέροις τῶν θεατῶν τὴν νίκην εὐαγγελίζεται, ἀπὸ τοιαύτης ἡμῖν διαθέσεως κἀκείνη τὰ χρηστότερα περὶ ἑαυτῆς ἐλπίζειν ἐδίδου, ἤδη πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως βλέπουσα καὶ μονονουχὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου καὶ ἐφ' ἑαυτῆς φθεγγομένη, ὅτι Ἀπόκειταί μοι λοιπὸν ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος κριτής, ἐπειδὴ Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγώνισμαι καὶ τὸν δρόμον τετέλεκα καὶ τὴν πίστιν τετήρηκα.

Ἡμεῖς μὲν οὖν πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀγγελίαν εὔθυμοι καταστάντες τῆς τῶν προκειμένων ἀπολαύσεως ἦμεν. ποικίλα δὲ ἦν ταῦτα καὶ πάσης πεπλήρωτο θυμηδίας ἡ παρασκευὴ οὕτω τῆς μεγάλης καὶ μέχρι τούτων τῇ σπουδῇ κατιούσης. ἐπεὶ δὲ πάλιν ἐν ὀφθαλμοῖς ἦμεν αὐτῆς, οὐ γὰρ εἴα τὴν εὔσχολον ὥραν ἐφ' ἑαυτῶν διάγειν, ἀναλαβοῦσα τῶν ἐκ νεότητος αὐτῇ βεβιωμένων τὴν μνήμην καθάπερ ἐπὶ συγγραφῆς πάντα καθεξῆς διεξήρχετο καὶ ὅσα τῆς τῶν πατέρων ζωῆς διὰ μνήμης εἶχε καὶ τὰ πρὸ τῆς ἐμῆς

12-15 II Tim 4, 8, 7

NΨVWSGM 1 ἔχειν ante ὑπὲρ coll V ἐπησθῆσθαι SGMW (-αισθῆ- MW): ἐπίσθαι V ἐπῄσθετο NΨ*v* φησι post γάρ add W 3 κἂν: εἰ καὶ W 4 διαδραμὼν W 6 τε om Ψ*v* 7 τοῦ προκειμένου NVW τῷ προκειμένῳ SM¹ 8 τε om Ψ*v* αὐτός τε S τῶν θεατῶν om S 9 τοιαύτης: τῆς αὐτῆς N 10 περὶ om N αὐτῆς Ψ*v* ἐδήλου Ψ*v* 11 καὶ ante τὸ coll N 12 καὶ ἐφ' ἑαυτῆς om Ψ*v* 14 τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν SGM 18/19 πάσῃ παρασκευῇ VW, πεπλήρωτο θυμηδίας ἡ om VW 19 ἐκείνης post μεγάλης add NVW καὶ om NV, post μέχρι sscr V² τούτου W 22 αὐτῆς Ψ*v* 24 τῶν πατέρων: παρὰ ἀνθρώπων W

γενέσεως καὶ τὸν μετὰ ταῦτα βίον· σκοπὸς δὲ αὐτῇ τοῦ διηγήματος ἦν ἡ πρὸς τὸν θεὸν εὐχαριστία. τῶν τε γὰρ γονέων ἀπεδείκνυ τὸν βίον οὐ τοσοῦτον ἐκ περιουσίας λαμπρὸν τοῖς τότε καὶ περίβλεπτον ὄντα, ὅσον ἐκ θείας φιλανθρωπίας ἐπαυξηθέντα, τῶν μὲν τοῦ πατρὸς γονέων διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν δεδημευμένων, τοῦ δὲ κατὰ μητέρα προπάτορος ἐκ βασιλικῆς ἀγανακτήσεως ἀνῃρημένου καὶ πάντων τῶν προσόντων εἰς ἑτέρους μετακεχωρηκότων δεσπότας· καὶ ὅμως εἰς τοσοῦτον αὐτοῖς διὰ πίστεως τὴν ζωὴν αὐξηθῆναι, ὡς μὴ εἶναι τὸν ὑπὲρ αὐτοὺς ἐν τοῖς τότε χρόνοις ὀνομαζόμενον· πάλιν δὲ τῆς περιουσίας αὐτῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων ἐνneαχῇ διατμηθείσης οὕτως ἑκάστῳ δι' εὐλογίας πληθυνθῆναι τὴν μοῖραν, ὡς ὑπὲρ τὴν τῶν γονέων εὐκληρίαν τὴν ἑκάστου τῶν τέκνων εἶναι ζωήν· αὐτῆς δὲ ἐκείνης τῶν μὲν ἐπονομασθέντων αὐτῇ κατὰ τὴν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἰσομοιρίαν ὑπολειφθῆναι μηδέν, ἀλλὰ πάντα ταῖς χερσὶ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν θείαν 981 M. ἐντολὴν οἰκονομηθῆναι· τὸν δὲ βίον αὐτῇ τοιοῦτον ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ χορηγίας γενέσθαι, ὡς μηδέποτε λῆξαι τὰς χεῖρας εἰς ἐντολὴν ἐνεργούσας μηδὲ πρὸς ἄνθρωπον ἀποβλέψαι ποτὲ μηδὲ διά τινος ἀνθρωπίνης εὐεργεσίας γενέσθαι αὐτῇ τὰς πρὸς τὴν εὐσχήμονα διαγωγὴν ἀφορμάς, ἀλλὰ μήτε τοὺς αἰτοῦντας ἀποστραφῆναι μήτε τοὺς διδόντας ἐπιζητῆσαι, λεληθότως τοῦ θεοῦ καθάπερ τινὰ σπέρματα τὰς βραχείας ἐκ τῶν ἔργων ἀφορμὰς εἰς πολύχουν καρπὸν ταῖς εὐλογίαις ἐπαύξοντος. ἐμοῦ δὲ τοὺς ἰδίους

NΨVWSGM 1 γεννήσεως NΨ*v* αὐτῆς W 2 ἡ om *v* τε om Ψ*v* 3 ἀπεδείκνυ: ἅμα ἐδείκνυ VW quod aut falsum est aut, si verum est, aliquid excidisse et corruptelam latere indicat 6 δεδιωγμένων S τὴν ante μητέρα add VW 8 εἰς om N 9 αὐτοῖς om Ψ*v* 12 ἐνναχῇ VWS 13 ἑκάστου W εὐλογίαν W 14 ἑκάστω W τὴν ante 15 ζωήν coll VW 16 πρὸς om Ψ*v* τῶν ἀδελφῶν Ψ*v* 18 αὐτῆς Ψ*v* 19 τοῦ θεοῦ: τούτου V μηδὲ τότε S 21 μηδὲ: μήτε W 23 ποτὲ ante alterum μήτε add N 26 δὲ: τε WGM

πόνους, ἐν οἷς ἤμην, διεξιόντος, πρότερον μὲν τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος διὰ τὴν πίστιν ἐλαύνοντος, μετὰ ταῦτα δὲ τῆς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συγχύσεως πρὸς ἄθλους ἡμᾶς καὶ καμάτους ἐκκαλουμένης, Οὐ παύσῃ, φησίν, ἀγνωμόνως ἐπὶ τοῖς θείοις ἀγαθοῖς διακείμενος; οὐ θεραπεύσεις τῆς ψυχῆς τὸ ἀχάριστον; οὐκ ἀντιπαραθήσεις τοῖς τῶν πατέρων τὰ σά; καίτοι γε κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἐν τούτῳ δὴ μάλιστα μεγαλαυχοῦμεν, ἐν τῷ εὖ γεγονέναι καὶ ἀπὸ εὐγενῶν φῦναι δοκεῖν. πολύς, φησί, κατὰ τὴν παίδευσιν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ὁ πατὴρ ἐνομίζετο, ἀλλὰ μέχρι τῶν ἐγχωρίων δικαστηρίων ἡ κατ' αὐτὸν ἵστατο δόξα. μετὰ ταῦτα δὲ τῶν λοιπῶν διὰ τῆς σοφιστικῆς αὐτοῦ καθηγουμένου οὐκ ἐξῆλθε τὸν Πόντον ἡ φήμη, ἀλλ' ἀγαπητὸν ἦν ἐκείνῳ τὸ ἐν τῇ πατρίδι περίβλεπτον. σὺ δέ, φησί, πόλεσι καὶ δήμοις καὶ ἔθνεσιν ὀνομαστὸς εἶ καὶ σὲ πρὸς συμμαχίαν τε καὶ διόρθωσιν ἐκκλησίαι πέμπουσι καὶ ἐκκλησίαι καλοῦσι, καὶ οὐχ ὁρᾷς τὴν χάριν; οὐδὲ ἐπιγινώσκεις τῶν τηλικούτων ἀγαθῶν τὴν αἰτίαν, ὅτι σε τῶν γονέων αἱ εὐχαὶ πρὸς ὕψος αἴρουσιν, οὐδεμίαν ἢ ὀλίγην οἴκοθεν ἔχοντα πρὸς τοῦτο παρασκευήν;

1 Valens imperator orthodoxos persequitur, cf. Gregorium Contra Eunomium I p. 59, 17-66, 25 Jaeger. de exilio suo Gregorius ibi non dicit, sed Eunomius in Apologia pro apologia eius mentionem fecisse videtur, cf. Greg. l.c. I p. 61, 1-7 Jaeger. cf. Bas. ep. 225, 231, 232, 237, 239, Greg. Naz. ep. 72. 2 μετὰ δὲ ταῦτα] haec verba ad Gregorii post Valentis mortem restituti contra haereticos, Macedonianos, Eunomianos, Apollinaristas contentiones spectant.

NΨVWSGM 2 ἐλαύνοντος om V 2 δὲ ante ταῦτα coll Ψ*v* 4 ἐκκαλουμένης ante 3 καὶ coll V ἡ μεγάλη post φησὶν add Ψ*v* 5 διακείμενος: ἀλγυνόμενος N 5/6 τῆς ψυχῆς om V 7 καίτοι: καὶ τοῖς S γε om N 12 λοιπῶν Ψ*v*: λόγων cet 13 Πόντον: τόπον Ψ*v* ἀλλὰ W 14 τῇ om N σύ: ὁ V σὲ W 15 πόλεσι . . . εἶ καὶ σὲ om VW 16 τε om W αἱ ante ἐκκλησίαι pr add S 17 ἐκκλησίαι om *v* verba καὶ ἐκκλησίαι καλοῦσι om S οὐδ' S 17/18 γινώσκεις GM 18 γεγενημένων εἰς σε post ἀγαθῶν add N 19 αἱ om W αἴρουσιν: ἄγουσιν N 20 πρός: εἰς V

Ταῦτα διεξιούσης ἐγὼ μὲν παρατείνεσθαι πλέον τὸ ἡμερήσιον ἐπόθουν μέτρον, ὡς ἂν μὴ λήξειε καταγλυκαίνουσα ἡμῶν τὴν ἀκοήν· ἀλλ᾽ ἡ φωνὴ τῶν ψαλλόντων πρὸς τὰς ἐπιλυχνίους εὐχαριστίας ἐξεκαλεῖτο, κἀμὲ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐκπέμψασα πάλιν ἡ μεγάλη διὰ τῶν εὐχῶν πρὸς τὸν θεὸν ἀνεχώρει. καὶ ἡ μὲν νὺξ ἐν τούτοις ἦν. ὡς δὲ ἡμέρα ἐγένετο, ἐμοὶ μὲν πρόδηλον ἐκ τῶν ὁρωμένων ἦν, ὅτι ἔσχατος αὐτῇ τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς ὅρος ἡ ἐνεστῶσα ἡμέρα ἦν, πᾶσαν τὴν ἐγκειμένην τῇ φύσει δύναμιν τοῦ πυρετοῦ δαπανήσαντος. ἡ δὲ πρὸς τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν τῆς διανοίας βλέπουσα παράγειν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατηφεστέρας ἐλπίδος ἐμηχανᾶτο, πάλιν τοῖς καλοῖς ἐκείνοις λόγοις διαχέουσα τῆς ψυχῆς τὸ λυπούμενον ἐν λεπτῷ τὸ λοιπὸν καὶ συνεχομένῳ τῷ ἄσθματι. ἔνθα δὴ καὶ μάλιστα ποικίλως διετίθετό μοι πρὸς τὸ φαινόμενον ἡ ψυχή, τῆς μὲν φύσεως εἰς σκυθρωπότητα κατὰ τὸ εἰκὸς βαρουμένης διὰ τὸ μηκέτι προσδοκᾶν τῆς τοιαύτης φωνῆς καὶ αὖθις ἀκούσεσθαι, ἀλλ᾽ ὅσον οὐδέπω τὸ κοινὸν καύχημα τῆς γενεᾶς ἐλπίζειν ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μεταστήσεσθαι, τῆς δὲ ψυχῆς οἷον ἐνθουσιώσης ἐκ τῶν φαινομένων καὶ ἐκβεβηκέναι τὴν κοινὴν φύσιν ὑπονοούσης. τὸ γὰρ μηδὲ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς οὖσαν παθεῖν τινα ξενισμὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς μεταστάσεως μηδὲ δειλιάσαι πρὸς τὸν χωρισμὸν τῆς ζωῆς, ἀλλ᾽ ὑψηλῇ τῇ διανοίᾳ τοῖς ἐξ ἀρχῆς αὐτῇ περὶ τοῦ τῇδε βίου κεκριμένοις μέχρι τῆς ἐσχάτης ἐμφιλοσοφεῖν

NΨVWSGM 1 δὲ post ταῦτα add V διεξιοῦσα Ψ*v* μὲν om V 3 ἡ om W αἱ φωναὶ V 4 ἐξεκαλοῦντο V κἀμὲ om VW 5 ἐκπέμψαι V ἡμᾶς ante ἐκπέμψασα add W οὖν ante ἡ add V προσευχῶν NVW 6 τὸν om N 8 ὁ ante ἔσχατος add ΨV*v* 9 ἦν ante 8 ἡ coll N 10 δαπανήσαντος: ἀναλώσαντος N 11 ἡμῶν ante βλέπουσα coll ΨVW*v* 12/13 λόγοις ἐκείνοις N 13 τὸ om NΨVS*v* 14 μάλα N 18 ἐπακούσεσθαι W οὔπω NΨ καινὸν G 19 μετασταθήσεσθαι N μετατεθήσεσθαι V μετατεθείσεσθαι W 20 ὄντως post καὶ add S*v*, pro quo οἷον ΨGM οἱονεὶ N 21 μηδὲν W 22 αὐτὴν ante οὖσαν add NVW ξενικὸν *v* 24 τῇ om V 25 φιλοσοφεῖν N

ἀναπνοῆς οὐκέτι μοι ἐδόκει τῶν ἀνθρωπίνων εἶναι, ἀλλ'
984 M. οἷον ἀγγέλου τινὸς οἰκονομικῶς ἀνθρωπίνην ὑπελθόντος μορφήν, ᾧ μηδεμιᾶς οὔσης πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ βίον συγγενείας ἢ οἰκειώσεως οὐδὲν ἀπεικὸς ἐν ἀπαθείᾳ τὴν διάνοιαν μένειν, μὴ καθελκούσης τῆς σαρκὸς πρὸς τὰ ἴδια πάθη. διὰ τοῦτό μοι ἐδόκει τὸν θεῖον ἐκεῖνον καὶ καθαρὸν ἔρωτα τοῦ ἀοράτου νυμφίου, ὃν ἐγκεκρυμμένον εἶχεν ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ἀπορρήτοις τρεφόμενον, ἔκδηλον ποιεῖν τότε τοῖς παροῦσι καὶ δημοσιεύειν τὴν ἐν καρδίᾳ διάθεσιν τῷ ἐπείγεσθαι πρὸς τὸν ποθούμενον, ὡς ἂν διὰ τάχους σὺν αὐτῷ γένοιτο τῶν δεσμῶν ἐκλυθεῖσα τοῦ σώματος. τῷ ὄντι γὰρ ὡς πρὸς ἐραστὴν ὁ δρόμος ἐγίνετο, οὐδενὸς ἄλλου τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων πρὸς ἑαυτὸ τὸν ὀφθαλμὸν ἐπιστρέφοντος.

Καὶ τῆς μὲν ἡμέρας ἤδη παρῳχήκει τὸ πλέον καὶ ὁ ἥλιος πρὸς δυσμὰς ἐπεκλίνετο. τῇ δὲ οὐκ ἐνεδίδου ἡ προθυμία, ἀλλ' ὅσον τῇ ἐξόδῳ προσήγγιζεν, ὡς πλέον θεωροῦσα τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος ἐν σφοδροτέρᾳ τῇ ἐπείξει πρὸς τὸν ποθούμενον ἵετο, τοιαῦτα φθεγγομένη οὐκέτι πρὸς ἡμᾶς τοὺς παρόντας, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον, πρὸς ὃν ἀτενὲς ἀφεώρα τοῖς ὄμμασι. πρὸς γὰρ ἀνατολὴν τέτραπτο αὐτῇ τὸ χαμεύνιον, καὶ ἀποστᾶσα τοῦ πρὸς ἡμᾶς διαλέγεσθαι δι' εὐχῆς ὡμίλει τὸ λοιπὸν τῷ θεῷ χερσί τε ἱκετεύουσα καὶ ὑποφθεγγομένη λεπτῇ τῇ φωνῇ, ὥστε ἡμᾶς ἐπαΐειν μετρίως τῶν λεγομένων· τοιαύτη δὲ ἦν ἡ εὐχή,

NΨVWSGM 2 ὑπελθόντος ante ἀνθρωπίνην coll S 3 ὡς NM οὐδεμιᾶς V 4 τῆς ante συγγενείας add *v* 5 τὸν νοῦν post σαρκὸς add Ψ*v* 6 δοκεῖ ΨNWS*v* 8 στρεφόμενον GM 10 τῷ: τὸ Ψ*v* τοῦ V τὸν: τὸ G 12 ἐραστὴν: ἀρετὴν S*v* 13 ἐγίνετο: ἦν W 15 μὲν om W πλεῖον N ὁ om G 16 τὰς ante δυσμὰς add VW τῇ: ἡ VW 16/17 τῇ προθυμία VW 17 ὅσῳ NVW μᾶλλον post ὅσῳ add N 19 τὸν: τὸ NVW 20 πρὸς tertium: εἰς NVW 21 ἀπεωρῶσα N τὸ ὄμμα N ἐτέτραπτο NV 22 τοῦ: τὸ W πρός: καθ' SG κατ' M 23 τὸ om N 24 καὶ ante ἡμᾶς add NGM² 25 ἐπακούειν VW ἦν om N

ὡς μηδὲ ἀμφιβάλλειν, ὅτι καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἐγίνετο καὶ παρ' ἐκείνου ἠκούετο.

Σύ, φησίν, ἔλυσας ἡμῖν, κύριε, τοῦ θανάτου τὸν φόβον. σὺ ζωῆς ἀληθινῆς ἀρχὴν ἡμῖν ἐποίησας τὸ τέλος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς. σὺ πρὸς καιρὸν ἡμῶν ὕπνῳ διαναπαύεις τὰ σώματα καὶ πάλιν ἀφυπνίζεις ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. σὺ δίδως παρακαταθήκην τῇ γῇ τὴν ἡμετέραν γῆν, ἣν ταῖς σαῖς χερσὶ διεμόρφωσας, καὶ πάλιν ἀνακομίζῃ ὃ δέδωκας, ἀφθαρσίᾳ καὶ χάριτι μεταμορφώσας τὸ θνητὸν ἡμῶν καὶ ἄσχημον. σὺ ἐρρύσω ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀμφότερα ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος. σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος τοῦ διὰ τοῦ χάσματος τῆς παρακοῆς τῷ λαιμῷ διαλαβόντος τὸν ἄνθρωπον. σὺ ὡδοποίησας ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, συντρίψας τὰς πύλας τοῦ ᾅδου καὶ καταργήσας τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου. σὺ ἔδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημείωσιν τὸν τύπον τοῦ ἁγίου σταυροῦ εἰς καθαίρεσιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἀσφάλειαν τῆς ἡμετέρας ζωῆς. ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ᾧ ἐπερρίφην ἐκ κοιλίας μητρός· ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου ἐξ ὅλης δυνάμεως, ᾧ ἀνέθηκα καὶ τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν ἀπὸ νεότητός μου καὶ μέχρι τοῦ νῦν, σύ μοι παρακατάστησον φωτεινὸν ἄγγελον τὸν χειραγωγοῦντά με πρὸς τὸν τόπον

2 Heb 2, 15 5 I Cor 15, 52 10 Gal 3, 13 11 Ps 73, 13 14 Matth 16, 18 15 Heb 2, 14 19 Cant 1, 7 et passim 22 cf. II Cor 11, 14

NΨVWSGM 1 μήτε W μὴ NV ἀμφιβαλεῖν V τὸν om NW 2 ἐκείνης S*v* 5 ἐνθάδε N προσκαίρῳ ΨGM ἡμῶν ante 6 τὰ coll NV, om Ψ*v* ὕπνῳ post διαναπαύεις coll *v*, om V 6 ἐφυπνίζεις V 7 σὺ post ἣν add N 8 σαῖς om S ἐμόρφωσας Ψ ἀνακομίζει W ἔδωκας NVW 9 ἀφθαρσίας Ψ καὶ om Ψ 10 τε ante καὶ add ΨGM[2] ἐκ post καὶ add V τῆς alt om N 11 οἰκονομικῶς ante γενόμενος add N 15 διάβολον post θανάτου add Ψ*v* 17 σου post ἁγίου add NΨ*v* εἰς ante ἀσφάλειαν add Ψ*v* 19 μου post μητρός add ΨVW*v* καρδίας καὶ post ὅλης add N 21 μου post 20 ψυχήν coll V 22 ἄγγελον φωτινὸν V

τῆς ἀναψύξεως, ὅπου τὸ ὕδωρ τῆς ἀναπαύσεως, παρὰ τοὺς κόλπους τῶν ἁγίων πατέρων· ὁ διακόψας τὴν φλογίνην ῥομφαίαν καὶ ἀποδοὺς τῷ παραδείσῳ τὸν ἄνθρωπον τὸν συσταυρωθέντα σοι καὶ ὑποπεσόντα τοῖς οἰκτιρμοῖς σου, κἀμοῦ μνήσθητι ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, ὅτι κἀγὼ σοὶ συνεσταυρώθην, καθηλώσασα ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου καὶ ἀπὸ τῶν κριμάτων σου φοβηθεῖσα. μὴ διαχωρισάτω
985 M. με τὸ χάσμα τὸ φοβερὸν ἀπὸ τῶν ἐκλεκτῶν σου. μηδὲ ἀντιστήτω ὁ βάσκανος τῇ ὁδῷ μου μηδὲ εὑρεθείη κατενώπιον τῶν ὀφθαλμῶν σου ἡ ἁμαρτία μου, εἴ τι σφαλεῖσα διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ ἢ κατὰ διάνοιαν ἥμαρτον· ὁ ἔχων ἐπὶ γῆς ἐξουσίαν ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἄνες μοι· ἵνα ἀναψύξω καὶ εὑρεθῶ ἐνώπιόν σου ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματός μου μὴ ἔχουσα σπῖλον ἐν τῇ μορφῇ τῆς ψυχῆς μου, ἀλλ' ἄμωμος καὶ ἀκηλίδωτος προσδεχθείη ἡ ψυχή μου ἐν ταῖς χερσί σου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. καὶ ταῦτα ἅμα λέγουσα ἐπετίθει τὴν σφραγῖδα τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τῷ στόματι καὶ τῇ καρδίᾳ. καὶ κατ' ὀλίγον ἥ τε γλῶσσα τῷ πυρετῷ καταφρυγεῖσα οὐκέτι διήρθρου τὸν λόγον καὶ ἡ φωνὴ ὑπενεδίδου, καὶ ἐν μόνῃ τῇ τῶν χειλέων διαστολῇ καὶ τῇ τῶν χειρῶν κινήσει τὸ ἐν προσευχῇ εἶναι αὐτὴν ἐγινώσκομεν.

Καὶ ἐν τούτοις τῆς ἑσπέρας ἐπιλαβούσης καὶ φωτὸς

1 Ps 22, 2 2 cf. Luc 16, 22 3 Gen 3, 24 4 sqq. Luc 23, 42 7 Luc 16, 26 12 Matth 9, 6 Marc 2, 10 13 Col 2, 11 17 Ps 140, 2

(N)ΨVWSGM(K) 1 ἀναψύξεως: ἀναπαύσεως N ἀνέσεως V ἀναπαύσεως: ἀνέσεως N ἀναψύξεως . . . τῆς om W 2/3 φλογίνην ῥομφαίαν: φλόγα τῆς πυρίνης ῥομφαίας NVW 4 a συσταυρωθέντα inc Marc Ven gr 67 (K) σοῖς post τοῖς add NK σου om NK 5 κἀμοῦ . . . σου om Ψ σὺν ante σοὶ add NK 7 τῶν om Ψ φοβηθεῖσαν N μὴ V 9 κατενώπιον: κατεναντίων W πρὸ S 11 ἐν ante ἔργῳ om ΨS*v* 12 ἐξουσίαν ante ἐπὶ coll KV, om M¹ τῆς ante γῆς add W 14 ἢ ῥυτίδα post σπῖλον add KV 15/16 ἀπολυθείην τῆς γῆς καὶ post ἀκηλίδωτος add K 17 ἅμα om W 20 ὑπεδίδου KΨ*v* 22 ἐν om VW 23 ἤδη ante τῆς add K ἐπικαταλαβούσης K

εἰσκομισθέντος ἀθρόον τὸν τῶν ὀμμάτων διαστείλασα κύκλον καὶ πρὸς τὴν αὐγὴν ἀπιδοῦσα ἔκδηλος μὲν ἦν καὶ φθέγξασθαι τὴν ἐπιλύχνιον εὐχαριστίαν προθυμουμένη· τῆς δὲ φωνῆς ἐπιλειπούσης διὰ τῆς καρδίας καὶ διὰ τῆς τῶν χειρῶν κινήσεως ἐπλήρου τὴν πρόθεσιν καὶ τὰ χείλη πρὸς τὴν ἔνδοθεν ὁρμὴν συνεκινεῖτο· ὡς δὲ ἐπλήρωσε τὴν εὐχαριστίαν καὶ ἡ χεὶρ ἐπαχθεῖσα διὰ τῆς σφραγῖδος τῷ προσώπῳ τὸ πέρας τῆς εὐχῆς διεσήμανε, μέγα τι καὶ βύθιον ἀναπνεύσασα τῇ προσευχῇ τὴν ζωὴν συγκατέληξεν. ὡς δὲ ἦν τὸ λοιπὸν ἄπνους τε καὶ ἀκίνητος, μνησθεὶς τῶν ἐντολῶν, ἃς εὐθὺς παρὰ τὴν πρώτην συντυχίαν πεποίητο εἰποῦσα βούλεσθαι τὰς ἐμὰς τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῆς ἐπιβληθῆναι χεῖρας καὶ δι' ἐμοῦ τὴν νενομισμένην θεραπείαν ἐπαχθῆναι τῷ σώματι, ἐπήγαγον τῷ ἁγίῳ προσώπῳ νεναρκηκυῖαν ἐκ τοῦ πάθους τὴν χεῖρα, ὅσον μὴ δόξαι τῆς ἐντολῆς ἀμελεῖν· οὐδὲν γὰρ τῶν ἐπορθούντων οἱ ὀφθαλμοὶ προσεδέοντο, καθάπερ ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν γίνεται ὕπνου, τοῖς βλεφάροις εὐκόσμως διειλημμένοι· τά τε χείλη προσφυῶς μεμυκότα καὶ αἱ χεῖρες εὐπρεπῶς ἐπανακλιθεῖσαι τῷ στήθει πᾶσά τε ἡ τοῦ σώματος θέσις αὐτομάτως κατὰ τὸ εὔσχημον ἁρμοσθεῖσα οὐδὲν τῆς τῶν κοσμούντων χειρὸς ἐπεδέετο.

Ἐμοὶ δὲ διχόθεν ἐγίνετο πάρετος ἡ ψυχὴ καὶ οἷς τὸ φαινόμενον ἔβλεπον καὶ οἷς τὴν ἀκοὴν διὰ τῆς γοερᾶς τῶν παρθένων οἰμωγῆς περιηχούμην. τέως μὲν γὰρ ἐν ἡσυχίᾳ διε-

KΨVWSGM 2 καὶ om *v* 4 τῆς alt om K διὰ om KΨ*v* 6 ἔνδον M[2] marg ἐκινεῖτο VW 8 διεσήμαινε Ψ*v* 9 κατέληξεν V 10 τὸ om K ὕπνους W 11 τὴν om SM[1] 11/12 ἐποιεῖτο GM 12 λοιπὸν post βούλεσθαι add K 14 ἐπαχθῆναι ante θεραπείαν coll K στόματι SM 15 νεναρκυῖαν Ψ*v* τὴν χεῖρα ante ἐκ coll W 16 οὐδὲ *v* ἐπανορθούντων *v* 19 τε om SM[1] μεμυηκότα K καὶ om SM[1] αἱ om VW 20 θέσις: φύσις K 21 αὐτομάτως om K 23 ἐμοῦ V δὲ: μὲν οὖν G μὲν M ἐγένετο K καὶ om Ψ*v* οἷς: εἰς KΨ*v* ὃ εἰς GM 24 οἷς: ὃ εἰς GM, om Ψ*v* 25 μὲν om W

καρτέρουν ἐκεῖναι, τῇ ψυχῇ τὴν ὀδύνην ἐγκατακλείουσαι, καὶ τὴν τῆς οἰμωγῆς ὁρμὴν τῷ πρὸς αὐτὴν φόβῳ κατέπνιγον, ὥσπερ δεδοικυῖαι καὶ σιωπῶντος ἤδη τοῦ προσώπου τὴν ἐπιτίμησιν, μή που παρὰ τὸ διατεταγμένον αὐταῖς φωνῆς τινος παρ᾽ αὐτῶν ἐκραγείσης λυπηθείη πρὸς τὸ γινόμενον ἡ διδάσκαλος. ἐπεὶ δὲ οὐκέτι κατακρατεῖσθαι δι᾽ ἡσυχίας τὸ πάθος ἠδύνατο, τοῦ πένθους οἱονεὶ πυρός τινος ἔνδοθεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς διασμύχοντος, ἀθρόως πικρός τις καὶ ἄσχετος ἀναρρήγνυται ἦχος, ὥστε μοι μηκέτι μένειν ἐν τῷ καθεστηκότι τὸν λογισμόν, ἀλλὰ καθάπερ χειμάρρου τινὸς ἐπικλύσαντος ὑποβρύχιον παρενεχθῆναι τῷ πάθει καὶ τῶν ἐν χερσὶν ἀμελήσαντα ὅλον τῶν θρήνων εἶναι. καί μοι δικαία πως ἐδόκει καὶ εὔλογος ἡ τοῦ πάθους
988 M. ἀφορμὴ ταῖς παρθένοις εἶναι. οὐ γὰρ συνηθείας τινὸς ἢ τῆς κατὰ σάρκα κηδεμονίας τὴν στέρησιν ἀπωδύροντο οὐδ᾽ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδέν, ἐφ᾽ ᾧ πρὸς τὰς συμφορὰς δυσανασχετοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ᾽ ὡς τῆς κατὰ θεὸν ἐλπίδος αὐτῆς καὶ τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας ἀποσχισθεῖσαι ταῦτα ἐβόων καὶ ταῦτα ἐν τοῖς θρήνοις ἀπωλοφύροντο, Ἐσβέσθη, λέγουσαι, τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὁ λύχνος· ἀπήρθη τὸ φῶς τῆς τῶν ψυχῶν ὁδηγίας· διελύθη τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡ ἀσφάλεια· ἤρθη ἡ σφραγὶς τῆς ἀφθαρσίας· διεσπάσθη ὁ σύνδεσμος τῆς ὁμοφροσύνης, συνετρίβη τὸ στήριγμα τῶν ἀτονούντων, ἀφηρέθη ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενούντων. ἐπὶ

ΚΨVWSGM 1 καὶ ante τῇ add Ψ*v* κατακλείουσαι K 3 καὶ om ΚΨM^1*v* δεδοικυῖα W 4 μήπου: μήτι ΚΨ*v* μήπως W αὐτοῖς K 5 παρ᾽ αὐτῶν om K 6 verba ἐπεὶ δὲ usque ad 7 ἠδύνατο ante οἱονεὶ coll S*v*, post 8 διασμύχοντος coll cet δὲ om VW 6 κρατεῖσθαι KN φέρειν W 7 ἐδύνατο KM^2 ἐδύναντο M^3 ἠδύναντο GW τοῦ πένθους post ἠδύνατο add Ψ*v* καὶ ante οἱονεὶ add KVW 8 τὰς ψυχὰς αὐτῶν S πικρός: μέγιστός Ψ 9 ἀνερρήγνυτο K ὡς K 13 εὐλόγους W πάθους: πένθους Ψ*v* 14 ὁρμὴ VW 15 ἢ om Ψ*v* 16 οὐδὲν ΨM*v*: οὐδὲ cet ᾧ: ὧν K 18 αὐτῆς om W αὐτῶν ΨS*v* 20 ἡμῶν om Ψ ἀπήρθη Ψ*v*: ἐπήρθη cet 21 τῆς . . . ὁδηγίας: τῶν ψυχῶν ἡ οδιγία (sic) W ἡμῶν post ψυχῶν add V 23 σωφροσύνης ΚΨ*v* 24 ἐπὶ: διὰ V

σοῦ ἡμῖν καὶ ἡ νὺξ ἀντὶ ἡμέρας ἦν καθαρᾷ ζωῇ φωτιζομένη· νῦν δὲ καὶ ἡ ἡμέρα πρὸς ζόφον μεταστραφήσεται. χαλεπώτερον δὲ παρὰ τὰς ἄλλας τὸ πάθος ἐξέκαιον αἱ μητέρα αὐτὴν καὶ τροφὸν ἀνακαλοῦσαι. ἦσαν δὲ αὗται, ἃς ἐν τῷ τῆς σιτοδείας καιρῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐρριμμένας ἀνελομένη ἐτιθηνήσατό τε καὶ ἀνεθρέψατο καὶ πρὸς τὸν καθαρόν τε καὶ ἄφθορον βίον ἐχειραγώγησεν.

Ἐπεὶ δέ πως καθάπερ ἐκ βυθοῦ τινος τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν ἀνελεξάμην πρὸς τὴν ἁγίαν ἐκείνην κεφαλὴν ἀτενίσας, ὥσπερ ἐπιτιμηθεὶς ἐπὶ τῇ ἀταξίᾳ τῶν ἐπιθορυβούντων διὰ τοῦ θρήνου Πρὸς ταύτην βλέψατε, εἶπον μεγάλῃ φωνῇ πρὸς τὰς παρθένους βοήσας, καὶ τῶν παραγγελμάτων αὐτῆς ἀναμνήσθητε, δι' ὧν τὸ ἐν παντὶ τεταγμένον καὶ εὔσχημον παρ' αὐτῆς ἐπαιδεύθητε. ἕνα καιρὸν δακρύων ἡμῖν ἡ θεία ψυχὴ αὕτη ἐνομοθέτησεν ἐν τῷ τῆς προσευχῆς καιρῷ τοῦτο πράττειν παρεγγυήσασα· ὃ καὶ νῦν ποιεῖν ἔξεστι, τῆς τῶν θρήνων οἰμωγῆς εἰς συμπαθῆ ψαλμῳδίαν μετατεθείσης. ταῦτ' ἔλεγον μείζονι τῇ φωνῇ, ὡς ἂν τὸν ἦχον τῶν θρήνων ὑπερηχήσαιμι. εἶτα μεταστῆναι παρεκάλεσα μικρὸν ἐπὶ τὸν σύνεγγυς οἶκον, καταλειφθῆναι δέ τινας ἐξ αὐτῶν, ὧν ἡδέως ἐν τῇ ζωῇ τὴν θεραπείαν προσίετο.

Ἐν ταύταις ἦν γυνή τις τῶν εὐσχημόνων πλούτῳ καὶ γένει καὶ τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ καὶ τῇ λοιπῇ περιφανείᾳ περίβλεπτος ἐν νεότητι γενομένη· καὶ συνοικισθεῖσά τινι τῶν ἐπὶ μείζονος ἀξίας καὶ βραχὺν συνοικήσασα χρόνον καὶ

KΨVWSGM 1 ἐν ante καθαρᾷ add KΨVW*v* 2 πρὸς: εἰς W ἀποστραφήσεται K 3 πένθος Ψ*v* 4 καὶ τροφὸν om Ψ ἀποκαλοῦσαι W 5 τῆς om W σιτοδοσίας VS 7 τε om KW 8 ἑαυτοῦ V 10 ἐπὶ: ἐν Ψ*v* 11 ἐν ante μεγάλῃ add K 12 τῇ ante φωνῇ add *v* fort recte; cf. 18 παρεγγελμάτων M*v* 14 ἐπετηδεύετο K τῶν ante δακρύων add *v* 15 ὑμῖν KVW quod ante δακρύων coll K 16 τοῦτο: τοῦ sed corr man rec G 16/17 ἔξεστιν ποιεῖν V 18 ταῦτα KWS λέγων KW τῇ om V 19 εἶτα om W 19/20 παρεκελευσάμην V 23 τίς ante γυνὴ coll K 25 καὶ om W 26 τούτω συνοικήσασα W

ἐν νέῳ τῷ σώματι τῆς συζυγίας διαζευχθεῖσα, φύλακά τε καὶ παιδαγωγὸν τῆς χηρείας τὴν μεγάλην Μακρίναν ποιησαμένη, συνῆν τὰ πολλὰ ταῖς παρθένοις τὸν πρὸς ἀρετὴν βίον παρ' αὐτῶν ἐκδιδασκομένη. Οὐετιανὴ δὲ ὄνομα τῇ γυναικί, ἧς ὁ πατὴρ Ἀράξιος εἷς ἦν τῶν εἰς τὴν ὕπατον συντελούντων βουλήν· πρὸς ταύτην εἶπον ἀνεπίφθονον εἶναι νῦν γοῦν τὸν φαιδρότερον ἐπιβαλεῖν κόσμον τῷ σώματι καὶ λαμπραῖς ὀθόναις κατακοσμῆσαι τὴν καθαρὰν ἐκείνην καὶ ἀκηλίδωτον σάρκα. ἡ δὲ μαθεῖν ἔφη χρῆναι, τί τῇ ἁγίᾳ περὶ τούτων καλῶς ἔχειν ἐδοκιμάσθη· μὴ γὰρ εὐαγὲς εἶναι παρὰ τὸ κεχαρισμένον αὐτῇ τι παρ' ἡμῶν γενέσθαι. πάντως δὲ ὃ τῷ θεῷ φίλον τε καὶ εὐάρεστον, κἀκείνῃ καταθύμιον εἶναι.

Καὶ ἦν τις προτεταγμένη τοῦ χοροῦ τῆς παρθενίας ἐν τῷ τῆς διακονίας βαθμῷ, Λαμπάδιον ὄνομα αὐτῇ· ἣ ἀκριβῶς ἔφη γινώσκειν περὶ τῶν κατὰ τὴν ταφὴν
989 M. δεδογμένων ἐκείνῃ· ἐπεὶ δὲ ἠρόμην αὐτὴν περὶ τούτων (παροῦσα γὰρ ἔτυχε τῇ βουλεύσει), ἔφη μετὰ δακρύων ταῦτα λέγουσα Τῇ ἁγίᾳ κόσμος ὁ καθαρὸς βίος διεσπουδάσθη· τοῦτο καὶ τῆς ζωῆς ἐγκαλλώπισμα καὶ τοῦ θανάτου ἐντάφιον ἐκείνῃ ἐστί· τὰ δ' ὅσα πρὸς καλλωπισμὸν σώματος βλέπει, οὔτε ἐν τῷ τῆς ζωῆς χρόνῳ προσήκατο οὔτε εἰς τὴν παροῦσαν χρῆσιν ἐταμιεύσατο, ὥστε οὐδὲ βουλομέ-

KΨVWSGM 1 τε om KΨ*v* 3 τὸν κατ' ἀρετὴν βίον scribendum censet Jaeger 4 παρ': πρὸς GM οὐστιανὴ K οὐαετιανὴ V οὐεστιανὴ SM[1] δὲ om *v* 5 ὁ om VWSGM Ἀράξιος om Ψ*v* εἷς Ψ*v*, om cet ἦν om VWSGM τῶν post τὴν add Ψ*v* ὑπάτων Ψ*v* 6 τελούντων S 7 νῦν om V ἐπιβάλλειν W 10 καλῶς ἔχειν ante περὶ coll W 11 κεκελευμένον V κεκελευσμένον W 12 πάντως iterat *v* ὃ: τὸ W τε om W 14 τῶν παρθένων Ψ*v* 15 λαμπαδία KΨS*v* 16 ἦν VW 17 ἐπειδὴ δ' KW (δὲ W) 18 ἐτύγχανε K fort recte βουλεύσει corr Jaeger: βουλῇ W βουλήσει cet *v* 19 ταῦτα λέγουσα om Ψ*v* 19/20 διεσπούδαστο W ἐσπουδάσθη S διεσπουδάσθη cet *v* 21 τὸ ante ἐντάφιον add V ἐκείνη VGWM: ἐκείνης KΨS*v* ἐστιν ante ἐκείνη coll GM ἄλλα ante ὅσα add K 22 προσήκατο om W

νοις ἡμῖν ἔσται τι πλέον τῆς εἰς αὐτὸ τοῦτο παρασκευῆς οὐ παρούσης. — Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς ἀποκειμένοις εὑρεῖν, ἔφην ἐγώ, τῶν ἐπικοσμῆσαί τι δυναμένων τὴν ἐκφοράν; — Ποίοις, εἶπεν, ἀποκειμένοις; ἐν χερσὶν ἔχεις πᾶν τὸ ἀπόθετον· ἰδοὺ τὸ ἱμάτιον, ἰδοὺ τῆς κεφαλῆς ἡ καλύπτρα, τὰ τετριμμένα τῶν ποδῶν ὑποδήματα· οὗτος ὁ πλοῦτος· αὕτη ἡ περιουσία. οὐδὲν παρὰ τὸ φαινόμενον ἐν ἀποκρύφοις ἀπόκειται κιβωτοῖς τισιν ἢ θαλάμοις ἠσφαλισμένον. μίαν ἀποθήκην ᾔδει τοῦ ἰδίου πλούτου, τὸν θησαυρὸν τὸν οὐράνιον· ἐκεῖ πάντα ἀποθεμένη οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπελείπετο. — Τί οὖν, ἔφην πρὸς αὐτὴν ἐγώ, εἰ τῶν ἐμοὶ πρὸς τὴν ταφὴν ἡτοιμασμένων προσάγοιμι, μή τι τῶν ἀβουλήτων αὐτῇ διὰ τούτου γενήσεται; οὐκ οἴεσθαι ἔφη τοῦτο παρὰ γνώμην εἶναι αὐτῇ. προσέσθαι γὰρ ἂν αὐτὴν καὶ ζῶσαν τὴν τοιαύτην παρὰ σοῦ τιμὴν κατ' ἀμφότερα, διά τε τὴν ἱερωσύνην τὴν ἀεὶ τιμίαν αὐτῇ καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως· μηδὲ γὰρ ἂν ἀλλότριον ἑαυτῆς τὸ τοῦ ἀδελφοῦ νομίσαι. διὰ τοῦτο καὶ ταῖς σαῖς χερσὶ περικοσμηθῆναι τὸ σῶμα διεκελεύσατο.

Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐδέδοκτο καὶ ἔδει περισταλῆναι ταῖς ὀθόναις τὸ ἱερὸν σῶμα ἐκεῖνο, διελόμενοι τὴν σπουδὴν

9 Matth 6, 19-20

KΨVWSGM 1 ὑμῖν KVW ἔστι SG ἐστίν M εἶναι K πλεῖον K αὐτὸ om VW 2 οὐ om V 4 εἶπεν: εἴπερ (sic) W ἐν om S 5 ἡ καλύπτρα ante τῆς coll K 6 τετρημένα S 7 αὐτῇ M 8 κιβωτίοις KSM² (marg) θαλάμαις S om W τεθημένον ἢ ante ἠσφαλισμένον add W, var lect ut vid 9 εἴδη W πηλοῦ S 10 ἀποθεμένη: ἀποθεμένη corr Jaeger deleta virgula ante οὐδὲν τῆς om KΨM*v* 10/11 ὑπελίπετο S ἀπελείπετο GM 11 ταύτην Ψ*v* τι post ἐμοί add KVW (ἐμῶν W) 12 προσάγοιμι SGM: προσαγάγοιμι KΨVW*v* 13 τούτων K τοῦτο ΨW*v* 14 αὐτῇ ante εἶναι coll W προέσθαι KV προσήσεσθαι GM² προσίεσθαι S ἂν om K 16 διὰ om K 17 μὴ VW ἂν om Ψ*v* αὐτῆς KΨ*v* 18/19 κοσμηθῆναι *v* τῷ σώματι M παρεκελεύσατο W ἐκελεύσατο M 20 ἐπειδὴ V δέδοκτο GM 20/21 ταῖς ὀθόναις om VWM sed in marg add M² 21 ἐκεῖνο ante σῶμα coll Ψ*v*

ἄλλος ἄλλο τι περὶ αὐτὴν ἐπονοῦμεν. καὶ ἐγὼ μὲν τὴν ἐσθῆτα τῶν ἐμῶν τινι προσαγαγεῖν ἐνεκελευσάμην, ἡ δὲ μνημονευθεῖσα Οὐετιανὴ τὴν ἁγίαν ἐκείνην κεφαλὴν ταῖς ἰδίαις χερσὶ κατακοσμοῦσα, ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐχένα τὴν χεῖρα ἤνεγκεν Ἰδού, φησί, πρὸς ἐμὲ βλέψασα, οἷος περιδέραιος κόσμος τῆς ἁγίας ἐξήρτηται. καὶ ἅμα τοῦτο λέγουσα ἐκλύσασα τὸν δεσμὸν ἐκ τοῦ κατόπιν προέτεινε τὴν χεῖρα καὶ δείκνυσί μοι σιδήρεον τοῦ σταυροῦ τύπον καὶ δακτύλιόν τινα τῆς αὐτῆς ὕλης, ἅπερ ἀμφότερα λεπτῆς ὁρμιᾶς ἐξημμένα ἐπὶ τῆς καρδίας διὰ παντὸς ἦν. καὶ ἐγὼ εἶπον· Κοινὸν γενέσθω τὸ κτῆμα. καὶ σὺ μὲν ἔχε τὸ τοῦ σταυροῦ φυλακτήριον· ἐμοὶ δὲ ἀρκέσει ἡ τοῦ δακτυλίου κληρονομία. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς τούτου σφραγῖδος ὁ σταυρὸς ἐγκεχάρακτο. ᾧ ἐνατενίσασά φησι πάλιν πρὸς ἐμὲ ἡ γυνή· Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ σοι γέγονεν ἡ ἐκλογὴ τοῦδε τοῦ κτήματος. κοῖλος γὰρ κατὰ τὴν σφενδόνην ἐστὶν ὁ δακτύλιος καὶ ἐν αὐτῷ ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς κατακέκρυπται· καὶ οὕτως ἄνωθεν ἡ σφραγὶς τῷ ἰδίῳ τύπῳ μηνύει τὸ ὑποκείμενον.

Ὡς δὲ καὶ περικαλυφθῆναι τῇ ἐσθῆτι τὸ καθαρὸν σῶμα καιρὸς ἦν κἀμοὶ τὴν διακονίαν ταύτην ἡ ἐντολὴ τῆς μεγάλης ἀναγκαίαν ἐποίει, παροῦσα τῷ ἔργῳ καὶ συνεφαπτομένη ἡ τῆς μεγάλης ἐκείνης κληρονομίας

KΨVWSGM 1 αὐτῆς K ἐπονοῦμεν VW: ἐπενοοῦμεν cet *v* μὲν: δὲ GM 2 τινι ante τῶν coll K προαγαγεῖν V προσάγειν W 3 οὐστιανὴ K οὐετιανὴ sed α sscr man rec V οὐεστιανὴ SM¹ 4 ἐπεὶ W 5 ἴδε G 6 περιδέρρεος KS περιδέρρεως W ἐξήρτητο V 7 τῶν δεσμῶν WSGM 8 τῇ χειρὶ KVWS καὶ δείκνυσί μοι om VWSM¹ μοι: ἡμῖν Ψ*v* σιδηροῦ M*v* τοῦ om WGM 8/9 τὸν ante τύπον add Ψ*v* 11 καγὼ V 13 καὶ post γὰρ om ΨM*v* 14 ὁ om V ἐγκεχάρακτο VW: ἐνεκεχάρακτο SGM ἐκεχάρακτο KΨ*v* ᾧ: ὡς K 14/15 πρὸς ἐμὲ post γυνὴ coll GM 15 πόρρω ante σκοποῦ add K ἀπὸ σκοποῦ σοι: ἀποσκοποῦσα *v* 17 κατακρύπτεται V 18 ἄνωθεν post σφραγὶς coll K 20 καλυφθῆναι K τὴν ἐσθῆτα τῷ καθαρῷ σώματι VW 22 ἐκείνης post μεγάλης add Ψ*v* 23 ἐφαπτομένη V

ἡμῖν κοινωνήσασα Μὴ παραδράμῃς, φησίν, ἀνιστόρητον τὸ μέγιστον τῶν ὑπὸ τῆς ἁγίας ταύτης κατορθωθέντων θαυμάτων. — Τί τοῦτο; ἔφην ἐγώ. ἡ δὲ μέρος τι τοῦ
992 M. στήθους παραγυμνώσασα Ὁρᾷς, ἔφη, τὸ λεπτὸν τοῦτο καὶ ἀφανὲς ὑπὸ τὴν δέρριν σημεῖον; στίγματι προσέοικε διὰ λεπτῆς ῥαφίδος ἐγγενομένῳ. καὶ ἅμα τὸν λύχνον ἐγγύτερον ἐποίει τοῦ δεικνυμένου μοι τόπου. Τί οὖν, εἶπον, θαυμαστόν, εἰ ἀφανεῖ τινι σημείῳ τὸ σῶμα κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἔστικται; — Τοῦτο, φησί, τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ βοηθείας μνημόσυνον τῷ σώματι λέλειπται. ἐπειδὴ γὰρ ἔφυ ποτέ τι κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πάθος ἀνιαρὸν καὶ κίνδυνος ἦν ἢ ἀνατμηθῆναι τὸν ὄγκον ἢ πάντῃ καὶ πάντως εἰς ἀνήκεστον προελθεῖν τὸ κακόν, εἰ τοῖς κατὰ τὴν καρδίαν τόποις πελάσειεν, ἐδέετο μὲν ἡ μήτηρ, φησί, πολλὰ καὶ ἱκέτευε παραδέξασθαι τοῦ ἰατροῦ τὴν ἐπιμέλειαν, ὡς καὶ ταύτης ἐκ θεοῦ τῆς τέχνης ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων καταδειχθείσης. ἡ δὲ τὸ γυμνῶσαί τι τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς ἀλλοτρίοις τοῦ πάθους χαλεπώτερον κρίνασα, ἑσπέρας καταλαβούσης, ἐπειδὴ τῇ μητρὶ τὴν συνήθη διὰ τῶν χειρῶν ὑπηρεσίαν ἐπλήρωσεν, ἐντὸς γενομένη τοῦ παναγιαστηρίου παννύχιον προσπίπτει τῷ θεῷ τῶν ἰάσεων καὶ τὸ ἀπορρυὲν τῶν ὀφθαλμῶν ὕδωρ πρὸς τὴν γῆν ἀναχέασα τῷ ἐκ τῶν δακρύων πηλῷ φαρμάκῳ πρὸς τὸ πάθος ἐχρήσατο· τῆς δὲ μητρὸς ἀθύμως διακειμένης καὶ πάλιν ἐνδοῦναι τῷ

1 cf. p. 404, 11-13

KΨVWSGM 1 ἡμῖν ante ἐκείνης coll K, ante κληρονομίας coll Ψ*v* om Patm 2 μέγιστον KVW: μέγεθος cet *v* ὑπὸ: ἀπὸ K 3 ἡ δὲ om VW 4 τοῦτο om VW 5 ἀδρανὲς Patm δέρρην *v* προσεοικὸς VW οἱονεὶ ante διὰ add VW 8 σῶμα: θαῦμα S τὸ alt om *v* 8/9 ἔστικται: ἔστι KS 9 καὶ ante τοῦτο add KΨS*v* ἔφη K 10 λείπεται S ὑπολέλειπται Ψ*v* ἐπεὶ VW ἐφύει Ψ*v* 11 ἀνίατον K ἦν om SGM ἢ om KΨ*v* 13 τὸ πάθος post τόποις add K προσπελάσειεν K ἐλάσειεν G 14 φησί om VWGM πολλὰ post ἱκέτευε coll K 16 φησὶ post σωτηρίᾳ add ΨGM*v* τὸ: τοῦ KVWGM 18 κρίνουσα KVW 20 ἁγιαστηρίου VW θυσιαστηρίου KΨ*v* 21 ἀπορρέον *v*

ἰατρῷ παρακαλούσης ἀρκεῖν ἔλεγε πρὸς θεραπείαν ἑαυτῇ τοῦ κακοῦ, εἰ τῇ ἰδίᾳ χειρὶ ἡ μήτηρ ἐπιβάλοι τῷ τόπῳ τὴν ἁγίαν σφραγῖδα. ὡς δὲ ἐντὸς ἐποιήσατο τοῦ κόλπου τὴν χεῖρα ἡ μήτηρ, ἐφ' ᾧ τε περισφραγίσαι τὸ μέρος, ἡ μὲν σφραγὶς ἐνήργει, τὸ δὲ πάθος οὐκ ἦν. Ἀλλὰ τοῦτο, φησί, τὸ βραχὺ σημεῖον καὶ τότε ἀντὶ τοῦ φρικτοῦ ἑωράθη ὄγκου καὶ μέχρι τέλους παρέμεινεν, ὡς ἄν, οἶμαι, τῆς θείας ἐπισκέψεως μνημόσυνον εἴη πρὸς ἀφορμὴν καὶ ὑπόθεσιν τῆς διηνεκοῦς πρὸς τὸν θεὸν εὐχαριστίας.

Ἐπεὶ δὲ πέρας εἶχεν ἡμῖν ἡ σπουδὴ καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων περιεκοσμήθη τὸ σῶμα, πάλιν φησὶν ἡ διάκονος μὴ πρέπειν νυμφικῶς ἐσταλμένην αὐτὴν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν παρθένων ὁρᾶσθαι. ἀλλ' ἔστι μοι, φησί, τῆς μητρὸς τῆς ὑμετέρας τῶν φαιῶν πεφυλαγμένον ἱμάτιον, ὃ ἄνωθεν ἐπιβληθῆναι καλῶς ἔχειν φημί, ὡς ἂν μὴ τῷ ἐπεισάκτῳ διὰ τῆς ἐσθῆτος κόσμῳ τὸ ἱερὸν τοῦτο κάλλος λαμπρύνοιτο. ἐκράτει τὰ δεδογμένα καὶ τὸ ἱμάτιον ἐπεβλήθη· ἡ δὲ ἔλαμπε καὶ ἐν τῷ φαιῷ, τῆς θείας, οἶμαι, δυνάμεως καὶ ταύτην προσθείσης τὴν χάριν τῷ σώματι, ὥστε κατὰ τὴν τοῦ ἐνυπνίου ὄψιν ἀκριβῶς αὐγάς τινας ἐκ τοῦ κάλλους ἐκλάμπειν δοκεῖν.

Ὡς δὲ ἡμεῖς ἐν τούτοις ἦμεν καὶ αἱ ψαλμῳδίαι τῶν παρθένων τοῖς θρήνοις καταμιχθεῖσαι περιήχουν τὸν τόπον, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν κύκλῳ πανταχόθεν ἀθρόως τῆς φήμης διαχεθείσης πάντες οἱ περιοικοῦντες ἐπὶ τὸ πάθος συνέρρεον, ὡς μηκέτι τὸ προαύλιον ἱκανὸν εἶναι χωρεῖν τοὺς συντρέχοντας. τῆς οὖν παννυχίδος περὶ αὐτὴν ἐν

KΨVWSGM 1 αὐτῇ Ψ*v* ἑαυτῆς VW 2 ἐπιβάλλοι W ἐπιβαλεῖ Ψ*v* 3 ἁγίαν: ἰδίαν K 4 τε om ΨSGM (ex corr) *v* 6 ὡράθη ΨS*v* ἑωρᾶτο M² marg 7 ὄγκου: ἕλκους Ψ*v* 8 εἴη: εἶναι K 9 τὸν om K 10 ἐπειδὴ VW (δὲ om V) ἡμῖν ante εἶχεν coll KVW 12 αὐτὴν post νυμφικῶς coll K ἐστολισμένην K 18 ταύτης VW 22 ἡμεῖς om SGM 23 συγκαταμιχθεῖσαι VW 25 φήμης: φωνῆς ΨSGM*v* διαχυθείσης Ψ*v* τὸ πάθος: τὸν τόπον ΨM*v* 26 προπύλαιον VW sed cf. Poll. I 77, Suid. s.v. προαύλιον

ὑμνῳδίαις καθάπερ ἐπὶ μαρτύρων πανηγύρεως τελεσθείσης, ἐπειδὴ ὄρθρος ἐγένετο, τὸ μὲν πλῆθος τῶν ἐκ πάσης τῆς περιοικίδος συρρυέντων ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναικῶν ἐπεθορύβει ταῖς οἰμωγαῖς τὴν ψαλμῳδίαν· ἐγὼ δὲ καίτοι γε κακῶς τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς διακείμενος
993 M. ὅμως ἐκ τῶν ἐνόντων ἐπενόουν, ὡς ἦν δυνατόν, μηδὲν τῶν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ κηδείᾳ πρεπόντων παραλειφθῆναι. ἀλλὰ διαστήσας κατὰ γένος τὸν συρρυέντα λαὸν καὶ τὸ ἐν γυναιξὶ πλῆθος τῷ τῶν παρθένων συγκαταμίξας χορῷ, τὸν δὲ τῶν ἀνδρῶν δῆμον τῷ τῶν μοναζόντων τάγματι, μίαν ἐξ ἑκατέρων εὔρυθμόν τε καὶ ἐναρμόνιον καθάπερ ἐν χοροστασίᾳ τὴν ψαλμῳδίαν γίνεσθαι παρεσκεύασα διὰ τῆς κοινῆς πάντων συνῳδίας εὐκόσμως συγκεκραμένην· ὡς δὲ προήει κατ' ὀλίγον ἡ ἡμέρα καὶ ἐστενοχωρεῖτο πᾶς ὁ περὶ τὴν ἐσχατιὰν τόπος τῷ πλήθει τῶν συρρυέντων, παραστὰς ὁ τῶν τόπων ἐκείνων διὰ τῆς ἐπισκοπῆς προεστώς, Ἀράξιος ὄνομα αὐτῷ (παρῆν γὰρ σὺν παντὶ τῷ τῆς ἱερωσύνης πληρώματι), προάγειν ἠρέμα παρεκάλει τὸ σκήνωμα ὡς πολλοῦ τε ὄντος τοῦ μεταξὺ διαστήματος καὶ τοῦ πλήθους πρὸς τὴν ὀξυτέραν κίνησιν ἐμποδὼν γενησομένου, καὶ ἅμα ταῦτα λέγων προσεκαλεῖτο πάντας τοὺς τῆς ἱερωσύνης αὐτῷ συμμετέχοντας, ὡς ἂν δι' ἐκείνων κομισθείη τὸ σκήνωμα.

Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐδέδοκτο καὶ ἐν χερσὶν ἦν ἡ σπουδή, ὑποβὰς τὴν κλίνην ἐγὼ κἀκεῖνον ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος προσκαλεσάμενος, ἄλλων τε δύο τῶν ἐν τῷ κλήρῳ τετιμη-

KΨVWSGM 3 τῆς om K συρρυὲν τῶν K συρρεόντων VWS ἅμα om Ψ*v* 5 γε om KVWΨ*v* 6 ὡς ἦν: εἰ Ψ*v* 7 τῇ om Ψ*v* 8 συρρέοντα WSG*v* 9 ἐγκαταμίξας VW 12 γενέσθαι ΨVW*v* 13 συνοδίας KΨW 15 περὶ om et τῆς ἐσχατιᾶς Ψ*v* συρρυέντων KGM: συρρεόντων VWS 15/16 παραστάντων Ψ*v* παραστὰς om Ψ*v* 17 καὶ αὐτὸς post γὰρ add K 18 παράγειν KΨ*v* 19 ὄντος ante καὶ coll K τοῦ post μεταξὺ coll K 21 προεκαλεῖτο GS τῆς om V 22 αὐτῷ om VW κοσμιθείη W κοσμηθείη SGM 23 σκήνωμα K Patm: σῶμα cet *v* 25 μέρος om K 26 συγκαλεσάμενος K

μένων τὸ ὀπίσθιον τῆς κλίνης μέρος ὑπολαβόντων, ᾔειν τοῦ πρόσω ἐχόμενος βάδην, ὡς εἰκός, καὶ κατ' ὀλίγον ἡμῖν γινομένης τῆς κινήσεως. τοῦ γὰρ λαοῦ περὶ τὴν κλίνην πεπυκνωμένου καὶ πάντων ἀπλήστως ἐχόντων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου θεάματος οὐκ ἦν εὔπορον ἐν εὐκολίᾳ τὴν πορείαν ἡμῖν διανύεσθαι· προηγεῖτο δὲ καθ' ἑκάτερον μέρος διακόνων τε καὶ ὑπηρετῶν πλῆθος οὐκ ὀλίγον στοιχηδὸν τοῦ σκηνώματος προπομπεύοντες, ἐκ κηροῦ λαμπάδας διὰ χειρὸς ἔχοντες πάντες, καὶ ἦν τις μυστικὴ πομπὴ τὸ γινόμενον, ὁμοφώνως τῆς ψαλμῳδίας ἀπ' ἄκρων ἐπὶ ἐσχάτους καθάπερ ἐν τῇ τῶν τριῶν παίδων ὑμνῳδίᾳ μελῳδουμένης. ἑπτὰ δὲ ὄντων ἢ ὀκτὼ τῶν ἐν μέσῳ σταδίων ἀπὸ τῆς ἐσχατιᾶς ἐπὶ τὸν τῶν ἁγίων μαρτύρων οἶκον, ἐν ᾧ καὶ τὰ τῶν γονέων ἀπέκειτο σώματα, διὰ πάσης σχεδὸν τῆς ἡμέρας μόλις τὴν ὁδὸν διηνύσαμεν. οὐ γὰρ εἴα τὸ πλῆθος τό τε συνερχόμενον καὶ τὸ ἀεὶ προσγινόμενον κατὰ γνώμην τὴν πρόοδον γίνεσθαι. ἐπειδὴ οὖν ἐντὸς τῶν θυρῶν τοῦ οἴκου κατέστημεν, ἀποθέμενοι τὴν κλίνην τὰ πρῶτα εἰς προσευχὴν ἐτρεπόμεθα· ἡ δὲ εὐχὴ θρήνων γίνεται ἀφορμὴ τῷ λαῷ. τῆς γὰρ ψαλμῳδίας κατασιγασθείσης ἐπειδὴ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο πρόσωπον αἱ παρθένοι προσέβλεψαν καὶ ἡ σορὸς ἤδη τῶν γονέων ἀπεκαλύπτετο, ἐν ᾗ καταθέσθαι δεδογμένον ἦν, μιᾶς τινος ἀτάκτως ἐκβοησάσης, ὅτι

11 Dan 3, 51, 22 cf 385, 11

KΨVWSGM 1 μέρος ante τῆς coll K 2 καὶ om S 3 γενομένης W 5 εὔπορον om Ψ*v* ἐν om W 6 ἡμῖν om VW 7 πλῆθος ante οὐκ coll KVW, post ὀλίγον cet *v* 7/8 στιχηδὸν KVG 8 προπομπεῦον τὰς Ψ*v* 9 διὰ χειρὸς om Ψ*v* κατέχοντες K πάντες om K τι K 10 ἐπ' W ἐπὶ om V ἐσχάτου VWS 11 ἐν: ἐπὶ KW τῆς . . . ὑμνωδίας K τῇ om W παίδων om S 12 διὰ μέσου KVW 13 οἶκον: σηκὸν V 14 ἀπέκειντο S 17 γενέσθαι Ψ*v* οὖν om K τῶν θυρῶν om Ψ*v* 18 κατέστημεν post 17 θυρῶν coll K 19 εὐχὴν ΨVW, corr Ψ[1] ἀφορμὴ post λαῷ coll K 20 γὰρ om G 22 ἀνακεκάλυπτο K Patm (ἀνε-) 23 βοησάσης *v* ἐμβοησάσης KS

οὐκέτι μετὰ τὴν ὥραν ταύτην τὸ θεοειδὲς τοῦτο προσβλέψομεν πρόσωπον, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ παρθένοι τὸ ἴσον μετ' αὐτῆς ἐξεβόησαν, σύγχυσις ἄτακτος τὴν εὔτακτον ἐκείνην καὶ ἱεροπρεπῆ ψαλμῳδίαν διέχεε, πάντων πρὸς τὴν τῶν παρθένων οἰμωγὴν ἐπικλασθέντων. μόγις δέ ποτε καὶ ἡμῶν τὴν σιωπὴν διανευόντων καὶ τοῦ κήρυκος εἰς εὐχὴν ὑφηγουμένου καὶ τὰς συνήθεις ἐμβοῶντος τῇ ἐκκλησίᾳ φωνάς, κατέστη πρὸς τὸ σχῆμα τῆς εὐχῆς ὁ λαός.

996 M. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πρέπον ἡ προσευχὴ πέρας ἔλαβε, φόβος μέ τις τῆς θείας ἐντολῆς εἰσέρχεται τῆς κωλυούσης πατρὸς ἢ μητρὸς ἀνακαλύπτειν ἀσχημοσύνην. Καὶ πῶς, ἔφην ἔξω τοῦ τοιούτου γενήσομαι κατακρίματος, ἐν τοῖς τῶν γονέων σώμασι βλέπων τὴν κοινὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀσχημοσύνην, διαπεπτωκότων ὡς εἰκὸς καὶ λελυμένων καὶ εἰς εἰδεχθῆ καὶ δυσάντητον ἀμορφίαν μεταβληθέντων; ταῦτα δέ μοι λογιζομένῳ καὶ τῆς τοῦ Νῶε κατὰ τοῦ παιδὸς ἀγανακτήσεως ἐπιτεινούσης τὸν φόβον συμβουλεύει τὸ πρακτέον ἡ ἱστορία τοῦ Νῶε. ἐπεκαλύφθη γὰρ σινδόνι καθαρᾷ πρὶν ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν γενέσθαι τὰ σώματα τῇ τοῦ πώματος ἐπάρσει καθ' ἑκάτερον ἄκρον τῆς σινδόνος ἀντεισιούσης· καὶ οὕτως ὑποκρυφθέντων τῇ σινδόνι τῶν σωμάτων ἀράμενοι τῆς κλίνης τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα ἐγώ τε καὶ ὁ μνημονευθεὶς τῶν τόπων ἐπίσκοπος τῇ μητρὶ παρακατεκλίναμεν κοινὴν ἀμφοτέραις πληροῦντες εὐχήν. τοῦτο γὰρ παρὰ πᾶσαν τὴν ζωὴν συμφώνως ἀμφότεραι τὸν θεὸν ᾐτοῦντο, ἀνακραθῆναι μετὰ τὸν θάνατον ἀλλήλοις

10 Levit 18, 7 16 Gen 9, 20 sqq.

KΨVWSGM 1/2 βλέψομεν K 5 παρθένων: παρόντων K μόλις KVW ποτε om K καὶ om KΨ*v* 6 εἰς om Ψ*v* 7 ἐκβοῶντος KΨVM*v* 8 εὐχῇ Ψ*v* 9 τῆς εὐχῆς VWS 11 ἀσχημοσύνην ante ἀνακαλύπτειν coll K ἐγὼ post ἔφην add *v* 12 τοῦ τοιούτου: τούτου VW τοῦ ante κατακρίματος coll VW κρίματος Ψ*v* 14 διαλελυμένων Ψ*v* 15 μεταμορφίαν V 16 διαλογιζομένῳ W 20 πώματος: σώματος KV^{1}W 24 παρεκατεκλίναμεν VW παρακατεκλίνομεν SGM τὴν ante εὐχὴν add K 26 ᾔτουν τὸ GM τὸν om K ἀλλήλαις Ψ *v* ἀλλήλων SGM

τὰ σώματα καὶ τὴν κατὰ τὸν βίον ἐν τῇ ζωῇ κοινωνίαν μηδὲ ἐπὶ τῷ θανάτῳ διαζευχθῆναι.

Ἐπεὶ δὲ πάντα ἡμῖν τὰ ἐν τῇ κηδείᾳ νενομισμένα πεπλήρωτο καὶ ἔδει πάλιν τῆς ἐπανόδου γενέσθαι, ἐπιπεσὼν τῷ τάφῳ καὶ τὴν κόνιν ἀσπασάμενος εἰχόμην πάλιν τῆς ὁδοῦ κατηφής τε καὶ δεδακρυμένος, λογιζόμενος ὅσου ἀγαθοῦ διεζεύχθη ὁ βίος. κατὰ δὲ τὴν ὁδὸν ἀνήρ τις τῶν ἐν στρατείᾳ λαμπρῶν στρατιωτικὴν ἡγεμονίαν ἔχων ἐν πολίχνῃ τινὶ τῶν κατὰ τὸν Πόντον, ᾗ Σεβαστόπολις ὄνομα, μετὰ τῶν ὑπηκόων ἐνδιαιτώμενος ἀπήντησέ τε φιλοφρόνως κατ' αὐτὴν γενομένῳ καὶ τὴν συμφορὰν ἀκούσας καὶ χαλεπῶς ἐνεγκὼν (ἦν γὰρ δὴ τῶν ἐκ γένους ἡμῖν οἰκείων τε καὶ ἐπιτηδείων), προσέθηκέ μοί τι διήγημα τοῦ κατ' αὐτὴν θαύματος, ὃ δὴ καὶ μόνον ἐγγράψας τῇ ἱστορίᾳ, καταπαύσω τὴν συγγραφήν. ἐπειδὴ γὰρ ἐπαυσάμεθα τῶν δακρύων καὶ εἰς ὁμιλίαν κατέστημεν, Ἄκουε, φησὶ πρός με λέγων ἐκεῖνος, οἷον καὶ ὅσον ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπίνης μετέστη ζωῆς. καὶ ταῦτα εἰπὼν οὕτως ἄρχεται τοῦ διηγήματος·

Ἐγένετό τις ἡμῖν ἐπιθυμία ποτὲ τῇ τε γαμετῇ καὶ ἐμοὶ καταλαβεῖν κατὰ σπουδὴν τὸ τῆς ἀρετῆς φροντιστήριον. οὕτω γὰρ οἶμαι χρῆναι, φησί, τὸν χῶρον ἐκεῖνον κατονομάζεσθαι, ἐν ᾧ τὴν διαγωγὴν εἶχεν ἡ μακαρία ψυχή· συνῆν δὲ ἡμῖν καὶ τὸ θυγάτριον, ᾧ τις ἐκ λοιμώδους ἀρρωστίας συνέβη περὶ τὸν ὀφθαλμὸν συμφορά· καὶ ἦν

KΨVWSGM 1 τὴν: τῇ K κοινωνίαι K 2 ἐπὶ: ἐν KΨ*v* 4 πάλιν om KVW 6 τε om K 8 τῆι στρατιᾶι K ἴλης τινὸς post λαμπρῶν add K στρατιωτικοῦ τάγματος in marg K ἦν post λαμπρῶν add VWS τῶν post ἔχων add *v* ἐν om K 9 τῶν om K 10 καὶ post τε add K ὅς in marg ante ἀπήντησε man rec V 11 γεναμένοις V ἡμῖν ante καὶ add VW 13 τοιοῦτο post διήγημα add S, τοιοῦτον add GM 15 γραφὴν KG ἐπεὶ K 17 λέγων om SM 18 διέστη W ζωῆς ante μετέστη coll K 20 τε post τῇ add KVW om cet *v* 21 κατὰ σπουδὴν om K κατὰ om VW σπουδῇ VW 22 οὕτως K 24 καὶ τὸ om G ἐν ante ᾧ add cet *v*, om VW

θέαμα εἰδεχθὲς καὶ ἐλεεινόν, παχυνθέντος τοῦ περὶ τὴν κόρην χιτῶνος καὶ ἐκ τοῦ πάθους ὑπολευκαίνοντος. ὡς δὲ ἐντὸς ἦμεν τῆς θείας ἐκείνης διαγωγῆς, διελόμενοι κατὰ γένος τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἐν τῷ τόπῳ φιλοσοφούντων ἐγώ τε καὶ ἡ ὁμόζυγος, ἐγὼ μὲν ἐν τῷ ἀνδρῶνι ἤμην, ὧν καθηγεῖτο Πέτρος ὁ σὸς ἀδελφός, ἡ δὲ τοῦ παρθενῶνος ἐντὸς γενομένη τῇ ἁγίᾳ συνῆν· συμμέτρου δὲ διαγενομένου ἐν τῷ μεταξὺ διαστήματος, καιρὸν εἶναι τοῦ ἀποχωρεῖν
997 M. τῆς ἐσχατιᾶς πάλιν ἐκρίναμεν· καὶ ἤδη πρὸς τοῦτο ἦν ἡμῖν ἡ ὁρμή, σύμφωνος δὲ παρ' ἑκατέρων ἡ περὶ ἡμᾶς φιλοφροσύνη ἐγίνετο. ἐμοί τε γὰρ ὁ σὸς ἀδελφὸς μένειν ἐνεκελεύετο καὶ μετασχεῖν τῆς φιλοσόφου τραπέζης· ἥ τε μακαρία τὴν ἐμὴν γαμετὴν οὐ μεθίει, ἀλλ' ἐν κόλποις ἔχουσα τὸ θυγάτριον οὐ πρότερον ἔλεγεν ἀποδώσειν, πρὶν τράπεζαν αὐτοῖς παραστήσασθαι καὶ τῷ τῆς φιλοσοφίας δεξιώσασθαι πλούτῳ· φιλοῦσα δὲ οἷα εἰκὸς τὸ παιδίον καὶ προσάγουσα τὸ στόμα τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἐπειδὴ εἶδε τὸ περὶ τὴν κόρην πάθος, Ἐάν μοι, φησί, δῶτε τὴν χάριν καὶ τῆς τραπέζης ἡμῖν κοινωνήσητε, ἀντιδώσω μισθὸν ὑμῖν τῆς τοιαύτης ἡμῶν τιμῆς οὐκ ἀνάξιον. Τίνα τοῦτον, εἰπούσης τῆς τοῦ παιδίου μητρός, Ἔστι μοι φάρμακον, ἡ μεγάλη φησίν, ὃ δυνατῶς ἔχει τὸ κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν ἰάσασθαι πάθος. ἐπὶ τούτοις δηλώματός μοι παρὰ τῆς γυναικωνίτιδος ἥκοντος τοῦ τὴν ὑπόσχεσιν ἐκείνην καταμηνύσαντος ἄσμενοι παρεμείναμεν, μικρὰ φροντίσαντες τῆς ἐπειγούσης ἡμᾶς πρὸς τὴν ὁδοιπορίαν ἀνάγκης.

KΨVWSGM 3 ἐκείνης post διαγωγῆς coll VW κατὰ σπουδὴν ante 5 ἐγὼ pr add K 6 ὧν: ᾧ V παρθενεῶνος KM¹ 8 ἀναχωρεῖν K 9 δὴ K 10 ἡμῶν *v* συμφώνως KV ἡ om K 11 ἐγένετο KΨ*v* τε om K γὰρ: καὶ *v* 12 μετέχειν K 13 τε: δὲ K 15 αὐταῖς *v* 17 προσαγαγοῦσα K ἴδεν V 18 ἐμοί VW δῶ V 20 ἡμῶν corr Jaeger quod nunc cod Patm confirmat: ὑμῶν libri plerique, ἡμῖν S, om *v* δὴ post τίνα add *v*, δὲ add S 21 παιδὸς G 23 πάθος ante ἰάσασθαι coll KVW δὲ post ἐπὶ add S*v* 24 τοῦ: ὑπὸ *v* ὑπὸ ante τοῦ add S 24-25 μηνύσαντος K παρεμένομεν VW

Ὡς δὲ τέλος εἶχεν ἡ εὐωχία καὶ πλήρης ἦν ἡμῖν ἡ εὐχή, τοῦ μὲν μεγάλου Πέτρου ταῖς οἰκείαις χάρισιν εὐωχοῦντος ἡμᾶς καὶ φαιδρύνοντος, τῆς δὲ ἁγίας Μακρίνης διὰ πάσης εὐπρεποῦς θυμηδίας τὴν ὁμόζυγον ἡμῶν ἀνιείσης, οὕτω φαιδροί τε καὶ γεγηθότες τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐπανήειμεν, διήγημα τῷ ἑτέρῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἑκάτερος ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ ποιούμενοι· κἀγὼ μὲν διεξῄειν ἐκ τοῦ ἀνδρῶνος ὅσα τε εἶδον καὶ ὅσα ἤκουσα, ἐκείνη δὲ τὰ καθ' ἕκαστον ἐκδιηγουμένη καθάπερ ἐφ' ἱστορίας οὐδὲν ᾤετο δεῖν οὐδὲ τῶν μικρῶν παραλανθάνειν· ἀκολούθως δὲ πάντα καθάπερ ἐπὶ συγγραφῆς διεξιοῦσα ὡς κατὰ τὸ μέρος ἐγεγόνει ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ἡ ὑπόσχεσις ἦν τῆς τοῦ ὀφθαλμοῦ θεραπείας, ἐγκόψασα τὴν διήγησιν Τί τοῦτο, φησί, πεπόνθαμεν; πῶς τῆς ὑποσχέσεως ἠμελήσαμεν, τὸ ἐπαγγελθὲν ἡμῖν ἐκεῖνο ἐν κολλυρίῳ φάρμακον; κἀμοῦ συνδυσχεραίνοντος ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ καί τινα διὰ τάχους ἐκδραμεῖν ἐπὶ τὸ φάρμακον ἐγκελευσαμένου βλέπει κατὰ τὸ συμβὰν πρὸς τὴν μητέρα ἐν ταῖς χερσὶν ὂν τῆς τιθηνουμένης τὸ νήπιον, καὶ ἡ μήτηρ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ παιδίου ἐνατενίσασα Παύου, φησί, δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ, μεγάλη

ΚΨVWSGM 1 ἔσχεν VW 2 εὐχή: ψυχὴ VWS μὲν om K χάρισιν: χερσὶν ΚΨVW*v* 4 ἡμῖν ΨS*v* 5 οὕτως K φαιδροί τε καὶ M, fort ex corr φαιδροὶ ὄντες Ψ φαιδρύνοντες S*v* 6 ἑαυτούς K ἑκάτεροι K 7 κἀγώ: ἐγὼ K διεξίειν VW τὰ ante ἐκ add Ψ*v* 8 ὅσα: ἅ VW καὶ om K τε post ὅσα add K 9 διηγουμένη K ἐφ' ἱστορίας . . . 11 καθάπερ om V 10 οὐδὲ: οὔτε Ψ παραλιμπάνειν Ψ 11 συζυγία τῆς post ἐπὶ add Ψ*v* σύζυγι (sic) add S inter ἐπὶ et συγγραφῆς ras 8 litt M ἐνεκόπτετο τῶν δακρύων ἐπιρρυέντων τῷ διηγήματι καὶ ante ὡς add K huc ex 413,14/15 errore delatum δὲ post ὡς add V 12 ἐγεγόνει ΚΨV ἐγεγόνη W: γέγονεν cet *v* ἐκεῖνο om K ἦν ante ἡ coll K 13 ἐγκόψασα WGM: ἐκκόψασα cet *v* (cf. 413, 14) 15 ἐν κολλυρίῳ VWS*v*: ἐν κολλούριον K ἓν κολλούριον Ψ ἐγκολλούριον GM ἐν κολλουρίου M[2] in marg 15/16 συνδυσχεράναντος G 17 συμβὰν: σύνηθες K 19 παιδίου: νηπίου ΨVWSM*v* 20 φησίν ante παύου coll K

τοῦτο τῇ φωνῇ ὑπὸ χαρᾶς ἅμα καὶ ἐκπλήξεως λέγουσα. ἰδοὺ γὰρ οὐδὲν ἐλλέλειπται ἡμῖν τῶν ἐπηγγελμένων, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν ἐκείνης φάρμακον τὸ τῶν παθημάτων ἰατικόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν εὐχῶν θεραπεία, καὶ ἔδωκε καὶ ἐνεργὸν ἤδη γέγονε, καὶ ὑπολέλειπται τῆς κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν ἀρρωστίας οὐδ' ὁτιοῦν, τῷ θείῳ ἐκείνῳ φαρμάκῳ κεκαθαρμένον. καὶ ἅμα ταῦτα διεξιοῦσα αὐτή τε τὸ παιδίον ἐνηγκαλίζετο καὶ ταῖς ἐμαῖς ἐνετίθει χερσί. κἀγὼ τότε τὰ ἀπιστούμενα κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θαύματα τῇ διανοίᾳ λαβὼν Τί μέγα, εἶπον, διὰ χειρὸς θεοῦ τυφλοῖς τὰς ὄψεις ἀποκαθίστασθαι, ὁπότε νῦν ἡ δούλη αὐτοῦ τὰς ἰάσεις ἐκείνας κατορθοῦσα τῇ εἰς αὐτὸν πίστει πρᾶγμα κατείργασται οὐ πολὺ τῶν θαυμάτων ἐκείνων ἀπολειπόμενον; ταῦτα λέγων μεταξὺ λυγμῷ τὴν φωνὴν ἐνεκόπτετο, τῶν δακρύων ἐπιρρυέντων τῷ διηγήματι. τὰ μὲν οὖν παρὰ τοῦ στρατιώτου ταῦτα.

Ὅσα δὲ καὶ ἄλλα τοιαῦτα παρὰ τῶν συνεζηκότων αὐτῇ καὶ δι' ἀκριβείας τὰ κατ' αὐτὴν ἐπισταμένων ἠκού-
1000 M. σαμεν, οὐκ ἀσφαλὲς οἶμαι προσθεῖναι τῷ διηγήματι. οἱ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ ἑαυτῶν μέτρα τὸ πιστὸν ἐν τοῖς λεγομένοις κρίνουσι, τὸ δὲ ὑπερβαῖνον τὴν τοῦ ἀκούοντος δύναμιν ὡς ἔξω τῆς ἀληθείας ταῖς τοῦ ψεύδους ὑπονοίαις ὑβρίζουσι. διὸ παρίημι τὴν ἄπιστον ἐκείνην ἐν τῷ λιμῷ γεωργίαν, πῶς ἐκβαλλόμενος ὁ πρὸς τὴν χρείαν σῖτος οὐδεμίαν αἴσθησιν ἐποίει τῆς ὑφαιρέσεως,

KΨVWSGM 1 τοῦτο om K τῇ om KVW*v* ἅμα om K 3 ἰατρικὸν SM*v* ἰαματικὸν V (μα sscr man rec) 5 ἤδη om KS 6 φαρμάκῳ post θείῳ coll K 7 καὶ om K αὐτῆι διεξιούσηι K τε om K 8 τό[τε . . . 14 ταῦτα excisa in M, in marg τὰ ἀθέοις τισὶν ἀπιστούμενα 12 τῇ om K πιστεῦσαι post εἶπον add K sic etiam Patm 11 ἀποκαθίσασθαι *v* καὶ ante ἡ add K 12 φιλήματι ante κατορθοῦσα add VW 12/13 κατείργασται ante πρᾶγμα coll Ψ*v* 14 μεταξὺ om VW ///λυγμῷ G, λο sscr man rec ἐκόπτετο W 15 οὖν om W 18/19 ἤκουσα K 19 καταθεῖναι Ψ προθεῖναι V sed corr V[2] 21 ἐν om K τῶν λεγομένων K 24 ὁ ante σῖτος coll K 25 ἐνεποίει VW

ἐν τῷ ὁμοίῳ διαμένων ὄγκῳ καὶ πρὶν διαδοθῆναι ταῖς τῶν ἀπαιτούντων χρείαις καὶ μετὰ τοῦτο, καὶ ἄλλα τούτων παραδοξότερα, παθῶν ἰάσεις καὶ δαιμόνων καθάρσεις καὶ ἀψευδεῖς προρρήσεις τῶν ἐκβησομένων· ἃ πάντα τοῖς μὲν δι' ἀκριβείας ἐγνωκόσιν ἀληθῆ εἶναι πιστεύεται, κἂν ὑπὲρ πίστιν ᾖ, ἐπὶ δὲ τῶν σαρκωδεστέρων ἔξω τοῦ ἐνδεχομένου νομίζεται, οἳ οὐκ ἴσασιν ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ ἡ τῶν χαρισμάτων διανομὴ παραγίνεται, μικρὰ μὲν τοῖς ὀλιγοπίστοις, μεγάλη δὲ τοῖς πολλὴν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν εὐρυχωρίαν τῆς πίστεως. ὡς ἂν οὖν μὴ βλαβεῖεν οἱ ἀπιστότεροι ταῖς τοῦ θεοῦ δωρεαῖς ἀπιστοῦντες, τούτου ἕνεκεν καθεξῆς ἱστορεῖν περὶ τῶν ὑψηλοτέρων θαυμάτων παρῃτησάμην, ἀρκεῖν ἡγούμενος τοῖς εἰρημένοις περιγράψαι τὴν περὶ αὐτῆς ἱστορίαν.

KΨVWSGM 1 διαδοθῇ ΨVW*v* 2 ἀπαιτούντων SGM: αἰτουμένων K αἰτούντων ΨVW*v* δὲ post ἄλλα add K 3 δαιμονώντων KΨ *v* δαιμονίων VW 3 ἀποκαθάρσεις VW 4 ἃ πάντα libri: ἅπαντα *v* 9 τοῖς om *v* ὀλιγοπιστοῦσι VWS μεγάλα S 10 ἔχουσι ante πολλὴν coll VW τὴν om V 11 οὖν om K

INDEX NOMINUM ET LOCORUM (EXCEPTIS BIBLICIS)

Alexandria 132, 1
Antiochia 371, 1; concilium Antiochenum 386, 23
Araxius episcopus 407, 16
Araxius senator, Vetianae pater 402, 5
Armenia 378, 24
Basilius Caesariensis 249, 4; 333, 20; 377, 10; 378, 10; 384, 10; 385, 16; 386, 1; 386, 19; 389, 20
Caesarea Cappadociae 385, 17
Chrysaphius 378, 19; 380, 8
Euprepius, episcopus Pertorum (var. lect.) 370, cf. ad tit.
ἔξω, οἱ (sine nomine citatur Lucianus Samosatensis) 131, 12 sq.
Gregorius Nyssenus (cf. Vita S. Macrinae passim): iter ad Macrinam sororem post exilium 387, 2 sq.; somnium in itinere 387, 11 sq.; adventus in monasterium apud Iridem 388, 7; colloquia cum Macrina 389, 17 sq.; eius vita a Macrina laudibus extollitur 393, 26 sq.; morienti sorori adest 398, 23 sq.; Macrinae mortuae corpus ornat 401, 23 sq.; eius funus conducit 406, 22 sq.
Harmonius, Gregorii amicus 129, tit.
Hierius praefectus (var. lect). 370, cf. ad tit.
Hierosolyma 370, 7
Ilium 373, 16
Iris fluvius in Ponto 378, 22
Lampadium diaconissa 402, 15
Lucianus Samosatensis cf. s.v. ἔξω, οἱ
Macrina, Gregorii Nysseni patris mater 371, 25
Macrina, Basilii et Gregorii Nysseni soror 370 sq. passim; eius iuventus, gens, educatio 371, 24 sq.; alterum eius nomen Thecla 372, 2 sq.; pulchritudo 374, 9 sq.; sponsus praematura morte abripitur 374, 20 sq.; pater moritur 376, 22; cum matre vivit 375, 24 sq.; Basilium fratrem ad vitam religiosam convertit 377, 10 sq.; summa virtus 380, 17; Naucratii fratris mors (cf. s.v. Naucratius); Gregorius visit aegrotam 387, 2 sq.; Gregorii et Macrinae colloquia suprema 390, 10 sq.; 392, 20 sq.; Gregorium fratrem laudat et pro eius vita Deo gratias agit 393, 26 sq.;

precatio ultima 396, 19 sq.; mors 399, 9; virginum de ea lamentatio 399, 24; Gregorius eas admonet 401, 8 sq.; miraculo liberata a morbo fatali 405, 3 sq.; funus solemne 406, 22 sq.; miraculosa infantis cura a patre narratur 410, 20-413, 16; corpus eius sepulcro parentum conditur 408, 17; 409, 9 sq.
Minotaurus 179, 19
Naucratius monachus, frater Grégorii Nysseni 378, 10
Olympius monachus 173, tit.; 370, cf. ad tit.
Petrus, frater Gregorii Nysseni 383, 10; 387, 22; 411, 6; 412, 2
Pontus 378, 23; 394, 13; 410, 9
Pontus Euxinus 378, 25
Sebastopolis in Ponto 410, 9
Thecla (cf. s.v. Macrina) 372, 22
Valens imperator 394, 2
Vetiana, femina nobilis 402, 4; 404, 3

104756

BR
65
G73
1952
v.8
pt.1

104756

Gregorius, Saint
Opera

DATE DUE	BORROWER'S NAME
MY 19 '71	Muehlenberg

Gregorius
Opera-v.8 pt.1

THEOLOGY LIBRARY
SCHOOL OF THEOLOGY AT CLAREMONT
CLAREMONT, CALIFORNIA

PRINTED IN U.S.A.